מדרש תהלים

מדרש תהלים

geulaquiz.com

מזמור א

א אשרי האיש אשר לא הלך. זה שאמר הכתוב (משלי יא כז) שוחר טוב יבקש רצון. מי הוא זה. זה דוד מלך ישראל שהיה שוחר בטובתן של ישראל להעמיד מהן כ״ד משמרות כהונה ועשרים וארבע משמרות לויה. יבקש רצון שהיה מבקש רחמים שתשרה עליו שכינה כדי לברך את ישראל. והיכן ברכן באשרי האיש. (שם) ודורש רעה תבואנו. זה דואג ואחיתופל:

ב דבר אחר אשרי האיש. זה שאמר הכתוב (שמואל-ב ז יח) ויבא המלך דוד וישב לפני ה׳. וכן תני רבי חייא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד. רבי אמי בשם ריש לקיש אמר אין ישיבה בעזרה אלא מקום מלכי בית דוד בלבד. וכן הוא אומר וישב דוד. ולא כן אמר רב הונא בשם רבי ישמעאל אין ישיבה למעלה שנאמר (דניאל ז טז) קרבת על חד מן קאמיא. שאין להם קפיצת הרגל. שנאמר (יחזקאל א ז) ורגליהם רגל ישרה. וכתיב (ישעיה ו ב) שרפים עומדים ממעל לו. וכתיב (זכריה ג ז) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. למעלה אין ישיבה ודוד יושב. אמר רבי אמי אף למלכי בית דוד אין להם ישיבה. ומהו וישב שסמך עצמו. ולמי היתה ישיבה הוי אומר לכהן גדול. שנאמר (שמואל-א א ט) ועלי הכהן יושב על הכסא. אם כן מהו וישב לפני ה׳ שישב עצמו בתפלה. תמן תנינן עמוני ומואבי איסורן איסור עולם אבל נקבותיהן מותרות מיד. (שמואל-ב ז יח) ויאמר מי אנכי וגו׳ ומי ביתי כי הביאותני עד הלום. מה הוא עד הלום. לא די שבאתי בקהל אלא שעשיתני מלך. ואין הלום אלא מלך שנאמר (שמואל-א י כב) הבא עוד הלום איש. (שמואל-ב ז יט) ותקטן עוד זאת בעיניך כאינש דאמר לחבריה זעירא הדא באפך. (שם) ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק. שהייתי רחוק ונתקרבתי. (שם) וזאת תורת האדם. זאת שכתבת בתורתך (דברים כג ד) לא יבא עמוני ומואבי. לא כתבת אלא על האדם אבל נקבותיהן מותרות מיד. וזאת תורת האדם אברהם יצחק ויעקב אין כתיב כאן. אלא תורת האדם. ומי הוא משובח שבנביאים ומשובח שבמלכים. משובח שבנביאים זה משה. משובח שבמלכים זה דוד. את מוצא שכל מה שעשה משה עשה דוד. משה הוציא את ישראל ממצרים. ודוד הוציא את ישראל משעבוד מלכיות. משה עשה מלחמות בסיחון ועוג. ודוד עשה מלחמותיו של הקב״ה שנאמר (שמואל-א כה כח) כי מלחמות ה׳ אדוני נלחם. משה מלך על ישראל ויהודה שנאמר (דברים לג ה) ויהי בישורון מלך. ודוד מלך על ישראל ויהודה. משה קרע להם את הים. ודוד קרע להם את הנהרות שנאמר (תהלים ס ב) בהצותו את ארם נהרים. משה בנה מזבח. ודוד בנה מזבח. זה הקריב וזה הקריב. משה נתן להם חמשה חומשי תורה. וכנגדם נתן להם דוד ספר תהלים שיש בו חמשה ספרים. אשרי האיש. למנצח משכיל. מזמור לאסף. תפלה למשה. יאמרו גאולי. משה בירך את ישראל באשריך. ודוד בירך באשרי. (משלי ח ח) בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש. אין בהם לא קפדנות ולא עקמנות. מצינו שעקם הכתוב שתים ושלש אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר (בראשית ז ח) מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה. אמר רבי יודן בר׳ מנשיא אף כשבא לפתוח בסימני טהרה. (ויקרא יא ד) את הגמל כי לא מפריס פרסה אין כתיב כאן אלא כי מעלה גרה. (שם ז) ואת החזיר כי לא מעלה גרה אין כתיב כאן אלא כי מפריס פרסה. אמר דוד אף הקב״ה העיד עלי ואמר (שמואל-א יג יד) בקש ה׳ לו איש כלבבו. וכינה שמו לבוראו מה בוראו לא מוציא דבר מגונה מפיו אף דוד כן. היה לו לומר ארור האיש אשר הלך בעצת רשעים או אשרי האיש אשר הלך בעצת צדיקים. ולא אמר אלא לא הלך. כיוצא בדבר אתה אומר (ירמיה טו א) אם יעמוד משה ושמואל. אתה מוצא שכל מה שכתוב בזה כתוב בזה. זה לוי וזה לוי. זה בנה מזבח וזה בנה מזבח. זה הקריב וזה הקריב. זה מלך וזה מלך. וכן הוא אומר (דברים יח טו) נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים. וכן תמצא בירמיה. מה שכתוב בזה כתוב בזה. כיוצא בדבר דוד ושלמה. מה שכתוב בזה כתוב בזה. רבי יודן אומר המזמור הזה משובח מכל המזמורים:

ג דבר אחר אשרי האיש. זה שאמר הכתוב (תהלים פד יב) כי שמש ומגן ה׳ אלקים. חזקיה בר׳ חייא אמר אשריהם צדיקים הנביאים שהם מדמים הצורה ליוצרה. ואת הנטיעה לנוטעה. כמה דאת אמר כי שמש ומגן ה׳ אלקים. ואמר (יחזקאל מג ב) והנה כבוד אלקי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו. אלא אין משמיעים לאזן אלא מה שהיא יכולה לשמוע ואין מראין לעין אלא מה שהיא יכולה לראות. דבר אחר כי שמש ומגן ה׳ אלקים. אי מה השמש הזו קופחת אף הקב״ה כן. תלמוד לומר ומגן. מה המגן הזה מגין את האדם כך הקב״ה מגין על עולמו. ר׳ חייא בר אבין אמר מאיר כשמש ומסיך כמגן. דבר אחר מגן זה תריס טארג״א פרסאה שהוא מקיף את האדם משלש רוחותיו. ומנין לרבות רוח הרביעי. תלמוד לומר (תהלים ה יג) ה׳ כצנה רצון תעטרנו. דבר אחר שמש ומגן מדבר באברהם אבינו. כי שמש זה אברהם שנאמר (ישעיה מא ב) מי העיר ממזרח. ומגן זה אברהם שנאמר (בראשית טו א) אנכי מגן לך. אלקים זה אברהם שנאמר (שם כג ו) נשיא אלקים אתה בתוכנו. חן וכבוד יתן ה׳ זה אברהם דכתיב (שם יג ב) ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב. לא ימנע טוב להולכים בתמים זה אברהם שנאמר (שם יז א) התהלך לפני והיה תמים. ואם באברהם הכתוב מדבר היה לו שיאמר לא ימנע טוב להולך בתמים ומהו להולכים בתמים. אלא מה אברהם שהלך לפני הקב״ה בתמימות נעשה לו מגן אף כל מי שמהלך לפניו בתמימות נעשה לו מגן. ואחריו מה כתיב (תהלים פד יג) אשרי אדם בוטח בך. אברהם אין כתיב כאן אלא אדם. כל אדם. אמר דוד אשרי

האיש נתת שלוה לרשעים ואין נאין בשלותן אלא עומדין. ר׳ יודן פתח ואמר (משלי כה ו) אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד. ר׳ יודן גרס לה ממקום שפתח זה סתם זה. וממקום שסתם זה פתח זה. ור׳ פינחס עבד לה אריכא פתח (תהלים קיט ק) מזקנים אתבונן. את מוצא בתחלה היה הקב״ה מברך את עולמו שנאמר (בראשית א כח) ויברך אותם אלקים. כיון שעמד נח ברכו שנאמר (שם ט א) ויברך אלקים את נח ואת בניו. עמד אברהם וברכו שנאמר (שם כד א) וה׳ ברך את אברהם בכל. מהו (שם יב ב) והיה ברכה. אמר רב נחמן שמסר לו את הברכות ואמר לו עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי מכאן ואילך הרי הברכות מסורות לך ולמאן דאת יהיב ליה ברכה בריך. כיון שעמד יצחק ברכו. מה כתיב (שם כה ה) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. מה נתן לו. ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ורבנן (אמרי). רבי יהודה אומר זו בכורה. ור׳ נחמיה אמר זו ברכה. ורבנן אמרי זו קבורה ודיאתיקי (שטר ירושה). אמר ר׳ לוי בשם רבי חמא לא ברכו אלא מתנות נתן לו. ולמה לא ברכו. משל למלך שהיה לו פרדס ומסרו לאריס והיה בו כל מיני אילנות כרוכין זה בזה. אחד של סם חיים ואחד של סם המות. אמר האריס אם אני משקה של סם חיים של סם המות יחיה עמו. ואם אין אני משקהו היאך זה של סם חיים חי. חזר ואמר אותו אריס לשנה זו אני משלים את אריסותי והולך לי ומה דאהנייה למריה דפרדיסא עביד. כך אמר אברהם אני איני מברך את יצחק לפי שעכשיו בני ישמעאל ובני קטורה מתברכים. אמר אנא בשר ודם היום כאן ומחר בקבר ומאי דבעי למיעבד בעולמו יעשה. כיון שמת אברהם נגלה הקב״ה על יצחק וברכו שנאמר (שם כה יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלקים את יצחק בנו. וכן עשה ליעקב שנאמר (שם לה ט) וירא אלקים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו. ועמד יצחק וברך את יעקב בנתינה שנאמר (שם כז כח) ויתן לך האלקים מטל השמים. וחתם בקריאה (שם כח א) ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו. עמד יעקב לברך את השבטים ופתח במה שחתם יצחק. הדא הוא דכתיב (שם מט א) ויקרא יעקב אל בניו. וחתם בזאת שנאמר (שם כח) וזאת אשר דבר להם אביהם. עמד משה לברך את ישראל אמר יעקב בכורו של מקום פתח בקריאה וחתם בזאת הריני פותח במה שחתם זקני ופתח (דברים לג א) בזאת הברכה. וחתם (שם כט) באשריך. כיון שעמד דוד פתח במה שחתם משה ואמר אף אני אברך את ישראל באשרי:

ד דבר אחר אשרי האיש. רבי נחמיה פתח (קהלת ז יט) החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים. אלו עשרה בני אדם שנאמר ספר תלים על ידם ואלו הן - אדם ומלכי צדק אברהם משה ודוד ושלמה ואסף ושלשה בני קרח. על אילין לא איתפלגות ועל מה איתפלגות רב ורבי יוחנן אמר לידותון על הדינין שעברו עליו ועל ישראל. ר׳ הונא בשם ר׳ אבא אמר אף על פי שנאמר על ידי עשרה זקנים לא נתקן אלא על ידי דוד מלך ישראל. משל לחבורה של זמרין שהיתה מבקשת לומר שבחו של מלך הימנון למלך. אמר להם המלך כולכם זכאין כולכם זמרין כולכם משובחין וראויין לומר הימנון אלא איש פלוני יאמר על ידי כולכם שקולו ערב יותר מן הכל. הדא הוא דכתיב (שמואל-ב כג א) ונעים זמירות ישראל. של כולם ערבים אבל של דוד בן ישי יותר מן הכל. מנעים זמירותיהן של ישראל גדול בן גדול אביינוס בן אביינוס. מהו אומר בסוף תלים (תהלים עב כ) כלו תפלות דוד בן ישי. וכשם שנאמר על ידי עשרה בני אדם כך נאמר בעשרה מיני זמר - בניצוח בניגון במזמור בשיר בתפלה בהלל בברכה בהודיה באשרי בהללויה. וגדול מכולם הללויה שכולל שם ושבח בבת אחת. רב קרא כל ספרא הללו יה:

ה אשר לא הלך בעצת רשעים. א״ר שמעון בן פזי וכי מאחר שלא הלך היכן עמד ומאחר שלא עמד היכן ישב ומאחר שלא ישב היכן לץ. אלא לומר לך שאם הלך סופו לעמוד ואם עמד סופו ללוץ ואם לץ עליו הכתוב אומר (משלי ט יב) ולצת לבדך תשא. ללמדך שמצוה גוררת מצוה ועבירה וכו׳. וכי מאחר שלא הלך ולא עמד ולא ישב יכול לא יעשה לא טובה ולא רעה אלא ישים יד לפה תלמוד לומר כי אם בתורת ה׳ חפצו. א״ר ברכיה מה בא הכתוב לומר (קהלת ז יז) אל תרשע הרבה. הא ציבחר (פי׳ מעט) לירשע אלא אם הרשעת אל תוסף. רבי שמעון בן יוחאי אומר ישב אדם ולא עשה עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה. רבי זעירא אמר והוא שבאת לידו וניצל ממנה. שנאמר (תהלים לד טו לז כז) סור מרע ועשה טוב. סור מרע על מנת לעשות טוב. וכן הוא אומר (תהלים קיט ג) אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו. תני דבי רבי יהושע בן קרחא עשרים אשרי כתיב בספר תלים כנגד עשרים הוי שבספר ישעיה. אמר רבי תמה אני האיך למדנו ר׳ יהושע עשרים אשרי כתיב. ואני אומר עשרים ושתים. ולמה כנגד עשרים ושתים אותיות. ועליהם הוא אומר (תהלים יט טו) יהיו לרצון אמרי פי. יעשו לדורות ויכתבו לדורות אמרי פי ויחוקקו לדורות. ולא יהיו קורין בהם כקורין בספרים אלא יהיו קורין בהן ונוטלין שכר עליהם כנגעים ואהלות. (שם) יהיו לרצון אמרי פי. אמר ר׳ ירמיה בר שלום בשם ר׳ יוחנן מאי דכתיב (שם סא ה) אגורה באהלך עולמים. וכי תעלה על דעתך שהיה מבקש דוד דירת שני עולמים. אלא כך אמר דוד יהו מזכירים אותי בבתי כנסיות ובתי מדרשות וכאלו חי וקיים אני בשני עולמים:

ו דבר אחר אשרי האיש. מדבר באדם הראשון. אמר אדם הראשון אשרני אם לא עמדתי בדרכיו של נחש ואשרי אם לא ישבתי במושבו של ליצנות. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר אמר הנחש לשון הרע על בוראו. אמר לחוה מפני מה אין אתם אוכלין מן העץ הזה אמרה לו כן צוה לנו הקב״ה שלא לאכול ממנו ושלא ליגע בו ושלא ליקרב אצלו. מה עשה הנחש נטל את חוה דחפה עליו ולא מתה והקב״ה לא צוה אלא שלא לאכול והוסיפה על

הדבור אמר לה הנחש מן העץ הזה אכל המקום וברא את העולם ואם אתם אוכלין ממנו אתם יכולים לבראות עולם כמותו שנאמר (בראשית ג ה) והייתם כאלקים. אלא כל אומן שונא בר אומנותיה. מכאן שהיה לייצן:

ז כי אם בתורת ה׳. אמר ר׳ לוי שש מצוות שנתן הקב״ה לאדם הראשון שנאמר (שם ב טז) ויצו ה׳ אלקים על האדם. ובתורתו יהגה אלו שש מצוות שנתן לו.

ח והיה כעץ שתול שנטלו הקב״ה ושתלו בגן עדן. אשר פריו יתן בעתו זה קין. ועלהו לא יבול זה הבל. וכל אשר יעשה יצליח זה שת. לא כן הרשעים זה נחש. על כן לא יקומו רשעים במשפט הכל מתרפאין לעתיד לבוא חוץ מן הנחש וגבעוני. שנאמר (ישעיה סה כה) זאב וטלה ירעו כאחד. גבעוני שנאמר (יחזקאל מח יט) והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל יאבדוהו. שלש מדות טובות נתן הקב״ה לישראל רחמנים ביישנים וגומלי חסדים. שנאמר (דברים יג יח) ונתן לך רחמים. וכתיב (שמות כ יז) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. מכאן אמרו כל מי שאין לו בשת פנים ברי לנו שלא עמדו אבותיו על הר סיני. וכתיב (דברים ז יב) ושמר ה׳ אלקיך לך את הברית ואת החסד וגו׳. ראה דוד בגבעונים שאין בהן אחד מכל אלה עמד ורחקם. שנאמר (שמואל-ב כא ב) והגבעונים לא מבני ישראל המה. ואף עזרא רחקם שנאמר (נחמיה יא כא) והנתינים יושבים בעופל. ואף הקב״ה מרחקן לעתיד לבוא שנאמר (יחזקאל מח יט) והעובד העיר יעבדוהו יאבדוהו כתיב. שהעובדים הם הגבעונים יעבדוהו לעתיד לבוא. שנאמר (יהושע ט כז) ויתנם יהושע חוטבי עצים וגו׳. כי יודע ה׳ דרך צדיקים זו אדם וחוה. ודרך רשעים תאבד זה נחש שאין לו רפואה לעתיד לבא:

ט דבר אחר כעץ שתול. נטוע אינו אומר אלא שתול. ללמדך שאפילו כל הרוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו. (יהושע א ח) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך אם עשית כן (שם) אז תצליח את דרכך בעולם הזה. ואז תשכיל לעולם הבא. אמר שלמה (משלי ו כב) בהתהלכך תנחה אותך. בעולם הזה. (שם) בשכבך תשמור עליך בקבר מן הרמה. (שם) והקיצות היא תשיחך לעולם הבא:

י דבר אחר אשרי האיש. מדבר בנח איש צדיק שלא הלך בעצת שלשה דורות דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה. על דעתיה דר׳ יהודה דאמר בעצת רשעים זה דור אנוש. ובדרך חטאים דור המבול. ובמושב לצים זה דור הפלגה שהיו כולם ליצנים. כי אם בתורת ה׳ חפצו אלו שבע מצוות שנצטוו בני נח. ובתורתו יהגה יומם שהגה דבר מתוך דבר ואמר מה טעם ריבה המקום בטהורין יותר מן הטמאין אלא שהיה רוצה להקריב לו מהן. מיד (בראשית ח כ) ויקח מכל הבהמה הטהורה. והיה כעץ שתול ששתלו בתיבה. דאמר ר׳ יהושע בן לוי ארבעה חדשים היתה התיבה עומדת במים כספינה הצפה על פני המים. אשר פריו יתן בעתו. אמר ר׳ יודן כל בני גילו היו מולידין בני חמשים שנה בני שבעים ושמונים והוא בן חמש מאות שנה. שנאמר (שם ה לב) ויהי נח בן חמש מאות שנה. רבי חייא בשם ר׳ אבא אמר כבש המקום מעיינו שלא יוליד בן שהוא בן ק׳ בדור המבול ויאבד עמהן לפי שאין בית דין של מעלה עונשין אלא לבן ק׳ שנה ואם היה לו באותו זמן בן של ק׳ שנה היה מת עמהן. א״ר שמעון בן לקיש עתידה לחזור לעיקרה לימות המשיח. שנאמר (ישעיה סה כ) כי הנער בן מאה שנה ימות. אם תאמר שהיו בדור המבול פחות ממאה שנה ואבדו. אני אומר בעוון אבותם נענשו שנאמר (בראשית ו יב) כי השחית כל בשר. דבר אחר למה כבש מעיינו שלא יוליד וירבה זרעו ויאבדו בדור המבול ומתעצב בהן. ואם תאמר צדיקים יהיו היה צריך לעשות תיבות הרבה. לכך כבש הקב״ה מעיינו עד חמש מאות שנה הוי אומר אשר פריו יתן בעתו זה שם. ועלהו לא יבול זה חם. וכל אשר יעשה יצליח זה יפת. לא כן הרשעים זה דור המבול. כההיא דתנינן דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין. כי יודע ה׳ דרך צדיקים זה נח ובניו. ודרך רשעים תאבד זה דור המבול:

יא דבר אחר אשרי האיש. זה אברהם שנאמר (שם כ ז) ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא. אשר לא הלך בעצת רשעים זה דור הפלגה. שנאמר (שם יא ד) הבה נבנה לנו עיר. ואין הבה אלא עצה שנאמר (שופטים כ ז) הבו לכם דבר ועצה הלום. ואין עיר אלא אלוה דכתיב (דניאל ד י-כ) עיר וקדיש. נחלקו לג׳ כתות אחת אומרת נעלה ונשב שם ואחת אומרת נעשה עמו מלחמה ואחת אומרת נעלה ונעבוד שם עבודה זרה. ושלשתן לקו אחת נעשו קופין רוחין ושדין ואחת בלע ה׳ פלג לשונם ואחת נפץ ה׳ אותם הדא הוא דכתיב (משלי י כד) מגורת רשע היא תבואנו. ובדרך חטאים לא עמד אלו סדומיים. שנאמר (בראשית יג יג) ואנשי סדום רעים וחטאים. ובמושב לצים זה אבימלך. שנאמר (שם כ טו) הנה ארצי לפניך ולא קבל. כי אם בתורת ה׳ חפצו זה אברהם. שנאמר (שם יח יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה. ובתורתו יהגה. א״ר שמואל בר נחמני אברהם לא היה לו אב שילמדו תורה מאין למד. תני רבי שמעון בן יוחאי מלמד שזימן לו הקב״ה שתי כליותיו כשני רבנן והיו נובעות ומלמדות אותו חכמה כל הלילה. הדא הוא דכתיב (תהלים טז ז) אברך את ה׳ אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי. ור׳ שמואל בר נחמני בשם רבי יונתן אמר קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין ועירובי חצירות. שנאמר (בראשית כו ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי. והיה כעץ שתול על פלגי מים שנטלו הקב״ה ושתלו בארץ ישראל. דבר אחר שנטלו הקב״ה ושתלו בגן

עדן. אשר פריו יתן בעתו זה יצחק. ועלהו לא יבול זה ישמעאל. וכל אשר יעשה יצליח אלו בני קטורה. על כן לא יקומו רשעים במשפט זה נמרוד וחבריו:

יב דבר אחר אשרי האיש. זה שבטו של לוי שלא הלך בעצת מעשה העגל שנאמר (דברים לג ח) תומיך ואוריך לאיש חסידך. ובדרך חטאים לא עמד שכן כתיב (שמות לב לא) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. ובמושב לצים שנאמר (שם ו) וישב העם לאכל ושתו ויקומו לצחק. ובני לוי כתיב בהן (שם כו) ויאספו אליו כל בני לוי. ר׳ ברכיה בשם ר׳ שמואל בר נחמני אמר מאן לא בעי למיהוי בר ביתא דמלכא. אלא משה אמר מי שלא נתן נזם לעגל יבוא אצלי. מיד ויאספו אליו כל בני לוי. כי אם בתורת ה׳ חפצו זה שבטו של לוי. שנאמר (מלאכי ב ו) תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו. והיה כעץ שתול ששתלו הקב״ה בארץ ישראל. שכולם נכנסו לארץ. ר׳ זעירא אמר בשם ר׳ יהושע מכל שבטו של לוי לא מתו אלא אהרן ומרים:

יג דבר אחר אשרי האיש. אלו בניו של קרח שלא הלכו בעצת אביהם שנאמר (במדבר טז כו) סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה. ובדרך חטאים (שם יז ג) את מחתות החטאים. ובמושב לצים זה קרח שהיה מתלוצץ על משה ועל אהרן. מה עשה כינס כל הקהל שנאמר (שם טז יט) ויקהל עליהם קרח את כל העדה. התחיל לומר ליצנות ואומר להן אלמנה אחת היתה בשכונתי ועמה שתי נערות יתומות והיתה לה שדה אחת. באתה לחרוש אמר לה משה (דברים כב י) לא תחרוש בשור וחמור יחדו. באתה לזרוע אמר לה משה (ויקרא יט יט) שדך לא תזרע כלאים. באתה לקצור ולעשות ערימה אמר לה הניחי לקט שכחה ופאה. באתה לעשות גורן אמר לה תני תרומה ותרומת מעשר ומעשר ראשון ומעשר שני. הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו. מה עשתה מכרה את השדה ולקחה שני כבשות ללבוש מגזותיהן וליהנות מפירותיהן. כיון שילדו בא אהרן ואמר לה תני לי את הבכורות שכך אמר לי הקב״ה (דברים טו יט) כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר. הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו. הגיע זמן גיזה וגזזה אותן אמר לה תני לי ראשית הגז שכן אמר לי הקב״ה (שם יח ד) וראשית גז צאנך תתן לו. אמרה אין לי כח לעמוד באיש הזה הרי אני שוחט אותן ואוכלתן. כיון ששחטן אמר לה תני לי הזרוע והלחיים והקיבה. אמרה לו אפילו ששחטתי אותן לא נצלתי מידו. הן עלי חרם. אמר לה תנה לי שכך אמר הכתוב (במדבר יח יד) כל חרם בישראל לך יהיה. נטלה והלך לו. הניחה בוכה היא ושתי בנותיה. אריך כדין הא ביזתא עלובתא. כ״כ הם עושים ותולין בהקב״ה. מכאן שהיה ליצן. כי אם בתורת ה׳ חפצו אלו בניו שאמרו שירה ואמרו חייבין אנו בכבוד אבינו נחלוק כבוד למשה רבינו עמדו והכריעו עצמן בשביל כבודו של משה. ובתורתו יהגה אלו בניו של קרח. כיון שנבלעו עדת של קרח נמצאו בניו כתורן של ספינה שנאמר (שם כו י) ויהיו לנס. רבי אומר נקרעו כל סביבותיהן ואותו מקום שהיה תחתיהן לא נקרע. רבי שמואל בר נחמני אמר לא היו שלשתן עומדין על מקום אחד אלא כל אחד ואחד היה עומד בפני עצמו ודומין כג׳ עמודים. והיינו דאמרי ברייתא על מאן קאים עלמא על תלתא עמודי. איכא דאמרי שלשה אבות ואית דאמרי חנניה מישאל ועזריה ואית דאמרי תלתא בני קרח. לא כן הרשעים זה קרח ועדתו. כי יודע ה׳ דרך צדיקים אלו בניו של קרח. ודרך רשעים תאבד זה קרח ועדתו:

יד כי אם בתורת ה׳ חפצו. זה שאמר הכתוב (תהלים מה ה) והדרך צלח רכב. הדור הוא המלמד בשעה שמקבץ את החכמים ולא להחניפם אלא על דבר אמת. הדורות הן ומשובחות שמועתן של רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש שהן יושבין ומפלפלין בהן. (שם) ותורך נוראות ימינך. רבי חייא אמר אם חפצת בתורה שנכתבה בנוראות ושנתנה בימין שנאמר (דברים לג ב) מימינו אש דת למו. את עתיד שתהא יושב ודורש ומורה הוראות. ר׳ אבא אמר אם חפצת בתורה סופה נקראת על שמך כגון משנתו של רבי הושעיא ובר קפרא וכיוצא בהן. ולמה נקראת על שניהם לפי שיגעו בה. תדע לך שכן התורה של הקב״ה היא שנאמר (תהלים יט ח) תורת ה׳ תמימה. ומשה עלה למרום ועשה שם מ׳ יום ונתן נפשו עליה לפיכך נקראת על שמו. שנאמר (מלאכי ג כב) זכרו תורת משה עבדי:

טו דבר אחר כי אם בתורת ה׳ חפצו. שכל מי שעוסק בתורה הקב״ה עושה לו חפציו. ר׳ אליעזר אומר אמרו ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם רוצין אנו ליגע בתורה יום ולילה אבל אין לנו פנאי. אמר להם הקב״ה קיימו מצות תפילין ומעלה אני עליכם כאילו אתם יגעים בתורה יומם ולילה. ר׳ יוחנן אמר מהדא מלה (שמות יג ט) והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך. ר׳ יהושע אמר מה שאומר ר׳ אליעזר אינו אלא פרט ללילות שאין מצות תפילין מתקיימת אלא ביום שנאמר (שם י) ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה. אמר לו ר׳ אליעזר ומה את מקיימת ובתורתו יהגה יומם ולילה. אמר לו רבי יהושע זו קרית שמע. שאם אדם קורא אותה שחרית וערבית מעלה עליו הקב״ה כאלו יגע בתורה יומם ולילה. בר קפרא אמר כל מי שהוא קורא שני פרקים שחרית וערבית קיים ובתורתו יהגה יומם ולילה. אמר רבי ברכיה אף אבות הראשונים קבעו את המשנה שהיו יושבים ביום שהוא נוטל מן הלילה ובלילה שהוא נוטל מן היום. שאלו את ר׳ יהושע מהו שילמוד אדם חכמה יונית. אמר להן צאו וראו שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ומותרין אתם. משום שנאמר (יהושע א ח) והגית בו יומם ולילה. חזר ואמר להם לא ילמד אדם את בנו חכמה יונית ואפילו אומנות שלא יבטל מדברי תורה אפילו שעה אחת שנאמר (דברים ל יט) ובחרת בחיים. תנן בשחר מברך ב׳ לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך ב׳ לפניה וב׳ לאחריה. שתהא הגיית

יומם ולילה שוין על שם (יהושע א ח) והגית בו יומם ולילה. רבי יוסי אומר על שם (תהלים קיט קסד) שבע ביום הללתיך. ר׳ יוסי בר אבין בשם רבי יהושע אמר כל המקיים שבע ביום הללתיך כאילו קיים והגית בו יומם ולילה:

טז דבר אחר כי אם בתורת ה׳ חפצו. זה שאמר הכתוב (ישעיה נה א) הוי כל צמא לכו למים. מה המים מן השמים שנאמר (ירמיה י יג) לקול תתו המון מים בשמים. כך דברי תורה נתנו מן השמים שנאמר (שמות כ יט) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. מה המים חנם לעולם כך דברי תורה חנם לעולם. שנאמר (ישעיה נה א) לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. מה המים יורדין בעולם בקולות וברקים שנאמר (תהלים כט ג) קול ה׳ על המים. כך דברי תורה (שמות יט טז) ויהי וגו׳ בהיות הבקר ויהי קולות וברקים. מה המים חיים לעולם כך דברי תורה חיים לעולם. שנאמר (משלי ד כב) כי חיים הם למוצאיהם. וכתיב (דברים לב מז) לא דבר רק הוא מכם. מה המים יורדין טיפין טיפין ונעשו נחלים כך דברי תורה אדם לומד הלכה אחת היום והלכה אחת למחר עד שנעשה כמעין נובע. א״ר אוניא מה המים עשויין לגנות ופרדסים יכול אף דברי תורה כן תלמוד לומר (הושע יד י) כי ישרים דרכי ה׳. א״ר מה המים מכסין ערותו של ים כך דברי תורה מכסין ערותן של ישראל. שנאמר (משלי י יב) ועל כל פשעים תכסה אהבה. מה המים אין הגדול מתבייש לומר לקטן השקני מים כך דברי תורה אין הגדול מתבייש לומר לקטן למדני פרק אחד או הלכה אחת. מה המים אם אדם צמא להם אין אדם מתעצל לשתותן כך דברי תורה אין התלמיד מתעצל לילך אצל הרב ללמוד הימנו. מעשה היה בר׳ יוסי שהלך אצל רבו ללמוד וכו׳. הדא הוא דכתיב (דברים לג ד) מורשה קהלת יעקב. לכל מי שמתקהל ביעקב. ואפילו הגרים שעוסקים בתורה שקולים ככהן גדול שנאמר (ויקרא יח ה) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. כהנים לוים ישראלים לא נאמר אלא האדם. חזי מה כתיב ביתרו (דברי הימים-א ב נה) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו׳. ושמעיה ואבטליון מבני בניו של סיסרא היו ולמדו תורה ברבים כאנשי כנסת הגדולה. לכך כתיב (דברים ה יט) את הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם:

יז והיה כעץ שתול. זה שאמר הכתוב (משלי ג יח) עץ חיים היא למחזיקים בה. א״ר יצחק בר׳ חייא למה נקרא תורה עץ חיים. שחביבה על כל החיים. א״ר יודן למה נמשלה בעץ החיים. מה עץ החיים פרוש לכל באי עולם (בגן עולם) בג״ע כך התורה פרושה לכל החיים ומביאתן לחיי העולם הבא. תנא עץ חיים מהלך חמש מאות שנה וכל מימי בראשית מתפלגין תחתיו. ר׳ שמואל בר רב יצחק היה שותל עצמו מחבורה לחבורה כדי לקיים (תהלים קיט צט) מכל מלמדי השכלתי. מהו על פלגי מים כמו טבריה וחברותיה ציפורי וחברותיה. אשר פריו יתן בעתו אלו תלמידיו של אדם שיגעין בתורה ועושין את היום עתים עת לתורה עת למקרא עת למשנה עת לתלמוד. ועלהו לא יבול שהכל צריכין לשיחתו ולתלמודו. וכל אשר יעשה יצליח שהכל צריכים לעצתו. כגון ר׳ אלעזר בן ערך שהיה יועץ עצות ומתקיימות ומצליחות. אמרו לו נביא אתה. אמר להן לא נביא אנכי ולא בן נביא אלא כך אני מקובל מרבותי כל עצה שהיא לשם שמים סופה להתקיים. א״ר מנשיא מקרא מלא הוא שנאמר (משלי יט כא) ועצת ה׳ היא תקום. עצה שיש בה דבר ה׳ היא תקום:

יח לא כן הרשעים. זה שאמר הכתוב (שיר השירים ב א) אני חבצלת השרון. אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה חביבה אני שחבבת אותי מכל האומות. חבצלת שעשיתי לך צל על ידי בצלאל. השרון שאמרתי לפניו שירה על ידי משה. דבר אחר השרון חביבה אני שהייתי חבויה בצלן של מצרים ולשעה קלה כנסני הקב״ה לרעמסס והרטבתי במעשים טובים כשושנה ואמרתי לפניו שירה. שנאמר (ישעיה ל כט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. א״ר יוחנן בשם ר׳ שמעון בן יהוצדק פסוק הזה בא ללמד על פרעה ועל סנחריב. דבר אחר אני חבצלת השרון אני הוא וחביבה אני שהייתי חבויה בסיני שכפה עלי ההר כגיגית. שנאמר (שמות יט יז) ויתיצבו בתחתית ההר. ובשעה קלה הרטבתי במעשים טובים כשושנה ואמרתי (שם כד ז) כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע. דבר אחר אני חבצלת השרון חביבה אני שהייתי חבויה בצלה של מלכיות וכשיגאל אותי הקב״ה אני מרטבת במעשים טובים ואומרת לפניו שירה. שנאמר (תהלים צח א) שירו לה׳ שיר חדש כי נפלאות עשה. א״ר ברכיה אמרו דור המדבר אני הוא וחביב אני שכל הטובות שבעולם חבויין בי. הדא הוא דכתיב (ישעיה מא יט) אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן. וכשיבקש הקב״ה ממני אני מחזיר לו את פקדונו ואני מרטיב כשושנה ואומרת לפניו שירה. שנאמר (שם לה א) ישושום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן. ורבנן אמרי ארץ אומרת חביבה אני שכל מתי עולם חבויין בי וכשיבקש הקב״ה אני מחזיר לו פקדונו ומרטבת כשושנה ואומרת לפניו שירה. שנאמר (שם כד טז) מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק. רבי יודן ור׳ אלעזר אמר משל את הצדיקים במשובח שבמינין ובמשובח שבאותו המין. משובח שבמינין שושנה ובמשובח שבאותו המין שושנת העמקים. ולא כשושנת הר שהיא נוחה לכמוש אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת. ומשל את הרשעים במגונה שבמינין ובמגונה שבאותו המין. וזהו המוץ. שנאמר (תהלים לה ה) יהיו כמוץ לפני רוח. ואומר לא כן הרשעים כי אם כמוץ. ואם תאמר כמוץ שבבקעה שיש בו לחלוחית לא אלא כמוץ הרים לפני רוח. א״ר אבא בר כהנא אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה אני שושנת העמקים הנתונה בעמקי הצרות וכשידלני המקום ממעמקי הצרות אני מרטבת במעשים טובים כשושנה ואומרת לפניו שירה. שנאמר (שם מ ד) ויתן בפי שיר חדש. אתיא דרבנן כהדא

דר׳ אלעזר המודעי לעתיד לבוא באין אומות העכו״ם לקטרג את ישראל לפני הקב״ה ואומרים לפניו רבונו של עולם אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים אלו עובדים עבודה זרה ואלו עובדים עבודה זרה אלו מגלים עריות ואלו מגלים עריות מפני מה הללו יורדין לגיהנם והללו יורדין לגן עדן. אומר להן אם כן תרד כל אומה ואומה ואלקיה עמה שנאמר (מיכה ד ה) כי כל העמים ילכו איש בשם אלקיו. רבי ראובן בשם ר׳ חנינא אמר אלמלא מקרא כתוב אי איפשר לאומרו שנאמר (ישעיה סו סז) כי באש ה׳ נשפט. שופט אין כתיב כאן אלא נשפט. והוא שדוד אמר (תהלים כג ד) גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע. שבטך אלו הייסורין שנאמר (שם פט לג) ופקדתי בשבט פשעם. ומשענתך זו התורה שנאמר (במדבר כא יח) במחוקק במשענותם. המה ינחמוני. יכול בלא ייסורין תלמוד לומר אך. יכול בעולם הזה תלמוד לומר (תהלים כג ו) אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי. ולמה ושבתי בבית ה׳. אבא תנחומא אמר למה הצדיקים דומין בעולם הזה לטבלא המוקבעת באבנים טובות ומרגליות ונקובות ידים בתוכה נוטלה ונשפך כל מה שבתוכה ונראה שבח הטבלא. כך הרשעים נבלעים מן העולם כחציר שנאמר (ישעיה מ ח) יבש חציר נבל ציץ. וצדיקים נראין לעולם שנאמר (שם) ודבר אלקינו יקום לעולם. אלו הצדיקים שקיימו דבר אלקינו:

יט על כן לא יקומו רשעים במשפט. זה שאמר הכתוב (משלי טו ז) שפתי חכמים יזרו דעת. אלו ישראל שעשו זר לארון שנאמר (שמות כה יא) ועשית עליו זר זהב. ולב כסילים לא כן אלו אומות עכו״ם שנעשו זרים למקום. דבר אחר שפתי חכמים יזרו דעת. אלו ישראל שממליכין למקום תמיד בכל יום ומיחדים שמו ערב ובקר. ולב כסילים לא כן אלו המינין שאומרים טומטום הוא העולם. דבר אחר ולב כסילים לא כן. ר׳ יודן ור׳ פנחס אמרי אמר הקב״ה לרשעים אני בראתי את העולם שנאמר (בראשית א ז) ויהי כן. ואתם אומרים לא כן. חייכם על כן לא יקומו רשעים במשפט. והא טב להון אם אינם עומדין ונותנין דין אלא כאיניש דאמר קם פלניא בדינא ולא הוה ליה הקמת רגל. רבי אבא בר כהנא אמר רשעים שנים וחטאים שנים. אלו ארבע מלכיות שאין להם הקמת רגל ליום הדין. ר׳ שמואל בר נחמני אמר פורעניות אחת מכלה אותן ואית לה הדין קרייא. על כן לא יקומו רשעים במשפט. במשפטים אין כתיב אלא במשפט. הדא הוא דכתיב (ירמיה י ח) ובאחת יבערו ויכסלו. (תהלים לד כב) תמותת רשע רעה. (משלי כד טז) כי שבע יפול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה אחת ולא בשתים:

כ כי יודע ה׳ דרך צדיקים. זה שאמר הכתוב (משלי טו ג) בכל מקום עיני ה׳ צופות רעים וטובים. מנין (בראשית כט לא) וירא ה׳ כי שנואה לאה. ודרך רשעים תאבד. אמר רבי אליקים איבד הקב״ה דרכן של רשעים מפני הצדיקים שלא יטעו בה. אמר ר׳ אלעזר אף בתחלה אבד מן הרשעים וכיון שהטריחו בה נתנה להם שנאמר (משלי ג לד) אם ללצים הוא יליץ. תדע לך שכן הוא צא ולמד מבלעם הרשע בשעה ששלח לו בלק לקלל את ישראל מה הוא אומר לו (במדבר כב יח) אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב. ישן ונראה לו בחלום הקב״ה שנאמר (שם ט) ויבא אלקים אל בלעם. אמר לו אל תלך עמהם. מיד אמר בלעם בשביל שאני צדיק אינו מבקש להטריחני. אמר לו ואקלל אותו מכאן. אמר לו לא תאור את העם. אמר לו תאמר שאברכם. אמר לו אינן צריכין לברכתך כי ברוך הוא. אמר ר׳ תנחומא אומרין לזיבורא לא מדובשך ולא מעוקצך. אמר רבי ברכיה כשרצה הקב״ה וברוך שמו לבראת האדם ראה צדיקים ורשעים עומדין ממנו. אמר אם אני בורא אותו הרי הרשעים עומדין ממנו ואם איני בורא אותו היך צדיקים עומדים. מה עשה הקב״ה פילג דרכן של רשעים מנגד פניו ושיתף מדת רחמים ובראו. הדא הוא דכתיב כי יודע ה׳ דרך צדיקים ודרך רשעים וגו׳. איבדה ממנו. דבר אחר ודרך רשעים תאבד. את מוצא איבד לנמרוד מפני אברהם ואבימלך מפני יצחק עשו מפני יעקב. הוי אומר כי יודע ה׳ דרך צדיקים ודרך וגו׳. דבר אחר ודרך רשעים תאבד. שכן הוא אומר (ישעיה סו יד) ונודעה יד ה׳ את עבדיו. אימתי (שם) וזעם את אויביו. אמר רבי יוחנן עמד הקב״ה לישב בדין עם הצדיקים והרשעים והוא דן את הצדיקים ומזכן לגן עדן ודן את הרשעים ומחייבן לגיהנם הרשעים אומרים לא דן אותנו כראוי למי שביקש זכה ולמי שביקש חייב והקב״ה אומר אני לא בקשתי לפרסם אתכם. מה עושה הקב״ה קורא לאגלין שבהם והם יורדין לגיהנם. אמר ר׳ פנחס כל מי שהוא מוחלט בעבירות אינו יכול לחזור בו ואין לו מחילה עולמית. אומר הקב״ה לרשעים אתם הציתם אש של גיהנם (משלי כו כא) פחם לגחלים ועצים לאש ואני נוקם מכם דיני דינין. רבי הונא בשם רבי שמעון בן לקיש אמר (ישעיה סו כד) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות. שפשעו לא נאמר אלא הפושעים שעדיין הולכין ופושעין:

מזמור ב

א למה רגשו גוים. זה שאמר הכתוב (ישעיה נז כ) והרשעים כים נגרש. מה הים הזה כל סירותיו על פיו כך סירותיהן של רשעים על פיהם. פרעה אמר (שמות ה ב) מי ה׳. סיסרא (שופטים ד ג) לחץ את בני ישראל בחזקה. מאי בחזקה בחירופין וגדופין. כמה דכתיב (מלאכי ג יג) חזקו עלי דבריכם. סנחריב אמר (מלכים-ב ח לה) מי בכל אלקי הארצות. נבוכדנצר אמר (דניאל ג טו) ומאן הוא אלה די ישיזבינכון מן ידי:

ב דבר אחר למה רגשו גוים. זה שאמר הכתוב (ישעיה מ כב) היושב על חוג הארץ. למה הרשעים דומין לחגבים שהם נתונין בקלפי מפרכסין לעלות והן נופלין כך הרשעים. ר׳ יהודה בר נחמני אמר אחר דור המבול כתיב (בראשית יא א) ויהי כל הארץ שפה אחת. ולא היה להם לאחרונים ללמוד מן הראשונים וגוג ומגוג אתו לעלמא דאתי ונפלי ודוד רואה ואמר למה רגשו גוים. דבר אחר מה הים הזה הגל שלו עולה ומתגבר כאילו מציף את העולם וכיון שמגיע לשפת הים הוא משתטח לפני החול. כך אומות העכו״ם כל מי שמזדווג לישראל לעשות להם רעה נופל לפניהם. למה שישראל משולין כחול. שנאמר (הושע ב א) והיה מספר בני ישראל כחול הים. ואומות העכו״ם משולים כים. וכן הוא אומר (ישעיה נז כ) והרשעים כים נגרש. את מוצא נמרוד וחביריו נזדווגו לאברהם ונפלו לפניו שנאמר (בראשית יד טו) ויחלק עליהם לילה. אבימלך לפני יצחק עשו לפני יעקב פרעה ומצרים לפני ישראל וכן רבים בתורה. ואף לעתיד לבוא גוג ומגוג עתידים ליפול לפני ישראל ודוד רואה וצווח למה רגשו גוים. אמר רבי יצחק אפילו אומר אדם לחבירו למה את עושה כך הוא כועס עליו. והצדיקים אומרים להקב״ה למה אתה עושה כך ואינם נענשין. ולמה אינם נענשין לפי שלא בקשו טובה לעצמן אלא על ישראל. אמר ר׳ איבו כל ריגושן של רשעים וכל יגיעין לריק. שנאמר (ירמיה נא נח) ויגעו עמים בדי ריק. אבל ישראל לא ייגעו לריק ולא ילדו לבהלה:

ג יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד. שבאים על הקב״ה ואומר להם הקב״ה אני מנגינתם מתבר אנא להון. כמה דאת אמר (בראשית יד כ) אשר מגן צריך בידך. לעתיד לבוא אומר למלך המשיח מדינה פלניא מרדה בך והוא אומר יבוא גובאי ויחריב אותה שנאמר (ישעיה יא ד) והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע. כיון שרואין צרתן רבה הן באים ומשתחוים למלך המשיח. שנאמר (שם מט כג) אפים ארץ ישתחוו לך:

ד על ה׳ ועל משיחו. משל לגבור שהיה במדינה וכשהיו הגייסות באות לאותה מדינה היו יראים מאותו גבור ואומרים מה נעשה בואו ונהרג אותו גבור ואחר כך נזדווג למדינה. כך אלו. א״ר ברכיה בשם ר׳ לוי ארורים הם הרשעים שהם מקיימים עצה על ישראל וכל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתך. עשו אמר שוטה היה קין שהרג הבל בחיי אביו ולא היה יודע שאביו פרה ורבה. אני איני עושה כן אלא (בראשית כז מא) יקרבו ימי אבל אבי. פרעה אמר שוטה היה עשו שאמר כן ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו. אני איני עושה כן אלא עד דיהון דקיקין תחות כורסייא דאימהון אנא מחינא להון. הדא הוא דכתיב (שמות א כב) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. המן הרשע אמר פרעה היה שוטה שאמר כן ולא היה יודע שהבנות נישאות לאנשים והן פרות ורבות. אני איני עושה כן אלא (אסתר ג יג) להשמיד להרוג ולאבד וגו׳. גוג ומגוג עתידין לומר כן שוטים היו הראשונים שמעקיפין עצה על ישראל ולא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים. אני איני עושה כן אלא בתחלה אני מזדווג לפטרונן ואחר כך אני חוזר על ישראל. הדא הוא דכתיב (תהלים ב ב) על ה׳ ועל משיחו. והקב״ה אומר להם גוג ומגוג לי אתם באים להזדווג כמה גדודים יש לפני וכמה רשפים וברקים ולפידים ואני יוצא עמך במלחמה. שנאמר (ישעיה מב יג) ה׳ כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה. מה כתיב שם (זכריה יד ט) והיה ה׳ למלך על כל הארץ:

ה ננתקה את מוסרותימו. אלו תפילין של יד. ונשליכה ממנו עבותימו אלו תפילין של ראש. דבר אחר ננתקה את מוסרותימו אלו שבע מצוות שנצטוו בני נח. ונשליכה ממנו עבותימו אלו הם מצוות שהן קולעין בהם כגון סוכה ולולב שנקראו עבות. שנאמר (ישעיה ב ג) לכו ונעלה אל הר ה׳ וגו׳ ונלכה בארחותיו. אלו שבע מצוות שהם כתופין בהם:

ו יושב בשמים ישחק. אמר ר׳ יצחק כל עסקיו של הקב״ה בקדושה. דיבורו בקדושה שנאמר (תהלים ס ח) אלקים דבר בקדשו. קילוסו בקדושה שנאמר (ישעיה ו ג) קדוש קדוש קדוש. הילוכו בקדושה שנאמר (תהלים סח כה) הליכות אלי מלכי בקדש. נאדר בקדושה שנאמר (שמות טו יא) מי כמוכה נאדר בקדש. דבר אחר יושב בשמים ישחק. אמר הקב״ה שוחקין אלו באלו. ר׳ אחא בשם רבי שמואל בר נחמני אמר ארבע שחיקות הן. א׳ יושב בשמים ישחק. ב׳ (תהלים נט ט) ואתה ה׳ תשחק למו. ג׳ (שם לז יג) ה׳ ישחק לו. ד׳ (משלי א כו) גם אני באידכם אשחק:

ז אז ידבר אלימו באפו. וכתיב (תהלים פו טו) אל רחום וחנון. אלא חנון לישראל אבל לאומות עכו״ם באף ובחמה. שנאמר (ישעיה יג ט) הנה יום ה׳ בא אכזרי ועברה. לכן נאמר אז ידבר אלימו באפו:

ח ואני נסכתי מלכי. מהו נסכתי משחתיה. כמה דאמר (דניאל י ג) וסוך לא סכתי. דבר אחר אתיכתיה. כמה דאמר (שמות נב ח) עגל מסכה. דבר אחר גידלתיו. כמה דאמר (מיכה ה ד) ושמונה נסיכי אדם. וכתיב (יחזקאל לב ל) שמה נסיכי צפון. והיכן גדלתיו על ציון הר קדשי:

ט אספרה אל חק. מסופרים הם בחוקה של תורה ובחוקן של נביאים וכתובים. בחוקה של תורה (שמות ד כב) בני בכורי ישראל בחוקה של נביאים (ישעיה נב יג) הנה ישכיל עבדי ירום ונשא. מה כתיב בתריה (שם מב א) הן עבדי אתמך בו. בכתובים (תהלים קי א) נאם ה׳ לאדוני. ה׳ אמר אלי בני אתה. וכתוב אחר אומר (דניאל ז יג) וארו עם ענני שמיא. ה׳ אמר אלי בני אתה. א״ר יודן כל הנקמות הללו בחוקו של מלך מלכי המלכים הקב״ה. כל

כך למה שהוא עוסק בתורה. דבר אחר בני אתה. מכאן תשובה לאומרים יש לו בן. ואת מותיב להון בן לי אתה אינו אומר אלא בני אתה כעבד שעושה לו רבו קורת רוח ואומר לו אנא מחבב לך כברי. (ר׳ הונא אמר לשלשה חלקים נחלקו היסורין. אחת נטלו אבות העולם וכל הדורות ואחת דורו של שמד ואחת דורו של משיח). וכד תיתי שעתיה אומר הקב״ה עלי לבראתו בריה חדשה. וכן הוא אומר אני היום ילדתיך. הא שעתא בריית ליה. וכן הוא אומר (מלכים א-א ו) ואותו ילדה אחרי אבשלום. וכי אמו של אבשלום ילדה לאדוניה והלא זה בן מעכה וזה בן חגית אלא מה זה עשה רכב ופרשים אף זה עשה כן ומה זה היה בעל מחלוקת אף זה כן ומה זה חמשים איש רצים לפניו אף זה כן׃

י שאל ממני ואתנה גוים. אם גוים כבר הם נחלתך שנאמר (תהלים עב ח) וירד מים עד ים. ואם אפסי ארץ כבר הם אחוזתך שנאמר (שם) ומנהר עד אפסי ארץ. א״ר יוחנן ג׳ בני אדם אמר להם הקב״ה שאל ואלו הן - שלמה ואחז ומלך המשיח. שלמה שנאמר (מלכים-א ג ה) בגבעון נראה ה׳ אל שלמה וכו׳. אחז שנאמר (ישעיה ז יא) שאל לך אות. ולמה נקרא שמו אחז שאחז אותו מלהביא טובה לעולם. דבר אחר שאחז בתי מדרשות מלעסוק בתורה. מלך המשיח שנאמר שאל ממני ואתנה. א״ר שמואל בר נחמני למדנו שנים מן אגדה אברהם ויעקב. אברהם שנאמר (בראשית טו ב) ה׳ אלקים מה תתן לי. מכלל שאמר לו שאל. יעקב שנאמר (שם כח כ) אם יהיה אלקים עמדי ושמרני. מכלל שאמר לו שאל. וכן הוא אומר (תהלים כא ה) חיים שאל ממך נתתה לו. ומה שאלה שאל ממנו שאל שיהיו ישראל חיים וקיימים לעולם׃

יא תרועם בשבט ברזל. מעשה היה באחד מגדולי צפורי שמת בנו. ואית דאמר מינאי הוה. סליק רבי יוסי למיחמי ליה. חמא יתיה ושחיק. אמר ליה מה את שחיק אמר ליה הדין אנן רחיצין במאריה דשמיא דאת חמי ליה לעלמא דאתי. אמר ליה לא מסתיא להההוא גברא עקתיה אלא אף את אתי לאעקא ליה אמר ליה אית חספין מדבקין לא כן כתיב ככלי יוצר תנפצם. אמר ליה רבי יוסי ככלי יוצר זה עד שלא הוסק אין קיומו ברור ואם נשבר יש לו תקנה שיכול לעשותו אחר ומשהוסק קיומו ברור ואם נשבר אין לו תקנה. אבל כלי זכוכית משהוסק קיומו ברור ואם נשבר יש לו רפואה. אמר ליה השמיע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך ומה כלי זכוכית על ידי שנעשה בנפיחה מרוח בשר ודם ואם נשבר יש לו רפואה אדם שהוא עשוי בנפיחה של הקב״ה שנאמר (בראשית ב ז) ויפח באפיו נשמת חיים על אחת כמה וכמה. א״ר יצחק כלי יוצר אין כתיב כאן אלא ככלי יוצר. עד שלא הוסק יכולין הן לחזור׃

יב נשקו בר. זה שאמר הכתוב (שיר השירים ז ג) שררך אגן הסהר. למה נמשלו ישראל בחטין דכתיב (שם) בטנך ערמת חטים א״ר אידי מה חטה זו סרוקה מאמצעיתה ומתויימת מכל הפירות שהכל טפילין לה כך ישראל מצויינין באומות עכו״ם במילה ובציצית והכל טפל להם. א״ר שמעון בן לקיש מה חטין הללו כשהן יוצאין לזריעה אין יוצאין אלא במנין וכשנכנסין אין נכנסין אלא במנין כך ישראל כשירדו למצרים ירדו במנין שנאמר (דברים י כב) בשבעים נפש ירדו אבותיך. וכשעלו לא עלו אלא במנין שנאמר (שמות יב לז) כשש מאות אלף רגלי. ר׳ חנינא אמר על הדא דר׳ שמעון בן לקיש למה נמשלו ישראל בחטין. לומר לך בעל הבית שיש לו בן בית אם בא לחשב עמו אין אומר לו כמה משפלות של תבן אתה מכניס לאוצר או כמה חבילות של תבן אתה מכנס לאוצר או כמה חבילות של קש אלא נותן את הקוצים לאש וזורה את התבן לרוח ומהו אומר תן דעתך כמה חטים אתה מכניס לאוצר לפי שהם חיים לעולם. בעל הבית הזה הוא הקב״ה שכל העולם שלו שנאמר (תהלים כד א) לה׳ הארץ ומלואה. בן בית זה משה שנאמר (במדבר יב ז) בכל ביתי נאמן הוא. ומה אמר לו הקב״ה תן דעתך על העכו״ם. לא כן למה שנמשלו בקש יאכלמו כקש ומה עושין לקש מציפין אותו במים שנאמר (תהלים קלו טו) ונער פרעה וחילו בים סוף. ונמשלו כקוצים שנאמר (ישעיה לג יב) והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים. אבל ישראל נמשלו כחטין שנאמר (שיר השירים ז ג) בטנך ערמת חטים. לכך אמר לו הקב״ה תן דעתך למנות את ישראל לידע כמה יש בהן. שנאמר (שמות ל יב) כי תשא את ראש בני ישראל. דבר אחר בטנך ערמת חטים. שבולת של חטים מתמרת ועולה והקנה שלה ארוך ועליה רחבין וארוכין והשבולת בראש הקנה והקנה שלם מתגאה ואומרת בשבילי נזרעה השדה והעלין מתגאין ואומרין כן אומר להן השבולת הרי הגורן בא והכל מתפייסין ויודעין בשביל מי נזרעה השדה לא עשה זמן הרבה הרי הגורן בא הקש מכניסין לאש והמוץ זורין לרוח ומקיימין את החטין בגורן וכל מי שהוא רואה אותן נוטלן ונושקן. כך אומות העכו״ם הן אומרים בשבילנו נברא העולם וישראל אומרים להן והלא כתיב (ישעיה לג יב) והיו עמים משרפות סיד. אבל ישראל לעתיד לבוא משתיירין לבד שנאמר (דברים לב יב) ה׳ בדד ינחנו ואין עמו אל נכר. דבר אחר בטנך ערמת חטים. ר׳ יודן אמר ערימת חטים זו תורת כהנים שכל חטאות ואשמות כתובין בו שנאמר (ויקרא ו ב) זאת תורת העולה. (שם יח) זאת תורת החטאת. (שם ז א) וזאת תורת האשם. (שיר השירים ז ז) סוגה בשושנים. אלו דברי תורה שהן רכין כשושנים. כמה מצוות ודקדוקים יש בו כמה פגולין ונותרין יש בו. אמר ר׳ לוי בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בת כ׳ או בת שלשים משיוציא יציאותיו הוא בא להזדקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי והוא פורש ממנה מיד ומי גרם לו שלא קרב אליה אי זה כותל יש ביניהם ואי זה סייג ואי זה נחש נשכו ואי זה עקרב עקצו. אלא מי עקצו דברי תורה שהן רכין כשושנה שכתוב בה (ויקרא יח יט) ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב. וכן הוא מי שהביאו לו תמחוי של בשר והוא רעב לאכול אמרו חלב נפל בתוכו מיד מושך ידו הימנו ולא טעמו ומי גרם לו שלא לטעום אלא דברי תורה שהן רכין כשושנה. כמה דאת אמר בהן (ויקרא ג יז) כל חלב וכל דם לא תאכלו. דבר אחר בטנך ערימת חטים. רבי הונא

בשם ר׳ אידי אמר והלא ערימת של אצטרובלין ושל פלפלין יפין מהן ולמה נמשלו בחטין. אלא יכול אדם לחיות בלא פלפלין ובלא אצטרובלין ואי אפשר לעולם לחיות בלא חטים. וכשם שאי אפשר לעולם בלא חטין כך אי אפשר לעולם בלא ישראל:

יג נשקו בר. רב ורב אחא אמר נשקו בר של תורה שנאמר (משלי ט ה) לכו לחמו בלחמי. עד שלא תזקף עליהם מדת הדין ותאבדו דרכה של תורה. ותאבדו דרך לא תהיו סוברין שמא אהליות ובצרצוריות אני צריך אלא ניצוץ אחד אני מסיק ומאבד עלמא דבראי:

יד כי יבער כמעט אפו. משל למלך אחד שכעס על בני המדינה והלכו בני המדינה ופייסו את בן המלך שיפייס את המלך הלך הבן ופייס את אביו. כיון שנתפייס לו לבנו הלכו בני המדינה לומר הימנון למלך אמר להם אלי אתם אומרים הימנון לכו ואמרו לבני שאלמלא הוא הייתי מאבד המדינה. כך אומות העכו״ם מבקשים לומר להקב״ה הימנון שנאמר (תהלים מז ב) כל העמים תקעו כף. אומר להם הקב״ה לי אתם אומרים הימנון לכו ואמרו לישראל שאלמלא הם לא נתקיימתם אפילו שעה אחת שנאמר (דברים לב מג) הרנינו גוים עמו. דבר אחר כי יבער כמעט אפו מלך בשר ודם כשהוא בכעס אינו ברצון אבל הקב״ה אינו כן אלא כשהוא בכעס הוא ברצון שנאמר כי יבער כמעט אפו. על אומות העכו״ם. אבל ישראל אשרי כל חוסי בו. אלו ישראל שהן חוסין בו בכל עת שלא יבער בהן:

מזמור ג

א מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו. זה שאמר הכתוב (משלי כא טו) שמחה לצדיק עשות משפט. שמחה לצדיקו של עולם כשהוא עושה את הדין לפי שהוא מרומם בעולם. שנאמר (ישעיה ה טז) ויגבה ה׳ צבאות במשפט. דבר אחר שמחה לצדיקו של עולם שעשה מדת הדין בביתו והחריבו. שכן הוא אומר (תהלים סח לו) נורא אלקים ממקדשיך. א״ר יוחנן ממה שעשה במקדשו למקדשו לא נשא פנים לאחרים על אחת כמה וכמה. דבר אחר שמחה לצדיקו של עולם מה שמדת הדין עושה בהן שהוא מנקה אותן מעוונות תדע לך שכן הוא שהרי דוד פגע בו מדת הדין התחיל שמח ומזמר ואומר מזמור:

ב דבר אחר מזמור לדוד. זה שאמר הכתוב (איוב כח יג) לא ידע אנוש ערכה. א״ר אלעזר לא נתנו פרשיותיה של תורה על הסדר (שאלמלא) [שאלמלי] נתנו על הסדר כל מי שהוא קורא בהן מיד היה יכול לבראות עולם ולהחיות מתים ולעשות מופתים לפיכך נתעלם סידורה של תורה וגלוי לפני הקב״ה שנאמר (ישעיה מד ז) ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי. ר׳ יעקב בר אחא אמר למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג להודיע שקשה הבן הרע לאביו יותר ממלחמת גוג ומגוג. רבי יהושע בן לוי ביקש לישב על הספר הזה ולסדרו יצאת בת קול ואמרה לו אל תפיחו את הישן. ר׳ שמואל בן ר׳ יוסי ביקש לישב הספר הזה לפני רבי אמר לו (תהלים קיא ח) סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר:

ג מזמור לדוד. אימתי אמר דוד המזמור הזה כשהיה עולה במעלה הזיתים ובוכה. אם בוכה למה מזמר ואם מזמר למה בוכה. א״ר אבא בר כהנא משל למה הדבר דומה למלך שכעס על בנו וטרדו ושלח המלך לפידגוג שלו הלך הפידגוג אחריו ומצאו בוכה ומזמר. אמר לו הפידגוג אם אתה בוכה למה את מזמר אמר לו בוכה אני שהקנטתי את אבא ומזמר אני על שאין דיני להריגה ולא די לי שלא יהרגני אלא שטרדני אצל דוכסין ואפרכין. א״ר יודן אמר דוד יעקב אבינו ברח שנאמר (הושע יב יג) ויברח יעקב שדה ארם. משה ברח שנאמר (שמות ב טו) ויברח משה מפני פרעה. ואני בורח כמותם. התחיל אומר (תהלים קיט נב) זכרתי משפטיך מעולם ה׳. זכרתי מדת הדין שבה נהגת את הראשונים ונתנחמתי. ואימתי אמר דוד הפסוק הזה. בשעה שאמר דוד (שמואל-ב טו יד) ויאמר דוד לכל עבדיו אשר אתו בירושלים קומו ונברחה. רב ור׳ יודן. רב אמר שלא ידונו אותנו כעיר הנדחת. ר׳ יודן אמר נטל בעל הכוס להדיח את כוסו ואינו זז משם עד שימרקנו. כך כיון שראה דוד שמרק הקב״ה עונותיו התחיל לזמר מזמור לדוד. (ואימתי אמר כן דכתיב) (שם יח) וכל עבדיו עוברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי. ר׳ איבו אומר כרתי כורתי כריתות ומופלאי בית דין. ורבנן אמרי שהם אומרים דבר ואין מי שיפליא אחריהן. (שם טו) ויאמרו וגו׳ ככל אשר יבחר אדני המלך הנה עבדיך. הדיין הזה בשעה שארכי שלו מקולקלת אין עומדין לפניו בטכסיס שלהן אלא משונין ומטולטלין. הצריכין לעמוד דרך ימין עומדין דרך שמאל הצריכים לעמוד דרך שמאל עומדין דרך ימין. וכיון שרואין שטכסיס שלו מתוקנת עומדין בטכסיס שלהן. התחיל אומר אילו היתה ארכי שלי מקולקלת לא היה כל אחד ואחד עומד בטכסיסו. התחיל מזמר. (ואימתי היה כן) (שם לב) ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם. ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ורבנן. חד אמר למה נקרא שמו חושי הארכי שהיה מארכי של דוד. וחד אמר שעל ידו נתבססה מלכותו של דוד. וחד אמר על שם עירו נקרא. וכיון שראה שנתבססה מלכותו התחיל מזמר. (ואימתי היה כן) (שם יז כז) ויהי כבוא דוד מחנימה. זו בימוס. ושובי בן נחש זה חנון בן נחש. ולמה נקרא שמו שובי ר׳ אומר שישב יצרו לשעה. ורב אמר שעשה תשובה (ווידוי). (שם) ומכיר בן עמיאל מלא דבר וברזלי הגלעדי מרוגלים. מיד התחילו מכבדין אותו שנאמר (שם כח) משכב וספות וכלי יוצר. משכב אלו

כרים וכסתות. ספות אלו חביות של יין. כלי יוצר אלו הבאים מרתמה. חטים ושעורים כמשמען. קלי ר׳ אומר שתיתא ופול. עדשים כמשמען. (שם כט) ודבש וחמאה כמשמען. ושפות בקר גבינים של חלב תורים שלא היה הזבוב יכול לעמוד עליהן אלא היה נופל. הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול. כיון שראה דוד כן התחיל אומר מאלו הייתי מתיירא והשלימו לי אינה מהן אלא הקב״ה השלימם לי שנאמר (משלי טז ז) ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. התחיל לומר מזמור לדוד. (שמואל-ב טז יג) וילך דוד ואנשיו בדרך. וכי באויר היה להם לילך אלא הלכו בדרך ענוה. (שם) ושמעי הולך בצלע ההר. מזכיר לו מעשה הצלע. והוא שדוד אומר (תהלים לח יח) כי אני לצלע נכון. והוא שאמר דוד לשלמה בנו (מלכים-א ב ח) והוא קללני קללה נמרצת. נוטריקון ״נואף ״מואבי ״רשע ״צורר ״תועבה. ואמר לו (שמואל-ב טז ח) והנך ברעתך. מהו והנך אמר רבי אבא בר כהנא אוסקופי של בת שבע מהלך לפני דוד. (שם יט כא) והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף. רבי שמואל בר נחמני עלה מבבל לשאול ג׳ דברים. מצא את רבי יוחנן שר הבירה אמר לו מאי דכתיב (שופטים ה ז) חדלו פרזון בישראל. אמר לו ר׳ יוחנן העיירות קטנות שחרבו בימי סיסרא כיון שעמדה דבורה נעשות אימהות כמה דאמר (דברים ג ה) לבד מערי הפרזי הרבה. ושוב אמר לו מאי דכתיב (דניאל ט ט) לה׳ אלקינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו. היה לו לומר כי שמרנו תורתו. אמר לו ר׳ יוחנן יפה כתוב בנוהג שבעולם פועל שהוא עושה עם בעל הבית באמונה ונותן לו שכרו מה טובה יש לו ואימתי מחזיק לו טובה בשעה שאינו עושה עמו באמונה ואינו מעכב שכרו כלל לכך כתיב לה׳ אלקינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו. אמר ר׳ שמואל בר נחמני ראית מימיך שמורדין במלך והוא מספיק להם מזונות. כתיב (תהלים קו יט) יעשו עגל בחרב. והמן יורד להם. א״ר שמעון בן יוחאי י״ג עגלים עשו א׳ לכל שבט ושבט ואחד דימוס לכולם. שנאמר (נחמיה ט יח-כו) ויעשו נאצות גדולות. וכשבא רבי יהודה הלוי בר׳ שלום אמר לו עד כאן דרש ר׳ ברכיה. אמר לו אביו עד הירדן היה יורד המן להם והיו מקריבין לפני העגל ולא היה פוסק. וכן הוא אומר (יחזקאל טז יט) ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח ויהי. מהו ויהי שהיו מקריבין אותו לפני עבודה זרה והיה המן יורד להן. הוי יפה כתוב (דניאל ט ט) לה׳ אלקינו הרחמים והסליחות. שוב שאלו מאי דכתיב (שמואל-ב יט כא) והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף. אמר ר׳ יונתן מה הייתם אומרים בו בבבל. אמר לו כך אנו אומרים כיון ששמעי בא אצל דוד אמר לו מה אחיו של יוסף גמלו אותו רעה והוא גמלן טובה כך אני גמלתיך רעה ואף אתה גמול עלי טובה כיוסף שגמל עם אחיו טובה שגמלו אותו רעה. אמר לו רבי יונתן יפה אתם אומרים אלא שמעו דבר מופלא מהו אומר הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף. (אמר לו) כל ישראל נקראו על שם יוסף כמו שנאמר (עמוס ה טו) אולי יחנן ה׳ וגו׳ שארית יוסף. ואמר שמעי לדוד כל ישראל גמלו אותך רעה ואני יותר מכולם וכל ישראל יושבים ומקוים מה אתה עושה אם את מקבל אותי כל ישראל באין ומשלימין עמך הוי הנה באתי היום ראשון. כיון שראה דוד התחיל לזמר מזמור לדוד ה׳ מה רבו צרי. כתיב (שמואל-ב יב ו) ואת הכבשה ישלם ארבעתים. אמר רבי יהודה בר חנינא אמר לו הקב״ה אתה ניאפת אחת שש עשרה נואפות יהיו לך. אתה רצחת אחד שש עשרה נרצחים יהיו לך. ארבעתים ארבעה על ארבעה. א״ר יהושע דוד אמר ה׳ מה רבו צרי. אילו אחר נוטל מלכותי צרה גדולה היתה לי אילו בני נוטל מלכות של אחר צרה גדולה היתה לי. עכשיו בני נוטל מלכותי. ה׳ מה רבו צרי. אילו אחרים הורגים את בני צרה גדולה היתה לי ואילו בני הורג בנו של אחר צרה גדולה היתה לי. עכשיו בני הורג אותי. ה׳ מה רבו צרי. אילו אחר ענה את נשי צרה גדולה היתה לי אילו בני ענה את נשי אחר צרה גדולה היתה לי. עכשיו בני ענה את נשי. ה׳ מה רבו צרי:

ד רבים קמים עלי. רבים בקומה. רבים בתורה. (שמואל-ב י יח) שובך. למה נקרא שמו שובך שהיתה קומתו כשובך הזה. ושופך היה שמו (דברי הימים-א יט יח) שהיה שופך דמים. וכן גלית שכתוב בו (שמואל-א יז ד) שש אמות וזרת. וכן רבים בתורה דואג ואחיתופל דואג אב בית דין היה שנאמר (שמואל-א כא ח) אביר הרועים אשר לשאול. ואחיתופל יועץ שנאמר (שמואל-ב טז כג) ועצת אחיתופל אשר יעץ וגו׳. איש קרי ולא כתיב שלא היה איש אלא מלאך. וכן דוד אומר (תהלים נה יג) כי לא אויב יחרפני ואשא. (שם יד) ואתה אנוש כערכי. (שם טו) אשר יחדו נמתיק סוד. הוי רבים קמים עלי:

ה רבים אומרים לנפשי. ר׳ שמואל פתר קרא בדואג ואחיתופל שהיו רבים בתורה. אמרו איפשר אדם ששבה את הכבשה והרג את הרועה והפיל את ישראל בחרב יש לו תשועה. אין ישועתה לו. ואתה ה׳ מגן בעדי כל אלו שהגנת עלי בזכות אבותי. כבודי על ידי חושי שנתבססה מלכותי על ידו. ומרים ראשי על ידי נתן הנביא שאמר לי בשמך (שמואל-ב יב יג) גם ה׳ העביר חטאתך. ורבנן פתרי קרא באומות העכו״ם. רבים אלו אומות העכו״ם. כמה דאמר (ישעיה יז יב) הוי המון עמים רבים. אומרים לנפשי איפשר אומה ששמעה מפי אלקים שאמר (שמות כ ג) לא יהיה לך אלקים אחרים על פני. ולסוף ארבעים יום אמרו לעגל (שם לב ד) אלה אלקיך ישראל. יש להן תשועה. אין ישועתה לו. ואתה ה׳ שהסכמת עמהם בתורה (שם כב יט) זובח לאלקים יחרם. מגן בעדי אלולי דאנהרת לי מגנהון דאבהתי שהגנת עלינו. כבודי ששכנת שכינתך בתוכנו שנאמר (שם כה ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ומרים ראשי תחת שהיינו מחויבים לך הרמת ראש נתת לנו תלוי ראש נתת לנו שנאמר (שם ל יב) כי תשא את ראש:

ו קולי אל ה׳ אקרא. א״ר ברכיה בשעה שהיה מקדשך בנוי היית עונה את תפלתנו ואף עכשיו שהוא הר שנאמר ויעננו מהר קדשו סלה:

ז אני שכבתי ואישנה. אמר דוד אני שכבתי מן הנבואה ואישנה מרוח הקדש. הקיצותי על ידי חושי הארכי. כי ה׳ יסמכני על ידי נתן הנביא שאמר לי (שמואל ב יב יג) גם ה׳ העביר חטאתך לא תמות׃

ח לא אירא מרבבות עם. כשבאו עמי במלחמה. והוא שמשה אמר (דברים ז יז) רבים הגוים האלה ממני. מה כתיב (שם יח) לא תירא מהם׃

ט קומה ה׳ הושיעני אלקי. א״ר פנחס בשם ר׳ הושעיה חמשה פעמים מקים דוד להקב״ה בספר ראשון שבתהלים. ארבעה כנגד ארבע מלכיות ואחד כנגד גוג ומגוג. כי הכית את כל אויבי לחי. א״ר לוי זו מכת הפה. כמו דאמר (שמואל-ב יז כג) ויצו אל ביתו ויחנק. ר׳ אהבה אמר אותן שעשו כגבורים זה שמשון הדא הוא דתימא (שופטים טו טו) וימצא לחי חמור. שני רשעים שברת. אם עשית כן לה׳ הישועה על עמך ברכתך סלה׃

מזמור ד

א למנצח בנגינות מזמור לדוד בקראי עננו. ר״י אומר כל שאמר דוד כנגדו וכנגד כל ישראל אמר דוד. אלקי צדקי עליך לצדקני למה שאני משבט יהודה ואתה שומע תפלתו שנאמר (דברים לג ז) שמע ה׳ קול יהודה. רבנן אמרי אמרה כנסת ישראל בקראי עננו עליך לצדקני אם אין בי זכות עשה עמי צדקה. א״ר יהושע בן לוי לפי שדוד אומר קולי אל ה׳ אקרא אין לי אלא בזמן שהוא בנוי כשהוא חרב מנין. תלמוד לומר בקראי עננו. כל זמן שאקרא׃

ב דבר אחר בקראי עננו. בג׳ דברים היה מצטער דוד עליהן והרחיב לו הקב״ה. אחת על בית המקדש. וכן הוא אומר (תהלים קלב א) זכור ה׳ לדוד את כל ענותו. והרחיב לו הקב״ה ומצא את המקום שנאמר (דברי הימים-א כב א) ויאמר דויד זה הוא בית ה׳ האלקים. ואחת על אשת אוריה החתי. שהיו ישראל מליזין אחריו ואומרים איפשר ששבה את הכבשה והרג את הרועה והפיל את ישראל בחרב יש לו תשועה. והרחיב לו הקב״ה ואמר לו (שמואל-ב יב יג) גם ה׳ העביר חטאתך לא תמות. שלישית שהיו ישראל אומרין מה דוד סבור שהמלכות נשתלה מבת שבע. הרחיב לו הקב״ה שנאמר (דברי הימים-א כב ט) הנה בן נולד לך וגו׳ כי שלמה יהיה שמו. וכי כל הבנים אינן נולדין ומהו נולד לך לך לרפואתך מן חטייא דילך. על ידי מי על ידי נתן הנביא שנאמר (שמואל-ב יב כה) וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה׃

ג דבר אחר בקראי עננו. זה שאמר הכתוב (דברים ד ז) כי מי גוי גדול. ר׳ יודן בשם ר׳ יצחק אמר בשר ודם יש לו פטרון. אמר לו נתפש בן ביתך אמר להם אני מתקיים עליו. אמר לו הרי הוא יוצא לידון אמר להם אני מתקיים עליו. אמר לו הרי יוצא ליהרג היכן הוא והיכן פטרונו. אבל הקב״ה הציל משה מחרב פרעה שנאמר (שמות יח ד) כי אלקי אבי בעזרי. א״ר ינאי כתיב (שם ב טו) ויברח משה מפני פרעה. וכי איפשר לו לאדם לברוח מן המלכות. אלא בשעה שתפשו פרעה וחייבו להתיזו ראשו קהת החרב מעל צוארו של משה ונשברה שנאמר (שיר השירים ז ה) צוארך כמגדל השן. זה צוארו של משה. א״ר אביתר ולא עוד אלא שנפלה החרב על צוארו של קוסטינר והרגתו שנאמר (שמות יח ד) ויצילני מחרב פרעה. לי הציל ולקוסטינר לא הציל. ר׳ ברכיה קרא עליה (משלי כא יח) כופר לצדיק רשע. ר׳ אבין קרא עליה (שם יא ח) צדיק מצרה נחלץ. א״ר יהושע בן לוי בשעה שברח משה נעשו כל אוכלוסין של פרעה אילמין וחרשין וסומין. אומר לאלמין היכן ברח משה ולא היו מדברין. לחרשין ולא היו שומעין. לסומין ולא היו רואין. והוא מה שאמר הקב״ה (שמות ד יא) מי שם פה לאדם. תמן קיימת לך והכא לית אנא קאים. לכך כתיב (דברים ד ז) כה׳ אלקינו בכל קראנו אליו. ר׳ יודן אמר שיטה אוחרי. בשר ודם יש לו פטרון אומר לו נתפש בן ביתך אומר להם אני מתקיים עליו. אמר לו הרי הוא מושלך לים היכן הוא והיכן פטרונו. והקב״ה אינו כן הציל את יונה ממעי הדגה שנאמר (יונה ב יא) ויאמר ה׳ לדג. ר׳ יודן אמר לגרמיה. בשר ודם יש לו פטרון הגיע לו עת צרה אינו נכנס לפניו פתאום אלא בא ועמד על פתח פטרונו וקורא לעבדו והוא אומר פלוני על הפתח. והקב״ה אינו כן הגיע עת צרה לישראל לא יהא קורא לא לגבריאל ולא למיכאל אלא קורא אותו והוא עונה אותו. הדא הוא דכתיב (יואל ג ה) כל אשר יקרא בשם ה׳ ימלט. א״ר אלכסנדרי עובדא בחד ארכון דהוה דיין חד ליסטים. אמר ליה מה שמך אמר ליה אלכסנדרי ופנייה לאלכסנדריאה. ומה מי ששמו כשמו של בשר ודם הוא ניצל מי ששמו כשמו של הקב״ה על אחת כמה וכמה. רבי פינחס אמר תרתי חדא משום ר׳ זעירא וחדא בשם ר׳ תנחום. בשר ודם יש לו פטרון אם הטריח עליו ביותר הוא אומר אשכח פלן דהוה מטריח עלי טובא. אבל הקב״ה כל מה שישראל מטריחין עליו מקבל שנאמר (תהלים נה כג) השלך על ה׳ יהבך. בשר ודם יש לו פטרון באו השונאים ותפשוהו על פתח ביתו עד דהוה צוח ליה ועד דהוה נפיק ליה עברה החרב על צוארו והרגתו. אבל הקב״ה אינו כן הציל את יהושפט מחרב ארם. הדא הוא דכתיב (דברי הימים-ב יח לא) ויזעק יהושפט וה׳ עזרו ויסיתם אלקים ממנו. מלמד שלא היה חסר אלא התזת ראש. א״ר שמעון בשר ודם יש לו קרוב אם עשיר הוא מודה בו ואם עני הוא אינו מודה בו. אבל הקב״ה אינו כן כשישראל בירידה קורא אותם אחים ורעים שנאמר (תהלים קכב ח) למען אחי ורעי. וכתיב (שם קמח יד) לבני ישראל עם קרובו. א״ר זעירא אדם יש לו בן בית פעם ראשונה הוא נכנס אצלו ומושיבו על המטה. שניה על הכסא. שלישית על הספסל. רביעית הוא אומר כמה ספסל דחוק עלי פלוני מטריחני. אבל הקב״ה אינו כן כל מה שישראל

דוחקין אותו ובאין למקום תפלתו שמחה הוא לפניו. לכך נאמר (דברים ד ז) כה׳ אלקינו בכל קראנו אליו. א״ר פנחס בשם ר׳ יהודה עבודה זרה נקראת קרובה והיא רחוקה שנאמר (ישעיה מו ז) ישאוהו על כתף יסבלוהו. סוף דבר עמו בבית יצעק ולא יענה. אבל הקב״ה אינו כן רחוק והוא קרוב ואין קרוב ממנו. דאמר ר׳ לוי מן הארץ ועד לרקיע מהלך חמש מאות שנה ועביו של רקיע מהלך ת״ק שנה וכן בין רקיע לרקיע. ולמעלה מהרקיע טלפי החיות. ר׳ חלבו אמר אף טלפי החיות מהלך ת״ק שנה. ושוקי החיות כנגד כולם גבי החיות כנגד כולם וכסא הכבוד כנגד כולן למעלה מעולמו. ואדם נכנס לבית הכנסת ועומד אחר העמוד לוחש תפלתו והקב״ה מאזין. הדא הוא דכתיב (דברים ד ז) כה׳ אלקינו בכל קראנו אליו. ר׳ חנינא שאל לר׳ שמואל מהו (איכה ג מד) סכותה בענן לך. אמר לו שערי תפלה פעמים פתוחים ופעמים נעולין אבל שערי דמעה לא ננעלים לעולם. מאי טעמא כה׳ אלקינו. א״ר הושעיה אי זה אומה שמעכבת על אלקיה כאומה זו. כיצד בשעה שזקנים יושבים לעבר שנה הקב״ה מסכים על ידיהם. ועליהם אמר דוד (תהלים נז ג) אקרא לאלקים עליון לאל גומר עלי. יתברך שמו של הקב״ה שהוא משלים וגומר עם ישראל מה שהם עושים. מלך בשר ודם גוזר גזירה ואם מבקשין סנקליטין שלו לבטלה אינן יכולין בין ברצונם בין שלא ברצונם הן מקיימין גזרתו אבל המלך עצמו אם מבקש מבטלה. אבל הקב״ה אינו כן אלא מה שסנהדרין גוזרין הוא מקיים. אימתי בראש השנה שהסנהדרין יושבים ואומרים נעשה ראש השנה בשני בשבת או בשלישי בשבת מיד הקב״ה מושיב סנהדרין של מלאכים ואומר להם לכו וראו אם גזרו התחתונים וגמרו. ומשיבין לו רבונו של עולם כך גמרו שיהא ראש השנה ביום פלוני. מיד הקב״ה יושב באותו היום לדון עולמו שנאמר (שם מז ו) עלה אלקים בתרועה. והכסאות מוצאות והספרים נפתחים וסנהדרין של מלאכים יושבין עמו לפניו שנאמר (דניאל ז ט) חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב. אלו מלמדין זכות. ואלו מלמדין חובה. למה (תהלים פא ה) כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב. ישראל גזרו אותו היום ראש השנה. ואף הוא משפט לאלקי יעקב. שהוא מקיים גזרותיו ומסכים עמהם. הוי אומר (תהלים כז ג) אקרא לאלקים עליון לאל גומר עלי. שהוא מסכים לדעתן של ישראל. תדע לך שכן הוא בא וראה כתיב (במדבר כט א) יום תרועה יהיה לכם. לי לא נאמר אלא לכם. וכן הוא אומר (ויקרא כג לז) אלה מועדי ה׳ אשר תקראו אותם מקראי קודש. תקראו אתם. בין בזמנן בין שלא בזמנן אין לי מועדות אלא אלו. הוי אומר (דברים ד ז) כה׳ אלקינו בכל קראנו אליו. ואין קראנו אלא קידוש מועדות כמה דאמר אלה מועדי ה׳ אשר תקראו אתם. א״ר אבין בשם ר׳ אחא בשר ודם אם יש לו קרוב שבוי הוא מתבייש לומר שהוא קרובו. והקב״ה הוציא את ישראל שבויין ומטורפין וקורא אותם קרובים שנאמר (תהלים קמח יד) לבני ישראל עם קרובו. אמר דוד רבונו של עולם אפילו רשע שבישראל בא וקורא לפניך אתה עונה אותו מיד. שלא יאמרו אומות העכו״ם כל הפנים שוות אף אתה ענני. אמר לו הקב״ה חייך עד שלא תקראני אני עונה אותך שנאמר (שם נ טו) וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני. ואומר (שם צא טו) יקראני ואענהו וגו׳. ואומר (ישעיה סה כד) והיה טרם יקראו ואני אענה. אף על פי כן צריך שתהא קריאתו באמת שנאמר (תהלים קמה יח) קרוב ה׳ לכל קוראיו. יכול לכל תלמוד לומר לכל אשר יקראוהו באמת. (שם עג א) אך טוב לישראל אלקים. יכול לכל תלמוד לומר לברי לבב. (נחום א ז) טוב ה׳ למעוז ביום צרה. יכול לכל תלמוד לומר ויודע חוסי בו. (איכה ג כה) טוב ה׳ לקויו. יכול לכל תלמוד לומר לנפש תדרשנו. (תהלים קכה ד) היטיבה ה׳ לטובים. יכול לכל תלמוד לומר ולישרים בלבותם׃

ד למנצח בנגינות. המזמור הזה נאמר בג׳ מיני שבח בניצוח. בנגון. במזמור. בנגינות שהוא של נבואה כמה דאת אמר (מלכים-ב ג טו) והיה כנגן המנגן. למנצח למי שהוא נאה לנצח למי שנצוחו נצח נצחים. דבר אחר למנצח למי שמנוצח מבריותיו. מלך בשר ודם מנצחים אותו כועס אבל הקב״ה נוצחין אותו ושמח שנאמר (תהלים קו כג) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו׃

ה אלקי צדקי. א״ר אחא אמר דוד לפני הקב״ה אלקי אתה ועליך לצדקני. ורבנן אמרו אמרו ישראל רבונו של עולם יש לנו זכות עשה עמנו ואם לאו עשה עמנו צדקה׃

ו בני איש. זה דואג ואחיתופל. בני אברהם יצחק ויעקב שנקראו איש. אברהם שנאמר (בראשית כ ז) ועתה השב אשת האיש. יצחק נקרא איש שנאמר (שם כד סה) מי האיש הלזה. יעקב נקרא איש שנאמר (שם כה כז) ויעקב איש תם (יושב)׃

ז עד מה כבודי לכלמה. עד מתי אתם מכלימין אותי ואת כבודי וקוראים אותי בן ישי. (שמואל-א כב ז) גם לכולכם יתן בן ישי. (שם כ ל) כי בוחר אתה בבן ישי. (שם לא) כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה. ולית לי שם׃

ח תאהבון ריק. עד מתי אתם מרדפים אחרי דברים של ריקנות. אמרו אלקים עזבו אלקים שכחו אלקים סילק שכינתו ממנו ואין המלכות חוזרת לו מעתה. תבקשו כזב סלה. מה אתם סבורים על ידי שנסתלק מלכותי לשעה לעולם היא קיימת׃

ט ודעו כי הפלה ה׳ חסיד. כבר בשרני על ידי ישעיה (ישעיה מ א) נחמו נחמו עמי. וכד אתי ההיא שעתא ישמע בקראי אליו׃

י רגזו ואל תחטאו. אמר דוד עד מתי אתם חוטאין ומרגיזין ואומרים פסול יש בו מרות המואביה בא. אמרו בלבבכם מאין אתם באים מאיסור שתי אחיות. דעו עיקרכם ודומו סלה:

יא רגזו ואל תחטאו. א״ר אחא ארגיז יצרך ואל יחטיאך. ורב אמר אכחיש יצרך ואל יחטיאך שלא תבוא לידי חטא. תנא בשם ר׳ אחא בר יעקב (ירמיה יז יג) מקוה ישראל ה׳. מה המקוה הזה מטהר את הטמאים אף הקב״ה מטהר את ישראל. ומי ראוי לילך אצל מי הוי אומר הטמא צריך לילך אצל המקוה ולטבול בו. כך אמר הקב״ה אני אמרתי כשאתה מתפלל התפלל בבית הכנסת שבעירך. ואם אתה אינך יכול לילך בבית הכנסת שבעירך התפלל בתוך ביתך. ואם אין אתה יכול לילך להתפלל תתפלל על מטתך. ואם אין את יכול לדבר הרהר בלבך. הדא הוא דכתיב אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה. א״ר יודן ובלבד שתדומו מאותה עבירה שבידך. ואם אתה עושה כן ראה מה כתיב בתריה זבחו זבחי צדק. מעלה אני עליך כאילו בנית מזבח והקרבת עליו קרבנות הרבה. זבח אין כתיב אלא זבחי. תנא הקורא שמע בבית הכנסת שחרית יוצא ידי חובתו ערבית לא יצא אלא אם כן חוזר בביתו על מטתו. מה טעם כדי להבריח את המזיקין. ואין אומר דברים אחר אמת ויציב. והני מילי באמת ויציב דשחרית. דאמר ר׳ זעירא בר אבא שלש תכיפות הן. תכף לסמיכה שחיטה שנאמר (ויקרא א ד ה) וסמך ושחט. תכף לנטילת ידים ברכה. תכף לגאולה תפלה:

יב זבחו זבחי צדק. תנא רבי חייא (שם יח ל) ושמרתם את משמרתי. שמרו במשמרתי. מהו אני ה׳ אלקיכם מזומן אני ליתן את שכרך. רבי נתן בשם רבי אבא אמר ולא מקרא מלא הוא זבחו זבחי צדק. אמר הקב״ה פשטו ידיכם במצוות ובטחו בי שאני משלם לכם שכר:

יג רבים אומרים לנפשי. אלו אומות העכו״ם שאומרים לישראל מי יתן לנו להתערב עם ישראל בטובות של עולם הבא. וישראל אומרים להם בכמה צרות ובכמה שעבודין ובכמה הריגות מסרנו עצמנו על קדושת השם ואתם באים לשוף אותה מן העקב. נסה עלינו אור פניך ה׳. ר׳ הונא בשם ר׳ אחא אמר לאותו הקלע אנן מצפין שנאמר (ישעיה מט כב) הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי. א״ר יוחנן אמרו ישראל לפני הקב״ה אין לנו אלא הארת פניך שנאמר (תהלים פ כ) אלקים צבאות השיבנו האר פניך ונושעה:

יד נתתה שמחה בלבי. אמרו ישראל אומות עכו״ם על ידי שעשו ז׳ מצוות השפעת להם שלוה בעולם הזה במתן שכרן אנו שנצטוינו על שש מאות ושלש עשרה מצוות על אחת כמה וכמה שתשפיע לנו טובות לעולם הבא. לפיכך כשאנו רואים שלותם של אומות העכו״ם אנו שמחים. הוי אומר נתתה שמחה בלבי. ר׳ יהושע בן לוי אמר משל למלך אחד שעשה סעודה והכניס את האורחים והושיבן על פתח פלטרין ורואין את הכלבים שיוצאין ובפיהן פסיונים וראשי פטומות וראשי עגלים התחילו אומרים מה הכלבים יש להן כך סעודה עצמה שהיא מתוקנת לנו על אחת כמה וכמה. ואומות העכו״ם נמשלו ככלבים שנאמר (ישעיה נו יא) והכלבים עזי נפש. והם בשלוה בעולם הזה ישראל לעתיד לבוא לא כל שכן. הוי נתתה שמחה בלבי:

טו בשלום יחדו. אמרו ישראל כל הנביאים יחדו בשלומי. א״ר כל הנביאים פותחין בחובות וחותמין בנחמות. ר׳ אליעזר אומר כל הנביאים פותחין בתוכחות וחותמין בנחמות חוץ מירמיה שחתם בדברי תוכחות. הדא הוא דכתיב (ירמיה נא סד) ככה תשקע בבל ולא תקום. אמר לו ר׳ יוחנן אף הוא בדברי נחמות חתם לפי שהיה רואה ירמיה ומתנבא בחורבן בית המקדש (חתם) יכול בחורבן בית המקדש חתם תלמוד לומר (שם) עד הנה דברי ירמיהו. במפלתן של מחריבים חתם ולא חתם בדברי תוכחה. והא כתיב (ישעיה סו כד) והיו דראון לכל בשר. בעכו״ם הוא עוסק. והא כתיב (איכה ה כב) כי מאס מאסתנו. השיבנו תחת כי מאס מאסתנו. כי אתה ה׳ לבדד בעולם הזה. באותה שעה לבטח תושיבני:

טז דבר אחר למנצח בנגינות. זה שאמר הכתוב (משלי יא י) בטוב צדיקים תעלוץ קריה. מה כתיב למעלה מן הפרשה (תהלים ג ח) קומה ה׳. ועכשיו אני מנגן להקב״ה כשיאבדו רשעים. וכן את מוצא (שמות יד לא) וירא ישראל את היד הגדולה. מיד (שם טו א) אז ישיר משה. מהו ויאמרו לאמר לומר לדורות כשתהיו נכנסין לצרה לא תאמרו אנו עושין מלחמה. ה׳ נלחם לכם ואתם אומרים שירה. (שופטים ד כד) ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה. אחר כך (שם ה א) ותשר דבורה. וכן הוא אומר (תהלים ג ח) קומה ה׳ הושיעני. ואחר כך (שם) כי הכית את כל אויבי לחי. וכי בלחי הכה אותם אין לו שרפים ואין לו פגעים. שיני רשעים שברת. משל למה הדבר דומה לשני בני אדם שהלכו בדרך אחד צדיק ואחד רשע. מצאו פונדק אחד אמרו זה לזה נכנס בפונדק זה ונאכל. נכנסו שניהם ביחד הרשע ראה שם ברכות הרבה של דגים ופר ושור וכבש ואיל וכל עופות. אמר אותו רשע לצדיק למה אין אנו נותנין מעות ונקבל. אמר לו אותו צדיק לרשע וכי היום פתח מחדש זה הפונדק בעדינו אלו היום פתח ראשון היינו בודקין אותו. סוף דבר נכנסו שניהם לפונדק. ישבו זה לעצמו וזה לעצמו. היה אותו רשע אומר לפונדקי הבא לי פסיוני אחד. הבא לי קונדיטון. הבא לי מהכל. ואחר כך אמר אותו הצדיק לפונדקי הבא לי גלוסקא אחת והבא לי קערה אחת של עדשים. והיו יושבין ומשחקין זה על זה. הרשע אומר על הצדיק ראו זה השוטה כל הברכות הללו הם לפניו והוא אוכל עדשים. הצדיק ראה אותו איך הוא משחק עליו ואומר ראו כמה שוטה הוא זה אוכל ועכשיו שוברין את שיניו. אמר לו הצדיק תן לי שתי כוסות יין לברך נתן לו ובירך עליהם ועמד ונתן לפונדקי מעות אותו המעט שאכל והלך לו לשלום. אותו הרשע עמד לצאת אמר לו

עשה חשבון. אמר לו כמה אכלתי גלוסקא אחת. אמר לו לא כי אם שתים. והוא אומר לא כן. וכן מתוך כך נכנסו דברים ביניהם התחיל הפונדקי שובר את שיניו. לכך נאמר שיני רשעים שברת. הרשעים אומרים (תהלים עג יא) איכה ידע אל. והצדיקים אומרים (שם קלט ד) כי אין מלה בלשוני הן ה׳ ידעת כולה:

מזמור ה

א למנצח. זה שאמר הכתוב (במדבר כא יט) וממתנה נחליאל. ר׳ יהודה אומר מן המדבר זכו שניתן להם תורה על ידי משה רבינו שנאמר (שמות לא יח) ויתן אל משה. וממתנה נחליאל נחלו עבודה זרה ואמרו לעגל (שם לב ד) אלה אלקיך ישראל. מנחליאל במות משנחלו עבודה זרה בא עליהם מלאך המות שנאמר (במדבר יד לה) במדבר הזה יתמו. ומבמות הגיא שגרמו לאותו צדיק שנקבר בגיא. והוא שירמיה אמר להם (ירמיה ב כג) ראי דרכך בגיא. ורבנן אמרי ממתנה נחליאל נחלו להקב״ה לאלוה והוא נחל אותם לאומה. וממדבר מתנה שזכו לקבל את התורה מן המדבר. אמר דוד הואיל וכן הוא אני אזמר על שתיהן למנצח אל הנחילות. דבר אחר וממתנה נחליאל לא תאמר כך אלא ממתנה נחלתי לאל. בשביל הבאר שנתן להם הקב״ה היו אומרים שירה והיה להם המים [כנחל] שכל אשה שהיתה רוצה ללכת מבית אביה לבית בעלה היתה הולכת בספינה. וכן אמר דוד (תהלים קה מא) הלכו בציות נהר. אמרה כנסת ישראל מתוך שהבאר נתן לי מתנה נחלתי אותו. וכן הוא אומר (איכה ג כד) חלקי ה׳ אמרה נפשי. אמר להן הקב״ה אני חלקכם ואתם חלקי שנאמר (דברים לב ט) כי חלק ה׳ עמו. אמר דוד הואיל וכן הוא אני מזמר על נחלתי. אל הנחלה אינו אומר אלא אל הנחילות על הנחלה שנחלתם אותי ועל הנחלה שנחלתי אתכם. ומנין אתה למד שמן המתנה נחלוהו שעד שלא ישתו מן הבאר מה היו אומרים (שמות יז ז) היש ה׳ בקרבנו. מששתו אמרו (שם כד ז) כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע. בשתי נחילות נחלנו אותך ונחלנו את התורה. וכן אמר דוד (תהלים קיט קיא) נחלתי עדותיך לעולם. וארץ צבי נחלתי שנאמר (ירמיה ג יט) ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים. מהו צבאות שהכל צובין בה. משל למלך שהיה יושב על שלחנו והיה לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן והיה עושה לו מתנות והיה בה שדה אחת והיו הכל צובין בה. אמר להן זה הוא שלי. וכן הוא אומר (דברים לב ח) בהנחל עליון גוים. ולמי נתן חלקו לבנו הקטן. כך יעקב חבל נחלתו. וכתיב (עמוס ז ב) מי יקום יעקב כי קטון הוא. ואף בית המקדש נחלה וכן הוא אומר (במדבר כד ה) מה טובו אהליך יעקב. ומה טובתן כנחלים נטיו. מה הנחל הזה אדם יורד בו טמא ועולה טהור אף בית המקדש נכנס בו בעונות ויוצא בלא עוונות. וכן משה אומר (דברים יב ט) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה. מנוחה זו הארץ. נחלה זו בית המקדש. אמר לו דוד כל מה שנתת לנו טובים ונעימים הם שנאמר (תהלים טז ו) חבלים נפלו לי בנעימים. וכן הוא אומר (מיכה ז ח) אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי. אלולי שישבתי בחשך לא היה אור לי. אמר להם הקב״ה הצדקתם עליכם את הדין אני קורא לכם (ישעיה סא ג) אילי הצדק מטע ה׳ להתפאר:

ב דבר אחר אל הנחילות. זה שאמר הכתוב (משלי ח כא) להנחיל אוהבי יש. אמר ר׳ חנן התורה אמרה (משלי ג טז) בשמאלה עושר וכבוד. ובני עניים. ורוח הקדש משיב ואומר להנחיל אוהבי יש. ולמה הם עניים בעולם הזה כדי שלא יתעסקו בדברים בטלים וישכחו את התורה. וכן הוא אומר (שם ח כב) ה׳ קנני ראשית דרכו:

ג מזמור לדוד. זה שאמר הכתוב (תהלים קטז יב) מה אשיב לה׳ כל תגמולוהי עלי. אמר רבי שמואל ארבעה מזמורים שהיה צריך לומר אדם הראשון אמרן דוד ואלו הן - (שם כד א) לה׳ הארץ ומלואה. ולמה היה צריך לאמרו שבשבילו נברא העולם על מליאתו. (שם יט ב) השמים מספרים כבוד אל. ולמה היה צריך לאמרו שהוא ראה אותן תחלה. (שם צב א) מזמור שיר ליום השבת. ולמה היה צריך לאמרו שהשבת פינה אותו מן הדין. ולמנצח אל הנחילות למה היה צריך לאמרו שהוא נחל את העולם תחלה:

ד למנצח אל הנחילות. אמר ר׳ שמואל בר נחמני על שני נחילות שנחל דוד את המלכות בעולם הזה ולעולם הבא. אמר דוד על שתיהן אני מזמר אל הנחילות. אמר רבי יהושע בן לוי הנחילות נוטריקון הוא ה׳ חמשה חומשי תורה. נ׳ כנגד חמשים יום שבין פסח לעצרת. ח׳ כנגד שמונת ימי המילה. י׳ כנגד עשרת הדברות. ל׳ כנגד שלשים צדיקים שאין העולם חסר מהם כאברהם. שנאמר (בראשית יח יח) ואברהם היו יהיה. בגימטריא תלתין הוו. כשישראל זוכין שמונה עשרה בארץ וי״ב בחוצה לארץ. וסימן טוב לישראל כשהארץ מעמדת שנים עשר צדיקים. אמר ר׳ זעירא שיחתן של ישראל תורה היא. תהא אח לשבעה ואב לשמונה. א״ר יהושע בן לוי זה אברהם שהוא אב ליצחק ולישמעאל ולבני קטורה. רבי שמואל אמר זה ישי שהוא אב לשמונה. ואח לשבעה זה הוא דוד שהוא אח לשבעה. (תהלים פו א) הטה אלי אזנך ענני. זה שבטו של דוד שניתנה לו שמיעה שנאמר (דברים לג ז) שמע ה׳ קול יהודה. (תהלים פו א) כי עני ואביון אני. אמר ר׳ יוחנן כל מקום שנאמר עני ואביון בישראל הכתוב מדבר שנאמר (ישעיה מא יז) העניים

והאביונים. אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם בשעה שיש לי כח לעמוד לפניך בתפלה ולהוציא אמרי האזינה. ובשעה שאין בי כח התבונן מה בלבי בינה הגיגי. דבר אחר (תהלים פו א) כי עני ואביון אני. וכי עני היה דוד והכתיב (דברי הימים-א כב יד) והנה בעניי הכינותי לבית אלקי. ומהו בעניי בצער שציערתי עליו. ר׳ יהודה פתר לה בארבע מלכיות. אמרי האזינה בבבל בינה הגיגי במדי הקשיבה לקול שועי ביון כי אליך אתפלל באדום. ולמה הוא אומר מלכי ואלקי באדום אמרו ישראל לפני הקב״ה ראה כמה שמדות וגזרות היא גוזרת עלי לבטל אלהותך ומלכותך ממני ולא בטלינן. ובכל יום אנו נכנסין לבתי כנסיות וממליכין אותך שתי פעמים ואומרים שמע ישראל ואת עביד דידן ואנן עבדינן דידך שנאמר (שיר השירים ב טז) דודי לי ואני לו׃

ה כי לא אל חפץ רשע אתה. שאין אתה חפץ בחיובן של בריות שנאמר (יחזקאל לג יא) אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה. לא יגורך רע שאין אתה גר אצל הרעה ולא הרעה גרה אצלך. ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי אמר המלאך שהוא ממונה על האף רחוק הוא שנאמר (ישעיה יג ה) באים מארץ מרחק מקצה השמים ה׳ וכלי זעמו. משל למלך שהיו לו שני לגיונים קשים. במזמור תפלה לדוד. את מוצא שלש לגיונות מהלכין לפני הקב״ה ואלו הן - (תהלים פה יד) צדק לפניו יהלך. (שם לז ג) אש לפניו תלך. (חבקוק ג ה) לפניו ילך דבר. ואיזהו פנימי שלהם צדקה. שנאמר (דברים כד יג) ולך תהיה צדקה. א״ר יודן להודיעך כמה כחה של צדקה ולהודיעך לעושי צדקה עד היכן מתן שכרן. לכך נאמר לא יגורך׃

ו לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך. אלו שלבם מלא הוללות. דבר אחר הוללים אלו שמביאין יללה לעולם. דבר אחר הוללים ערבוביא. כמה דאמר (קהלת ב ב) לשחוק אמרתי מהולל. אמר ר׳ ישכר עומד אדם ועושה גדישין של עבירות אומר הקב״ה יעשה אדם תשובה וכמי שלא חטא דכתיב (איוב יא יא) וירא און לא יתבונן. ר׳ סימון פתר קרא בישמעאל (בראשית כא יט) ויפקח אלקים את עיניה. אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבון העולמים אדם שהוא עתיד להמית את בניך בצמא את מעלה לו את הבאר. והוא שישעיה אומר (ישעיה כא יג) משא בערב. אמר להן הקב״ה מהו עתה צדיק או רשע אמרו לו צדיק. אמר להן איני דן את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה שנאמר (בראשית כא יז) כי שמע אלקים את קול הנער באשר הוא שם. ולא בשעה שהוא עתיד לבוא. ר׳ חיננא בר פפא פתר קרא בירבעם (מלכים-א יא כט) ושניהם לבדם בשדה. שהיה שקול כאחיה השילוני. וישבו שניהם שישבו לסדור במעשה מרכבה. אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה אדם שהוא עתיד להעמיד שני עגלים את מגלה לו סדרי מרכבה. אמר להם ועכשיו מהו אמרו לו צדיק. אמר להן איני דן את האדם אלא לפי מעשיו של אותה השעה׃

ז שנאתי כל פועלי און. זה דואג ואחיתופל שהיה פעולתן של אמת ועשו אותה של שוא. תאבד דוברי כזב שאינן לא חיין ולא עומדים בדין. דתנינא (סנהדרין צ) ג׳ מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא ואלו הן - בלעם ודואג ואחיתופל וגיחזי׃

ח האשימם אלקים. מדבר בנבוכדנצר הרשע שהחריב בית המקדש ואחר כך נטרד שנאמר (דניאל ד כט) ומן אנשא לך טרדין. ר׳ ברכיה ור׳ חלבו בשם ר׳ שמואל אמר כל מה שפרט דוד בספר תהלים כלל אותו רשע בפסוק אחד. (שם לד) אנה נבוכדנצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי קשוט. את מוצא בדוד שאמר (תהלים קמז יב) שבחי ירושלים את ה׳ וגו׳ הללויה. והוא אמר למלך שמיא. דוד אמר (שם יא ז) כי צדיק ה׳ צדקות אהב. ואותו רשע אמר (דניאל ד לד) די כל מעבדוהי קשוט. וכן את מוצא ברבן של נביאים משה רבינו עליו השלום שאמר בסוף קילוסו (דברים לב ד) הצור תמים פעלו. שלא יאמרו כל באי העולם שמא עברה עליו מדת הדין שלא נכנס לארץ ישראל חס ושלום אין לפניו משוא פנים. אלא הצור תמים פעלו. ובמה שקילס אותו רשע די כל מעבדוהי קשוט. ואף חנה אמרה (שמואל-א ב ו) ממית ומחיה. ואותו רשע אמר (דניאל ד לד) ודי מהלכין בגוה יכיל להשפלה. אמר לו הקב״ה רשע אתמול אמרת (דניאל ג טו) ומאן הוא אלהה די ישיזבינכון מן ידי. ועכשיו אתה אומר קלוסי איני רוצה לא בך ולא בקילוסך. ומי יקלסני ישראל. שנאמר (ישעיה מג כא) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו׃

ט ברוב פשעיהם הדיחמו. אמר רבי אלכסנדרי מה איכפת לה בירושלים אלא כי מרו בך שרבו כנגדך׃

י וישמחו כל חוסי בך. ר׳ זבדי בן לוי ור׳ יוסי בר פינחס ור׳ יהושע בן לוי קראו ג׳ פסוקים הללו בשעת סילוקן מן העולם. חד מנהון אמר וישמחו כל חוסי בך. וחד אמר (תהלים לב ו) על זאת יתפלל כל חסיד אליך. ואידך אמר (שם פד יא) כי טוב יום בחצריך מאלף. ואית דאמר (שם לא כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך׃

יא כי אתה תברך צדיק. בנוהג שבעולם אדם נותן לחבירו ליטרא של זהב ועמדו עליו ליסטים ונטלו ממנו היכן הוא מתנתו. והקב״ה אינו כן אלא כי אתה תברך צדיק. ולא עוד אלא שעושה לו מגן שנאמר ה׳ כצנה רצון תעטרנו. תמן תנינן (שבת סג) לא יצא אדם בסייף ולא בקשת׃

מזמור ו

א למנצח על השמינית. זה שאמר הכתוב (תהלים קיט קסד) שבע ביום הללתיך. א״ר יהושע בן לוי אלו שבע מצוות שבקריאת שמע. יוצר ואהבה רבה שמע והיה אם שמוע ויאמר אמת ויציב וגאל ישראל. ולפי שאין מצות ציצית בלילה מוסיף פורס סוכת שלום. ר׳ אבין בשם ר׳ נחמיה אמר אלו שבע מצוות שאדם עושה בכל יום. קורא קריאת שמע שתי פעמים ומתפלל שלש פעמים ואוכל ומברך שתי פעמים. היה ר׳ מאיר אומר חביבה המילה שנשבע הקב״ה לאברהם שכל מי שהוא מהול אינו יורד לגיהנם שנאמר (בראשית טו יח) ביום ההוא כרת ה׳ ברית את אברם וגו׳. ומי יורד לשם מה כתיב אחריו (שם יט) את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני. וכן יחזקאל אומר (יחזקאל לב יט) רדה והשכבה את ערלים וגו׳. וכן ישעיה אומר (ישעיה ה יד) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק. למי שאין בו חק ברית מילה. ומנין שנקרא חק שנאמר (תהלים קה י) ויעמידה ליעקב לחק. אבל המינים ופושעי ישראל שכפרו בהקב״ה מושך להם ערלה ונופלים בגיהנם שנאמר (שם נה כא) שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו. שהרי כל מצוות שהן בידינו אין אנו עוסקין בהן כאופן וכהלכה לדקדק על כל אחת ואחת (תימה הוא על הקב״ה על מה מעמיד אותם ומאריך עולמו כי אין מוחזקות בידינו) כי אם מצות מילה והבל פיהן של תינוקות של בית רבן שאין בם חטא שנאמר (ירמיה לג כה) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. שהרי אדם נכנס לבית הכנסת מתעטף בציצית ולובש תפילין בראשו ובזרועו וד׳ ציציות מקיפות אותו מד׳ רוחותיו. וכשהוא נכנס בבית המרחץ הוא מביט בעצמו ואומר הריני ערום מן המצוות. וכשהוא מסתכל במילה שהיא שקולה כנגד כל המצוות דעתו מתקררת. כיון שראה דוד כך אמר מזמור עליה. למנצח על השמינית על המילה שניתנה בשמיני. (המאמר נראה שהוא הוספה מאיזה מעתיק כי אין זה לשון המדרשות כידוע):

ב דבר אחר למנצח על השמינית. על ארבע מלכיות שהם שמונה ואדום היא השמינית. הדא הוא דכתיב (דניאל ב לב) ראשיה די דהב טב ידוהי ודרעוהי תרין. מעוהי וירכתיה תרין. שקוהי תרין. ורגלוהי תרין. הרי שמונה שהן ארבעה. בבל וכשדים מדי ופרס ויון ומקדון אדום וישמעאל. הרי שמונה מלכיות. לכך נאמר על השמינית. רבי איבו אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם אנו מקלסין אותך בשעה שאתה מציל אותנו משמונה מלכיות שנאמר (ישעיה יא יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה׳ שנית ידו לקנות. וגו׳ לכך נאמר על השמינית. ר׳ יודן בשם ר׳ אמי אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם אף על פי שכתוב בי (משלי ג יב) כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח. אל באפך תוכיחני. ואף על פי שנאמר (תהלים צד יב) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. אל בחמתך תיסרני. א״ר יוחנן משל למלך שהיו לו שני קוסטנרין רעים וכל מדינה שכועס עליה הוא רודה אותה בהן. פעם אחת סרחה עליו מדינתו ובקש לשלוח עליה אותן שני קוסטנרין לרדותה התחילו מבקשין ממנו אדוננו המלך בכל מה שאתה מבקש רדה אותנו חוץ מאלו. כך אמרו ישראל רבונו של עולם אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני. אמר להן אם כן למה לי אף וחימה. אמרו לו יש לך למי לשלוח (שם עט ו) שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך. ואף הקב״ה מקבל מהם ואומר (מיכה ה יד) ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים. אבל בישראל מה כתיב (הושע יא ט) לא אעשה חרון אפי. א״ר אליעזר משל למלך שכעס על בנו ובידו חרב הנדית ונשבע שהוא מעבירה על בנו על ידי שהכעיס לאביו. אמר המלך אם אני מעבירה על צואר בני אין לו חיים ואחר כך מי ירש אותי ומלכותי. וגם כן לבטל את גזירתי אי אפשר. מה עושה המלך הכניס החרב לנרתיקה והעבירה על ראשו. נמצא לא הזיק את בנו וגם כן לא ביטל את גזירתו. ר׳ חנינא אמר [משל] למלך שכעס על בנו היתה לפניו אבן גדולה ונשבע המלך שהוא זורקה בו. אמר המלך אם אני זורקה בו עוד אין לו חיים. מה עשה המלך כתתה ועשאה צרורות קטנות והיה זורקה בו אחת אחת. נמצא לא הזיק את בנו ולא ביטל את גזירתו. ורבנן אמרי משל למלך שכועס על בנו ונשבע שהוא מכה אותו מאה חבלים. אמר המלך אם אני מכה אותו עוד אין לו חיים. מה עושה נטל את החבל ונתנה על צוארו. לכך אמר אל בחמתך תיסרני:

ג חנני ה׳ כי אומלל אני. משל למה הדבר דומה לאדם שתפסוהו ליסטים והיה כל אחד ואחד מתעולל בו להכותו. יש מהן בעצים ויש מהן באגרופין. וכשהניחוהו הלך לביתו עלה למטה ואמר עצמו עצמותי. כך ישראל אומות העכו״ם משעבדין בהן בכל מלכות ומלכות בכל מיני שעבודין וכשיגיע לבנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו אומרים ישראל לפני הקב״ה חנני ה׳ כי אומלל אני:

ד ונפשי נבהלה מאד (והטה אזנך) ואתה ה׳ עד מתי. ואתה ה׳ שהבטחתני (תהלים צא טו) עמו אנכי בצרה. ומהו עד מתי אמר רב כהנא משל למה הדבר דומה לחולה שהיה מתרפא על פי הרופא והיה אותו החולה מקוה לרופא מתי יבוא בארבע שעות או בחמש שעות או בשמונה עם דמדומי חמה הרי הוא ממשמש ובא. אמר לו אם שהית עוד ציבחר (פי׳ מעט) נפשי נפקת. כך אמר דוד ונפשי נבהלה מאד ואתה ה׳ שאתה הרופא נשתהית לבוא אלי:

ה יבושו ויבהלו. רבנן אמרי לעתיד לבוא נוטל הקב״ה הצדיקים ומראה להם גיהנם ומקומות פנויות בתוכו ואומר להם מקומות הללו פנויות לכם אלא זכיתם ועשיתם מעשים טובים וירשתם גן עדן. וכן הרשעים נוטלן ומראה להם גן עדן ומקומות פנויות בתוכו ואומר להן אלו המקומות פנויות לכם ולחביריכם אלא שנתחייבתם במעשים הרעים וירשתם גיהנם. א״ר יהושע בן לוי אין הקב״ה מקלל את הרשעים אלא בבושה. ולא עוד אלא שכופל להן

קללתם שנאמר יבושו ויבהלו מאד. וכשהוא מברך את הצדיקים כופל להן ברכתן (ישעיה מה יז) לא תבושו ולא תכלמו. (יואל ב כו) ואכלתם אכול ושבוע:

ו דבר אחר למנצח על השמינית. זה שאמר הכתוב (משלי כג יג) אל תמנע מנער מוסר. הזהר כשאתה מכה אותו הכהו בשבט שלא ימות. וכן הוא אומר (שם יד) אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל. טובה היא המרדות ולא באף. וכן הוא אומר (ירמיה י כד) יסרני ה׳ במשפט אין כתיב אלא אך במשפט. לכך אמר אל באפך תוכיחני. האף והחמה שני קוסטנרות של מות. וכן שלמה אמר (משלי טז יד) חמת מלך מלאכי מות. וכן משה אמר (דברים ט יט) כי יגורתי מפני האף והחמה. לכך נאמר אל באפך תוכיחני. טובים הייסורין אלא שאין בי כח לעמוד בהן לא באף ולא בחמה:

ז יגעתי באנחתי. זה רבי זכריה בן הקצב שאמר לחכמים המעון הזה לא זזה ידה מתוך ידי משעה שנכנסו גוים להיכל עד שיצאו. אמרו לו אין אדם מעיד על פי עצמו. התחיל בוכה וממחה בדמעות מטתו שהיתה אשתו ישינה אצלו והיה יודע שאשתו טהורה לו ולא היה מכירה מפני גזירת חכמים והיה קורא הפסוק הזה יגעתי באנחתי ובכעס שכעסתי:

ח שמע ה׳ תחנתי ה׳ תפלתי יקח. אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם מלך בשר ודם אחרים מקבלין אנסיומא שמושיטין לו. אני איני מבקש אלא אנסיומין שלי ה׳ תפלתי יקח:

מזמור ז

א שגיון לדוד. זה שאמר הכתוב (קהלת י כ) גם במדעך מלך אל תקלל. מלך שבדורך אל תקלל ועשיר שבדורך אל תקלל. כי עוף השמים יוליך את הקול. אמר ר׳ ירמיה זה העורב וחכמת טיארין. ובעל כנפים יגיד דבר משום אזנים לכותל. אמר הקב״ה לדוד למה את מקלל את משיחי. יבושו ויבהלו. מי הם אויביך לא שאול שאמרת (תהלים יח א) ביום הציל ה׳ אותו מיד שאול. אמר לפניו רבונו של עולם שגגות אל תעשה עלי כזדונות (שם יט יג) שגיאות מי יבין:

ב שגיון לדוד. ר׳ יהודה בשם רבי לוי אמר שלשה דברים הוציא דוד מפיו על שאול ושלשתן נתקיימו בו. שנאמר (שמואל-א כו י) ויאמר דוד חי ה׳ כי אם ה׳ יגפנו. וכן הות ליה. או יומו יבוא ומת. וכן הות ליה. או במלחמה ירד ונספה. וכן הות ליה. שנאמר (שם לא ו) וימת שאול ושלשת בניו. למה נשבע חי ה׳ רבי אלעזר אמר ליצר הרע נשבע ואמר חי ה׳ שאיני עושה דבר זה. ר׳ שמואל בר נחמני אמר לאבישי בן צרויה נשבע ואמר לו חי ה׳ אם תגע בדמו של צדיק שאני מערב דמך בדמו. (שמואל-ב ג ז) ולשאול פלגש. כד איתעבד שאול מלך הוא עוד זעירא אפילו וכתיב (שם ה יג) ויקח דוד עוד נשים ופלגשים מירושלים. ואת מדמה עצמך לשאול. שאול (שם א כג) מנשרים קלו (רגליו) מאריות גברו. ר׳ לוי אמר ששים מיל היה מהלך שאול ביום אחד. ור׳ סימון אמר מאה ועשרים. ורבנן אמרי מאה ושמונים. ואימתי כשנשבה הארון. הדא הוא דכתיב (שמואל-א ד יב) וירץ איש בנימין מהמערכה זה שאול ואת מדמה עצמך לשאול. אדם הולך לבית המשתה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין. ושאול הולך למלחמה ויודע שמדת הדין פוגעת בו ומוליך בניו עמו ואת מדמה עצמך לשאול. ואת אומר (שמואל-ב כא יז) לא תצא עוד אתנו במלחמה. שאול אוכל חולין בטהרה שנאמר (שמואל-א ט כד) וירם הטבח את השוק והעליה. רבי יוחנן אומר השוק והאליה. רבי אומר השוק והחזה שהיה אוכל חולין בטהרה ואת מדמה עצמך לשאול. זה שאמר הכתוב (איוב יב טז) עמו עוז ותושיה. עוז זו תורה שנאמר (תהלים כט יא) ה׳ עז לעמו יתן. אמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמה תושיה שמתשת הכח והגוף והעינים. מהו (איוב יב טז) שוגג ומשגה. רבי שמעון בן לקיש אומר נביאים ונביאות. ר״ש אמר שטיא ושטיותא. ורבנן אמרי שגה אדם בדברי תורה דברי תורה משגין אותו. הוא שאמר הכתוב (שם יט ד) ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי. לא די לאדם שהיא ממתנת לו בחייו אלא בשעת מיתתו עמו אמר דוד על אותה אני מבקש שגיון לדוד. מהו על דברי כוש בן ימיני אמר ר׳ חיננא בר פפא מה אדונתו של יוסף תבעה אותו שנאמר (בראשית לט ז) שכבה עמי. ואמרה (שם יז) בא אלי העבד העברי. אף שאול אמר (שמואל-א כב ח) כי הקים בני את עבדי עלי לאורב. אמר ר׳ אחא והלא כל התועב את עצמו אינו נענש ולמה דוד נאמר עליו כן. על ידי שאמר שירה אשר שר לה׳. וכתיב (משלי כד יז) בנפול אויבך אל תשמח:

ג ה׳ אלהי בך חסיתי. א״ר יוחנן ב״ך בתורתך בעשרים ושתים אותיות זו אל״ף בי״ת:

ד פן יטרוף כאריה נפשי. מה האריה הזה יושב על טרפתו ומפספסו כך דואג ואחיתופל יושבין עלי לפספסני. פורק ואין מציל אין אחד מכל האוכלוסין של שאול מלמדין עלי זכות:

ה ה׳ אלהי אם עשיתי זאת. אם גמלתי שולמי רע בישראל. ואחלצה צוררי ריקם באומות העכו״ם. (שמואל-א כד ד) ויכרות את כנף המעיל. מה כתיב (שם ה) ויך לב דוד אותו. ר׳ יהודה אומר אמר דוד מה בין קטע ציציתא לקטע רישא. רבי נחמיה אמר שביטלו ממצות ציצית שעה אחת. כיון שנכרת לא היה יודע ביקש אותם ולא מצא. אמר לו לאבנר היכן הוא כנף מעילי. אמר לו בסירות עברת ונכרת. כיון ששמע דוד אמר לו (שם יא) ואבי ראה. מכאן שחייב אדם בכבוד חמיו כאביו. אמר ר׳ יהודה אבי אמר לשאול. גם ראה אמר לאבנר. ורבנן אמרי אבי ראה אמר לאבנר דהוה אריה באוריתא. גם אמר לשאול. כי אתא למעגל מה אמר ליה (שם כו יד) הלוא תענה אבנר. אמרת כנף המעיל בסירה הועדת חנית וצפחת בסירה הועדו. ואחלצה צוררי ריקם (שמואל- ב ח ב) וימדד שני חבלים להמית. רבי יהושע בן לוי אמר על ידי שהרגו אביו ואמו (ועיניו לעורות). רבי יהודה אומר אביו ואמו ואחיו הרגו (ולרוות עיניו). וכבודי לעפר ישכן סלה זו מלכותו׃

ו קומה ה׳ באפך. אמר ר׳ שמואל בר נחמני בשעה שעלה משה למרום וסרחו ישראל נזדמנו לו חמשה מלאכי חבלה. אלו הן - אף וחימה קצף והשמד ומשחית. משחית זה מלאך המשחית. קצף זה מלאך קצף. השמד זה מלאך השמד. חימה זה מלאך חימה. אף זה מלאך האף. וירא משה מהן מה עשה נתלה בזכות אבות. אמר לפניו רבונו של עולם (שמות לב יג) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך. באותה שעה נתמלא הקב״ה רחמים שנאמר (שם יד) וינחם ה׳ על הרעה. מיד נסתלקו ממנו שלשה מלאכי חבלה קצף משחית והשמד. נשתיירו אף וחימה. ועוד היה נתיירא מהן משה שנאמר (תהלים קו כג) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו) (דברים ט יט) כי יגרתי מפני האף והחמה. אמר לפניו רבונו של עולם לית אנא יכיל למיקם בתרויהון קום את בחד ואנא בחד. הדא הוא דכתיב קומה ה׳ באפך. ומנין שעמד משה בחימה שנאמר (תהלים קו כג) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו. ואומר (ישעיה כז ד) חמה אין לי. ועל אותה שעה הוא אומר (קהלת ד ב) ושבח אני את המתים. ושמואל פתר קרייה בדוד בשעה שבנה שלמה בית המקדש בקש שתרד אש מן השמים ולא ירדה התפלל שלמה ולא ירדה כיון שאמר (דברי הימים-ב ו מב) זכרה לחסדי דויד עבדך. מיד ירדה. שנאמר (שם ז א) וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים׃

ז הנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית. היכן צוית (שמואל-א כ טז) ובקש ה׳ מיד אויבי דוד. והיכן צוית (שמות כג כב) ואיבתי את אויבין. והיכן צוית (תהלים לה א) ריבה ה׳ את יריבי׃

ח ועדת לאומים תסובבך. בשעה שעדתן של רשעים תסובבך את משרה שכינתך בשמים. רבי אלעזר בשם רבי יהודא ברבי אלעאי אמר שלשה דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ ועשו שתים. אבל לא בנו בית המקדש למה שהיה בהן דילטורין. הדא הוא דכתיב (שם נז ה) נפשי בתוך לבאים. זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה. (שם) אשכבה לוהטים. זה דואג ואחיתופל שהיו לוהטים אחר לשון הרע. בני אדם שיניהם חנית וחצים. אלו אנשי קעילה שנאמר (שמואל-א כג יא) היסגירוני בעלי קעילה בידו. ולשונם חרב חדה. אלו הזיפים שנאמר (תהלים נד ב) בבוא הזיפים. רבי יהושע בן לוי בשם רבי יוסי אומר תינוקות שהיו בימי שאול ושמואל עד שלא הביאו שתי שערות היו דורשין את התורה במ״ט פנים טהור ובמ״ט פנים טמא והיה דוד מתפלל עליהם (שם יב ח) אתה ה׳ תשמרם. נטר אורייתא בלבהון. (שם) מן הדור. זו דור שחייב כליה. אחר כל השבח הזה היו יוצאין למלחמה ונופלין על שהיו בהן דילטורין. אמר דוד רבונו של עולם סלק שכינתך מביניהם מה שכינתך עושה בארץ שנאמר (שם נז יב) רומה על שמים אלהים. אבל דור אחאב כולם עובדי עבודה זרה ועל שלא היו בהן דילטורין היו יוצאין ונוצחים ולא היה מהן נהרג אחד. והוא שעובדיה אמר לאליהו (מלכים-א יח יג) הלא הוגד לאדוני את אשר עשיתי וגו׳. מה תלמוד לומר לחם ומים מלמד שהיו עליו המים קשים כלחם. ואליהו עומד בהר הכרמל ואומר (שם כב) אני נותרתי נביא לה׳ לבדו. וכל עמא ידעין ולא פרסמין למלכא. שבשביל לשון הרע השכינה מסתלקת. שנאמר ועדת לאומים תסובבך ועליה למרום שובה. מה כתיב אחריו ה׳ ידין עמים הפוך הדין על אומות העכו״ם. שפטני ה׳ כצדקי ולא כרשעתי. כתומי ולא כעקמימותי׃

ט יגמר נא רע רשעים מן העולם. ותכונן צדיק תכונן מלכותך צדיק העולם. וממה שאתה בוחן לבות וכליות אנו יודעין שאתה אלהים צדיק. ואין אדם נקרא צדיק אלא אם כן הוא טוב. אמר ר׳ טביומי צדיק והוא טוב למה הוא דומה לפעמון של זהב ומכושו של מרגליות. רשע והוא חוטא דומה לאשה כעורה וחוטמה מעלה פוליפוס. צדיק ורע רשע וטוב. שניהם שקולין כאחד׃

י אלהים שופט צדיק. תמן תנינן רבן שמעון בן גמליאל אומר מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו סימן קללה ואין טל יורד לברכה וניטל טעם הפירות. ר״י אומר שומן הפירות בטלה. רבי שמעון בן אלעזר אומר אף הטהרה בטלה. והריח והמעשרות בטלו. והשומן והדגן. וחכמים אומרים הזונות והמכשפים נטלו את כל אלו משחרב בית המקדש שנאמר ואל זועם בכל יום. אמר ר׳ זעירא ראשון ראשון קיים. א״ר אחא בזכות מה אנו עומדין בזכות ברכת כהנים׃

יא ולו הכין כלי מות. לו לנפשו. מהו חציו לדולקים יפעל. רבי איבו אמר אלו הרשעים שלבם דלוק בעבירה בחייהן. רבי יוסי אומר אלו שהציתו את האור בבית המקדש. רבנן אמרי אלו שונאין של ישראל שנאמר (איכה ד יט) על ההרים דלקונו במדבר׃

יב הנה יחבל און והרה עמל וילד שקר. א״ר לוי בשעה שאמר הקב״ה לנח שיכניס שנים שנים מכל מין ומין לתיבה באו ונכנסו כולם לתיבה (בראשית ז ט) שנים שנים באו אל נח (מכל בשר). נכנסו כל אחד ואחד וזוגו עמו. אתי שיקרא בעי למיעל א״ל נח לית את יכיל למיעל אלא אם כן נסבת לך בר זוג. אזל שיקרא תבע בר זוג. פגע בפחתא אמר ליה מנן את אתית. מן גבי דנח דאזלית בעי למיעל לתיבותא ולא שביק לי דאמר לי אי אית לך בר זוג יכיל את למיעל. ואי בעי את דתהוי לי בר זוג. אמר ליה ומה את יהיב לי. אמר ליה אנא מתקן עמך דכל מה דאנא מסגל את נסבא. אתקון ביניהון דכל מה דשיקרא מכניס פחתא נסבא. עילון תרויהון לתיבותא. כיון דנפקין הוה שיקרא מכניס ופחתא נסבא. דקדמאי קדמאי. אזל שיקרא אמר ליה הן מאן אינון דכל דסגלית. אמר ליה לא כדין אתקנת עמי דכל מה דאת מכניס אנא נסבא. לא הוה ליה פתחון פה. כל מה דשיקרא מכניס פחתא נסבא. לכך הרה עמל וילד שקר. שיקרא מוליד שיקרא׃

יג בור כרה ויחפרהו. כל שהרשעים חופרין לנפשם הן חופרין. ובסוף יפול בשחת יפעל. ישוב עמלו בראשו זה המן שכל מה שחשב למרדכי נעשה לו׃

יד אודה ה׳ כצדקו. מהו עליון בשמים. אמר ר׳ לוי כשתעשה אותנו עליונים בעולם על הכל שנאמר (דברים כח א) ונתנך ה׳ אלהיך עליון. מאי טעמא אודה ה׳ כצדקו. א״ר יהושע בן לוי כל מקום שאת מוצא מפלתן של רשעים הודייה מלמעלה והודייה מלמטה. שנאמר אודה ה׳ כצדקו. מה כתיב בתריה למנצח על הגתית זה אדום. מה כתיב אחר המזמור (תהלים ט א) למנצח על מות לבן. ומה כתיב בתריה אודה ה׳ בכל לבי. הודייה מלמעלה והודייה מלמטה׃

טו דבר אחר שגיון לדוד. ר׳ טרפון אומר הרבה שיבח דוד להקב״ה על הנסים שעשה לו. אמר הקב״ה לדוד דוד שירה אתה אומר לפני על מפלתו של שאול אלמלי אתה שאול והוא דוד אבדתי כמה דוד מפניו. וזהו שגיון לדוד. אמר לפניו רבונו של עולם לא אמרו לך ישראל שירה על שהעליתם מן הים ואף אני אף על פי שהיה שאול רודפני לא זזה שירתי מפי. ולמה אני קורא אותך שהוא מתחלף עלי בכל שעה ורודפני. אמר רבי יצחק כשם שהיה דוד מתפלל שלא יפול ביד שאול כך היה מתפלל שלא יפול שאול בידו. וכן הוא אומר (תהלים קמד י) הנותן תשועה למלכים. זה דוד ושאול. ואחר כך הפוצה את דוד עבדו. שלא שלח יד בשאול. אמר דוד הרבה אויבים היו לי וכולם גדולים ולא עמדו לנגדי אלא שאול. לכך אמר (שם יח א) ביום הציל ה׳ אותו מכף כל אויביו ומיד שאול. שהיה שקול כנגד כל אויביו׃

טז דבר אחר על דברי כוש. זו כנגד ישראל. כשישראל חוטאין הקב״ה קורא אותם כושים שנאמר (עמוס ט ז) הלוא כבני כושיים אתם לי. דבר אחר על דברי כוש. לא דברה מרים במשה על אשתו אלא בכושית שנאמר (במדבר יב א) על אודות האשה הכושית. וכי כושית היתה אלא מה כושית משונה בעורה כך צפורה משונה במעשיה. וכן היה שאול משונה וגבוה מכל העם. ואם רצונך לידע מה יופיו ראה מה כתיב (שמואל-א ט יא יג) המה עולים במעלה העיר והמה מצאו נערות יוצאות לשאוב מים ויאמר להם היש בזה הרואה. ותענינה אותו ותאמרנה יש הנה לפניך מהר עתה כי היום בא לעיר וגו׳ כבואכם העירה. ראה כמה דברים דברו עמו ולמה מסיחות עמו כדי להסתכל ביופיו. ועל זה היו מעסיקות אותו עד שיבוא שמואל. לכך נאמר כושי׃

יז דבר אחר משל לאחד שהיה מהלך בדרך והיה אחד רודפו ברח ויצא מידו וניצל תפסו אחר וניצל. עד שלא יצא מידו מיל אחד יצא השלישי לתופסו התחיל צועק בואו הצילוני מידו. וכך דוד היה שאול רודפו עשה לו הקב״ה נס ומלטו מידו הדא הוא דכתיב (שם יט יח) ודוד ברח וימלט. כיון שברח עמד עליו דואג ואמר לשאול (שם כב ט-י) ראיתי את בן ישי בא נובה וגו׳ וצידה נתן לו. אמר לו הקב״ה שמא משלך נתן לו והלא מלחם הפנים שלי נתן לו. אמר לו דואג ואת חרב גלית הפלשתי נתן לו. אמר לו הקב״ה והלא אני כלכלתי בה. מיד סכר הקב״ה את פיו. ועליו נאמר (תהלים לא יט) תאלמנה שפתי שקר. הרי הוצל מדואג בא אחיתופל. התחיל צועק (שמואל-ב טו לא) סכל נא את עצת אחיתופל ה׳. כיון שהצילו משלשתן התחיל אומר שירה. אשר שר לה׳׃

יח דבר אחר שגיון. על שגיאות שעשיתי מחול לי. וכן הוא אומר (תהלים יט יג) שגיאות מי יבין. אתה יודע שלא עשיתי לאדם רעה ולאותם שעשו לי רעה לא גמלתים רעה. שנאמר אם גמלתי שולמי רע. ירדוף אויב נפשי. אמר לו הקב״ה היכן השיגוך אויבך. אמר לו ולא השיגני במערה. אמר לו הקב״ה ולא פתחתי לך פתח בתוכו והצלתיך מידו. אמר לו דוד ולכך אמרתי לך שירה. אשר שר לה׳׃

יט דבר אחר שגיון לדוד. אמר שלמה המלך (משלי כא כג) שומר פיו ולשונו. וכן הוא אומר (קהלת ה א) אל תבהל על פיך. אמרו הנביאים לפני הקב״ה למה אתה מטיב לאומות העכו״ם בעולם הזה. אמר להם לפי שכתבתי (דברים ז י) ומשלם לשונאיו. וכן הוא אומר (ישעיה מה ט) הוי רב את יוצרו חרש את חרשי אדמה. בא חבקוק כך עשה לו צורת עוגה בארץ ואמר איני זז מכאן שנאמר (חבקוק ב א) על משמרתי אעמודה ואתיצבה על מצור. מהו על מצור שהיצר לו צורה. ואצפה. אמר הקב״ה אני מחזר על כל מי ששבר קרדומו יבוא אצלי. התחיל צווח (שם א ב) עד אנה ה׳ שועתי ולא תשמע. ענהו הקב״ה ואמר לו בן תורה אתה ולא עם הארץ כתוב לך בלוח אחד אל״ף בי״ת ואחר כך תאמר הודיעני את הקץ. וכן הוא אומר (שם ב ב) ויענני ה׳ ויאמר כתוב חזון ובאר על הלוחות. אמר לו הקב״ה כשאמרתי לך בגלות ראשון כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה כיון ששלמו שבעים שנה מה כתיב (דברי הימים-ב לו כב-כג) כורש מלך פרס וגו׳. אף עכשיו כשיגיע הקץ אני גואלכם. וכן הוא אומר (ישעיה סג ד) כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה. כששמע חבקוק נפל על פניו והיה מתחנן לפני הקב״ה ואומר לפניו רבונו של עולם אל תדין אותי מזיד אלא שוגג שנאמר (חבקוק ג א) תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות. וכן דוד אומר שגיון לדוד. אימתי שגה כשהיה רודפו שאול. וכן הוא אומר (שמואל-א כו ב) ויקם שאול וירד אל מדבר זיף. כשבא אחריו להרגו אמר לו אבישי אלך ואהרגנו שכן הוא אומר (שם ח) ויאמר אבישי אל דוד סגר אלהים את אויבך. ולא הניחו דוד להרגו שנאמר (שם י) ויאמר חי ה׳ כי אם ה׳ יגפנו. כשירד שאול למלחמה בקש דוד על אותו הדבר שהוציא מפיו אמר לפניו רבונו של עולם אל תדין אותי מזיד אלא שוגג שנאמר שגיון לדוד:

כ על דברי כוש. וכי כושי היה והלא כתיב (שם ט ב) ולו היה בן ושמו שאול בחור וטוב. אלא שהיה משונה ביופיו ככושי הזה שהוא משונה בעורו. כיוצא בו אתה אומר (במדבר יב א) על אודות האשה הכושית. וכי כושית היתה אלא כושית במעשיה כושית בשמה. יש אשה כשרה ואינה נאה ויש נאה ואינה כשרה. אבל צפורה נאה וכשרה. יש נאה בפני אחרים ואינה נאה בפני בעלה או נאה בפני בעלה ואינה נאה בפני אחרים אבל צפורה נאה בפני בעלה ונאה בפני הכל. כיוצא בו (עמוס ט ז) הלא כבני כושיים אתם לי. וכתיב (שיר השירים ו א) יפה את רעיתי כתרצה. וכי שאול כושי היה שאמר לו (שמואל-א י ח) וירדת לפני הגלגל. והוא עשה כן. אלא (שם ט) ויהפך לו אלהים לב אחר). על ה׳ חטאות נהרג אותו צדיק. על שהרג נוב עיר הכהנים. ועל אשר חמל על אגג ועל מיטב הצאן שכל המרחם על אכזרי סופו להתאכזר על הרחמנים. ועל אשר לא שמע לשמואל שנאמר (שמואל-א יג יא) ויאמר שמואל מה עשית הרי אחת. ועוד אמר לו (שם טו ג) לך והכית. והוא לא עשה כן אלא (שם ט) ויחמול שאול והעם על אגג. לכך נאמר שגיון לדוד. שקול היה שאול כנגד כל אויביו וכן הוא אומר (תהלים יח א) למנצח לעבד ה׳ לדוד. ללמדך ששקול היה כנגד כל אויביו. ה׳ אלהי בך חסיתי הושיעני והצילני. הוא הדבר. אלא אמר דוד הושיעני שלא אפול בידו והצילני שלא יפול שאול בידי. ואם עשית כן (שם לה י) כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך:

מזמור ח

א למנצח על הגתית. זה שאמר הכתוב (יואל ד יג) שלחו מגל כי בשל קציר. למי אומר שלחו מגל רבי פינחס בשם ר׳ חלקיה אמר למלאכים. ורב אמר לישראל. אין מזמרין לא על הקציר ולא על המסיק אלא על הגת (שאמר) [שנאמר] על הגתית. קציר זו בבל (ירמיה נא לג) בת בבל כגורן עת הדריכה. מסיק זה מדי שנאמר (אסתר ז י) ויתלו את המן על העץ. בציר זה יון שנאמר (זכריה ט יג) כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים. את מוצא בארבע לשונות נתנה הגאולה בבציר בקציר ביולדה בבשמים. אם מעבירן אדם שלא בעונתן הוא מאבדם ואף בעליהן אינן נהנין מהן כלום. הדא הוא דכתיב (יואל ד יג) שלחו מגל כי בשל קציר. בבציר (ירמיה מט ט) אם בוצרים באו לך. ביולדה (מיכה ה ב) לכן אתנם עד עת יולדה ילדה. בבשמים (שיר השירים ח יד) על הרי בשמים. וכן הוא אומר (יואל ד יג) בואו רדו כי מלאה גת. הכל רואין את הגת. יואל חמי ליה שנאמר (שם) שלחו מגל. ישעיה חמי ליה שנאמר (ישעיה כז ב) והיה ביום ההוא כרם חמר ענו לה. אסף חמי ליה שנאמר (תהלים פא א) על הגתית. דוד חמי ליה שנאמר למנצח על הגתית:

ב ה׳ אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ. א״ר מצינו בשלשה מקומות שהיו המלאכים מדיינין כנגד הקב״ה. באדם ובמשכן ובתורה. באדם מנין כשבקש לבראת את האדם נמלך במלאכים. אמר להם (בראשית א כו) נעשה אדם. התחילו לומר לו מה אנוש כי תזכרנו. אמר להם למחר תדעו חכמתו. כיון שבראו מה עשה הקב״ה כינס כל בהמה חיה ועוף לפני מלאכי השרת התחיל שואל להן שם כל אחד ואחד ולא היו יודעין. אמר להם הקב״ה מבקשים אתם לידע חכמתו של אדם שאני שואל אותו ואומר לי שמותן וקורא שמות לכולם. מה עשה כינס כל בהמה וחיה ועוף והעבירן לפניו שנאמר (שם ב יט) ויצר ה׳ אלקים מן האדמה. א״ר אחא והלא כבר נאמר (שם א כה) ויעש אלקים את חית הארץ. ומה תלמוד לומר ויצר. אלא להלן כתיב ויעש אלקים שבראן. וכאן כתיב ויצר לשון כינוס כענין שנאמר (דברים כ יט) כי תצור אל עיר. (בראשית ב יט) ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכי אין הכל צפוי

לפניו. אלא מהו לראות מה יקרא לו. להראות למלאכי השרת חכמתו של אדם. ומה הוא שמו שהתקין לו הקב״ה הוא שמו שקרא אותו אדם הראשון שם לכל דבר. אמר לו הקב״ה ואתה מה שמך. אמר לו אני נאה להקראות אדם ולמה שנבראתי מן האדמה. ואני מה שמי אתה נאה להקראות ה׳ שאתה אדון על כל העולם לפיכך הוא אומר (ישעיה מב ח) אני ה׳ הוא שמי. שקראני אדם הראשון. מיד אמר הקב״ה למלאכים ראו חכמה שבלבו של אדם ואתם אומרים לי מה אנוש כי תזכרנו. וכן את מוצא במתן תורה כשבא הקב״ה ליתן תורה לישראל התחילו המלאכים מדיינין ואומרים לפניו מה אנוש כי תזכרנו. ואמרו לפניו אישורך שתתן תורה בשמים למה שאנו קדושים ותורתך קדושה אנו טהורים ותורתך טהורה אנו חיים ותורתך חיים. אמר להם אינה ראויה להתקיים בכם שנאמר (איוב כח יג) לא תמצא בארץ החיים. וכי יש ארץ למעלה. והיכן היא מתקיימת בתחתונים שנאמר (ישעיה מה יב) אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי. ר׳ נחוניא בשם ר׳ יהודה אמר משל לאדם שהיה לו בן והיה אותו הבן חסר אצבע אחת והלך ללמדו אומנות (וכל עיסקה של אומנות) והיתה שם אומנות אחת שצריך כל האצבעות. אחר ימים בא אביו אצלו ומצאו שלא למד אותה האומנות. אמר לרבו לא למדתו אומנות זו. אמר לו אומנות זו צריכה כל האצבעות בנך חסר אצבע ואינו יכול ללמדה. כך אמר הקב״ה למלאכים אין התורה מתקיימת בכם למה שאין ביניכם פריה ורביה לא מיתה ולא טומאה ולא חולי אלא כולכם קדושים. וכתיב בתורה (במדבר יט יד) אדם כי ימות באהל. (ויקרא יד ב) זאת תהיה תורת המצורע. (שם יב ב) אשה כי תזריע. (שם טו יט) ואשה כי תהיה זבה. וכן (שם יא ט) את זה תאכלו. וכל הדברים האלה אין ביניכם. לכן נאמר (איוב כח יג) לא תמצא בארץ החיים. ועשה הקב״ה חסדו ונתן אותה למשה ככלותו לדבר כל הדברים אל המלאכים וכיון שירד משה ועשו ישראל אותו מעשה ונשתברו הלוחות שמחו מלאכי השרת ואמרו עכשיו תחזור תורה אלינו. וכשעלה משה לקבל פעם שניה את הלוחות אמרו מלאכי השרת רבונו של עולם והלא אתמול עברו עליה שכתבת בה (שמות כ ג) לא יהיה לך אלקים אחרים. אמר להם הקב״ה בכל שעה קטיגטין ביני ובין ישראל והלא אתם כשירדתם אצל אברהם אכלתם בשר בחלב שנאמר (בראשית יח ח) ויקח חמאה וחלב ובן הבקר. ותינוק שלהם כשהוא בא מבית רבו ואמו נותנת לו פת ובשר וגבינה והוא אומר לה היום למדני רבי (שמות לד כו) לא תבשל גדי בחלב אמו. לא מצאו לו מענה. באותה שעה אמר הקב״ה למשה (שם כז) כתב לך את הדברים האלה. עד שאין להם מענה ותשובה. וכשביקש הקב״ה לשרות במשכן אמרו מלאכי השרת לפניו מה אנוש כי תזכרנו. רבי יהודה בשם ר׳ איבו ורבי יהודה ברבי סימון אמרו שניהם מפסוק אחד פיתקין היו משליכין שנאמר (תהלים סח יג) מלכי צבאות ידודון ידודון ונות בית תחלק וגו׳. כענין שנאמר (יואל ד ג) ועל עמי ידו גורל. ר׳ יודן ברבי איבו אמר אמר להן הקב״ה חייכם אני עושה שנאמר (חבקוק ג ג) כסה שמים הודו. תדע לך שכן הוא אומר (תהלים קמח א) הלליה הללו את ה׳ מן השמים. לכך אמר דוד ה׳ אדונינו מה אדיר שמך:

ג מפי עוללים ויונקים יסדת עז למען וגו׳. זה שאמר הכתוב (משלי ו א) בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך. בתלמידי חכמים הכתוב מדבר בשעה שהזקן נתמנה אומר לו הקב״ה עד שלא נתמנית לא היית ערב על הצבור עכשיו שנתמנית נעשית ערב שנאמר אם ערבת לרעך. זה הקב״ה שנאמר (שיר השירים ה טז) זה דודי וזה רעי. ואומר (משלי כז י) רעך ורע אביך אל תעזוב. וכן (תהלים קכב ח) למען אחי ורעי. ומה אתה עושה שלא תאמר על הטמא טהור ועל הטהור טמא ועל האסור מותר ועל המותר אסור ותתחייב באמרי פיך. ומה תעשה עסוק בתורה. שנאמר (משלי ו ג) עשה זאת איפא בני והנצל. ואין זאת אלא תורה שנאמר (במדבר יט יד) זאת התורה אדם. (משלי ו ג) לך התרפס ורהב רעך. עשה לך רב ומדייש עליך כעפר והמליכהו עליך שנאמר ורהב רעך. ואין רהב אלא מלכות שנאמר (תהלים פז ד) אזכיר רהב ובבל. ואם עשית כן תנצל כצבי מיד. דבר אחר בני אם ערבת לרעך. בישראל הכתוב מדבר בשעת מתן תורה שהיו ערבים זה לזה. שבשעה שביקש הקב״ה ליתן את התורה לישראל אמר להן תנו לי ערבים שתקיימו את התורה. אמרו לו הרי אבות ערבים בנו. אמר להן הקב״ה חייבין הן לי ולואי שיעמדו בעצמן. משל למה הדבר דומה למי שהולך ללוות אמר לו הבא לי ערב הלך והביא את מי שחייב לו. אמר לו ולואי שיעמוד בעצמו הבא לי מי שאינו חייב לי. כך אמר הקב״ה לישראל הבאתם לי ערבים וכמה חובות יש לי עליהם אלא תנו לי ערבים שאינן חייבין לי כלום. וכן הוא אומר (דברים ה ג) לא את אבותינו כרת ה׳ את הברית הזאת. אמרו לו מי הן שאינן חייבין לך. אמר להן התינוקות. מיד הביאו לו התינוקות מדדי אמותיהן ומעוברות שלהן ועמדה כריסן של אמן כמראה של זכוכית והיו רואין להקב״ה מתוך כריסן ומדברין עמו. שנאמר מפי עוללים ויונקים. וכתיב (איוב ג טז) כעוללים לא ראו אור. אמר להם הקב״ה ערבים אתם על אבותיכם שאם אינן מקיימין את התורה שאתם נתפסין עליהן. אמרו לו הן. אמר להם (שמות כ ב) אנכי ה׳ אלקיך. אמרו לו הן. אמר להם (שם ג) לא יהיה לך אלקים אחרים. אמרו לו הן. וכן על כל דבור ודבור היו משיבים לו על לאו ועל הן הן. אמר להן מפיכם אני נותן את התורה להן שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עז. ואין עז אלא תורה שנאמר (תהלים כט יא) ה׳ עוז לעמו יתן. לכך כשיבטלו ישראל את התורה הן נתפסין עליהן שנאמר (הושע ד ו) נדמו עמי מבלי דעת ואומר (שם) ותשכח תורת אלקיך אשכח בניך גם אני. מה הוא גם אני מצטער אני עליהם שהם מחסירים עצמם ואינם מקיימין את התורה. דבר אחר מה הוא גם אני. אמר ר׳ חייא כביכול אף אני משתכח שיהו התינוקות מברכין אותי שנאמר גם אני. מהו עוללים ר״י אמר עוללים אלו שבחוץ. שנאמר (איכה ד ד) עוללים שאלו לחם. יונקים אלו שבמעי אמן. ר״י אמר עוללים אלו שבפנים. שנאמר (איוב ג טז) כעוללים לא ראו אור. יונקים אלו

שבחוץ. רב ולוי. רב אמר נעשו כריסותיהן של אמן כאיספקלרייא המאירה. מיד התינוקות פרשו מדדי אמותיהן והעוללים פרשו מטבורן. א״ר לוי הנס האחרון גדול מן הראשון שחזרו כריסן של אמותיהן לכמות שהיו והתינוקות חזרו לדדיהן ועוללים חזרו לטבורן. פתחו פיהם אלו ואלו ואמרו שירה הדא הוא דכתיב מפי עוללים ויונקים יסדת עז. למען צורריך שנים. להשבית אויב ומתנקם שנים. הרי ד׳ מלכיות. דבר אחר למען צורריך בגין שנאיכון יהבית לכון אורייתא:

ד כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך. רבי איבו אמר שלש כתות הן. אחת אומרת אילו לא בראני אלא לראות השמים והארץ והמזלות דיינו. שנאמר כי אראה שמיך. והשניה אומרת כל מה שיש לי ליתן לעתיד לבוא. והשלישית של פועלים עצלים אומרת תן לנו של אבות. מעשה אצבעותיך:

ה מה אנוש כי תזכרנו. א״ר ברכיה כשברא הקב״ה את עולמו ביקש להראות למלאכים שבח מעשה הצדיקים אמרו לו מה אנוש. א״ר יהושע בן לוי לפי שהקב״ה אומר להם (ירמיה כג כד) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא. עליונים ותחתונים אין להם (אלא) משמוש אצבעות. מה אנוש זה אברהם שנאמר (בראשית יט כט) ויזכור אלקים את אברהם. ובן אדם זה יצחק שנאמר (שם כא א) וה׳ פקד את שרה. ותחסרהו מעט מאלקים זה יעקב (שם ל לט) ויחמו הצאן. מלמד שלא היה חסר אלא ליתן בהן את הנפשות. ואומר (הושע יב ה) וישר אל מלאך ויוכל. וכבוד והדר תעטרהו. זה משה. שנאמר (שמות לד כט) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו. תמשילהו במעשה ידיך. זה יהושע שאמר (יהושע י יב) שמש בגבעון דום. כל שתה תחת רגליו. זה דוד שנפלו לפניו כל שונאיו שנאמר (שמואל-ב כב מג) ואשחקם כעפר ארץ. צונה ואלפים כלם. זה שלמה. (מלכים-א ה יג) וידבר על העצים. וגם בהמות שדי זה שמשון. אמר רבי הונא בר פפא הראה להם שמשון (כשחל) (שופטים טו ד) לוכד שלש מאות שועלים. ר׳ סימון אמר הראה להן דניאל (דניאל ו יז) יורד לגוב אריות ויושב על צואריהם ואינו ניזוק. צפור שמים זה אליהו שמסבב את העולם כצפור. שנאמר (מלכים-א יז ו) והעורבים מביאים לו לחם ובשר. ודגי הים זה יונה. שנאמר (יונה ב א) ויהי יונה במעי הדג. עובר ארחות ימים אלו ישראל. שנאמר (שמות טו יט) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. אמרו המלאכים ה׳ אדונינו מה אדיר שמך. כבודך הוא לדור על בניך שנאמר מה אדיר שמך בכל הארץ:

ו דבר אחר על הגתית. אמר ישעיה (ישעיה ה טז) ויגבה ה׳ צבאות במשפט. אימתי הקב״ה גבוה כשיעשה משפט באומות העכו״ם. מה כתיב למעלה מזה (שם טו) וישח אדם וישפל איש. אותה שעה ויגבה ה׳ צבאות במשפט. וכן הוא אומר (יחזקאל לח יח) והיה ביום ההוא ביום בוא גוג. וכן יואל אומר (יואל ד ט-יא) קראו זאת בגוים קדשו מלחמה. עושו ובואו כל הגוים. (שם ב) וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט. ואין עמק ששמו יהושפט ומהו עמק יהושפט שישפוט הקב״ה את הגוים. כן הוא אומר (שם יד) המונים המונים בעמק החרוץ. ולא המונים אלא (ירמיה כה לג) חללי ה׳ ביום ההוא. וכן הוא אומר (יואל ד יב) כי שם אשב לשפוט את כל הגוים. ואחר כך (שם יז) וידעתם כי אני ה׳ אלקיכם שוכן בציון הר קדשי. אימתי כשיראה הקב״ה על הגת. וכן הוא אומר (שם יג) בואו רדו כי מלאה גת. אותה שעה נותנין לו נצחון. למנצח על הגתית ארבע גתות הן - לבני קרח על הגתית (ויואל) בואו רדו כי מלאה גת זה אומר גת וזה אומר גתית למנצח על הגתית:

מזמור ט

א למנצח על מות לבן. זה שאמר הכתוב (קהלת ג יא) את הכל עשה יפה בעתו. ר׳ ברכיה בשם רבי יונתן אומר אל תהי קורא (שם) גם את העולם נתן בלבם. אלא גם אהבת עוללים נתן בלבם של אבותם. משל למלך שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן הגדול מכובד והקטן מטונף אף על פי כן הוא אוהב את הקטן יותר מן הגדול. דבר אחר א״ר יונתן פחדתו של מלאך המות נתן בלבם. רב בריה דשמואל בשם רבי שמואל אמר (בראשית א לא) וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. זה יצר הרע. שאלמלא יצר הרע לא נשא אדם אשה ולא היה מוליד בנים ולא היה העולם מתקיים ולא בונה בית. דבר אחר גם את העולם. העלים הקב״ה מבריותיו יום המיתה ויום הדין. אמר דוד על ידי שהעלמת אותם ממני אני אומר עליו שירה. על מות לבן:

ב דבר אחר למנצח על מות לבן. זה שאמר הכתוב (קהלת יב י) בקש קהלת למצוא דברי חפץ. ביקש שלמה לעמוד על עסקי פרה דאמר ר׳ יצחק כל העוסקין בפרה מטמאין בגדים והיא עצמה מטהרת טמאין. אמר לו (שם) וכתוב יושר דברי אמת. כבר כתבתי על ספרו של יושר שנאמר (יהושע י יג) הלא היא כתובה על ספר הישר. עשה בישרות עשה בתמימות גזרה גזרתי חקות חקתי ואין מי שיהרהר אחריה דכתיב (במדבר יט ב) זאת חקת התורה. דבר אחר בקש שלמה לעמוד על מתן שכרן של תורה כמה דאמר (משלי ג טו) יקרה היא מפנינים. אמר לו הקדוש ב״ה וכתוב יושר. כבר כתבתי לך בספרו של יושר (ישעיה סד ג) עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו. דבר אחר בקש לעמוד על מתן שכרן של צדיקים כמה דכתיב (מלאכי ג יב) כי תהיו אתם ארץ חפץ. וכל הענין ומה רב טובך. דבר אחר בקש לעמוד על מתן שכרן של מצוות כמה דאמר (הושע ו ו) כי חסד חפצתי. וכל הענין מה רב טובך יקרה היא מפנינים. אמר לו הקב״ה וכתוב יושר. כבר כתבתי לך בספרו של יושר (ישעיה סד ג) עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו.

דבר אחר בקש לעמוד על הקץ כמה דאמר (שיר השירים ג ה) אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ. (ישעיה סג ד) כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה. ר׳ שאול מתני בשם ר׳ יהודה (אומר) אם יאמר לך אדם מתי יבוא קץ הגאולה אל תאמן שנאמר כי יום נקם בלבי. ליבא לפומא לא גלי פומא למאן גלי. ר׳ ברכיה ורבי סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי אמר שלשה דברים סימנתי לך לקברו של משה סימן בתוך סימן. שנאמר (דברים לד ו) ויקבור אותו בגיא וגו׳. וסוף (שם) לא ידע איש את קבורתו. בדבר שנתתי לך בו סימנין אין כל בריה יכולה לעמוד עליו. עת הקץ שנאמר בדניאל (דניאל יב ט) כי סתומים וחתומים הדברים. על אחת כמה וכמה. א״ר חייא (משלי ה ו) אורח חיים פן תפלס. שלא יהא שוקל מצותיה של תורה אי זה מצוה היא שכרה מרובה ועושה אותה למה (שם) נעו מעגלותיה לא תדע. מטולטלים הן שבילי דאורייתא. תנא רבי חייא משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס והכניס בו פועלין ולא גילה להן לא שכר פעולתן ולא שכר נטיעתן שאלו היה מגלה להם היו רואין אי זו נטיעה יפה שכרה מרובה ונוטעין אותה ונמצאת מלאכת הפרדס מקצתה בטלה ומקצתה קיימת. לכך לא גילה להן הקב״ה לישראל שכר מצותיה של תורה שלא יהו רואין אי זה מצוה שכרה מרובה ומקיימין אותה ונמצאת התורה מקצתה קיימת ומקצתה בטלה. ועל כן שנו חכמים בלשון המשנה הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה. הוי נעו מעגלותיה לא תדע. רבי אחא בשם רבי אמר טילטל הקב״ה מתן שכרן של מצוות בעולם הזה שיהו ישראל עושין אותן משלם וכשיבוא הקב״ה ליתן שכרן יתן שכר אמנה ושכר עשייה. לכך אמר דוד למנצח על מות לבן. על שהעלמת שכר מצוות כדי שתהא תורה מתקיימת כולה:

ג דבר אחר על מות לבן. שאתה גוזר על הבן ומלבינו מעונותיו. אלו ישראל שנקראו בנים למקום. דבר אחר על מות לבן על העלמות שהבן עושה ויום הכפורים בא ומכפר ומוחל לו. דבר אחר על מות לבן רבנן אמרי כל זמן שהיה אותו הבן חי היה דומה לו שלבו של הקב״ה עליו כיון שמת ידע שאין לבו עליו:

ד אודה ה׳ בכל לבי. מדבר ביצר טוב ויצר רע שלא יהא בלבי נקף. זה שאמר הכתוב (קהלת ד יג) טוב ילד מסכן וחכם. ולמה נקרא שמו ילד דהוא מכוין ברייתא לארחן טבן. ולמה צווחין ליה מסכן דלית כל עמא שמעין ליה. ולמה צווחין ליה חכם דקא מזדווג לבר נש מי״ג שנין ולעילא. (שם) ממלך זקן. זה יצר הרע. ולמה צווחין ליה מלך דכל אברים שמעין ליה. ולמה צווחין ליה זקן דהוא מזדויג ליה לבר אנש מן טליותא עד סיבותא. הדא הוא דכתיב (בראשית ח כא) כי יצר לב האדם רע מנעוריו. משננער ממעי אמו. ולמה צווחין ליה כסיל דהוא מכווין לברייתא בארחן בישן. (קהלת ד יד) כי מבית הסורים. דהא מכשכש לברייתא כמין ביני סוריאתא. (שם) כי גם במלכותו נולד רש. במלכותו זה של יצר הרע נולד יצר טוב. אספרה כל נפלאותיך הפליאה הזאת יש בה לשעבר ויש בה לעולם הזה ויש בה לעולם הבא:

ה אשמחה ואעלצה בך. בך בתורתך בך בישועתך. אזמרה שמך עליון שמך המעולה. בשוב אויבי אחור. רבי יודן אמר שחזרו לגנותן כמו שהיו. ורבי פנחס אמר שחזרו לאחוריהם. כדאמר (שמואל-א כג כז) ומלאך בא אל שאול. מלאך מלמעלה היה. הוא שדוד אומר (תהלים נז ד) ישלח משמים ויושיעני. דבר אחר בשוב אויבי אחור. אמר רבי הונא שחזרו לבושת שהיא מתוקנת להם לעתיד לבוא. כההיא דשמואל דאמר שמואל לעתיד לבוא באין העכו״ם ומתחבטין לפני אלקיהן ואין בהם כח להועילם שנאמר (שם יח מב) ישועו ואין מושיע. ואחר כך חוזרין על הקב״ה שנאמר (שם) על ה׳ ולא ענם:

ו יכשלו ויאבדו מפניך. אמרו ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם אפילו אין בידם אלא אותו חטא שנכנסו בביתך והחציפו פנים כנגדך. יכשלו ויאבדו (מפניך):

ז כי עשית משפטי ודיני. זה אחד מחמשה דברים הכפולים במקרא משפטי ודיני. עדי וסהדי. פרא וערוד. עצמיו וגרמיו. זקנה ושיבה. אמר רבי יהושע בשם ר׳ אידי אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם אני חוייבתי לך בלכלוך מעשים רעים שעשיתי ואומות העכו״ם משעבדין בי:

ח גערת גוים. זה עמלק שנאמר (במדבר כד כ) ראשית גוים עמלק. אבדת רשע. זה עשו הרשע שנאמר (מלאכי א ד) וקראו להם גבול רשעה. שעבר על חמשה עבירות ביום אחד. בא על נערה מאורסה. והרג את הנפש. וכפר בתחיית המתים. וכפר בעיקר. ובז את הבכורה. שמם מחית שנאמר (שמות יז יד) כי מחה אמחה את זכר עמלק. אמר ר׳ לוי כתיב (בראשית כה כג) ויאמר ה׳ לה שני גוים בבטנך. מה אמר לה. מסתורין זה אני מגלה לך ראשית גוים עתיד לצאת ממך שנאמר (ירמיה ב ג) קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתו. שהיתה יודעת במה שגילה לה הקב״ה. רבי אלעזר בשם רבי יהושע אמר מעולם לא נזקק הקב״ה לסוח עם אשה אלא עם אותה צדקת ואף היא על ידי עילה. ר׳ בשם ר׳ יוסי אמר על ידי שם בן נח. (בראשית כה כג) שני גוים. אמר לה מנח ובניו העמדתי שבעים אומות שנאמר (שם ט יט) שלשה אלה בני נח. כיצד מיפת י״ד גומר ומגוג כו׳. ומחם ל׳. ומשם כ״ו. הרי שבעים. (שם י ה) מאלה נפרדו איי הגוים. ואת שני גוים בבטנך. מן האחד אני מעמיד שבעים נפש והן פרין ורבין. דבר אחר שני גוים זה מתגאה בעולמו וזה מתגאה במלכותו. אדרינוס באומות העולם ושלמה בישראל. דבר אחר שני גוים שנאיהון דאומייא במעיך הכל שונאין לעשו והכל שונאין ליעקב. דבר

אחר שני גוים ששונאין זה את זה. ממעיך יפרדו. מכאן אנו לומדים שנולד יעקב מהול חד גזור וחד לא גזור. זה אחד מי״ג שנולדו מהולים. אדם הראשון. שת. חנוך. נח. שם. תרח. יעקב. יוסף. משה. שמואל. דוד. ישעיה. ירמיה. אדם תחלת בריאתו של הקב״ה. שת שנאמר (שם ה ג) ויולד בדמותו כצלמו. חנוך שנאמר (שם ה כב) ויתהלך חנוך. ונאמר (שם ו ט) התהלך נח לגזירה שוה. נח שנאמר (שם) צדיק תמים. שם שנאמר (שם יא יא) אלה תולדות שם. שכל מי שנכפל שמו נולד מהול. שם שם נח נח תרח תרח. יעקב שנאמר (שם כה כז) ויעקב איש תם. ואומר (שם מו ב) יעקב יעקב. יוסף שנאמר (שם לז ב) אלה תולדות יעקב יוסף. מלמד שנולד מהול כמוהו. משה שנאמר (שמות ג ד) משה משה. ונאמר (שם ב ב) ותרא אותו כי טוב הוא. שנולד מהול. (שמואל-א ג י). (צ״ל שמואל דכתיב) שמואל שמואל. ישעיה שנאמר (ישעיה מט א) ה׳ מבטן קראני. ירמיה שנאמר (ירמיה א ה) בטרם אצרך בבטן. דוד שנאמר (תהלים טז א) מכתם לדוד מך תם. ורב יעבוד צעיר. אמר רב הונא אם זכה יעבד ואם לאו יעבוד. וכיון שראה דוד היאך עשו משעבד לישראל אמר לפני הקב״ה גערת גוים אבדת רשע:

ט האויב תמו חרבות לנצח. האויבים תמו וחרבותיהם קיימות לנצח. כגון קוסטאנטינוס בנה קוסטאנטינא. פילוס בנה פיליא. אנטיוכוס בנה אנטוכיא. אלכסנדרוס בנה אלכסנדריא. סקילוס בנה סיציליא. הם תמו וחרבותיהן קיימין. ואתה כביכול ערים נתשת. (עיין ישעיה סד ט) ציון וירושלים עיר קדשך היו מדבר שממה. אבד זכרם המה וה׳ לעולם ישב. דבר אחר האויב תמו חרבות. כגון קסרין ורומי. וערים נתשת (מלאכי א ד) כי תאמר אדום רוששנו. פיליפוס שאל את רבי אלעשא לא כך אמר הנביא כי תאמר אדום רוששנו המה יבנו ואני אהרוס. והרי כל בנין שבנינו קיימין. אמר לו לא דבר הכתוב כנגד הבנין אלא כנגד העצות. שכל מה שאתם יושבין ומחשבין בלבבכם לבנות עלינו לכלותנו הוא הורס את עצתכם. אמר לו חייך כך אנו יושבים בכל שנה לכלות אתכם וחד סב אתי ומבטל לן:

י דבר אחר האויב תמו חרבות. תני בשם רבי אלעזר שבועה נשבע הקב״ה בכסא כבודו שלא להשאיר זכר עמלק תחת השמים. (איוב יח יט) לא נין לו ולא נכד בעמו. שלא יאמרו אילן זה של עמלק היה שנאמר אבד זכרם המה. א״ר לוי בשם רבי חמא כל זמן שזרעו של עמלק קיים לא השם שלם ולא הכסא שלם עד שיאבד זכרו של עמלק שנאמר (שמות יז טז) כי יד על כס יה. היה צריך לומר על כסא ה׳. וכשיאבד זכרו של עמלק מן העולם השם שלם והכסא שלם. שכן כתיב האויב תמו חרבות לנצח. מה כתיב בתריה וה׳ לעולם ישב כונן למשפט כסאו וגו׳:

יא והוא ישפוט תבל בצדק. א״ר לוי בשעה שהקב״ה דן את האומות הוא דן אותם בלילה בשעה שהם ישנים מן העבירות. ובשעה שהוא דן את ישראל הוא דן אותם בשעה שעוסקין בתורה. רבי אלכסנדרי אמר ולא קמת רות מנהון ורחב ויתרו מנהון. א״ר יהושע בן לוי כתוב אחד אומר (שמואל-ב יז כה) ושמו יתרא הישראלי. וכתוב אחד אומר (דברי הימים-א ב יז) הישמעאלי. ר׳ שמואל בר נחמני אמר ישמעאל היה שמו ולמה נקרא שמו ישראלי שפעם אחת נכנס לבית המדרש ושמע קולו של ישי שהיה יושב ואומר (ישעיה מה כב) פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ. מיד נתגייר ונתן לו ישי את בתו. ורבנן אמרי ישראלי היה ולמה קורא אותו ישמעאלי שחידד חרבו כישמעאל ונעצו בבית המדרש ואמר או אהרוג או אהרג או אקיים דברי רבותי. עמוני ולא עמונית. מואבי ולא מואבית:

יב ויהי ה׳ משגב לדך. א״ר יוחנן כל מקום שנאמר דך עני ואביון מך בישראל הכתוב מדבר שאין עניות זזה מהם משחרב בית המקדש:

יג ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ה׳. זמרו לה׳ יושב ציון. אמר רבי יוחנן ממה שעשה בציון. על ביתו לא חס כשיבוא ליפרע ממחריבין על אחת כמה וכמה. אמר רבי חנינא זמרו לה׳. אימתי כשיבוא להחזיר שכינתו בציון. אמר לו ר׳ יוחנן קרא מסייע לך (תהלים קב יז) כי בנה ה׳ ציון נראה בכבודו:

יד כי דורש דמים אותם זכר. כשיבוא הקב״ה לתבוע דמו של ר׳ עקיבא הוא תובע דמו של בר קפרא. לא שכח צעקת ענוים. אינו שוכח דמן של ישראל מן האומות ולא דמן של צדיקים שנהרגו. ואלו הן - רבן שמעון בן גמליאל ור׳ ישמעאל בן אלישע ור׳ ישבב הסופר ורבי חוצפית התורגמן ור׳ יוסי ור׳ יהודה בן בבא ור׳ יהודה הנחתום ור׳ שמעון בן עזאי ור׳ חנינא בן תרדיון ור׳ עקיבא. ועליהם הכתוב מדבר כי דורש דמים אותם זכר. ועתיד הקב״ה לתבוע דמן של בר קפרא ושל ר׳ יהודה הנחתום. שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה שיהרג ר׳ יהודה הנחתום. מה עשה בר קפרא עשה עצמו דיין ודן אותו וכשהוא בא ליתן לו ספקולא גזר שישחט אחר תחתיו ויעשו אותו חתיכות ויעלו אותו ורץ לשון הרע ואמר שלא נהרג וגזרה מלכות הרשעה שיהרגו שניהם ויעשו אותם חתיכות ונהרגו שניהם. ועתיד הקב״ה לתבוע דמן שנאמר כי דורש דמים אותם זכר. ר׳ אבהו בשם ר׳ אלעזר אמר כל צדיק וצדיק שאומות העכו״ם הורגין כביכול הקב״ה כותבו בפורפורייא שלו שנאמר (תהלים קי ו) ידין בגוים מלא גויות. והקב״ה אומר להם למה הרגתם פלוני ופלוני. והם כופרין ואומרין לא הרגנו. מה הקב״ה עושה מוציא פורפורייא שלו ודן אותם ונותן להם איפופסין. הוי לא שכח צעקת ענוים:

טו חנני ה׳. חנני אין כתיב אלא חננני. שלש נוני״ן כנגד שלש מלכיות. ראה עניי משונאי. כמה דאמר (מלאכי א ג) ואת עשו שנאתי. מרוממי משערי מות מגיהנם. וכשאתה עושה לי כן אספרה כל תהלתך. וכשתעלה שכינתך לשערי ציון אגילה בישועתך. אגילה בישועתך. אמר ר׳ אבהו זה אחד מחמשה מקראות הקשין שישועתן של ישראל ישועתו של הקב״ה:

טז טבעו גוים בשחת עשו. זה פרעה. ברשת זו טמנו זה סיסרא. נלכדה רגלם זה סנחריב:

יז נודע ה׳ משפט עשה. בדין שעשה במצרים שנאמר (שמות ז ה) וידעו מצרים כי אני ה׳. בפועל כפיו נוקש רשע זה פרעה. ואנו מה עלינו לומר הגיון סלה. (שמות טו א) אז ישיר משה ובני ישראל:

יח ישובו רשעים לשאולה. א״ר אלעזר כל הגוים אין להם חלק לעולם הבא. אמר לו רבי יהושע אלו אמר כל גוים ושותק יפה היית אומר. ומה תלמוד לומר שכחי אלקים הוי באומות העכו״ם הכתוב מדבר. א״ר נחמיה כל תיבה שלא נתן למ״ד ברישה ניתן ה״א בסופה. כגון (בראשית כח י) וילך חרנה. לחרן. מתיבין ליה הכתיב לשאולה. א״ר אבא בר זבדי לדיוטא התחתונה שבשאול:

יט כי לא לנצח ישכח אביון. רבי יודן אמר מהו שאמר תקות ענוים תאבד לעד אלא כשם שלא לנצח ישכח אביון כך תקות ענוים לא תאבד לעד:

כ קומה ה׳ אל יעז אנוש. אל יתעזזון במלכותן ואל יתעזזון בשלותן. ישפטו גוים על פניך. מעשה תדיוטוס שלהן. שיתה ה׳ מורה להן. שיתה יראתך עליהם הכנס בהן את השטות. שכן בלשון יוני לשטיא קוראין מורא. תן פרומביא בפיהם כחמורים של טחנין. ידעו גוים אנוש המה סלה:

כא דבר אחר על מות לבן. אמר שלמה (שיר השירים ח ד) השבעתי אתכם בנות ירושלים. חולת אהבה חולי שאינה של מעים ולא של ראש. ממה אני חולה מאהבתו. הוי (שם ב ה) כי חולת אהבה אני. ולא אהבה בלבד אלא מות שנאמר (שם ח ו) כי עזה כמות אהבה. שנאמר (שם א ג) לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך. אי זו אומה בעולם שאמר לה הקב״ה רדי לים וירדה אלא זאת אמר דוד עד מתי הבן אוהב את אביו. וכן נבוכדנצר אמר (דניאל ג טו) כען הא איתיכון עתידין. וכתיב (שם טז) ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר. אם לטסין אם לארנוניות כל מה שאתה גוזר אתה מלך עלינו. אבל לכפור בהקב״ה אתה נבוכדנצר והכלב שוין. והם נשאו קל וחומר בעצמן מהצפרדעים שנאמר (שמות ז כח) ובתנוריך ומשארותיך. ואפילו אינו מצילנו. לאלהך לית אנחנא פלחין. ומה הוא אומר כשיצאו (דניאל ג כח) ענה נבוכדנאצר ואמר בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו. שלא נתנו עצמן על מנת להנצל אלא להשרף. למה (שיר השירים ח ו) כי עזה כמות אהבה. הוי למנצח על מות לבן:

מזמור י

א למה ה׳ תעמוד ברחוק. זה שאמר הכתוב (דניאל ז כה) ומילין לצד עילאה ימלל. אמר רבי יוסי אין הרשעים מזדווגין לאדם אלא אם כן מחרפים שנאמר ומילין לצד עילאה ימלל. (א״ר יוסי) זה הקב״ה. ואחר כך ולקדישי עליונים יבלא. אלו ישראל. כמה דאמר (ויקרא יט ב) קדושים תהיו. ומנין שנקראו ישראל עליונים שנאמר (דברים כח א) ונתנך ה׳ אלקיך עליון. משל למה הדבר דומה לאדם שהיה לו כרם והיו ליסטים מבקשין ליכנס בתוכו ולא היו יכולין שהיה לו גדר. מה עשו פרצו את הגדר ואחר כך נכנסו לכרם. כך אומות העכו״ם מזדווגין לישראל שהן כרמו של הקב״ה שנאמר (ישעיה ה ז) כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל. והם מחרפין להקב״ה ואחר כך באין על ישראל שנאמר ומילין לצד עילאה ימלל. ואחר כך ולקדישי עליונים יבלא. (דניאל ז כה) ויסבר להשניה זמנין ודת. זמנין אלו שלשה רגלים. ודת זו תורה שנאמר (דברים לג ב) מימינו אש דת למו. (דניאל ז כה) ויתיהבון בידיה. יכול לעולם תלמוד לומר (שם) עד עידן עידנין ופלג עידן. ומה אנו משתעבדין על כך שהרחיק עצמו ממנו. הוי למה ה׳ תעמוד ברחוק:

ב למה ה׳ תעמוד ברחוק. זה שאמר הכתוב (זכריה ז יג) ויהי כאשר קרא ולא שמעו. א״ר יוחנן שלש שנים ומחצה היתה שכינה עומדת בהר הזיתים ומכרזת (ישעיה נה ו) דרשו ה׳ בהמצאו. ולא היו משגיחין שנאמר (שם סה א) נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני. א״ר חנינא משל לשייר שהיה מהלך בדרך כיון שהחשיך בא לו הבורגן אמר לו הכנס עצמך לבורגן מפני חיה רעה ומפני הליסטין. אמר לו אין דרכו של שייר להכנס לבורגן כיון שהלך בא עליו אישון לילה ואפילה. חזר ובא לו אצל הבורגני והיה מבקש ממנו שיפתח לו. אמר הבורגני אין דרכו של בורגן להפתח בלילה ואין דרכו לקבל אדם בלילה. בשעה הזו כשאני בקשתי להכניסך לא רצית עכשיו איני יכול להכניסך. כך אמר הקב״ה דרשו ה׳ בהמצאו קראוהו וגו׳. (ירמיה ג יד) שובו בנים שובבים. ולא היו מבקשים לשוב. אמר הקב״ה (הושע ה טו) אלך ואשובה אל מקומי. כיון שנמסרו לעכו״ם שנמשלו לחיות התחילו צועקים למה ה׳ תעמוד ברחוק. אמר להן הקב״ה כשבקשתי לא בקשתם עתה שאתם מבקשין ממני איני שומע לכם. מדה כנגד מדה. לכך נאמר (זכריה ז יג) ויהי כאשר קרא ולא שמעו. שמא עד עולם חס ושלום עד עידן עידנין ופלג עידן:

ג בגאות רשע ידלק עני. זה לוט שנתפס עם אנשי סדום. יתפשו במזמות זו חשבו אלו השבטים. א״ר יודן מאן דאמר רחמנא וותרן הוא ליוותרון מעוהי אלא מאריך אפיה וגבי דיליה. אמר הקדוש ב״ה לשבטים אתם מכרתם אחיכם מתוך מאכל ומשתה שנאמר (בראשית לז כה) וישבו לאכל לחם. הרי בניכם נמכרים בשושן מתוך אכילה ושתיה שנאמר (אסתר ג טו) והמלך והמן ישבו לשתות. אמר ר׳ יששכר ומה אם יוסף שמחל לאחיו דכתיב (בראשית מה ח) לא אתם שלחתם אותי הנה. ראה עד היכן מתוקנת להם. מי שאינו מוחל לחבירו על אחת כמה וכמה. א״ר חנין אמר הקב״ה לשבטים אתם אמרתם לעבד נמכר יוסף חייכם אתם קורין עצמכם בכל שנה ושנה עבדים היינו. ר׳ פינחס אמר בשם ר׳ הושעיה שבטים גרמו לקרע שמלת אביהם ונפרע להם במצרים שנאמר (שם מד יג) ויקרעו שמלותם. יוסף גרם לשבטים שיקרעו שמלותם עמד בן בנו ונפרע לו שנאמר (יהושע ז ו) ויקרע יהושע שמלותיו׃

ד כי הלל רשע על תאות נפשו. אין הרשעים מהללין אלא אם כן עושין תאותן שכן נבוכדנצר אומר (דניאל ב מז) מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלקין. ואין הרשע עושה עבירה אלא אם כן עשאה חולין בפניו׃

ה ובצע ברך נאץ ה׳. רבי אליעזר בן יעקב אומר הרי שגזל סאה של חטים וטחנה ולשה והפריש ממנה חלה כיצד מברך. אין זה מברך אלא מנאץ שנאמר ובוצע ברך נאץ ה׳. דבר אחר ובוצע ברך אין בוצע אלא הנייה כמו (תהלים ל י) מה בצע בדמי. אמרו ישראל לפני הקב״ה בית אחת שהיה לך הנייה ממנו עמדו שונאים והחריבוהו ונאצו שמך עליו והן קיימין והוא חרב. והצדיקים שהיו לך הנייה מהם עמדו שונאים ופגרו אותן ונאצו שמך עליהם והן קיימין. הוי ובוצע ברך נאץ ה׳׃

ו ידכה ישוח. א״ר יצחק ודכה כתיב. שאין הרשעים מזדווגין אלא לבני אדם כמותן. ונפל בעצומיו חלכאים. אמר ר׳ חנינא בר פפא אין הרשע נופל עד שתתמלא סאתו שנאמר (איוב לד כו) תחת רשעים ספקם. (שם כ כב) במלאות ספקו יצר לו. א״ר סימון אין הרשע מפיל בקולרים שלו אלא רשעים גבורים כמותו שנאמר (דניאל ג כ) ולגוברין גברי חיל די בחיליה. א״ר סימון כגון הקוסטינר שהיה מכה ומסיר צלע וחוליא בבת אחת׃

ז אמר בלבו שכח אל. כמה דאמר (איוב כב יד) עבים סתר לו ולא יראה. כביכול הסתיר פניו בל ראה לנצח. קומה ה׳ אל נשא ידך. ר׳ יודן בשם רבי יהודה אמר אמרו ישראל לפני הקב״ה הגיעו הצרות על נפשנו כאדם שנושק את העבים פשוט ידך ודלינו. אל תשכח. לית אנא מנשי וציון אמרה עזבני ושכחני׃

ח על מה נאץ רשע אלקים. לית דין ולית דיין הניח הקב״ה עולמו והלך לו. ראיתה כי אתה עמל וכעס תביט. ראו עיניך שעשו הרשע בא והחריב את מקדשך ושבה את ישראל בקולרין ומגלה אותם מארצם. לתת בידך. ואת היית משרה שכינתך ורוח הקדש על יצחק ואומר לו (בראשית כז לט) משמני הארץ יהיה מושבך. עליך יעזוב חלכה. מלכות העכו״ם אומרת לישראל אייתי גולגלתך והוא אומר יתומים אנא זיין והיא אמרה שמעת עלי דאנא זיין יתמין. זיל גבי אלהא דיעקב ויקים לכון שנאמר (תהלים סח ו) אבי יתומים ודין אלמנות. יבוא ויעמוד להם. רומוס ורומילוס מתה אמם נזדמנה הזאבה והניקתן ועמדו ובנו שני צריפים גדולים ברומי יתום אתה היית עוזר. דבר אחר כי אתה ראית בעיניך שנבוכדנצר הרשע בא ומחריב את מקדשך ושבה את ישראל בקולרין ומגלן מארצם. לתת בידך. ואתה משרה שכינה על ירמיה ואומר (ירמיה כז ז) ועבדו אותו וגו׳ ואת בנו ואת בן בנו. עליך יעזוב חלכה. מחר הוא נוטל חנניה מישאל ועזריה ומשליכן לכבשן האש ואומר להן (דניאל ג טו) מאן הוא אלה די ישיזבינכון מן ידי. יתום אתה היית עוזר. יתומה אחת נשתיירה לו זו ושתי עשתה אגוסתא במלכות שאינה שלה. שנאמר (אסתר א ט) גם ושתי המלכה. מה כתיב בתריה שבור זרוע רשע בל תמצא להם זכות׃

ט ה׳ מלך עולם ועד. אימתי כשיאבדו גוים מארצו׃

י תאות ענוים שמעת ה׳. א״ר לוי בשם רבי יהושע זה משה שנקרא עניו. בשעה שאמר לו הקב״ה (ויקרא טז ב) דבר אל אהרן אחיך ואל יבא. התחיל מצטער אמר לו כמדומה אני שאין אחי רשאי ליכנס לפנים מן המחיצה. אמר יש עת לשעה יש עת ליום יש עת לשנה יש עת לשתים עשרה שנה יש עת לשבעים שנה. יש עת לשעה מגופיה דקרא אל יבא בכל עת. יש עת ליום שנאמר (יחזקאל ד יא) ומים במשורה תשתה וגו׳ מעת עד עת. יש עת לשנה שנאמר (דברי הימים-א כ א) ויהי לעת תשובת השנה. לי״ב שנה (תהלים קה יט) עד עת בוא דברו. עת לשבעים שנה (ירמיה כט י) כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה (בויקר״א פכ״א ואומר (ירמיה כז ז) עד בא עת ארצו). ויש עת לעולם (תהלים ד ח) נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו. אמר ליה הקב״ה לא כשאתה סבור בכל שעה שרוצה ליכנס הוא נכנס אלא (אל יבא בכל עת). התחיל אומר תאות ענוים שמעת ה׳ תכין לבם תקשיב אזנך׃

יא דבר אחר למה ה׳ תעמוד ברחוק. זה שאמר הכתוב (הושע ה ו) בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה׳ ולא ימצאוהו חלץ מהם. פיליסופיס שאל את רבן גמליאל יש לכם לומר שאתם מקוים להקב״ה שיגאל אתכם. אמר לו הן. אמר לו ולא כך כתיב חלץ מהם. יבמה שחלצו לה אחים יכול בעלה לשוב אליה. אמר לו לאו. אמר לו מכאן שאינו שב אליכם. השיבו רבן גמליאל מי חולץ האיש או האשה. אמר לו האשה. אמר לו הוא חלץ ואנו לא חלצנו לו וכי יבמה דחלצו לה אחין מידי משאה אית בה. וכן הוא אומר (שיר השירים ה ה-ו) קמתי אני לפתוח לדודי וגו׳ ודודי חמק עבר. התחילו קורין למה ה׳ תעמוד ברחוק:

מזמור יא

א למנצח לדוד בה׳ חסיתי. זה שאמר הכתוב (תהלים קיח ו) ה׳ לי לא אירא. משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו עבד ומחבבו והיו עבדיו מתקנאין בו. אמר מרי רחים לי מאן איניש דיכיל לי. [נודי] הרכם צפור. א״ר אחא בשעה שגלו ישראל היו אומות העכו״ם שמחין עליהן להגלותן ממקומן. נודי אין כתיב אלא נודו. א״ר אחא כלפי מעלה אמרו וכלפי מטה. כלפי מעלה (משלי כז ח) כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו. ואין איש אלא הקב״ה שנאמר (שמות טו ג) ה׳ איש מלחמה. ואין מקומו אלא בית המקדש שנאמר (תהלים קלב יד) זאת מנוחתי עדי עד:

ב כי הנה הרשעים ידרכון קשת. ר׳ ברכיה בשם ר׳ אבא אמר זה שבנא ויואש. מה עשו כתבו אגרות ותחבוה בחץ ופשטוה (לנסחריב) [לסנחריב] בעד החלון וכתבו בה כל ישראל מבקשין להשלים לך וחזקיה וישעיה אינן מניחין לנו. לירות במו אופל. לשני ישרי לב לחזקיה וישעיה:

ג כי השתות יהרסון צדיק מה פעל. אם הצדיקים שהשתיתו עולמך באו הרשעים ופיגרו אותם צדיק העולם מה פעולה הניחו לך בעולמך. אם אבן שתיה שממנה הושתת העולם עמדו רשעים ופיגרו אותה צדיק העולם מה הנייה יש לך בעולמך. מה אם השיתין שהם מגיעים עד התהום עמדו הרשעים ופיגרו אותם צדיק העולם מה פעולה פעלת לפועלי מצוות:

ד ה׳ בהיכל קדשו ה׳ בשמים כסאו. בזמן שישראל עושין רצונו של מקום ה׳ בהיכל קדשו ובזמן שאין עושין רצונו של מקום ה׳ בשמים כסאו. א״ר אלעזר בין שחרב בית המקדש ובין שלא חרב אין השכינה זזה מתוכו שנאמר ה׳ בהיכל קדשו. אף על פי שבשמים כסאו שכינתו בבית המקדש שנאמר (מלכים-א ט ג) והיו עיני ולבי שם כל הימים. וכן הוא אומר (תהלים ג ה) ויעננני מהר קדשו סלה. אף על פי שהוא הר בקדושתו הוא עומד. א״ר אלעזר ראה מה כתיב (מיכה ד י) כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה. ושכנתי כתיב שאף על פי שחרב שכינתי עומדת שם. א״ר אחא לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי שנאמר (שיר השירים ב ט) הנה זה עומד אחר כתלנו. א״ר ינאי מלך בשר ודם כשהוא נכנס לטרקלין אינו יודע מה בקיטון והקב״ה אינו כן אלא ה׳ בהיכל קדשו ה׳ בשמים כסאו. צופה ומביט לכל באי עולם ואין עין שולטת בו:

ה עיניו יחזו עפעפיו יבחנו. ולמי הוא בוחן את הצדיקים. שנאמר ה׳ צדיק יבחן. ולמה אינו בוחן את הרשעים מפני שאינן יכולים לעמוד. א״ר יוסי בר חנינא פשתני הזה כשפשתנו קשה אם מקיש עליו ביותר הוא פוקע וכשפשתנו יפה הוא מקיש עליו ביותר למה שהיא משבחת והולכת. כך אין הקב״ה מנסה את הרשעים שאינן יכולין לעמוד שנאמר (ישעיה נז כ) והרשעים כים נגרש. אך הצדיקים הוא מנסה שנאמר ה׳ צדיק יבחן. אבל רשע ואוהב חמס שנאה נפשו:

ו ימטר על רשעים פחים. כמה דאמר (משלי כו כא) פחם לגחלים ועצים לאש. אמר הקב״ה כל מי שמעלה עצמו סופו נדון באש. דור המבול (איוב ו יז) בחומו נדעכו ממקומם. אנשי המגדל (שם כב כ) ויתרם אכלה אש. אנשי סדום (בראשית יט כד) וה׳ המטיר. פרעה (שמות ט כד) ברד ואש. סנחריב (ישעיה י טז) יקד יקוד כיקוד אש. ששרף אותו בפנים והניח בגדיו מבחוץ על שהיו מבני שם שנאמר (בראשית י כב) בני שם עילם ואשור. נבוכדנצר שנאמר (דניאל ג כה) מהלכין בגו נורא. סיסרא (שופטים ה כ) מן השמים נלחמו. אדום שנאמר (דניאל ז יא) ויהיבת ליקידת אשא. גוג ומגוג שנאמר (יחזקאל לט ו) ושלחתי אש במגוג. שאר העכו״ם שנאמר (ישעיה סו טז) כי באש ה׳ נשפט. חירם שנאמר (יחזקאל כח יח) ואוציא אש מתוכך. דבר אחר פחים מצודים. כמה דאמר (משלי ז כג) כמהר צפור אל פח. אש וגפרית. אמר ר׳ יודן בשעה שאדם מריח גפרית נפשו מסוללת עליו שהיא יודעת שבה עתיד לידון שנאמר (ירמיה יח יז) כרוח קדים אפיצם. ארבע כוסות של פורענות הם לאומות העכו״ם. וארבע כוסות של ישועה לישראל:

ז כי צדיק ה׳ צדקות אהב. רבי יהודה בר סימון אמר כל אינש סני בר אומנותיה אבל הקב״ה אינו כן כי צדיק ה׳ והוא אוהב את הצדיקים. ומהו ישר יחזו פנימו. שבע כתות הן שהן עתידין לעמוד לעתיד לבוא לפני חי וקיים קודשא ב״ה. ואי זו הכת המעולה שבהן שמקבלין פני שכינה זו כת ישרים שנאמר יחזו פנימו. וכתוב אחד אומר (תהלים קמ יד) ישבו ישרים את פניך. לא היה צריך לומר אלא ישר יחזו פניו ומהו ישר יחזו פנימו. קודם לישרו של עולם

יחזו פנימו של ישרים. דבר אחר ישר יחזו פנימו. אלו שבע כתות של צדיקים שכן כתיב (דניאל יב ג) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. כחמה וכלבנה כרקיע ככוכבים כברקים וכשושנים וכלפידים. כחמה שנאמר (שופטים ה לא) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. כלבנה שנאמר (תהלים פט לח) כירח יכון עולם. כרקיע שנאמר (דניאל יב ג) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. ככוכבים שנאמר (שם) ככוכבים לעולם ועד. כברקים שנאמר (נחום ב ה) כברקים ירוצצו. כשושנים שנאמר (תהלים סט א) למנצח על שושנים. כלפידים שנאמר (נחום ב ה) מראיהן כלפידים. והכת הראשונה יושבת לפני המלך ורואה את המלך ואת הפנים שנאמר (תהלים קמ יד) ישבו ישרים את פניך. ואומר ישר יחזו פנימו. והכת השניה (שם פד ה) אשרי יושבי ביתך. והשלישית (שם כד ג) מי יעלה בהר ה׳. רביעית (שם סה ה) אשרי תבחר ותקרב. חמישית (שם טו א) ה׳ מי יגור באהלך. ששית (שם) מי ישכון בהר קדשך. שביעית (שם כד ג) ומי יקום במקום קדשו. וכל כת וכת יש לו מדור בפני עצמו בגן עדן. וכנגדם שבע בתי דירות בגיהנם ואלו הן - שאול ואבדון גיא דומה וצלמות וארץ תחתית וארץ ציה. הרי שבע בתי דירות לרשעים ולצדיקים לכל אחד ואחד לפי מעשיהן בתי דירתן. אמרו יקום איש צרורות הוא בן אחותו של [ר׳ יוסי בן] יועזר איש צרידה והוא רכוב על סוסיא אזיל לקמיה מלכא ונפיק למקטלייא אמר ליה חמי סוסיא דארכבי מרי וחמי סוסיא דארכבך מרך. אמר למכעיסיו כן קל וחומר לעושי רצונו. אמר ליה ועושה אדם רצונו יותר ממך אמר לו ואם לעושי רצונו כן קל וחומר למכעיסיו. נכנס בו הדבר כארס של עכנאי והלך וקיים בעצמו ארבע מיתות בית דין. מה עשה הביא קורה ונעצה בארץ וקשר בו נימא וערך עצים והקיף עליהם גדר של אבנים ועשה מדורה לפניו ונעץ החרב באמצע והצית את האש מתחת האבנים ונתלה בקורה ונחנק ונפסקה הנימא ונפל באש וקידמתו החרב ונהפך עליו הגדר של אבנים. נתנמנם ר׳ יוסי בן יועזר וראה מטתו פורחת באויר אמר חזו לשעה קדמני לגן עדן:

מזמור יב

א למנצח על השמינית. הושיעה ה׳ כי גמר חסיד. זה שאמר הכתוב (מיכה ז ב) אבד חסיד מן הארץ. אנדריינוס שחיק טמיא שאל באיזה זכות האומה הזאת עומדת. אמרו לו יש בה חסידים ויש בה צדיקים ויש בה יגעים בתורה. מיד גזר והטילו מרגזאות בארץ שלא יעסקו בתורה כיון שעשו כן חדלו מליגע בתורה. לפיכך אמר דוד הושיעה ה׳ כי גמר חסיד. מעשה היה בחסיד אחד שאיבדה מטרונית אחת קופסא מלאה דינרין ומצאה אותו חסיד והוליכה לה. כיון שהוליכה אמרו לה אינו יודע מה הוא לפיכך הביאה לך. אמרה להו קוטמא כולה דדהב מלבר ואתם אומרים אינו יודע מה הוא. אמרה ליה תהא אומתך מסורה לך. אמרו לה הוא מחזיר לך אבידתך ואת מקללת אותו. אמרה להן אילו עוד חד הוה באומתיה כותיה אנן לא הוינן בעלמא. וגזרה שיהא נכנס ויוצא בלא רשות ונמצאו בני אדם עוסקים בההיא סמפניא ופנה אותם אותו חסיד. וכשמת קראו עליו דורו הושיעה ה׳ כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם. א״ר פנחס מן בני אדם פסו מן המלאכים לא פסו. ובמה היו בני אדם עוסקין שוא ידברו איש את רעהו. מעשה היה בעיר אחת שלא היה בה מלח כלל והיה בה חבורה אחת של חמרים אמרו נלך ונביא מלח ונמכור עד שלא יביאו אחרים. והיה להם ראש באו אצלו ואמרו לו נלך. אמר להן יש לי לחרוש היום ומחר אבל המתינו לי עד שאחרוש ולמחרתים נלך ביחד. אמרו לו הן. בבקר מה עשה אמר לאשתו הסימן הזה יהא בידך אם אני אומר ליך תני לי את העול את תני לי את האוכף תני לי את הקנקן את תני לי את השק. מה עשה נתן את השק על גבי החמור והלך לו. לבוקר עמדו אותן והלכו לביתו וקראו לו. אמרו להם השכנים כבר הלך לו מאמש. והם כששמעו כך הלכו להם בדרך ומצאוהו חוזר. אמרו לו למה עשית כן. אמר להם אי אתם יודעין למה אם הלכנו כולנו ביחד היתה בזול עכשיו הבאתי אני עד שאתם באים שלי נמכרת וכשתבואו אתם תמכרו ביפה. לכך נאמר שוא ידברו איש את רעהו: מעשה היה ברבי יונתן שהיו עדשים ביוקר והיה לו קרוב בעיר ירד אצלו ואמר לו עדשים אני מבקש יש מהן בעיר. אמר לו הן. אמר לו בכמה מוכרין. אמר לו בכך וכך וכל עת שתבוא אצלי אני מוכר לך. לאחר ימים הלך רבי יונתן בעיר לבית קרובו שאל בעדו אנה הוא. אמרה לו אשתו בשדה הוא המתין לו ולא בא. הלך ושאל לאחד יש כאן עדשים. אמר לו רצונך בחטים עדשים אין כאן. אמר לו עדשים אני מבקש. אמר לו תטול מכך וכך הרבה עליו את הדמים יותר ממה שאמר לו קרובו. הלך ונטל ממנו. בא קרובו ואמר לו רבי יונתן ולא אמרת מכך וכך הן עדשים הרי העלו עלי את הדמים ממה שאמרת לי. אמר לו שמא עדשים שאלת להם תחלה. אמר לו הן. אמר לו אילו אמרת חטים תחלה היו אומרים לך רצונך בעדשים עכשיו שאמרת עדשים אמרו לך חטים. לכך נאמר שוא ידברו איש את רעהו. ר׳ חייא צפוראה אזל למזבן חיטי מסורתא. אמר ליה רבי יונתן כד תהוי בעי חיטי אימא שערי אנא בעי וכד תהוי בעי שערי אימא חיטי אנא בעי ולא יסקון לך תרעא. הוי שוא ידברו איש את רעהו. שפת חלקות שמחליקין בשפתותיהן. בלב ולב ידברו אחד בפה ואחד בלב:

ב יכרת ה׳ כל שפתי חלקות. בר קפרא בשם ר׳ יונתן אמר קשה הוא לשון הרע מעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים. בעבודה זרה כתיב (שמות לב לא) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. בגלוי עריות כתיב (בראשית לט ט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת. בשפיכות דמים כתיב (שם ד יג) גדול עוני מנשוא. ובלשון הרע כתיב לשון מדברת גדולות. וכתיב אשר אמרו ללשוננו נגביר. אמר ר׳ יוסי בר חנינא אין אדם אומר לשון הרע על חבירו עד שהוא

כופר בעיקר שנאמר מי אדון לנו. כביכול צוח על מספרי לשון הרע (תהלים צד טז) מי יקום לי עם מרעים. מי יכול לעמוד להם בגיהנם. וגיהנם צווחת אף אני איני יכולה לעמוד בהן. אמר הקב״ה אני מלמעלה ואתה מלמטה. שנאמר (שם קכ ד) חצי גבור שנונים. מי קשה המכה בחרב או המכה בחץ המכה בחרב אינו יכול להמית אלא אם כן קרוב אצלו והמכה בחץ זורק אותו ומכה אותו בכל מקום שנאמר (ירמיה ט ז) חץ שחוט לשונם. ואומר (תהלים נז ה) שניהם חנית וחצים. ללשוננו כתיב אם הפך לשונך לומר לשון הרע על חבירך שנין בדברי תורה. א״ר שמעון בן יוחאי למה נקרא לשון הרע תליתאי שהוא הורג שלשה. האומרו והמקבלו והנאמר עליו. רב ביבי בשם ר׳ יהושע אמר מצינו שהרג ארבעה בימי שאול. דואג שאמרו ושאול שקבלו ונוב עיר הכהנים שנאמר עליהם ואבנר בן נר שהיה סיפק בידו למחות ולא מיחה. ר׳ זעירא שלח לר׳ סימון ואמר את סיפק בידך למחות למה אין אתה מוחה. אמר לו איני אלא מן הנאנחים ומן הנאנקים אמר לו ר׳ זעירא ומה נעשה לאותן הנאנחים והנאנקים לא מהן התחילה מדת הדין שנאמר משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה׳. אמר רבי בשעה שהדיינין מבקשין לקלקל את הדין הקב״ה מסלק שכינתו מביניהן שנאמר משוד עניים. מיד עתה אקום יאמר ה׳. א״ר יודן גדול עונש גזל עניים יותר מעוון דור המבול. בדור המבול כתיב (תהלים כט י) ה׳ למבול ישב. כביכול בישיבה נפרע מהן. ועכשיו כתיב עתה אקום. איני נפרע מהם אלא בקימה. אשית בישע יפיח לו. רבי אושעיא אמר כשאשית ישועה לאלו ארתיח מדת הדין לאלו׃

ג אמרות ה׳ אמרות טהורות. אמר ר׳ יהושע בן לוי עיקם הכתוב שתים ושלש תיבות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר (בראשית ז ח) מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה. אמר רבי תנחום אמר הקב״ה שתי אמירות אמרתי לך וטהורות הן. ולמי נתן לשבטו של לוי אותו שכתוב בו (מלאכי ג ג) וישב מצרף ומטהר כסף. ואיזו זו פרשת המת (ויקרא כא א) אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם. א״ר ינאי לא ניתנו דברי תורה חתוכין אלא כל דבר ודבר שהיה הקב״ה אומר למשה היה אומר מ״ט פנים טהור ומ״ט פנים טמא. אמר לפניו רבונו של עולם עד מתי נעמוד על בירורה של הלכה. אמר לו (שמות כג ב) אחרי רבים להטות. רבו המטמאין טמא רבו המטהרין טהור. רבי אבהו בשם ר׳ יונתן אמר תלמיד ותיק היה לו לרבי עקיבא והיה מטמא את השרץ מן התורה במ״ט פנים ומטהרו במ״ט פנים. וכן תני רבי חייא תלמיד היה לו לרבי מאיר וסומכוס שמו והיה מטהר את השרץ מן התורה במ״ט פנים וחוזר ומטמאו במ״ט פנים. שנאמר מזוקק שבעתים. ר׳ יהושע בשם ר׳ לוי אמר תינוקות שהיו בימי דוד היו יודעים לדרוש את התורה במ״ט פנים וכו׳ כמו שכתוב במזמור ז׳׃

ד סביב רשעים יתהלכון. ר׳ יהודה אומר סביב לרשעים צדיקים הולכים בשעה שיוצאין מגן עדן ורואין את הרשעים נידונין בגיהנם נפשם שמחה עליהם שנאמר (ישעיה סו כד) ויצאו וראו בפגרי האנשים. באותה שעה צדיקים נותנים הודיה להקב״ה על היסורין שהביא עליהן בעולם הזה שנאמר (שם יב א) ואמרת ביום ההוא אודך ה׳ כי אנפת בי ישוב אפך באומות העכו״ם. ותנחמני מהן. כרום זלות לבני אדם. כרם כתיב לכשירים הקב״ה כרמו שהוא בזוי בעולם הזה אלו ישראל שנאמר (שם ה ז) כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל. אמר לו ר׳ נחמיה יהודה עד מתי אתה עוקם עלינו את המקרא. אלא סביב רשעים יתהלכון סביב לצדיקים רשעים הולכין. בשעה שיוצאין מגיהנם ורואין את הצדיקים בגן עדן ונפשם מתמעטת עליהם. הדא הוא דכתיב (תהלים קיב י) רשע יראה וכעס. אימתי כרום זלות לבני אדם בשעה שיפרסם הקב״ה מצוות בזויות בתורה. מה לך יוצא ליסקל על ששמרתי את השבת. מה לך יוצא לישרף על שאכלתי את המצה. מה לך יוצא ליהרג על שמלתי לבני. מה לך יוצא לידקר בפוראגון על שעשיתי רצון אבי שבשמים. (זכריה יג ו) מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הוכיתי בית מאהבי. המכות האלה גרמו לי להאהב לאבי שבשמים. הוי כרום זלות לבני אדם. כשירומם הקב״ה מצוות מזולזלות בעולם הזה׃

מזמור יג

א למנצח מזמור לדוד. עד אנה ה׳ תשכחני נצח. זה שאמר הכתוב (זכריה ז יג) ויהי כאשר קרא ולא שמעו. א״ר יצחק מדה כנגד מדה. אמר הקב״ה לפי שאמרתי לכם ארבעה פעמים עד אנה אף אתם עתידים לומר עד אנה ארבעה פעמים. אני אמרתי (שמות טז כח) עד אנה מאנתם לשמור. (במדבר יד יא) עד אנה ינאצוני ועד אנה לא יאמינו בי. (שם כז) עד מתי לעדה הרעה הזאת. כך אני עתיד למסור אתכם ביד ארבע מלכיות ואתם אומרים ארבעה פעמים עד אנה. עד אנה תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך ממני עד אנה אשית עצות עד אנה ירום אויבי עלי. עד אנה תשכחני בבבל עד אנה תסתיר במדי עד אנה אשית ביון עד אנה ירום אויבי באדום׃

ב דבר אחר עד אנה ה׳. אמרה כנסת ישראל להקב״ה יש מלך בלא כסא יש מלך בלא פלטורין. עד אנה ה׳ תשכחני. אינשית מה דאמרת לשמואל נבייא שאתה נצחונן של ישראל. שנאמר (שמואל-א טו כט) וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם. ואומר (במדבר כג יט) לא איש אל ויכזב. א״ר שמואל מה

הפסוק הזה לא ראשו כסופו ולא סופו כראשו אלא בשעה שהקב״ה גוזר להביא טובה בעולם לא איש אל ויכזב ובשעה שהוא גוזר רעה ההוא אמר ולא יעשה. כך בשעה שאמר הקב״ה לאברהם (בראשית כא יב) כי ביצחק יקרא לך זרע. לא איש אל ויכזב. ובשעה שאמר לו (שם כב ב) קח נא את בנך. ההוא אמר ולא יעשה. ובשעה שאמר לו (שם טו יד) וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי. לא איש אל ויכזב. ובשעה שאמר לו (שם יג) ועבדום וענו אותם. ההוא אמר ולא יעשה. ובשעה שאמר (שמות ג טז) פקד פקדתי אתכם. לא איש אל ויכזב. ובשעה שאמר לו (דברים ט יד) הרף ממני ואשמידם. ההוא אמר ולא יעשה. א״ר ברכיה מעשה היה בחסיד אחד שהיה דורש (שמות כב כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. אלמנה אחת שמעה אותו אתיא לגביה. אמר לה זילי השתא ובתר כן אתיא. אמרה ליה אי לאו דשמעית יתך אומר כל אלמנה ויתום לא אתיתי לגבך ואת אמר לי זילי ואתיא. כך אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם לא באנו אצלך אלא סמיכים מה שכתב כי לא לנצח ישכח אביון ואת מנשי יתנא׃

ג עד אנה תשכחני נצח. ר׳ חנינא אמר אמרה כנסת ישראל לשעבר אתה עשית מלחמותינו שנאמר (שמואל-ב ה כד) כי אז יצא ה׳ לפניך. ואף לאחרונים את עתיד לעשות כן שנאמר (זכריה יד ג) ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם. ואנן דאימצין אנן לית את נפיק לן (תהלים ס יב) ולא תצא אלקים בצבאותינו. עד אנה ה׳. אמר להן הקב״ה וכי אני שכחתי אתכם אתם שכחתם אותי שנאמר (שם קו כא) שכחו אל מושיעם. וכי הסתרתי פני מכם אתם הסתרתם פניכם ממני שנאמר (דברי הימים-ב כט ו) ויסבו פניהם ממשכן ה׳. ואומר (ירמיה לב לג) ויפנו אלי עורף ולא פנים. אמר להן הקב״ה בעולם הזה הסתרתי פני מכם אבל לעתיד לבוא (ישעיה נב ח) כי עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון׃

ד עד אנה אשית עצות. זה שאמר הכתוב (אסתר ג א) אחר הדברים האלה גדל המלך. א״ר יעקב עד היכן גידלו עד עץ של חמשים אמה. מעל כל השרים עד דיחמוניה על חמשים אמה. כ״ף עשרים למ״ד שלשים׃

ה עד אנה אשית. אף על פי שאני משועבדת במלכיות תורה ומצוות שנתת לי אני עושה אותן בנפשי. מילה אני עושה. שבת אני עושה ומשמרת. דבר אחר עצות בנפשי לקיים תורתך בנפשי אני עושה מפני הגזירות מפני שאומות העכו״ם גוזרין גזירות עלי לבטל תורתך ואלהותך ואני נותנת נפשי עליהן׃

ו הביטה ענני ה׳ אלקי האירה עיני פן אישן המות. דלא נעתק בשינתא דעכו״ם׃

ז פן יאמר אויבי יכלתיו. אמר הקב״ה לדוד דוד באיזה טרמוסיא אתה אומר דברים הללו. אמר לו שאני בוטח בך על חסדך שנאמר (תהלים יג ו) ואני בחסדך בטחתי. באותו החסד שנאמר בך (שם קיט סד) חסדך ה׳ מלאה הארץ. (שם צד יח) אם אמרתי מטה רגלי חסדך ה׳ יסעדני. דבר אחר ואני בחסדך בטחתי בתורה. כמה דאת אמר (משלי לא כו) ותורת חסד על לשונה. יגל לבי בישועתך. א״ר אבהו זה אחד מן המקראות הקשין שישועתו של הקב״ה היא ישועתן של ישראל. יגל לבי בישועתנו אין כתיב אלא בישועתך. אמר דוד ישועתך הוא ישועתנו. דבר אחר ואני בחסדך בטחתי בבבל. יגל לבי בישועתך במדי. אשירה לה׳ ביון. כי גמל עלי באדום. דבר אחר כי גמל עלי. אמר להן הקב״ה לישראל פרעו לי מה שקדמתי לכם בעולם הזה ואני אגמול לכם לעתיד לבוא. אמרתי לכם נסכו לפני בחג מים בעולם הזה וכבר קדמתי לכם (במדבר כא יז) עלי באר ענו לה. ואני פורע לכם (יואל ד יח) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס. אמרתי לכם שתטלו לפני לולב ותהללו כבר קדמתי לכם (תהלים קיד ו) ההרים תרקדו כאילים. ואני פורע לכם לעתיד לבוא (ישעיה נה יב) ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רינה. אני אמרתי לכם תעשו לי סוכה וכבר קדמתי לכם (ויקרא כג מג) כי בסוכות הושבתי. ואני פורע לכם לעתיד לבוא (ישעיה ד ו) וסוכה תהיה לצל יומם מחורב. (איוב מא ג) מי הקדימני ואשלם. הוי אשירה לה׳ כי גמל עלי׃

מזמור יד

א למנצח לדוד אמר נבל. זה שאמר הכתוב (ירמיה יז י) אני ה׳ חוקר לב בוחן כליות. למה הזכיר את הלב ואת הכליות מכל האיברים. אלא העינים הולכות אחר הלב והאזנים ומאתים וארבעים ושמונה איברים שבאדם כולם הולכים אחר הלב. והכליות יועצות את הלב והלב גומר. לפיכך אינו מזכיר אלא הלב והכליות בלבד והקב״ה חוקר את הלב ובוחן את הכליות. וכן הוא אומר (דברי הימים-א כח ט) ואתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו בלב שלם וגו׳ כי כל לבבות דורש ה׳. מהו כי כל לבבות אלו שני לבבות שיש לו לאדם יצר טוב ויצר רע. דבר אחר אני ה׳ חוקר לב הרשעים אומרים אנו חורשין בלבנו כביכול שאין הקב״ה יודע בהן. אומר להם הקב״ה ממני אתם מטמינים (ישעיה כט טו) הוי המעמיקים מה׳. אתם סבורים שאני כמותכם שאתם מדמים צורה ליוצרה נטיעה לנוטעה. (שם טז) הפככם אם כחומר היוצר יחשב. אמר ר׳ לוי למה הדבר דומה לארכיטקטון שבנה מדינה ועשה בה מטמוניות ומחבואות וחדרים ולבסוף נעשה שלטון בא לתפוש הליסטין והם בורחין ומטמינין עצמן באותן החדרים. אמר להן שוטים מלפני מי אתם מטמינים ואני האומן שבניתי המדינה ואני מכיר כל מטמוניה יותר מכם. כך אמר הקב״ה לרשעים שוטים מפני מי אתם מטמינין ואני בראתי

את האדם ואני יודע כל החדרים שבו. הוי המעמיקים מה׳. א״ר ירמיה מאי דכתיב (ירמיה יז ט) עקוב הלב מכל ואנוש הוא. וכתיב בתריה (שם י) אני ה׳ חוקר לב. אני שמחפש את הלבבות ומגלה את הנסתרות. וכן דניאל אומר (דניאל ב כב) והוא גלי עמיקתא ומסתרתא:

ב דבר אחר אמר נבל בלבו. הרשעים ברשות לבן והצדיקים לבן ברשותן. הרשעים ברשות לבן (בראשית כז מא) ויאמר עשו בלבו. (אסתר ו ו) ויאמר המן בלבו. (מלכים-א יב כו) ויאמר ירבעם בלבו. (ישעיה יד יג) ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה. מה היה לו (דניאל ד כח) עוד מילתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל. וכן אמר נבל בלבו. ויאמר עשו בלבו. מה חשב אמר אין דרך העולם שאהרוג את אבא אלא אני אומר לישמעאל אחיו והוא הורגו ואני הורג את יעקב אחי ואנו יורשים את העולם. כך לא היה עשו אומר בפיו אלא בלבו היה מחשב מאחר שישמעאל הורג את אבי ואני את אחי אנא בא בדין עם ישמעאל ואהרוג אותו ואני יורש את העולם. לכך הוא אומר בלבו והקב״ה פרסמו שנאמר (ירמיה מט י) כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו. אמר לו הקב״ה חייך יודע אני מה שחשבת בלבך שנאמר (יחזקאל לה י) יען אמרך את שני הגוים ואת שתי המשפחות לי תהיינה וירשנוה. ומי הודיע (שם) וה׳ שם היה:

ג דבר אחר אמר נבל זה עשו הרשע שהוא אומר אחד בפה ואחד בלב. בלבו אומר (בראשית כז מא) יקרבו ימי אבל אבי. ובפיו הוא אומר (שם א) הנני. אמר לו הקב״ה רשע אתה מחנן את דבריך לאביך. (שם לח) הברכה אחת הוא לך אבי. זה שאמר הכתוב (משלי כו כה) כי יחנן קולו אל תאמין בו כי שבע תועבות בלבו. כל מה ששנאתי הוא אוהב. (שם ו טז) שש הנה שנא ה׳ ושבע תועבת נפשו. דבר אחר אמר נבל בלבו. אמר הקב״ה לרשעים אתם מחשבים בלבבכם אף אני איני פורע לכם אלא בלבבכם שנאמר (תהלים לז טו) חרבם תבא בלבם:

ד דבר אחר אמר נבל בלבו זה עשו הרשע. ולמה נקרא שמו נבל. ר׳ יהודה בשם ר׳ שמואל אומר על שמילא כל העולם כולו נבלות העמיד בתי קוצין ובתי קלקלין ובתי טרטראות ובתי קרקסאות ובתי עבודה זרה. ר׳ הונא אמר על שם שמילא כל ארץ ישראל מנבלתן של ישראל שנאמר (שם עט ב) נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים. ר׳ אבא אמר על שהוא מנוול העמיד אנדרטינוס שלו על פתח הזונה על בתי כסאות ובתי מרחצאות. הדא הוא דכתיב (ירמיה מט טז) תפלצתך השיא אותך זדון לבך. ר׳ יעקב אומר שעתיד הקב״ה להשירו כנובלות שהן נושרות מן האילן שנאמר (תהלים יח מו) בני נכר יבולו. א״ר סימון הוא נבל הוא לבן אתוהי דדין כאתוהי דדין. מה נבל הוא רמאי אף לבן היה רמאי. ועליהם אמר שלמה (משלי יב כ) מרמה בלב חורשי און. אבל לצדיקים (שם) וליועצי שלום שמחה. ולמי נתן השלום לישראל. שנאמר (תהלים כט יא) ה׳ עוז לעמו יתן וגו׳:

ה הלא ידעו כל פועלי און אוכלי עמי אכלו לחם. פת לישה ופת ערוכה. ר׳ שמואל פתר קרא באומות העכו״ם. את מוצא בשעה שנכנסו גוים להיכל מצאו טלאים בלשכת תמידים ושחטום ואכלום ומצאו לחם הפנים מסודר על השלחן ואכלו אותו. ומהו ה׳ לא קראו שלא קראו (ירמיה ב ג) קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתו. אוכלי עמי אכלו לחם. כל שלא אכל ממונם של ישראל כאלו לא טעם טעם לחם וכל האוכל מנכסיהם טעם טעם לחם:

ו שם פחדו פחד. ולהלן כתיב לא היה פחד. פחדו פחד בעשרה השבטים שגלו. לא היה פחד שבט יהודה ובנימין. דבר אחר שם פחדו פחד אלו הצדיקים שמתפחדים בעולם הזה מן הקב״ה ועושין צוייו לפיכך לא היה פחד שאין מתפחדין מדינו לעולם הבא. דבר אחר אלו הרשעים שמתפחדין לעתיד לבוא שנאמר (ישעיה לג יד) פחדו בציון חטאים. מי גרם להם שלא פחדו מן הקב״ה בעולם הזה. (ירמיה ב יט) תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחוך. מי גרם להם (שם) ולא פחדתי אליך:

ז מי יתן מציון ישועת ישראל. א״ר לוי כל הברכות והנחמות והטובות שהקב״ה מביא על ישראל כולם מציון. תורה מציון שנאמר (ישעיה ב ג) כי מציון תצא תורה. ברכה מציון שנאמר (תהלים קלד ג) יברכך ה׳ מציון. הופעה מציון שנאמר (שם נ ב) מציון מכלל יופי אלקים הופיע. סעידה מציון שנאמר (שם כ ג) ומציון יסעדך. חיים מציון שנאמר (שם קלג ג) כי שם צוה ה׳ את הברכה חיים עד העולם. גדולה מציון שנאמר (שם צט ב) ה׳ בציון גדול. ישועה מציון שנאמר (שם יד ז) מי יתן מציון ישועת ישראל. את מוצא שני פעמים כתוב בספר תהלים מי יתן מציון אחד בספר ראשון ואחד בספר שני. ולמה א״ר לוי הרב אמר אחד והתלמיד אמר אחד. הרב אמר אחד (דברים ה כו) מי יתן והיה לבבם זה להם. והתלמיד אמר (במדבר יא כט) ומי יתן את כל עם ה׳ נביאים. לא דברי הרב ולא דברי התלמיד מתקיימין בעולם הזה אבל לעולם הבא שניהם מתקיימין. דברי הרב מנין שנאמר (יחזקאל לו כו) ונתתי לכם לב חדש. דברי התלמיד מנין שנאמר (יואל ג א) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר. דבר אחר למה שני פעמים. ר׳ יודן בשם ר׳ יהושע בן לוי אמר לפי שהתינוקות אומרים שני פעמים ביום אחד שחרית ואחד ערבית (דברי הימים-א טז לה) הושיענו אלקי ישענו. לפיכך שני פעמים מי יתן מציון. אמר ר׳ תנחומא אמרית יתיה לפני ר׳ נחוניא ואמר לי לא מן השם הוא זה אלא מפני שכתוב הושיענו אלקי ישענו אחד בספר תהלים ואחד בדברי הימים. לפיכך שתי פעמים. משל לבן מלך שארס בת מלך וקבעו פרוסטגמיא ביום פלוני. בנו של מלך מצפה לשמחתו ובתו של מלך מצפה לשמחתה. מי מעכב פרוסטגמיא. שנאמר (ישעיה סג ד) כי יום נקם בלבי:

ח יגל יעקב ישמח ישראל. יגל אברהם ישמח יצחק אין כתיב כאן אלא יעקב. למה לפי שיעקב שמח מכל האבות. א״ר שמעון בן לקיש בשעה שישראל חוטאין מרגיש יעקב ממערת המכפלה שנאמר (הושע ה ג) כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל. וכן לכשתבוא השמחה לישראל שמח יעקב מכל האבות לפי שהוא מזומן לסעודה שנאמר (ישעיה מח יב) שמע אלי יעקב וישראל מקוראי. מהו מקוראי מזומני. כמה דאמר (שמואל-א ט כב) ויתן להם מקום בראש הקרואים. ורב אמר משל למי שמשיא את בתו מי שמח אלא אביה של כלה שנאמר (ישעיה כט כב) לכן כה אמר ה׳ אל בית יעקב. הוי אומר כשתבוא הגאולה לישראל יעקב שמח בה מכל האבות. לכך נאמר יגל יעקב ישמח ישראל:

מזמור טו

א מזמור לדוד ה׳ מי יגור באהלך. זה שאמר הכתוב (שם לא ט) וסלעו ממגור יעבור. במלכות הרשעה הכתוב מדבר. וסלעו זה אנטנייא שלו. ממגור יעבור זה אלתוסבראות שלו. דבר אחר וסלעו אלו אבריו. ממגור זה מחיצתו. דבר אחר וסלעו זה איקוניא. ממגור אלו בסילקאות שלו. (שם) וחתו מנס שריו. א״ר סימון שני זמנים. אמרו לו לישעיה מי אמר הדברים הללו. אמר להם וכי מדעתי הם. (שם) נאם ה׳ אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים. אמר דוד אם אור לו בציון ותנור בירושלים מי יגור באהלך. זהו שאמר הכתוב (זכריה ב ט) ואני אהיה להם נאם ה׳ חומת אש סביב. מבחוץ. ולכבוד אהיה בתוכה. מבפנים. אמר דוד אם חומת אש מבחוץ וכבוד מבפנים מי יכול לגור בתוכה. ה׳ מי יגור באהלך:

ב דבר אחר מי יגור באהלך. מי ידור אין כתיב כאן אלא מי יגור. מאן יכיל לאיתותבא גבך. אמר רבי יהושע בן לוי מה אם נדב ואביהוא שנכנסו לבית המקדש יצאו שרופים מכאן ואילך מי יגור באהלך. א״ר שמואל כתוב בעוזא (דברי הימים א יג ט) וישלח עוזא את ידו לאחוז את הארון. ומה היה לו (שם י) ויחר אף ה׳ בעוזא. מכאן ואילך מי יגור באהלך. משל לעירני שנכנס למדינה וראה אותן שמוכרין מיני כתיתין וכל דבר אמר מי יוכל לשבוע מאלו. אמרו לו חביריו מי שיש לו מעות הרבה. כך אמר דוד לפני הקב״ה מי יגור באהלך. אמר לו מי שיש לו מצות פרישות:

ג הולך תמים ופועל צדק. הולך תמים זה הקב״ה שנאמר (דברים לב ד) הצור תמים פעלו. ופועל צדק זה הקב״ה שנאמר (תהלים יא ז) כי צדיק ה׳ צדקות אהב. ודובר אמת זה הקב״ה שנאמר (ירמיה י י) וה׳ אלקים אמת. לא עשה לרעהו רעה זה הקב״ה שלא עשה רעה לישראל בשעת העגל. דכתיב (שמות לב יד) וינחם ה׳ על הרעה. וחרפה לא נשא על קרובו זה הקב״ה שנאמר (תהלים קמח יד) לבני ישראל עם קרובו. כדאיצטריך להון בשטים. נבזה בעיניו נמאס זה הקב״ה שמאס במלכות שאול. שנאמר (שמואל-א טז א) ואני מאסתיו ממלוך על ישראל. ואת יראי ה׳ יכבד זה הקב״ה. א״ר (סימן) [סימון] (במדבר יב טו) והעם לא נסע עד האסף מרים. מלמד שנתעכב לה עמוד הענן. נשבע להרע ולא ימיר זה הקב״ה שנאמר (שם יד כא) ואולם חי אני וימלא כבוד ה׳. ואומר (שמואל-א ג יד) ולכן נשבעתי לבית עלי. אם להרע לא ימיר שבועתו לטובה על אחת כמה וכמה. ר׳ אבין אמר נשבע להרע זה הוא שמחסר את הכיס שלו להצר לנפשו לעשות מצוה. ורבנן אמרי זה הוא שמשביע יצרו שלא לעבור עבירה. כספו לא נתן בנשך זה הקב״ה שלא נתן את התורה בדמים. שנאמר (ישעיה נה א) בלא כסף ובלא מחיר. ושוחד על נקי לא לקח. שאם מתכנשין כל אומות העכו״ם ונותנין ממונם בדבר אחד מן התורה אינן יכולין. וכן הוא אומר (שיר השירים ח ז) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. אלו העכו״ם שנאמר (ישעיה יז יב) הוי המון עמים רבים. לכבות את האהבה אהבה שאהב הקב״ה את ישראל. ונהרות לא ישטפוה אלו העכו״ם. ר׳ עזריה בשם רבי יהודה אומר לעתיד לבוא באין כל האומות לקטרג את ישראל ואומרים לפני הקב״ה רבונו של עולם אלו עובדי עבודה זרה ואלו עובדי עבודה זרה. אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות. אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים. מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אין יורדין. וכי משוא פנים יש לפניך. אומר להן (שיר השירים ח ז) אם יתן איש את כל הון ביתו. אם תתנו כל ממונכם בדבר אחד מן התורה אינו מתכפר לכם. מה כתיב בתריה (שם ח) אחות לנו קטנה. מה הקטן הזה כל מה שהוא עושה אין מניחין בידו. כך כל מה שישראל מתלכלכין בעבירות כל ימות השנה יום הכפורים בא ומתכפר להם שנאמר (ויקרא טז ל) כי ביום הזה יכפר עליכם:

ד דבר אחר הולך תמים. זה אברהם שנאמר (בראשית יז א) התהלך לפני והיה תמים. ופועל צדק. זה יצחק שהיתה פעולתו בצדק ומסר נפשו למיתה. ודובר אמת. זה יעקב שנאמר (מיכה ז כ) תתן אמת ליעקב. לא רגל על לשונו. זה בנימין שהיה יודע במכירתו של יוסף ולא גילה לאביו. לא עשה לרעהו רעה. זה יוסף שהיה יכול לעשות לאחיו רעה ולא עשה. וחרפה לא נשא על קרובו. זה פנחס שהיה משבטו של לוי וזמרי משבט שמעון. וכיון שראה אותו מעשה עמד עליו והרגו. נבזה בעיניו נמאס. זה משה שמאס בביזת מצרים. לפי שכל ישראל עסוקין בביזה והוא היה עוסק בעצמות יוסף. ואת יראי ה׳ יכבד. זה דוד שנאמר (שמואל-א ל כו) ויבוא דוד אל ציקלג וגו׳ הנה לכם ברכה. דבר אחר נבזה בעיניו נמאס. זה חזקיה מלך יהודה שגירר עצמות אביו על מטה של חבלים. ואת יראי ה׳ יכבד. זה יהושפט מלך יהודה שבשעה שראה תלמיד חכם היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקוראו רבי

רבי מורי מורי. נשבע להרע. זה בועז שנשבע ליצרו (רות ג יג) חי ה׳ שכבי עד הבקר. דבר אחר זה אלישע בן שפט שנאמר (מלכים-ב ה טז) חי ה׳ אשר עמדתי לפניו אם אקח. דבר אחר זה אליהו שנאמר (מלכים-א יז א) חי ה׳ וגו׳ אם יהיה השנים האלה טל ומטר. כספו לא נתן בנשך. זה עובדיה שהחביא את הנביאים במערה והיה לווה ומאכילן. דבר אחר כספו לא נתן בנשך. זה שמאי והלל שלא למדו תורה בדמים. ושחד על נקי. זה שמואל שנאמר (שמואל-א יב ג) הנני ענו בי. עושה אלה לא ימוט. א״ר שמואל הימוט הזה איני יודע מהו. עד שבא שלמה ופירש (משלי כד יא) ומטים להרג אם תחשוך. וכשהיה רבן גמליאל קורא המקרא הזה היה בוכה. אמר מי יוכל לעשות כל אלה. וכשהיה רבי עקיבא קורא בפסוקים הללו ואחרים שביחזקאל (יחזקאל יח ו) אל ההרים לא אכל. היה משחק. אמר לו רבן גמליאל מפני מה אתה משחק ואני בוכה. אמר לו ראה מה כתיב בשרצים (ויקרא יא לא) אלה הטמאים לכם בכל השרץ. יכול אם לא נגע בכל אלה לא יהא טמא. אלא אפילו באחת מהן. בהרת מטמאה כגריס ותחלת ברייתה בכעדשה. וכתיב בסוף הטמאות (שם יח כד) אל תטמאו בכל אלה. יכול אינו מטמא אלא בכולן והרי אם נגע בכעדשה מטמא. ואיזה מדה מרובה הוי אומר מדה טובה מרובה על מדת פורענות חמש בכפלים. מה אם מי שהוא נגע באחד מהן אפילו כעדשה מטמא כאילו נוגע בכולן. מדה טובה לא יהא בדין שאם עשה אחת כאילו עושה כל המצוות כולן. הוי אומר כשם שאלה שכתוב בשרצים כאילו נוגע בכולן. כך עושה אלה לא ימוט לעולם. אם עשה אחת מהן כאילו קיים את כולן. אמר לו רבן גמליאל נחמתני עקיבא נחמתני׃

מזמור טז

א מכתם לדוד שמרני אל כי חסיתי בך. מכאן אמרו כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל עד שיתירו לו המצוות. א״ר אבהו כתיב (דברים כב ט) פן תקדש המלאה הזרע. העולם הזה עשוי ככרם. ומהו פדייתו ברכה. ומאי טעמא אמר ריש לקיש אמרת לה׳ ה׳ אתה טובתי בל עליך. אם אכלת וברכת כאילו משלך אכלת. דבר אחר בל עליך יובלו כל הטובות ויבואו עליך. דבר אחר מבלה אני כל הטובות בגופך וגופך אינו בלה. אמר רבי אחא כשאני מביא טובה בעולם איני מביא בלעדיך. כמה דאמר (בראשית מא מד) ובלעדיך לא ירים איש את ידו׃

ב דבר אחר אמרת לה׳. אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם אף על פי שהייתי מלך המלכתיך עלי. אמר לו הקב״ה איני מחזיק לך טובה טובתי בל עליך. ולמי אני מחזיק לקדושים אשר בארץ. שאין הקב״ה קורא לצדיקים קדושים עד שינתנו בארץ עד יום מיתה. למה שיצר הרע מיצר את האדם בעולם הזה ואינו מאמין בהן עד יום מיתה. וכן שלמה אומר (קהלת ז כ) כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. לפיכך אינו נקרא קדוש עד שינתן בארץ. ואפילו אבות לא נקראו קדושים עד שנתנו בארץ. שנאמר (איוב טו טו) הן בקדושיו לא יאמין. ואימתי האמין בהם בשעה שאמר למשה (שמות ג טז) לך ואספת את זקני ישראל. מכאן סמך משה ואמר (שם לב יג) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך. אמר ר׳ פנחס אלו בקשו אבות העולם שתהא דירתן למעלה יכולים היו ואף על פי כן לא נקראו קדושים עד שנתנו לארץ ונסתם הגולל בפניהם. א״ר חמא מאי קרא (איוב כד כב) ומשך אבירים בכחו. זה יצר הרע. אבירים בכחו כגון דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה וסדומים. כמו שכתוב (בראשית ג יז) בעצבון תאכלנה. ואומר (שם טז) הרבה ארבה עצבונך והרונך. הרבית עצבונך לאבות העולם. שמא הפסידו כלום תלמוד לומר בל אסיך נסכיהם מדם. כההיא דתנינן ירדו ובאו למטה מן המערכה ומלחום חזרו להם ללשכת הגזית וקראו את שמע׃

ג דבר אחר ירבו עצבותם. אמר דוד רבונו של עולם הרבית עצבונות לדורו של שמד ומתו על קדושת השם. אמר לו הקב״ה דוד הפסידו כלום בל אסיך נסכיהם מדם. דמם חביב עלי יותר מן הקרבנות. אמר רבי בשם ר׳ אידי לשלשה חלקים נחלקו היסורין. אחד נטלו אבות וכל הדורות. ואחד דורו של שמד. ואחד דורו של מלך המשיח. מה היו עושין בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותם תחת שיחיהן ומשיאין את נפשותיהן מהן. וחוזרין ומביאין קרומיות של קנה ונותנים תחת צפרניהן ובדבר הזה מתו על קדושת השם.

ד דבר אחר ירבו עצבותם. אמר דוד לפני הקב״ה בני אדם שממהרין לפתחך לבוא ומאחרין לצאת הרבית להם עצבונות. וכשהיו אומרים להם נסכו לעבודה זרה והוא אומר איני מנסך. זבח איני זובח. שתה מים בכוס אדום איני שותה. אומר לו נדור בשם עבודה זרה ואומר איני נודר. שכך כתוב לנו על ידי משה רבינו (שמות כג יג) ושם אלקים אחרים לא תזכירו. ובל אשא את שמותם על שפתי. אלא ה׳ מנת חלקי וכוסי. אמר ר׳ יהודה בשם ריש לקיש מהו תומך גורלי הגורל הזה תמכני בסיני׃

ה חבלים נפלו לי בנעימים. שנים תורה שבכתב ותורה שבעל פה. א״ר פנחס הפלת גורלות על אומות העכו״ם ושלי נמצא בנעימים. (דברים לב ח) בהנחל עליון גוים. (שם ט) כי חלק ה׳ עמו. כאיניש דאמר פלניא נפלה לפלוני. אף נחלת שפרה עלי. על ששמחתי בחלקי נעשה לי שפיר. רבי יוחנן אמר שכרן של מצוות שפרו עלי׃

ו אברך את ה׳ אשר יעצני. ר׳ שמואל בר נחמן היה פותרו באברהם אבינו שלא למדו רב. ומי למדו. תני רבי שמעון בן יוחאי מלמד שזימן לו הקב״ה שתי כליותיו והיו נובעות חכמה ודעת. תדע לך שכן הוא שנגלה עליו הקב״ה בין הבתרים והראה לו ארבעה דברים. תורה וקרבנות גיהנם ומלכיות וכו׳ (במזמור ראשון):

ז שויתי ה׳ לנגדי תמיד. אמר רב בשעה שהוא מברך צריך אדם לומר ברוך אתה ה׳. ושמואל אמר ברוך ה׳. על דעתיה דרב דכתיב שויתי ה׳ לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט. ר׳ זעירא ורבי יהודה תרויהון אמרו כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה. מאי טעמא (תהלים קמה א) ארוממך אלקי המלך. כי מימיני בל אמוט. היו דברי תורה מיומנין לו לדוד היו מביאין לו נפלים והוא בודקן. והוא דהוה אמר (תהלים קיט מו) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש:

ח לכן שמח לבי ויגל כבודי. אמר רבי אבהו הכבוד גולה בשעה שהקטנים הוגים להשתמש בו. דבר אחר לכן שמח לבי בדברי תורה. ויגל כבודי במלך המשיח שעתיד לצאת ממני שנאמר (ישעיה ד ה) כי על כל כבוד חופה. אף בשרי ישכון לבטח. לאחר מיתה. אמר רבי יצחק מלמד שלא שלט בו רמה ותולעה:

ט כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך. הקב״ה נקרא חסיד שנאמר (ירמיה ג יב) כי חסיד אני נאם ה׳. ודוד קרא עצמו חסיד שנאמר (תהלים פו ב) שמרה נפשי כי חסיד אני. א״ר אלכסנדרי כל מי ששומע קללתו ושותק נקרא חסיד. ודוד שמע קללתו ושתק בדין הוא שיקרא חסיד:

י תודיעני אורח חיים. א״ר יודן אמר דוד לפני הקב״ה תודיעני אורח חיים. אמר לו דוד חיים את בעי צפה לירא. שנאמר (משלי י כז) יראת ה׳ תוסיף ימים. רבי עזריה אמר אמר דוד רבון העולמים תודיעני אורח חיים. אמר לו חיים את בעי צפה לתורה. שנאמר (שם ג יח) עץ חיים היא למחזיקים בה. רבא אמר אמר דוד לפני הקב״ה תודיעני אורח חיים. אמר לו חיים את בעי עשה ואכול. שנאמר נעימות בימינך נצח. תרין אמוראין חד אמר זה שבא מכח התורה שנאמר (דברים לג ב) מימינו אש דת למו. וחד אמר אלו סופרין ומלמדי תינוקות לאמתן שהן עתידין לישב בצלו של הקב״ה. שנאמר שויתי ה׳ לנגדי תמיד. דבר אחר תודיעני אורח חיים. ר׳ אבין פתר קריא בישראל בר״ה ויה״כ. שובע שמחות. אל תיקרי שובע אלא שבע. אלו ז׳ כתות של צדיקים שעתידים לראות פני שכינה לעולם הבא. שנאמר תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך. אל תקרי שובע אלא שבע. וכן הוא אומר (שופטים ה לא) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. דבר אחר שובע. אל תקרי שובע אלא שבע. אלו שבע מצוות שבחג ארבעה שבלולב וחגיגה ושמחה וסוכה:

יא דבר אחר מכתב לדוד. אמר דוד מכתם אני. משל למה הדבר דומה לאחד שהיה עובר בדרך ובידו שני איסרין ראה פונדק אחד אלו אוכלין דגים ואלו אוכלים בשר. אמר מה אעשה אם אומר לו הבא לי לאכול מיד מביא לי פסיונין ואין בידי אלא שני איסרין. הלך ואמר לו תן לי בשני איסרין. אמר מה אתן לך בשני איסרין. אמר לו ולא שמעת מה המשל אומר לפי זוזי רקוד. כך אמר דוד המלך אין לי לישב עם הגדולים אמתין לי עם הקטנים. יהא אברהם יצחק ויעקב בקיטון ומשה ואהרן בטרקלין ואני בסף (תהלים פד יא) בחרתי הסתופף בבית אלקים. ואם אין לי שאשב בסף (שם קטז יט) בחצרות בית ה׳. ואם אין לי שאשב בחצרות לא אצא מן הפונדק (שם) בתוככי ירושלים הללויה:

מזמור יז

א תפלה לדוד שמעה ה׳ צדק. זה שאמר הכתוב (משלי כא כז) זבח רשעים תועבה. ר׳ יהושע בשם ר׳ חנינא אמר לפי שבלעם אומר לבלק (במדבר כג א) בנה לי בזה שבעה מזבחות. כלומר שהקב״ה חפץ בקרבנות. שכן הוא אומר לריעי איוב (איוב מב ח) ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים. אמר לו הקב״ה רשע איני חפץ בקרבנות שלך זבח רשעים תועבה. ובמה אני חפץ בתפלתן של ישראל. שנאמר (משלי טו ח) ותפלת ישרים רצונו:

ב דבר אחר תפלה. מה ראה דוד לומר חמשה דברים בפסוק הזה ואחר כך מלפניך משפטי יצא. אלא אמר דוד אם תוציא דיני ביום הכפורים בבקר איני יכול לעמוד. אלא מאחר שאקרא את שמע ואתפלל ארבע תפלות אחר כך מלפניך משפטי יצא. ושנו רבותינו המלך לא דן ולא דנין אותו. א״ר יוחנן אמר דוד לפניו אני מלך ואתה מלך נאה למלך לדון למלך. הדא הוא דכתיב מלפניך משפטי יצא. דבר אחר א״ר לוי כששלח הקב״ה מלאך לפני ישראל מה כתיב שם (שמות כג כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך. מה כתיב בתריה (שם כא) השמר מפניו. מהו כי שמי בקרבו שמו של הקב״ה חקוק על לבן של מלאכים כמין איסטירטיגוס. הדא הוא דכתיב (תהלים סח יח) רכב אלקים רבותים אלפי שנאן ה׳ בם. שמו של הקב״ה משותף בהן. כגון מיכאל וגבריאל. ולמה אמר להן השמר מפניו. אמר להן הקב״ה בנוהג שבעולם המלך עושה כל מה שמבקש אם יתן קטריגון במדינה ויבואו ויבקשו ממנו בני

המדינה שמא הן יכולין לפחות. והוא עונה אותם שמא אם משלח להם פרוסטקוסרין למדינה שיגבו מהם מאה ליטרין של זהב ויבקשו מהם בני המדינה שמא יכולין הן לפחות מה שצוה המלך. לכך נאמר (שמות כג כא) כי לא ישא לפשעכם. אינו יכול לוותר לכם מפני שהוא שליח. כך אמר דוד רבונו של עולם אין אחר זולתך יכול לוותר אלא מלפניך משפטי יצא. א״ר יהודה מהו מלפניך משפטי יצא. א״ר יהודה בשעה שמנה דוד את ישראל היה כעס לפני הקב״ה ואמר לא אני אמרתי אשר לא ימד ולא יספר ואתה השלכת עליהם מנין. ושלח אליו גד החוזה ואמר לו (שמואל-ב כד יב) שלש אנכי נוטל עליך. כשם שגזרת על שאול אדוניך שלש כך אני נוטל עליך שלש גזירות. (ישעיה כז ח) בסאסאה בשלחה תריבנה. ומה הן שלש (שמואל-א כו י) כי אם ה׳ יגפנו. או יומו יבוא ומת. או במלחמה ירד ונספה. כיון שאמר לו (שמואל-ב כד יג) מה אשיב שולחי דבר. היה דוד עומד וסוער ולא היה יודע מה להשיבו. אמר דוד אם אומר רעב מיד יהיו כל ישראל אומרים עשיר היה דוד ואוצרותיו מלאים מה איכפת ליה. ואם אומר מלחמה. מיד אומרים גבור היה דוד ואנשיו גבורים מה איכפת ליה. אלא הריני בורר את הדבר שהוא שוה לעניים ולעשירים לקטנים ולגדולים. ואף גד החוזה רמז לו שיברור את הדבר שנאמר (שם) עתה דע וראה מה אשיב שולחי דבר. אמר לו אמור לו דבר. מה כתיב (שם יד) ויאמר דוד אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד ה׳ כי רבים רחמיו. משל למה הדבר דומה לאדם אחד שנפל למטה. אמרו לו להיכן את מבקש שנקבור אותך אצל אביך או אצל אמך. אומר להם אוי לאזנים שכך שומעות אף על פי כן אומר אצל אבי טוב לי. כך אמר דוד אוי להן לאזנים שכך שומעות אלא נפלה נא ביד ה׳. בוא וראה רחמיו של הקב״ה אף על פי שבחר שלשה ימים דבר שהן עושין שלשים ושש שעות. מה כתיב (שם טו) ויתן ה׳ דבר בישראל מהבקר עד עת מועד. תני רבי חייא משעת שחיטת תמיד ועד זריקת דמו. ורבנן אמרי משיאיר המזרח עד הנץ החמה. אמר רבי תנחומא באותה שעה נכנסו עשרת הדברות ושני הלוחות ושלשה אבות וחמשה חומשי תורה ושבעת ימי השבת ושמונת ימי המילה. הרי שלשים וחמשה כנגד שלשים וחמש שעות. ובקשו מלפני הקב״ה לוותר להם לכל אחד ואחד שעה אחת בזכותו שאם יתכלו ישראל מן העולם אין מי שישמור אותם ויתבטלו מאליהן. וביטל הקב״ה מהן שלשים וחמש שעות. ואותה שעה שנשתיירה מתו בה מהן שבעים אלף. ורבנן אמרי אבישי בן צרויה נפל שהיה שקול כנגד שבעים אלף מישראל. הדא הוא דכתיב (שם טז) ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך. רבה היא משכונתך גבך. מיד (שם יח) ויבא גד אל דוד וגו׳ ויאמר לו עלה והקם לה׳ מזבח. [משל למה הדבר דומה] לאחד שהיה מכה לבנו ולא היה יודע הבן למה הוא מכה אותו. לאחר שהכהו אמר לו לך עשה דבר פלוני שצויתיך היום כמה ימים ולא השגחת בו. כך כל אותן אלפים שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא שלא תבעו בנין בית המקדש. והלא דברים קל וחומר ומה אם אלו שלא נבנה בימיהם ולא חרב בימיהם כך נעשה להם ונענשו על שלא תבעו בנין בית המקדש. אנו שחרב בימינו והיה בימינו ואין אנו מתאבלין ולא מבקשים רחמים על אחת כמה וכמה. לפיכך התקינו חסידים הראשונים שיהו ישראל מתפללין שלש תפלות בכל יום ויום אנא השב שכינתך לציון וסדר עבודה לירושלים. ותקנו בונה ירושלים ה׳ ברכה בפני עצמה בתפלה וברכת המזון. בצווי משה רבינו. כיון שראה דוד כך אמר אלו נפלתי ביד שונאי היו מכלין אותי. אבל הקב״ה רחמיו רבים לכך נאמר מלפניך משפטי יצא:

ג דבר אחר מלפניך משפטי יצא. אמר רבי לוי אמר לו הקב״ה על חנם עשיתי סנהדרין לך ודון לפניהם. אמר לו דוד רבונו של עולם כתבת בתורה (שמות כג ח) ושוחד לא תקח. והן מתייראים ליקח שוחד ולדון אותי. אבל אתה שאתה נוטל שוחד מן הרשעים בעולם הזה תשובה ומעשים טובים ותפלה. מלפניך משפטי יצא. אמר הקב״ה לישראל בני עד ששערי תפלה פתוחים עשו תפלה ותשובה שאני נוטל שוחד בעולם הזה. אבל משאני יושב בדין לעולם הבא איני נוטל שוחד. שנאמר (משלי ו לה) לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שחד. לפיכך אמר (תהלים טז יא) תודיעני אורח חיים. אלו עשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים. מהו נעימות בימינך נצח זה הלולב כמי שנוטל (ונוטל) ונוצח ובא. בנוהג שבעולם שני הנדיוסין רצין בהפרכוס מי שנוטל ובא הוא נוצח. כך בראש השנה עוברין לפניו כבני מרון ואין אדם יודע מי נוצח אם ישראל אם אומות העכו״ם. עבר ראש השנה כל ישראל באין ומתענין ביום הכפורים לובשים לבנים ומתעטפים לבנים. עבר יום הכפורים ואין אדם יודע למי נמחל. כיון שהגיע יום הראשון של חג וכל ישראל יוצאין קטנים וגדולים וטוענין לולביהן בידם מיד הכל יודעין שנצחו ישראל בדין ונמחלו עוונותם והם יודעין שנצחו. שנאמר (שמואל-א טו כט) וגם נצח ישראל לא ישקר. והוא שדוד אומר לישראל קיימתם מצות לולב שנקרא נעים. שנאמר נעימות בימינך נצח. הרי את מבושר שנצחת לאומות העכו״ם (שנקרא נצח) שנאמר וגם נצח ישראל. דבר אחר תודיעני אורח חיים זו תורה. שנאמר (משלי ג יח) עץ חיים היא למחזיקים בה. ומהו שנאמר שובע שמחות. שבעתנו בה שמחות הרבה. מקרא ומשנה ותלמוד הלכות ואגדות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים:

ד דבר אחר שמעה ה׳ צדק. בשעה שאמר דוד לגלית (שמואל-א יז מה) אתה בא אלי בחרב ובחנית. שמעה ה׳ צדק. הקשיבה רנתי בשעה שברח דוד מפני שאול במערה. האזינה תפלתי במעגל שהיה מתירא מפני אבנר. בלא שפתי מרמה בזיפים. שנאמר (שם כג יט) ויעלו הזיפים אל שאול:

ה דבר אחר תפלה לדוד. כשאדם קם משנתו מתפלל ואומר ברוך מחיה המתים. שמעה ה׳ צדק זו קריאת שמע. האזינה תפלתי זו תפלה. הקשיבה רנתי זו רינונה של תורה. בלא שפתי מרמה זו תפלת המוספים. למה בלא שפתי מרמה שלא עמדנו בתפלה לא מתוך דברים בטלים ולא מתוך שפתי מרמה

אלא מתוך דברי תורה ומעשים טובים. לפיכך מלפניך משפטי יצא. שהוא יוצא ומזכה אותנו:

ו בחנת לבי פקדת לילה. לפי שאמר דוד (תהלים כו ב) בחנני ה׳ ונסני. אמר לו הקב״ה אין אתה יכול לעמוד. אמר לו יכול אני לעמוד. כיון שבחנו ולא עמד בא לימוט התחיל צווח תמוך אשורי במעגלותיך. אמר לו ולא אמרתי לך אין אתה יכול. לפיכך אני קראתיך כי תעננני אל:

ז הפלה חסדיך מושיע חוסים. אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם תן לי מאותה היעוד וישמרך. לכך שמרני כאישון בת עין. אמר ר׳ יודן בשם רבי אין בית רובע בחללו של עולם כולו שאין בו ט׳ קבין מזיקין אדם פושט ידו לתוך המזיק והקב״ה משמרו. אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שהולך בדרך איקוניא של מלאכים מהלכין לפניו ומכריזין ואומרים תנו מקום לאיקוניה של הקב״ה. רבנן אמרי פראמא נתון לפני עיניהן של מזיקין כחמורים הללו של טחנין. ובשעה שעונותיהן של אדם גורמין אותו הכסוי מתגלה והוא מביט באדם ומשתנות פניו שנאמר (איוב יד כ) משנה פניו ותשלחהו. והוא מביט בו והוא ניזוק מיד. לכך מסר הקב״ה כל המלאכים הללו שיהו משמרין אותו אלף משמאל וריבוא מימין. למה מימין יותר משל שמאל מפני שהימין שולטת בכל המצוות. לכך (תהלים צא ז) ורבבה מימינך אליך לא יגש. אבל השמאל אינה שולטת אלא במצוה אחת ואיזו זו מצות תפילין שנאמר (דברים ו ח) וקשרתם לאות על ידך. לכך נמסרו לשמאל אלף. ומהו אליך לא יגש אמר הקב״ה בנוהג שבעולם מלך יוצא בדרך כל לגיונותיו יוצאין לשמרו והוא נזקק להם ליתן לכל אחד ואחד פרנסתו. אבל אני מסרתי לך אלף משמאל ורבבה מימין שהן נזקקין לך לשמרך ואין אחד נוגש אותך ואין אומר לך פרנסני. אמר רבי חנינא לא אמר מסרו מצדך אלף אלא יפול. שאם יבואו עליך מזיקין אותם מלאכים מפילים אותם לפניך. דבר אחר מהו (ופול) [יפול] שהקב״ה משלימן לך. כענין שנאמר (דברי הימים-א יב יט) וממנשה נפלו על דוד. וכל המלאכים הללו שנמסרו לאדם שיהו משמרים אותו אימתי הוא משתמר בשעה שהוא משמר את התורה. אמר רבי אלעזר הקפר אמר לו הקב״ה לאדם תהא נרי בידך ונרך בידי. נרי בידך (משלי ו כג) כי נר מצוה ותורה אור. א״ר יוחנן מצוה בפני תורה כנר בפני חמה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור. נרך בידי (שם כ כז) נר אלקים נשמת אדם. אם אתה משמר את שלי אני משמר את שלך. אמר רבי חייא משל למה הדבר דומה לשני בני אדם שהיו להם כרמים. לאחד היה לו בגליל ולאחד היה לו ביהודה. וזה שבגליל היה כרמו ביהודה וזה שביהודה היה כרמו בגליל. לימים הגיע זה אצל זה אמר אחד לחברו שמור כרמי שבגליל ואני אשמור כרמך שביהודה. ואם אתה אובדת את כרמי אני אובד את כרמך. כך אמר הקב״ה לישראל אם שמרת את התורה אני אשמור אותך שנאמר (דברים יא כב) אם שמור תשמרון. אם שמרתם תשמרון:

ח קומה ה׳ קדמה פניו הכריעהו. ר׳ פינחס בשם ר׳ אושעיא אמר חמש עמידות העמיד הקב״ה לדוד בספר תהלים. ארבעה כנגד ארבעה מלכיות שראה אותן ברוח הקודש היאך הן עתידות לשעבד בישראל והוא מעמיד להקדוש ברוך הוא על כל אחת ואחת. וחמישית שראה מלכות של גוג שהוא בא אל ישראל בחזקה ואומר להקב״ה (תהלים י יב) קומה ה׳ אל נשא ידך. אמר לפניו רבונו של עולם אין זוג להזדווג לה אלא אתה. ומהו אומר קומה ה׳ אל נשא ידך. משל למה הדבר דומה לגבור אחד שהיה עובר בנהר ובנו עמו ואחז בידו להעבירו וכשהגיע לחצי הנהר נתגברה השבולת למעלה על ראש בנו. מיד צעק בנו ואמר אבא ארים ידך דאנא טבע. כך ארבע מלכיות משולין במים שנאמר (ישעיה יז יב) הוי המון עמים רבים. וישראל טובעין בתוכו שנאמר (תהלים סט ג) טבעתי ביון מצולה ואין מעמד. ואלמלא הקב״ה עמהם לא היו יכולין להנצל. שנאמר (ישעיה מג ב) כי תעבור במים אתך אני. וכיון שצפה דוד שפעמים שהחטא גורם והם מתגברין כשבולת של נהר לשטף את ישראל התחיל צווח (תהלים י יב) קומה ה׳ אל נשא ידיך. ארים ידיך דאנן טבעין. וכן הוא אומר (שם סט טז) אל תשטפני שבולת מים. לפיכך הוא אומר קומה ה׳ זכור שבועתך. אמר לו חייך אני נושא שנאמר (דברים לב מ) כי אשא אל שמים ידי. ואומר (ישעיה מט כב) הנה אשא אל גוים ידי:

ט דבר אחר קומה ה׳. זכור שבועתך שנשבע המלאך על שמך שנאמר (דניאל יב ז) וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחיי העולם. וכתיב (ישעיה ל יח) לכן יחכה ה׳ לחננכם. ואין לכן אלא שבועה שנאמר (שמואל-א ג יד) לכן נשבעתי לבית עלי. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר אמר הקב״ה אני אמרתי בעצמי שבועה שאני מגלה את הקץ וגואל אתכם אף משיבוא גוג ומגוג אני נלחם עמו שנאמר (זכריה יד ג) ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם. לכך אמר דוד קומה ה׳ קדמיה לרשיעא מקמי דלא תקדמך. מהו הכריעהו מכף זכות לכף חובה. דבר אחר שברהו. כמה דאת אמר (תהלים כ ט) המה כרעו ונפלו. פלטה נפשי מרשע חרבך. שבא מכח אבותי ומכח התורה שנקראת חרב שנאמר (שם קמט ו) רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. (דבר אחר פלטה נפשי מזה שבא עלי) מכח אותה החרב שאמר לו יצחק (בראשית כז מ) ועל חרבך תחיה. דבר אחר מאותה החרב שהיא חרבך ועתיד אתה לרדות בה עולמך. כמה דאמר (ישעיה י ה) הוי אשור שבט אפי. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר פלטה נפשי מאותו רשע שאתה עתיד להפיל אותו בחרבך שנאמר (שם לד ה) כי רותה בשמים חרבי:

י ממתים ידך ה׳ ממתים מחלד. מדבר בנבוכדנצר. אמר דוד לפני הקב״ה מה גבורים הן שנטלו שלטון מתחת ידיך והשלטת אותן בעולמך לשעבד בניך ואיזה זה נבוכדנצר ובלשצאר. ואין ממתים אלא גבורים שנאמר (דברים ג ו) החרם כל עיר מתים. ממתים מחלד. שהשלטתם על הארץ. ואין חלד אלא ארץ שנאמר (תהלים מט ב) האזינו כל יושבי חלד. חלקם בחיים. בעולם הזה שנתת להם שלוה. וצפונך תמלא בטנם. שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בבית המקדש שנאמר (מלכים-ב כד יג) כל אוצרות בית ה׳ ואוצרות בית המלך. ישבעו בנים. זה אויל מרודך שנאמר (ירמיה כז ז) ועבדו אותו כל הגוים ואת בנו. והניחו יתרם לעולליהם. יתומה אחת שנשתיירה זו ושתי ועשתה אגוסתא במלכות שאינה שלה שנאמר (אסתר א ט) גם ושתי המלכה. ממתים ידך. מה גבורים היו שהיו שלטין מתחת ידיך. ממתים מחלד. שהשלטתם בעולם. חלקם בחיים. שנתת להם שלוה. וצפונך תמלא בטנם. שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות. ישבעו בנים. זה אספיאנוס וחביריו. והניחו יתרם. אלו שני יתומין שנשתיירו מהם רומוס ורומילוס. וזימנת להם זאבה אחת שהניקתם עד שהגדילו ונעשו מלכים גדולים:

יא דבר אחר מדבר בדורו של שמד. מה גבורים הם שנתנו נפשם על קדושת השם ומתו תחת ידך. ממתים ידך. מומתים מידך ממתים מחלד. אלו שהעלה גופן חלודה כגון ר׳ שמעון בן יוחאי ובנו שהיה טמון הוא ובנו י״ג שנה עד שהעלה גופן חלודה. מה עשה הקב״ה ראה אותו שלטון שהיה יושב ודן את הצפרים והיו מהן נכנסות לפניו ונוטלות דימוס ויוצאות. ומהן היו נכנסות ונוטלות איטפוסין. כיון שראה ר׳ שמעון בן יוחאי כך אמר אפילו צפור מן בלעדי שמיא לא אתיא. מה צפרין חוץ מדעת עליון אינן נתפסין אנו חוץ מדעת עליון נתפס ומיד יצא וטיהר את ארץ ישראל ופירש. אמר לו הקב״ה דוד הפסידו חלקם בחיים. וצפונם לא נאמר אלא וצפונך. נתבשר שחלקו עמהם לעתיד לבוא ואותן טובות שכתוב בהן (תהלים לא כ) מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך. ישבעו בנים. (שם צ טז) יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם. והניחו יתרם לעולליהם. (שם יח נא) ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו. אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם אלו באים מכח התורה ומכח מעשים טובים. אבל אני איני בא לפניך אלא כעני המבקש צדקה שנאמר אני בצדק וגו׳ אשבעה בהקיץ. עם אותן הצדיקים שנאמר (ישעיה כו יט) הקיצו ורננו שוכני עפר. דבר אחר אשבעה בהקיץ שאמרת (שמות לג כ) כי לא יראני האדם וחי. אבל לעתיד לבוא בשעת הקצת המתים אני שבע לראות שנאמר (ישעיה כה ט) ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה. (שם נב ח) כי עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון:

יב דבר אחר אני בצדק. ראה מה כחה של צדקה שפרוטה שאדם נותן לעני זוכה ומקבל פני שכינה. משל למה [הדבר] דומה למטרונית אחת שהיא מבקשת להקביל פני המלך היא עושה עטרה לפי כבודה ועל ידי העטרה שהיא מכנסת לעטר את המלך היא רואה פני המלך. ראה כמה היא כוחה של צדקה שעל ידי צדקה הוא מקבל פני שכינה שנאמר אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך. מה ראה דוד לפרש זכות של צדקה בלבד. ללמדך שאפילו רשעים ואין בהם אלא זכות של צדקה בלבד זוכין ומקבלין פני שכינה שנאמר (שם מ ה) ונגלה כבוד ה׳. הכל רואין צדיק ורשע. אם כן מה בין צדיק לרשע. כדי שידעו הרשעים לפני מי הם מכעיסין וידעו הצדיקים לפני מי הם יגיעים:

יג דבר אחר אני בצדק. לפי שהרשעים יושבין בעולם הזה שלוין וכופרין בהקב״ה וצדיקים מתייסרין בעולם הזה ומתים על שם יוצרם. לכך אמר דוד אני איני מן המכעיסים לפניך אלא מאותם שהם יגעים בתורה שכתוב בה (דברים טז כ) צדק צדק תרדוף. לכך נאמר אני בצדק אחזה פניך:

יד דבר אחר תפלה לדוד שמעה ה׳ צדק. הדא הוא דכתיב (שם לג ז) וזאת ליהודה ויאמר שמע ה׳ קול יהודה. תמן תנינן הלל אומר מלא הין מים שאובין פוסלין את המקוה שחייב אדם לומר בלשון רבו. שמאי אומר תשעת קבין. וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה. עד שבאו שני גרדיים משער האשפות והעידו מפי שמעיה ואבטליון ששלשת לוגים מים שאובין פוסלין את המקוה וקיימו חכמים את דבריהם. למה הוזכר שם המקום ושם אומנותם והלא אין אומנות פחותה מגרדי ואין לך מקום בזוי בירושלים משער האשפות. אלא ללמדך כשם שאבות העולם לא עמדו על דבריהם במקום שמועה כך לא יעמוד אדם על דבריו במקום שמועה. למה מזכירים דברי ב״ש ודברי ב״ה לבטלה. לומר לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם. למה מזכירין דברי יחיד הואיל ואין הלכה כמותו אלא כדברי המרובין. שמא יראה יחיד דברי בית דין סתם ויסמוך עליו שאין בית דין סתם יכול לבטל דברי בית דין חברו אלא אם כן יהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין. הא למדת שצריך אדם לסמוך על דברי הראשונים ולסדר את דבריו על דברי תורה. וכן מצינו בדוד שסמך על דברי משה רבו כשראה שנתפלל עליו ועל שבטו ואמר (שם) וזאת ליהודה ויאמר שמע ה׳ קול יהודה. התחיל מתפלל על עצמו באותו לשון שמעה ה׳ צדק. שאין קול האמור להלן אלא קול האמור בדוד כדכתיב (שמואל-א כו יז) ויכר שאול את קול דוד:

טו הקשיבה רנתי. אין הרנה כאן אלא כעין אותו רנה שנאמרה למעלה שנאמר (מלכים-א ח כח) לשמוע אל הרנה. התם כתיב (דברים לג ז) שמע ה׳ קול יהודה. וכתיב הכא שמעה ה׳ צדק. מהו כן שהצדיקים רוצים מהשכינה וממעטין את עצמן ממה שנתן להם. (תהלים קלז ט) אשרי שיאחז ונפץ את

עוללין. כך אמר הקב״ה אני מנפץ את עולליך אל הסלע כשם שנפצת את עוללי. ולא שמענו בחרבן הבית שנפצו את עולליו אלא שהוציאום בקולרין. אלא כך אמר הקב״ה אתה חרבת את ביתי שבניתי בשביל שיקיימו ישראל תורתי שקבלו ממני עולליהם שנאמר (שם ח ג) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. על כן אני מנפץ את שלך. וכן הוא אומר (שם כח ד) תן להם כפעלם וכרוע מעלליהם תן להם. (שם י ב) יתפשו במזימות זו חשבו. (שם ט יז) בפועל כפיו נוקש רשע הגיון סלה. כשיעשה הקב״ה נקמה ברשעים ננגן בנגינות לפניו. דרש ר׳ עקיבא (ישעיה ה יד) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק. לבלי חקם אין כתיב כאן אלא לבלי חק. למי שאין בידו מצוה אחת שיכריע לכף זכות. הדא לעולם הבא. אבל בעולם הזה אפילו תתקצ״ט מלאכים מלמדים עליו חובה ואחד מלמד עליו זכות שנאמר (איוב לג כג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד. (שמואל-ב כא ב) והגבעונים לא מבני ישראל המה. ולמה ריחקם דוד על שם (שם א) ויהי רעב וגו׳ שנה אחרי שנה. אמר דוד בעוון ארבעה דברים גשמים נעצרים. בעוון עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים ובעוון הפוסקים צדקה ברבים ואינם נותנים. בעוון עבודה זרה דכתיב (דברים יא טז) השמרו לכם פן יפתה לבבכם. וסמיך ליה ועצר את השמים. גלוי עריות שנאמר (ירמיה ג ב) ותחניפי ארץ בזנותך. וסמיך ליה וימנעו רביבים. שפיכות דמים שנאמר (במדבר לה לג) כי הדם הוא יחניף את הארץ. פוסקי צדקה ברבים ואין נותנים שנאמר (משלי כה יד) נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר. בקש דוד בכל דורו ולא מצא אחד מהם. שאל באורים ותומים שנאמר (שמואל-ב כא א) ויבקש דוד ויאמר ה׳ אל שאול ואל בית הדמים. אל שאול שלא עשיתם עמו חסד. ואל בית הדמים אשר המית את הגבעונים. שלח דוד וקרא להם אמר להם מה לכם ולבית שאול. אמרו לו על שהמית ממנו שבעה אנשים שנים חוטבי עצים ושנים שואבי מים וחזן וסופר ושמש. אמר להם מה אתון בעאן כדון. אמרין יתנון לנא שבעה גוברין מבנוהי. אמר להון מה הנייה לכון דאינון מתקטלין סבו לכם כסף ודהב. והוו אמרין (שם ד) אין לנו כסף וזהב עם שאול. אמר דילמא בהתין אינון פלגין מפלג נסב לכל אחד ואחד באנפי נפשיה והוה מפייס מיניה והוה אמר ליה מה (הגייה) [הנייה] לכון דאינון מתקטלין סבו לכון כסף וזהב. והוה אמר אין לי כסף וזהב עם שאול. באותה שעה אמר שלש מתנות טובות נתן הקב״ה בישראל ואלו הן - רחמנים ביישנין גומלי חסדים. רחמנים שנאמר (דברים יג יח) ונתן לך רחמים ורחמך. ביישנים שנאמר (שמות כ יז) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. הרי סימן לביישן שאינו חוטא. וכל שאין לו בשת פנים ברי שלא עמדו אבותיו על הר סיני. גומלי חסדים שנאמר (דברים ז יב) ושמר ה׳ אלקיך לך את הברית ואת החסד. ואלו הגבעונים אין בהם אחת מכל אלו. עמד ורחקן שנאמר (שמואל-ב כא ב) והגבעונים לא מבני ישראל המה. בוא וראה כמה חבב הקב״ה את הגרים. שלא מל אברהם אבינו אלא בן צ״ט שנה שאלו מל בן נ׳ או ל׳ לא היה גר יכול להתגייר פחות מל׳. לפיכך גלגל הקב״ה עמו עד שהגיע לצ״ט שנה כדי שלא תנעול דלת בפני גרים הבאים. וליתן שכר ימים ושנים ולהרבות שכר עושי רצונו לקיים מה שנאמר (ישעיה מב כא) ה׳ חפץ למען צדקו. וכן את מוצא בארבע כתות שהן עונות ואומרות לפני מי שאמר והיה העולם (שם מד ה) זה יאמר לה׳ אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לה׳ ובשם ישראל יכנה. זה יאמר לה׳ אני ולא יתערב בי חטא. וזה יקרא בשם יעקב אלו גרי הצדק. וזה יכתוב ידו לה׳ אלו בעלי תשובה. ובשם ישראל יכנה אלו יראי שמים. והגבעונים שלא נקראו בשם יעקב שנאמר בו (בראשית מג יד) ואל שדי יתן לכם רחמים. ולא רחמו עליהם. עמד דוד ורחקן. לכך נאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה. ואף עזרא רחקן שנאמר (נחמיה ג כו) והנתינים היו יושבים בעופל. ואף הקב״ה עתיד לרחקן לעתיד לבוא שנאמר (יחזקאל מח יט) והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל. יאבדוהו כתיב. א״ר אלעזר בג׳ מקומות הופיע רוח הקודש. בבית דינו של שם שנאמר (בראשית לח כו) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני. דילמא לא כי היכי דאזיל איהו אזיל אינש אחרינא בהדיה. יצאת בת קול ואמרה ממני היו כבושין. בבית דינו של שמואל (שמואל-א יב ג) הנני ענו בי וגו׳. (שם ה) ויאמר עד. ויאמרו מבעי ליה. יצאת בת קול ואמרה אני עד בדבר זה. בבית דינו של שלמה דכתיב (מלכים-א ג כז) תנו לה את הילוד החי וגו׳ היא אמו. יצאת בת קול ואמרה היא אמו. דרש רבא תרי״ג מצוות נאמרו למשה מסיני. שלש מאות ששים וחמש כמנין ימות החמה. ומאתים וארבעים ושמנה כנגד אבריו של אדם. אמר רב המנונא מאי קראה (דברים לג ד) תורה צוה לנו משה. תורה בגימטריא הכי הוו שית מאה וחד סר הויין. אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. ואמר רב יהודה מילה ושבת קודם מתן תורה הוו. בא דוד והעמידן על י״ג שנאמר (תהלים טו א-ב) מי יגור באהלך ומי ישכון בהר קדשך. הולך תמים וגו׳. הולך תמים ופועל צדק זה אברהם. שנאמר (בראשית יז א) התהלך לפני והיה תמים. ודובר אמת בלבבו כגון רב ספרא. לא רגל על לשונו זה יעקב. שנאמר (שם כז יב) אולי ימושני אבי. ולא עשה לרעהו רעה שלא ירד לאומנות חברו. וחרפה לא נשא על קרובו זה המקרב את קרוביו. א״ר סימון בא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם. בשר ודם אם יש לו קרוב בזוי או עני אז כופר בו. אבל הקב״ה הוציא את ישראל ממצרים מכור הברזל וקראם לבני ישראל עם קרובו. נבזה בעיניו זה חזקיהו מלך יהודה שגרר עצמות אביו במטה של חבלים. ואת יראי ה׳ יכבד זה יהושפט שבשעה שהיה רואה תלמיד חכם עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי. נשבע להרע ולא ימיר. כרבי יוחנן דאמר אהא בתעניתא עד שאסיים פרשתי. כספו לא נתן בנשך אפילו רבית דנכרי. ושחד על נקי לא לקח כגון ר׳ ישמעאל ברבי יוסי. עושה אלה לא ימוט לעולם. מאן דעבד לכלהו לא ימוט חד מנייהו ימוט אתמהה. עושה כל אלה לא נאמר אלא עושה אלה. אחד מאלה. למעלה במזמור י״ג. בא ישעיה והעמידן על שש (ישעיה לג טו)

הולך צדקות. זה אברהם. ודובר מישרים. זה שאינו מקניט את חבירו בדברים. (שם) אוטם אזנו משמוע. דלא שמע זילותא דרבנן ושתיק. (שם) עוצם עיניו מראות ברע. זה שאינו מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה. בא מיכה והעמידן על שלש דכתיב (מיכה ו ח) כי אם עשות משפט זה הדין. (שם) ואהבת חסד. זה גמילות חסדים. (שם) והצנע לכת. דברים שדרכן לעשות בפרהסיא כמו הכנסת חתן וכלה אמרה תורה והצנע לכת. דברים שדרכן לעשות בצנעה על אחת כמה וכמה. חזר ישעיה והעמידן על שתים שנאמר (ישעיה נו א) שמרו משפט ועשו צדקה. בא עמוס והעמידן על אחת שנאמר (עמוס ה ד) דרשוני וחיו. בא חבקוק גם הוא והעמידן על אחת שנאמר (חבקוק ב ד) וצדיק באמונתו יחיה:

מזמור יח

א למנצח לעבד ה׳. זה שאמר הכתוב (תהלים עד טז) לך יום אף לך לילה. ר׳ יודן בשם ר׳ יהודה אמר כל מה שאמר דוד בספרו כנגדו וכנגד כל ישראל וכנגד כל העתים אמרו. אמר לפניו רבונו של עולם עשית לנו נסים בלילה ואמרנו שירה בלילה. שנאמר (שם מב ט) ובלילה שירה עמי. ואומר (ישעיה ל כט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. עשית לנו נסים ביום ואמרנו לך שירה ביום שנאמר ביום הציל ה׳ אותו:

ב דבר אחר ביום הציל ה׳ אותו. זה שאמר הכתוב (תהלים עא טו) פי יספר צדקתך. את מוצא שלא הניח דוד אבר בכל איבריו שלא קלס להקב״ה בו. קלסו בראשו שנאמר (שם כג ה) דשנת בשמן ראשי. קלסו בעיניו (שם כה טו) עיני תמיד אל ה׳. בפיו (שם עא טו) פי יספר צדקתך. בלשונו (שם לה כח) ולשוני תהגה צדקתך. בגרונו (שם סט ד) יגעתי בקראי נחר גרוני. בשפתיו (שם עא כג) תרננה שפתי. בלבו (שם פד ג) לבי ובשרי. סוף דבר קלסו בכל עצמותיו שנאמר (שם לה י) כל עצמותי תאמרנה. בנפשו (שם קד א-לה) ברכי נפשי את ה׳. בנשמתו (שם קנ ו) כל הנשמה תהלל יה. אמר דוד אף על פי שקלסתיו בכל אלה עדיין איני יודע לקלסו פי יספר צדקתך:

ג דבר אחר למנצח לעבד ה׳. מה ראה דוד לומר לעבד ה׳. ללמדך שכל העושה תשובה מעבירה שבידו הקב״ה מוסיף לו כבוד וקורא לו שם חביב. בא וראה בבני קרח שעד שלא עשו תשובה לא נקראו חביבים ומשעשו תשובה נקראו חביבים (תהלים מה א) למנצח על שושנים. משעשו תשובה נקראו ידידים שנאמר (שם) למנצח אל שושנים לבני קרח משכיל שיר ידידות. וכן את מוצא בדוד שעד שלא עשה תשובה לא נכתב באיסרטיא של מעלה. משעשה תשובה נכתב באיסרטיא של מעלה ונקרא עבד ה׳ למנצח לעבד ה׳. את מוצא שכל מי שהוא קורא עצמו עבד קראו הקב״ה עבד. אברהם קרא עצמו עבד (בראשית יח ג) אל נא תעבור מעל עבדך. והקב״ה קראו עבד (שם כו כד) בעבור אברהם עבדי. יעקב קרא עצמו עבד (שם לב י) אשר עשית את עבדך. והקב״ה קראו עבד (ישעיה מד ב) אל תירא עבדי יעקב. משה קרא עצמו עבד (דברים ג כד) להראות את עבדך. והקב״ה קראו עבד (במדבר יב ז) לא כן עבדי משה. דוד קרא עצמו עבד (תהלים קטז טז) אני עבדך בן אמתך. והקב״ה קראו עבד (שמואל-ב ג יח) ביד דוד עבדי הושיע. ויש שלא קראו עצמן עבד והקב״ה קראן עבד. יצחק לא קרא עצמו עבד והקב״ה קראו עבד (שמות לב יג) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך. יהושע לא קרא עצמו עבד ונקרא עבד (יהושע כד כט) וימת יהושע בן נון עבד ה׳:

ד אשר דבר ה׳ וגו׳. מהו השירה הזאת. אמר ר׳ יודן זה שאמר הכתוב (תהלים עא ז) כמופת הייתי לרבים. אמר דוד מה אני לא אמרתי שירה עד שנתחרפתי ועד שנפלו בידי ארבעה ועד שנפל בידי בעל אצבעות. כך ישראל אין אומרים שירה עד שיתחרפו ועד שיפלו בידם ארבעה ובעל אצבעות. וזהו כמופת הייתי לרבים ואני סימן טוב לישראל. כיצד נתחרף מגלית הפלשתי (עיין שמואל-א יז) וחירף לישראל וקילל את דוד ונפל הוא בידו. ובעל אצבעות (שמואל-ב כא כ) ויהי איש מדון וגו׳ ואצבעות רגליו שש ושש. ונפלו לפניו ארבעה (שם כב) את ארבעת אלה יולדו להרפה בגת. סמיך ליה (שם כב א) וידבר דוד לה׳ את דברי השירה הזאת. כך כשיבוא משיח במהרה בימינו אין אומרים שירה עד שיתחרף המשיח שנאמר (תהלים פט נב) אשר חרפו עקבות משיחך. ועד שיפלו לפניו בעל אצבעות זו עכו״ם הרשעה שנאמר (דניאל ב מב) ואצבעת רגליא מנהון ברזל וגו׳. ועד שיפלו לפניו ארבע מלכיות שנאמר (זכריה יד ב) ואספתי את כל הגוים אל ירושלים. מיד ויצא ה׳ ונלחם. באותה שעה אומר שירה שנאמר (תהלים צח א) מזמור שירו לה׳ שיר חדש כי נפלאות עשה:

ה דבר אחר את דברי השירה הזאת. אמר רבי סימון לא כל מי שהוא אומר שירה אומר. אלא כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו כל עונותיו ונעשה בריה חדשה. וישראל כשנעשה להם נס ואמרו שירה נמחלו כל עונותיהם שנאמר (שמות טו כב) ויסע משה את ישראל מים סוף. שהסיען מהחטאים שלהם. מים סוף שנאמר (תהלים קו ז) וימרו על ים בים סוף. וכן את מוצא בימי דבורה וברק שנעשה להם נס ואמרו שירה שנאמר (שופטים ה א) ותשר דבורה. ומנין שנמחל להם. דסמיך בתר שירתא (שם ו א) ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה׳. א״ר אבהו בשם רבי אבא בכל מקום כתיב ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע. ואחר שירת דבורה כתיב עוד ויעשו בני ישראל. תחלת עשייה והיכן הן מה שעשו לשעבר. אלא מחל להן הקב״ה

בשעה שאמרו שירה. וכן את מוצא בדוד שנעשה לו נס ואמר שירה. ומנין שנמחל לו עונותיו. דכתיב בתר הדא שירתא (שמואל-ב כג א) ואלה דברי דוד האחרונים. ואלו הן הראשונים. אלא מלמד שמחל לו הקב״ה לשעבר:

ו ביום הציל ה׳ אותו. וכי ביום אחד הציל אותו מאויביו ומשאול. אלא שהיה שקול עליו כנגד כל אויביו. דכל מאן דתבע ליה בר ישראל חבריה קשה עליה מכל שונאי אומות העולם. וכן שמשון אומר להן (שופטים טו יב) השבעו לי פן תפגעון בי אתם. ושבקו יתיה. וכן שלמה אומר (משלי יח יט) אח נפשע מקרית עז:

ז ויאמר ארחמך ה׳ חזקי. רחמית יתך. כמה דאמר (דברים ו ה) ואהבת את ה׳ אלקיך. ומתרגמנן ותרחם. דבר אחר אקראך רחום וחנון. דבר אחר אמלא יתך רחמים על בריותך. דבר אחר אחבבך על בריותיך. ר׳ נחמיה בשם ריש לקיש אמר אמר דוד מילתא דמתפרש לכל אילין ורוח הקדש אומרת לו חזקי ה׳ סלעי ומצודתי. סלעי מתוגה. ומצודתי בשמך אני צד את הרשעים. ומה ראה דוד לקלס בסלע על שנעשה לו נס בסלע שנאמר (שמואל-א כג כו) ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול. כיון שראה דוד עצמו מצומצם ביד שאול התחיל אומר על חנם משח אותו שמואל ואמר לי משחך ה׳ למלך. היכן היא אותה ההבטחה שהבטיח אותי. ומנין שאמר כן (תהלים קטז יא) אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב. מיד אמר לו הקב״ה שמואל כוזב. מעיד אני עליו שהוא נאמן שנאמר (שמואל-א ג כ) וידעו כל ישראל וגו׳ כי נאמן שמואל. מיד ומלאך בא אל שאול. רבי אומר מלאך מן השמים היה שנאמר ישלח ממרום יקחני. רבי יודן אמר מלאך שליח היה. אמר לו ר׳ פינחס וכי השליח יועץ הוא שאמר לו (שמואל-א כג כז) מהרה. אלא מלאך היה (נקרא) שנאמר (שם כח) על כן קראו למקום ההוא סלע המחלקות. ולמה נקרא שמה סלע המחלקות. א״ר שמואל בר נחמני ששם נחלקו גבורי שאול על דוד. מהן היו אומרים עד שבן ישי בידינו לא נפנה ממנו. מהן היו אומרים מלחמת ישראל קודמת אבל בן ישי מצוי הוא אצלנו בכל שעה. רבי אלעזר אומר נחלק הסלע מכאן ומכאן ונמצאו שאול וגבוריו עומדין בצד זה ודוד וגבוריו מצד זה. והוא שדוד אומר (תהלים קמד י) הנותן תשועה למלכים אלו דוד ושאול. שאול שניצל משפיכות דמים. ודוד שניצל מחרב שאול. שנאמר (איוב ה טו) ויושע מחרב מפיהם. הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה. שלא הרגו לשאול שנאמר (שמואל-א כו ט) מי שלח ידו במשיח ה׳ ונקה. דבר אחר מהו סלע המחלקות. שבשעה שהיה דוד וחיילותיו עוברין על אותו מקום שנעשה לו נס היה מתחלק מחיילותיו הוא ושש מאות האנשים שהיו עמו. באותה שעה הוא והן יורדין מעל סוסיהן ומשתטחין על פניהם ונופלין על פניהם ואומרים ברוך שעשה לנו נס במקום הזה. וכשהיה המחנה שלו מתחלק באותו מקום מקצתן עומדין ומברכין ומקצתן עומדין ואין מברכין לפי שלא היו עמו באותו שעה לפיכך נקרא סלע המחלקות:

ח אלקי צורי אחסה בו. רבנן אמרי כלפי שנפלו לפני דוד עשרה שונאים. שאול דואג ואחיתופל שבע בן בכרי ושמעי בן גרא שובך וגלית ושלשת אחיו. שנאמר (שמואל-ב כא כב) את ארבעת אלה יולדו להרפה. חמשה מישראל וחמשה מאומות העכו״ם. וכנגדן אמר דוד עשרה מיני קלוסין ואלו הן - חזקי וסלעי ומצודתי ומפלטי. אלקי צורי אחסה בו. מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי. רבי יהודה אומר לפי שקלסו בעשרה קלוסין לפיכך קלסו בסוף הספר בעשרה הלולין. (תהלים קנ א) הללו אל בקדשו. וכל הפרשה שהן עשרה. וקרן ישעי. מה שמן המשחה מבעבע ויורד עליו. מהולל אקרא ה׳. משובח אקרא יתך. ומאויבי אושע. רבי יודן אמר סרס המקרא ודרשהו. אושע מן אויבי אקרא ה׳ משובח. כשתושיעני מאויבי אהלל יתך. ר׳ הונא בשם רבי אחא אמר כלפי יהושפט אמרו (דברי הימים-ב כ כב) ובעת החלו ברנה ותהלה נתן ה׳ מארבים. שעד שלא היו שונאים באין עליו היה אומר שירה והיו השונאים נופלים לפניו:

ט אפפוני חבלי מות. מהו אפפוני. הגיעו הצרות עד האף. דבר אחר אל תקרי אפפוני אלא עפפוני. הצרות טסות ובאות עליו כעוף שנאמר (בראשית א כ) ועוף יעופף על הארץ. דבר אחר מתגלגלות ובאות עלי כאופן וגלגל. דבר אחר פניא אני מן עקיא. ורבי אחא אמר נפניתי לכאן ולכאן ואין גואל אלא אתה. דבר אחר כשאשה אורגת בתרי חוטין כפולין הן נקראין אפפין. כך אמר דוד אפפוני צרות ובאות עלי כפולות מדבר בארבעה מלכיות. אפפוני חבלי מות בבבל. ונחלי בליעל יבעתוני במדי. חבלי שאול סבבוני ביון. קדמוני מוקשי מות באדום. אפפוני יבעתוני סבבוני קדמוני. חבלי מות נחלי בליעל חבלי שאול מוקשי מות. רבנן אמרי למה כתב בראשונה וברביעית מות. שזו החריבה בית ראשון וזו החריבה בית שני. ר׳ אבא בר כהנא אמר זו גזרה שמד וזו גזרה שמד. בצר לי אקרא ה׳ בבבל. ואל אלקי אשוע במדי. וישמע מהיכלו קולי ביון. ושועתי לפניו תבוא באזניו באדום. רבי פנחס בשם רבי חמא בר חנינא אמר למה (היה) מזכיר בשלישית היכל. שכל ימיה של יון ההיכל קיים. אמר בצר לי ולא אמר בצרות. לפי שכל הנביאים מיחדין צרותיהן של ישראל וממעטין אותן שנאמר (דברים ד ל) בצר לך ומצאוך. (איכה א כ) ראה ה׳ כי צר לי. רבי יהודה אומר מטעם אחר כיון שלא היה היכל חרב בימיהם (עמוס ה יט) כאשר ינוס איש מפני הארי. זו בבל. ופגעו הדוב זו מדי. ובא הבית זו יון שהיה בית המקדש קיים בימיה ולא היה עליהן כעס שהיו רואין שמעון הצדיק ועומדין לפניו. וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש זו אדום. שנאמר (ירמיה מו כב) קולה כנחש ילך. רבי יהודה

מייתי לה מטעם אחר (שיר השירים ה ב) פתחי לי אחותי רעיתי. אחותי זו בבל. רעיתי זו מדי יונתי ביון. ולמה קורין אותה יונתי שהיו מקריבין תורין ובני יונה בימיה. תמתי באדום. ולמה קורין אותה תמתי לפי שהיו ישראל מומתין עמה ונותנין נפשותם על קדושת השם שכמה שמדין גזרו עלינו בימיה:

י ותגעש ותרעש הארץ. א״ר שמואל בר נחמני למה הזיעות באות על הפסק בין מלכות למלכות. הדא הוא דכתיב (ירמיה נא כט) ותרעש הארץ ותחול כי קמה על בבל. אליהו זכור לטוב שאל את ר׳ נהוראי על מה הזיעות באות לעולם. אמר לו על חלול מעשרות שאין מפרישין אותן כתקנן. אמר לו חייך כך היא סברא דמילתא. אלא זהו עיקרו של דבר בשעה שהקדוש ברוך הוא מביט בעולמו ורואה בתי טרטיסאות ובתי קרקסאות ואומות העכו״ם יושבין בהשקט ובבטחה ובית המקדש חרב ובניו בצער מחרה אפו בעולמו להחריבו הדא הוא דכתיב (שם כה ל) ישאג על נוהו. בשביל נוהו. לפיכך ותרעש הארץ. רבי אחא אמר על משכב זכור. אמר הקב״ה אתה הזדעזעת איבריך על דבר שאינו ראוי לך. אף אני אזדעזע בשבילך העליונים והתחתונים. ורבנן אמרי על המחלוקת שנאמר (זכריה יד ה) ונסתם גיא הרי כי יגיע גי הרים אל אצל. א״ר שמואל בר נחמני אין הרעש בא אלא על הפסק מלכות שנאמר (ירמיה נא כט) ותרעש הארץ ותחול. למה כי קמה על בבל מחשבות ה׳. אליהו זכור לטוב שאל את ר׳ נהוראי מפני מה ברא הקב״ה שקצים ורמשים. אמר לו לצורך נבראו שבשעה שהבריות חוטאין הוא מביט בהן ואומר מה אלו שאין בהן צורך אני מקיימן אלו שיש בהן צורך על אחת כמה וכמה. אמר לו עוד יש בהן צורך. זבוב לצרעה. פשפש לעלוקה. נחש לחפפית. שבלול לחזזית. סממית לעקרב:

יא דבר אחר ותגעש ותרעש. את מוצא בשעה שעלה משה למרום ונשתהה שם ועשו ישראל אותו מעשה. נזדווגו לו חמשה מלאכי חבלה נתיירא משה התחיל ומתפלל על ישראל עד שהשיב את האף מהן. שנאמר (שמות לב טו) ויפן וירד משה. אמר רבי יצחק לא זז משם עד שפנה משם כל ישראל ופנה כל הפנים הזעומות שכתוב בספר תהלים ותגעש ותרעש. עלה עשן באפו. אימתי ויט שמים וירד ויפן וירד משה. כתוב אחד אומר (דברים ד לו) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך. ואומר (שמות כ יט) כי מן השמים דברתי עמכם. וכתוב אחד אומר ויט שמים וירד. ובא השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמיעך. אימתי מן השמים:

יב וירכב על כרוב. בשעה שיצא פרעה לרדוף אחרי ישראל אמר פרעה תנו לי סוס זכר שארכב עליו שהוא קל. מה עשה הקב״ה היה מדמה כנגדו. כשם שהביא פרעה זכר כך הביא הקב״ה סוס זכר ורכב עליו שנאמר (חבקוק ג ח) כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה. חזר פרעה ואמר תנו לי סוס נקבה (שהוא) שהיא יכולה לעמוד במלחמה. לפי כשהסוס רוצה להשתין עומד ומתעכב אבל הנקבה מהלכת ומשתנת והיא טובה במלחמה. אמר הקב״ה אף אני כן אדמה לך שנאמר (שיר השירים א ט) לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. חזר והביא חצים וזרק על ישראל. והקב״ה מביא חצים של אש והיה זורק עליו שנאמר וישלח חציו ויפיצם. חזר פרעה והביא מיני צחצוחין של ברזל. ואף הקב״ה הביא ברקים שהן מצוחצחין שנאמר וברקים רב ויהומם. הממם ערבבן נטל מנגינות שלהם ולא היו יודעים מה שיעשו. והיה עמוד הענן יורד ועושה אותן טיט ומיני רפש. ועמוד האש מרתיח וטלפות סוסיהון משתמטות. חזר פרעה והביא מיני בליסטראות. אף הקב״ה הביא מיני אלגביש שנאמר ברד וגחלי אש. חזר פרעה והביא סימנטרא. אף הקב״ה הביא גחלי אש והיה מלבב בקולו שנאמר ירעם משמים ה׳. כיון שגמר פרעה כל מה שהיה לו ולא נשתייר בידו כלום אמר לו הקב״ה רשע כנגדי היית מטיח. אמר רבי ברכיה בשם ר׳ אלעזר התחיל הקב״ה עף שנאמר וירכב על כרוב ויעף. אמר לו רשע שמא אתה יכול לעוף התחיל הקב״ה מדדה מכנף אל כנף שנאמר וידא על כנפי רוח:

יג דבר אחר וירכב על כרוב וידא על כנפי רוח. אמר רבי תנחומא כל מלחמה שנלחמו ישראל עם אומות העכו״ם עתידין להלחם לעתיד שנאמר (זכריה יד יג) תהיה מהומת ה׳ רבה בהם. ושם מפרש פגעי המלחמה ומאורעיה. אמר כל מי שמעלה עצמו סופו לילך באש. וכן הוא אומר בדור המבול ובדור הפלגה ובאנשי סדום ובגוג ומגוג ובסנחרב ובמלך חירם ובנבוכדנאצר ועשו (דניאל ז יא) ויהיבת ליקידת אשא. ונאמר (עובדיה א יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה. ובפרעה שחרף בעצמו ואמר (שמות ה ב) מי ה׳. נפרע בעצמו. סנחרב שחרף על ידי שליח שנאמר בו (מלכים-ב יט כג) ביד מלאכיך חרפת ה׳. נפרע ממנו במלאך שנאמר (שם לה) ויצא מלאך ה׳. (וכתיב בו לשון מהומה אף על פי שלא נכתב במלחמות אחרות ללמדך שכל אחד נלחם בם בכל מקום) שכתוב וידא על כנפי רוח. אמר ר׳ יהודא אין הרוח יוצא אלא מבין כנפי החיות שנאמר וידא על כנפי רוח משל למה הדבר דומה למלך שבאו שבאין ושבו את בנו והיו עבדיו מציעין את הקרון לרדוף אחריהן. אמר המלך אם אני ממתין עד שיציעו לי הקרון בני אבד. מה עשה המלך נטל סוס אחד מן הקרון ורדף אחריהן. כך עשה הקב״ה נטל כרוב אחד מכסא הכבוד ורכב עליו ועשה מלחמה עם המצרים שנאמר וירכב על כרוב. מהיכן הביאו מגלגלי המרכבה. אמר ר׳ חנינא בר פפא בשר ודם למטה ממשאו. אבל הקב״ה למעלה ממשאו שנאמר (דברים לג כז) ומתחת

זרועות עולם. כתוב אחד אומר וידא. וכתוב אחד אומר (שמואל-ב כב יא) וירא. מכאן שיש לו עולמות הרבה והוא הולך להראות בהן. (שנאמר) ישת חשך סתרו. מהיכן הביא החשך על המצרים מן החשך שבסתרו. רבי נחמיה אומר מן החשך שבגיהנם שנאמר (איוב י כב) ארץ עיפתה כמו אופל:

יד חשכת מים עבי שחקים. א״ר נחמיה אין הארץ שותה אלא ממימי אוקיאנוס. אמר לו רבי יהושע והלא מימי אוקיאנוס מלוחין הן. אמר לו מתמתקים הם בעבים. אמר רבי אבא כדקין הללו של בהמה שהן שופכין אלו באלו. אמר ריש לקיש למה נקרא שמם שחקים. שהם שוחקין אלו באלו. אמר רבי יוחנן מעשה נסים יש בגשמים אדם נוטל כברה חושר שתים ושלש אצבעות ואינו מספיק לירד עד שמתערבין זה בזה. ומהלך חמש מאות שנה גשמים יורדין ואין טיפה מתערבת בחברתה. והיינו דכתיב (איוב לו לא) כי בם ידין עמים. יתן אוכל למכביר. רב יהודה בר יחזקאל אמר כך היה אבא מברך יתברך ויתגדל שמיה דקודשא בריך הוא. שהן אלף אלפים וריבי רבבות ואין טיפה נוגעת בחברתה כמלא נימא שנאמר (שם כז) כי יגרע נטפי מים. רבי חייא בר אבא (ורבן) [ורבנן]. חד מנהון אמר חשוך ענני סגיין מוי שנאמר חשכת מים עבי שחקים. ואחרינא אמר נהור ענני סגיין מוי שנאמר (שם לז יא) יפיץ ענן אורו. ריש לקיש אמר הענן מלמטה הוא עולה שנאמר (בראשית ב ו) ואיד יעלה מן הארץ. כתוב אחד אומר חשכת מים. וכתוב אחד אומר (שמואל-ב כב יב) חשרת מים. בשעה שהעננים טוענין את המים מחשיכין מן המים ואחר כך חושרין אותו לעולם. לכך נאמר חשכת מים וחשרת מים:

טו מנוגה נגדו עביו עברו. כשהרוח מנשבת והשמש מזריח נגדו עביו עברו. ר׳ יודן בשם ר׳ אבא אמר כשבא הקב״ה לעשות מלחמה עם המצריים בים באו מלאכי השרת לסייעו. אלו טוענין חרבות ואלו טוענין קשתות ואלו טוענין רמחים. אמר להן הקב״ה איני צריך עברון מן הכא באותו שעה עביו עברו. אמר רבי יהודה הנשיא מלך בשר ודם כשהוא הולך למלחמה נוטל כל חיילותיו עמו וכשהוא הולך לטייל למיומם שלו נוטל (כל) לגיונותיו לתשמישו. אבל הקב״ה אינו כן כשהוא יוצא למלחמה אינו יוצא אלא לעצמו שנאמר (שמות טו ג) ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו. וכן הוא אומר (זכריה יד ג) ויצא ה׳ ונלחם. וכשיוצא למיומם שלו במתן תורה ראה מה כתיב (תהלים סח יח) רכב אלקים רבותים. וכתיב (זכריה יד ה) ובא ה׳ אלקי כל קדושים עמך:

טז וירעם משמים ה׳. אמר רבי אבא שלש מלחמות של מהומה הבטיח הקב״ה לישראל בכניסתן לארץ שנאמר (שמות כג כז) את אימתי אשלח לפניך. (דברים ז כג) ונתנם ה׳ אלקיך לפניך והמם מהומה גדולה. ורבנן ילפי לה מהכא (יהושע י י) ויהומם ה׳ לפני ישראל. (שופטים ד טו) ויהם ה׳ את סיסרא. (שמואל-א ז י) וירעם ה׳ בקול גדול וגו׳ ויהמם. אמר ר׳ סימון ועוד שתים. וברקים רב ויהמם. (זכריה יד יג) תהיה מהומת ה׳ רבה בהם. ר׳ סימון בשם רבי אבא אמר אחת לשעבר שנעשה לפרעה ואחד לעתיד לבוא לגוג ומגוג:

יז ויראו אפיקי מים. את מוצא בשעה שאמר הקב״ה למשה (שמות יד טז) ואתה הרם את מטך. נבקעו כל מעיינות תהום שבעולם אפילו מים שבכדים ושבגתות ושבצלוחיות נחלקו באותה שעה. הוי ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל. אלו שבים. א״ר יודן (תהלים עז יז) ראוך מים. אלו המים העליונים. (שם) ראוך מים יחילו. אלו התחתונים. מגערתך. אמר רבי חנינא לא מגערתך ממש אלא מנשמת רוח אפך. שנאמר (שמות טו י) נשפת ברוחך כסמו ים:

יח ישלח ממרום יקחני. רבי יודן אמר כיון שעלה אחרון מישראל מן הים עלה אחרון שבמצרים בים. א״ר יודן מה היו עושין התשושין שבהם שנכנסו. כביכול היה הקב״ה נותן ידו ושולח אותן מן הים שנאמר ימשני ממים רבים. א״ר שמעון בן לקיש על אלו ועל אלו הפך הים. מה היה עושה. ימינו אחת מצלת לישראל וימינו אחת שוקעת למצריים שנאמר (שם ו) ימינך ה׳ נאדרי בכח לישראל. (שם) ימינך ה׳ תרעץ אויב למצריים. ר׳ שמעון בן לקיש אמר אף הראשונים שבמצריים הגיעו ליבשה וביקשו לילך והביא הקב״ה את הים ודיבקם וכסה אותם שנאמר (הושע כד ז) ויבא עליו את הים ויכסהו:

יט יצילני מאויבי עז. ר׳ סימן פתר לה ביום השלישי. מאויבי עז זה פרעה שנאמר (שמות טו ט) אמר אויב. ומשונאי אלו המצריים. יקדמוני ביום אידי זה עמלק שנאמר (דברים כד יח) אשר קרך בדרך. ויהי ה׳ למשען לי (שמות יז יב) וידי משה כבדים. ויציאני למרחב שנתן לי את התורה שנאמר (איוב יא ט) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. יחלצני כי חפץ בי יגמלני ה׳ כצדקי. מדבר בשבטו של לוי שלא היו באותו מעשה. ומהו כבור ידי ישיב לי. א״ר פנחס כבוריות שעשו ידי. כי שמרתי דרכי ה׳ בעגל. ולא רשעתי מאלקי (שמות לב כו) ויעמוד משה בשער המחנה. ר׳ ברכיה בשם ר׳ שמעון בן לקיש אמר מאן לא בעי למהוי קריביה דמלכא. אלא שאמר כל מי שלא נתן נזם לעגל יבוא אלי. מיד (שם) ויאספו אליו כל בני לוי. כי כל משפטיו לנגדי (דברים לג י) יורו משפטיך ליעקב. ואהיה תמים עמו (שם ח) תמיך ואוריך לאיש חסידך:

כ עם חסיד תתחסד. עם גבר תמים תתמם. עם נבר תתברר. ר׳ יהודה פתר קרייא באברהם בשעה שבא עם הקב״ה בחסידות אף הקב״ה בא עמו בחסידות. ובשעה שבא עמו בתמימות אף הקב״ה בא עמו בתמימות. ואימתי בא עמו בחסידות בשעה שאמר לו (בראשית טו ב) ה׳ אלקים מה תתן לי.

מה כתיב בתריה (שם ד) לא יירשך זה. ואימתי בא עמו בתמימות בשעה שאמר לו (שם יח ג) אל נא תעבור מעל עבדך. מה כתיב תמן (שם כב) ואברהם עודנו עומד. וכשבא עמו בעקמנות אף הקב״ה בא עמו כן. ואימתי בשעה שאמר לו (שם טו ח) במה אדע. מה כתיב בתריה (שם יג) ידוע תדע. (אמר ר׳ סימון תיקון סופרים הוא שכינה היתה ממתנת לו עד שנפנה מן המלאכים). ר׳ נחמיה פתר קרא במשה כשבא עמו בחסידות אף הקב״ה בא עמו כן. אימתי בשעה שאמר (שמות ג ג) מדוע לא יבער הסנה. אמר מאן דברייה קאי בגויה. מה כתיב (שם ו) ויסתר משה פניו. וכשבא בתמימות אף הקב״ה כן. ואימתי בשעה שאמר לו (שם יג) ואמרו לי מה שמו. אמר לו זו עכשיו לשעה אהיה אשר אהיה. ואימתי בא עמו בעקמנות בשעה שאמר לו (שם ד יג) שלח נא ביד תשלח. מה כתיב תמן (שם טז) ודבר הוא לך אל העם. ואימתי נתברר על עסקיו בשעה שאמר (שם לג יח) הראני נא את כבודך. מה כתיב תמן (שם יט) אני אעביר כל טובי על פניך. א״ר שמואל לפי שהיה הקב״ה מפתה את משה כל שבעת ימי הסנה שילך בשליחותו שנאמר (שם ד י) ויאמר משה אל ה׳ בי אדוני לא איש דברים אנכי גם אחד. תמול שנים. מתמול שלשה. שלשום ארבעה. משלשום חמשה. גם ששה. מאז שבעה. בשביעי אמר לו (שם יג) שלח נא ביד תשלח. והיה מסרב ואמר להקב״ה רבון העולם כבר חשבתי מה שאמרת לאברהם אבינו בין הבתרים (בראשית טו יג) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. ועדיין לא נשלמו ולא עשו שם אלא מאתים ועשר. אמר לו הקב״ה לא כמו שאתה מחשב לעצמך שמיום שנולד יצחק הקדמתי להם הקץ ודלגתי אותו. וכן אומר (שיר השירים ב ח) מדלג על ההרים וגו׳. וכבר נשלם. והיינו דכתיב (תהלים קג ז) יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו. עלילה שעשה לבני ישראל. אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך שאני צוררה לך בכנפיך. ואימתי פרע לו. א״ר ברכיה כל שבעת ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לארץ. בשביעי אמר לו (דברים ג כז) כי לא תעבור את הירדן. ר׳ חלבו אמר כל שבעת ימי המלואים היה משה מבקש לשמש בכהונה גדולה דכתיב (ויקרא ט א) ויהי ביום השמיני:

כא כי אתה עם עני תושיע. אלו ישראל. ועינים רמות תשפיל עיניך על רמים להשפילם. כי אתה תאיר נרי במרדכי. ה׳ אלקי יגיה חשכי באסתר. דבר אחר כי אתה תאיר נרי ביואש. ה׳ אלקי יגיה חשכי ביהוידע. ר׳ אליעזר אומר בעליית בית המקדש היה טמון. א״ר שמואל בר נחמני בתאין היה טמון. א״ר סימון נראין דברי ר׳ אליעזר בעליית בית המקדש בימות החמה. ודברי ר׳ שמואל בימות הגשמים. ומי שמרו יהוידע הכהן ויהושבעת אשתו. הוי אומר כי אתה תאיר נרי:

כב דבר אחר כי אתה תאיר נרי. בגדודי עמלק. א״ר יהושע בן לוי גייס גדול של עמלק בא אל דוד והיה דוד עושה מלחמה עמו שתי לילות ויום אחד. שנאמר (שמואל-א ל יז) ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם. ומי האיר לו באותן הלילות. א״ר יהושע בן לוי הקב״ה מאיר לו. הוי כי אתה תאיר נרי. בר קפרא אמר אמר לו הקב״ה נרי בידך ונרך בידי אם אתה תאיר נרי רוצה לומר אם אתה תשמור את נרי אני אשמור את שלך וכו׳ (במזמור טז):

כג כי בך ארוץ גדוד. ר׳ חייא בשם ר׳ לוי אמר בשעה שאמר דוד לישראל לעשות מלחמה עם אנשי יבוס התחיל אומר (דברי הימים-א יא ו) כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר. מה עשה יואב הביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראש דוד ונתלה בברוש ודילג על החומה. אמר דוד (תהלים קמא ה) יהלמני צדיק חסד ויוכיחני. מה עשה הקב״ה קיצר את החומה ועלה דוד אחריו שנאמר ובאלקי אדלג שור:

כד האל תמים דרכו. אמר רב לא נתן הקב״ה את המצוות לישראל אלא כדי לצרף אותן שנאמר אמרת ה׳ צרופה. האל תמים דרכו. דרכו של אלקים תמים אתה על אחת כמה וכמה. וכי מה איכפת ליה להקב״ה שוחט מן הקנה ואוכל או מן הזנב. רבי ברכיה בשם רבי יעקב כתיב (ויקרא ז כד) וחלב נבלה וחלב טרפה וגו׳. אם לא אכלתם אותם בעולם הזה חייכם שאריסטון גדול מתוקן לכם לעולם הבא שנאמר (יואל ב כו) ואכלתם אכול ושבוע:

כה דבר אחר האל תמים דרכו. זה אברהם שנאמר (בראשית יז א) התהלך לפני והיה תמים. אמרת ה׳ צרופה. שצרפו הקב״ה בעשר נסיונות. ואלו הן - כשירד לתוך כבשן האש שנאמר (שם טו ז) אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים. שנים כשאמר לו לך לך. ושנים בשרה. בהגר (שם טז ב) בא נא אל שפחתי. ובישמעאל (שם כא י) גרש האמה הזאת. ובמלכים (שם יד יד) וירק את חניכיו. ובמילה שאמר לו הקב״ה (שם יז א) התהלך לפני והיה תמים. ובין הבתרים כשראה המלכיות משעבדות לבניו. וביצחק (שם כב ב) קח נא את בנך את יחידך. הוי אמרת ה׳ צרופה מגן הוא. אומות העכו״ם אומרים למה הקב״ה מחבב לאברהם הצילו מכבשן האש ומן תשעה מלכים ואוכלוסין ומכל הצרות שעברו עליו. אמר להן הקב״ה הריני אומר לו שיקריב את בנו והוא שומע לי וחוסה בי לפיכך אני מגינו. הוי מגן הוא לכל החוסים בו. ולמחר מברכין בניו בתפלה ברוך מגן אברהם. מגני וקרן ישעי משגבי. אמר דוד לפני הקב״ה מפני מה אומרים מגן אברהם ולא מגן דוד. אמר לו בחנתיו בעשרה נסיונות. אמר לפניו (תהלים כו ב) בחנני ה׳ ונסני. כיון שנסה אותו בבת שבע ולא עמד בו מיד התפלל דוד שיאמרו מגן דוד בברכת ההפטרה. כי בשם קדשך נשבעת לו שלא יכבה נרו לעולם ועד ברוך אתה ה׳ מגן דוד. הדא הוא דכתיב ותתן לי מגן ישעך:

כו כי מי אלוה מבלעדי ה׳. אמרה חנה (שמואל-א ב ב) אין קדוש כה׳ וגו׳ ואין צור כאלקינו. אין צייר כאלקינו. הצייר הזה אינו יכול לצייר במים והקב״ה צר במים שנאמר (בראשית א כ) ישרצו המים. צייר זה אינו צר באפלה והקב״ה צר באפלה שנאמר (תהלים קלט טו) אשר עושיתי בסתר רוקמתי. הצייר הזה צר צורה מתוך צורה ומתוך סממנין הרבה אדום שחור לבן וירוק. והקב״ה מטפה אחת של לובן ומטפה של אודם צר את האדם. צייר זה אינו יכול לצור כל הצורה בבת אחת אלא קימעא קימעא עד שהוא גומר כל הצורה. אבל הקב״ה צר אותה בבת אחת שנאמר (ירמיה י טז) כי יוצר הכל הוא. בשר ודם הוא משבח את צורתו והקב״ה צורתו משבחת אותו. בשר ודם אינו יכול להטיל בו רוח ונשמה קרבין ובני מעים. והקדוש ברוך הוא צר צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבין ובני מעים. שנאמר (תהלים קד א-לה) ברכי נפשי את ה׳. הוי אומר אין צור זולתי אלקינו׃

כז מלמד ידי למלחמה ונחתה קשת נחושה זרועותי. מלמד שהיה נוטל דוד קשת נחושה וכופפה. דבר אחר נוח לאדם לכוף קשת נחושה ולא לכוף זרועותיו של דוד. דבר אחר קשת נחושה. שהוא בא מזרעו של נחשון׃

כח ותתן לי מגן ישעך. שלשה דברים נתנו מתנה לעולם ואלו הן - התורה והגשמים והמאורות. תורה שנאמר (שמות לא יח) ויתן אל משה. הגשמים שנאמר (דברים יא יד) ונתתי מטר ארצכם. מאורות שנאמר (בראשית א יז) ויתן אותם אלקים ברקיע השמים. רבי זעירא בשם ריש לקיש אמר אף השלום שנאמר (ויקרא כו ו) ונתתי שלום בארץ. ורבנן אמרי אף הנקמה שנאמר (יחזקאל כה יד) ונתתי את נקמתי באדום. ר׳ יהושע אמר אף הישועה שנאמר ותתן לי מגן ישעך. ובזכות מה. בזכות התורה. וימינך תסעדני. זו התורה שנאמר (דברים לג ב) מימינו אש דת למו׃

כט דבר אחר ותתן לי מגן ישעך. מדבר באברהם שהיה יושב והשכינה עומדת. רבי ברכיה (אמר) בשם רבי לוי אמר ביקש אברהם לעמוד אמר לו הקב״ה שב. סימן טוב הוא לבניך שהן יושבין ואני עומד שנאמר (תהלים פב א) אלקים נצב בעדת אל. ר׳ שמואל בר חייא ור׳ יודן בשם רבי חנינא על כל שבח ושבח שישראל משבחין להקב״ה הוא משרה שכינתו עליהם. מה טעם (שם כב ד) ואתה קדוש יושב תהלות. אמר רבי סימון בשעה שנגלה הקב״ה על אברהם היה מצטער על מילתו. אמר הקב״ה למלאכים לכו אצלו ונטפל עמהם השכינה ומעכב לו עד שהלכו המלאכים שנאמר (בראשית יח כב) ויפנו משם. אמר רבי סימון תיקון סופרים הוא שהשכינה עומדת וממתנת לו. הוי וענותך תרבני. אמר רבי חייא תלמיד הולך לפני רבו בלילה מי נוטל לו הפנס לא התלמיד. והקב״ה נוטל את הפנס לפני ישראל. שנאמר (שמות יג כא) וה׳ הולך לפניהם יומם. הוי וענותך תרבני. רבי לוליאני בשם רבי ישמעאל אמר בנוהג שבעולם הרב אומר והתלמיד עונה. אבל הקב״ה אינו כן (שם יט יט) משה ידבר והאלקים יעננו בקול. הוי וענותך תרבני. אמר בן עזאי מלך בשר ודם כשהוא מזכיר מזכיר שמו ואחר כך קטיגמא שלו. והקב״ה אינו כן מזכיר קטיגמא שלו ואחר כך שמו שנאמר (בראשית א א) בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. הוי וענותך תרבני. אמר ר׳ אבא ראית מימיך הרב והתלמיד עסוקין בתורה והרב אומר לתלמיד הוגעתיך רב לך. והקב״ה לימד תורה לישראל ארבעים יום ובסוף אמר להן הוגעתי אתכם וציערתי שנאמר (דברים א ו) ה׳ אלקינו דבר אלינו בחורב לאמר. אמר ר׳ שמעון בנוהג שבעולם התלמיד והרב עומדין הרב אומר לתלמיד לך והמתן לי במקום פלוני והתלמיד הולך וממתין לו. והקדוש ברוך הוא אומר ליחזקאל (יחזקאל ג כב) קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך. וכתיב (שם כג) ואצא אל הבקעה. הוי וענותך תרבני. רבי יודן בשם רבי חמא אמר לעתיד לבוא הקב״ה מושיב מלך משיח לימינו שנאמר (תהלים קי א) נאם ה׳ לאדוני שב לימיני. ואברהם לשמאלו ופניו מתכרכמין ואומר בן בני יושב על הימין ואני על השמאל. והקב״ה מפייסו ואומר בן בנך לימיני ואני על ימינך. כביכול (שם ה) ה׳ על ימינך. הוי וענותך תרבני׃

ל תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו. לא ירחבון ולא ידחפון ולא יתערפלון. רבי יהושע בן לוי אמר מכח החרב שהניף ישבי דחה את דוד י״ח אמה ונפל לארץ. היו שניהם מתיראין זה מזה. ודוד מקלס להקב״ה תרחיב צעדי תחתי. מיד הצמיח הקב״ה לאבישי שנאמר (שמואל-ב כא יז) ויעזור לו אבישי בן צרויה. אמר להם ישבי שנים על אחד. אמרין ליה הא אנן קטלין לך עול אימא בקרתא עשרה קטלין לך. אמר רבי שמואל בר נחמני בשעה שראה דוד את המלאך נצטנן דמו של דוד מיראתו. שנאמר (מלכים-א א א) ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו. מלמד שהיה ירא ונצטנן דמו׃

לא ארדוף אויבי. בגדוד עמלק שנאמר (שמואל-א ל ח) הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו. ולא אשוב עד כלותם. שנאמר (שם יז) ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם. אמחצם ולא יכלו קום. מכת מחיצה. ותאזרני חיל למלחמה. על ידי שתחלת ברייתו לחיל לפיכך תכריע קמי תחתי׃

לב ואויבי נתת לי עורף. הפסוק הזה מדבר ביהודה. אמר רבי יהושע בן לוי בשם רבי יהודה בר אלעאי מסורת אגדה היא יהודה הרג לעשו. אימתי בשעה שמת יצחק הלכו יעקב ועשו וכל השבטים לקבור אותו דכתיב (בראשית לה כט) ויקברו אותו עשו ויעקב בניו. והיו הולכין במערה ועומדין ובוכין והשבטים עומדין וחולקין כבוד ליעקב ויצאו חוץ למערה כדי שלא יהא יעקב נמאס ומתבזה לפניהם. השחיל עצמו עשו ונכנס למערה. נכנס יהודה אחריו אמר שמא הוא הורג לאבא בפנים. השחיל עצמו ונכנס ומצא את עשו שהיה מבקש להרוג את אביו מיד עמד יהודה והרגו מאחריו. ולמה לא הרגו מנגד פניו. שהיה קלסתר פניו דומות ליעקב לכך חלק לו כבוד והרגו מאחריו. והוא שאביו מברכו (שם מט ח) ידך בעורף אויביך. ולמה בירכו

בעורף. כמה נתחבט יהושע לפני הקדוש ברוך הוא שיתן לו את העורף ולא נתן לו. שכן כתיב (יהושע ז ח) בי אדוני מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף. ואף על פי כן לא הועיל כלום. ולמי נתן את העורף לשבטו של יהודה שנאמר ידך בעורף אויביך. וכן דוד אומר ואויבי נתת לי עורף. אמר פיזמריקון שלי הוא שנאמר (דברים לג ז) וזאת ליהודה ויאמר. וממי את למד ידיו רב לו. מגלית. שנאמר (שמואל-א יז מט) ותטבע האבן במצחו ויפול על פניו. לא היה צריך ליפול אלא לאחריו ולמה נפל על פניו. אלא המלאך דחפו על פניו. אמר הקב״ה הפה שחירף וגידף (יהא תלוי באויר) יסכר בעפר. שנאמר (איוב מ יג) טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון. דבר אחר ולמה על פניו. כדי שלא יצטער דוד וילך ויחתוך את ראשו. נשתכר י״ב אמה וזרתיים (מן הצד). מלא קומתו לפניו ומלא קומתו לאחריו שש אמות וזרת. לכך נפל על פניו בין רגליו של דוד שנאמר (תהלים קי א) נאם ה׳ לאדני שב לימיני. דבר אחר למה על פניו. שהיה דגון אלוהו צר על לבו לקיים מה שנאמר (ויקרא כו ל) ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. דבר אחר למה על פניו. לקיים מה שנאמר ואויבי נתת לי עורף. אצמיתם. אחליטם במיתה משונה כמה דאמר (ויקרא כה ל) לצמיתות לחלוטין:

לג תפלטני מריבי עם. שלא יהא לי דין בפניהם. אמר בן עזאי אמר דוד נוח לי למלוך על כל העולם כולו ולא למלוך על שני עטופי סדינין. אמר לו הקב״ה דוד אטילס. אמר לפניו רבון העולמים תשימני לראש גוים. מפלטי מאויבי מבבל. אף מקמי ממדי. תרוממני ביון. מאיש חמס תצילני באדום. על כן אודך בגוים ה׳. מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד. מה כתיב אחריו השמים מספרים כבוד אל. וכן בשעה שהקב״ה מכין כסאו של דוד הכל שמחין. שנאמר (תהלים פט ה) עד עולם אכין זרעך. מה כתיב אחריו (שם ו) ויודו שמים פלאך ה׳. כתוב אחד אומר מגדיל. וכתוב אחד אומר מגדול. א״ר יודן לפי שאין הגאולה של אומה זו באה בבת אחת אלא קימעא קימעא. ומהו מגדיל שהיא מתגדלת והולכת לפני ישראל. לפי שהן עכשיו שרויין בצרות גדולות ואם תבוא הגאולה בבת אחת אינן יכולין לסבול ישועה גדולה שהיא באה מתוך צרות גדולות. לכך הוא באה קימעא קימעא ומתגדלת והולכת. ולכך היא משולה הגאולה כשחר. שנאמר (ישעיה נח ח) אז יבקע כשחר אורך. ולמה נמשלה כשחר. שאין לך אפלה גדולה מאותה שעה הסמוכה לבקר. ואם יעלה גלגל חמה באותה שעה כל הבריות נלכדין. אלא עמוד השחר עולה ומאיר לעולם תחלה ואחר כך גלגל חמה עולה ומאיר ואין בריה נלכדת. שנאמר (משלי ד יח) ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום. ומהו מגדול שנעשה להם מלך המשיח כמגדל שנאמר מגדול ישועות מלכו. וכתיב (שם יח י) מגדל עוז שם ה׳ בו ירוץ צדיק ונשגב:

מזמור יט

א למנצח מזמור לדוד. השמים מספרים. זה שאמר הכתוב (משלי טז ד) כל פעל ה׳ למענהו. לקילוסו. כמה דאמר (תהלים קמז ז) ענו לה׳ בתודה. דבר אחר לעדותו. כענין שנאמר (שמות כ יג) לא תענה ברעך עד שקר. וכתיב (תהלים קכב ח) למען אחי ורעי. רבי אביהו אמר שני דברים אין אומות העכו״ם כופרין בהן על הקב״ה שברא את העולם לששת ימים. ושהוא מחיה את המתים. כיצד אדם הולך ומעלה בזכורו כל ימות השבת והוא עולה ובשבת אינו עולה. והבהמה אפילו בחול אינה עולה. לפי שאינה חיה לעתיד לבוא. הוי כל פעל ה׳ לעדותו:

ב דבר אחר כל פעל ה׳. לקילוסו. שהכל מקלסין אותו על פעולתו ועל מעשהו וכל מעשיו מקלסין אותו. רבי ברכיה בשם רבי שמעון אומר מי שאין לו ראש בפני הבריות יש לו ראש לפני הקב״ה. שנאמר (משלי ח כו) וראש עפרות תבל. הים אין לו ידים ויש לו לפני המקום. שנאמר (תהלים קד כה) זה הים גדול ורחב ידים. הארץ אין לה אזנים ויש לה לפני המקום. שנאמר (ירמיה כב כט) ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה׳. ואין לה ידים ויש לה לפני המקום. שנאמר (שופטים יח י) והארץ רחבת ידים. שמים אין לו לב ויש לו לפני המקום. שנאמר (דברים ד יא) עד לב השמים. וכן הים (שמות טו ח) קפאו תהומות בלב ים. והארץ אין לה טבור ויש לה לפני המקום. שנאמר (יחזקאל לח יב) יושבי על טבור הארץ. ואין לה פה וכתיב (במדבר טז לב) ותפתח הארץ את פיה. וכן אין לה רגלים ולא ירכים ויש לה לפני המקום. דכתיב (קהלת א ד) והארץ לעולם עומדת. וכן יש לה ירכים דכתיב (ירמיה לא ז) וקבצתים מירכתי ארץ. שמים מנין שנאמר השמים מספרים כבוד אל. זה שאמר הכתוב (איוב לז כ) היסופר לו כי אדבר. רבי אבהו אמר אם מבקש אדם לומר שבחו של הקב״ה יותר מדאי מתבלע מן העולם. שכן דוד אמר (תהלים קו ב) מי ימלל גבורות ה׳. רבי חנינה ורבי יונתן אזלין למיעבד באילין קרייתא דרומא עיילו להדא כנישתא חזיוה לחזנא דקריב ואמר האל הגדול הגבור האמיץ והעזוז. ושתקו יתיה. אמרו לו אין לך רשות להוסיף על תקון חכמים בברכות. מנין ממשה רבינו. רב הונא בשם רב אמר (איוב לז כג) שדי לא מצאנוהו שגיא כח. לא מצאנו גבורתו של הקב״ה. רבי שמואל בר נחמן אמר מי ימלל גבורות ה׳. כמו אני וחברי. א״ר אבין תרגם יעקב איש כפר טבריה בצור (תהלים סה ב) לך דומיה תהלה. סמא דכולא משתוקא למרגלית דלית לה טימי דכל מה דאת משבחת לה את פגים לה. אמר רבי פנחס הכהן בר חמא משה תיקן סדר תפלה שנאמר (דברים י יז) כי ה׳ וגו׳ אלקי האלקים ואדוני האדונים. משחרב בית המקדש אמר ירמיה (ירמיה לב יח) האל הגדול הגבור. ולא אמר נורא שאין נורא אלא מבית המקדש שנאמר (תהלים סח לו) נורא אלקים ממקדשיך. והיכן מוראו שנכנסו השונאים בביתו ולא נתייראו. ולמה אמר גבור. לזה נאה לקרותו גבור שהוא רואה

חורבן ביתו ושותק. אבל דניאל אמר (דניאל ט ד) האל הגדול והנורא. ולא אמר גבור. ולמה שבניו מסורין בקולרין והיכן גבורתו. ולמה אמר נורא. לזה נאה לקרותו נורא בנוראות שעשה לנו בכבשן האש. וכיון שעמדו אנשי כנסת הגדולה חזרו את הגדולה ליושנה שנאמר (נחמיה ט לב) ועתה אלקינו האל הגדול הגבור והנורא. למה שהוא מרומם על כל ברכה ותהלה על כל קילוס שקלסוהו בני אדם. ולזה נקראו אנשי כנסת הגדולה שהחזירו הגדולה ליושנה. אמר רבי יעקב בר׳ אלעזר יודעים הם באלקיהם שאמיתי הוא ואינן מחניפין לו. אמר ישעיה (ישעיה מד כג) רנו שמים כי עשה ה׳. אמרו לו אף אנו מקלסין השמים מספרים כבוד אל. משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו מדינות הרבה והיתה כל אחת ואחת אומרת כך וכך זהב יש למלך כך וכך אבנים טובות ועבדים ושפחות יש למלך והיה שם פקח אחד אמר להן מנין אתם יודעים ואתם רחוקים ממנו אלא מדינה שהוא דר בה היא נאה לומר עשרו ושבחו של מלך שהיא יודעת כבודו. כך אמר דוד כל הארץ וכל אשר יש בה אינן יכולין לומר שבחו של הקדוש ברוך הוא. ומי יכול לומר. השמים מספרים כבוד אל. ואימתי הכל מקלסין אותו כשירום קרנם של ישראל. שנאמר (תהלים קמח ז) הללו את ה׳ מן הארץ. ואימתי (שם יד) וירם קרן לעמו׃

ג דבר אחר השמים מספרים כבוד אל. זה שאמר הכתוב (איוב לח לז) מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב. א״ר שמואל בר אבא מכיר אני חוצות הרקיע כשם שאני מכיר חוצות נהרדעא. וכי שמואל עלה לרקיע. אלא על ידי שיגע בחכמתה של תורה למד מתוכה מה שיש בשחקים. א״ר הושעיא כחלל שבין מים התחתונים לרקיע כך יש חלל בין רקיע למים העליונים. אמר רבי פנחס הכהן בר חמא ומקרא מלא הוא (בראשית א ז) ויעש אלקים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע. אינו אומר אלא אשר מעל לרקיע שמים העליונים תלויים באויר. ומזיע המים העליונים הגשמים יורדין שנאמר (תהלים קד יג) משקה הרים מעליותיו. וכי ר׳ הושעיא עלה לרקיע. אלא לפי שיגע בחכמתה של תורה למד ממנה מה שיש ברקיע׃

ד דבר אחר השמים מספרים כבוד אל. אמר רבי יעקב בר זבדי זה שאמר הכתוב (שם קטז יב) מה אשיב לה׳ כל תגמולוהי עלי. אמר רבי שמואל בר נחמן ארבעה מזמורות שהיה אדם צריך לאמרן כללן במזמור חמישי. דבר אחר השמים מספרים כבוד אל. משל לגבור שנכנס במדינה ולא היו יודעין מה כחו. אמר להן פקח אחד מאבנא דהוא מתעשש אתון יודעין מה כחו. כך מהשמים אנו למידין כחו של הקב״ה. אמר ר״י לפי שהוא אומר (ירמיה כג כד) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא. יכול שכבודו מלא עליונים ותחתונים והלא כבר נאמר (תהלים ח ד) כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך. אין בהן אלא כדי אצבעו של הקב״ה. משל למלך שפירס וילון על פתח פלטין שלו. אמר המלך כל מי שהוא חכם יאמר מה השמלה הזאת וכל מי שהוא עשיר יעשה כמותה וכל מי שהוא גבור יגע בה. כך הקב״ה מתח השמים כדוק הזה של עין שנאמר (ישעיה מ כב) הנוטה כדוק שמים. אלא שפירסו כמין וילון. הקב״ה אמר כל מי שהוא חכם יאמר מה שלמה הזאת וכל מי שהוא גבור יגע בה. אמר רבי פינחס ממה שהשמים מורידין והארץ מגדלת הבריות מקלסין להקב״ה. לפיכך השמים מספרים כבוד אל. ומעשה ידיו מגיד הרקיע. כשישראל חוטאין מה כתיב (איוב כ כז) יגלו שמים עונו. כשהם זוכים מה כתיב (דברים כח יב) יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב׃

ה יום ליום יביע אומר. כתיב במשה רבינו (שמות לד כח) ויהי שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה. והלא כתיב (חבקוק ג ד) ונוגה כאור תהיה. (דניאל ב כב) ונהורא עמיה שרי. וכתיב (תהלים קלט יב) גם חשך לא יחשיך ממך. ומנין היה יודע משה מתי יום ומתי לילה שהוא אומר ארבעים יום וארבעים לילה. אלא בשעה שהקב״ה מלמדו תורה יודע שהוא יום ובשעה שהוא מלמדו משנה יודע שהוא לילה. דבר אחר כל זמן שהמלאכים מקלסין להקב״ה בקדושה היה יודע שהוא יום ובשעה שרואה אותם מקלסים בברוך יודע שהוא לילה. דבר אחר כשהוא רואה את המלאכים שוחקין את המן להוריד להם לישראל יודע שהוא יום וכשהיה יורד להם יודע שהוא לילה. דבר אחר כשהוא רואה גלגל חמה בא וכורע היה יודע שהוא לילה וכשרואה הכוכבים והלבנה והמזלות באין משתחוין לפני הקב״ה יודע שהוא יום. שנאמר (נחמיה ט ו) וצבא השמים לך משתחוים. דבר אחר כשהיה שומע קריאת שמע קודם לתפלה יודע שהוא יום וכשהיתה תפלה קודמת לשמע יודע שהוא לילה. ר׳ פנחס בשם ר׳ אבא אומר מלאך שהוא ממונה על התפלה ממתין עד שיתפלל כנסיה אחרונה שבישראל והוא עושה עטרה ונותנה בראשו של הקב״ה. שנאמר (משלי י ו) ברכות לראש צדיק. צדיקו של עולם׃

ו דבר אחר יום ליום יביע אומר. אמר זעירא יומו של יהושע מתנה ליומה של דבורה ויומה של דבורה וברק מתנה. כמה נסים ופלאים נעשו בהו. ולילה ללילה יחוה דעת. ולילו של גדעון ללילו של סנחריב. כמה נסים נעשים בהן׃

ז דבר אחר יום ליום. אמר ר׳ יוחנן בשעה שהזקנים נכנסין לעבר את השנים נוטלין מן היום ונותנים ללילה. ונוטלין מן הלילה ונותנין ליום. כיצד ארבע תקופות בשנה. תקופת ניסן. ותקופת תמוז. ותקופת תשרי. ותקופת טבת. מתקופת טבת ועד ניסן הלילה פורע ליום. ומן תקופת ניסן ועד תקופת תמוז היום לוה מן הלילה אחד משלשים בשעה. ומן תקופת תמוז ועד תקופת תשרי היום פורע ללילה. ומן תקופת תשרי עד תקופת טבת הלילה לוה מן

היום. נמצאו בתקופת ניסן ותשרי אין חייבין זה לזה כלום ונוטלין זה מזה בפינוסין ופורעין בפינוסין ואין אחד שומע ביניהן ואין מדתן כבני אדם שפורעין חוב בעדים ובית דין. אין אומר ואין דברים. אבל למטה הזקנים נוטלין מן היום ונותנין ללילה. ונוטלין מן הלילה ונותנין ליום ואין אומר ואין דברים. וכשהן יוצאין מן הוועד בכל הארץ יצא קום. והם אומרים אימתי ראש השנה ואימתי המועדות. ובקצה תבל מליהם. בכמה חדש ובכמה תקופה:

ח לשמש שם אהל בהם. רבי פנחס בשם רבי אבא אמר השמש נתון בתיק. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כקלע הזה של ספינה השמש מהלך. רבי ברכיה אמר כספינה שהיא באה מאכרמוניא שיש בה שלש מאות וששים וחמשה חבלים כמנין ימות השנה. וכספינה שהיא באה מאלכסנדריאה שיש בה שלש מאות וחמישים וארבעה חבלים כמנין ימות הלבנה. אמר רבי יהושע בן לוי בכל יום חמה ולבנה מכסות עיניהם מאורה של מעלה והן מתעכבות לצאת. מה עושה הקב״ה מאיר לפניהם והן מהלכין לאורו שנאמר (תהלים פט טז) ה׳ באור פניך יהלכון. ר׳ לוי אומר בכל יום ויום עומדין בדין לפני הקב״ה למה שהן מתביישין לצאת. ואומרים שהבריות משתחוין לנו ומכעיסין להקב״ה. ומה הקב״ה עושה מאיר בהן חציו והן יוצאין בעל כרחן שנאמר (צפניה ג ה) בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר. מהו לא נעדר. לא פסקין. כמה דאמר (ישעיה מ כו) לכלם בשם יקרא מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר. ומהו (צפניה ג ה) ולא יודע עול בושת. לא חכמין ולא בהתין טעוון דפלחין להון לקיין ולא בהתין. ר׳ אבהו בשם רבי חנינא אמר הלוכו הוא קלוסו שנאמר (תהלים קיג ג) ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה׳. רבי הונא אמר הוא שיהושע אומר לשמש (יהושע י יב) שמש בגבעון דום. אמר ליה שתוק את ואנא קאים:

ט והוא כחתן יוצא מחופתו. מה חתן זה נכנס גבור ויוצא חלוש כך השמש יוצא גבור ונכנס חלוש מעונותיהן של בריות. דבר אחר מה חתן זה נכנס טהור ויוצא טמא כך השמש נכנס טהור ויוצא טמא. יכול שהוא עושה אנגריא. תלמיד לומר ישיש כגבור לרוץ אורח. מלמד שהוא עושה שביל בפני עצמו:

י מקצה השמים מוצאו. שבאחד בתמוז אין צל לכל בריה תחתיו. ותקופתו על קצותם. רבנן אמרו יש גיהנם לעתיד לבוא שנאמר (ישעיה לא ט) נאם ה׳ אשר אור לו בציון. ר׳ ינאי ורבי שמעון בן לקיש אמרי תרוויהו אין גהינם לעתיד לבוא אלא השמש הזו שהיא מלהטת את הרשעים. שנאמר (מלאכי ג יט) כי הנה היום בא בוער כתנור. את מוצא שהוא נתון בנרתיק והוא נתון בגלגל ובריכה של מים שעל גבי הרקיע עוברת תחתיו והוא מתיש חמתו במים אשר מעל לרקיע ואף על פי כן אין נסתר מחמתו. מה הקב״ה עושה לעתיד לבוא שולף אותו מנרתיקו ומביא לרקיע השני ודן בו את הרשעים והוא שורפן שנאמר (שם) כי הנה היום בא בוער כתנור. אמר רבי יהושע צדקה עשה הקב״ה בעולם שלא נתנו ברקיע הראשון (שאלמלא) [שאלמלי] נתנו ברקיע הראשון לא היה כל בריה תחתיו צל שנאמר אין נסתר מחמתו. אבל לעתיד לבוא מי נסתר מחמתו מי שהוא עוסק בתורה. מה כתיב אחריו תורת ה׳ תמימה משיבת נפש. וכן הוא אומר (איוב לד כב) אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און. ומי נסתר מי שהוא עוסק בתורה. שנאמר (מלאכי ג כב) זכרו תורת משה עבדי. וכתיב תורת ה׳ תמימה. אחרינא אמר ולמה היא משיבת נפש שהיא תמימה. עדות ה׳ נאמנה. ולמה (שהיא) [היא] מחכימת פתי שהיא נאמנה:

יא דבר אחר תורת ה׳ תמימה. אימתי היא תמימה בשעה שהיא יוצאה מפי תמים. ואימתי היא נאמנה בשעה שהיא יוצאה מפי נאמן. רבי תנחומא פתר לה בשיתא סדרי משנה. תורת ה׳ תמימה זה סדר נשים. עדות ה׳ נאמנה זה סדר זרעים. שהוא מאמין בחיי העולם וזורע. יראת ה׳ טהורה זה סדר טהרות. שמפריש בין טומאה לטהרה:

יב פקודי ה׳ ישרים משמחי לב זה סדר מועד. שיש בו סוכה ולולב ומועדות. שנאמר בהן (דברים טז יד) ושמחת בחגך. מצות ה׳ ברה זה סדר קדשים. שמאיר את העינים לקדושים. משפטי ה׳ אמת צדקו יחדו זה סדר נזיקין. שיש בו כל הדינין:

יג דבר אחר פקודי ה׳ ישרים. תני חזקיה בר חייא אלו דברי תורה שהן עטרה לראש שנאמר (משלי א ט) כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך. מלוגמא ללב משמחי לב. קילורית לעינים מצות ה׳ ברה מאירת עינים. רטיה למכה (שם ג ח) רפאות תהי לשרך. וכוס עיקרים לבני מעים (שם) ושקוי לעצמותיך. ומנין שנבלעת במאתים וארבעים ושמונה איברים (שם ד כב) ולכל בשרו מרפא:

יד יראת ה׳ טהורה. אמר רבי לוי לפי שהיה אהרן ירא את השם שנאמר (מלאכי ב ה) ואתנם לו מורא ויירא‌ני. לפיכך נתנה לו פרשה אחת מן התורה שאינה זזה לא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות. ואיזו זו פרשת המת שלא יהא מטמא למתים. שנאמר (ויקרא כא א) אמור אל הכהנים בני אהרן. צדקו יחדו. ר׳ שמעון בן לקיש אמר צדקו מקל וחומר. ורבנן אמרי צדקו מגזרה שוה:

טו הנחמדים מזהב ומפז רב. אין אנו יודעין מי חמדן אם ישראל אם אומות העכו״ם. בא שלמה ופירש (שיר השירים ב ג) בצלו חמדתי וישבתי. בשמרם עקב רב. כל המשמר את התורה נעשה רב. דבר אחר כל המשמר את התורה עד עקב הוא רב ופותחין לו פתח:

טז שגיאות מי יבין. תני רבי שמעון בן יוחאי מה גבורים הם הצדיקים שהן יודעין לפתות את בוראן ויודעין היאך לקלס. ראה דוד היאך מקלס את בוראו התחיל מקלס בשמים שנאמר השמים מספרים כבוד אל. אמרו השמים שמא אתה צריך כלום. ומעשה ידיו מגיד הרקיע. אמר לו רקיע שמא אתה צריך כלום. היה מזמר והולך. התחיל לקלס בתורה שנאמר יראת ה׳ טהורה. אמר לו הקב״ה דוד מה את בעי. אמר לו שגיאות מי יבין. שגייתא דעבדינן קמך. אמר ליה הא שרי לך והא שביק לך. גם מזדים חשוך עבדך. אלו הזדונות. אל ימשלו בי אז איתם. אלו תוקפי עברות. כענין שנאמר (דברים כא ד) אל נחל איתן. ונקיתי מפשע רב. אותו עוון רב. אמר ר׳ לוי אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אתה אלוה רב ואנא חובי רברבין יאה לאלוה רב למשבק חובין רברבין. שנאמר (תהלים כה יא) למען שמך ה׳ וסלחת לעוני כי רב הוא. אמר רב אחא הכותיים הללו יודעים לסבב על הפתחים. בתחלה הם אומרים תנו לעני מעט מים. משנותנהו אומר להם תנו להם בצל אחד ונותנין לו. ואומר להם בצל בלא פיתא נסיב ליבא. וכן הצדיקים יודעין לרצות את בוראן שנאמר (משלי י לב) שפתי צדיק ידעון רצון. זה משה. אבל הרשעים פי רשעים תהפוכות. שאינן יודעין לרצות להקב״ה. דבר אחר שפתי צדיק ידעון רצון. זה משה. בשעה שבקש לברך את ראובן מהו אומר תחלה (דברים לג ב) ה׳ מסיני בא. אף חובב עמים. תורה צוה לנו משה. יחי ראובן ואל ימות:

יז יהיו לרצון אמרי פי. יכתבו לדורות ויחוקו לדורות. צורי וגואלי. צורי בים וגואלי בעמלק. צורי במרה וגואלי בהר סיני. צורי בעולם הזה וגואלי לעולם הבא:

מזמור כ

א למנצח מזמור לדוד. יענך ה׳ ביום צרה. זה שאמר הכתוב (תהלים צא טו) יקראני ואענהו. אמר הקב״ה בשעה שמגעת צרה לישראל ומבקשין אותי והן משתתפין בכבודי כבודי עמהן באותה שעה אני עונה אותם שנאמר יקראני ואענהו למה עמו אנכי בצרה. א״ר יודן [משל] לאשה שהיא עם אמה בכעס עלתה אמה למעלה. ובשעת לידתה היתה מצוחת מלמטה ואמה שומעת קולה מלמעלה וצווחת גם היא כנגדה. והיו השכנות אומרות לה מה טיביך וכי את יולדת עמה. אמרה להן בתי יולדת בצער אף על פי שהכעיסה אותי איני יכולה לסבול צווחתה ואני צווחת עמה לפי שצרת בתי שלי היא. כך כשחרב בית המקדש נתן קול בבכי ויללה בעולם שנאמר (ישעיה כב יב) ויקרא ה׳ אלקים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד. אמרו לפניו מלאכי השרת רבונו של עולם יש דברים הללו לפניך והלא כתיב (דברי הימים-א טז כז) הוד והדר לפניו וגו׳. אמר להן ביתי חרב ובני מסורין בקולרין ואני מצער ומיצר ולא כך כתבתי להן (תהלים צא טו) עמו אנכי בצרה. (ישעיה נב ה) ואתה מה לי פה נאם ה׳. אמר רבי יהושע הכהן תשעה פסוקין יש במזמור הזה כנגד תשעה חדשים שהאשה מתעברת בהם ומה הן אומרת דעני חייתא הוא יענה אתכם. א״ר שמעון בר אבא את מוצא שמונה עשרה מזמורים יש מראש הספר ועד הפסוק הזה. שאשרי האיש ולמה רגשו גוים חד הוא. כנגד שמונה עשרה ברכות שאדם מתפלל בכל יום אומר תתעני צלותך אחר י״ח מזמורות. אמרו לו לדוד יענך ה׳. דבר אחר באיזה יום. יום שהכל מודים בו שהוא צרה לעליונים ולתחתונים שאפילו מלאכי השרת יראין ממנו. מה כתיב (ירמיה ל ו) שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון. ואין כל פנים אלא מלאכי השרת שנאמר (יחזקאל י יד) וארבעה פנים לאחד. ואומות העכו״ם אומרים (ירמיה ל ז) הוי כי גדול היום ההוא מאין כמוהו. וישראל על ידי דוד אומרים יענך ה׳ ביום צרה. צרה שהיא לעליונים ולתחתונים. והקדוש ברוך הוא אומר לאומות העכו״ם בואו ודונו עם בני ישראל שנאמר (ישעיה מא כא) קרבו ריבכם יאמר ה׳. והם אומרים רבונו של עולם מי עושה קומטומוריסון של בניך. והוא אומר להן אני כביכול שנאמר (תהלים סח לו) הוא נותן עז ותעצומות לעם. ושרי אומות העכו״ם אומרים רבונו של עולם וכי משוא פנים יש בדבר אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות. אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים. אלו עובדים עבודה זרה ואלו עובדין עבודה זרה. מפני מה הללו יורדין לגיהנם והללו אינן יורדים. באותה שעה נמצא סניגורן של ישראל משתתק שנאמר (דניאל יב א) ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך. ואין העומד אלא משתתק שנאמר (איוב לב טו) חתו ולא ענו. עוד שרצה ללמד סניגוריא על ישראל כיון שהוא משתתק אומר לו הקדוש ברוך הוא מיכאל נשתתקת ואין אתה מלמד זכות וסניגוריא על בני שאני מדבר עליהם צדקה ומושיעם שנאמר (ישעיה סג א) אני מדבר בצדקה רב להושיע. ובאיזה צדקה. רבי פנחס ור׳ אלעזר ורבי יוחנן. חד אמר בצדקה שעשיתם עמי וקבלתם את התורה (שאלמלא) שאלמלי] לא קבלתם את התורה הייתי מכלה אתכם. וחד אמר בשכר שעשיתם וקבלתם את התורה שאלמלא כן הייתי מחריב את העולם ומחזירו לתוהו ובוהו שנאמר (ירמיה לג כה) אם לא בריתי יומם ולילה. (דניאל יב א) ובעת ההיא ימלט עמך. בזכות מי. בזכות יוסף. מה הקב״ה עושה מביט בכולן ואין בהם כיוסף. שהרי יוסף לא שמע לאדונתו שנאמר (בראשית לט י) ולא שמע אליה. ומנין

שנקראו על שם יוסף שנאמר (עמוס ה טו) אולי יחנן ה׳ צבאות שארית יוסף. ר׳ שמואל בר נחמני אמר בשביל יחסיהן שנאמר (ישעיה מג ז) כל הנקרא בשמי וגו׳. רבי לוי אמר בזכות המילה. כתיב הכא (דניאל יב טו) בעת ההיא ימלט עמך. וכתיב התם (יהושע ה ב) בעת ההיא אמר ה׳ אל יהושע:

ב דבר אחר יענך ה׳ ביום צרה. לאב ובן שהיו מהלכין בדרך ונתיגע הבן אמר לאביו והיכן היא המדינה. אמר לו בני סימן זה יהא בידך אם ראית בית הקברות לפניך דע כי המדינה קרובה לך. כך אמר הקב״ה לישראל אם ראיתם שהצרות מכסות אתכם באותה שעה אתם נגאלים שנאמר יענך ה׳ ביום צרה. ישגבך שם אלקי יעקב. אלקי אברהם ואלקי יצחק אין כתיב כאן אלא אלקי יעקב. ולמה אמר ריש לקיש משל לאשה עוברה שהיא מקשה לילד. אמרין לה לית אנן ידעין מה נאמר ליך אלא מאן דעני לאמך בעידן קשיותה יענה יתיך בעידן קשיותיך. כך כתיב ביעקב (בראשית לה ג) לאל העונה אותי ביום צרתי. אמר להם דוד מי שענה יעקב אביכם בעת צרתו יענה אתכם בעת צרתכם. הוי יענך ה׳ ביום צרה ישגבך שם אלקי יעקב:

ג ישלח עזרך מקדש. מקדוש השם שבכם ומקדוש מעשים טובים שבכם. מציון יסעדך. מציונן של מצוות שבכם. דבר אחר מציון יסעדך. כל הברכות והנחמות והטובות שהקדוש ברוך הוא מביא לעולם מציון וכו׳ במזמור י״א. מלמד שהכל צריכין סיוע ומעשה היה באותו הרוח שהיה בימי רבי אבא בר דוסאי שהיה עובר על המעין ובא אליו הרוח ואמר לו ראה הנה אני כמה ימים כאן ולא היתה בריה נזוקת כאן בשבילי ועכשיו מריב עמי רוח אחר ורוצה לטרדני מזה המקום והוא רע מאוד ולא יניח חיים לכל בריה. ואם רצונך שלא ינזקו הבריות סייעני עמו שאמיתנו. אמר לו והיאך אסייעך. אמר לו כשיבוא אודיעך ובא אתה עם תלמידיך. ואמרו אתם תנו לו והכוהו וישמע אתכם ויהא סבור שעל סיועי אתם באים ויפחד ואוכל להרגו. ועשו כן וראו כמין טיפת דם על המעין וידעו שנהרג. ומכאן שאפילו הרוחות צריכין סיוע:

ד יזכור כל מנחותיך. אמר ר׳ חמא כל הקרבנות שהכהנים מקריבין אינן מקריבין בלא מלח שנאמר (ויקרא ב יג) וכל קרבן מנחתך במלח תמלח. משל לאדם שאומר דברייתא מלחא פלן. אמר רבי תנחומא כל מנחותיך. זה גלגל נוב וגבעון שילה ובית עולמים. ועולתך ידשנה סלה. זה יצחק שנעקד על גבי המזבח לעולה:

ה יתן לך כלבבך. מעשה ברבן גמליאל שהלך אצל חלפא בן קרויה ואמר לו התפלל עלי. ואמר יתן לך כלבבך. רבי הונא בר רב יצחק אמר לא אמר לו כך. אלא אמר לו ימלא ה׳ כל משאלותיך. זו תפלה שאין מתפללין על כל אדם לפי שפעמים יש בלבו של אדם לגנוב או לעבור עבירה ואמר לו יתן לך כלבבך. אלא על ידי שלבו שלם לפני בוראו נתפלל עליו כך ימלא ה׳ כל משאלותיך:

ו נרננה בישועתך ובשם אלקינו נדגול. לפי שבעולם הזה כל אדם מכיר דגליו מכל סגניו שנאמר (במדבר ב י) דגל מחנה ראובן. ומתוך דגליו מכיר אב שלו ומתוך האב שלו מכיר את משפחתו. אבל לעתיד לבוא הכל ובשם אלקינו נדגול. ה׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. יענך ה׳ ביום צרה. המזמור הזה ראשו בענייה וסופו בענייה. יעננו ביום קראנו:

מזמור כא

א למנצח מזמור לדוד ה׳ בעזך ישמח מלך. זה שאמר הכתוב (ישעיה יא י) והיה ביום ההוא שורש ישי אשר עומד לנס עמים. אמר רבי חנינא אין מלך המשיח בא אלא ליתן לאומות העכו״ם שש מצות. כגון סוכה ולולב ותפילין. אבל ישראל למדין תורה מן הקדוש ברוך הוא שנאמר (שם נד יג) וכל בניך למודי ה׳. ולמה בשביל (ישעיה יא י) אליו גוים ידרושו. רבי חנינא בשם רבי אחא אמר מהו (שם) והיתה מנוחתו כבוד. שהוא נותן לו למלך המשיח מן הכבוד של מעלה. הוי בעזך ישמח מלך:

ב דבר אחר ה׳ בעזך ישמח מלך. אמר רבי סימון (תהלים כד י) מי הוא זה מלך הכבוד ה׳ צבאות הוא מלך הכבוד סלה. זה מלך שחילק מכבודו ליראיו ה׳ צבאות הוא מלך הכבוד סלה. שנו רבותינו מלך בשר ודם אין רוכבים על סוסו ואין יושבין בכסאו ואין משתמשין בשרביטו. ומשה נשתמש בשרביטו של הקב״ה שנאמר (שמות ד כ) ויקח משה את מטה האלקים בידו. ואליהו רכב על סוסו. ומה סוסו של הקב״ה סופה וסערה. וכתיב (מלכים-ב ב יא) ויעל אליהו בסערה השמים. מלך בשר ודם אין לובשין עטרה שלו. והקב״ה נתנה למלך המשיח שנאמר (תהלים כא ד) תשית לראשו עטרת פז. מלך בשר ודם אין לובשין פורפורייא שלו. ומהו הוד והדר. ובמלך המשיח כתיב (שם ו) הוד והדר תשוה עליו. מלך בשר ודם אין יושבין על כסאו ושלמה ישב על כסאו שנאמר (דברי הימים-א כא כג) וישב שלמה על כסא ה׳ למלך. מלך בשר ודם אין קוראין לסגן שלו בשמו. והקב״ה קרא למשה בשמו שנאמר (שמות ז א) ראה נתתיך אלקים לפרעה. וכן ישראל (תהלים פב ו) אני אמרתי אלקים אתם. וקראן קדושים שנאמר (ויקרא יט ב) קדושים תהיו כי קדוש אני. וכתיב (דברים ז ו) כי עם קדוש אתה. וקורא למלך המשיח על שמו. ומה שמו (שמות טו ג) ה׳ איש מלחמה. ומלך המשיח (ירמיה כג

ו) וזה שמו אשר יקראו ה׳ צדקנו. וירושלים נקראת על שמו (יחזקאל מח לה) ושם העיר מיום ה׳ שמה. וישראל לובשין לבושו של הקב״ה שנאמר בו (תהלים צג א) עז התאזר. ונתנו לישראל שנאמר (ישעיה נב א) עורי עורי לבשי עוזך. אמר רבי לוי טב למדינתא דשמה כשם מלכה ושם מלכה כשם אלהא. זה שאמר הכתוב (מיכה ה ג) ועמד ורעה וגו׳ בשם ה׳. אותה שעה בעזך ישמח מלך. דבר אחר אין עז אלא תורה שנאמר (תהלים כט יא) ה׳ עז לעמו יתן. דבר אחר אין עז אלא ארץ ישראל שנאמר (שם עח סא) ויתן לשבי עוזו. ואין עוז אלא מלכות שנאמר (שמואל-א ב י) ויתן עז למלכו:

ג תאות לבו נתת לו. ומהו ארשת שפתיו רשות שבשפתיו. שהן אומרים לו מדינה פלוני מרדה והוא אומר ילך גובאי ויחבל אותה. אפרכיא פלניא מרדה בך והוא אומר ילך מלאך המות ויחבל אותה. שנאמר (ישעיה יא ד) והכה ארץ בשבט פיו. וארשת שפתיו. כשהוא גוזר דבריו הן קיימין:

ד כי תקדמנו ברכות טוב. רבי יהודה אומר ברכות משה שנקרא טוב שנאמר (שמות ב ב) ותרא אותו כי טוב הוא. רבנן אמרי ברכותיה של תורה שנאמר (משלי ד ב) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי. חיים שאל ממך. אמר רבי יוחנן שלשה בני אדם אמר להן הקב״ה שאל וכו׳ במזמור למה רגשו. אמר רבי ברכיה וגם לאותם שירדו חיים שאולה. ואלו הן - קרח ועדתו שיעלו. ואחז. גדול כבודו בישועתך. הוד של רב והדר של תלמיד. כענין שנאמר (במדבר כז כ) ונתתה מהודך עליו. מהודך ולא כל הודך. והיכן ניתן ליהושע. רבי יודן אמר בירדן ניתן לו. במשה כתיב (שמות לד ל) ויראו מגשת אליו. וביהושע כתיב (יהושע ד יד) ויראו אותו כאשר יראו את משה:

ה כי תשיתהו ברכות לעד. (ירמיה ד ב) והתברכו בו גוים. תחדהו בשמחה את פניך. ר׳ ברכיה בשם רבי שמואל אמר כתוב אחד אומר (דניאל ז יג) ועד עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרבוהי. וכתוב אחד אומר (ירמיה ל כא) והקרבתיו ונגש אלי. הא כיצד המלאכים מכניסין אותן עד מחיצתן והקב״ה פושט ידו ומקרב אותן אצלו. לכך נאמר והקרבתיו. תמצא ידך לכל אויביך. רבי לוי אמר תהא ידך מצויה להפרע מהן. תשיתמו כתנור אש. רבנן אמרי יש גיהנם לעתיד לבוא וכו׳ במזמור השמים מספרים שלמעלה:

מזמור כב

א למנצח על אילת השחר. זה שאמר הכתוב (חבקוק ג יט) אלקים ה׳ חילי וישם רגלי כאילות. אמר רבי פנחס כאילים אין כתיב כאן אלא כאילות. שרגלי הנקבות עומדות יותר מן הזכרים. ומהו (שם) ועל במותי ידריכני. על במותי בימאות שלי ידריכני. אלו המצריים שכיון שנשתקעו בים רמז הקב״ה לים והשליכם ליבשה והיו ישראל רואין אותם מתים. שנאמר (שמות יד ל) וירא ישראל. ומכירין אותם. מה היו עושין להן כל אחד ואחד מישראל נוטל כלבו והולך ונותן רגלו על צוארו של מצרי והיה אומר לכלבו אכול מן היד הזו שנשתעבדה בי אכול מן המעים הללו שלא חסו לי. שכן כתיב (תהלים סח כד) למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביך וגו׳. אמרו ישראל לפני הקב״ה כבר עשית לנו נסים הללו אף אנו לא נהיה כפויי טובה. ומה יש לנו לעשות שירות ותשבחות אז ישיר משה. הוי למנצח על אילת השחר. דבר אחר בשתי אילות. דבורה ואסתר. דבורה שבאת משבט נפתלי (בראשית מט כא) אילה שלוחה. על אילת השחר זו אסתר:

ב אלי אלי למה עזבתני. זה שאמר הכתוב (ישעיה י יז) והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה. אור ישראל זה חזקיהו. וקדושו ללהבה זו אסתר. (שם) ובערה ואכלה. זו סנחריב. בשעה שעלה לירושלים יצאה אש מביניהם וליהטה אותו ואת אוכלוסיו. דבר אחר אור ישראל זה מרדכי. וקדושו ללהבה זו אסתר. ובערה ואכלה זה המן. אמרו רבותינו מאה בנים היו לו להמן. עשרה נהרגו ועשרה נתלו והשאר סבבו על הפתחים שנים עשר חדש ובסוף נהרגו. ומה אני מקיים (שם) שיתו ושמירו ביום אחד. אלא את מוצא במדה שאדם מודד בה מודדין לו. בגזירה שגזר להשמיד להרוג ולאבד נגזר עליו ובערה ואכלה. דבר אחר והיה אור ישראל זו אסתר. שהאירה את ישראל כאור של שחר. והלא אור זה אש ואש זה אור אלא אמר הקב״ה דו פרצופים אני עושה את הדבר אור לישראל וחשך לאומות העכו״ם. שנאמר (עמוס ה יח) הוי המתאוים את יום ה׳ למה זה לכם יום ה׳ הוא חשך ולא אור. בנוהג שבעולם אדם מדליק את הנר בבסילקי שלו יכול לומר פלוני שהוא אוהבי ישתמש לאורו ופלוני שהוא שונאי אל ישתמש לאורו אלא הכל משתמשין כאחד. אבל הקב״ה אינו כן מאיר לעולם הבא ומאיר לעולם הזה ומאיר לזה ומחשיך לזה כאחד. אמר ר׳ חנינא (תהלים קמה ט) טוב ה׳ לכל. בעולם הזה. אבל לעתיד לבוא (שם קכה ד) הטיבה ה׳ לטובים. וכך היה מרדכי ואסתר נר לישראל וחושך לאומות העכו״ם. אסתר נקראת הדסה שנאמר (אסתר ב ז) ויהי אומן את הדסה. ומרדכי על שם צדיק נקרא הדס שנאמר (זכריה א ח) והוא עומד בין ההדסים. מה הדס זה ריחו טוב וטעמו מר כך מרדכי ואסתר חשך לאומות העכו״ם ונר לישראל. ואל תתמה שהרי כתיב במצרים (שמות י כב-כג) ויהי חשך אפלה וגו׳. ולכל בני ישראל היה אור. וכשם שעשיתי בעולם הזה כך אני עושה לעולם הבא. שנאמר (ישעיה ס ב) כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה׳ וכבודו עליך יראה:

ג דבר אחר אילת. זהו שאמר הכתוב (מיכה ז ח) אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך ה׳ אור לי. אמר דוד למנצח למי שהוא קופץ כאיל ומאיר לעולם בשעת חשכה. ואימתי הוא מאיר בלילה. אף על פי שהוא לילה יש בו אור הלבנה והכוכבים. ואימתי הוא חושך מעלות השחר הלבנה והכוכבים נכנסין והמזלות הולכין להם ואותה שעה אין חשך גדול מזה. והקב״ה באותה שעה מעלה את השחר מתוך החשך ומאיר לעולם. (דבר אחר על אילת השחר. למי שהוא קופץ כאיל ומאיר הוי על אילת השחר). וכן הוא אומר באסתר כל הפרשה עד (אסתר ד יג) אל תדמי בנפשך. אל תאמרי בנפשך בשביל שאני מלכה אני נכשלת. (שם יד) אם החרש תחרישי בעת הזאת וגו׳ ומי יודע אם לעת כזאת הגעת. מכאן אתה למד שלא יהא אדם דוחה בשתי ידיו אלא דוחה (בימין)[בשמאל] ומקרב (בשמאל)[בימין]. לכך (שם) ומי יודע אם לעת כזאת. (שם טז) וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו. וכי יש אדם צם ואוכל ושותה ולמה אמרה כן. אלא אמרה צומו עלי על שאכלתם ושתיתם מאותה סעודה של אחשורוש. זה שהמשל אומר הא קורא והא קולתא אכלתון בקורא ליקתון בקולתא. יכול יהו צמים שלשה ימים ושלשה לילות ולא היו מתים. אלא מפסיק מבעוד יום. ולמה שלשה ימים לפי שאין הקב״ה מניח את הצדיקים בצרה יותר משלשה ימים. וכן רחב אומרת לשלוחי יהושע אין לכם להצטער אלא שלשה ימים שנאמר (יהושע ב טז) ונחבתם שמה שלשה ימים. וכן את מוצא ביונה (יונה ב א-יא) ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים. ויאמר ה׳ לדג. וכן הושע אומר (הושע ו ב) יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו. לכך גזרה שלשה ימים. לכך נאמר על אילת השחר. שהביאה השחר מתוך החשך. אלי אלי. יום ראשון אמרה אלי ויום שני כן. יום שלישי צעקה בקול גדול ואמרה למה עזבתני:

ד אלקי אקרא יומם ולא תענה. אמרה לפניו רבונו של עולם כך עשית לאבותינו במצרים ולא כיון שקראו אותך שמעת להם שנאמר (שמות ג ז) ואת צעקתם שמעתי. איזו צרה גדולה מזו. פרעה אמר (שם א כב) כל הבן הילוד. וכל מי שהוא משלים מלאכתו לא היו עושין לו כלום. אבל אנו להשמיד להרוג ולאבד. ולא אותם צעקו ושמעת. אבל אנו צמנו וצעקנו והתפללנו וקראנו ולא עניתנו. אין בנו מעשים עשה עמנו למען קדושת שמך. ואתה קדוש יושב תהלות ישראל:

ה דבר אחר (מיכה ז ח) אל תשמחי אויבתי לי. למה כי נפלתי קמתי. תכף לנפילה קימה. רבי שמואל אמר לה מן הדא (משלי כד טז) כי שבע יפול צדיק וקם. אבל הרשעים יכשלו ברע. תכף לכשלון רעה. בפעם אחת הן נופלין ואין להם עמידה. וכן הוא אומר (ירמיה י ח) ובאחת יבערו ויכסלו. (מיכה ז ח) כי אשב בחשך ה׳ אור לי. שנו רבותינו מתוך כעס רצון. ומתוך אפלה אורה. ומתוך רוגז רחמים. מתוך צרה רוחה. מתוך ריחוק קירוב. מתוך נפילה קימה. מתוך כעס רצון שנאמר (דברים ט יד) הרף ממני ואשמידם. מיד (שמות לב יד) וינחם ה׳ על הרעה. מתוך אפלה אורה כי אשב בחשך ה׳ אור לי. מתוך רוגז רחמים (חבקוק ג ב) ברוגז רחם תזכור. מתוך צרה רוחה (ירמיה ל ז) ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע. מתוך ריחוק קירוב (הושע ב א) והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. מתוך נפילה קימה כי נפלתי קמתי. ואין את מוצא ימים קשים שהיו להם לישראל ויושבין באפלה כאותן הימים שהיו בימי המן שאמר לאחשורוש (אסתר ג ח) ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים. כיון שידעה אסתר התחילה אומרת (שם ד טז) לך כנוס את כל היהודים. וכשאמרה (שם) ובכן אבוא אל המלך. התחילו בני פלטין אומרים עכשיו הוא כועס עליה וגוזר עליה מיתה וכל אחד ואחד אומר אני אטול את בגדיה. וזה אומר אני אטול את תכשיטיה. וזה אומר אני אטול את קדשיה. וזה אומר אני אטול את פורפריא שלה של מלכות. שנאמר יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל. וכיון שהיתה צופה ורואה כן מתפללת ואומרת אתה ה׳ אל תרחק אילותי לעזרתי חושה. וכיון שראה דוד כן באיזה לשון היא קוראה להקב״ה אילותי סידר עליה מזמור על אילת השחר:

ו דבר אחר זה שאמר הכתוב (תהלים נז ט) עורה כבודי עורה הנבל וכנור. אמר דוד אעיר יקרי מן יקריה דבוראי. אין כבודי לפני כבוד קוני כלום. רבי בשם רבי אלעזר אמר מה היה דוד עושה נוטל נבל וכנור והיה נותן למראשותיו והיה ננער בחצי הלילה והיה מנגן בהן. והיו חכמי ישראל שומעים קולו ואומרים מה דוד המלך הרי הוא עוסק בתורה בשירות ותושבחות אנו על אחת כמה וכמה. נמצאו כל ישראל עוסקין בתורה. א״ר לוי חלון היה פתוח למעלה ממטתו של דוד ופתוחה לצפון והכנור היה תלוי כנגדה והיתה רוח צפונית יוצאה בחצי הלילה ומנשבת בו ומנגן מאליו. והיה דוד אומר עורה כבודי. על ידי מי על ידי הנבל וכנור. אעירה שחר. אנא מעורר שחר ושחר לא מעורר לי. והיה יצרו מפתה אותו כל הלילה. אמר דוד דרכן של מלכים להיות עומדין בשלש שעות ואני חצות לילה:

ז דבר אחר עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר. מדבר בד׳ מלכיות. עורה בבבל שהעמדת לנו חנניה מישאל ועזריה. עורה במדי שהעמדת לנו מרדכי ואסתר. עורה ביון שהעמדת לנו חשמונאי ובניו. עורה באדום שהוא עתיד להעמיד לנו המשיח. אעירה שחר. אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם עורה כאותן הימים של אסתר שנמשלה כשחר ואנו מזמרים לפניך בנבלים וכנורות. דבר אחר למה נמשלה אסתר כשחר. מה השחר עולה

והכוכבים שוקעין אף אסתר בבית אחשורוש היא היתה עולה והמן ובניו שוקעין. אמר רבי בנימין בר יפת בשם רבי אלעזר מה שחר זה סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הנסים. והא איכא חנוכה ניתנה ליכתב קאמרינן:

ח דבר אחר על אילת השחר. זה שאמר הכתוב (שיר השירים ו י) מי זאת הנשקפה כמו שחר. מי זאת אלו ישראל שנאמר (שם ז ח) זאת קומתך דמתה לתמר. כשהיו ישראל מהלכין במדבר והיה הארון מהלך לפניהם שנאמר (במדבר י לג) וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם. רבי אלעזר בשם רבי יוסף בן זמרא כמין זיקוקים של אש היה יוצא מבין שני בדי הארון ושורפין את הנחשים שהיו כקורות בית הבד ועקרבים שהיו כקשתות שנאמר (דברים ח טו) המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב. שהיו שורפין את הקוצים ואת הברקנים והיו אומות העכו״ם רואין את העשן ואומרים (שיר השירים ג ו) מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן. ורואין האיך הקב״ה עושה להם נסים ומוריד להם את המן ומעלה להם את הבאר והגיז להם את השלו והוא מאיר בכבודו שנאמר (שמות יג כא) וה׳ הולך לפניהם יומם. והיו אומות העכו״ם רואין את הענן ביום ואורו של אש בלילה. ואומר מי זאת הנשקפה כמו שחר. מי הוא זה שתשמישיה על ידי האור אלוהות הן אלו. ולמה נמשלו ישראל כלבנה. מה לבנה שולטת ביום ובלילה כך ישראל שולטין בעולם הזה ובעולם הבא. יכול שיהו חסרין כלבנה שהיא חוסרת בכל חדש וחדש. תלמוד לומר (שיר השירים ו י) ברה כחמה. מה חמה זו שלימה כך ישראל שלימין במצוות. (שם) איומה כנדגלות. כמלאכי השרת שהן עומדין דגלים. ר׳ יהושע אומר כיציאתן ממצרים שהיו דגלים דגלים. תני רבי חייא משל לבת מלך שהיתה מלקטת בשבלים והיה המלך עובר והכירה שהיא בתו של מלך. אחז בה ונטלה והושיבה עמו בקרונין שלו. והיו חברותיה תמהות עליה ואומרות לה תמול היית מלקטת בשבלין והיום את יושבת בקרונין אצל המלך. אמרה להן כשם שאתם תמהות עלי כך אני תמיהה על עצמי. כך ישראל כשהיו משועבדים בטיט ובלבנים היו מאוסים בעיניהם של מצרים. וכשנגאלו נעשו חורים וסגנים על כל באי העולם והיו תמהין עליהם. והיו ישראל אומרים כך אנו תמהים על עצמנו. הדא הוא דכתיב (שם יב) לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב:

ט דבר אחר מי זאת. רבי חייא בר אבא ורבי שמעון בן חלפתא היו מהלכין בקריצתא (בדורה) בחדא בקעתא דאבראי וראו אילת השחר שבקעה אורה לעלות. אמר לו ר׳ חייא כך היא גאולתן של ישראל. אמר ליה היינו דכתיב (מיכה ז ח) כי אשב בחשך ה׳ אור לי. בתחלה היא באה קימעא קימעא ואחר כך היא מנפצת ובאה ואחר כך היא פרה ורבה ואחר כך היא משבחת והולכת. כך בתחלה (אסתר ב כא) ומרדכי יושב בשער המלך. ואחר כך (שם ה ב) ויהי כראות המלך את אסתר המלכה. ואחר כך (שם ו יא) ויקח המן את הלבוש ואת הסוס. ואחר כך (שם ז י) ויתלו את המן. ואחר כך (שם ח ח) ואתם כתבו על היהודים. ואחר כך (שם טו) ומרדכי יצא מלפני המלך. ואחר כך (שם טז) ליהודים היתה אורה:

י למנצח על אילת השחר. אמר רבי יהודה בר סימון בית שיש בו נחשים מביאין קרן של אילת ומעשנין בתוכו ומיד הנחש בורח. ואת מוצא האילת הזאת בשעה שהיא צמאה היא חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה וגועה והתהום מעלה לה מים שנאמר (תהלים מב ב) כאיל תערוג על אפיקי מים. ורבנן אמרי זו היא חסידה שבחיות ורחמיה מרובין על בניה וכשצמאות כל החיות מתכנסות אליה שהן יודעות שמעשיה חסידים כדי שתתלה עיניה למרום והקב״ה מרחם עליהם. מה היא עושה חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה והתהום מעלה לה מים שנאמר כאיל תערוג על אפיקי מים. כיון שראה דוד כן שהקב״ה עונה אותה התחיל סודר עליה מזמור. למנצח על אילת השחר. וזה שאמר הכתוב (ישעיה ט א) העם ההולכים בחושך. מדבר בדורו של מרדכי. שאין לך שעה של אפילה שהיתה להם לישראל כשושן הבירה שנגזר עליהן להשמיד להרוג ולאבד. וראו אור גדול שנצמח להם גואל וגאלם זה מרדכי שנאמר (אסתר ח טו) ומרדכי יצא מלפני המלך. ומה כתיב אחריו (שם טז) ליהודים היתה אורה:

יא דבר אחר למנצח על אילת השחר. זה שאמר הכתוב (תהלים סו ג) אמרו לאלקים מה נורא מעשיך. ר״א בנו של ר׳ יוסי הגלילי אומר מה דחלין אינון מנגניא דילך. הנהרגין הורגין את הורגיהן. והנצלבין צולבין את צולביהן. והמשתקעים שוקעים את שוקעיהן. והנשרפין שורפין את שורפיהן. והנשלכין לגוב האריות משליכין את משליכיהן. כיצד פרעה אמר (שמות א כב) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. והושלך לים שנאמר (שם טו ד) מרכבות פרעה וחילו ירה בים. נבוכדנאצר אמר (דניאל ג טו) תתרמון לגוא אתון נורא. נעשה אמכירוס. ואותן שהשליכו אותן נשרפו שנאמר (שם כב) גבריא אילך די הסיקו לשדרך מישך ועבד נגו קטיל המון שביבא די נורא. המן הרשע עומד כל הלילה ומתקן קורה של חמשים אמה לתלות את מרדכי עליו. ונתלה הוא ובניו עליו שנאמר (אסתר ז י) ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי. ועל ישראל נגזר עליהם להשמיד להרוג ולאבד. ונהפך על שונאיהם הדבר שנאמר (שם ט א) ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם:

יב דבר אחר אלי אלי למה עזבתני. אלי בים אלי בסיני למה עזבתני. למה נשתנה עלי סידורו של עולם וסידורן של אמהות. מה שרה אמנו על ידי שנשבית לילה אחת לקה הוא וכל ביתו שנאמר (בראשית יב יז) וינגע ה׳ את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו. אמרה אסתר ואני נתונה בחיקו של אותו רשע כל השנים הללו למה אין אתה עושה לי נסים. למה עזבתני. אלי אלי למה שלש פעמים אלי מבטן אמי. אמרה אסתר לפני הקב״ה רבונו של עולם

שלש מצוות נתת לי נדה וחלה והדלקת הנר. כלום עברתי על אחת מהן. למה עזבתני. (ירמיה ט כ) להכרית עולל מחוץ. ולא מבתי כנסיות. בחורים מרחובות. ולא מבתי מדרשות. ובירושלים כתיב (דברי הימים-ב לו יז) ויעל עליהם את מלך כשדים ויהרוג בחוריהם בחרב בבית מקדשם. כתיב (דברים כב ו) לא תקח האם על הבנים. וכתיב (הושע י יד) אם על בנים רוטשה. אמר ר׳ יהודה ברבי סימון כתיב (ויקרא כב כח) אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. ואנו להשמיד להרוג ולאבד. כתיב (שם יז יג) אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר. ובירושלים כתיב (תהלים עט ג) שפכו דמם כמים. א״ר אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם לחמורים נתת קבורה אלו המצריים שנאמר (יחזקאל כג כ) אשר בשר חמורים בשרם. וכתיב (שמות טו יב) נטית ימינך תבלעמו ארץ. מלמד שהשליכם הים ליבשה והיבשה לים. הים אמר ליבשה קבלי אוכלוסיך. והיבשה אומר לים קבלי קטיליך. ואומרת היבשה מה אם בשעה שלא קבלתי אלא דמו של הבל יחידי קללני המקום. אם אני פותחת פי ובולעת כל אלו האוכלוסין על אחת כמה וכמה. ובאותה שעה נשבע הקב״ה שאינו מביאה בדין ואינו תובע מידה שנאמר (שם) נטית ימינך תבלעמו ארץ. ואין ימינך אלא שבועה שנאמר (ישעיה סב ח) נשבע ה׳ בימינו ובזרוע עוזו. להם נתת קבורה ולחסידיך לא נתת קבורה. ועלינו להשמיד להרוג ולאבד. למה עזבתני. אלקי אקרא יומם ולא תענה. ר׳ פנחס בשם ר׳ הושעיא אמר מה אבותינו צעקו לפניך ושמעת את צעקתם. וכתיב בהם (שמות יג כא) וה׳ הולך לפניהם יומם. ואנו צמנו וענינו נפשנו והתפללנו ביום ובלילה ולא עשית לנו נסים. אלי אלי למה עזבתני. אם אין בנו מעשים עשה עמנו למען קדושת שמך:

יג ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. א״ר שמואל כל קילוס וקילוס שישראל מקלסין להקב״ה כבודו יושב ביניהם שנאמר ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. אמרה אסתר אם אין אתה עונה אותנו מאבדין אותנו מיד מה אני אומרת יושב תהלות ישראל אם הושעתנו ואתה קדוש בין כך ובין כך ואתה יושב תהלות ישראל. א״ר יהושע ב״ל יבוא עלי אם נסתכלתי בספר אגדה מימי. פעם אחת מצאתי ספר אגדה ראיתי בו מאה ושבעים וחמש פרשיות שכתוב בתורה אמירה וצווי כנגד מאה ושבעים וחמש שנותיו של אברהם אבינו. שנאמר (תהלים סח יט) לקחת מתנות באדם. זה אברהם. שנאמר (יהושע יד טו) האדם הגדול בענקים הוא. ומאה וארבעים ושבע מזמורים שבספר תהלים כנגד שנותיו של יעקב אבינו. מה טעם ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. ומאה ועשרים ושלש פעמים שעונין אחר הקורא את ההלל הללויה כנגד שנותיו של אהרן. ומה טעם (תהלים לד י) יראו את ה׳ קדושיו. זה אהרן שנקרא קדוש. שנאמר (שם קו טז) לאהרן קדוש ה׳. רבי שמואל בשם רבי חנינא אמר על כל תהלה ותהלה שישראל מקלסין אתה למעלה מן הקילוס. שנאמר (נחמיה ט ה) ומרומם על כל ברכה ותהלה. רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר כתיב (בראשית יח א) וירא אליו ה׳ באלוני ממרא והוא ישב פתח האהל. ישב כתיב בא לעמוד אמר לו הקב״ה שב סימן זה יהי לבניך שבשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין את שמע ומתפללין הן יושבין וכבודי עומד ביניהם. ומה טעם (תהלים פב ב) אלקים נצב בעדת אל. רבי חגי בשם רבי יצחק אמר אלקים עומד אין כתיב כאן אלא נצב בעדת. כמה דאמר (ישעיה סה כד) והיה טרם יקראו ואני אענה:

יד אליך זעקו ונמלטו. כמה דאמר (שמות ב יג) ויאנחו בני ישראל. ונמלטו. כמה דאמר (שם יד ל) ויושע ה׳ ביום ההוא. וכל כך למה. בך בטחו ולא בושו. הכל בזכות ההבטחות:

טו ואנכי תולעת ולא איש. מה התולעת הזאת אין לה אלא פיה כך ישראל אין להם אלא פיהם. כך הקדוש ברוך הוא נותן גדולה לצדיקים והם ממעטים עצמם. אברהם אמר (בראשית יח כז) ואנכי עפר ואפר. משה ואהרן אמרו (שמות טז ז) ונחנו מה. דוד אמר (תהלים כב ז) ואנכי תולעת ולא איש. שאול אמר (שמואל-א ט כא) הלא בן ימיני אנכי. גדעון אמר (שופטים ו טו) הנה אלפי הדל במנשה. אבל הרשעים כשהקב״ה נותן להם גדולה מחרפים ומגדפים כלפי מעלה. פרעה אמר (שמות ה ב) מי ה׳. גלית אמר (שמואל-א יז י) אני חרפתי. סנחריב אמר (מלכים-ב יח לה) מי בכל אלקי הארצות. נבוכדנאצר אמר (דניאל ג טו) ומאן הוא אלה די ישיזבינכון מן ידי. בבלשצאר נאמר (שם ה כג) ועל מרא שמיא התרוממת. וכן על חירם נאמר (שם כח ב) ותתן לבך כלב אלקים:

טז דבר אחר ואנכי תולעת ולא איש. מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפיה והיא רכה ומכה את הקשה. כך ישראל אין להם אלא פיהם ותפלתם ומכין את העכו״ם שנמשלו כארזים שנאמר (יחזקאל לא ג) הנה אשור ארז בלבנון. וכשהן מתגברין עליהם חוזרין בתשובה וצועקין בתפלה שנאמר (דברים לג ז) שמע ה׳ קול יהודה. וכן הוא אומר (תהלים כ ח) אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה׳ אלקינו נזכיר. ועל כן ישראל תופסים אומנות אבותם שנאמר (דברים ד כט) ובקשתם משם. דבר אחר אמר ר׳ יהושע בן לוי אומה שהלבישה אותך פורפוריא בים. ר׳ שמואל בר נחמני אמר אומה שעשו לי משכן של תולעת שני שנאמר (שמות כו א) ואת המשכן תעשה וגו׳. חרפת אדם ובזוי עם. מה התולעת הזו בזויה כך ישראל בזוין בין העכו״ם. ר׳ ברכיה אמר ארבע מיללן תלתא בגברא וחדא באיתתא. חייא דבעי למיתא. חשיך גוברא דבעי לחלשא. חשיך נהורא דבעי לסמיא. וחדא באתתא כגון דבורה. חשיך דרא דאיתתא דברייתא (שופטים ד ד) ודבורה אשה נביאה:

יז דבר אחר בך בטחו אבותינו. אלו מרדכי ואסתר. אליך זעקו ונמלטו (אסתר ט לא) דברי הצומות וזעקתם. דבר אחר בך בטחו (שם ד טז) ובכן אבוא אל המלך. ולא בושו (שם ח טז) ליהודים היתה אורה ושמחה. כל רואי ילעיגו לי. אלו בניו של המן שהיו מלעיגין עליהם ומנענעין את ראשם ואומרים למחר הן נהרגין:

יח גול אל ה׳ יפלטהו. וכתיב (תהלים לז ה) גול על ה׳ דרכך. רבי ביבי בשם רב אמר גלה וגלגל גלה עונותיך גל וגלגל עלי ואנא טעין. א״ר יוחנן [משל] לבן מלכים שנתן לו לטעון בעובי הקורה וראה אביו אותו. אמר להם הבו עלי כל מה דאתון בעיין ואנא טעין. כך אמר הקב״ה גלו עונותיכם ואנא טעין. יצילהו כי חפץ בו. אמר ריש לקיש בשלש לשונות של חיבה חיבב הקב״ה את ישראל. בדביקה בחפיצה בחשיקה. בדביקה (דברים ד ד) ואתם הדבקים בה׳ אלקיכם. בחפיצה (מלאכי ג יב) כי תהיו אתם ארץ חפץ. בחשיקה (דברים ז ז) חשק ה׳ בכם. ואנו למדין מפרשתו של אותו רשע (בראשית לד ג) ותדבק נפשו. (שם ח) שכם בני חשקה נפשו. (שם יט) כי חפץ בבת יעקב. רבי אבא בר אלישע מוסיף עוד תרין. באהבה (מלאכי א ב) אהבתי אתכם אמר ה׳. בדבור (ישעיה מ ב) דברו על לב ירושלים. ואנו למדין מפרשתו של אותו רשע (בראשית לד ג) ויאהב את הנערה וידבר על לב הנערה. יצילהו כי חפץ בו פיזמא דידי סליק:

יט כי אתה גוחי מבטן. אימתי אמרה אסתר אל תרחק ממני כי צרה קרובה. בשעה שגזר אחשורש [אחשורוש] להשמיד להרוג ונכנסה אסתר בלא רשות שנאמר (אסתר ה א) ותעמוד בחצר בית המלך. שבעה קנקלין יש למלך. נכנסה בלא רשות לקנקל הראשון ולשני ולשלישי. כיון שנכנסה לקנקל הרביעי התחיל מחרק את שיניו ומכסכס. אמר חבל על דאבדין ולא משתכחין. ושתי כמה חפצתי ובקשתי שתכנס לפני ולא בקשה. וזו נכנסה כזונה שלא ברשות. עמדה לה באמצע הקנקל הרביעי. הראשונים לא היו יכולין ליגע בה שכבר עברה על רשותן. האמצעים לא היו יכולין ליגע שעדיין לא עברה על רשותן ומהרהרין עליה. (רבי לוי בשם רבי חמא אמר הוא שדוד אומר וסודר עליה תפלה בשעה שהעליונים ותחתונים מקלסין להקב״ה (תהלים קמח א) הללויה הללו את ה׳ מן השמים הללוהו במרומים). באותה שעה אמרה אסתר אל תרחק ממני כי צרה קרובה:

כ סבבוני פרים רבים. אלו אוכלוסין של אחשורוש. אבירי בשן כתרוני. אלו בניו של המן. פצו עלי פיהם. מה אריה זה יושב על טרפו ומפספסו כך אחשורוש יושב עלי לפספסני. כמים נשפכתי שלא נדבק עצם מעצמי. היה לבי כדונג כהדא שעויתא. יבש כחרש כחי שאין בו לחלוחית. ולשוני מודבק מלקוחי שנדבק לשוני לוויסיטי. דבר אחר מלקוחי שביטלני משתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה. שנאמר (משלי ד ב) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. ולעפר מות תשפתני. שהייתי דומה לכירה שהיא מונחת בין שתי הדרכים והעוברין והשבין שופכין עליה. כי סבבוני כלבים אלו בניו של המן. עדת מרעים הקיפוני אלו אוכלוסין של אחשורוש. כארי ידי ורגלי. רבי יהודה אומר שעשו לה כשפים. כארי ידי ורגלי לפני אחשורוש. יחלקו בגדי להם. דין אמר אנא נסיב פורפירא (ופלגא) דידה. ודין אמר אנא נסיב שיריה וקדשיה. ועל לבושי יפילו גורל. אמר רב הונא זו פורפריא של מלך שאין דרכו של הדיוט להשתמש בה. והיו מפילין עליה גורלות:

כא ואתה ה׳ אל תרחק. חוס ורחם עלי. אמר רבי יוחנן אותה הקפצה שהקפצת על אבותינו כן תקפוץ עלי היום ותפלטני. באותה שעה ירד מלאך מן השמים וסטרו על פיו. אמר לו רשע קונייתך עומדת בחוץ ואת יושב בפנים. (אסתר ה ב) ויהי כראות המלך. על כרחו שלא בטובתו נשאת חן בעיניו. אמר רב תחליפא מצינו שהאריך השרביט שתים וששים אמה. ונס האחרון גדול מן הראשון. וכל מה שהיתה נכנסת היה השרביט קופץ. אמר ר׳ יצחק מה אם שרביטו של בשר ודם הוי חיים לאומה שלימה לכשיבוא שבטו של הקב״ה דכתיב (מיכה ז יד) רעה עמך בשבטך. על אחת כמה וכמה:

כב הושיעני מפי אריה ומקרני רמים. אמר רב הונא בר אידי בשעה שהיה דוד רועה את הצאן הלך ומצא את הראם ישן במדבר והיה סבור שהוא הר ועלה עליו והיה רועה. ננער הראם ועמד והיה דוד רכוב עליו והיה מגיע עד לשמים. באותה השעה אמר דוד אם אתה מורידני מן הראם הזה אני בונה לך היכל של מאה אמה כקרן הראם הזה. יש אומרים לאורכו מדדו. ויש אומרים לרחבו מדדו. מה עשה הקב״ה זימן לו אריה אחד כיון שראה הראם את האריה נתירא ממנו ורבץ לו מפני שהוא מלך עליו וירד דוד לארץ. וכיון שראה דוד את האריה נתירא ממנו. לכך נאמר הושיעני מפי אריה כשם שעניתני מקרני ראמים:

כג יראי ה׳ הללוהו. רבי יהושע בן לוי אמר אלו יראי שמים. רבי שמואל אמר אלו גירי הצדק לעתיד לבוא. אנטונינוס בראש כל הגוים. אם כן למה וגורו ממנו כל זרע ישראל. אמר רבי בנימין זה שבט בנימין שנולד באחרונה. ורבנן אמרי יראי ה׳ הללוהו אלו הכהנים. כל זרע יעקב כבדוהו אלו הלוים. וגורו ממנו כל זרע ישראל אלו ישראל:

כד כי לא בזה ולא שקץ ענות עני. בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסין אצל הדיין אחד עני ואחד עשיר. למי הדיין מסביר פנים הלא לעשיר. ברם הכא לא הסתיר פניו ממני. רבי חגי גזר תעניתא נחת מיטרא. אמר לא מפני שאני כדאי אלא כי לא בזה ולא שקץ ענות עני. וכשם שלא בזה ולא שקץ את תפלתו כך לא בזה ולא שקץ את קרבנו. אגריפס המלך בקש להקריב אלף עולות ביום אחד. שלח ואמר לכהן גדול אל יקריב אדם היום חוץ ממני. בא אדם אחד ובידו שתי תורים. אמר לו הקרב לי את אלה. אמר לו הכהן המלך צוני שלא יקריב אדם היום חוץ ממנו. אמר לו לכהן אדוני הכהן ארבעה תורים אני צד בכל יום שנים לקרבן ושנים לפרנסתי ואם אין אתה מקריב אותם לי הרי אתה חותך את פרנסתי. עמד הכהן והקריבן. ומיד ראה אגריפס המלך בחלומו קרבנו של עני קדמך. שלח בעד הכהן הגדול אגריפס המלך ואמר לו לא כך אמרתי לך שלא יקריב אדם היום חוץ ממני. אמר לו אדם אחד עני בא אצלי ובידו שתי תורים ואמר לי הקרב לי את אלה. ואמרתי לו המלך צוני שלא יקריב אדם היום חוץ ממנו. ואמר לי אדוני הכהן ארבעה תורים אני צד בכל יום שנים לקרבן ושנים לפרנסתי. ואם אין אתה מקריב לי הרי אתה חותך את פרנסתי. וגם כן שלא היה לי להקריב. אמר לו יפה עשית. הרי כי לא בזה ולא שקץ ענות עני. מעשה בשור אחד שהיו מושכין אותו לקרבן ולא היה נמשך. בא עני אחד ובידו אגודה אחת של ירק והושיט לו ואכלה ונמשך אחריו. נראה לבעל השור בחלום האגודה של ירק שנתן לשור אותו העני יותר מקרבנך. מעשה באשה אחת שהביאה קומץ אחד של סולת והיה הכהן מבזה עליה ואומר ראו מה מקרבת מה בזה להקריב מה בזה להקטיר. נראה לכהן בחלום אל תבזה עליה כאילו נפשה הקריבה. והלא דברים קל וחומר מה מי שאינו מקריב נפש כתיב בו (ויקרא ב א) ונפש. מי שמקריב נפש על אחת כמה וכמה. ומעשה בחסיד אחד שהביא קרבנו מגליא ומאספמיא וראה הכהן גדול שהוא קומץ ומקטיר ואוכל את השאר. אמר כל הצער הזה שציערתי בשביל זה שיאכל. היו הכל מפייסין אותו לומר מה זה שלא נצטער אלא בין כבש למזבח זכה שיאכל את מנחתך. אתה שנצטערת כל הצער הזה על אחת כמה וכמה. הוי כי לא בזה ולא שקץ:

כה יאכלו ענוים וישבעו. זה מרדכי ואסתר. תאנא לשלשה חלקים נחלק ממונו של המן. שליש למרדכי ואסתר. ושליש לעמלי תורה. ושליש לבנין בית המקדש. ושלשתן נאמרו בפסוק אחד. יאכלו ענוים וישבעו זה מרדכי ואסתר. יהללו ה׳ דורשיו אלו עמלי תורה. יחי לבבכם לעד זה בנין בית המקדש. (שמואל-א ט טז) והיו עיני ולבי שם כל הימים. אמר רבי יודן ממה שעשה לכם הקב״ה בעולם הזה אתם יודעין מה מתוקן לכם לעתיד לבוא. שנאמר יחי לבבכם לעד אכלו וישתחו כל דשני ארץ:

כו זרע יעבדנו יסופר לה׳ לדור. אמר רבי שמעון בן לקיש כל מי שהוא בא לכלל זרע הוא חי יצאו נפלים שאינן חיים לעתיד לבוא:

כז יבואו ויגידו צדקתו לעם נולד. אמר רבי יודן יבואו דורות האחרונים ויגידו צדקתו של הקב״ה שעשה לדורות הראשונים. רבי יוחנן אמר זרע יעבדנו אחד צדיקים ואחד רשעים מקבלים פני שכינה. אלא שהרשעים שמרדו בהקב״ה ובשעת מיתתן הן מראין להם פני שכינה ואומר להם בואו וראו פני המלך שהייתם מורדים בו שעתיד ליפרע מכם. ואף הצדיקים בשעת פטירתן מראין להם פני שכינה ואומרים להם בואו וראו פני המלך שאתם עובדים אותו שהוא עתיד ליתן שכרכם. ר׳ אלעזר אומר אף הקטנים מקבלים פני שכינה שנאמר זרע יעבדנו יסופר לה׳ לדור:

מזמור כג

א מזמור לדוד ה׳ רועי לא אחסר. בנאות דשא ירביצני. זהו שאמר הכתוב (שיר השירים ב טז) דודי לי ואני לו. אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבון העולם הוא לי לאלוה ואני לו לאומה. הוא לי לאלוה (שמות כ ב) אנכי ה׳ אלקיך. ואני לו לאומה (ישעיה נא ד) ולאומי אלי האזינו. הוא לי לאב שנאמר (ירמיה לא ח) כי הייתי לישראל לאב. ואני לו לבן שנאמר (שמות ד כב) בני בכורי ישראל. הוא לי לרועה ואני לו לצאן שנאמר (יחזקאל לד לא) ואתן צאני צאן מרעיתי. הוא לי לאח ואני לו לאחות. הוא לי לאח (שיר השירים ח א) מי יתנך כאח לי. ואני לו לאחות שנאמר (שם ה ב) פתחי לי אחותי רעיתי. אני אמרתי ה׳ רועי לא אחסר. והוא אמר (שם ז ג) שררך אגן הסהר אל יחסר:

ב דבר אחר ה׳ רועי לא אחסר. זהו שאמר הכתוב (תהלים קיט ק) מזקנים אתבונן. אמר ר׳ יוסי בר חנינא את מוצא שאין אומנות בזויה מן הרועה שכל היום הולך במקלו ותרמילו ודוד קרא להקב״ה רועה. אלא אמר דוד מזקנים אתבונן. יעקב קרא לו רועה שנאמר (בראשית מח טו) האלקים הרועה אותי. אף אני קורא אותו רועה שנאמר ה׳ רועי לא אחסר. דבר אחר זהו שאמר הכתוב (דברים ב ז) כי ה׳ אלקיך ברכך בכל מעשה ידיך. רבי אליעזר בן יעקב אומר כי ברכך. יכול אפילו יושב ובטל תלמוד לומר בכל מעשה ידיך. אם עשה הרי הוא מתברך ואם לאו אינו מתברך. מהו (שם) ידע לכתך. הילוכך ליכלוכך צערך בפרנסתך. רבי יהודה בשם רבי אלעזר אמר שלשה דברים הדרך עושה. מכלה את הכסות ושוחקת את הגוף וממעטת את היציאה. אבל הקב״ה לא עשה כן לישראל שנאמר (שם ח ד) שמלתך לא בלתה מעליך. (שם ב ז) לא חסרת דבר. זו היציאה. ה׳ אלקיך עמך. אמר רבי יודן בזכות שאמרתם (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו. נתתי לכם זה ארבעים שנה. שמלתך לא בלתה. רבי יהודה אמר מלך במדינה אין המדינה חסרה

כלום. כך (דברים ב ז) ה׳ אלקיך עמך לא חסרת דבר. בנוהג שבעולם אדם מקבל אורח. יום ראשון שוחט לו עגל. יום שני שה. יום שלישי תרנגול. רביעי קטנית. חמישי ממעט והולך. לא דומה יום ראשון ליום אחרון. יכול אף זה כן תלמוד לומר (שם) זה ארבעים שנה. יום ראשון כיום אחרון. רבי נחמיה אומר לא חסרת דבר. דלא הויא חסיר אלא מימר והוא מתעביד. אם אמר יעשה המן כבשר עגל הוא נעשה. יעשה שמן פטומה והוא נעשה. אם את מבקש קמח (במדבר יא ח) שטו העם ולקטו. קונדיטון (שם) או דכו במדוכה. אשישות (שם) ועשו אותו עוגות. לכך נאמר לא חסרת דבר. אלא מה שתדבר בפיך מה אתה רוצה. לחם (שמות טז ד) הנני ממטיר לכם לחם. מים אתה מבקש (תהלים עח כ) הכה צור ויזובו מים. שליו אתה מבקש (שמות טז יג) ותעל השליו. אמרו בשר אנו מבקשים כיון ששמע משה כך הלך אצל הקב״ה אמר לו ריבונו של עולם בניך מבקשים בשר. אמר לו הקב״ה תן להם. אמר לו (במדבר יא יג) מאין לי בשר. (שם כב) הצאן ובקר ישחט להם. אם ככה את עושה לי. מהו הרגני נא הרוג. אמר לפניו ריבונו של עולם אם לא אתן להם הורגין אותי ואם אדבר כנגדן הורגין אותי מכאן ומכאן הרוג אני. בבקשה ממך הרוג נא את ההרוג שנאמר הרגני נא הרוג. מיד חרה לו להקב״ה שנאמר (תהלים קו לב) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם. אמר לו הקב״ה תן בשר לבני. אמר לו מאין לי בשר. אמר לו צפרדעים היה לך במצרים כנים היה לך במצרים וכל כך היית שם עשיר ועכשיו נעשית עני. אמר לפניו ולא משלך היה לי. אמר לו במצרים היה לי וכאן לא היה לי (במדבר יא כג) היד ה׳ תקצר. רבנן אמרי לא חסרת דבר. לא היו חסרים דברים אלא היו מהרהרים בלבם והוא נעשה. רבי שמעון בן יוחאי אמר אתיא כההיא דאמר ר׳ ברכיה בשם ר׳ אבהו (תהלים עח יח) וינסו אל בלבבם. שהיו מהרהרין בלבם והוא נעשה. רבי שמעון בן יוחאי אמר לא חסרו אלא דבר דברי נבואה. תדע לך שכן הוא שכל אותן הימים שהיו ישראל מנודין לא היה הדבור עם משה שנאמר (דברים ב טז) ויהי כאשר תמו. מה כתיב בתריה (שם יז) ויאמר ה׳ אלי לאמר. רבי יוחנן אמר לא חסרו אלא תשובה. שנאמר (הושע יד ג) קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳. רבי איבו אמר לא חסרו אלא דבר שכל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היה מלאך המות מכתת מהם חמשה עשר אלף ופרוטרוט וכמה הוא פרוטרוט אחד מארבע מאות ושמונים ותשע׃

ג בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות. שאל רבי אלעזר את ר׳ שמעון ואמר לו כשיצאו ישראל ממצרים כלי קוריים הוציאו עמהם. אמר לו לאו. ומהיכן היו לובשין כל ארבעים שנה. אמר (להם) [לו] ממה שהלבישום מלאכי השרת שנאמר (יחזקאל טז י) ואלבישך רקמה. ומהו רקמה רבי סימאי אמר פורפרייא. אמר לו ולא היו בלין. אמר ולא קרית (דברים ח ד) שמלתך לא בלתה מעליך. אמר לו ולא היו הקטנים גדלים. אמר לו צא ולמד מן החלזון הזה שכל זמן שהוא גדל נרתיקו גדל עמו. אמר לו ולא היו צריכין תכבוסת. אמר לו הענן שף בהן ומגהצן. אמר לו ולא היו נשרפין. אמר לו צא ולמד מן הסיטון הזה שאינן מתגהצין אלא על ידי האור. ולא היו עושין כנימות. אמר לו במותן לא עשו בחייהן לא כל שכן. ולא היו מסריחין מריח הזיע שלא היו מחליפים את בגדיהם. אמר לו הבאר היה מעלה להן מיני דשאים והיו מגעגעין בהן שנאמר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני. והיה ריחם נודף מסוף העולם ועד סופו. בא שלמה ואמר (שיר השירים ד יא) וריח שלמותיך כריח לבנון. ואומר עוד (שם יד) נרד וכרכם קנה וקנמון. וכל אלו מהיכן היו (שם טו) מעין גנים באר מים חיים. כיון שראו ישראל האיך הקב״ה מגהצן ומעדנן במדבר התחילו מקלסין ואומרים את הוא רעיא טבא לא חסרא טובתך לעולם. ה׳ רועי לא אחסר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני. אמר רבי שמואל יש לך מים שהן נאים לשתות ואין נאים לרחוץ בהם. נאים לרחוץ בהם ואין נאים לשתות. אבל מי הבאר נאים לזה ולזה׃

ד נפשי ישובב. בתורתך. שנאמר (תהלים יט ח) תורת ה׳ תמימה משיבת נפש. ינחני במעגלי צדק. במן בבאר בשלו בעניני כבוד. לא שיש לי זכות אלא למען שמו. גם כי אלך בגיא צלמות. בקדקדו של מדבר. לא אירא רע כי אתה עמדי. (שמות יג כא) וה׳ הולך לפניהם יומם. שבטך אלו היסורין. ומשענתך זו תורה. המה ינחמוני. יכול בלא יסורין תלמוד לומר אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי׃

ה תערוך לפני שלחן. זה המן. איסי בן עקיבא אומר גבהו של מן חמשים אמה. (ומי שאינו מאמין אל יראה באותה הטובה. שנאמר (איוב כ יז) אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה)׃

ו דבר אחר בנאות דשא. מדבר בדוד בשעה שהיה בורח מפני שאול. מה כתיב שם (שמואל-א כב ה) וילך שאול ויבא יער חרת. שהיה מנוגב כחרת והרטיבו הקב״ה מטובו של עולם שנאמר (תהלים סג ו) כמו חלב ודשן תשבע נפשי. נפשי ישובב. זו המלכות. שלא היה לי זכות אלא למען שמו. גם כי אלך בגיא צלמות. זה מדבר זיף. לא אירא רע. למה כי אתה עמדי. שבטך אלו הייסורין. משענתך זו תורה. המה ינחמוני. יכול בלא יסורין תלמוד לומר אך. יכול בעולם הזה תלמוד לומר אך טוב וחסד ירדפוני. תערוך לפני שלחן זו המלכות. נגד צוררי זה דואג ואחיתופל. דשנת בשמן ראשי. יכול על ידי יסורין וכו׳. ושבתי בבית ה׳ זה בית המקדש. ורבנן פתרי קרא בישראל. בנאות דשא (יחזקאל לד טו) אני ארעה צאני ואני ארביצם. על מי מנוחות ינהלני

(שם מז יב) ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה. מהו (שם) ועלהו לתרופה. רב ושמואל. חד אמר להתיר פה של אלמים. וחד אמר להתיר פה של עקרות. נפשי ישובב לעולם הבא:

מזמור כד

א לדוד מזמור לה׳ הארץ ומלואה. זה שאמר הכתוב (איוב כט יד) צדק לבשתי וילבשני. אמר רבי חנינא יש נאה ללבושו ואין לבושו נאה לו. ויש שאין נאה ללבושו ולבושו נאה לו. יש אדם שהוא עשיר ואין שמו לפי עשרו. ויש רש ואין שמו לפי רשותו. וכן שלמה אמר (משלי יג ז) יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב. ויש אדם גבור ואין שמו לפי גבורתו. וחלש ואין שמו לפי חלישותו. ויש אדם בחור ואשתו מכוערת ושנואה ונתונה באפריון ככפישה הזאת והעם אומרים מי הוא בעלה של זו והם אומרים זה הוא. ורואין אותו בחור נאה והעם אומר אבד הבחור הזה בכפישה הזאת. ואם כלה נאה היא ובעלה מכוער העם אומרים אבדה הכלה הזאת באיש הזה. אמר איוב אני איני כן אלא אני נאה לצדקה וצדקה נאה לי. וכן הוא אומר צדק לבשתי וילבשני. וכן דוד נאה למזמורו ומזמורו נאה לו. מה כתיב למעלה מן הענין ה׳ רועי לא אחסר. וכי לדוד מזמור ומהו מזמור לדוד. כשהיה מבקש שתשרה עליו שכינה היה תובעה מזמור לדוד. וכשהיתה באה מעצמה לדוד מזמור:

ב דבר אחר לה׳ הארץ ומלואה. משל למלך שהיה לו בן בית בעיר והיו בני העיר מכבדין אותו לומר שהוא בן ביתו של מלך והמלך מכבדו מכאן ומכאן מכר המלך את עירו לאחר. התחילו פושעים בבן ביתו של מלך. בא לו אצל המלך. אחר ימים חזר המלך לעירו. התחיל בן ביתו עובר בתוכה כמקדם התחילו מכבדים אותו עוד שהוא בן ביתו של מלך. אמר להם עכשיו אני בן ביתו. המלך זה הקב״ה. והעיר זה ארצו. ובן בית זה דוד. כל הימים שהיתה הארץ להקב״ה מכבדין את דוד (שמואל-א יח טז) כי הוא יוצא ובא לפניהם. מה עשה הקב״ה מכר את ארצו. וכן הוא אומר (יחזקאל ל יב) ונתתי יאורים חרבה ומכרתי את הארץ ביד רעים. התחילו פושעים בבן ביתו שנאמר (מלכים-א יב טז) וישיבו העם את המלך דבר לאמר מה לנו חלק בדוד. לכשיקנה הקב״ה את ארצו על בן ביתו הוא חוזר שנאמר (הושע ג ה) אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ אלקיהם ואת דויד מלכם. לכך נאמר לה׳ הארץ ומלואה. דבר אחר יש לך אדם שיש לו ספינה אבל הפרקמטיא שיש בתוכה אינה שלו. ואם הפרקמטיא שלו הספינה אינה שלו. אבל הקב״ה אינו כן לה׳ הארץ ומלואה. בשר ודם בונה בית של חמשים אמה. וכשהוא גדול של מאה אמה. (וכלו) [וכולו] כשלש אמות. אבל הקב״ה אינו כן ברא את הארץ והוא ממלאה. וכן הוא אומר (ישעיה ו ג) מלא כל הארץ כבודו. שנו רבותינו ר׳ אליעזר אומר כל פרשה שאמר דוד כנגד עצמו אמרה וכנגד כל ישראל. האמורה בלשון יחיד כנגד עצמו אמרה. בלשון רבים כנגד כל ישראל. וכל מקום שנאמר למנצח בנגינות אינו אלא לעתיד לבוא. וכל מקום שנאמר מזמור לדוד היה מנגן ואחר כך היתה שורה עליו רוח הקדש. לדוד מזמור שורה עליו רוח הקדש ואחר כך היה מנגן. משכיל לדוד על ידי מתורגמן. ואין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים. אלא מתוך דבר שמחה. שנאמר (מלכים-ב ג טו) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה׳:

ג דבר אחר לה׳ הארץ ומלואה. זהו שאמר הכתוב (נחמיה ט ו) אתה הוא ה׳ לבדך אתה עשית את השמים. אימתי נבראו המלאכים. רבי יוחנן אמר בשני. שנאמר (תהלים קד ג) המקרה במים עליותיו. וכתיב (שם ד) עושה מלאכיו רוחות. ריש לקיש אמר בחמישי. שנאמר (בראשית א כ) ועוף יעופף על הארץ. כתיב במלאכים (ישעיה ו ב) ובשתים יעופף. רבי לוליאני אמר מפני מה לא נבראו המלאכים ביום ראשון. שלא יאמרו מיכאל היה ממתח מן המזרח וגבריאל מן המערב והקב״ה ממדד באמצעית. אלא (ישעיה מד כד) אנכי ה׳ עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי. מי אתי. מי היה שותף עמי בברייתו של עולם. אמר דוד לפני הקב״ה הואיל ואתה בראת את השמים ואת הארץ לשמך אני קורא אותן לה׳ הארץ ומלואה. רבי עזריה ורבי נחמיה ורבי ברכיה אמרו משל למלך שהיה לו שני אפטרופין. אחד היה ממונה על מה שבבית ואחד היה ממונה על מה שבשדות. שעל הבית היה יודע כל מה שבבית וכל מה שבשדות. ושעל השדות אינו יודע אלא מה שבשדות בלבד. כך משה כשעלה למרום היה יודע העליונים והתחתונים וקילס להקב״ה בהן שנאמר (דברים י יד) הן לה׳ אלקיך השמים ושמי השמים. אבל דוד שלא עלה למרום קילס להקב״ה במה שהוא יודע שנאמר לה׳ הארץ ומלואה. אמר ר׳ פנחס מלך בשר ודם כשהוא בקיטון אינו בטרקלין וכשהוא בטרקלין אינו בקיטון. אבל הקב״ה מלא עליונים ותחתונים שנאמר (תהלים קמח יג) הודו על ארץ ושמים. ואומר (ירמיה כג כד) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא. בשר ודם יש לו צאן ואין לו מרעה. יש לו מרעה ואין לו צאן. אבל הקב״ה אינו כן יש לו צאן ויש לו מרעה. צאן אלו ישראל שנאמר (יחזקאל לד לא) ואתן צאני צאן וגו׳. ויש לו מרעה לה׳ הארץ ומלואה. ויודע לרעות שנאמר (שם טו) אני ארעה צאני ואני ארביצם. ויודע מרעית טוב שנאמר (שם יד) במרעה טוב ארעה אותם. הוי לה׳ הארץ ומלואה:

ד כי הוא על ימים יסדה. זו ארץ ישראל שיושבת על שבעה ימים. ימא רבא ימא דטבריא ימא דמילחא וימא דסיבכי וימא דחולתא וימא דשריית וימא דאספמיא והוא ימא דחמין. ימא דקלטיינוס הקוה (הקב״ה) את הנהרות ועשאה (עליהן שנאמר) ועל נהרות יכוננה. מארבע נהרות ירדנה ופיגה וירמוך וקרייון. כתיב (במדבר כא כ) ונשקפה על פני הישימון. אמר רבי אבא בר חייא כל מי שהוא עולה להר נבו רואה כמין כברה בימה של טבריא והיא בארה של מרים:

ה מי יעלה בהר ה׳. זה משה. שנאמר (שמות יט ג) ומשה עלה אל האלקים. ומי יקום במקום קדשו זה משה. שנאמר (דברים ה כח) ואתה פה עמוד עמדי. נקי כפים זה משה. שנאמר (במדבר טז טו) לא חמור אחד מהם נשאתי. ובר לבב. זה משה שהיה מברר עסקו בשעה שאמר לו הקב״ה שילך בשליחותו שנאמר (שמות ג יג) ויאמר משה אל האלקים הנה אנכי בא אל בני ישראל. אשר לא נשא לשוא נפשי. זה משה שנטל נפשו של מצרי שנאמר (שם ב יב) ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי. שראה את המלאכים ונמלך בהן והרגו בדין. ולא נשבע למרמה ליתרו. שנאמר (שם כא) ויואל לשבת את האיש. ואין ויואל אלא שבועה שנאמר (שמואל-א יד כד) ויואל שאול את העם. לפיכך ישא ברכה מאת ה׳:

ו דבר אחר מי יעלה בהר ה׳. זה אברהם אבינו שכתוב בו (בראשית כב ב) לך לך אל ארץ המוריה. ומי יקום. זה אברהם שנאמר (שם ג) וישכם אברהם בבקר. נקי כפים. זה אברהם (שם יד כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. ובר לבב. זה אברהם (נחמיה ט ח) ומצאת את לבבו נאמן לפניך. ואומר (בראשית טו ו) והאמין בה׳. אשר לא נשא לשוא נפשי. בפניו של נמרוד. ולא נשבע למרמה (שם יד כב) הרימותי ידי אל ה׳. ישא ברכה מאת ה׳ (שם כד א) וה׳ ברך את אברהם בכל:

ז דבר אחר מי יעלה. זה יעקב אבינו שנאמר (שם לה א) קום עלה בית אל ושב שם. מי יקום (שם כח יא) ויפגע במקום. נקי כפים (שם לא לט) אנכי אחטנה. ובר לבב (שם לז) כי מששת את כל כלי. אשר לא נשא לשוא נפשי. ללבן. ולא נשבע למרמה (שם נג) וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. ישא ברכה (שם לה ט) וירא אלקים אל יעקב וגו׳ ויברך אותו:

ח שאו שערים ראשיכם. את מוצא בשעה שבנה שלמה בית המקדש בקש שלמה להכניס את הארון והיה השער קטן חמש אמות ארכו ושתים וחצי רחבו. והארון הזה אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו. וכי לא היה אמה וחצי נכנסת בתוך שתים וחצי. אלא באותה השעה דבקו שערים זה בזה ואמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה. חזר ואמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה. כיון שאמר (דברי הימים-ב ו מב) ה׳ אלקים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך. מיד נענה ונשאו שערים ראשן ונכנס הארון וירדה אש מן השמים. ולמה נצטער שלמה כל כך. מפני שנתגאה ואמר (מלכים-א ח יג) בנה בניתי בית זבול לך. ר׳ יעקב בריה דרב יהודה אמר בנין בנוי בניתי לך. ר׳ חייא אמר בשם רבי יוסי הכל מסייעין למלך מלכי המלכים אפילו הרוחות ואפילו שדים ואפילו מלאכי השרת. אמר רבי ברכיה כתיב (שם ו ז) והבית בהבנותו. מאליו היה נבנה. (שם) אבן שלמה מסע. מלמד שהיתה האבן מסעת את עצמה ועולה ונתנת על גבי הדימוס. ואמר רבי אבהו ואל תתמה. שכן כתיב (דניאל ו יח) והיתית אבן חדא ושומת על פום גובא. וכי יש אבנים בבבל. אלא שקמת מארץ ישראל ובאת וישבה על פי הבאר. רבי הונא אמר מלאך ירד באותה שעה ונדמה בדמות ארי של אבן וישב לו על פי הבאר. הדא הוא דכתיב (שם כג) אלקי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני. ומה לכבוד בשר ודם והיתית אבן חדא ושומת. לכבודו של מלך מלכי המלכים הקב״ה על אחת כמה וכמה. הוי מי הוא זה מלך הכבוד. אמר רבי סימון מי זה מלך שהוא חולק מכבודו ליראיו. ה׳ צבאות הוא מלך הכבוד. אמר רבי סימון (במדבר יב טו) והעם לא נסע עד האסף מרים. מלמד שנתעכבה לה השכינה. אמר ר׳ לוליאני בשם רבי יצחק כתיב משה ידבר והאלקים יעננו בקול. אלקים ידבר ומשה יענה אין כתיב כאן אלא משה ידבר והאלקים יעננו בקול. רבי ברכיה בשם רבי סימון כתיב (בראשית לט א) ויוסף הורד מצרימה. וכתיב (שם ב) ויהי ה׳ את יוסף. רבי יודן אמר בשם רבי איבו אין לי אלא בשעת הרוחה בשעת הצרה מנין. שנאמר (שם כג) אין שר בית הסוהר רואה את כל מאומה בידו. כל הכלים שבמקדש עור תחש מלמעלן. ובארון כתיב (במדבר ד ו) ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה. וכל כך למה כדי שיבוא הארון מסויים. הוי ויבא מלך הכבוד. אמר רבי חזקיה מפני מה נשתנית תכלת מכל מיני צבעונים. מפני שהתכלת דומה לעשבים ועשבים לים וים לרקיע ורקיע לקשת וקשת לענן וענן לכסא וכסא דומה לכבוד שנאמר (יחזקאל א כח) כמראה הקשת אשר יהיה בענן. ומכבודו חולק ליראיו. זה התכלת. שנאמר (במדבר טו לח) ועשו להם ציצית. הוי מי זה מלך הכבוד. שהוא חולק מכבודו ליראיו:

מזמור כה

א לדוד אליך ה׳ נפשי אשא. זהו שאמר הכתוב (דברים כד טו) ביומו תתן שכרו. אמר לו הקב״ה לדוד דוד למה אתה נושא נפשך אלי. אמר לו מפני שאני שכיר בעולמך. שנאמר (איוב ז ב) כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו. וכתיב בתורה ביומו תתן שכרו וגו׳ ואליו הוא נושא את נפשו. אם הפועל

הזה שהוא שכירו וחייב ליתן לו כתב ואליו הוא נושא את נפשו. אנו שנפשותינו תלויות בך על אחת כמה וכמה. דבר אחר אליך ה׳. זה דורו של שמד שנתמשכנו על קדושת השם. כענין שנאמר (דברים כד י) כי תשה ברעך משאת מאומה:

ב דבר אחר אליך ה׳. זהו שאמר הכתוב (תהלים לא ו) בידך אפקיד רוחי. בנוהג שבעולם אדם מפקידין אצלו פקדונות והוא מחליף את של זה בזה ואת של זה בזה. אבל הקב״ה אינו כן אלא (ירמיה י י) וה׳ אלקים אמת. שמא עמד אחד שחרית וביקש נפשו ולא מצאה. או שמא מצא נפשו ביד אחר או נפשו של אחר בידו. הוי אומר וה׳ אלקים אמת. אמר רבי אלכסנדראי בשר ודם מפקידים בידו חדשים והוא מחזירן בלויים ושחוקים. אבל הקב״ה מפקידים בידו בלויים ושחוקים והוא מחזירן חדשים. תדע לך שכן הפועל הזה עושה מלאכה כל היום ונפשו יגעה עליו ושחוקה. וכשהוא ישן הוא יגע ומשלים נפשו להקב״ה ונפקדת אצלו ולשחרית היא חוזרת בגופו בריה חדשה שנאמר (איכה ג כג) חדשים לבקרים רבה אמונתך. ר׳ שמעון בשם רבי סימון אמר ממה שאתה מחדשנו לבקרים אנו יודעין שאמונתך רבה לגאלנו. בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא נושא ומביא קרבן ומתכפר לו. עכשיו שאין לנו קרבן הרי נפשנו נשואה לך אין לנו להתלות אלא על רחמיך. הוי אליך ה׳ נפשי אשא. ר׳ יהודה אומר אף הקב״ה ויתר לנו סליחות הרבה משלו (ישעיה נה ז) ואל אלקינו כי ירבה לסלוח:

ג דבר אחר אליך ה׳. אמר שלמה (משלי כה כה) מים קרים על נפש עיפה. היה דוד מתיעף והיתה נפשו משתוקקת ומבקשת להיות בבית המקדש שנאמר (תהלים כו ח) אהבתי מעון ביתך. (שם פד ג) נכספה וגם כלתה נפשי. (שם יא) כי טוב יום בחצריך מאלף. (שם כד ג) מי יעלה בהר ה׳. אמר לו הקב״ה אין אתה יודע. נקי כפים ובר לבב. מי שיש בידו שתי מדות הללו. מיד שמח ואמר יש בי. וכן הוא אומר (שמואל-א יג יד) בקש ה׳ לו איש כלבבו. לכך נאמר מים קרים על נפש עיפה. ואומר (תהלים קיט קו) נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך. נוטל שני שכרים שכר עשייה ושכר שבועה. לכך נאמר בך בטחתי. אמר רבי יצחק ב״ך בתורתך בעשרים ושתים אותיות:

ד דבר אחר אלקי בך בטחתי. מעשה בקיסטון אחד והיה שם אדם גדול והיה לו שם במדינה. והיה שם אדם אחר והיו שומרי המדינה עוברין ומצאו אכסנאי אחד ותפסוהו ואמר אל תכוני כי בן ביתו של מלך אני. כיון ששמעו כן הניחוהו ושמרוהו עד הבקר. בבקר הביאוהו אצל המלך ואמרו לו בן ביתך מצאנו אמש. אמר לו המלך בני מכיר אתה אותי. אמר לו לאו. ואם כן היאך אתה בן ביתי. אמר לו בבקשה ממך איני בן ביתך אלא בך בטחתי. שאלמלא לא אמרתי כן היו מכים אותי. אמר להם הואיל ובטח בי הניחו לו. וכן דוד אומר אלקי בך בטחתי. ובשביל כך אל יעלצו אויבי לי. ולא אני בלבד אלא גם כל קויך לא יבושו:

ה יבשו הבוגדים ריקם. רבי פנחס אמר אמר דוד רבונו של עולם בשעה שאני עומד בתפלה לפניך אל תהי תפלתי מאוסה לפניך מפני שעיניהם של ישראל תלויות בי ועיני תלויות בך ואלו שמעת תפלתי כאילו שמעת תפלתם. וכן את מוצא בתענית צבור בשעה שהצבור מתענין שליח צבור יורד לפני התיבה ועיניהם של צבור תלויות בו והוא עיניו תלויות להקדוש ברוך הוא והוא שומע תפלתם. לכך נאמר גם כל קויך לא יבשו:

ו דרכיך ה׳ הודיעני. ר׳ ברכיה בשם ר׳ יוחנן אמר משל לרופא אחד שהיה לו תלמיד ולימדו כל מיני רפואות חוץ ממכה פלונית. אמר לו כל מיני רפואות גלית לי חוץ ממכה פלונית בבקשה ממך גלה אותה לי. כך אמר משה להקדוש ברוך הוא (שמות לג יג) הודיעני נא את דרכיך. והודיעו שנאמר (תהלים קג ז) יודיע דרכיו למשה. (שמות לג יח) הראני נא את כבודך. כלומר מנהג שאתה מנהג בעולם. אמר לו אין אתה יכול לעמוד על מדותי. רבי זעירא בשם ריש לקיש אמר אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא כשאמרתי לך (שם יז ד) עוד מעט וסקלוני. אתה מפייס אותי עליהם. וכן כשהתנית עמי כשאהיה עם בני בכעס. אתה מפייס אותי עליהן. מה כתיב (שמות לג ז) ומשה יקח את האהל ונטה. וכן דרש מנודה לרב מנודה לתלמיד. ר׳ יהודה אומר (שם) והיה כל מבקש משה אין כתיב כאן אלא כל מבקש ה׳. מלמד שכל מי שמבקש פני זקן כאילו מקבל פני שכינה. אמר לו הקב״ה משה תרין אפין מרגזין רתחין. הרב בכעס והתלמיד בכעס. אם כן מה תהא עליהם חזור בך. נכנס למחנה שנאמר (שם יא) ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים. איני יודע מקרא זה מהו. כשהוא אומר ושב אל המחנה. מלמד שהתיר לו נדרו והכניס את האהל למחנה. אמר רבי אחא באותה שעה מצא משה את ידו לפני הקדוש ברוך הוא להתפלל על ישראל להודיעם דרכיו של הקב״ה. שנאמר (דברים לב ד) הצור תמים פעלו וגו׳. וכן מצינו בשמואל הרמתי שהיה שקול כמשה. שנאמר (ירמיה טו א) אם יעמד משה ושמואל. ונאמר (תהלים צט ו) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו. ואתה מוצא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה. זה לוי וזה לוי. זה אמר שירה וזה אמר שירה. זה מלך על ישראל וזה מלך על ישראל. זה מלך מ׳ שנה וזה מלך מ׳ שנה. זה עשה מלחמות וזה עשה מלחמות. זה הרג מלכים וזה הרג מלכים. זה בנה מזבחות וזה בנה מזבחות. זה הקריב וזה הקריב. זה בקריאה וזה בקריאה. זה התפלל על ישראל וזה התפלל על ישראל. זה שמש בכהונה וזה שמש בכהונה. דבר אחר הודיעני נא את דרכיך. אמר לפניו הודיעני באיזו מדה אתה נוהג עם אומות העכו״ם.

הדריכני באמתך ולמדני כי אתה אלקי ישעי אותך קויתי כל היום. וכי אפשר לו לאדם להתפלל כל היום. אלא לפי שהעולם הזה יום של אומות העכו״ם ולילה לישראל. לכך אותך קויתי כל היום:

ז זכור רחמיך ה׳ וחסדיך. אמר רבי יהושע בן לוי חסידות שנהגת עם אדם הראשון. שכך אמרת (בראשית ב יז) כי ביום אכלך ממנו מות תמות. ואילולי שנתת לו יום אחד משלך שהוא אלף שנה. היאך היה נזקק להעמיד תולדות. הוי כי מעולם המה. מימות אדם הראשון:

ח חטאת נעורי ופשעי אל תזכור. אמר רבי יודן אמר דוד רבונו של עולם יהיו חטאי ופשעי כחטאת נעורי מה חטאת נעורי אין בהם ממש כך כל הפשעים שאני עושה לא יהיו בהם ממש. כחסדך זכר לי אתה. אמר רבי אלעזר משל למלך שעשה סעודה גדולה ואמר לאפטרופוס שלו זמן לי בני אדם חכמים (ולא) תגרים ולא בעלי מלאכה. אמר לו אדוני המלך סעודתך גדולה ותגרים לא יספיקו לך אלא עם בעלי מלאכה. כך אמר דוד כחסדך זכר לי אתה למה למען טובך ה׳. שנאמר (תהלים קמה ט) טוב ה׳ לכל. רבי יוסי בר חנינא אמר משל למלך שעשה סעודה זימן את האורחים הגיעו ארבע שעות חמש ושש ולא באו. לעתותי הערב התחילו האורחין ממשמשין ובאין. אמר להן טובה גדולה אני צריך להחזיק לכם אילולא שבאתם כל הסעודה הייתי משליך לכלבים שלא היה מי לאכול. כך אומר הקב״ה לצדיקים טובה גדולה אני מחזיק לכם שבשבילכם בראתי את עולמי. שאלמלא אתם כל הטובה שהתקנתי לעתיד לבוא למי הייתי נותנה. שנאמר (תהלים לא כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך:

ט טוב וישר ה׳. על כן שהוא מורה חטאים בדרך שיעשו תשובה. דבר אחר למה טוב שהוא ישר. ולמה ישר שהוא טוב. שהוא מורה דרך לשבים שנתן לרצחנים ערי מקלט. רבי אבין אמר על כל מיל ומיל היה עומד בורגן ועל כל בורגן צלם והיתה ידו עקומה ומראה להיכן ערי מקלט. הוי על כן יורה חטאים בדרך. וכן פרעה הכה אותו בברד ואמר לו (שמות ט יט) שלח העז את מקנך:

י כל אורחות ה׳ חסד ואמת. יכול לכל תלמוד לומר לנוצרי בריתו. דבר אחר כל ארחות ה׳. בשעה שאמר להן משה לישראל (דברים יג ה) אחרי ה׳ אלקיכם תלכו. אמרו משה רבינו מי יכול לילך אחריו. שנאמר (נחום א ג) ה׳ בסופה ובסערה דרכו. ואומר (תהלים עז כ) בים דרכך ושבילך במים רבים. אמר להם אני אומר לכם דרכיו של הקב״ה כל ארחות ה׳ חסד ואמת. חסד זו גמילות חסדים. אמת זו תורה. שנאמר (משלי כג כג) אמת קנה ואל תמכור. ולמי נתן לנוצרי בריתו. אמר רבי שמלאי מצינו שהקב״ה מקשט כלות ומבקר חולים וקובר מתים. מקשט כלות שנאמר (בראשית ב כב) ויבן ה׳ אלקים את הצלע. מלמד שקילעה את חוה והביאה לאדם שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בניתא. מבקר חולים מאברהם. שנאמר (שם יח א) וירא אליו ה׳. לבקר את החולה. קובר מתים ממשה. שנאמר (דברים לד ו) ויקבור אותו בגיא:

יא מי זה האיש. זה אברהם. שנאמר (בראשית כ ז) השב אשת האיש כי נביא הוא. ירא ה׳. זה אברהם. שנאמר (שם כב יב) כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה. יורנו בדרך יבחר. שהורהו דרך טובה להכיר את שמו. שנאמר (שם יז א) התהלך לפני והיה תמים. נפשו בטוב תלין. בקבר. וזרעו יירש ארץ (שם כד ז) לזרעך אתן את הארץ הזאת:

יב דבר אחר מי האיש. זה יוסף. שנאמר (שם לז טו) וימצאהו איש. ירא ה׳ (שם מב יח) את האלקים אני ירא. יורנו בדרך יבחר. שלא חטא עם אשת אדוניו. נפשו בטוב תלין. בקבר. וזרעו יירש ארץ (שם נ כג) גם בני מכיר בן מנשה:

יג דבר אחר מי האיש. זה לוי. שנאמר (דברים לג ח) לאיש חסידך. ירא ה׳ (מלאכי ב ה) ואתנם לו מורא ויירא‌ני. נפשו בטוב תלין. בקבר. וזרעו יירש ארץ (במדבר כה יג) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת:

יד סוד ה׳ ליראיו. בתחלה ליראיו ואחרי כן נתן לישרים. שנאמר (משלי ג לב) ואת ישרים סודו. אמר רבי סימון אין סוד לעליונים אבל לתחתונים יש סוד. מעשה בר׳ יוסי בן דורמסקית שהלך להקביל פני רבי אליעזר בלוד ואמר לו מה חידוש היה בבית המדרש היום. אמר לו נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית. אמר לו יוסי פשוט ידיך וקבל את עיניך. אף הוא פשט את ידיו וקבל את עיניו. בכה ר׳ אליעזר ואמר סוד ה׳ ליראיו. צא ואמור להם אל תחושו למנינכם כך מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית. כשנתישבה דעתו עליו אמר יהי רצון שיחזרו עיני יוסי למקומן וחזרו להם:

טו פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני. וכי יחיד [ועני] היה דוד. והלא כתיב (דברי הימים-א ב טו) דוד השביעי. וכתיב (שם כב יד) והנה בעניי הכינותי לבית ה׳. אלא אמר דוד לפני הקב״ה לפי שנתמניתי מלך על בניך עיניהם תלויות בי ועיני תלויות בך שהן בניך רבים ואני יחיד כנגדן. לכך כי יחיד ועני אני. ראה אויבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני. אם עשו שונא ליעקב שנטל ממנו הבכורה והדין עמו. לברבריים ולענתותים מה עשה:

מזמור כו

א לדוד שפטני ה׳ (וריבה ריבי). כתוב אחד אומר (תהלים קמג ב) אל תבא במשפט את עבדך. וכתוב אחד אומר שפטני ה׳. אלא בשעה שאתה דן את הצדיקים אל תבא במשפט עמי. ובשעה שאתה דן את הרשעים שפטני ה׳. דבר אחר עד שלא נגמר הדין שפטני משנגמר הדין אל תבא במשפט:

ב דבר אחר זהו שאמר הכתוב (משלי יב א) אוהב מוסר אוהב דעת. ארבעה הן שלקו. אחד לקה והיה מבעט. וזה איוב שלקה ובעט. וכן הוא אומר (איוב י ב) הודיעני על מה תריבני. למה אני לוקה מה עשיתי לך. אמור כמה לי עוונות וחטאות. יודע אני שהרשות בידך ואתה עושה לי כך. (שם ג) הטוב לך כי תעשוק כי תמאס יגיע כפיך. (שם טז יח) ארץ אל תכסי דמי. זה שלקה והיה מבעט. והשני לקה והיה משחק. זה אברהם שנאמר (בראשית יז יז) ויפול אברהם וגו׳ ויצחק. ולמה היה דומה אברהם. למלך שנשבע שמכה את בנו ואמר לו בני נשבעתי שאני מכה אותך. אמר לו הרשות בידך. היה מכהו וסבור שיאמר לו הבן די ולא אמר. כיון שלקה אמר האב די הלקתיו. כך (שם א) וירא ה׳ אל אברם וגו׳ אני אל שדי. די הכאתיו. השלישי היה לוקה ומבקש מאוהבו שלא ילקה. זה חזקיהו. וכן הוא אומר (ישעיה לח ב) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר. רבי נתן אומר אף לוקה ובועט. שכן הוא אומר (שם יד) כסוס עגור כן אצפצף. מגיד שהיו מכותיו קשות משל איוב. באיוב כתיב (איוב יט כ) בעורי ובבשרי דבקה עצמי. ובחזקיה הוא אומר (ישעיה לח יג) שויתי עד בקר כארי. באיוב כתיב (איוב יט כ) ואתמלטה בעור שני. ובחזקיה כתיב (ישעיה לח יב) דורי נסע ונגלה. מגיד שאף עור שניו נטל. הרביעי אמר למה הרצועה תלויה הכוני בה. זה דוד. שנאמר לדוד שפטני ה׳. וכן שלמה אומר (משלי יב א) אוהב מוסר אוהב דעת. וכן דוד אומר (תהלים צד יב) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה:

ג בחנני ה׳ ונסני. בחנני כאברהם. שנאמר (בראשית כב א) והאלקים נסה את אברהם. ועמד בנסיונו. נסני כיצחק. שנסיתו ועמד. צרפה כליותי. צרפני כיוסף. שצרפתו ומצאתו נאמן. כיון שניסה אותו אמר אין בי כח בבקשה ממך (תהלים קמג ב) אל תבא במשפט את עבדך. שנאמר (שם יז ג) בחנת לבי צרפתני בל תמצא. אך על פי כן לא נשא לו הקדוש ברוך הוא פנים בדין אלא נכתבה עליו. שכן הפסוק אומר (מלכים-א טו ה) אשר עשה דוד הישר בעיני ה׳ וגו׳ רק בדבר אוריה החתי. מכאן שלא ירד אדם לגדול הימנו שלא יאמר אני ערב לבי. מה דוד שהיה בו כל מדות הללו שנאמר כי חסדך לנגד עיני והתהלכתי באמתך. לא ישבתי עם מתי שוא. שנאתי קהל מרעים. ארחץ בנקיון כפי. אמר אל תבוא במשפט. אחר על אחת כמה וכמה. וכן שלמה אומר לפני הקדוש ברוך הוא מלך שהוא שוכר פועלים והן עושין מלאכתן יפה ונותן להם שכרן מה שבח יש למלך. ואימתי הוא משובח כשישכור פועלים רעים שאין עושין מלאכתן ונותן להן שכרן וזו היא טובה גדולה. וכן הוא אומר (מלכים-א ח נז) יהי ה׳ אלקינו עמנו כאשר היה עם אבותינו:

ד שנאתי קהל מרעים. איזה קהל זה קהל קרח. שנאמר (במדבר טז יט) ויקהל עליהם קרח. ולאיזה קהל אני אוהב. (שמות לה א) ויקהל משה. (מלכים-א ח א) אז יקהל שלמה. ועם רשעים לא אשב. זה עדתו של קרח. שנאמר (במדבר טז כו) סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים:

ה ארחץ בנקיון כפי. שיהא במקח ולא בגזל. כדתנן לולב הגזול והיבש פסול. שיהא נקי מן החמס ומן הגזל שלא יהא סניגור נעשה קטיגור. ואחר כך ואסובבה את מזבחך ה׳. כדתנן בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים (תהלים קיח כה) אנא ה׳ הושיעה נא:

ו ה׳ אהבתי וגו׳. זה שקול כנגד בריאת עולמך. בראשון כתיב (בראשית א א) בראשית ברא אלקים את השמים. ובמשכן כתיב (שמות כו ז) ועשית יריעות עזים. בשני יהי רקיע ויהי מבדיל. במשכן והבדילה הפרכת. בשלישי יקוו המים. ובמשכן (שמות ל יח) ועשית כיור נחשת וגו׳ לרחצה. ונתת שמה מים. ברביעי יהי מארות. במשכן (שמות כה לא) ועשית מנורת זהב. בחמישי ישרצו המים נפש חיה. ובמשכן (שם כ) והיו הכרובים. בששי נעשה אדם. ובמשכן (שמות כח א) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. בשביעי ויכלו ויקדש אותו. ובמשכן (במדבר ז א) וימשחם ויקדש אותם. הדא הוא דכתיב (דברים ד כו) העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ. לשמיע בקול תודה. אמר רבי אבין זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לעתיד לבוא. (תהלים קו א) הודו לה׳ כי טוב:

ז אל תאסוף עם חטאים נפשי. אלו הנסקלים והנשרפים. ועם אנשי דמים חיי. אלו הנהרגים והנחנקים. דבר אחר אלו המצריים. שכן יעקב אומר (בראשית מז כט) אל נא תקברני במצרים. רבי יוחנן אמר מצינו בשני מקומות על הצדיקים שמתפללים שלא יאספו עם הרשעים. דניאל אמר (דניאל ב יח) ורחמין למיבעי מן קדם אלה שמיא על רזא דנא די לא יהובדון דניאל וחבריוהי. ודוד אמר אל תאסוף עם חטאים נפשי. רבי חלפתא בשם רבי איבו אמר (שמואל-א כה לח) ויהי כעשרת הימים ויגף ה׳ את נבל וימת. והלא אין מגפה אלא לשלשה. דתניא יום אחד מיתה של זעף. לשנים מיתת בהלה. לשלשה מיתה של מגפה. ותני ר׳ חלפתא בן שאול לארבעה מיתה בהכרת. לחמשה מיתה הדופה (צ״ל חטופה וכן הוא במס׳ שמחות). לששה מיתה האמורה בתורה. לשבעה מיתה של חיבה. יותר מכאן מיתה של ייסורין. ומה ראית לומר לג׳ מיתת מגפה. והכתיב ויהי כעשרת הימים. אלא שתלה לו

הכתוב שבעת ימי אבלו של שמואל הצדיק שלא יתערב באבלו ועשה שלשה ימים ומת במגפה. רבי ברכיה בשם רבי שמואל אמר (שם) ויהי כעשרת ימים אין כתיב כאן. אלא הימים. אלו עשרת ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים שמא יעשה תשובה. ודכותה (מלכים-ב יג כא) ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו. תנא על רגליו עמד לביתו לא הלך אלא שחיה לשעה ומת ונקבר במקום אחר. שנאמר אל תאסוף עם חטאים נפשי. ומי היה זה בנה של שונמית. שנאמר (שם ד יח) ויהי היום ויצא אל אביו. ודכותה (בראשית ז י) ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו. אמר רב הושעיה מלמד שתלה הקדוש ברוך הוא שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק שיעשו תשובה ולא עשו. על שם שנאמר אל תאסוף עם חטאים נפשי:

ח אשר בידיהם זמה. אמר רבי פנחס הכהן בר חמא אלו המשחקין בפספסין שהן מחשבין בשמאל ומסמכין בימין והן חומסין וגוזלין זה את זה:

מזמור כז

א לדוד ה׳ אורי וישעי ממי אירא. זה שאמר הכתוב (ישעיה י יז) והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה. בנוהג שבעולם אדם מדליק את הנר בפלטין שלו. שמא יכול לומר פלוני שהוא אוהבי ישתמש לאורו ופלוני שהוא שונאי אל ישתמש לאורו. אלא הכל משתמשין לאורו. אבל הקב״ה אינו כן אלא והיה אור ישראל וגו׳. בני יראו ושונאי אל יראו. וכבר עשה דוגמא זו במצרים (שמות י כג) ולא ראו איש את אחיו וגו׳ ולכל בני ישראל היה אור. (שם יג כא) וה׳ הולך לפניהם יומם. ואומר (שם יד כ) ויאר את הלילה ויהי הענן והחושך. ואומר (מיכה ז ח) כי אשב בחשך ה׳ אור לי. לכך נאמר אורי וישעי ממי אירא. ואומר (תהלים מג ג) שלח אורך ואמתך. (לכך נאמר דוגמא לעתיד) ברא האור שאין ראויין בו גנזו לעתיד לבוא אל הצדיקים. שנאמר (משלי יג ט) אור צדיקים ישמח ונר רשעים ידעך. ואומר (בראשית א ד) וירא אלקים את האור כי טוב. רבי יהודה ברבי סימון אמר הבדילו את האור לעצמו. משל למלך שראה מנה יפה ואמר זה שלי. כך כשברא הקב״ה את עולמו אמר אין כל בריה יכולה להשתמש בה אלא אני. וכן הוא אומר (דניאל ב כב) ונהורא עמיה שרי. אמר רבי אבין נטלו הקב״ה ונתעטף בו כטלית והבריק את העולם מזיוו. הדא הוא דכתיב (תהלים קד ב) עוטה אור כשלמה. ורבנן אמרי הבדילו לעצמו ליתן לצדיקים לעתיד לבוא. משל למלך שהיה לו מנה יפה ואמר זו לבני. וכן הוא אומר (שם צז יא) אור זרוע לצדיק. אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם ואימתי הוא בא. אמר לו כשיגיע הקץ ותבנה ירושלים ואני מביא אותו האור. שנאמר (ישעיה ס א) קומי אורי כי בא אורך. אבל לעתיד לבוא לאומות העכו״ם יהיה חשך. שנאמר (שם ב) כי החשך יכסה ארץ. ונאמר (שם י יז) והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה. מהו (שם) שיתו ושמירו. אלו המפונקין שבהם. אמר לו דוד האר לנו מאותו האור שנאמר (תהלים קיח כז) אל ה׳ ויאר לנו. אמר הקב״ה חייך שאני מביא אותו אור לישראל וחשך לאומות העכו״ם. שנאמר (ישעיה ס ב) כי הנה החשך יכסה ארץ. אבל לישראל (שם) ועליך יזרח ה׳. ואם תמה אתה על הדבר. כבר הראה הקב״ה דוגמא לישראל שנאמר (שמות יד כ) ויהי הענן והחשך. אם ענן למה חשך ואם חשך למה ענן. אמר רבי הושעיא דו פרצופין היו היה אור לישראל וחשך למצרים. אמר דוד אני מזמר על אותו האור שנאמר ה׳ אורי וישעי. זה שאמר הכתוב (תהלים קיט קה) נר לרגלי דבריך. למה הרשעים דומים. למי שהיה מהלך באישון לילה ואפלה הגיע לאבן ונכשל בה הגיע לגומץ ונפל לתוכו. וכן הוא אומר (משלי ד יט) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו. ולמה הצדיקים דומין. למי שמהלך ואבוקה בידו הגיע לאבן משמר את נפשו שלא יכשל. הגיע לגומץ משמר את עצמו שלא יפול בתוכו. כך אמר דוד באתי לחלל את השבת האירה לי (את) התורה. שנאמר (דברים ה יב) שמור את יום השבת. באתי לנאוף האירה לי (את) התורה. שנאמר (ויקרא כ י) מות יומת הנואף והנואפת. הדא הוא דכתיב (תהלים קיט קה) נר לרגלי דבריך. דבר אחר אם נאמר נר למה נאמר אור ואם נאמר אור למה נאמר נר. אמר דוד כשאני מתחיל בדברי תורה מעט אני מתחיל בהם והם נובעים. וכשאני נכנס לתוכו נפתחים לי שערים הרבה. לכך נאמר נר לרגלי דבריך. ואחר כך אור לנתיבתי:

ב דבר אחר נר לרגלי. אימתי אמר דוד הפסוק הזה. כשהיה מהלך לעמק רפאים. אף על פי כן לא הלך למלחמה עד שנשאל באורים ותומים עשה אתם מלחמה עם אותם בני מנשה שנפלו עליו. שנאמר (דברי הימים-א יב כא) בלכתו ציקלג נפלו עליו מן מנשה וגו׳. והם עזרו את דוד והרגו אותם שנאמר (שמואל-א ל יז) ויכם דוד מהנשף עד הערב למחרתו. ומי היה מאיר להם. זיקים וברקים היו מאירים לו. הוי ה׳ אורי וישעי. (וכן כשהיה מהלך בעמק רפאים לא הלך למלחמה עד שנשאל באורים ותומים). וכן את מוצא בשעה שבא שמואל למשוח את דוד והיו מלאכי השרת מקטרגים לפני הקב״ה ואומרים רבונו של עולם מפני מה אתה נוטל מלכות משאול ונותנה לדוד. אמר להם אני אראה לכם מה בין שאול לדוד. שאול הלך ונשאל באורים ותומים כיון שראה את הפלשתים אמר לו לכהן אסוף את ידיך ולא הספיק לגמור את הדבר שנאמר (שמואל-א יד יט) ויהי עד דבר שאול אל הכהן וגו׳. אבל דוד בשעה שהפלשתים באין עליו בעמק רפאים באותה שעה התחיל לשאול באורים ותומים שנאמר (שמואל-ב ה כב-כג) ויוסיפו עוד לעלות וינטשו בעמק רפאים. וישאל דוד באלקים עוד ויאמר לא תעלה הסב מאחריהם אין לך רשות לפשוט יד בהם אפילו הם קרובים אצלך עד שאתה רואה ראשי האילנות מנענעין. שנאמר (שם כד) ויהי כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ. מהו תחרץ. לשון חתוך. (איוב יד ה) אם חרוצים ימיו.

ולמה נתן לו סימן בראשי הבכאים ולא מאחריהם. אמר ר׳ ברכיה מפני שכולה קוצים. וכל זמן שישראל נתונין בצער כאלו צרה לפניו שנאמר (תהלים צא טו) עמו אנכי בצרה. כיון שבאו הפלשתים ורואין אותן ולא היו רחוקין מהם שמונה אמות אמרו ישראל לדוד למה אנו עומדין. אמר להם כבר נצטוינו מן השמים שלא לפשוט יד בהם עד שנראה ראשי אילנות מנענעים. ואם אנו מושיטין יד בהם הורגין אותנו. מוטב שנמות זכאין ואל נמות חייבין. אלא אנו ואתם נתלה עינינו לאבינו שבשמים. כיון שנתנו בטחון בהקב״ה נדנדו כל האילנות. מיד התחילו לפשוט יד בהם שנאמר (שמואל-ב ה כה) ויעש דוד כן כאשר צוהו ה׳ ויך את פלשתים. אמר הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת ראו מה בין שאול לדוד. מי גרם לדוד שינצל דברו של הקדוש ברוך הוא שהאיר לו. הוי נר לרגלי דבריך:

ג דבר אחר ה׳ אורי וישעי. אורי בים שנאמר (שמות יד כ) ויאר את הלילה. וישעי בים שנאמר (שם יג) התיצבו וראו את ישועת ה׳. ממי אירא (שם) ויאמר משה אל העם אל תיראו. ה׳ מעוז חיי (שם טו ב) עזי וזמרת יה. ממי אפחד (שם טז) תפול עליהם אימתה ופחד. בקרוב עלי מרעים (שם יד י) ופרעה הקריב. לאכול את בשרי (שם טו ט) תמלאמו נפשי. אמר רבי שמואל בר נחמני אין הרשע יוצא מן העולם עד שמוציא איפופסים שלו מתוך פיו. הדא הוא דכתיב (שם) ארדוף אשיג. נחלוק אינו אומר אלא אחלק שלל. איחלק. צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו (תהלים קלו טו) ונער פרעה וחילו בים סוף. מכאן ואילך אמרו ישראל אם תחנה עלי מחנה של מצרים. לא יירא לבי. אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח. ואין זאת אלא תורה. שנאמר (דברים ד מד) וזאת התורה. רבנן פתרי קראי בראש השנה ויום הכפורים. אורי בראש השנה. וישעי ביום הכפורים. בקרוב עלי מרעים אלו אומות העכו״ם. לאכול את בשרי. שהן באין לקטרג את ישראל ואומרים לפני הקדוש ברוך הוא אלו עובדי עבודה זרה ואלו עובדי עבודה זרה. צרי ואויבי לי. את מוצא מנין השט״ן בגימטריא שס״ד. כל ימות השנה יש לו רשות לקטרג חוץ מיום הכפורים (וראש השנה). מכאן אמרו ישראל אם תחנה עלי מחנה. אומות העכו״ם. לא יירא לבי. ואם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח. אמר רבי לוי אכסיטורין שכתבת בתורה (ויקרא טז ג) בזאת יבא אהרן:

ד אחת שאלתי מאת ה׳. רבי אבא בר כהנא אמר מלכות שאל. את מוצא דוד שאל אחת. ושלמה שאל שתים. שנאמר (משלי ל ז) שתים שאלתי מאתך. (שם ח) שוא ודבר כזב הרחק ממני ריש ועושר אל תתן לי. (שם ט) פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה׳ ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלקי. אי זו קשה ראשונה או שניה. אמר לו שניה. ולמה שוויתר הקב״ה על עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ולא וויתר על חילול השם. שנאמר (יחזקאל כ לט) איש גלוליו לכו עבדו וגו׳ ואת שם קדשי לא תחללו עוד:

ה דבר אחר אחת שאלתי. אמר לו הקב״ה בתחלה אתה אומר אחת שאלתי שבתי בבית ה׳. וחזרת ואמרת לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו. אמר לפניו רבונו של עולם לא יהא העבד שוה לרבו. בתחלה לא באת עלי באחת שנאמר (דברים י יב) ועתה ישראל מה ה׳ אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה׳ אלקיך. ואחר כך פתחת עלינו במצוות הרבה שנאמר (שם) ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו וגו׳. הוי דיו לעבד שיהא כרבו:

ו כי יצפנני בסוכה ביום רעה. ביום רעתה של בת שבע. ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי. רבי יעקב פתר קרא ביהושע (יהושע ח ל) אז יבנה יהושע מזבח לה׳ אלקי ישראל בהר עיבל. אמר רבי יוסי בר חנינא אין הבמה נתרת אלא על ידי נביא. ומה טעם (דברים יב יג) השמר לך פן תעלה עולותיך. אליהו מקריב בהר הכרמל בשעת איסור הבמות בכל יום. אמר רבי שמואל בדיבורו עשה שנאמר (מלכים-א יח לו) ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה. שיחזרו ישראל בתשובה וירדו להם גשמים. רבי יונתן מייתי לה מן הדין קריא (שופטים ו כה) ויהי בלילה ההוא ויאמר לו ה׳ קח את פר השור אשר לאביך. אמר רבי אחא שבע עבירות נעשו בפרו של גדעון. עצי אשרה ובאבנים פסולות ושור מוקצה ונעבד וזר ולילה ואיסור במה. אין לי אלא גדעון. שמואל מנין. שנאמר (שמואל-א ז ט) ויקח שמואל טלה חלב. הוא ועורו ומחוסר זמן ולוי היה:

ז לולא האמנתי לראות בטוב ה׳. זבדי בר לוי אמר כל מקום שנאמר לולא בזכות אבות. והכתיב (בראשית מג י) כי לולא התמהמהנו. אמרו כל עצמינו לא היינו עולים משם לשלום אלא בזכות אבות. רבי יוחנן אמר כל לולא בזכות המקום. שנאמר (ישעיה א ט) לולי ה׳ צבאות. רבי לוי אמר בזכות התורה. שנאמר (תהלים קיט צב) לולי תורתך שעשועי. ובזכות האמונה לולא האמנתי לראות:

ח קוה אל ה׳. אמר ר׳ חייא בר אבא אם נתפללת וחזרת ונתפללת תהא מבושר שנשמעת תפלתך והוא עתיד לעשות רצונך. ומה טעם קוה אל ה׳ חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה׳:

מזמור כח

א לדוד אליך ה׳ אקרא צורי אל תחרש ממני. זה שאמר הכתוב (איכה ג כד) חלקי ה׳ אמרה נפשי. ישראל אומרים אין חלקנו אלא הקב״ה שנאמר חלקי ה׳. והקב״ה אומר אין לחלקי אלא ישראל שנאמר (דברים לב ט) כי חלק ה׳ עמו. לפיכך כשישראל מתפללין הוא עונה אותם מיד שנאמר אליך ה׳ אקרא:

ב דבר אחר אליך ה׳ אקרא. זה שאמר הכתוב (ישעיה כו יג) בעלונו אדונים זולתך. מהו בעלונו כתתו אותנו. כענין שנאמר (משלי כז כב) בתוך הריפות בעלי. רבי יהודה בר סימון אמר תבעו אותנו כבעל שהוא תובע את האשה שנאמר (דברים כד א) ובעלה. (ישעיה כו יג) לבד בך נזכיר שמך עד שלא ייחדת שמך עלינו ולא עשית לנו נסים כבר קדשנו שמך. נבוכדנצר הרשע גזר עלינו שנעבוד עבודה זרה ונשתחוה לצלם. השלמנו נפשנו על קדושת שמך שלא נכפור בך. שנאמר (דניאל ג טז) ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא וגו׳. (מיד נתמלא חימה) אם נבוכדנצר למה מלכא ואם מלכא למה נבוכדנצר. אלא אמרו לו אם למסים ולגולגליות ולארנוניות גזור עלינו את מלכא. ואם לעבודה זרה את והכלב שוין. לאלקיך לית אנחנא פלחין. מיד חרה אפו שנאמר (שם יט) אדין נבוכדנצר איתמלי חימא. אמר רבי יוחנן גזר ואמר אם הוא ניסק בחבילה אחת יהא ניסוק בשבעה. ורבנן אמרי אם הוא מסיק בשבעה יהא מסיק בארבעים ושתים. כיון שראו כן השלימו עצמן לכבשן האש לקדש שמו של הקב״ה. ומנין דרשו חנניה מישאל ועזריה להשלים עצמן על קדושת השם. מן הצפרדעים. מה כתיב בהן (שמות ז כח) ובתנוריך ובמשארותיך. ואימתי משארת מצויה אצל תנור בשעה שהתנור חם. מלמד שהיו משלימות עצמן לתוך התנור לקדש שמו של הקב״ה. ומה פרע להם. שכל הצפרדעים מתו ואותם שירדו לתנור לא מתו מפני שמסרו עצמן לשריפה כדי לקיים גזירתו של הקב״ה. אמר תודוס איש רומי מכאן אמרו מה אם הצפרדעים שאין להם זכות אבות ולא ברית על ידי שנתנו עצמן ומסרו נפשן על קדושת השם לא מתו. אנו על אחת כמה וכמה שאנו בני אברהם יצחק ויעקב ויש לנו זכות אבות ונצטוינו על קדושת השם על אחת כמה וכמה. פלטין איש רומי אמר מן התורה דרשו. שנאמר (דברים ד כט) ובקשתם משם את ה׳ אלקיך ומצאת. רבנן אמרי מירמיה דרשו. שנאמר (ירמיה כט יג) ובקשתם אותי ומצאתם כי תדרשוני בכל לבבכם:

ג דבר אחר אליך ה׳ אקרא. זה שאמר הכתוב (משלי טז יט) טוב שפל רוח את ענוים. אשרי אדם שנוטל את הענוים ומתנהג בענוה. ואוי לו למי שנוטל את הרשעים שהם נוטלין את שלהן והולכין מן העולם. שנאמר (תהלים לז י) ועוד מעט ואין רשע. אמר הקב״ה שעה אחת מן הרשעים אוכלין את שלהן בעולם הזה ויורדין לגיהנם הם ומסייעיהם וכל מי שמשתתף עמהן. וכן הוא אומר (ירמיה מט י) כי אני חפשתי את עשו גליתי את מסתריו. אמר דוד לא אוכל בסעודתם ולא אשב עמהם:

ד דבר אחר לדוד אליך ה׳ אקרא צורי אל תחרש ממני. אל תמשכני עם רשעים. אמר רבי אבא בר זעירא מתוך גנותן של שבטים את יודע שבחן. כתיב (בראשית לז ד) וישנאו אותו ולא יכלו וגו׳. מה דבליבא הוי בפומא. ברם להלן (שמואל-ב יג כב) ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב. מה דבליבא לא בפומא:

ה כי לא יבינו אל פעולות ה׳. חזקיה אמר אלו התקופות. רבי יהושע אומר אלו ההגדות. ורבנן אמרו זו קריאת שמע שהן קורין יוצר אור. ואל מעשה ידיו. כמה שנאמר (בראשית א טז) ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים. יהרסם בעולם הזה ולא יבנם לעולם הבא:

ו ה׳ עזי ומגני. אמר רבי סימון משל למלך שהיה לו מרגלית אחת. בא בנו ואומר לו תן אותה לי. אמר לו אינה שלך. הטריח עליו ונתנה לו. כך אמרו ישראל לפני הקב״ה והיו מבקשים שיתן להם את התורה. אמר להם אינה שלכם מן העליונים היא. כיון שהטריחו נתנה להם שנאמר (תהלים כט יא) ה׳ עוז לעמו יתן. א״ר יוחנן אמרו ישראל נתן לו משירי הודיות שנתן לנו את התורה שנאמר ומשירי אהודנו:

מזמור כט

א מזמור לדוד הבו לה׳ בני אלים. זה שאמר הכתוב על ידי יחזקאל (יחזקאל לד כב) והושעתי לצאני ולא תהיינה עוד לבז. ומה אני עושה להן דוד ירעה אותם. שנאמר (שם כג) והקימותי עליהם רועה אחד ורעה אתהם את דוד עבדי. אמר לו דוד אתה מושיע ואתה רועה. וכן הוא אומר (תהלים כח ט) הושיעה את עמך. אמר לו הקב״ה אני מעכב אותם התפללו לפני. הבו לה׳ בני אלים (הבו). דבר אחר בני אלים. בני אלמים בני חרשים בנים שיש להם מה להשיב למקום ואינן משיבין. וכן ישעיה אומר (ישעיה מב יט) מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשולם ועור כעבד ה׳. וכן הוא אומר (בראשית כ״ב:י״ד) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה׳ יראה. אמר לו ראה היה לי להשיבך ולא השיבותיך והחרשתי. אמר לו הקב״ה מה היה לך

להשיב. אמר לו אמש אמרת לי (שם כא יד) כי ביצחק יקרא לך זרע. ועכשיו אמרת לי קח נא את בנך. (אמר לו איזה מהן את יחידך. אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. אמר לו אשר אהבת. אמר לו שניהם אני אוהב. אמר לו את יצחק). וכשם שהיה לי להשיבך ולא השיבותך כך כשיבואו בני לידי עבירות זכור להם זו השעה ותשא להם פנים. שנאמר (במדבר ו כו) ישא ה׳ פניו אליך. כשם שנשאתי לך פנים. לכך נאמר הבו לה׳ בני אלים. דבר אחר בנים של אותם שנשחטים כאילים. אברהם אמר אני שוחט ויצחק אמר אני נשחט. הבו לה׳ כבוד שמו. בשעה שאני זוכר שמו אתם הבו לה׳ כבוד. כשם שאמר משה (דברים לב ג) כי שם ה׳ אקרא הבו גודל לאלקינו. התפללו תפלות לפניו. אמרו לו מנין אנו יודעים מכמה. אמר להם ראו כמה אזכרות יש בפרשה זו והן שמנה עשרה. לכך נאמר כבוד ועז. אמרו לו מנין אנו יודעין מהיכן נתחיל. אמר להן מה כתיב בראש הפרשה הבו לה׳ בני אלים. בני אברהם יצחק ויעקב. אף אתם ברכו ברכה ראשונה אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב. ומה באזכרה שניה כבוד ועז. אף אתם תנו כבוד לשמו שהוא מחיה מתים. ומה באזכרה שלישית כבוד שמו. אף אתם ברכוהו האל הקדוש. מנו לו שמנה עשרה ברכות כנגד שמנה עשרה אזכרות שאמר דוד בהבו לה׳ בני אלים:

מזמור ל

א מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. אמר רב חסדא לית מילתא פליגא שבית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה. אמר רבי אבא מהו (תהלים כח ב) אל דביר קדשך. ממקום שהדברות יוצאות לעולם שנאמר (ישעיה ב ג) כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים. וכתיב (תהלים סח לו) נורא אלקים ממקדשיך:

ב דבר אחר מזמור שיר חנוכת הבית. זה שאמר הכתוב (איוב מא ג) מי הקדימני ואשלם. מי חושב בלבו לעשות מצוה לפני ולא השלמתי לאחריו. מי עשה מילה ולא נתתי לו קודם הבן. מי עשה ציצית ולא נתתי לו קודם הטלית. מי עשה מעקה לגגו ולא נתתי לו אני קודם הבית. מי עשה צדקה ולא נתתי לו קודם הדינרים. מי שחשב בלבו לעשות מצוה ולא עשאה אני מעלה עליו כאלו עשאה. שהרי דוד חשב לבנות בית המקדש ונקרא על שמו שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד:

ג דבר אחר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. זה שאמר הכתוב (תהלים קמט ה) יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם. בשעה שהצדיקים נפטרין מן העולם שלש כתות של מלאכים מטפלין עמו. אחת אומרת (ישעיה נז ב) יבא שלום. ואחת אומרת ירננו על משכבותם. ואחת אומרת הולך נכוחו. ומהלכות לפניו. א״ר יהודה ב״ר סימון בשם רבי יאשיה כביכול הקב״ה אומר לו שלום. וממי אתה למד מן הרשעים שנאמר (שם כא) אין שלום אמר ה׳ לרשעים. אם לרשעים אמר קל וחומר לצדיקים שהקב״ה אומר להם שלום. לכך יעלזו חסידים בכבוד. באיזה כבוד בכבוד שהקב״ה עושה לצדיקים בשעה שנפטרין מן העולם והם מקלסין להקב״ה. א״ר חייא בר׳ יוסי אין בין צדיקים חיים למתים אלא הדבור בלבד והם מקלסין להקב״ה ששם אותם בצרור החיים שנאמר (שמואל-א כה כט) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים. ירננו על משכבותם. אין ירננו אלא קילוס. כמה דאמר (תהלים קיח טו) קול רנה וישועה באהלי צדיקים. א״ר יוחנן בשעה שהזקן יושב ודורש ואומר כך אמר פלוני שפתותיו רוחשות ודובבות בקבר שנאמר (שיר השירים ז י) וחכך כיין הטוב. וכתיב (שם) דובב שפתי ישנים. לכך ירננו על משכבותם. אמר דוד (תהלים סא ה) אגורה באהלך עולמים. וכי חשב דוד שהוא חי לעולמים. אלא א״ר יהודה שיהו אומרים משמי בבתי כנסיות ובתי מדרשות. אמר לו הקב״ה חייך אף על פי שאתה מת אין שמך זז מתוך ביתי לעולם אלא על כל קרבן וקרבן מזכירין אותך ואומרים שירים משלך מזמור לדוד. ולא עוד אלא אמר הקב״ה הואיל ואתה חשבת לבנות בית המקדש אף על פי ששלמה בנך בונה אותו על שמך אני קורא אותו ואני כותבו. שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. לשלמה אינו אומר אלא לדוד:

ד דבר אחר מזמור שיר חנוכת. זה שאמר הכתוב (תהלים סב יג) ולך ה׳ חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. רבי יהודה ורבי נחמיה אמרי מדת פורענות עקרה ואינה עושה פירות מדה טובה עושה פירות. שנאמר (הושע י יב) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד. מה הקב״ה עושה גובה מן האדם עונותיו וחוזר ונותן לו שכרו. רבנן אמרי אפילו עונותיו אינו גובה ממנו בבת אחת שנאמר (עזרא ט יג) כי אתה אלקינו חשכת למטה מעונינו. ר׳ אלעזר ור׳ יוסי בר חנינא. ר׳ אלעזר אמר כף מעויין הוא כף עונות וכף זכיות. ומה הקב״ה עושה מטה כלפי חסד שנאמר (תהלים סב יג) ולך ה׳ חסד. ורבי יוסי בר חנינא אמר מה הקב״ה עושה חוטף שטר מן העוונות שהן בכף ומיד הזכיות מכריעות. וכן הוא אומר (מיכה ז יח) מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע. ר׳ נחמיה אומר חשב עכו״ם לעשות עבירה אף על פי שלא עשאה הקב״ה חושבה כאילו עשאה. שכן הוא אומר (דברים כו ה) ארמי אובד אבי. וכי היכן איבד לבן ליעקב. אלא על ידי שחשב לעשות כן מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. ואם חשב עכו״ם מצוה אינו כותבה עד שיעשנה. שנאמר (דניאל ו טו) ועד מעלי שמשא וגו׳. ולא חשב לו הקב״ה עד שעשאה. וישראל שחשב לעשות עבירה ולא עשאה אין הקב״ה כותבה עד שיעשנה. שנאמר (מיכה

ב א) חושבי און ופועלי רע. אמר דוד אם כן (תהלים סו יח) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה׳. ואם חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה הקב״ה מעלה עליו כאילו עשאה. תדע לך שהרי דוד חשב לבנות המקדש ואף על פי שלא בנאו נכתב על שמו. שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. מכאן שכל מי שמצטער על הדבר נקרא על שמו. שכן מצינו במשה על שנצטער בתורה וישב מ׳ יום ומ׳ לילה נקרא על שמו. שנאמר (מלאכי ג כב) זכרו תורת משה עבדי. וכן דוד שנצטער עליו תחלה נקרא על שמו. שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית:

ה דבר אחר זה שאמר הכתוב (שם טז) אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו. רבי חייא בשם רבי אבא אמר בשעה שתלמידי חכמים יושבין ונכבשים אלו לאלו. כענין שנאמר (תהלים מז ד) ידבר עמים תחתנו. הקב״ה מצית לדבריהם שנאמר (מלאכי ג טז) ויקשב ה׳ וישמע. א״ר יעקב בר זבדי בשם רבי אבהו ולא עוד אלא הקב״ה מאיר להם מעונותיהן. א״ר אבא לכך הן אומר מר (אולי צ״ל - אומרים אמר מר) שהן קוראים למארי דעלמא מר:

ו דבר אחר מזמור שיר. לפי ששני פעמים נבנה בית המקדש אחד בנה שלמה ואחד בנה עזרא. לפיכך מזמור שיר. מזמור על הראשון ושיר על השני:

מזמור לא

א מזמור לדוד בך ה׳ חסיתי. זה שאמר הכתוב (ישעיה נ י) מי בכם ירא ה׳ שומע בקול עבדו. בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ואומרים לפני הקב״ה גאול אותנו. אומר להם יש צדיקים ביניכם ויראי שמים. והם אומרים לשעבר בימי אבותינו בימי משה ואהרן בימי שאול דוד ושלמה היו בהם צדיקים. אבל עכשיו מפני עונותינו נאספו ממנו. שנאמר (ישעיה נז א) מפני הרעה נאסף הצדיק. ואומר (תהלים יב ב) כי פסו אמונים מבני אדם. ואין לנו על מי להשען כי כל מה שאנו הולכים לפנים היא מחשכת לנו. (ישעיה נ י) אשר הלך חשכים. אומר להם הקב״ה בטחו בשמי והוא עומד עליכם. שנאמר (שם) יבטח בשם ה׳. ולמה שכל מי שבוטח בשמי אני מצילו. תדע לך שכן חנניה מישאל ועזריה בטחו בשמי והצלתי אותם. שכן נבוכדנאצר אומר להם (דניאל ג כח) בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח מלאכיה ושזיב לעבדוהי די התרחיצו עלוהי. וכן דניאל בשביל שבטח בי מלטתיו מן הבור. שנאמר (דניאל ו כד) והוסק דניאל מן גובא. ולמה (שם) די הימן באלקיה. אמר דוד הואיל וכך הוא הבטחון שכל הבוטח בך אתה מצילו בך אני בוטח:

ב דבר אחר בך ה׳ חסיתי. זה שאמר הכתוב (ישעיה מה יז) ישראל נושע בה׳. אמרו ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם כל הימים שאנו משועבדים אנו בבושה. גאלתנו אין לנו בושה. לפי שגאולתך גאולת עולמים. הוי תשועת עולמים. עולם אינו אומר אלא עולמים. אמר הקב״ה אני הוא שגאלתי אתכם ואני הוא גואלכם. שנאמר (שם מג א) כה אמר ה׳ וגו׳ אל תירא יעקב כי אני גאלתיך. כי גואל אני אין כתיב אלא גאלתיך. אמרתי דבר ונעשה מעשה. אמר הקדוש ברוך הוא אמרתי שאגאלך כמו שגאלתיך. שכן כתיב (ירמיה לא י) כי פדה ה׳ את יעקב וגואלו אין כתיב כאן אלא וגאלו. אמרו ישראל לפניו לא כבר נגאלנו על ידי משה וכן על ידי יהושע וכן על ידי השופטים ומלכים והיינו חוזרין ומשתעבדין והיינו בבושה כמי שלא נגאלו. אומר להן הקב״ה לשעבר לפי שגאולתכם על ידי בשר ודם היום כאן ומחר בקבר לפיכך גאולתכם גאולת שעה. ועכשיו אני גואל אתכם על ידי עצמי שאני חי וקים לעולם לפיכך גאולתי גאולת עולם. שנאמר (ישעיה מה יז) ישראל נושע בה׳ תשועת עולמים. לפיכך לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד. אמר להם הקב״ה לשעבר אתם בחורים והיה בכם כח לבושה. ועכשיו שהזקנתם ואין בכם כח לבושה. הוי לא תבושו ולא תכלמו. אמר דוד רבונו של עולם כשתגיע הגאולה אין לנו בושה. שנאמר בך ה׳ חסיתי אל אבושה לעולם:

ג דבר אחר זה שאמר הכתוב (תהלים ו יא) יבושו ויבהלו מאד כל אויבי. א״ר יוחנן לעתיד לבוא הקב״ה דן את הרשעים ומחזירן לגיהנם. לכך נאמר ישובו יבושו. וא״ר יוחנן לעתיד לבוא הוא דן אותן וטורדן מן העולם. א״ר שמואל בר נחמני לעתיד לבוא הקב״ה מביא כל אומה עכו״ם והיא קורא לאלוקיה ואינו עונה אותם וכיון שרואים שאין עונים אותם שנאמר (ישעיה מו ז) אף יצעק אליו ולא יענה. למה שאין בה ממש. ואחר כך הולכין לפני הקב״ה וחוזרין עליו ואומרין לו אלקינו לא ענו אותנו עכשיו באנו אצלך. מיד הוא דן אותן וטורדן מן העולם. אר״י אל תאמר לעתיד לבוא. אף בעולם הזה עשה כן הקב״ה בימי סיסרא ובימי סנחריב וטרד אותם מן העולם. אמר ר׳ יהושע בן לוי ראה כמה היא כח הבושה. שב׳ פעמים הוא מזכירה ובו בלשון הוא מבייש לאומות העכו״ם ובו מברך את הצדיקים. שנאמר לא תבושו ולא תכלמו. אמר ר׳ יהושע בן לוי אלמלא לא נכתב ספר יחזקאל אלא (יחזקאל טז סג) למען תזכרי ובשת (שכתוב בו אלא שלא יהא לך) [ולא יהיה לך עוד] פתחון פה. דיו. כיון שראה דוד שכך היא הבושה קשה התחיל מתפלל עליה ואומר בך ה׳ חסיתי אל אבושה לעולם:

ד דבר אחר זה שאמר הכתוב (תהלים צז ז) יבושו כל עובדי פסל. א״ר יודן בשם רב נחמן עתיד הקדוש ברוך הוא ליתן ממש בעבודה זרה לעתיד לבוא והיא באה ומשתחוה להקדוש ברוך הוא ואחר כך היא בושה לעובדיה. א״ר פנחס עתיד הקדוש ברוך הוא ליתן פה לעכו״ם ומדברת לפני עובדיה

לעתיד לבוא ואומרת להם הנחתם לחיי עולם קונה שמים וארץ והשתחויתם למי שנאמר עליו (שם קלה טז) פה להם ולא ידברו. ועשיתם את הטפל עיקר. א״ר יוחנן אל תתמה. שכשירד הקדוש ברוך הוא בסיני נתן כח בעכו״ם והשתחוו לו. אמר רבי תחליפא וקרא מסייעו (שם צז ז) השתחוו לו כל אלקים. ישתחוו לו אינו אומר אלא השתחוו לו. שכבר השתחוו לו בסיני. ר׳ יהודה ור׳ נחמיה. (חד) אמר מה עכו״ם נעשית פרקים פרקים כך עובדיה נעשו פרקים פרקים. שנאמר (זכריה יד יב) וזאת תהיה המגפה. ורבנן אמרי מה עכו״ם ניתכת באור כן עובדיה ניתכין באור. ר׳ יהושע בן לוי ור׳ שמואל ור׳ נחמיה אומרים כשישב הקדוש ברוך הוא לדון את העכו״ם וישראל לעתיד לבוא. לישראל הוא דן אותם לזכות והעכו״ם מתביישין. ומהו עושה מכניס יצר הרע ביניהן והן אומרים מבקשין אנו את דיננו שיהפך. מה הקדוש ברוך הוא עושה דן אותן ומחייבן ומתביישין שנייה. שאילו שתקו לא נתביישו אלא פעם אחת. לכך שני פעמים יבושו יבושו. ולעתיד לבוא כל אומה עכו״ם קורא לאלקיה יש קורא ללבנה ויש קורא לחמה. ואין עונין אותן לפי שאין בהם ממש. והן מתביישין שלא יענו אותן שנאמר יבושו כל עובדי פסל. ואחר כך באין אצל הקב״ה והוא אומר להם עשיתם טפל עיקר ואני עושה לכם עיקר טפל ואיני עונה לכם לפי שלא באתם תחלה אצלי. שאלמלי באתם תחלה הייתי עונה אתכם שנאמר (תהלים יח מב) ישועו ואין מושיע. אלו אלקיהם. על ה׳ ולא ענם. זה הקדוש ברוך הוא שאינו עונה אותם. לכך שני פעמים יבושו יבושו. רבי יהושע בן לוי אמר לעתיד הקדוש ברוך הוא דן את ישראל ומזכן ונותן לצדיקים דימוס שיכנסו לגן עדן ומכניס את הרשעים לגיהנם. וחוזר ומוציא אותן ומכניסן לגן עדן. ואומר להם הרי מקום לצדיקים ועוד מקומות פנויים. שלא תאמרו אלו היינו עושים תשובה לא היה לנו מקום פנוי בגן עדן עם הצדיקים. ומוציא את הצדיקים מגן עדן ומכניסן לגיהנם. ואמר להם הרי מקום הרשעים ועוד מקומות פנויים. שלא תאמרו אלו נתחייבנו לא היה לנו מקום פנוי בגיהנם. אלא הרשעים ירשו גיהנם שלכם ושלהם. והוא שאמר הכתוב (ישעיה סא ז) תחת בשתכם וגו׳ משנה יירשו. ואתם יורשים גן עדן שלכם ושלהם. ולפי שהם מתביישין אמר דוד אל אבושה. למי היא הבושה לרשעים שנאמר (תהלים לא יח) יבושו רשעים ידמו לשאול. אמר רב כל מי שנותן בה פגם לא יראה באותה טובה. שנאמר (שם כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. אמר רבי אבדימי דמן חיפא שלש מאות ועשר עולמות עתיד הקב״ה לעשות לכל צדיק וצדיק. שנאמר (משלי ח כא) להנחיל אוהבי יש. י״ש בגימטריא הכי הוי. אמר רבי יצחק בן תרדיון חרבו של הקדוש ברוך הוא שש עשרה פנים. שנאמר (יחזקאל כא כא) התאחדי הימיני השימי השמאילי אנה פניך מועדות. מה אם מדת פורענות שהיא ממועטת כך מדה טובה שהיא מרובה על אחת כמה וכמה. אמר ר׳ יודן בשם רבי אליעזר בר אבינא לשני בני אדם גילה הקדוש ברוך הוא את הקץ ליעקב ולדניאל. ליעקב שנאמר (בראשית מט א) ויקרא יעקב אל בניו. ואחר כך העלים ממנו. מה כתיב אחריו ראובן בכורי אתה. וכן דניאל שנאמר (דניאל י יד) ובאתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים. וכיון שבא לגלות את הקץ מהו אומר (שם יב ד) ואתה דניאל סתום וחתום הדברים. אמר רבי אבא בר כהנא אמר הקדוש ברוך הוא לישראל אתם צפנתם לי את התורה ואת המצוות בעולם הזה ואני צופן לכם מאותו הטוב שמתוקן לצדיקים לעתיד לבוא. שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. אמר רבי יודן אמר הקב״ה אתם לפי כחכם ואני לפי כחי. אמר ר׳ יונתן שלשה לשונות [נאות] הן. לשון רומי לקרב. לשון יוני לדבר. לשון אשורית לתפלה. הוי תצפנם בסכה מריב לשונות:

ה ברוך ה׳ כי הפליא חסדו לי בעיר מצור. זו רומי. אהבו את ה׳ כל (יראיו) [חסידיו] אמונים נוצר ה׳. אלו שעונין אמן באמונה. אומר ברוך מחיה המתים ועדיין לא בא ומאמינים בי שאני מחיה המתים. אומר ברוך גאל ישראל ועדיין לא נגאלו אלא לשעה וחזרו ונשתעבדו. והם מאמינים שאני עתיד לגאלם. הוי אמונים נוצר ה׳. אמר ר׳ אחא בר אדא (מלאכי ג יח) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לאשר לא עבדו. שלא יעשה אדם תורתו קרדום להשתמש בהן ולא עטרה להתעטר בהם. א״ר שמואל בר נחמן בין עובד לאשר לא עבדו. אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה ואחד. מה כתיב חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה׳:

ו שנאתי השומרים הבלי שוא. גן עדן אומר שנאתי השומרים הבלי שוא. ולמי אני מחבב למי שהוא משמר פקודיך. גיהנם אומר אהבתי השומרים הבלי שוא. ולמי אני שונא למי שהוא משמר פקודיך. (משלי ל טו) לעלוקה שתי בנות הב הב. גן עדן אומר תן לי שלי. וגיהנם אומר תן לי שלי. (דבר אחר) כי כלו ביגון חיי. אמר ר׳ תנחום בר חייא ארבעה מתישין את הכח. העוון והדרך והתענית והגלות. עוון כשל בעוני כחי. דרך (תהלים קב כד) עינה בדרך כחי. תענית (שם קט כד) ברכי כשלו מצום. גלות (איכה א יד) ישתרגו עלו על צוארי הכשיל כחי. אמר רבי תנחומא אף הצוקה למאן דמנקט. שנאמר (תהלים לח יא) לבי סחרחר עזבני כחי:

מזמור לב

א לדוד משכיל אשרי נשוי פשע. זה שאמר הכתוב (משלי טו כד) ארח חיים למעלה למשכיל. מי שהוא מסתכל למעלה מה כתיב עליו אורח חיים למעלה למשכיל. בניו של קרח שנסתכלו למעלה נמלטו. וכן הוא אומר (תהלים לד ו) הביטו אליו ונהרו. ואביהם שלא נסתכל למעלה ירד למטה.

שנאמר (במדבר טז לג) וירדו הם וכל אשר להם. וכן בדוד שנסתכל למעלה נמלט. שנאמר לדוד משכיל. וכן אתה מוצא בנבוכדנצר שנאמר (דניאל ד לא) עיני לשמיא נטלית. מה אם הרשעים שהן חייבים להקב״ה כשמסתכלין למעלה הקב״ה מוחל להם. לישראל שהם בני אברהם יצחק ויעקב אם מסתכלין על אחת כמה וכמה. אמר דוד אני מסתכל למעלה. שנאמר לדוד משכיל. ומי שהוא מסתכל הוא כסוי חטאה. וכן הוא אומר (שמואל-א יח יד) ויהי דוד בכל דרכיו משכיל. ואומר (שם טו) וירא שאול כי הוא משכיל מאד. ומפני שהיה משכיל היה כסוי חטאה. שהיה פורש ממעשיו והודה לפני הקב״ה. וכן הוא אומר חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי:

ב אשרי אדם לא יחשוב ה׳ לו עון. אמר רבי יוסי בר׳ יהודה שאם עשה תשובה שלימה שלבו עקור עליו הקדוש ברוך הוא מרחמו ומוחל לו. רבי אליעזר בן יעקב אומר עונות שהתודה עליהם שנה זו אסור להתודות עליהם שנה אחרת. ועליו הכתוב אומר (משלי כו יא) ככלב שב על קיאו. ורבנן אמרי עבירות שהתודה עליהם שנה זו צריך להתודות עליהם שנה אחרת. לקיים מה שנאמר (תהלים נא ה) וחטאתי נגדי תמיד. ומאי עביד רבי אליעזר בן יעקב להאי דרבנן. אמר לך שיהיו כנגד לבו ודעתו אבל אינו מזכירן בפיו. אמר רבי פינחס בשם ר׳ אבא בר פפא על ידי שאין לך מן החדש את מבזה על דבור קונך. תאלמנה שפתי שקר. אתה מתגאה על שאין לך עונות של שנה זו. א״ר הונא בר אבהו בשבילך כתבתי על עצמי כביכול שאני שכחן. שנאמר (מיכה ז יח) מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע. דאנשי חובין. וכן הוא אומר (ישעיה מט טו) גם אלה תשכחנה. לכך אמר דוד אשרי נשוי פשע. ואין ברוחו רמיה. שלא עשה תפלתו של רמיות. הבוטח בה׳ חסד יסובבנו: שמחו בה׳ וגילו צדיקים. ר׳ יודן בשם ר׳ ברכיה אמר שלא יהו הצדיקים אומרים יצאנו מכלל ישרים. אף לצדיקים נותן רננה שנאמר (תהלים לג א) רננו צדיקים בה׳. א״ר יהודה בר׳ סימון אמר הקב״ה רמ״ח אברים יש בך ורמ״ח מצוות עשה יש בתורה. אם קיימת רמ״ח שבתורה אני מקיים רמ״ח איברים שבגופך שנאמר (תהלים לד כא) שומר כל עצמותיו. אמר ר׳ אליעזר בן יעקב בשם ר׳ פנחס בן יאיר אמר הקב״ה (ישעיה מו ד) אני עשיתי ואני אשא אני אסבול ואמלט. אני עשיתי יצר הרע ואני אשא. הוי אני עשיתי ואני אשא:

מזמור לג

א רננו צדיקים בה׳. זה שאמר הכתוב (שיר ד יא) נופת תטופנה שפתותיך. אמר הקב״ה אני אוהב לשמוע את קולך. בין משבחת בין מרננת אל תמנעי קולך. (שם ב יד) כי קולך ערב. אמרו לפני הקדוש ברוך הוא יעקב מרנן על מי לא עלי בשפתיו שמחה היא לי בין משבח בין מרנן. וכן הוא אומר (ירמיה לא ו) רנו ליעקב שמחה. וכן הוא אומר (שיר ד יא) נופת תטופנה שפתותיך כלה. בלשונך דבש וחלב תחת לשונך. בחכך (שיר השירים ז י) וחכך כיין הטוב. בגרונך (תהלים קמט ו) רוממות אל בגרונם. הכל מרננים. צדיקים מרננים שנאמר רננו צדיקים. ורשעים מרננים. את מוצא בפרעה כיון שבאו משה ואהרן התחיל אומר (שמות ט כז) ה׳ הצדיק ואני ועמי הרשעים. אבל אין הרשעים מרננין לפניו עד שמביא עליהם מכות. אבל הצדיקים אינן כן רננו צדיקים אל ה׳ אין כתיב כאן אלא בה׳. בזמן שהן רואין מיד מרננין. שנאמר (שם יד לא) וירא ישראל את היד הגדולה. מיד (שם טו א) אז ישיר משה. וכן הוא אומר (ויקרא ט כג-כד) ויבא משה ואהרן אל אוהל מועד. ותצא אש מלפני ה׳. מיד (שם) וירא כל העם וירונו. וכן הוא אומר (דברי הימים-ב ז ג) וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה׳ על הבית. לכך אמר דוד רננו צדיקים בה׳. הכל מרננין לפניו. שמים וארץ מרננים. שמש וירח מרננים. וכוכבי אור מרננים. המלאכים מרננין וכן הוא אומר (תהלים קמח ב) הללוהו כל מלאכיו. אף על פי שהכל מרננין לפניו רינון של צדיקים ושל ישרים נאים מן הכל. שנאמר רננו צדיקים. הודו לה׳ בכנור. שירו לו שיר חדש. למי שעשה חדשה שהניח שמים ושיכן בארץ. שנאמר (שמות כה ח) ועשו לי מקדש:

מזמור לד

א לדוד בשנותו את טעמו. זה שאמר הכתוב (קהלת ג יא) את הכל עשה יפה בעתו. א״ר תנחומא בעונתו ברא הקב״ה את העולם. מלמד שהיה הקדוש ברוך הוא בורא עולמים והיה מחריבן שלא היו ראויין להבראות. אלא אמר דין לא הניין לי ודין הניין לי. א״ר סימון ראוי היה אברהם אבינו להברא תחלה לאדם הראשון. אלא אמר הקב״ה אם בורא אני את אברהם תחלה אם יקלקל אין מי שיבוא ויתקן. אלא הרי אני בורא אדם הראשון תחלה שאם יקלקל יבוא אברהם ויתקן. דבר אחר את הכל עשה יפה בעתו. הג׳ צדיקים היו יסוד עולם אדם הראשון ונח ואברהם. דבר אחר את הכל עשה יפה בעתו. כל מה שעשה הקב״ה בעתו. פירות חמין נאכלים בימות החורף. פירות קרים נאכלים בימות החמה. דבר אחר את הכל עשה יפה בעתו. כל מה שעשה הקב״ה בעולמו יפה עשה. אמר דוד לפני הקב״ה כל מה שעשית יפה והחכמה יפה מן הכל. וכן הוא אומר (תהלים קד כד) מה רבו מעשיך ה׳

כולם בחכמה עשית. כל מה שעשית יפה עשית. אבל השטות שבראת מה הנאה יש לפניך. כשאדם מהלך בשוק ומקרע את בגדיו והתינוקות רצין אחריו והעם משחקין ממנו זה נאה לפניך. אמר לו הקב״ה דוד על השטות אתה קורא תגר חייך שתצטרך לו. וכן שלמה אמר (משלי יג יג) בז לדבר יחבל לו. מהו יחבל לו יתמשכן לו. כענין שנאמר (שמות כב כה) אם חבול תחבול. דבר אחר אמר לו הקדוש ברוך הוא דוד על השטות אתה קורא תגר חייך שתצטער ותתפלל עליה עד שאתננה לך. לא עשה מעט עד שהלך דוד אצל אכיש שנאמר (שמואל-א כא יא) ויקם דוד ויברח מפני שאול. אמר לו הקב״ה דוד אצל אכיש אתה הולך אתמול הרגת גלית ואחיו של גלית שומר ראשו של אכיש הוא ועדין לא נסתפג דמו ואתה הולך אצלו וחרבו בידך. כיון שראו אותו אמרו הרי אגיסו בא ברגליו. אמרו לו הרי דוד שהרג אחיך. באו אצל אכיש אמרו לו נהרוג למי שהרג את אחינו. אמר להם אכיש ולא במלחמה הרגו. ואילו אחיכם הרג אותו לא במלחמה הרגו. ועכשיו שהרג זה אחיכם לא כך התנה עמו (שמאול א יז ט) אם יוכל להלחם אתי והכני. אמרו לו אם כן עמוד מכסאך ותן המלכות לדוד. וכן הוא אומר (שמואל א כט ג) הלא זה דוד עבד שאול מלך ישראל. ואנחנו נהיה עבדים. הטוהו בדברים. באותה שעה נתיירא דוד התחיל אומר (תהלים נו ד) יום אירא אני אליך אבטח. התחיל דוד מבקש ומתפלל ואומר רבונו של עולם ענני בשעה הזו. אמר לו הקדוש ברוך הוא מה את מבקש. אמר לו מאותו השטות שבראת שקראתי עליך תגר. אמר לו ולא אמרתי לך (משלי יג יג) בז לדבר יחבל לו. הואיל וכן הוא אני נותנו לך. לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך. וכי אבימלך היה והלא אכיש היה ולמה נקרא שמו אבימלך. שהיה צדיק כאבימלך. וכיון ששמע דוד כך נתבהל ומתיירא. וכן הוא אומר (שמואל-א כא יג) וישם דוד את הדברים האלה בלבבו. עשה עצמו כשוטה ומשנה עצמו והיה כותב על הדלתות אכיש מלך גת חייב לי מאה רבוא ואשתו חמשים. ובתו של אכיש היתה היא ואמה שוטות. והיו צועקות שתיהן ומשטות מפנים ודוד היה צועק ומשטה בחוץ. אמר להם אכיש וכי יודעים אתם בי שחסר משוגעים אני. באותה השעה שמח דוד שיצא לו השטות ומתוך אותה השמחה עשה לו השירה הזאת. אמר לו הקב״ה דוד טובה היא השטות. הדא הוא דכתיב אברכה את ה׳ בכל עת. וכן הוא אומר את הכל עשה יפה בעתו. וכן את מוצא בתחלת בראשית (בראשית א לא) וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד:

ב פודה ה׳ נפש עבדיו. אמר רבי שמואל בר נחמני (משלי כה כא) אם רעב שונאך האכילהו לחם. במה הכתוב מדבר זה יצא הרע. אדם מהלך עם חברו שעה אחת נעשה אוהבו ויצר הרע נולד עם האדם וגדל עמו כל ימיו. שנאמר (בראשית ח כא) כי יצר לב האדם רע מנעוריו. אם מצא מקום להפילו בן עשרים בן מ׳ בן ע׳ בן פ׳ הוא מפילו. יש לך שונא גדול מזה. אמר ר׳ שמואל בר נחמן אם עמד עליך יצר הרע האכילהו מלחמה של תורה. שנאמר (משלי כה כא) אם רעב שונאך וגו׳. ואם צמא השקהו מים מימיה של תורה. שנאמר (ישעיה נה א) הוי כל צמא לכו למים. למה (משלי כה כב) כי גחלים אתה חותה על ראשו. מהו וה׳ ישלם לך. ישלימנו עמך. ואומר (שם טז ז) ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. הוי (תהלים לה י) כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך. מציל עני מחזק ממנו. אמר רבי אחא מציל יצר טוב מיצר הרע. עני ואביון מגוזלו. יש גזילה יותר מזו. (יחזקאל יח כד) ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול. אמר רבי יצחק ברבי מנחם כל צדיק וצדיק יש לו עולם בפני עצמו וגן עדן בפני עצמו. שנאמר (תהלים לו ט) ונחל עדניך תשקם:

מזמור לה

א לדוד ריבה ה׳ את יריבי. זה שאמר הכתוב (ישעיה נא כא) לכן שמעי נא זאת עניה ושכורת ולא מיין. וממה את שכורה מן הצרות ולא מיין הרבה. לפי שעומדין עלי ואין לי מי שילחום בעדי אלא אתה. וכן הוא אומר (תהלים ט יג) כי דורש דמים אותם זכר. אמרה כנסת ישראל אם אין את עומד לי אין מי יעמוד לי ראה מה הם עושים לי. וכן הוא אומר (איכה ג נט-ס) ראיתה ה׳ עותתי. ראית כל נקמתם. (שם נח) רבת ה׳ ריבי נפשי (שם סא) שמעת חרפתם. ה׳ עמוד אתה עלי. וכן דוד אומר (תהלים ס יג) הבה לנו עזרת מצר. לכך אמר דוד ריבה ה׳ את יריבי. יכול עבד בשר ודם לומר לבעליו ריבה אדוני אויבי וצא והלחם עלי. והקדוש ברוך הוא אמר לדוד עסוק בתורה ואני לוחם את מלחמתך. וכן משה אומר (במדבר כא יד) על כן יאמר בספר מלחמות ה׳. אם עסקתם בתורה שנכתבה בספר אני נלחם על ידיכם. לכך אמר דוד ריבה ה׳ את יריבי:

ב החזק מגן וצנה. אמר לו הקדוש ברוך הוא וכי אני צריך למגן (תהלים לה ה) יהיו כמוץ לפני רוח. אני נופח בהן והן פורחין. וכן ישעיה אומר (ישעיה מ ו) קול אומר קרא ואומר מה אקרא. (שם ז) כי רוח נשבה בו. אמר לו הקדוש ברוך הוא דוד מה אתה עושה. אמר לו אני משבחך. וכן הוא אומר כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך:

מזמור לו

א למנצח לעבד ה׳ לדוד נאם פשע לרשע. זהו שאמר הכתוב (דברים לג כט) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה׳. הקדוש ברוך הוא עושה מלחמתן של ישראל והנצחון שלהם. וכן הוא אומר (שם לד יא-יב) לכל האותות והמופתים. ולכל היד החזקה וגו׳ אשר עשה משה. אלקים אינו אומר אלא משה. והקדוש ברוך הוא שלחו והנצחון של משה. וכן דבורה אומרת (שופטים ה יב) קום ברק ושבה שביך. וכן דוד כשירד לגלית הפלשתי מהו אומר (שמואל-א יז מו) וידעו כל ממלכות הארץ כי יש אלקים בישראל. וכשהיו מענות (שם יח ז) ותענינה הנשים המשחקות וגו׳ ודוד ברבבותיו. אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא נתת לי הנצחון ואף אני נותן לך את הנצחון. למנצח לעבד ה׳ לדוד. והיה דוד מסתכל בגלית וראה אותו גבור ומזויין בכל מיני זיין. אמר בלבו מי יוכל לזה. כשראה אותו מחרף ומגדף אמר מעתה אני יכול לו שאינו מפחד מן הקב״ה. שנאמר נאם פשע לרשע. מכאן אתה למד שאין הקב״ה דן את הרשעים אלא בשעה שאין פחדו עליהם. וכן את מוצא שהקדוש ברוך הוא אומר לישראל (ירמיה ב יט) תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחוך. לכך הוא אומר אין פחד אלקים לנגד עיניו׃

ב כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא. הרשעים מסתכלים בעיניהם ומחפשין בידיהן ומהרהרין בלבם למצוא איזה עוון שהקדוש ברוך הוא שונא שיעשו אותו. וכן הוא אומר (דברים יב לא) כי כל תועבת ה׳ אשר שנא עשו. אוי להן לרשעים שכולם הם און ומרמה ואין עושין אמת בין איש לחברו. דברי פיהם און ומרמות ומהרהרים באון ועולין על משכבם וחושבים און. וכן הוא אומר (תהלים לו ה) און יחשוב על משכבו. מהו יתיצב על דרך לא טוב. שנתן להם ב׳ דרכים אחת טובה ואחת רעה והן עוזבין את הטובה והולכין ברעה. וכן שלמה אומר (משלי ב יג-יד) העוזבים אורחות יושר. השמחים לעשות רע׃

ג ה׳ בשמים חסדך. וכי בשמים הוא החסד והלא אין חסד אלא בארץ. אלא הרשעים מסלקין החסד. צדקתך כהררי אל. אמר הקדוש ברוך הוא לרשעים הצדקות האלה שאני מסגל למי שעושה תשובה והוא נוטלן. (שנאמר) (תהלים לו ז) צדקתך כהררי אל. כשם שאין מנין להרים כך אין מנין לצדקות. וכשם שאין קצבה לתהום כך אין קצבה למשפטים של הרשעים. וכשם שההרים גדולים כך הצדקות גדולות. וכשם שאין מי תהום שוין כך אין משפטן של רשעים שוים. רבי יאשיה הגדול אמר צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה. וכשם שההרים כובשין על תהום שלא יעלה ויציף את העולם כך הצדקות כובשות את העונות שלא יאבדו אותם מן העולם. וכן מיכה אומר (מיכה ז יט) ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו׃

ד כי עמך מקור חיים באורך נראה אור. א״ר יוחנן עובדא הוה בחד בר נש היה מדליק את הנר בלילה והיה כבה ומדליקו כבה ומדליקו. אמר עד מתי אהיה מתיגע והולך ממתין אני עד שתזרח השמש ואני הולך לאור החמה. כך ישראל נשתעבדו במצרים עמדו משה ואהרן וגאלם. חזרו ונשתעבדו בבבל וחוזרין ונגאלין על ידי חנניה מישאל ועזריה. חזרו ונשתעבדו ליון ונגאלו על ידי מתתיהו חשמונאי ובניו. וחזרו ונשתעבדו באדום אמרו ישראל הרי נתיגענו נגאלין ומשתעבדין אין אנו מבקשים שיאיר לנו בשר ודם (למטה) אלא הקדוש ברוך הוא. שנאמר (תהלים קיח כז) אל ה׳ ויאר לנו. אמר ר׳ שמעון בן לקיש אמר הקדוש ברוך הוא לישראל מבקשים אתם לספות עם העכו״ם בעולם הזה. אמרו לפניו רבונו של עולם (שם קמא ד) אל תט לבי לדבר רע. למה שהן עוללות. שנאמר התעולל עלילות ברשע. אפילו במנות הנעימות שלהן אין אנו מבקשים. שנאמר (שם) ובל אלחם במנעמיהם. ובמה אנו חפצים במנות שלך. כי עמך מקור חיים באורך וגו׳. א״ר אושעיא בשם ר׳ פנחס עתידה ירושלים להעשות מטרפולין לכל הגוים לעתיד לבוא. שנאמר (ישעיה ס ג) והלכו גוים לאורך. א״ר שמואל בר נחמני על ידי שישראל משמשין בעולם הזה לאור החמה ולאור הלבנה. אבל לעתיד לבוא אינן צריכין להן שנאמר (שם יט) לא יהיה לך השמש לאור יומם. ומי מאיר להם הקב״ה. שנאמר (שם) והיה לך ה׳ לאור עולם. א״ר פנחס בשם ר׳ ראובן עתיד הקב״ה להביא לתבור ולכרמל וליתן ירושלים בראשם. שנאמר (שם ב ב) נכון יהיה הר בית ה׳ בראש ההרים. אמר רבי יהודה ולא עוד אלא שהן עתידין לומר מיני זמר לישראל. (שנאמר ויכוננו עיר האלקים בשיר)׃

ה משוך חסדך ליודעיך. א״ר יצחק אל תהי מושך חסדך לאומות העכו״ם. א״ר ינאי אם אדם מדליק נר בשעת האורה מה הנאה יש לו. ואימתי יש לו הנאה בשעה שמאיר לו בשעת אפילה. ואותו חסד שעשו ישראל במדבר הוא מתוקן להם מאותה שעה מימי משה. ואימתי נפרע להם בשעת חשכה בימי ירמיה. שנאמר (ירמיה ב ב) הלוך וקראת באזני ירושלים. הוי משוך חסדך ליודעיך. א״ר יצחק (קהלת א ד) דור הולך ודור בא. אומה נכנסה ואומה יוצאת. והארץ לעולם עומדת. אלו ישראל שהן עומדים לעולם. ואין ארץ אלא ישראל שנאמר (מלאכי ג יב) כי תהיו אתם ארץ חפץ. וכן הוא אומר (שופטים יח ל) עד יום גלות הארץ. וכי הארץ גולה אלא אלו ישראל שגלו. אמר ר״א בר כהנא שני דורות נשתמשו בשם המפורש. אנשי כנסת הגדולה ודורו של שמד. מעשה בר׳ יהושע בן לוי שהיה אליהו זכור לטוב עוסק עמו בדברי תורה והיו עוסקין במערת רבי שמעון בן יוחאי. ונתקשה רבי יהושע בן לוי בהלכה. אמר לו אליהו מבקש אתה לשאול אותה לרבי שמעון בן יוחאי בא ואני מעמיד אותו לך. מיד הלכו להם וקרא אליהו לרבי שמעון בן

יוחאי וענה אותו מיד. אמר לו בן לוי בא לשאול לך בהלכה ולא היה חפץ. אמר לו אליהו כדי הוא בן לוי לראותך כשר הוא. אמר לו אילו היה צדיק לא נראתה הקשת בימיו. ואף על פי כן כל ימיו של בן לוי לא נראתה הקשת. ויש אומרים אף בדורו של צדקיהו היו יודעין בשם המפורש. שנאמר (ירמיה כא ד) כה אמר ה׳ הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם. וזהו שם המפורש שהיו יוצאין ולא היו עושין מלחמה ונופלין השונאין לפניהם. וכיון שגרמו העונות וחרב הבית היו נופלין ביד שונאיהן. רבי איבו ורבנן אמרי המלאכים היו מקלפין את השם שהיה חקוק עליהן. ורבנן אמרי מעצמו היה נקלף. וכיון שחרב הבית התחילו יוצאין למלחמה ונופלין. שנאמר (תהלים לח ד) אין מתום בבשרי מפני זעמך:

מזמור לז

א לדוד אל תתחר במרעים. זה שאמר הכתוב (משלי כג יז) אל יקנא לבך בחטאים. ובמה תקנא (שם) ביראת ה׳ כל היום. אל תקנא בנרן של רשעים. ראה כמה שמן יש בו רביעית או שמינית (אין לו אחרית) השמן שלם והנר מתכבה. וכן הוא אומר (שם כד כ) לא תהיה אחרית לרע. ואומר (שם) נר רשעים ידעך. הלכה האורה שלו. לכך דוד אומר אל תתחר במרעים. קנא בנר שאינו נדעך לעולם ואין הנר שלו פוסקת. שנאמר (שם ו כג) כי נר מצוה ותורה אור. לכך אל יקנא לבך. אמר הקב״ה קנא לי שאילולי הקנאה אין העולם מתקיים. לפי שאין אדם נושא אשה ובונה בית שאלמלא הקנאה שקינא אברהם להקב״ה לא היה קונה שמים וארץ. ואימתי קינא. כשאמר למלכי צדק כיצד יצאתם מן התיבה. אמר לו בצדקה שהיינו עושים. אמר לו וכי מה צדקה היה לכם לעשות וכי עניים היו שם והלא לא היה אלא נח ובניו ועל מי הייתם עושים צדקה. אמר לו על החיה והבהמה והעוף. לא היינו ישנים כל הלילה אלא היינו נותנין לפני זה ולפני זה. פעם אחת איחרנו את עצמנו ויצא אבי משובר. אותה שעה אמר אברהם מה אלו אלולא שעשו צדקה עם בהמה חיה ועוף לא היו יוצאין משם ובשביל שאיחר עצמו כמעט קיבל שכרו ונשבר. אני אם אעשה עם בני אדם שהם בדמות וצלם של המלאכים על אחת כמה וכמה שאנצל מן הפגעים. מיד (בראשית כא לג) ויטע אש״ל. אכילה שתיה לויה. וכן שלמה אמר (קהלת ד ד) וראיתי את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו. לכך אל יקנא לבך בחטאים:

ב כי כחציר מהרה ימלו. אמר הקב״ה אין הרשעים כלום חציר הם תוחלתם. וכן הוא אומר (תהלים צב ח) בפרוח רשעים כמו עשב. מפריחין כזה העשב ומתייבשין. וכן בלדד אומר (איוב ח טז) רטוב הוא לפני שמש ועל גנתו יונקתו תצא. ועד מתי לפני שמש עד שלא תבוא תקופת תמוז מתיבשין ואחר כך נעשין קוצין. ולהיכן הם הולכים באש. שנאמר (תהלים קיח יב) דועכו כאש קוצים. ולכך כירק דשא יבולון:

ג בטח בה׳ ועשה טוב. אמר לו הקב״ה לדוד אם תראה שאני עושה טובה לרשעים אל ירע לך כל כך תוסיף ועשה טוב. ואין טוב אלא תשובה שנאמר (הושע יד ג) כל תשא עון וקח טוב. ומה אם הרשעים שהן מכעיסין לפני ואין לי מהם תועלת עשיתי עמהם טובה. עמך שאתה בוטח בי ואתה עוסק בתורה ואתה עושה משפט וצדקה ומקרא מעיד עליך שנאמר (שמואל-ב ח טו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה. על אחת כמה וכמה. לכך בטח בה׳ ועשה טוב. ולמה היה דוד דומה. לפועל שהיה עושה כל ימיו אצל המלך ולא נתן לו שכרו. והיה אותו הפועל מיצר ואומר שמא לא אוציא בידי כלום. אחר זמן שכר המלך פועל אחר ולא עשה עמו אלא יום אחד האכילהו והשקהו ונתן לו שכרו משלם. אמר אותו הפועל ומה זה שלא עשה אלא יום אחד כך. אני שעשיתי עמו כל ימי על אחת כמה וכמה. התחיל שמח בלבו. כך אמר דוד (תהלים ד ח) נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו. אימתי שמחה בלבי כשראיתי אותך מה עשית לרשעים. מעת דגנם ותירושם רבו. רבי אלעזר אומר מתוך שלותן של רשעים בעולם הזה תדע מהו מתן שכרם של צדיקים בעולם הבא. מה אם הרשעים כך הצדיקים על אחת כמה וכמה. הדא הוא דכתיב נתת שמחה בלבי. (תהלים לא כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך:

מזמור לח

א מזמור לדוד. ה׳ אל בקצפך תוכיחני. זה שאמר הכתוב (ירמיה י כד) יסרני ה׳ אך במשפט. במשפט אין כתיב כאן אלא אך במשפט. יסרני בייסורין טובים. וכך הוא אומר (משלי יט יח) יסר בנך כי יש תקוה. יסרהו אבל לא למות. הזהר אל תמיתהו (שם) ואל המיתו אל תשא נפשך. אמר דוד אל בקצפך תוכיחני. טובה היא התוכחה. וכן הוא אומר (משלי ג יב) כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח. אבל לא בקצף. לכך נאמר אל בקצפך. אמר דוד טובים הם הייסורין. וכן אומר (תהלים צד יב) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. אבל קצרי הרוח אנו ואין בנו כח לקבלם. אמר דוד להקב״ה רבון כל העולמים אנו חוטאין ואתה קוצף מתוך כך אין אנו נגאלין אלא כבוש לנו אחת אחת. וכן הוא אומר (מיכה ז יט) ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו. לכך אל באפך תוכיחני. האורג הזה בזמן שהוא אורג ויודע שהשתי שלו הוא יכול לעמוד הוא אורג בחזקה. ובזמן שאינו יכול לעמוד אינו מכה בחזקה. ואנו המסכת

ואתה האורג ואין בנו כח לעמוד לא לקצף ולא לחמה. וכן הוא אומר (תהלים ל י) מה בצע בדמי ברדתי אל שחת. מי שאינו יודע להכות מכה במטה על העין או על הראש. ומי שיודע להכות כופתו ומכהו על גבו לא על ראשו ולא על פניו כדי שלא יסמא את עיניו או על דבר שאין בו סכנה. וכן הוא אומר (זכריה יג ו) מה המכות האלה בין ידיך וגו'. המכות האלו גרמו לי ליאהב לאבי שבשמים. שנאמר אין מתום בבשרי מפני זעמך. התחילו ישראל אומרים (עזרא ט ו) כי עונותינו רבו למעלה ראש. אמר רבי יצחק משל למה הדבר דומה לאדם שהיה עובר בנהר והיו רגליו שוקעות והמשוי עליו. אמרו לו העבר המשוי מעליך ואתה שולף את רגליך. כך אמר הקב"ה לישראל מפני מה אתם אומרים (תהלים קל ג) אם עונות תשמר יה ה' מי יעמוד. ישוב רשע מדרכו הרעה. הניחו מעשיכם הרעים ואני מרחם אתכם. ר' חנינא בר פפא אמר (תהלים מ ו) כל נפלאותיך ומחשבותיך. שיברור אברהם את הגליות עלינו כדי שנעמוד על העולם. אמר ר' שמעון בר אבא בשם רבי יוחנן הראה הקב"ה לאברהם את הגליות וכו' במזמור נ"ב:

מזמור לט

א למנצח לידותון מזמור לדוד. אמרתי אשמרה דרכי. זה שאמר הכתוב (משלי טו א) מענה רך ישיב חימה ודבר עצב יעלה אף. קשה לשון הרע מעבודה זרה. כי כשחטאו ישראל במדבר לא נחתם עליהם גזר דין עד שחטאו בפיהם. וכן הוא אומר (דברים א לד) וישמע ה' את קול דבריכם. ואומר (במדבר יד כח) חי אני נאום ה' אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם. (מלאכי ב יז) הוגעתם ה' בדבריכם. הוגעתם לי במעשיכם אינו אומר אלא בדבריכם. וכן הוא אומר (ישעיה ג ח) כי כשלה ירושלים ויהודה נפל. (ירמיה יב ח) היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה וגו'. וכי בקולה שנאה והלא בקולה אהבה. שנאמר (שיר ב יד) השמיעני את קולך. אלא בקולה אהובה ובקולה שנואה. אמור מעתה (משלי יח כא) מות וחיים ביד לשון:

ב מעשה היה במלך פרס שנטה למות. אמרו לו הרופאים אין לך רפואה עד שיביאו לך חלב לבייא ונעשה לך רפואה. ענה אחד מהם ואמר לו אם רצונך אלך אני ותן לי עשרה עזים. אמר לעבדיו ונתנו לו. הלך לגוב אריות והיתה שם לבייא אחת מינקת גוריה. יום ראשון עמד מרחוק והשליך לה אחת ואכלה. יום שני נתקרב לה מעט והשליך אחרת. וכן בכל יום ויום עד שהיה משחק עמה ולקח מחלבה והלך לו. וכשהיה בחצי הדרך ישן וראה חלום שהיו כל איבריו מהרסין זה עם זה. אמרו הרגלים אין בכל האיברים כמותנו שאם לא היינו אנו הולכין לא היה יכול להביא מן החלב. ענו הידים אין כמותנו שאם לא היינו אנו שחלבנו לא היה עושה דבר. העינים אמרו אנו למעלה מן הכל שאם לא היינו מראים לו את הדרך לא היה נעשה. ענה הלב ואמר אני למעלה מן הכל שאלמלא לא נתתי לו העצה לא הועיל כלום. ענה הלשון ואמר להם אם לא הייתי אני מה הייתם עושים. ענו לו כל האברים ואמרו לו לא יראת להדמות אלינו ואת סגורה ונתונה במקום חשך ואפלה. ועוד שאין בך עצם כשאר כל האברים. ענה להם הלשון ואמר היום תאמרו שאני מלך ושליט עליכם. שמע האיש את הדברים האלה ונתפחד והקיץ משנתו והלך לו לדרכו והגיע במקום ונכנס אצל המלך ואמר לו הא לך חלב כלביא. מיד קצף המלך וצוה לתלותו. וכשהיה הולך ליצלב היו כל האיברים בוכין. אמר להם הלשון הלא אמרתי שאין בכם ממש אם אני מציל אתכם תודו לי שאני מלך עליכם. אמרו לו הן. מיד אמר הלשון השיבוני אצל המלך והשיבוהו. אמר לו למה צוית לתלותי זו תורה וזו שכרה. אמר לו הבאת חלב כלביא לקרב מיתתי. אמר לו ומה איכפת לך ויהא לך רפואה ממנו. ועוד גם כן כי לבייא קורין אותה כלביא. לקחו ממנו ונסוהו ונמצא חלב לבייא. אמרו לו האיברים עכשיו אנו מודים לך שאתה אמרת האמת. הוי אומר (משלי יח כא) מות וחיים ביד לשון. אמר דוד אשמרה דרכי. ראה הלשון שהוא טוב מכל הקרבנות. שנאמר (תהלים סט לא-לב) אהללה שם אלקים בשיר. ותיטב לה' משור פר. ולכך אמר אשמרה דרכי. וכן הוא אומר (שם קיט כג) גם ישבו שרים בי נדברו:

ג אשמרה לפי מחסום. וכי יש מחסום לפה אמרו הן. (משלי טו ד) מרפא לשון עץ חיים. זו התורה שנאמר (שם ג יח) עץ חיים היא למחזיקים בה. מכאן את למד שלא נתן הקב"ה תורה לישראל אלא כדי שלא יהו עסוקין בלשון הרע ולא בדברי הבטלה. וכן דוד אומר מי רוצה לקנות העולם הבא. אמרו לו ומי יוכל לקנותו. אמר להם בזול שנאמר (תהלים לד יג-יד) מי האיש החפץ חיים. נצור לשונך מרע. ומהו תאלמנה שפתי שקר. ממה הוא נמנע (שם לא כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך:

מזמור מ

א למנצח קוה קויתי ה'. זה שאמר הכתוב (ישעיה כה ט) ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו. אין ביד ישראל אלא קווי כדי שיגאלו בשכר קוה קויתי. וכן הוא אומר (איכה ג כה) טוב ה' לקויו. שמא תאמר (ירמיה ח כ) עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו. קוה אל ה'. וכתיב (תהלים לא כה) חזקו ויאמץ לבבכם. דוד שקוה לי עניתיו. לכך קוה קויתי ה':

ב ויעלני מבור שאון וגו׳. וכי דוד ירד לבור. אלא אמר דוד כבר הייתי בדרך שארד לבור ולא הניחני. וכן הוא אומר (שם טז יא) תודיעני אורח חיים. לכך נאמר ויעלני מבור שאון. ולא עוד אלא שהעלני למרום. וכן הוא אומר ויקם על סלע רגלי. ולמה עשה לי כך בשכר הקווי. ולא רצה לא זבחים ולא עולות אלא הקווי. אמרו לו מנין אנו יודעים שעשה עמך כך. אמר להם מן השירה שאני אומר. ויתן בפי שיר חדש. וכי כל השירות ישנות הן. אלא אמר להם כבר הייתי הולך לבאר שחת והביאני אמרתי לו הואיל והביאותני תן לי רוחך. וכן הוא אומר (שם נא יד) השיבה לי ששון ישעך. שנטלה ממנו רוח הקדש. אמר לו (תחלה) אתה נותן לי רוחך. לכך נאמר שיר חדש:

ג יראו רבים ויירא׳ו. כל הרוצה לעשות תשובה יסתכל בדוד. וכן הוא אומר (ישעיה נה ד) עד לאומים נתתיו. לכך יראו רבים ויירא׳ו. וכן הוא אומר (שמות יד לא) וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים. מיד אז ישיר משה:

ד רבות עשית אתה ה׳ (אלקים) [אלקי]. שיברור לו אברהם את הגלות וכו׳ במזמור נ״ב. רבי יודן ור׳ אדי ורבי חמא בשם זקן אחד שאמר בשם רבי לוי לא היה יודע אברהם שיברור לו את הגלות אלא מהקב״ה. והוא שישראל אומר (תהלים סו יב) הרכבת אנוש לראשנו. זו הגלות. באנו באש ובמים. לגיהנם שהוא של אש ומים. אמר רבי ברכיה היה אברהם כל אותו היום עומד ודומם. אמר לו הקב״ה עד מתי אתה יושב ודומם. קטע הדא מיליא. מה את מבקש גלות התחיל הקב״ה חותך את הדבר שנאמר (בראשית טו יח) ביום ההוא כרת ה׳ את אברם ברית. הוי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. בשבילנו. שלא נשתעבד בגיהנם:

מזמור מא

א למנצח אשרי משכיל אל דל. זה שאמר הכתוב (קהלת ט יד) עיר קטנה ואנשים בה מעט. עיר קטנה זה האדם. ואנשים בה מעט אלו האברים. ובא אליה מלך גדול וסיבב אותה זה יצר הרע. ובנה עליה מצודים גדולים כמנן רברבן. (שם טו) ומצא בה איש מסכן זה יצר הטוב דלית כל עלמא שמעי ליה. ומלט הוא את העיר. אמר דוד הואיל ולית כל עמא שמע ליה טב לי דאשמע ליה. הדא הוא דכתיב משכיל אל דל:

ב דבר אחר אשרי משכיל אל דל. זה שאמר הכתוב (משלי יט יז) מלוה ה׳ חונן דל. א״ר יוחנן כל מי שהוא מבקר חולים מעבירין ממנו אחד מששים בחוליו. ומי שאינו מבקרו מוסיפין לו אחד מששים. א״ר אבא אם כמיניה דר׳ יוחנן יסקון לגבי ביש שיתין בני אנשא ויסקון ליה. א״ל ובלבד שיהיו אוהבים אותו כנפשם ואף על פי כן מרויחין לו. ר׳ אלעזר אמר מי שהוא קובר מת מצוה. ר׳ אבא אמר מי שהוא משכיל יצר טוב על יצר רע. ר׳ אסי אומר מי שהוא נותן פרוטה לעני. שנאמר ישמרהו ויחייהו. ומאי טעמיה דמאן דאמר שהוא משכיל יצר טוב על יצר רע. שנאמר אשרי משכיל אל דל. מאי טעמיה דרבי יוחנן דאמר מי שמבקר חולה. שנאמר ה׳ יסעדנו על ערש דוי. ומאן דאמר קובר מת מצוה. שנאמר ואושר בארץ:

ג דבר אחר אשרי משכיל. אמר רבי יונה אשרי מי שהוא משכיל עליו להתנותו. כיצד אדם גדול היה וירד מנכסיו משכיל עליו והולך אצלו ואומר לו לפלוני שמעתי עליך שירושה שבאה לך ושפלוני חייב לך אלוה לך ואתה פורע לי לכשתבוא לידך. וזהו משכיל. ביום רעה ימלטהו ה׳. אין לך יום רעה אלא יום המיתה יום יציאת הנפש. אמר הקב״ה מה אעשה לך ביום רעה אמלטך. שנאמר ביום רעה ימלטהו ה׳. דבר אחר אי זה יום הוא שכתוב בו (מלאכי ג יט) כי הנה יום בא בוער כתנור. מה כתיב בתריה (שם כ) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה. מהו שמש צדקה אותה הצדקה שעשיתם היא עומדת לכם לאותו היום. וכן הוא אומר (ישעיה נח י) ותפק לרעב נפשך. ומהו ונפש נענה תשביע. הנפש הזאת אין לה טובה אפילו כל מעדני עולם אתה מאכילה ומרעיבה שעה אחת היא מבקשת לצאת מיד ולנוע את מאכלה. ומהו וזרח בחשך אורך. ואם חלה מה שכרו ה׳ יסעדנו. שנאמר ה׳ יסעדנו על ערש דוי. וכי יש ערש של דוי. כשאדם חולה ביום ראשון אז מה הוא עושה צריך תפלה. וכן יום שני ויום ג׳. ביום ד׳ אומרים מה עשה אומר דוי הוא. אותה שעה אמר הקב״ה נעשה דוי בעיני כל אדם אני סועדו ומעמידו עכשיו. לכך יסעדנו על ערש דוי. ומהו כל משכבו הפכת בחליו. כל מה שחטא כל הימים שהיה עומד על רגליו הקב״ה הופך עליו חליו. לכך כתיב כל משכבו הפכת. אמר דוד אני איני כן אלא אמרתי ה׳ חנני. אויבי יאמרו רע לי. וכי אויבים היו לו לדוד והכתיב (שמואל-א יח טז) וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד. ואומר (שמואל-ב ח טו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. אלא מי הם אויביו אותם שרוצים לעשוק ולחמוס ולא היה מניחן לכך הן אויביו:

ד ואם בא לראות שוא ידבר לבו. נכנסין לבקרני אומרים לי הקב״ה ירחם עליך ובפיהם מתפללין עלי אבל בלבם יבקשו און לי. בפני מתפללין וכשיוצאין לחוץ ידברו יחד עלי יתלחשו. מהו דבר בליעל יצוק בו. אמרו פקח הוא דוד יודע על מה עושה את הדבר הזה יכול הוא לעמוד אלא רמאי הוא כדי להכיר דעת של כל אחד ואחד. לכך נאמר דבר בליעל. אומרים לי מי אמר עליך דבר זה שמא אדם נכרי אומר להם איש שלומי אשר בטחתי בו. אמר דוד איני נותן את דבריהם בלבי אלא אני בוטח בך. ואתה ה׳ חנני והקימני ואשלמה להם. אמר לו דוד מה אתה משלם להם רעה אמר חס ושלום.

(תהלים לה יג) ואני בחלותם לבושי שק. כשחליתי הם היו מתפללים עלי שאמות וכשהם חולים אני מתפלל עליהם ומתכסה שק. (ענתי) [עניתי] בצום נפשי. אמרו לו דוד מי יודע מה השק הזה ומה אתה מתפלל עליהם. אמר להם אם כן יבוא עלי ותפלתי אל חיקי תשוב. לכן ואתה ה׳ חנני. והקב״ה אומר לו הואיל ועשית כן יודע אני כי חפצת בי. ואני בתומי תמכת בי. ומה יש לי לעשות על זאת לברכך. ברוך ה׳ אלקי ישראל מן העולם ועד העולם אמן ואמן:

מזמור מב

א למנצח [משכיל] לבני קרח. זה שאמר הכתוב (משלי טו כד) אורח חיים למעלה למשכיל. במזמור כאיל תערוג על אפיקי מים. כאילת אינו אומר אלא כאיל. זכר ולא נקבה. מה האילת הזאת כשישבת על המשבר היא מצטערת ועורגת להקב״ה והוא עונה לה. כך קראו בני קרח מצרה להקב״ה והוא ענה אותם. לכך כאיל תערוג. ומהו על אפיקי מים. האילת הזו חסידה שבחיות ובזמן שהחיות צמאות וכו׳ במזמור כ״ב. דבר אחר כשם שהאילת עורגת להקב״ה כך אסתר אומרת (תהלים כב כ) אילותי לעזרתי חושה. צמאה נפשי. וממה את צמאה. א״ל איני צמאה לא לאכול ולא לשתות אלא צמאה לך נפשי לראות פניך לך אמר לבי בקשו פני. לכך נאמר צמאה לך נפשי:

ב היתה לי דמעתי. מכאן את למד שהבכיה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול. וכן אלקנה אומר לחנה (שמואל-א א ח) למה תבכי וגו׳. ואומר (שם) ויאמר לה אלקנה אישה וגו׳ למה לא תאכלי. מכאן שהבכיה משבעת. לכך היתה לי דמעתי לחם. אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי. נזכרת אני מה עשית לאבותינו במדבר שאמרו (שמות לב ד) אלה אלקיך ישראל. ואני נזכרת ונשפכת עלי נפשי. דבר אחר נזכרת אני מה שאמר משה (במדבר כט לט) אלה תעשו במועדיכם:

ג כי אעבור בסך אדדם. מהו בסך. כשעולין לרגלים לראות פניך בסקפטיות (כמו סוכה) והיינו באים אנו ובנינו בחיל גדול והאומות דוממין לפנינו. לכך כי אעבור בסך אדדם עד בית אלקים. כשהיה בית המקדש קיים האומות דוממין לפני. ועכשיו אני דוממתי. לכך אדדם. בקול רנה כשהייתי עוברת במה הייתי עוברת בקול רנה ותודה. ומהו המון חוגג. לשון יוני הוא חוגים של מים. כשם שלא היה להם לחוגים של מים שיעור כך לא היה להם לישראל שיעור כשעולים לרגל. לכך המון חוגג:

ד מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלקים כי עוד אודנו. כבראשונה ובשנים שחזרנו ונשתעבדנו כשישיענו מן העכו״ם ישועה שאין אחריה שעבוד. לכך כי עוד אודנו. אלקי עלי נפשי תשתוחח. אמרה כנסת ישראל אני מתקנאה ומשתוחחת כשאני רואה שלותן של העכו״ם וכועסת ואתה מה איכפת לך. ועלי נפשי תשתוחח. על כן אזכרך מארץ ירדן. נזכרת אני כשעברתי את הירדן מה עשית לנו אף על פי שהכעסנוך בשטים עשית לנו נסים כשהעברתנו את הירדן. וכן הוא אומר (יהושע ג א) וישכם יהושע בבקר ויסעו מהשטים. נזכרת אני הצרות והנסים שעשית לנו וחושבים אנו דברים אחרים. כמה דאמר (במדבר יד טז) מבלתי יכולת ה׳. אנה הוא הכח ואנה היא המדה. ואומר (תהלים עז יא) חלותי היא. וכי יש חולי למעלה אלא שנשתנית ימין של מעלה. אמר להן הקדוש ברוך הוא (ישעיה נט א) הן לא קצרה יד ה׳ מהושיע. אלא (שם ב) כי אם עונותיכם היו מבדילים. הוי על כן אזכרך מארץ ירדן וחרמונים מהר מצער. חרמון זה סיני. מהר מצער זה בית המקדש. שנאמר (שם סג יח) למצער ירשו עם קדשך. ולא עשית לנו נסים כמו שעשית להם. ומה עשית לי. כל משבריך וגליך עלי עברו. ואם תאמר שאין לי זכות והלא צוית אותם שישחטו את הפסח בלילה ושחטו אותו ויצאו ממצרים. וכן הוא אומר יומם יצוה ה׳ חסדו:

ה אומרה לאל סלעי. אותן שהיו במצרים לא עשו אלא מצוה אחת ויצאו. אני שכל המצוות שצוית לי אני עושה למה שכחתני. את חדש האביב אני משמרת וחג שבעות אני עושה. באחד לחדש השביעי הזה. בעשור לחדש. ובחמשה עשר לחדש אני עושה. מהו (במדבר כט ז) (באחד) לחדש השביעי הזה. וכי לא יש שביעי אלא זה. אלא שאתה אומר לי בכל שנה ושנה לזה שיבוא אני גואלך. בא ולא גאלתני. הוי אומרה לאל סלעי למה שכחתני. ואתה כתבת עלי כי אתה אלקי מעוזי. עד שגאלת אבותינו ממצרים לא נתנו לך עוז (שמות טו ב) עזי וזמרת יה. אני איני כן עד שתגאלני אני נותן לך עזי. הוי כי אתה אלקי מעוזי. ולא זה בלבד אלא עזי ומעוזי. וכן הוא אומר (ירמיה טז יט) ה׳ עזי ומעזי. למה קודר אתהלך. גאלני כמו שגאלת לאבותינו מן הלחץ שהיו לחוצים. וכן הוא אומר (שמות ג ט) וגם ראיתי את הלחץ. אין לי אלא לחץ. למה קודר אתהלך. הלא שלחת להם את הגאולה שנאמר (תהלים קה כו) שלח משה עבדו. וכן שלח לנו שנים כנגדן שנאמר שלח אורך ואמתך. אמר להם הקדוש ברוך הוא (מלאכי ג כג) הנני שולח לכם את אליה הנביא. הנה אחד. והשני (ישעיה מב א) הן עבדי אתמך בו. לכך נאמר שלח אורך ואמתך. כשם שאמר לו תביאמו ותטעמו. ולהלן הוא אומר

יביאוני אל הר קדשך. ואבואה אל מזבח אלקים. במה (תהלים סו יג) אבא ביתך בעולות. מה יש לי לעשות אלא הודיות. וכן אסף אומר (תהלים עט יג) ואנחנו עמך וצאן מרעיתך:

מזמור מד

א למנצח לבני קרח משכיל. אלקים באזנינו שמענו. זה שאמר הכתוב (ישעיה סג יב) מוליך לימין משה וגו׳. מכאן אתה למד שלא היה ביד ישראל כשיצאו ממצרים מעשים שיגאלו בהם ולא מעשה אבותם ולא בזכותם נקרע הים אלא לעשות לו שם. וכן הוא אומר (שם יד) כבהמה בבקעה תרד. וכשנגאלו ממצרים אמר להם משה לא במעשיכם אתם נגאלין אלא למען תספר באזני בנך ליתן שבח למקום שבניו מספרים כבודו בין העכו״ם. וכן הוא אומר (תהלים צו א) שירו לה׳ שיר חדש. (שם ג) ספרו בגוים כבודו. וכן אמרו בני קרח אבותינו ספרו לנו והלא הם עצמם מספרים שיצאו ממצרים. ומה כבודו של הקדוש ברוך הוא שמספרים בניו בין העכו״ם. אלא שהיו מתנבאים על הדורות. אמרו בני קרח לאבותינו עשית ולא לנו מה הנאה יש לנו במה שעשית לאבותינו. ואימתי יש לנו הנאה כשתעשה עמי אות לטובה (תהלים פו יז) עשה עמי אות לטובה. ראשונים בימי אברהם פעלת פעולה גדולה שנאמר (בראשית יד טו) ויחלק עליהם לילה. אף בניו במדבר פעלת להם ולהם רצית ולא לנו. וכן הוא אומר (תהלים פה ב) רצית ה׳ ארצך:

ב כי שחה לעפר נפשנו. א״ר יצחק אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם (בראשית יג טז) ושמתי את זרעך כעפר הארץ. וכתיב (שם יז) קום התהלך בארץ. הוי כי שחה לעפר נפשנו. מה כתיב בתריה קומה עזרתה לנו. אם יש בנו מעשים עשה עמנו ואם לאו עשה למען שמך. שנאמר ופדנו למען חסדך. אמר רבי ברכיה אי מטיית מלכותא דאמתילא לעפרא צפה לישועה. אמר הקדוש ברוך הוא הרטיבו מעשיכם כשושנה ומיד אני גואל אתכם. מה כתיב בתריה למנצח על שושנים:

מזמור מה

א למנצח על שושנים לבני קרח משכיל שיר ידידות. זה שאמר הכתוב (שיר השירים ו ב) דודי ירד לגנו. אלו בני קרח. ולא היו נכרים וכל מי שרואה אותן אומר קוצים הם. למה שהיו עם הקוצים ומה דרכן של קוצים לאש שנאמר (ישעיה לג יב) קוצים כסוחים באש יצתו. וכתיב (שמות כב ה) כי תצא אש ומצאה קוצים. וכתיב (במדבר טז לה) ואש יצאה מאת ה׳ ותאכל. ובני קרח שהיו שושנים נלקטו מבין הקוצים שלא יאכלו עמהם וקפץ הקדוש ברוך הוא עליהם והצילם. משל למלך שנכנס למדינה ובאו בני המדינה לעשות לו עטרה של זהב מקובעת באבנים טובות ומרגליות. יצאו ואמרו להם אין המלך מבקש עטרה של זהב יש כאן שושנים. מיד שמחו בני המדינה. כך קרח ועדתו אומרים מבקש הקדוש ברוך הוא מחתות של זהב. ואמר להם הקדוש ברוך הוא (חגי ב ח) לי הכסף ולי הזהב. ואפילו הקטרת (ישעיה א יג) קטורת תועבה היא לי. ומה אני מבקש של שושנים. אמרו בני קרח אנו שושנים. אמר להם הקדוש ברוך הוא נצחתם. הוי למנצח על שושנים שיר ידידות.

ב בשלשה דברים נאמר המזמור הזה. בניצוח במשכיל בשיר. כנגד שלשה בני קרח. ומפני שהם שלשה נאמר בשלשה ידידות. אמר הקדוש ברוך הוא כל אחד ואחד מהם ידידות הם לפני. מנין אתה יודע שהיה משה ואהרן וכל הגדולים באין לשמוע שירתן של בני קרח שנאמר למנצח לבני קרח משכיל וגו׳. משמיע לידידים של הקב״ה. לכך נאמר שיר ידידות. ומלמדים לומר שירה להקב״ה שנאמר (ישעיה נד יג) וכל בניך למודי ה׳:

ג דבר אחר זה שאמר הכתוב (הושע יד ו) אהיה כטל לישראל. פסוק זה נאמר לעולם הבא. כשם שאין הטל מזיק לכל בריה כך הצדיקים לעתיד לבוא עתידין לשבוע מזיו השכינה ואינן ניזוקין. שנאמר (תהלים טז יא) שובע שמחות את פניך. אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבון העולמים אימתי את גואלני. אמר להם לכשתרדו לירידה התחתונה אותה שעה אני גואל אתכם. שנאמר (הושע ב ב) ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו. אמרו בני קרח בירידה התחתונה אנו. כמה דאמר (תהלים מד כו) כי שחה לעפר נפשנו. מה כתיב אחריו קומה עזרתה לנו. ואמר להם הקדוש ברוך הוא הכל תלוי מכם כשם שהשושנה הזו מפרחת ולבה למעלה. אף אתם תעשו תשובה לפני ויהא לבבכם מכוון למעלה כשושנה הזאת. ואותה שעה אביא גואל שנאמר (הושע יד ו) אהיה כטל לישראל. ואימתי כשיפרח כשושנה. לכך נאמר למנצח על שושנים:

ד רחש לבי דבר טוב. להודיעך שלא יכלו להתודות בפיהם אלא כיון שרחש לבם בתשובה קבלם הקב״ה. וכן אומר (דברי הימים-א כח ט) ואתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו בלב שלם. וכל מחשבות אינו אומר אלא (שם) וכל יצר מחשבות. ומהו וכל יצר. עד שאין האדם צר את המחשבה בלבו הקדוש ברוך הוא מבין. וכן בני קרח לא היו יכולין לומר שירה בפיהם אלא רחש לבם בתשובה ומיד קבלם. ולמה לא היו יכולין לומר שירה בפיהם שאול פתוחה מתחתיהם ואש מלהטת סביבותם. וכן הוא אומר (במדבר טז לה) ואש יצאה מאת ה׳. (תהלים קו יז-יח) תפתח ארץ ותבלע דתן. ותבער

אש בעדתם. והיו בני קרח רואין שאול פתוחה מכאן ואש מכאן ולא היו יכולין להתודות מפיהם. לכך רחש לבי. וכי לא היו שלשה ולמה אמר רחש לבי. אלא ללמדנו מה שכיון זה בלבו כיון זה בלבו ושלשתן היו שוין בלב אחד. אומר אני מעשי למלך. אם רחש למה אמירה ואם אמירה למה רחש. אלא כך אמרו אם בלבנו רחשנו כבר אמרנו מעשינו להקב״ה. לכך אני אומר מעשי למלך. דבר אחר רחש לבי בנבואה שנתנבאו בנבואה לעתיד לבוא. וכן חנה אומרת (שמואל א ב ו) ה׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל, והן יורדין עד שהיה מגיע רגליהם לשאול, נגעו רגליהם לשאול, מיד הן עולין, לכך נאמר מוריד שאול ויעל:

ה דבר אחר למנצח על שושנים. משל למטרונית שראתה שלשה יוצאין ליצלב ופדתה אותם. אחר ימים ראתה אקלפרין טעונין קונטבריא של מלך. כך בני קרח חלקו עם אביהם. לקרח בליעת הארץ ובניו שעשו תשובה נעשו נביאים ונעשו שושנים. רחש לבי. משל למי שמבקש לעלות לבימה נטל קוטריס ונתן לדיין. אמר לו למה לא כתבתו. אמר לו לא היה לי פנאי. כך בני קרח לא היה להם פנאי לומר בשפתותיהם ואמרו בלבם. לכך כתיב אומר אני מעשי למלך. משל למי שהיה הולך לבימה מצאו בעל חובו אמר לו תן לי את חובי. אמר לו המתן לי עד שארד מן הבימה ואחר כך אפרע לך. כך אמרו בני קרח אין לנו פנאי לומר שירה ומשנפנה אומר אני מעשי למלך:

ו יפיפית מבני אדם. אלו בני קרח, שיפו מעשיהם יותר מקרח ועדתו, לפיכך הוצק חן בשפתותיך, שזכו לומר שירה, וזכו לנבואה: חגור חרבך על ירך גבור. זה משה שזכה לתורה שנמשלה לחרב: והדרך צלח רכב. שרכב על הענן, ועלה לשמים, ולמה, על דבר אמת וענוה צדק שהיתה בו, שנאמר והאיש משה ענו מאד (במדבר יב ג): חציך שנונים, שנלחם בעמלק בסיחון ועוג: כסאך אלהים עולם ועד. כמה שנאמר ויאמר כי יד על כס יה (שמות יז יו): אהבת צדק. שנאמר צדקת ה׳ עשה (דבריס לג כא): על כן משחך (ה׳) [אלהים אלהיך]. זה אהרן: מור ואהלות. זה קטורת הסמים: קציעות כל בגדותיך. אלו בגדי כהונה: מן היכלי שן. בשלמה הכתוב מדבר, שנאמר ויעש (שלמה) [המלך] כסא שן (מ״א י יח): מני שמחוך. שנאמר מני ואשכנז (ירמיה נא כז): בנות מלכים ביקרותיך. וכל (מלכי) הארץ מבקשים את פני שלמה (מ״א י כד): נצבה שגל לימינך. בשביל שחיבבה להם תורה לישראל, כשגל לאומות העולם, לפיכך זכה בכתם אופיר: שמעי בת וראי. זו כנסת ישראל, עד סוף המזמור:

ז תחת אבותיך יהיו בניך. א״ר אלעזר ברבי יוסי עתיד כל אחד ואחד מישראל להיות לו בנים כיוצאי מצרים. שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך. וכמה היו אבותינו כשיצאו ממצרים ששים רבוא. א״ר אבהו ואל תתמה שהרי תרנגולתא ברא ביומא רבה ילדה תרי ביעי וביומא זוטא חדא. הדא הוא דכתיב (ישעיה סה כב) כי כימי העץ ימי עמי:

מזמור מו

א למנצח לבני קרח על עלמות שיר. זה שאמר הכתוב (איוב ט י) עושה גדולות עד אין חקר. אין אדם יכול לספר נפלאותיו של הקב״ה. וכן הוא אומר (תהלים קלו ד) לעושה נפלאות גדולות לבדו. הוא לבדו יודע נסים ופלאים שהוא עושה עמך. כך אמרו בני קרח על עלמות שיר. מעולמין הם הדברים שראינו ואין אנו יודעין מה ראינו. דבר אחר על עלמות שיר. שני עולמים ראינו של צדיקים ושל רשעים ראו דרכן של אותן שהיו בוטחין בחילם שנאמר (שם מט ז) הבוטחים על חילם. אותה שעה מה הן יכולין לעשות אין עושרן עומד להן. וכן הוא אומר (צפניה א יח) גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם. ואל יאמר אדם אבי כשר ובזכותו אני נמלט. אין אברהם מציל את ישמעאל בנו. ולא יעקב לעשו אחיו. וכן הוא אומר (תהלים מט ח) אח לא פדה יפדה איש. ומהו אח. הצדיקים אומרים על אותו היום אח מה קשה. אח לא פדה יפדה. ולמה יקר פדיון נפשם. אמר להן הקב״ה ולא אמרתי לכם קחו אותו עד שהוא בזול. אני כתבתי (שמות כג ח) ושוחד לא תקח. ואמרתי תנו לי שוחד ואני מקבל מכם. שנאמר (משלי יז כג) שוחד מחיק רשע יקח. אילו אותה שעה נתתם לי הייתי מקבל מכם. עכשיו איני מקבל מכם ואין אתם יכולים שאיני מקבל. שנאמר (דברים י יז) ולא יקח שוחד. ולמה (תהלים מט ט) ויקר פדיון נפשם. ומהו וחדל לעולם. מי שהוא חדל באותו היום לעולם ואומר (שם י) ויחי עוד לנצח ולא יראה השחת. ולהיכן הן הולכין. אמרו בני קרח לשאול. שנאמר (שם טו) כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו בם ישרים לבקר. מהו לבקר. מלמד שיהיו הצדיקים יורדין בכל בקר ובקר ומבקרין אותן. אמרו לבני קרח מה הצדיקים עושים באותה שעה. (אמר) [אמרו] להם אלקים לנו מחסה ועוז עזרה בצרות נמצא מאד. בכל צרה וצרה שמגעת אלינו הוא נמצא לנו. וכן הוא אומר (שם צא טו) יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה. בשר ודם אינו יודע מה לעשות עד שמגיע אצל פטרונו. והקב״ה אינו כן אלא עזרה בצרות:

ב על כן לא ניירא בהמיר ארץ. אמרו בני קרח אל תיראו אותו היום שעתיד הקב״ה לנער את הרשעים מן הארץ שנאמר (איוב לח יג) לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה. ואומר (ישעיה סה יז) כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה. והיכן צדיקים עומדים באותה שעה (דברים ד ד) ואתם

הדבקים בה׳ אלקיכם. אמרו להם בני קרח אל תיראו אנו רואים כל הנסים שעשה עמנו הקב״ה. שנאמר (במדבר טז לב) ותפתח הארץ את פיה. והיכן היינו באותה שעה באויר היינו. וכן הוא אומר (שם כו יא) ובני קרח לא מתו. ר׳ נחמיה אומר לא הוה כן. אלא בשעה שנפתחה הארץ ונבלעו העמיד להן הקב״ה כתורן הספינה. וכן הוא אומר (שם י) ויהיו לנס. וכן אמרו בני קרח אל תיראו יודעין אנו מה עשה עמנו הקב״ה לא נירא בהמיר ארץ. ואומר (ישעיה נד י) כי ההרים ימושו:

מזמור מז

א למנצח לבני קרח מזמור כל העמים תקעו כף. זה שאמר הכתוב (משלי כט ב) ברבות צדיקים ישמח העם. כשהרשעים מושלים בעולם הכל נאנחים והכל מצירין ואין אדם הולך בקומה זקופה. וכן שלמה אומר (שם כח כח) בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים. קשה לפני הקב״ה יום שמשליט אדם על אדם לרע לו. וכן הוא אומר (ישעיה כח ב) הנה חזק ואמץ לה׳ כזרם ברד סער קטב כזרם מים כבירים שוטפים הניח לארץ ביד. מהו ביד. יד בן אדם ששלטה על אדם כמוהו. לכך נאמר כל העמים תקעו כף. למה כן (שם יד ה) שבר ה׳ מטה רשעים. לכך כי ה׳ עליון נורא מלך גדול על כל הארץ:

ב ידבר עמים תחתינו. אימתי כשיבחר לנו את נחלתנו את נחלת גאון יעקב. (דבר אחר) אימתי הוא יבחר ויתן את נחלתנו כשישב על כסא קדשו. וכן הוא אומר (חגי ב כב) והפכתי כסא ממלכות. וכן דניאל אומר (דניאל ז ט) חזה הוית עד די כרסון רמיו. ואימתי הוא יושב (עובדיה א כא) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ר׳ יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש אמר כיון שעלה הקב״ה לדין ויושב על כסא לדון כיון שתוקעים בשופר הוא עולה והופך מדת הדין למדת רחמים. ועולה בדין משהשופר עולה בתרועה. (תהלים מז ו) וה׳ בקול שופר. ברחמים. שנאמר (שמות לד ו) ה׳ ה׳ אל רחום וחנון ארך אפים:

מזמור מח

א שיר מזמור לבני קרח. גדול ה׳ ומהולל מאד וגו׳. ואלקינו אינו גדול אלא בעירו בלבד. אלא אמרו בני קרח גדול ה׳ במה שעשה בעירו ובמקדשו. וכן הוא אומר (תהלים צט ב) ה׳ בציון גדול ורם הוא על כל העמים. לומר בעירו עשה כן בעמים לא כל שכן. וכן הוא אומר (ירמיה כה כט) כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע ואתם הנקה תנקו. הוי בעיר אלקינו וגו׳:

ב יפה נוף משוש כל הארץ. מהו יפה נוף. שהכל מיפין לה היופי שלא היתה כמותה. אף על פי שנאמר (יחזקאל כז ג) בצור את אומרת אני כלילת יופי. היא אמרה לעצמה אבל אחרים לא אמרו לה. וכן הוא אומר את אמרת לעצמך אבל אחרים לא אמרו לך. זהו משל הדיוט לא כמה דאמרת אמך אלא כמה דאמרינן מגיריה. אבל בציון אינו כן הכל אומרים (איכה ב טו) הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי. ולא עוד אלא משוש לכל הארץ. וכן הוא אומר משוש כל הארץ. ובמה היתה משוש. שהיתה משמחת כל הארץ. היה אדם עובר עבירה היה דואג בלבו ולבו שח עליו. אמר שלמה (משלי יב כה) דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה. היה הולך לירושלם ומקריב קרבן ומתכפר לו ולבו שמח עליו. ויוצא משם שמח. לכך משוש לכל הארץ. תדע לך שכן הוא שנאמר הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב. וכי בצפון הוא והלא אינו אלא בדרום. אלא שם הוא נשחט. שנאמר (ויקרא א יא) על ירך המזבח צפונה. מהו קרית מלך רב. רב המלך שעשה כן בעירו. בעולם הזה עשה כן אבל לעתיד לבוא אינו עושה כן:

ג אלקים בארמנותיה נודע למשגב. מהו בארמנותיה. אלא כדרך אנשי המדינה עושין מחזרין בלילה לכל פתח ופתח. כך עושה הקב״ה לעתיד לבוא מעמיד משמר. שנאמר (ישעיה סב ו) על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים. לכך אלקים בארמנותיה:

ד כי המלכים נועדו. כשהיא חרבה ועברו עליה. שנאמר (ירמיה כב ח) ועברו גוים רבים על העיר הזאת. עברו עליה ותמהו. לכך נאמר המה ראו כן תמהו. (שם) ואמרו וגו׳ על מה עשה ה׳:

ה סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה. אמר רב נחמן (קהלת א ט) מה שהיה הוא שיהיה. כשם שנטל הקב״ה את ישראל ממצרים בענני כבוד ונשאם שנאמר (שמות יט ד) ואשא אתכם על כנפי נשרים. כך הוא עושה להם שנאמר (ישעיה ס ח) מי אלה כעב תעופינה. ספרו מגדליה. כמה גינאות עתיד להיות בירושלים וכמה מגדלים עתידים להיות אלף ותפ״ה. כמה טפאות אלף ותתע״ז. וכמה טטפראות אלף ותצ״ו. אמר רב נחמן מה שהיה הוא

שיהיה. כשם שהיו ישראל אומרים שירה והמים עולין להן כך עתיד (הקב״ה) להיות. שנאמר (תהלים פז ז) ושרים כחוללים כל מעיני בך. וכמה בריכות עתיד להיות אלף ותצ״ו בירניות. כמה שערים קמ״ד. י״ב לכל שבט ושבט. הוי סובו ציון והקיפוה:

ו שיתו לבכם לחילה. לחיילותיה דסלקין לה. דבר אחר לאותה החולה שהיא עתידה להיות חולה. דבר אחר לחילה לשירה. פסגו ארמנותיה קטעו ברניותיה:

ז כי זה אלקים אלקינו. רבי חלבו ורבי ברכיה בשם רבי אלעזר בשם ר׳ יוסי בר חנינא אמר עתיד הקב״ה לעשות חילה לצדיקים לעתיד לבוא והקב״ה חל עמהן והן מראין לו באצבע. שנאמר (ישעיה כה ט) הנה אלקינו זה קוינו לו. הוי כי זה אלקים אלקינו עולם ועד הוא ינהגנו עלמות. בשני עולמות. והכל שומעין בנצחונו של הקב״ה מה שעושה עם ישראל. שנאמר שמעו זאת כל העמים:

מזמור מט

א למנצח לבני קרח. שמעו זאת כל העמים. זה שאמר הכתוב (קהלת יא ז) כי מתוק האור וטוב לעינים. רבי יצחק ורבי אבא בר כהנא. רבי יצחק אמר מתוק הוא אורו של עולם הבא. אשרי אדם שיש לו מעשים טובים כדי שיראה אותו האור. שנאמר (שופטים ה לא) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. רבי אבא אמר מה מתוקין דברי תורה שנמשלו כאור. שנאמר (משלי ו כג) כי נר מצוה ותורה אור. אשרי אדם שרואה את התורה מלובנה כשלג שאין סוף למתן שכרה. כשיבוא הקב״ה לפרוע לישראל מתן שכרן על עמלן בתורה וישפיע להן בזכותה לעתיד לבוא אותה שעה הן אומרים לאומות העכו״ם זכינו על שעסקנו בתורה. ומה הייתם אתם אומרים לנו לריק יגיעתם. ראו מתן שכרה. שנאמר שמעו זאת כל העמים. ואין זאת אלא תורה שנאמר (דברים ד מד) זאת התורה. האזינו כל יושבי חלד. זו הארץ. ולמה נקרא שמה חלד שפניהם של רשעים מעלה חלודה בגיהנם לעתיד. ומי הם גם בני אדם גם בני איש. בני אדם. זה אברהם שנקרא (יהושע יד טו) האדם הגדול בענקים הוא. ומי הם בניו של ישמעאל ובני קטורה. גם בני איש. אלו בניו של נח שנקרא איש (בראשית ו ט) נח איש צדיק. (דבר אחר) אלו העכו״ם שיורדין לגיהנם:

ב יחד עשיר ואביון. עשיר בתורה ואביון בתורה כולן יורדין לגיהנם. עשיר בתורה זה דואג ואחיתופל. לפי שלא שמרו את התורה ירדו לגיהנם אף על פי שהן ראשי סנהדראות. ואביון בתורה כל מי שיש סיפק בידו ללמוד ולא למד. לפיכך אמרו בני קרח הואיל וכך היא מתן שכרה של תורה. פי ידבר חכמות בחכמה של תורה. והגות לבי תבונות בתבונה של תורה. אטה למשל אזני במשלה של תורה:

מזמור נ

א מזמור לאסף. אל אלקים ה׳. למה הזכיר שמו של הקב״ה ג׳ פעמים. ללמדך שבשלשה שמות הללו ברא הקב״ה את עולמו כנגד שלשה מדות שבהן נברא העולם. ואלו הן - החכמה והדעת והתבונה. חכמה מנין שנאמר (משלי ג יט) ה׳ בחכמה יסד ארץ. תבונה (שם) כונן שמים בתבונה. דעת (שם כ) בדעתו תהומות נבקעו. וכן הוא אומר (שמות כ ה) כי אנכי ה׳ אלקיך אל קנא. הרי שלש כנגד שלש שבהן נברא העולם. וכן בני גד ובני ראובן אומרים (יהושע כב כב) אל אלקים ה׳ אל אלקים ה׳ הוא יודע. ומה ראו להזכיר שני פעמים אלא שבהם נברא העולם. אל אלקים שבהן נתנה התורה. יכול אחד לעצמו ואחד לעצמו. לאו אלא שניהם ביחד נבראו. וכן הוא אומר (ישעיה מח יג) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו. הוי ממזרח שמש ועד מבואו. בשר ודם צר צורה ומתחיל בראשו וגומר ברגליו או מתחיל ברגליו וגומר בראשו. אבל הקב״ה אינו כן כשהוא צר את האדם צר אותו בבת אחת. וכן הוא אומר (ירמיה י טז) כי יוצר הכל הוא. ואומר (ישעיה מד כד) אנכי ה׳ עושה כל. הוי ממזרח שמש ועד מבואו. ומנין שבראו מציון שנאמר מציון מכלל יופי. יופיו של עולם. מהו הופיע. אין הופיע אלא אורה. וכן הוא אומר (איוב לז טו) והופיע אור עננו. ומנין שבעולם הזה הוא מדבר. נאמר כאן מכלל יופי. ונאמר להלן (בראשית ב א) ויכולו השמים והארץ. וכשהחריבו מציון התחיל. וכן הוא אומר על ידי ירמיה (ירמיה ט י) ונתתי את ירושלים לגלים. ואחר כך (שם ד כז) שממה תהיה כל הארץ. ואומר (מיכה ז יג) והיתה הארץ לשממה על יושביה. וכשיחדש הקדוש ברוך הוא את עולמו מציון הוא מחדשו. שנאמר (ישעיה ב ב) נכון יהיה הר בית ה׳:

ב לא על זבחיך אוכיחך. אמר רב נחמן בשם ר׳ ברכיה אם אמר אדם לעשות צדקה הקב״ה כותבה כנגדו. שנאמר ועולותיך לנגדי תמיד. (מלכים-א ה ב) ויהי לחם שלמה ליום אחד. ר׳ יהודה אומר אלף נשים היו לו וכולן עושות אריסטון כל יומא בסעודה שהיתה כל אחת ואחת אומרת שהוא סועד אצלה. (שם ג) לבד מאיל וצבי ויחמור. ואת מעלה לפני עולה. הוי לא על זבחיך וגו׳. כי לי כל חיתו יער. ועל מה אני מוכיחך פיך שלחת ברעה:

מזמור נא

א למנצח מזמור לדוד. בבא אליו נתן הנביא. זה שאמר הכתוב (משלי יח כא) מות וחיים ביד לשון. לשונו של אדם מביאתו לחיי העולם הבא. ומי גרם לדוד שבא לחיי העולם הבא פיו שאמר חטאתי. שנאמר (שמואל-ב יב יג) ויאמר דוד אל נתן הנביא חטאתי. בחשיכה היה והאיר לו הקב״ה שנאמר (תהלים יח כט) כי אתה תאיר נרי ואומר (ישעיה נח י) וזרח בחשך אורך. אמר דוד לפני הקב״ה בבקשה ממך הסתכל בישרן של ישראל. וכן הקב״ה אומר לשלמה (מלכים-א ג יד) ואתה אם תלך בדרכי וגו׳ כאשר הלך דוד אביך. אמר דוד רבונו של עולם אל תסתכל באותה שעה שנכשלתי לפניך. וכן הוא אומר הסתר פניך מחטאי. כיון שאמר לו נתן הנביא (שמואל-ב יב יג) גם ה׳ העביר חטאתך. על כן אמר מזמור. הוי למנצח מזמור לדוד בבוא אליו נתן הנביא:

ב חנני ה׳ כחסדך. למה היה דוד דומה. למי שהיה לו מכה בידו ובא אצל הרופא. ואמר לו יכול אתה לרפאני. אמר לו הן אבל הדמים מועטים. אמר לו בבקשה ממך קח כל מה שבידי והשאר עשה משלך ועשה עמי חסד ורחם עלי. וכן דוד אומר להקב״ה חנני אלקים כחסדך. רחמן אתה וכרוב רחמיך מחה פשעי. הרבה חסד עשית עמי ועשה גם עתה ומחה פשעי. וכן הוא אומר (תהלים יז ז) הפלא חסדיך מושיע חוסים. ממך הרפואה ולפי שהמכה גדולה תן איספלנית גדולה. וכן הוא אומר הרב כבסני מעוני. מכאן את למד שכל מי שעובר עבירה כאילו נטמא בנפש מת ואין מטהרין אותו אלא באזוב וכן הוא אומר תחטאני באזוב ואטהר. וכי נטמא דוד בעוון נפש חלל אלא בעוון שהנפש חללה וכן הוא אומר (שם קט כב) לבי חלל בקרבי. מכאן את למד שכל מי שיודע שחטא ומתפלל על החטא ומתיירא ממנו ונושא ונותן בינו ובין המקום שהקב״ה מוחל לו. וכל מי שהוא יודע שחטא ושואף ברגלו ומעבירה מנגד עיניו הקב״ה מבקשה ממנו. וכן הוא אומר (שם מט ו) למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני. אותן שדועכים את העוון ברגליהם בעקביהם. וכן משל הדיוט אומר עקרב רמת לגמלא ושואפה בעקיבה. אמר לו חייך עד קדקדך הוא מטילך. כך כל המעביר עוונו מנגד עיניו אין הקב״ה מוחל לו לכך אמר דוד וחטאתי נגדי תמיד:

ג לך לבדך חטאתי למען תצדק בדברך. למה היה דוד דומה. למי שנשבר ובא לו אצל הרופא. והיה הרופא מתמה ואומר לו מה גדולה מכתך צר לי עליך מאד. אמר לו אותו שנשבר אתה צר לך עלי לא בשבילי נשברתי אלא בשביל השכר שלך. כך אמר להקב״ה לך לבדך חטאתי. כשאתה אומר לפושעים למה לא עשיתם תשובה. אם תקבלני כל הפושעים משלימים לך ומסתכלין בי ואני העד ומעיד לכל באי העולם שאתה מקבל השבים. וכן הקדוש ברוך הוא אומר לו (ישעיה נה ד) עד לאומים נתתיו. ולא אני בלבד אלא כל ישראל. וכן הוא אומר (שם מג י) אתם עדי נאם ה׳ ועבדי אשר בחרתי:

מזמור נב

א למנצח משכיל לדוד. בבוא דואג האדומי. זה שאמר הכתוב (קהלת ה ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. רבי יהושע בן לוי אמר בפוסקי צדקה הכתוב מדבר. אל תתן את פיך בצביון שאתה נותן ואין אתה נותן. (שם) אל תאמר לפני המלאך. זה שליח צבור שהוא בא ואומר לו תן מה שפסקת. ואתה אומר שגגה היתה ולא הייתי יודע מה דברתי. למה יקצוף האלקים. על אותו הקול שהוצאת בפיך ואמרת ליתן ואין אתה נותן. (שם) וחבל את מעשה ידיך. מצוות שהיו בידך אתה מאבדם. דבר אחר אל תתן את פיך. אמר רבי לוי בחנפין הכתוב מדבר. למה יקצוף. על אותו הקול שאתה מחניף בפיך. וחבל את מעשה ידיך. מעט משא ומתן שיש בידך אתה מכניס בהן ערבוביא. דבר אחר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. רבנן אמרי במרים הכתוב מדבר. בשעה שדברה במשה שלקתה בבשרה. שנאמר (במדבר יב א) ותדבר מרים ואהרן במשה. ומה היה לה (שם י) והנה מרים מצורעת כשלג. אל תאמר לפני המלאך. זה משה. שנאמר (שם כ טז) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים. וכי מלאך היה. אלא זה משה. למה יקצוף. על אותו הקול שהוציאה בפיה על משה הצדיק. וחבל את מעשה ידיך. אלו התופים. שנאמר (שמות טו כ) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן. דבר אחר מדבר בלשון הרע. שהם מחטיאים בפיהם את בשרם ממה שהם מוציאים בפיהם לוקים בצרעת. אל תאמר לפני המלאך. זה הכהן. שנאמר (מלאכי ב ז) כי מלאך ה׳ צבאות הוא. שהמצורע בא אצלו. שנאמר (ויקרא יד ב) זאת תהיה תורת המצורע. המוציא שם רע. ואומר (שם) והובא אל הכהן. למה יקצוף האלקים. על אותו הקול שהוצאת בפיך ואמרת לשון הרע על חבירך. וחבל מעשה ידיך. מעט תורה שיש בידיך אתה מאבדה. ומי היה זה דואג שאמר לשון הרע על דוד ונצטרע. שנאמר גם אל יתצך לנצח וישרשך מארץ חיים סלה. ומהו יתצך שנצטרע. כענין שנאמר (שם מה) ונתץ את הבית. ומי גרם לו על ידי שאמר לשון הרע על דוד. שנאמר בבוא דואג האדומי ויגד לשאול וגו׳:

ב דבר אחר בבוא דואג האדומי. זה שאמר הכתוב (משלי יח כא) מות וחיים ביד לשון. שהכל תלוי בלשון. אם יבקש אדם לומר לשון הרע אומר. ואם בקש לשון טוב אומר. לכן אל יאמר אדם הואיל וניתנה רשות ללשוני הריני מדבר מה שאני מבקש. כבר הזהירה התורה ואמרה (תהלים לד יד) נצור לשונך מרע. ואם תאמר שמא אתה מפסיד כלום. חס ושלום שאתה משתכר ורוח הקדש צווחת ואומרת (משלי כא כג) שומר פיו ולשונו. דבר אחר מות וחיים ביד לשון. ראה כמה קשה לשון הרע שאין אדם מוציאו מתוך פיו עד שהוא כופר בעיקר. שנאמר (תהלים יב ה) אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. ומי יעמוד כנגדם גיהנם. כביכול הקב״ה צווח מן בעלי הלשון ואומר (שם צד טז) מי יקום לי עם מרעים. ומי יכול לעמוד בהן גיהנם. ואף גיהנם חוזרת ואומרת לו איני יכולה. והקדוש ברוך הוא חוזר ואומר לה אני מלמעלה ואת מלמטה. שכן הוא אומר (שם קכ ד) חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים. אמר הקב״ה לישראל אם רצונכם להנצל מגיהנם הרחיקו עצמכם מלשון הרע ואתם זוכים לחיי העולם הבא. שנאמר (שם לד יג) מי האיש החפץ חיים. אמרו רבותינו מעשה היה ברוכל אחד שהיה מסבב בעיירות של צפוריא וכו׳. דבר אחר מות וחיים ביד לשון. כלכלה של תאנים. אכל ולא בירך זה מות ביד לשון. אכל ובירך זה חיים ביד לשון. הכל תלוי בלשון. דבר אחר מות וחיים. אם זכה לתורה זכה לחיים לפי שהתורה נקרא עץ חיים. שנאמר (משלי ג יח) עץ חיים היא למחזיקים בה. והתורה רפואה ללשון. שנאמר (שם טו ד) מרפא לשון עץ חיים. לכן מי שעוסק בלשון הרע מתחייב בנפשות. בא וראה כמה קשה לשון הרע מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים. כי בשלש עבירות הללו כתיב גדול גדולה. ובלשון הרע כתיב גדולות. לשון מדברת גדולות וגו׳. בעבודה זרה כתיב (שמות לב לא) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. ובגילוי עריות כתיב (בראשית לט ט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלקים. ובשפיכות דמים כתיב (שם ד יג) גדול עוני מנשוא. בא להודיעך שקשה לשון הרע משלש העבירות הללו. דבר אחר שההורג את הנפש אינו הורג אלא נפש אחת. והאומר לשון הרע הורג שלשה. המספרו והמקבלו והנאמר עליו. ומנין אתה למד זה מדואג שאמר לשון הרע על אחימלך לפני שאול ונהרגו שלשתן. שאול שקבלו. ואחימלך שנאמר עליו. ודואג שאמרו. שאול שקבלו שנאמר (דברי הימים-א י יג) וימת שאול במעלו. ואחימלך שנאמר עליו שנאמר (שמואל-א כב טז) מות תמות אחימלך. ודואג שאמרו שנטרד מן העולם. שנאמר גם אל יתצך לנצח. מן חיי העולם. ומי גרם לו. לשון הרע. שנאמר בבוא דואג האדומי ויגד לשאול:

ג דבר אחר בבוא דואג. זה שאמר הכתוב (משלי כו כו) תכסה שנאה במשאון. תני ר׳ חייא מפרסמין את החנפים מפני חלול השם. שנאמר (יחזקאל ג כ) ובשוב צדיק מצדקתו. ולמה הקב״ה נועל הדרך לפניו. בשביל לפרסם מעשיהם לבריות שלא יארע בו דבר משום העבירות ויהיו הבריות קוראות תגר כנגד מדת הדין. בשביל כך הקב״ה רצה לפרסם מעשיו למי שהוא מחניף את חבירו. ולמדנו זה מדואג שהיה ראש לסנהדרין. שנאמר (שמואל-א כא ח) אביר הרועים אשר לשאול. ובשביל שהיה בו לשון הרע אף על פי שהיה בו תורה הכתוב פרסמו כדי להודיע לבריות מעשיו הרעים שלא ליפרע ממנו ויהיו קורין תגר לפני הקב״ה כנגד מדת הדין. לפיכך פרסמו הכתוב. ולמה נקרא שמו אדומי. על שם עירו נקרא אדומי. ר׳ שמואל אמר על שקינא בדוד שנקרא אדמוני. ולא הוא קינא בלבד אלא כל שבטו נתקנאו בו זיפים ואנשי קעילה ונבל. ר׳ אבא בר כהנא אמר על שהתיר דמן של נוב עיר הכהנים. שנאמר (שם כב יח) ויסוב דואג האדומי וגו׳ וימת ביום ההוא. רב נחמן אמר על שהתיר דמו של דוד. שאמר לשאול בן מות הוא ודמו מותר ואשתו מותרת לינשא לאחר. בר קפרא אמר שאסר דמו של אגג לשאול. ואמר לו כתוב בתורה (ויקרא כב כח) אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. ואתה הולך להמית נער וזקן טף ונשים ביום אחד. לכך נאמר אדומי. בשביל שנתחייבו על ידו. ר׳ יצחק אמר שהיה מאדים פני דוד בהלכה. שכל מי שנושא ונותן עמו מסלקו בתשובותיו. ר׳ חנינא אמר מה אדום מבליע זכיותיו של ישראל כך דואג מבליע זכיותיו של דוד. ורבותינו זכרונם לברכה אמרו מה אדום נוקם ונוטר כך דואג נוקם ונוטר לדוד:

ד דבר אחר ויגד לשאול מה ויגד אגדי ליה. א״ל עשה לדוד מלך בחייך לפי שאין נשאלין בתומים ואורים אלא למלך ולבית דין ולמי שצורך צבור בו ודוד נשאל באורים ותומים. וכיון שאמר לו את הדבר נכנס בלבו רוח קנאה. ומנין שכן הוא אומר (שם כב יג) בתתך לו לחם וחרב. ולא דייך אלא ושאול לו באלקים. לפיכך בשביל זה (שם טז) מות תמות אחימלך. כיון שראה פניו של שאול זועפות עליו מיד (שם יד) ויען אחימלך את המלך ויאמר ומי בכל עבדיך כדוד נאמן. א״ל לא זה ולא זה. וכי תחלה קרא היום הזה (שם טו) היום החלותי לשאול לו באלקים חלילה לי. למוד הייתי להיות שואל לו. אלא (שם) אל ישים המלך בעבדו דבר בכל בית אבי. אמר לו וכל כך היית למוד להיות שואל לו ואין אתה חייב מיתה כיון שהוציא עליו איפופסין של מות. מיד (שם יז) ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו. לפגוע בהם. ולא שמעו לו. זה שאמר הכתוב (קהלת ח ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע. זה אבנר שלא הניחו לפגוע בכהנים. שנאמר (שמואל-א כב יז) ולא אבו עבדי המלך. כיון שראה שלא שמעו לו אמר לו לדואג מה אתה עומד. הכיתם בלשון הכם בחרב. שנאמר (שם יח) ויאמר המלך לדואג סוב אתה ופגע בכהנים. עמד והכה אותם. שנאמר (שם) וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש. ראה אי זה גבורה היה לו שלא סייעו אדם בעולם אלא הוא עצמו הרגן. ולא אלו בלבד אלא (שם יט) ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב. ודוד צווח ואומר מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום. אמר לדואג אדם גבור וראש לסנהדרין יתעסק ברעה הזאת ואומר לשון הרע. ברעה הגבור. אמר לו

וזו גבורה היא שרואה אדם את חבירו על פי הבור ודוחפו לבור. ורואה אותו על ראש הגג ודוחפו. זו גבורה היא. אלא אימתי הוא גבור בשעה שיבוא חבירו ליפול ואוחזו בידו שלא יפול. וכן מי שרואה חבירו שנופל לבור ומעלהו. ואתה ראית שאול כועס עלי והטלת מים על איברי (אולי צ״ל אל הבור). ברעה הגבור. כך אדם עושה. חסד אל כל היום. אמר לו סבור אתה שאם לא קבלנו אחימלך ולא נתן לנו פרוסה לא היה אדם מישראל שיתן. נהוגין הן ישראל לעשות חסד אל כל היום:

ה דבר אחר חסד אל כל היום. זו התורה. שנאמר (משלי לא כו) ותורת חסד על לשונה. אדם שהוא עוסק בתורה כמותך יעסוק בדברים הללו ותעשה תורתך פלסתר. ברעה הגבור. דבר אחר מצווין הן ישראל לעשות חסד לכל מי שיבוא. חסד אל כל היום. אמר לו דוד לדואג אדם שעוסק בחסד אל כל היום עושה דבר קשה. כביכול שכל מי שהוא עוסק בתורה כאילו עושה חסד אל כל היום ואומר לשון הרע. ברעה הגבור. א״ר יוסי בן זימרא בא וראה כמה הוא קשה לשון הרע. כי כמה איברים יש באדם. יש מהן זקופין ויש מהן מוטין ויש מהן עומדין והלשון הזה בבית האסורין והלחיים מקיפות אותה וכמה מנגנאות יש עליו ואין אדם יכול לעמוד בו. ואילו היה זקוף ונראה על אחת כמה וכמה:

ו אהבת רע מטוב. אמר לו דוד לדואג אהבת רעתו של שאול יותר מטובתך. שאילו לא קבל ממך לשון הרע לא היה נענש. יש אדם שמשקר ונושא פנים לאדם שיאכילהו וישקהו. אבל אתה שמא עני היית הרי אתה חכם גבור ועשיר וראש לסנהדרין למה עשית כן. (ירמיה ט כב-כג) אל יתהלל חכם בחכמתו. כי אם בזאת וגו׳. ואין זאת אלא תורה שנאמר (דברים ד מד) וזאת התורה. (ירמיה ט כג) השכל וידוע אותי. וכן הוא אומר (שמואל-ב ח טו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה. ואומר (שמואל-א יח יד) ויהי דוד בכל דרכיו משכיל. א״ר שמעון בר אבא בשם רבי יוחנן הראה הקב״ה לאברהם תורה וקרבנות גיהנם וגליות. תורה מנין שנאמר (בראשית טו יז) ולפיד אש. ואין לפיד אלא תורה שנאמר (שמות כ טו) וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים. תנור אש זה גיהנם. שנאמר (מלאכי ג יט) בוער כתנור. וכתיב (ישעיה לא ט) אשר אור לו בציון. קרבנות (בראשית טו ט) קחה לי עגלה משולשת. גליות (שם יב) והנה אימה חשכה גדולה. אימה זו בבל. חשכה זו יון. גדולה זו מדי. נופלת עליו זה אדום. אמר הקב״ה לאברהם עתיד הוא בית המקדש ליחרב והקרבנות בטלין שהיו מכפרין עליהן. מה רצונך שישתעבדו בניך בגליות ואל ישתעבדו בגיהנם. אמר רב חנינא בר פפא אברהם בירר לו את הגליות אמר מוטב שישתעבדו ישראל בגליות ואל ישתעבדו בגיהנם. והוא שהקדוש ברוך הוא אומר לישראל אבוכון הוא. וכן הוא אומר (ישעיה נא א) הביטו אל צור חוצבתם. זה אברהם. שנאמר (שם ב) הביטו אל אברהם אביכם:

מזמור נג

א למנצח על מחלת. זה שאמר הכתוב (משלי יח כב) מצא אשה מצא טוב. אין סוף לאשה טובה. וכשם שאין סוף לאשה טובה כך אין סוף לאשה רעה. שנאמר (קהלת ז כו) ומוצא אני מר ממות וגו׳. טובה היתה אביגיל לדוד מכל הקרבנות שבעולם. שאילו עשה אותו מעשה שחשב אילו היה מקריב כל הקרבנות שבעולם לא היה לו כפרה והיא באת אליו ומלטתו. הוי שטובה היתה לו מכל הקרבנות. הוי למנצח על מחלת. שמחלה לו כשם שהקרבנות מוחלין. אמר הקב״ה תבוא הטובה ותהיה לטוב וילך הרע ברעתו. שנאמר (שמואל-א כה לח) ויהי כעשרת הימים ויגוף. מי גרם לו על ידי שהיתה ידו קצרה במצוות. וכן הוא אומר (שם כה) אל ישים אדוני את לבו אל איש הבליעל. מהו בליעל זה עין הרע. וכן הוא אומר (דברים טו ט) פן יהיה דבר עם לבבך בליעל. אמרה לו אדוני דוד לא היה לך ללמוד משמו (שמואל-א כה כה) נבל שמו ונבלה עמו. א״ר סימון הוא נבל הוא לבן הן הן האותיות. מה לבן היה רמאי כך נבל היה רמאי. הואיל ושניהם רמאין אמר שלמה על שניהם אני מדבר (משלי יב כ) מרמה בלב חורשי און וליועצי שלום שמחה. מי הן אלו שעושים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. אלו ישראל שניתן להם את השלום. שנאמר (תהלים כט יא) ה׳ עז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום. אמר לו אביגיל לדוד אדוני דוד אם יבוא הדין הזה לפניך מה אתה עושה. ילך העני ויאמר לבעל הבית עשה עמי צדקה ותן לי פת אחת ואינו נזקק לו והעני נופל עליו והורגו. אם הן באין אצלך לדין מה אתה אומר לו. ואתה מפקפק בדבר ואין אתה יכול להוציאו מפיך. והן אומרים לא עשה כן לנבל שלא נתן לו ואת מפקפק. שכן הוא אומר (שמואל-א כה לא) לא תהיה זאת לך לפוקה. אל תפקפק בפיך ואל תאמר בשביל שאני מלך אין אדם מוכיחני. הוכח אתה לעצמך. וכן הוא אומר (צפניה ב א) התקוששו וקושו. אם תרצה לקשט את אחרים קשט עצמך תחלה ואחר כך קשט אחרים. לא תהיה לך זאת לפוקה. זאת כבר מונחת לך אחת דייך באחת. מהו (שמואל-א כה לא) וזכרת את אמתך. אמרה לו אל תשכחני אהיה כנגד פניך כשיבוא הדין הזה לפניך וכשאתה דן אותו. הוי אומר זכורה אותה לטובה שעשתה לי שלא באתי בדמים שאם הייתי עושה אותו מעשה לא הייתי יכול לכפרו. אמר לה אין זה ממך אל תתייהרי בעצמך הקב״ה שלחך אצלי שנאמר (שם לב) ברוך ה׳ אלקי ישראל אשר שלחך וגו׳. ואף את צריכה להתברך. שנאמר (שם לג) ברוך טעמך וברוכה את. דוד יצא מן העוון ונבל נכנס. לכך אמר נבל בלבו. כשפגע אותה דוד היה אומר נבל עליו אין אלקים וגו׳. בשעה שמצאה דוד השחיתו שניהם. כמה דאמר (בראשית ו יב) כי השחית כל בשר. התעיבו (דברים כג יט) תועבת ה׳ גם שניהם. והכל צפוי לפניך כי אני

משכיל דורש את ה׳. וכן הוא אומר (שמואל-א יח יד) ויהי דוד בכל דרכיו משכיל. לכך נאמר אמר נבל בלבו וגו׳. מהו השחיתו בהשחתה. וכן את מוצא בדור המבול (בראשית ו יב) כי השחית כל בשר. וכן אביגיל אומרת לדוד (שמואל-א כה כה) אל הבליעל הזה אל נבל. מהו בליעל מגלה עריות. וכן הוא אומר (שמואל-א ב יב-כב) ובני עלי בני בליעל. אשר ישכבון. דבר אחר מהו (משלי יב כ) מרמה בלב חורשי רע. שהיה חורש רע שכפר בדוד. שאמר (שמואל-א כה י) מי דוד ומי בן ישי. אף בהקב״ה כפר. שנאמר אין אלקים הכל סג יחדו נאלחו. ולהלן הוא אומר (תהלים יד ג) הכל סר. כל שהוא סר מן הדרך יכול הוא לחזור בתשובה. וכאן אינו אומר אלא הכל סג. נעשו סיגים. יחדו נאלחו נאלחים מבחוץ ונאלחים מבפנים:

ב דבר אחר הכל סג יחדו נאלחו. אלה אנשי סדום שנעשו סיגים ועשו עצמן אחות. כמה דאמר (ירמיה לו כב) ואת האח לפניו מבוערת. אין עושה טוב אין גם אחד. אין שם אברהם נמנה עמהם ואין אחד אלא אברהם שנאמר (יחזקאל לג כד) אחד היה אברהם. התחיל אברהם אומר (תהלים כו ד) לא ישבתי עם מתי שוא. שנאתי קהל מרעים. שנאמר (בראשית כ א) ויסע משם אברהם. זהו שאמר הכתוב (איוב יד יח) אולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו. הר נופל יבול זה סדום וחברותיה. וצור יעתק ממקומו זה אברהם. ואין צור אלא אברהם שנאמר (ישעיה נא א) הביטו אל צור חוצבתם. מיד (בראשית כ א) ויסע משם אברהם. אמר לו הקב״ה אברהם אין לך עסק עמהם. שנאמר אלקים השקיף על בני אדם. הכל סג. דבר אחר נאלחו. נעשו אחים לאלקים אחרים. אמר הקב״ה למלאכי השרת צאו וראו מה בני אדם עושין בארץ. אמרו לו אין עושה טוב. אוכלי עמי אכלו לחם. זה ישראל שהן מברכים להקב״ה על הלחם ועל מה שהם אוכלין. ה׳ לא קראו. אלו אומות העכו״ם שהם אומרים שהטובה שהיא נאה אין הקב״ה קורא אותה. הוי ה׳ לא קראו:

ג שם פחדו פחד. הצדיקים פחדו שראו את אחיתופל בגיהנם. ואומרים לאותו צדיק עשה כך ולנו על אחת כמה וכמה. והקב״ה דנו ומראה את הצדיקים את מעשיו והם שמחים עליו. לכך נאמר לא היה פחד. דבר אחר לעתיד יאמר הקב״ה אני אמרתי שיהיו ישראל מעלין אנונא אני אמרתי פחד אנונא ולא אמרתי שיתנו עליהם פחד של שמד. לא היה פחד. להלן כתיב (תהלים יד ו) עצת עני תבישו כי ה׳ מחסהו. מהו עצת עני. אמר להם הקב״ה בניתם בתי עבודה זרה שלכם. וכיון שאני אומר לכם בנו את ירושלים. אתם אומרים לי (ישעיה נד יא) עניה סוערה לא נוחמה. הוי עצת עני תבישו. וכן הוא אומר הבישות כי ה׳ מאסם:

ד מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב ה׳ שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל. אמר הקב״ה לישראל כשלקו הבנים לקו האבות עמהם. שנאמר (שמואל-א יב טו) והיתה יד ה׳ בכם ובאבותיכם. ואף כשתתנחמו יתנחמו האבות עמכם. הדא הוא דכתיב מי יתן מציון ישועת ישראל וגו׳:

מזמור נד

א למנצח בנגינות. בבוא הזיפים. זה שאמר הכתוב (משלי כט יב) מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים. כיון שראו לשאול שהיה מטה אזנו לשמוע לשון הרע על דוד היו באין ואומרים לו. וכן הוא אומר בבוא דואג. וכן בנבל (שמואל-א כה י) מי דוד ומי בן ישי. כיון שראו כך מיד הן באין. וכן בבוא הזיפים:

ב אלקים בשמך הושיעני. אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם קטנטין שהיה רודף אחר חבירו קובל לאיפרכס ואם איפרכס היה רודפו קובל למלך ואם המלך רודפו למי קובל אין לו למי יהיה קובל אלא לך. כך אמר דוד להקב״ה רבונו של עולם שאול הוא מלך אין לי למי לקבול אלא לך. הוי בשמך הושיעני. מהו בגבורתך תדינני. שאמרת (דברים כג טז) לא תסגיר עבד אל אדוניו. ומה עבד שאמש היה עובד עבודה זרה אמרת שאם יבוא אצלך אל תסגירהו. אני שאני נשיא בן נשיא עד חמשה דורות על אחת כמה וכמה. וכן הוא אומר (רות ד כא) ושלמון הוליד את בועז וגו׳. אל תסגירני ביד המלך. הוי בגבורתך תדינני. בגבורה של תורה. שנאמר (משלי ח יד) לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה:

ג אלקים שמעה תפלתי. אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם בא דואג וקבל ממנו באו הזיפים ושמע להם. שמעה תפלתי. למה כי (זדים) [זרים] קמו עלי ולא שמו אלקים לנגדם סלה. הנה אלקים עוזר לי ה׳ בסומכי נפשי. אמרו לו מי אמר לך. אמר להם עד שאני במעי אמי נתנבא עלי איתן האזרחי. שנאמר (תהלים פט כא) מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו. הוי ה׳ בסומכי נפשי:

מזמור נה

א למנצח בנגינות. האזינה אלקים תפלתי. זה שאמר הכתוב (משלי י ט) הולך בתום ילך בטח. זה דוד. שנאמר (תהלים מא יג) ואני בתומי תמכת בי. ומעקש דרכיו יודע. זה אחיתופל. אין הקב״ה גובה מן האדם עד שהוא מפרסם מעשיו. שנאמר (משלי כו כו) מכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל. לא היה דוד אוהב לאדם יותר מלאחיתופל והוא היה בעל מחלוקת שלו. והוא יועצו כל העצות. וכן הוא אומר (דברי הימים-א כז לג) ואחיתופל יועץ למלך. כיון ששמע דוד שאחיתופל בקושרים עם אבשלום אמר (שמואל-ב טו לא) סכל נא את עצת אחיתופל. לא נתיירא דוד מאדם אלא ממנו. והוא שדוד אומר האזינה אלקים תפלתי ואל תתעלם מתחנתי. הקשיבה לי ועניני. למה מקול אויב מפני עקת רשע. אמר לו הקב״ה לא אמרת אתה (תהלים כז ג) אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי. (שם ג ז) לא אירא מרבבות עם. אמר לפניו רבונו של עולם תן לי מאותן שארדוף ושאשיגם ולא אשוב עד כלותם. וכן אמר דוד אין זה מאותן. כיוצא בו הוא אומר כי לא אויב יחרפני ואשא. גדול הוא ממני. וכן הוא אומר ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי. מהו כערכי כסדרי. שהוא מסדר עלי את ההלכות. אלופי ומיודעי שהיה מאלפני ומלמדני ורבי היה. וכן הוא אומר אשר יחדו נמתיק סוד. מהו ברגש. כדתנן התמיד בי״ב הפר בעשרים וארבעה. וארבע פייסות היו שם. ולמה א״ר יוחנן כדי להרגיש את כל העזרה. שנאמר בבית אלקים נהלך ברגש. מיודעי. המודיעני תוצאות בינה. כיון שגמר תפלתו שכן הוא אומר (שמואל-ב טו לב) ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלקים והנה לקראתו חושי הארכי. כיון שראה אותו דוד אמר לו יש ארוכה למכתי. (שם לג) ויאמר לו דוד אם עברת אתי והיית עלי למשא. (שם לד) ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום עבדך אני. אמר לפניו רבונו של עולם לך אני קורא. שנאמר אל אלקים אקרא וה׳ יושיעני׃

ב ערב ובקר וצהרים אשיחה. מכאן שצריך אדם להתפלל שלש תפלות ביום. ומי תיקן אותם אבות העולם. אברהם תיקן תפלת השחר שנאמר (בראשית יט כז) וישכם אברהם בבקר וגו׳. ואין עמידה אלא תפלה שנאמר (תהלים קו ל) ויעמד פנחס ויפלל. יצחק תיקן תפלת מנחה שנאמר (בראשית כד סג) ויצא יצחק לשוח בשדה וגו׳. ואין שיחה אלא תפלה שנאמר (תהלים קב א) תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה׳ ישפוך שיחו. יעקב תיקן תפלת ערבית שנאמר (בראשית כח יא) ויפגע במקום וילן שם. אין פגיעה אלא תפלה שנאמר (ירמיה ז טז) ואתה אל תתפלל בעד העם הזה וגו׳ ואל תפגע בי. אמר דוד הואיל ואבות תקנום ערב ובקר וצהרים אשיחה. פדה בשלום נפשי. אמר ר׳ יהושע בן לוי מהו פדה בשלום נפשי. איקונים של מלאכים מהלכת לפני האדם הזה ומכריזין לפניו ואומרים תנו מקום לאיקונין של מקום. למה א״ר יודן בשם רבי לוי לפי שאין בית רובע בחללו של עולם שאין בו תשעת קבין של מזיקין וכל אחד ואחד נתון פראמא בפניהם. כשם שיש לחמורים הללו של טחנים. ולמה שלא יזיקו לבריות. ובשעה שעונותיו של אדם גורמים אותה הפראמא נגלית מעל פניו של מזיק והוא מביט באדם ומזיקו. לפיכך מכריזין לפני האדם שלא יזיקהו. הוי פדה בשלום נפשי מקרב לי. שלא יקרבו לי המזיקין. הוי כי ברבים היו עמדי. אלו המלכים המסורין לו. שנאמר (תהלים צא ז) יפול מצדך אלף. דבר אחר מהו מקרב לי. אמר דוד רואה אני דניאל שעומד משבטי היאך נשלך לגוב אריות ואין נוגעין בו. התחיל אומר פדה בשלום נפשי שלא יקרבו אליו האריות. ומי גרם לו להנצל כי ברבים היו עמדי. ואף חנניה מישאל ועזריה סדר עליהן תפלה. לפיכך ישמע אל ויענם. דבר אחר על רחל נאמר הפסוק הזה. מקרב לי. שלא תקרב עצתו של עשו ברחל. למה שכך היו התנאים שיעקב נוטל את לאה ועשו לרחל. ומי גרם ליעקב (צ״ל לרחל. וכן הוא בילקוט) להנצל מידו כי ברבים היו עמדי. לפיכך פדה בשלום נפשי. כי ברבים היו עמדי. אלו סנהדרין שהיו עמדי׃

ג חלקו מחמאות פיו. כשדבריו של אחיתופל פתוחין הכל שומעין לו. וכן הוא אומר (שמואל-ב יז א-ב) ויאמר אחיתופל אל אבשלום אבחרה שנים עשר אלף איש וארדפה אחרי דוד הלילה. והוא יגע ורפה ידים. (שם ד) וישר הדבר בעיני אבשלום ובעיני כל ישראל. כיון שראה דוד שהכל עמו והכל שומעין לו נתיירא. אמר לו הקדוש ברוך הוא אל תתיירא אני עמך. השלך על ה׳ יהבך והוא יכלכלך. בשר ודם יש לו אוהב והולך אליו. פעם אחת מקבלו ושניה ושלישית נראה לו רביעית אינו נפנה לו. והקדוש ברוך הוא אינו כן כל זמן שאתה מטריח עליו הוא מקבל יהבך. לכך השלך על ה׳ יהבך והוא יכלכלך׃

מזמור נו

א למנצח על יונת אלם. זה שאמר הכתוב (דברים ג כד) אשר מי אל בשמים ובארץ. וכן דניאל אומר (דניאל ו כח) משזיב ומציל ועביד אתין ותמהין. אמר דוד עשה לי יותר מן הכל והנצחון שלך יותר מן הכל. מה עשה לדוד שהיה עומד אצל אכיש ואחיו של גלית שומר ראשו של אכיש. לפיכך אמר למנצח על יונת אלם. על אותו המעשה. וכן הוא אומר (שמואל-א כו יט) עתה ישמע אדוני המלך את דברי עבדו. (שם כג) אשר נתנך היום ה׳ בידי. משה אמר (שמות כב א) אם במחתרת ימצא הגנב. ואתה נמצאת במערה עמי ומן התורה מותר דמך. וכן הוא אומר (ויקרא יט טז) לא תעמוד על דם

רעך. אם אדם בא להורגך ויכולת לו אל תעמוד על דם רעך ואל תאמר מתחייב אני בדמו. אל תמלך אלא הרגהו מיד. והמשל אומר קטליה עד דלא ליקטלך. לכך נאמר (שמואל-א כד י) ואמר להרגך ותחס עיני עליך ואומר לא אשלח ידי בו כי משיח ה׳ הוא. ואומר (שם יא) אבי ראה גם ראה. אמר לו ראה מה אתה לי ומה אני לך. שאם היית מוצא אותי הרגתני. ואני לא עשיתי כך. באלקים אהלל דבר בה׳ אהלל דבר. מהו באלקים. מהו בה׳. מקום שכתוב אלקים זה מדת הדין. ומקום שכתוב ה׳ זו מדת רחמים. שנאמר (שמות לד ו) ה׳ ה׳ אל רחום וחנון. אמר דוד לפני הקב״ה אם במדת הדין אתה בא עלי אני מקלסך באלקים אהלל דבר. אם במדת רחמים אני מקלסך בה׳ אהלל דבר׃

ב עלי אלקים נדריך אשלם תודות לך. אמר ר׳ פנחס בשם ר׳ לוי ורבי יוחנן בשם ר׳ מנחם גלילאה כל התפלות לעתיד לבוא בטלות והודייה אינה בטלה. וכל הקרבנות בטלות והתודה אינה בטלה לעולם. שכן כתיב (נחמיה יב מ) ותעמודנה שתי תודות בית ה׳. תודת תפלה. ותודת קרבן. כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מדחי להתהלך לפני ה׳ בארצות החיים. זו ארץ ישראל. דבר אחר זו גן עדן׃

מזמור נז

א למנצח אל תשחת. חנני ה׳ חנני כי בך חסיה נפשי. למה שני פעמים חנני. חנני שלא אפול ביד שאול שאם אפול בידו לא יחוס עלי. וחנני שלא יפול הוא בידי שלא יפתה אותי יצר הרע ואהרגנו. הוי חנני חנני. ובצל כנפיך אחסה עד יעבור הוות. הוותו של שאול. דבר אחר חנני שלא אחטא ואכשל בעבירה. וחנני שאם חס ושלום חטאתי בך חסיה נפשי שאחזור בתשובה. עד יעבור הוות שאתה מכפר על כל עונותי. דבר אחר חנני שלא יהו עונותי מכלות אותי. עד יעבור הוות הוותן של גליות ותשיבני לבית מקדשך ושם אתפלל ואודה:

ב אקרא לאלקים עליון לאל גומר עלי. אמר רבי סימון בשם רבי יהושע בשלשה מקומות הסכים הקדוש ברוך הוא עם בית דין של מטה. ורבותינו אומרים אף ביריחו הסכים עמהם על ידי יהושע. שנאמר (יהושע ז י-יא) ויאמר ה׳ אל יהושע למה זה אתה נופל על פניך. חטא ישראל וגם עברו את בריתי. ואלו הן שלשה מקומות. המעשרות ומגלת אסתר ושאילת שלום בשם. מעשרות מנין לפי שלא גלו ישראל אלא על שבטלו את המעשרות. וכיון שגלו נפטרו מן המעשרות. שנאמר (דברים יב א) אלה החקים והמשפטים אשר תשמרו לעשות. כיון שחזרו בימי עזרא קיימו אותן מעצמן. מנין ר׳ יוחנן אומר (נחמיה י לח) ואת ראשית עריסותיכם. ואומר (שם א) ובכל זאת אנו כורתים. מהו ובכל זאת. אמרו בין שאנו גולים בין שאנו עומדים מקיימים אנו מצות מעשרות. ומנין שגמר הקדוש ברוך הוא עמהם שנאמר (שם) על החתום. החתומים אינו אומר אלא על החתום. חזרו ובטלו אותם. וכן מלאכי אומר (מלאכי ג ח) היקבע אדם אלקים וגו׳ ואמרתם במה קבענוך התרומה והמעשר. אמר רב שמואל בר רב יצחק בנוהג שבעולם הרב גוזר לתלמיד והוא עושה שמא התלמיד גוזר לרב והוא מקיים. ואתם גזרתם עלי בשביל המעשרות וגמרתי עמכם. ואחר כך חזרתם בכם וקבעתם אותי ובטלתם אותו. היקבע אדם אלקים. מהו היקבע אדם אלקים. אמר ר׳ לוי כל מי שהוא מבקש לומר לחבירו מה אתה גוזל לי אומר לו מה אתה קובע לי. דבר אחר היקבע. אמר ר׳ ברכיה בשם רבי יוחנן אמר הקדוש ברוך הוא לישראל קובעים אתם אותי מלפשוט יד בעולמי ולהרויח אותו. שנאמר היקבע אדם אלקים. מגלת אסתר מנין שנאמר (אסתר ט כז) קיימו וקבלו היהודים. קיימו למעלה מה שקיבלו למטה. ושאילת שלום בשם שנאמר (רות ב ד) ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם. ואם תאמר מעצמו יצא אבל לא הסכימו עמו מן השמים. הרי אומר המלאך לגדעון (שופטים ו יב) ה׳ עמך גבור החיל. אמר ר׳ תחליפא דקסרי בשעה שעבר שאול על גזירתו של הקדוש ברוך הוא בעמלק ושמואל בא והוכיחו (שמואל א טו כו) כי מאסתה את דבר ה׳. כיון שבקש לילך קרע לו את מעילו. שנאמר (שם כז) ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע. אמר לו שמואל (שם כח) קרע ה׳ את ממלכות ישראל וגו׳. אמר לו ומי הוא זה. אמר לו איני אומר לך אלא אני רומז לך. מי שהוא קורע לך את מעילך הוא עתיד ליטול את מלכותך. כיון שנכנס למערה וקרע דוד את כנף המעיל אשר לשאול מיד הכיר שאול מה שאמר לו שמואל. התחיל אומר (שמואל-א כד כ) הנה ידעתי כי מלוך תמלוך. מלוך בעולם הזה תמלוך לעולם הבא:

מזמור נח

א למנצח אל תשחת. האמנם אלם צדק. אמר שלמה (משלי כא ח) הפכפך דרך איש וזר. הפכפכים הם הרשעים ואינם עומדים בדבורם אומרים ומבטלים. כך היה שאול הפכפך. אמש אמר לדוד (שמואל-א כד יז) צדיק אתה ממני. אני עשיתיך צדיק שיצאתי לבקש את נפשך ואילו מצאתיך הרגתיך. ואני נפלתי בידך ולא הרגתני. הוי צדיק ממני. וכן הוא אומר (משלי יב כו) יתר מרעהו צדיק. מרעהו זה שאול. שנאמר (שמואל-א כח יז) לרעך לדוד. צדיק זה דוד שאמר לו לשאול (שמואל-א כד כא-כב) ועתה השבעה לי. וישבע דוד לשאול. כיון שהלך שאול אמרו לו גבוריו לשאול וכי בשביל שלא הרגך דוד במערה נעשה צדיק. כי יודע היה שאם היה שולח בך יד היינו נכנסין ומוציאין אותו משם ומחתכין אותו אבר אבר ונתיירא. מיד שמע וקיבל מהם ורדף אחריו. מיד (שם כו ב) ויקם וילך אל מדבר זיף. (שם ז) ויבא דוד ואבישי לילה ושאול שוכב ישן במעגל. הוא שוכב הוא ישן אלא שניתן להם תרדמה. וכן הוא אומר (שם יב) כי תרדמת ה׳ נפלה עליהם. הוי שוכב ישן. (שם ח-ט) ויאמר אבישי אל דוד סגר אלקים את אויבך. ויאמר אל תשחיתהו. הוי למנצח אל תשחת. (שם י) ויאמר דוד חי ה׳ כי ה׳ יגפנו. ולמה שני פעמים ה׳ אלא אמר לו חי ה׳ אל תהרגהו ואם תהרגהו חי ה׳ אני אהרוג אותך. דבר אחר נשבע על יצר הרע וגער בו. (שם יב) ויקח דוד את החנית ואת צפחת המים. (שם יד) ויקרא דוד אל העם וגו׳ הלא תענה אבנר. אמר לו מה יש לך לענות. הרי אמרת על דבר המערה אילו היה עושה לך מאומה היינו נכנסין לשם ומחתכין אותו אבר אבר. או אימר בסירה הועדה. בחנית וצפחת מה יש לענות. הלא תענה אבנר. לא היה לו מה לענות נעשה אלם. לכך אמר להם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו. אמר להן בצדק רדפתם אחרי שאמרה תורה (דברים טז כ) צדק צדק תרדוף. או צדק שפטתם שכן כתיב (ויקרא יט טו) בצדק תשפוט עמיתך. יפה עשיתם כך עושים

מישרים תשפטו בני אדם. לכך אלם צדק תדברון. אף בלב עולות תפעלון. זרו רשעים מרחם. מרחם זריתם. תעו מבטן. מבטן הצדיקים. אמר להם הלב הזה אינו נברא אלא לאמת. שנאמר (תהלים טו ב) ודובר אמת בלבבו. ואתם לא כך הייתם אלא אף בלב עולות תפעלון. ורוח הקודש אומר על ידי ירמיה (ירמיה א ה) טרם אצרך בבטן ידעתיך. וכן ישעיה אומר (ישעיה מט א) ה׳ מבטן קראני. ומרחם הרשעים ניכרים. וכן אתה מוצא בעשו הרשע עד דהוה במעי דאימיה הוה מגיח עם אחיו. שכן הוא אומר (בראשית כה כב) ויתרוצצו הבנים בקרבה. שהיה מרצץ עם אחיו במעי אמו. אמר אף אתם מרחם זריתם. זרו רשעים מרחם. למה חמת למו כדמות חמת נחש. אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מחוכם. אמר להם אין אתם יודעים מה עשה הקדוש ברוך הוא לנחש שיבר את שיניו ועכשיו אוכל עפר. כך הקדוש ברוך הוא עושה לכם (הרוס) [הרס] שנימו בפימו. אמר להם הקדוש ברוך הוא אמרתם לשון הרע אתם נופלים לגיהנם ואש אוכלת אתכם. שנאמר כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת. אין אתם רואים שמש לעולם בל חזו שמש. אבל הצדיקים (מלאכי ג כ) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה. וכן הוא אומר ישמח צדיק כי חזה נקם׃

מזמור נט

א למנצח אל תשחת לדוד. זה שאמר הכתוב (קהלת ד ט) טובים השנים מן האחד. טובים הם השנים שיצאו בדרך מן האחד שיצא לעצמו. אם יפול חבירו מעמידו. (שם יב) ואם יתקפו האחד השנים יעמדו נגדו. ואם יבוא אדם רע עליהם השנים יעמדו נגדו. ואם הם שלשה הרי יפה. שנאמר (שם) והחוט המשולש לא במהרה ינתק. דבר אחר טובים השנים. טוב צדיק בן צדיק מצדיק בן רשע. ולא דומה זכות צדיק אחד לזכות שני צדיקים. אשר יש להם שכר טוב. שאם תבוא פורענות על המשפחה זכות שניהם עומדת ומבטלת אותה. שנאמר (ירמיה ג יד) ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה. שבשביל שנים ממשפחה אותה המשפחה מצלחת. ואם היו שלשה צדיקים צדיק בן צדיק בן צדיק. אינה פוסקת מהם לעולם. שנאמר (קהלת ד יב) והחוט המשולש. אמרו לפני רבי זעירא והלא פלוני צדיק בן צדיק בן צדיק ודור רביעי רשעים. אמר להם לא במהרה ינתק. שאפילו פוסקת חוזרת. כמו שנעשה לפלוני. כמו שנאמר (ישעיה נט כא) לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. כיון שהוא בן תורה ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מהן. שנאמר מעתה ועד עולם. מה הוא (שם) אמר ה׳. אמר הקדוש ברוך הוא אני ערב בדבר זה. דבר אחר טובים השנים. טובים שנים שעוסקין בפרקמטיא מאחד בפני עצמו. ואם היו שלשה הרי יפה. שנאמר והחוט המשולש. דבר אחר טובים השנים. זו מיכל בת שאול ויהונתן שהיו שניהם אוהבים לדוד ומלטו אותו משאול אביהם. כתיב במיכל (שמואל-א יח כח) ומיכל בת שאול אהבתו. וביהונתן כתיב (שם א) ויאהבהו יהונתן (לדוד) כנפשו. מיכל מלטתהו מן הבית ויהונתן מן החוץ. הוי טובים השנים מן האחד. והחוט המשולש. אלו ישראל. שנאמר (שם טז) וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד. הוי למנצח אל תשחת׃

ב דבר אחר זה שאמר הכתוב (משלי יח כב) מצא אשה מצא טוב. וכאן אתה אומר (קהלת ז כו) ומוצא אני מר ממות את האשה. אלא אם אשה רעה היא אין סוף לרעתה. ואם אשה טובה היא אין סוף לטובתה. הוי מצא אשה מצא טוב. את מוצא עד שלא נבראת האשה מה כתיב (בראשית ב יח) לא טוב היות האדם לבדו. משנבראה מה כתיב (שם א לא) וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. הוי מצא טוב. אמרו רבותינו כל מי שאין לו אשה חסר חמשה דברים ממנו. חסר ברכה שנאמר (שם כח) ויברך אותם אלקים. אותו לא נאמר אלא אותם (אלקים). חסר חיים שנאמר (קהלת ט ט) וראה חיים עם האשה אשר אהבת. חסר שמחה שנאמר (משלי ה יח) ושמח באשת נעוריך. חסר סיוע שנאמר (בראשית ב יח) אעשה לו עזר כנגדו. חסר טובה שנאמר (משלי יח כב) מצא אשה מצא טוב. וכשהיא רעה מצא טוב שהיא ממצאת כל טובה מביתו ועושה אותו עני. אבל אם היתה אשה טובה מה כתיב בה (שם לא י) אשת חיל מי ימצא. וכתיב (שם יב ד) אשת חיל עטרת בעלה. ועל זה נאמר (שם יח כב) ויפק רצון מה׳. וכן הוא אומר (שם יט יד) ומה׳ אשה משכלת. בא וראה כמה קשה כח הזיווג. שבתורה ובנביאים ובכתובים ייחד הקב״ה שמו על הזיווג בתורה שנאמר (בראשית כד נ) ויען לבן ובתואל ויאמרו מה׳ יצא הדבר. בנביאים (שופטים יד ד) ואביו ואמו לא ידעו כי מה׳ הוא (יצא הדבר). ובכתובים (משלי יח כב) ויפק רצון מה׳. הרי שייחד שמו על הזיווג׃

ג מעשה בבנו של רבי עקיבא שנשא אשה. מה עשה כיון שנכנסה אצלו היה עומד כל הלילה וקורא בתורה. אמר לה סב בוצינא ואנהרין לי. והות סבת ליה כל ליליא והות קיימא ומנהרא. והיא הוות פתחא ספרא וגליא מריש לסיפיה ומנהרא קמיה עד דמטי צפרא. בצפרא קריב ליה רבי עקיבא לגביה אמר ליה מצא או מוצא. אמר ליה מצא. הוי (שם) מצא אשה מצא טוב. דבר אחר מצא אשה מצא טוב. זו מיכל בת שאול שהיתה אוהבת לדוד יותר מלאביה. אימתי בשעה ששלח שאול לשמור את הבית. הדא הוא דכתיב למנצח אל תשחת. והיאך ברח דוד. רבי איבו ורבנן. רבי איבו אומר שני שערים היה לו לדוד בביתו אחד היה נעול ומשמרין משער זה ויצא משער אחר וברח. ורבנן אמרי שער אחד היה לו והיו עומדין על השער והיו משמרין שלא יברח. מה עשתה מיכל שלשלה אותו בעד החלון וברח. כיון שעלו שלוחיו של שאול מה עשתה נטלה את התרפים ונתנה על המטה ונטלה כביר העזים

ונתנה אותו תחת ראשו. שנאמר (שמואל-א יט יג) ומיכל בת שאול לקחה את התרפים. מיד בקשו את דוד. אמרה להם שהוא חולה ומוטל במטה. הלכו ואמרו לו לשאול. אמר להם הביאוהו במטה לכאן. הלכו והביאו את המטה אצלו ומצא בה את התרפים. התחיל כועס עליה כך רמיתני והברחת את שונאי. אמרה לו אתה נתתני ומסרתני לליסטים שלך ועמד עלי עם החרב להרגני ואמר לי אם אינך מברחת אותי אני מתיז את ראשך בסייף. ומיד נצטנן דמי ונתפחדתי והברחתיו. ומרוב המורא נתחלחלתי. כענין שנאמר (אסתר ד ד) ותתחלחל המלכה מאד. מלמד שפירסה נדה. ללמדך שהחרדה מביא את הדמים. הדא היא דכתיב (שמואל-א יט יז) הוא אמר אלי שלחני למה אמיתך. ולמה נקרא שמה עגלה שנאמר (שמואל-ב ג ה) והששי יתרעם לעגלה אשת דוד. זו מיכל. מה העגלה הזאת אינה מקבלת עול על צוארה כך מיכל לא קבלה עול מאביה אלא קינטרה אותו:

ד ואתה ה׳ אלקים אלקי ישראל הקיצה לפקוד כל הגוים אל תחון כל בוגדי און. לפי שבעולם הזה הקב״ה עושה עצמו כביכול ישן. למה שאין הדין נותן שיגאלו ישראל. שנאמר (תהלים עח סה) ויקץ כישן ה׳. אבל לעתיד לבוא כשיגיע הקץ כביכול הקב״ה ניער עליהם. שנאמר הקיצה לפקוד כל הגוים. באותה שעה אל תחון כל בוגדי און:

מזמור ס

א למנצח על שושן עדות מכתם לדוד ללמד. זה שאמר הכתוב (ישעיה נ ח) קרוב מצדיקי מי יריב אתי. שהקב״ה נתן תורה לישראל להשיב בה לכל האומות. כשהלך יואב לעשות מלחמה עם ארם אמרו לו אין אתה בן בנו של יעקב ולא כך היו התנאים (בראשית לא מד-מה) ועתה נכרתה ברית אני ואתה. ויקח יעקב אבן וירימה מצבה. כיון ששמע יואב כך לא היה יודע מה לעשות ומה להשיבו. בא אצל דוד אמר לו כך וכך אמרו לי בני ארם. מיד הושיב סנהדרין שנקראו שושנים. וכן שלמה אומר (שיר השירים ז ג) בטנך ערמת חטים וגו׳. אמרו שני בריתות כרתו אבותינו אחד כרת אברהם. וכן הוא אומר (בראשית כא כג) ועתה השבעה לי. (שם לב) ויכרתו ברית. באו ליכנס בארץ פלשתים אמרו להם אין אתם זרעו של אברהם ואין אתם מקיימין מצות הברית שכרת אברהם את אבימלך. אמרו להם הן מקיימים אנו. אבל אין אתם פלשתים והפלשתים הלכו להן. וכן הוא אומר (דברים ב כג) העוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים. כפרתם באותה שבועה מיד נכנסו לארץ וירשוה. וכן ארם אמרו לו ליואב לא מבניו של יעקב אתה ולא כן התנה יעקב עם ארם (בראשית לא נב) עד הגל הזה. אמר להם ולא הם עברו תחלה שנאמר (במדבר כג ז) מן ארם ינחני בלק מלך מואב. ולא זו בלבד אלא בימי כושן רשעתים. שנאמר (שופטים ג ח) ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתים. שהרשיעו שתי רשעיות. אחת בימי בלעם ואחת בימי כושן. כיון שלמדוה מסנהדרין וישב יואב וגו׳. מלמד ששב ופתח אותם. אמר אם אני מחריב אותם עכשיו מה אני מוצא כשאעלה מן המלחמה עם ארם לא אכילה ולא שתיה. אלא הריני מניחם עד שאעלה. כיון שחזר הכה אותם. שנאמר וישב יואב ויך את אדום. בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה. מהו בהצותו שהציתה באש. דבר אחר שירה בם חצים. דבר אחר שנטל את ארם נהרים ונתן בארם צובה. וארם צובה בארם נהרים:

ב אלקים זנחתנו פרצתנו אנפת תשובב לנו. אמר הקב״ה אני זנחתי אתכם ואתם זנחתם אותי. שנאמר (הושע ח ג) זנח ישראל. אמר לו אף על פי כן חזור ושוב אלי. וכן הוא אומר (ישעיה יב א) אודך ה׳ כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני. לכך נאמר תשובב לנו. בשעה שאמר למואב אלה הדברים נתפלצה עליהם ונתקפלה תחתיו ונמצא עומד להצותו. באותו שעה אמר (רפא) [רפה] שבריה כי מטה:

ג הראית לעמך קשה. מהו יין תרעלה. יין שהוא מתער את העולם שיתיר עולה של תורה. הושיעה ימינך ועניני. אותה הימין שהשבת אחריך. שנאמר (איכה ב ג) השיב אחור ימינו. אמר הקב״ה אתה מבקש אחת אני מוסיף לך אחרת. וכן הוא אומר (ישעיה יא יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה׳ שנית ידו לקנות את שאר עמו:

מזמור סא

א למנצח על נגינת לדוד. הקשיבה תפלתי. זה שאמר הכתוב (משלי טו כט) רחוק ה׳ מרשעים ותפלת צדיקים ישמע. כל מקום שקראו ישראל להקב״ה ענה אותם. קראוהו במצרים ענה אותם. שנאמר (שמות ג ז) ואת צעקתם שמעתי. על הים ענה אותם. שנאמר (שם יד טו) מה תצעק אלי. במדבר ענה אותם. שנאמר (במדבר כא ג) וישמע ה׳ בקול ישראל. נכנסו לארץ וקראוהו ענה אותם. שנאמר (שמואל-א ז ט) ויזעק שמואל אל ה׳. ואף בימי שלמה. שנאמר (מלכים-א ח כד) ויהי ככלות שלמה להתפלל. ואף עכשיו שגלינו ענה אותנו. שנאמר (איכה ג נה) קראתי שמך ה׳ מבור תחתיות. (שם נו) קולי שמעת. ואף עכשיו שאנו בקצה הארץ אליך אקרא. ואמר לו הקב״ה מקצה הארץ קראתם אותי כשהייתם בארץ לא קראתם אותי. (לכך נאמר מקצה

הארץ אליך אקרא). וכן ירמיה אמר (ירמיה כט יב) וקראתם אותי והלכתם והתפללתם. (שם יג) ובקשתם אותי משם ומצאתם. (שם יד) ונמצאתי לכם. וכן משה אמר (דברים ד ל) בצר לך ומצאוך. לכך מקצה הארץ אליך אקרא:

ב בעטוף לבי. עד היכן אדם חייב לעמוד בתפלה עד שיעטוף. שנאמר (תהלים קב א) תפלה לעני כי יעטוף. וכן הוא אומר (יונה ב ח) בהתעטף עלי נפשי:

ג בצור ירום ממני תנחני. ואי זו זו ירשלים. שנאמר (יחזקאל מא ז) ורחבה ונסבה למעלה. לכך בצור ירום ממני תנחני. אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם איני מבקשת אצל האויב הזה אלא אגורה באהלך עולמים. וכן הוא אומר (תהלים כו ח) מה אהבתי מעון ביתך. (שם פד יא) כי טוב יום בחצריך מאלף בחרתי הסתופף בבית אלקי מדור באהלי רשע:

מזמור סב

א למנצח על ידותון. אך אל אלקים דומיה נפשי. זה שאמר הכתוב (ישעיה כו ד) בטחו בה׳ עדי עד. אמר הקב״ה הוו יודעים במי אתם בוטחים במי שברא שני עולמים בשתי אותיות. שנאמר (שם) ביה ה׳ צור עולמים. העולם הזה והעולם הבא. העולם הזה נברא בה״א. וכן הוא אומר (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. בה״א בראם. והעולם הבא נברא ביו״ד. לפיכך כי ביה ה׳ צור עולמים. ולמה נברא העולם הזה בה״א. מה ה״א כשאדם מוציאה מתוך פיו אין בה לא ריחוש שפתים ולא חריצת לשון. כך בלא עמל ובלא יגיעה ברא הקב״ה את עולמו. שנאמר (תהלים לג ו) בדבר ה׳ שמים נעשו. (ישעיה כו ה) כי השח יושבי מרום. ואחר כך תרמסנה רגל. ואחר כך (מיכה ד יג) קומי ודושי בת ציון. כך אמר הקב״ה לישראל גואל אני אתכם אלא שתטרחו. ועל מה אני מטריח אתכם על ידותון. על הדתות ועל הדיינין שאני עושה לכם. לכך נאמר על ידותון:

ב אך אל אלקים דומיה נפשי כי ממנו ישועתי. וכן הוא אומר (דברי הימים-ב כ יב) ואנחנו לא נדע מה נעשה. אך הוא צורי וישועתי. מהו צורי. בתוקף בא עלי בעולם הזה ובשכר התוקף שהוא בא עלי יושיעני. משגבי לא אמוט רבה. גיהנם נקראת רבה מקום שהרשעים נופלין שם ואינן עומדים. וכן הוא אומר (יואל ד יג-יד) השיקו היקבים כי רבה רעתם המונים. המונים בעמק החרוץ. שכל מי שנופל שם דינו חרוץ לעולם. אותה שעה אל אמוט רבה. שנאמר (שם טז) וה׳ מציון ישאג מירושלים יתן קולו. באותה השעה (שם) וה׳ מחסה לעמו ומעוז לבני ישראל. וכן בני קרח אומרים (תהלים מו ז) המו גוים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג הארץ. ה׳ צבאות עמנו משגב לנו אלקי יעקב סלה:

ג בטחו בו בכל עת. אמר רבי חייא בר אבא דמן יפו הנשמה הזאת כל שעה שהיא עולה ויורדת ומבקשת לצאת מן האדם היאך היא עומדת בתוכו. אלא הקדוש ברוך הוא מלא כל הארץ כבודו מניחה בגופו והיא באה לצאת ורואה את יוצרה וחוזרת לאחוריה. והיכן הוא פירושה אנשי כנסת הגדולה פירשוה (נחמיה ט ו) אתה הוא ה׳ לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וגו׳ ואתה מחיה את כלם. ומנין שכבודו של הקב״ה מלא עולם שנאמר (ירמיה כג כד) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא. א״ר חייא בשם רבי מעלי בכורים כך היו מזמרים (תהלים קנ ו) כל הנשמה תהלל יה. מהו תהלל יה כל שעה שהיא עולה ויורדת בגוף אנו חייבים לומר הללויה. תהלל יה על הנפלאים שהוא עושה עמנו בכל שעה שלא להפליג ממנו שעה אחת. הוי בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם אלקים מחסה לנו סלה:

ד ולך ה׳ חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. (מה) [מהו] כמעשהו. רבי יהודה אומר העבירה עקרה ואינה עושה פירות שנאמר כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. אבל הצדקה עושה פירות שנאמר (ישעיה ג י) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. יש לך אדם שיש לו עשר מצוות ועשר עונות ואומר לא שכרן של מצוות ולא עונשן של עונות אלא יצאו אלו כנגד אלו. והקב״ה אינו עושה כן אלא בתחלה גובה הוא ממנו עונותיו ואחר כך נותן לו שכרו של מצוות. אמרו רבותינו משלם הקב״ה לאדם כפי מעלליו הרעים ואינו מדקדק עמו כפי שחטא ומניח מחובו אצלו שאינו פורע ממנו. שנאמר (עזרא ט יג) כי אתה אלקינו חשכת למטה מעונינו. ואף כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. מעשהו אינו אומר אלא כמעשהו. ומהו למטה. הוא גובה את שלו משלו. היאך אדם בחור דלוק בעבירה וראוי למות. מה הקב״ה עושה תולה עד שישא אשה ויוליד בנים. והקב״ה נוטל אחד מבניו תחת אותה עבירה שעבר. ונמצא הקב״ה גובה את שלו משל עצמו. יש לך חסד גדול מזה. הוי כי לך ה׳ חסד. ר׳ נחמיה אומר מהו כמעשהו. יש לך אדם שחשב לעשות עבירה ולא עשאה הקב״ה אינו כותבה עד שיעשנה ואם חשב לעשות מצוה אחת ונאנס ולא עשאה הקב״ה כותבה עליו כאילו עשאה. ואת למד מדוד שהיה מצטער לבנות בית המקדש. שנאמר (תהלים קלב א-ג) זכור ה׳ לדוד את כל ענותו. אשר נשבע לה׳. אם אבא באהל ביתי. (דברי הימים-א כב יד) ואני בעניי הכינותי לבית אלקי. וכן הוא אומר (שמואל-ב ז א) ויהי כי ישב המלך בביתו וה׳ הניח לו מסביב. התחיל מהרהר בלבו ואומר (שם ב) אני יושב בבית ארזים וארון ברית ה׳ יושב בתוך היריעה. אמר לו נתן הנביא אלולא שעלה במחשבה בלבו של הקב״ה ואומר (שמואל א יג יד) בקש ה׳ לו

איש כלבבו. לא היה בלבבך עולה. מיד נגלה עליו הקב״ה על ידי נתן שנאמר (שמואל-ב ז ד-ה) ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה׳ אל נתן הנביא לאמר. לך ואמרת אל עבדי אל דוד האתה תבנה לי בית. וכתוב אחד אומר (דברי הימים-א יז ד) לא אתה תבנה לי בית לשבת. היאך יתקיימו שני כתובים הללו. אלא לא אתה תבנה לי בית אלא שלמה בנך יבנה אותו. האתה תבנה לי בית שעל שמך אני קורא אותו. שנאמר (תהלים ל א) מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. ובשביל ששפכת דמים הרבה איני יכול לבנותו על ידך אלא על שמך מאחר שנצטערת. כיון ששמע דוד כך נתייירא ואמר הרי נפסלתי מלבנות בית המקדש. א״ר יהודה ב״ר אלעאי אמר לו הקב״ה אל תירא. חייך כל הדמים ששפכת כאיל וצבי הן לפני. שנאמר בהן (דברים יב כד) על הארץ תשפכנו כמים. אמר לפניו אם כן למה איני בונה אותו. אמר לו גלוי וידוע לפני שישראל עתידים לחטוא ואני מפיג בו חמתי וישראל נצולין. ואם אתה בונה אותו הרי הוא קיים ואינו חרב לעולם. אמר לו והרי הוא יפה. אמר לו מוטב שאפיג בו חמתי ומחייבו והן נצולים. הדא הוא דכתיב (איכה ב ד) דרך קשתו כאויב. אמר לו ואף שאין אתה בונה אותו הואיל וחשבת לבנותו על שמך אני קורא אותו. שנאמר (תהלים ל א) מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. לשלמה אינו אומר אלא לדוד. ללמדך שכל מי שחושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה המקום מעלה עליו כאלו עשאה:

מזמור סג

א מזמור לדוד בהיותו במדבר יהודה. זה שאמר הכתוב (ישעיה כו טז) בצר פקדוך צקון לחש מוסרך למו. אימתי ישראל מבקשים להקב״ה בזמן שהם בצרה. שנאמר (תהלים יח ז) בצר לי אקרא ה׳. כשנכנסין בצרה מבקשין להקב״ה. שנאמר (שם ג א) מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו. ואומר (שם נד ב) בבוא הזיפים. ואומר (תהלים נב ב) בבוא דואג. ואומר (שם נז א) בברחו מפני שאול. ואף כאן בהיותו במדבר יהודה. וכן הוא אומר (שם קיח ה) מן המצר קראתי יה. (ואומר יום אירא אני אליך אקרא) ואומר (שם קיט עא) טוב לי כי עניתי. לכך נאמר במדבר יהודה:

ב אלקים אלי אתה אשחרך. זה שאמר הכתוב (משלי ח יז) אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאוננני. אמרה תורה אני אוהבי אהב שכל מי שהוא אוהבני אני אוהב אותו. דוד על ידי שאהב אותי אהבתיו ועל ידי ששחרני אני שחרתיו ונמצאתי לו. הוי אלקים אלי אתה אשחרך:

ג צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה. זו אדום. נחש יש לו חבר. שרף יש לו חבר. צמאון אשר אין מים אין לו חבר. כך לרשעה הזו אין לה חבר. לכך בארץ ציה ועיף. נפשנו עיפה לדברי תורה ואין מניחין אותנו. שנאמר (ישעיה מא יז) העניים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה אני ה׳ אענם אלקי ישראל לא אעזבם:

מזמור סד

א למנצח מזמור לדוד. שמע אלקים קולי בשיחי. זה שאמר הכתוב (עמוס ג ז) כי לא יעשה ה׳ אלקים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. הודיע הקב״ה לדוד מה עושים לדניאל ואלו היו יכולין לעלות למעלה לעשות עם הקב״ה מלחמה היו עושין. וכן בני קרח אומרים (תהלים עד ז) שלחו באש מקדשך. ואילו היו יכולין לחתור ברקיע היו חותרין. שנאמר (שם ו) בכשיל וכילפות יהלומון. ובשביל שאינם יכולים לעלות למעלה עושין למטה. שנאמר (תהלים ב ב) יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד. ובשביל שלא יכלו למעלה נטלו עצה בדניאל. שנאמר (דניאל ו ח) אתיעטו כל סרכי מלכותא וגו׳. (שם ט) כען מלכא תקים אסרא ותרשם כתבא. אמרו לו אי אתה מלך. כל המלכים גוזרין גזירות ונותנין דתין. שנאמר (אסתר א יט) בדתי פרס ומדי. ואתה לא גזרת מימיך. כיון ששמע כן השלים עמהן. שנאמר (דניאל ו ט) כען מלכא תקים וגו׳. (שם יא) דניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתיה וכוין פתיחן ליה בעליתיה. ודניאל אומר שמע אלקים קולי בשיחי. היו מבקשין את דניאל מצאו אותו עומד ומתפלל. (שם יב) אדין גובריא אלך הרגישו והשכחו לדניאל בעא. אמר לפניו רבונו של עולם הרי הרגישו. תסתירני מסוד מרעים מרגשת פועלי און. כיון שמצאו ידיהם קרבו אליו. שנאמר (שם יג) באדין קריבו ואמרין קדם מלכא וגו׳ (שם טו) מלתא שגיא באש עלוהי ועל דניאל שם בל לשיזבותיה. כיון שאמרו עליו אמר להם אין אתם נאמנין והיו דוממין כל היום. כיון שהגיע המנחה התחיל להתפלל. אמר בשביל אלו הרשעים איני מתפלל. לכך נאמר (שם) ועד מעלי שמשא. מה אם בשביל התפלה שאין חייבין לא מיתה ולא כרת עשו כך. שאר המצוות שהן חייבין עליהן מיתה וכרת על אחת כמה וכמה. ואף המלך היה מבקש להצילו ולא היה יכול. אמרו לו ולא אמרת לנו אין אתם נאמנין. הרי ראית בעיניך. לכך נאמר (שם טז) דע מלכא די דת למדי ופרס די כל איסר וקים די מלכא יהקים די לא להשניא. כיון שאמרו לו כן (שם יז) באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ורמו לגובא די אריותא. (שם יח) והיתית אבן חדא ושומת וגו׳. וכי מהיכן היו אבנים בבבל. אלא מארץ ישראל פרחה וישבה לה על פי הבאר. רב הונא בשם ר׳ יוסי אמר מלאך בא בדמות ארי וישב על פי הבאר. שנאמר (שם כג) אלקי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא. (שם יט) אדין אזל מלכא להיכליה. אמר מה הצרה הזאת שתבוא על ידי שימות האיש הזה. (שם כ) אדין

מלכא בשפרפרא יקום וגו׳. ולדניאל בקל עציב זעיק. מצאו שהיה קורא קריאת שמע ולא היה יכול לענות. אמר אלקי שלח מלאכיה. למה שהיה דניאל יורד אצל האריות ונעשו כבהמה. שנאמר (משלי ל ל) ליש גבור בבהמה. אמר הקב״ה יבוא אריה ויציל אריה מפי אריה. (שם כד) באדין מלכא שגיא טאב עלוהי. (שם כה) והיתיו גובריא די אכלו קרצוהי די דניאל. אמרו לו שבעים הם לכך לא אכלוהו. אמר להם אם הם שבעים לכו ורדו אתם ולינו שם הלילה ונראה אם הם שבעים. כיון שהשליכום מיד נאכלו. שנאמר ויורם אלקים חץ פתאום. לכך נאמר (שם) לגוב אריותא רמו אינון בניהון ונשיהון. כמה הוו. הרי הוא אומר (שם ב) ושפר קדם מלכא והקם על מלכותא לאחשדרפניא מאה ועשרים. (שם ג) ועילא מנהון סרכין תלתא ודניאל חד מנהון. הרי מאה ועשרים ושנים וקכ״ב נשים וקכ״ב בנים. שנאמר אינון בניהון ונשיהון. הרי שס״ו. לכל אחד ואחד ארבע אריות שהיו עושין אותן ארבע ארבע איברים אבר אבר לכל חיה וחיה. שחטפו אותן ולא ירדו לבור. שנאמר (שם כה) לא מטו לארעית גובא. הרי אלף תס״ד. הוי ישמח צדיק כי חזה נקם וגו׳. ואומר ישמח צדיק בה׳ וחסה בו ויתהללו כל ישרי לב׃

מזמור סה

א למנצח מזמור לדוד שיר לך דומיה תהלה אלקים בציון. זה שאמר הכתוב (ישעיה מב יד) החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה. ואומר (שם סד יא) העל אלה תתאפק ה׳ (שם ט-י) ערי קדשך היו מדבר וגו׳ בית קדשנו ותפארתנו. אמר להם (שם כז ד) חמה אין לי איני יכול לעשות אלא מה אעשה מדת הדין נותנת שאחריש. (שם) מי יתנני שמיר ושית במלחמה כך אמר הקב״ה יכול אני לעשות אלא מדת הדין אינה נותנת. לכך אמר דוד לך דומיה תהלה יכול אתה לידום הכל נותנין לך תהלה על שדממת על הקול שנתנו בציון שנאמר (איכה ב ז) קול נתנו בבית ה׳ ומהו הקול שנתנו שאמרו ידינו רמה (דברים לב לז) ואמר אי אלקימו צור חסיו בו. לך דומיה תהלה אתה דומם ואני דומם שנאמר (תהלים לז ז) דום לה׳ והתחולל לו. (איכה ג כו) טוב ויחיל ודומם לתשועת ה׳׃

ב שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו תפלת כל בשר אתה שומע ושלנו אי אתה שומע. (לך ישולם נדר לכך נאמר) שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו מלך בשר ודם אינו יכול לשמוע מן שנים ושלשה בני אדם כאחד וכל שכן מן הכל והקב״ה אינו כן הכל מתפללין ולוחשין לפניו ומן הכל הוא שומע שנאמר שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו. בשר ודם מתמלאת אזנו משמוע והקב״ה אינו כן אלא (קהלת א ח) לא תמלא אזן משמוע. הוי שומע תפלה. בשר ודם נכנס לבית הכנסת ורואה אותן מתפללין מתפלל עמהן והקב״ה שומע. (אל תפלת כל אתה שומע ושלנו אין אתה שומע). (איכה ג ח) גם כי אזעק ואשוע. (שם מד) סכותה בענן. אמר להם מה אתם מבקשים שאמחול שגגות או זדונות. אמרו לפניו אין אנו מבקשין לא שגגות ולא זדונות ולא תעלומות אלא דברי עונות גברו מנו פשעינו אתה תכפרם׃

ג אשרי תבחר ותקרב אשריו מי שאתה מקרב בחצריך ולא בחצר אלא במרום (תהלים לו ח-ט) מה יקר חסדך אלקים וגו׳ ירויון מדשן ביתך. וגם בני קרח אומרים (שם פד יא) כי טוב יום בחצריך מאלף. וכן הוא אומר (שם ה) אשרי יושבי ביתך׃

ד נוראות בצדק תעננו אלקי ישענו. ר׳ חנינא בר פפא שאל לרבי שמואל בר נחמני ואמר לו מהו (איכה ג מד) סכותה בענן לך. אמר לו שערי תפלה פעמים פתוחים ופעמים נעולים אבל שערי תשובה אינן ננעלין לעולם שנאמר מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים. מה הים הזה אינו ננעל לעולם אלא כל מי שמבקש לרחוץ בו רוחץ בכל שעה שהוא רוצה כך התשובה בכל שעה שאדם רוצה לעשות תשובה עושה והקב״ה מקבלו אבל לתפלה עתים יש לה. רבי יוסי בר חלפתא אומר (תהלים סט יד) ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון אלקים ברב חסדך. עתים הם לתפלה. ר׳ ברכיה ור׳ חלבו ורב ענן בר יוסף בשם רב אידי אמר אף שערי תפלה אינן ננעלין לעולם. בן עזאי ורבי עקיבא. חד מנהון אמר מי שהוא גומל חסדים יהא מבושר שנשמעת תפלתו שנאמר (הושע י יב) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד מה כתיב אחריו עת לדרוש את ה׳ שהוא מתפלל להקב״ה והוא נענה ויהא מבושר שתפלתו נשמעת. ואחרינא אומר איני כמבטל דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו. (תהלים ה ח) ואני ברוב חסדך אבא ביתך מיד (שם סט יד) ענני באמת ישעך׃

מזמור סו

א למנצח שיר מזמור הריעו לאלקים כל הארץ זמרו כבוד שמו. זה שאמר הכתוב (צפניה ג ט) אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד. מהו עבודתו תפלה וכן משה אומר (דברים יא יג) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי. ולעבדו מה היא עבודה שאדם עושה בעולם הזה זו תפלה שנאמר (תהלים ק ב) עבדו את ה׳ בשמחה. ואומר (שם צה א) לכו נרננה לה׳ נריעה לצור ישענו. וכן דריוש אומר לדניאל (דניאל ו יז-כא) אלהך די אנת פלח ליה בתדירא. ומהו הפולחן זו תפלה שנאמר (שם יא) זימנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהי. הוי אמרו לאלקים מה נורא מעשיך.

וכן ישעיה אומר כשם שאמרו לו בים (שמות טו יא) מי כמוך באלים ה׳ כך (ישעיה כה א) אלקי אתה ארוממך. אף עכשיו אני אומר לך מה נורא מעשיך וכן ישעיה אומר (שם סו כג) והיה מדי חדש בחדשו וגו׳ יבוא כל בשר וגו׳. ואומר (תהלים פו ט) כל הגוים אשר עשית יבואו וישתחוו. ולא כל הגוים בלבד אלא כל הארץ ישתחוו לך למה שאין שלטון לבשר ודם. וכן בני קרח אומרים (שם מז ב) כל העמים תקעו כף למה כי ה׳ עליון נורא מלך גדול על כל הארץ. אותה השעה (זכריה יד ט) והיה ה׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד׃

מזמור סז

א למנצח בנגינות. אלקים יחננו ויברכנו. זה שאמר הכתוב (איכה ג כב) חסדי ה׳ כי לא תמנו. יודעים אנו שרחמיו של הקב״ה קיימים הם ולא כלינו אותם ורחמיו עלינו שהעכו״ם אומרים (תהלים פג ה) לכו ונכחידם מגוי ולא כלו רחמיו מעלינו. לכך נאמר חסדי ה׳ כי לא תמנו אלא עוד גדולה מזאת שאתה מחדשנו ומעמידנו חדשים בכל בקר ובקר שנאמר (איכה ג כג) חדשים לבקרים ומתוך כך אנו יודעים שרבה אמונתך לכל באי עולם. ודבר האמונה שדברת עם אבותינו באנו בבבל העמדתנו חדשים עשתה מעט והלכה לה. וכשראה משה רבינו מלכות יון שמשעבדת אותנו התחיל להתפלל למה שהיא נופלת ביד שבטו של לוי התחיל אומר (דברים לג יא) ברך ה׳ חילו. לכך נאמר ברך בברכה שמברכין את בניך ומה ברכה מברכין (במדבר ו כד) יברכך ה׳ וישמרך. ואף כאן ברכם כן אלקים יחננו ויברכנו. ואם עשית כן (תהלים עז טו) הודעת בעמים עוזך שנאמר לדעת בארץ דרכך בכל גוים ישועתך ואין הקב״ה מושיע לישראל במעשיהם אלא להודיע גבורתו ולהודיע שמו. ואסף אומר כך (שם עו ב) נודע ביהודה אלקים בישראל גדול שמו. ואומר (שם עז טו) אתה האל עושה פלא הודעת בעמים עוזך. ומהו העוז שהודעת לבניך גבורה לגאלם בזרוע עוזך. (שם קו ח) ויושיעם למען שמו להודיע את גבורתו שהקב״ה מושיע את ישראל יכול שיאמרו הגוים נושא להם פנים אלא מודים לו שנאמר יודוך עמים אלקים יודוך עמים כולם. וכן הוא אומר (ישעיה סא יא) כי כארץ תוציא צמחה. ואומר (שם סב א) למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים וגו׳. ואומר (שם ב) וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך׃

מזמור סח

א למנצח לדוד מזמור שיר. יקום אלקים יפוצו אויביו. זה שאמר הכתוב (משלי כח כח) בקום רשעים יסתר אדם. שכל זמן שהרשעים מושלים אין לצדיקים קומה זקופה ולא פה אבדו רשעים רבו הצדיקים. לכך נאמר בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים. וכן דבורה אומרת (שופטים ה לא) כן יאבדו כל אויביך ה׳ ואהביו כצאת השמש בגבורתו. וכן דוד אומר (תהלים לט ב) אשמרה לפי מחסום אמר דוד עשה לי כאשר עשית לראשונים שנאמר (במדבר י לה) קומה ה׳ ויפוצו אויביך. וכן צופר הנעמתי אומר (איוב יא כ) ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם. אין להם מנוסה להיכן נסים אלא (שם) ותקותם מפח נפש. וכן ירמיה אמר (ירמיה י יא) יאבדו מארצא ומתחות שמיא לכן יקום אלקים יפוצו אויביו וינוסו׃

ב כהנדוף עשן תנדוף כהמס דונג מפני אש. אמר דוד לפני הקב״ה הרשעים אינן כלום עשן הם. כהנדוף עשן ולא כעשן אלא כלא חשיבי. דבר אחר כהנדוף עשן אלו הרשעים. משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו עבדים בפלטין שלו והוא היה בפלטין העליון והיו עבדיו בתחתון מציתין את האש ומעשנין אותו כדי שיעלה אליו העשן כך הם הרשעים מלמטה. וכן ישעיה אומר (ישעיה סה ג-ה) העם המכעיסים אותי וגו׳ היושבים בקברים וגו׳ אלה עשן וגו׳ אלה הם הרשעים ואינם כלום שנאמר (תהלים לז כ) כי הרשעים יאבדו ואויבי ה׳ וגו׳ כלו בעשן כלו. לכך כהנדוף עשן תנדוף. אבדו רשעים הצדיקים שמחים שנאמר וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלקים וישישו בשמחה׃

ג סולו לרוכב בערבות. וכן משה אומר (דברים לג כו) אין כאל ישורון רוכב שמים. אבי יתומים ודיין אלמנות אלקים במעון קדשו. וכן (תהלים קמו ז) עושה משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים ה׳ מתיר אסורים (שופטים ה לא) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו׃

מזמור סט

א למנצח על שושנים. הושיעני אלקים כי באו מים עד נפש. אמר שלמה (שיר השירים ז ז) מה יפית ומה נעמת אהבה. ישראל יפים ונעימים עומדים על הים ורואין להקב״ה היו יפים ונעימים. ראו אותו בסיני נעשו ישרים כשנתן להם התורה שנאמר (משלי ב ז) יצפון לישרים תושיה ואומר (תהלים קכה ד) היטיבה ה׳ לטובים ולישרים. ראוהו נכנס לאהל מועד נעשו צדיקים שנאמר (שם לג א) רננו צדיקים בה׳. וכשראוהו על הים נעשו שושנים שנאמר למנצח על שושנים. אימתי כי באו מים עד נפש׃

ב ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון. ר׳ יוסי בר חלפתא אומר עתים לתפלה במזמור למעלה מזה:

ג הצילני מטיט ואל אטבעה מדינה של גיהנם שנאמר (שם מ ג) ויעלני מבור שאון מטיט היון:

מזמור ע

א למנצח לדוד להזכיר. אלקים להצילני. זה שאמר הכתוב (זכריה י ט) ואזרעם בעמים. ובשכר שמזכירים אותי בכל פעם אני מזכיר אותם בכל זמן שאתם מזכירים אותי מעי הומים עליכם שנאמר (ירמיה לא יט) הבן יקיר לי אפרים וגו׳ המו מעי לו. (דברי הימים-א טז ד) ויתן לפני ארון ברית ה׳ וגו׳ להזכיר ולהודות. ומה היו מזכירין (שם יב) זכרו נפלאותיו אשר עשה זכרו נפלאותיו שעשה עמכם בכל עת ולא גאל את ישראל ועשה עמהם אלא בשביל שיהיו מזכירים נפלאותיו. אמר דוד אם כן אני מזכירו למנצח לדוד להזכיר אלקים להצילני. למה היה דומה למלך שהיה לו צאן וכעס עליהם גירש את הצאן והתיר את הדיר והעביר את הרועה. אחר זמן כנס הצאן ובנה את הדיר ולרועה לא הזכיר. אמר הרועה הרי הצאן מכונסות והדיר בנוי ואני איני נזכר. כך אמר דוד למעלה מן המזמור (תהלים סט לו) כי אלקים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה הרי הדיר בנוי. וישבו שם וירשוה וזרע עבדיו ינחלוה ואהבי שמו ישכנו בה הרי הצאן מכונסות ואני איני נזכר לכך למנצח לדוד להזכיר. ווי להם לרשעים שאינם מתים לעולם הבא אלא מן הקנאה שהם רואין ומן הכעס שנאמר (איוב ה ב) כי לאויל יהרג כעס אחר הקנאה וכעס הן כלים שנאמר (תהלים ע ג-ד) יבושו ויחפרו מבקשי נפשי ישובו על עקב בשתם:

ב אלקים חושה לי. וכתוב אחר אומר (שם מ יח) אדני יחשב לי. אלא אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם חשוב לעניותי ואביונותי וגאלני חושה. ולמה עזרי ומפלטי אתה ה׳ אל תאחר. בין היום בין מחר עליך לגאלני לפיכך אל תאחר:

מזמור עא

א בך ה׳ חסיתי. אמר ישעיה (ישעיה נ י) מי בכם ירא ה׳ שומע בקול עבדו מי היה בצרה וקראני ולא עניתיו. (שם) אשר הלך חשכים ומי היה בחשכה ולא הארתי לו. וכן נבוכדנצר אמר (דניאל ג כח) בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו. וכן דריוש אומר (שם ו כד) והוסק דניאל מן גובא וגו׳ די הימין באלקיה ואומר (ישעיה כו ד) בטחו בה׳ עדי עד. אמר (לו) דוד אם כן בך ה׳ חסיתי אל אבושה. וכי לא נתביישו ישראל בעולם הזה אלא אינו אומר אלא לעולם הבא. וכן ישעיה אומר (ישעיה מה יז) ישראל נושע בה׳ לפיכך לא תבושו ולא תכלמו:

ב בצדקתך תצילני ותפלטני. אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם כשתושיעני לא בצדקה את מושיעני ולא במעשים שיש לי אלא בין היום בין מחר בצדקתך את עתיד לגאלני שנאמר (שם נט טז-יז) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע וגו׳ ויילבש צדקה כשריון לכך (כצדקתך) [בצדקתך] תצילני ותפלטני. הטה אלי אזנך והושיעני אם הטית הושעת שנאמר (תהלים קטז ב-ו) כי הטה אזנו לי דלותי ולי יהושיע. וכן חזקיה אומר (מלכים-ב יט טז) הטה ה׳ אזנך ושמע ובשביל שהטה הושיע אמרתי הטה ה׳ אזנך ושמע:

מזמור עב

א לשלמה אלקים משפטיך למלך תן. זה שאמר הכתוב (ישעיה ג י) אמרו צדיק כי טוב. אר״י בר שלום מי הוא זה שנקרא צדיק זה הקב״ה שנאמר (תהלים יא ז) כי צדיק ה׳ צדקות אהב. למה אם יש בידינו זכות יתן לנו משלנו ואם לאו צדקה יעשה לנו משלו וכי יש צדיק גדול מזה. הוי אמרו צדיק כי טוב. דבר אחר אמרו צדיק כי טוב א״ר איבו בשעה שברא הקב״ה את העולם את מוצא שנאמר בכל יום ויום כי טוב כיון שגמר מה כתיב (בראשית א לא) וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. א״ר יוסי בר חנינא כשבקש הקב״ה לשלוח משה למצרים אמר לו משה (שמות ג יג) ואמרו לי מה שמו אמר לו הקב״ה אני אומר לך (שם יד) אהיה אשר אהיה. את מוצא ג׳ פעמים כתוב אהיה אמר הקב״ה ברחמים בראתי את העולם וברחמים אני עתיד לנהגו כיון שהלך משה ואמר להם אמרו מה עלינו לומר לצדיקו של עולם שהוא טוב אמרו צדיק כי טוב וכן הוא אומר (תהלים קלו א) הודו לה׳. דבר אחר כי פרי מעלליו אינו אומר אלא מעלליהם אלו צדיקים שמניחים לבניהם פרי מעשיהם. ואף דוד הניח לשלמה בנו פרי מעשיו שנאמר (שמואל-ב ח טו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה בארץ. ואף על שלמה אמר משפטיך למלך תן משפט אינו אומר אלא משפטיך אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם תן משפטיך למלך כשם שאתה דן בלא עדים ובלא התראה כך יהא שלמה דן בלא עדים ובלא התראה. אמר לו הקב״ה חייך כך אני עושה שנאמר (דברי הימים-א כט כג) וישב שלמה על כסא ה׳ וכי אפשר לו לאדם לישב על כסא ה׳ והלא כתיב (דניאל ז ט) כורסיה שביבין דינור אלא

שהיה דן כיוצרו בלא עדים ובלא התראה. וזהו דינן של זונות שנאמר (מלכים-א ג טז) אז תבאנה שתים נשים זונות. רב אמר רוחות היו. ושמואל אמר זונות ממש. ר׳ בנימין בשם ר׳ יהודה אמר זונות היו ובאו לפניו לדין שנאמר (שם יז) ותאמר האשה האחת בי אדוני המלך וגו׳. והאחרת אומרת (שם כב) לא כי בנך המת ובני החי. א״ר סימון צריך הדיין לשקול טענותיהן כיון ששמע המלך כן אמר (שם כב) גזרו את הילד. התחיל פיו נובע בחכמה אמר צפה הקב״ה שהדין הזה עתיד לבוא לפני לפיכך ברא לאדם זוגות שני עינים ושתי אזנים ושתי נקבי חוטם שתי רגלים ושתי ידים. התחיל אומר גזרו את הילד החי לשנים. אר״י בר׳ אלעאי אילו הייתי שם פיקרין הייתי נותן על צוארו לא די לאחד שמת אלא עוד לשני היה גוזר כיון שראו סנקליטין שלו התחילו אומרים (קהלת י טז) אי לך ארץ שמלכך נער. כיון שאמר תנו לה את הילד החי והמת אל תמיתוהו יצתה בת קול ואמרה לו היא אמו כיון שראו ישראל כך אמרו (שם יז) אשריך ארץ שמלכך בן חורין. הוי משפטיך למלך תן. א״ר אלעזר בשלשה מקומות הופיע הקב״ה. בבית דינו של שם שנאמר (בראשית לח כו) צדקה ממני. מנא ידע דילמא כי היכי דאזיל איהו לגבה אזל נמי איניש אחרינא אלא יצאת בת קול ואמרה ממני יצאו כבושין. בבית דינו של שמואל שנאמר (שמואל-א יב ה) עד ה׳ בכם ויאמר עד. ויאמרו עד מבעי ליה אלא יצתה בת קול ואמרה אני עד בדבר הזה. בבית דינו של שלמה שנאמר (מלכים-א ג כז) והמת אל תמיתוהו היא אמו. מנא ידע שלמה דילמא עירומי קא מיערמי כי היכי דליתבה ניהלה אלא בת קול יצאת ואמרה היא אמו:

ב דבר אחר משפטיך למלך תן זה מלך המשיח שנאמר (ישעיה יא א) ויצא חוטר מגזע ישי. ר׳ אליעזר אומר כל מקום שאין דין יש דין וכל מקום שיש דין אין דין. כיצד בזמן שאין עושין הדין בארץ עושין הדין בשמים והקב״ה יושב עליהם בדין ופורע מהן. אבל בזמן שהדין בארץ אין הקב״ה יושב עליהם בדין אמר הקב״ה נטלתם אומנותי מה יש לי לעשות. היא היתה אומנות שלי שנאמר (שם ל ח) כי אלקי משפט ה׳ ואומר (ויקרא כו ג) אם בחקתי תלכו. והואיל ונטלתם אומנותי אבקש אומנות אחרת (שם ד) ונתתי גשמיכם בעתם. לכך ידין עמך בצדק ועניך במשפט ויעשה הדין:

ג ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה. וכי הרים נושאים שלום אלא בזמן שהפירות מועטים מריבה באה לעולם שנכנס אדם לתוך כרמו של חבירו הוא אומר לו מה אתה עושה בתוך כרמי ומריבין זה עם זה. ובזמן שהפירות מרובין עין טובה הוא בעולם ושלום בעולם. שנאמר (זכריה ג י) והיה ביום ההוא וגו׳ תקראו איש לרעהו:

ד דבר אחר ידין עמך בצדק. א״ר יוסי בר תחליפא בכל בקר ובקר אדם נידון שנאמר (איוב ז יח) ותפקדנו לבקרים:

ה ישפוט עניי עם יושיע לבני אביון. ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים. מהו דור דורים דור שאין דור אחריו:

ו ירד כמטר על גז כרביבים זרזיף ארץ. יפרח בימיו צדיק. הדא היא דכתיב (תהלים צב יג-יד) צדיק כתמר יפרח. שתולים בבית ה׳ עד היכן עד אין ירח שליט בו שנאמר ורוב שלום עד בלי ירח כשם שהחמה ולבנה מאירין לעולם הזה כך הצדיקים עתידין להאיר לעולם הבא שנאמר (ישעיה ס ג) והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך:

מזמור עג

א מזמור לאסף אך טוב לישראל אלקים לברי לבב. זה שאמר הכתוב (תהלים לז א) אל תתחר במרעים אל תקנא בדבר שאין לו אחרית וכן הוא אומר (משלי כד כ) כי לא תהיה אחרית לרע. אמר הקב״ה אם ראית נרן של רשעים דולק אל תקנא בם שהוא דועך לעולם הבא שנאמר (שם) נר רשעים ידעך. ובמה תקנא ביראת ה׳ כל היום בדבר שיש בו אחרית טוב ואינה פוסקת לעולם שנאמר (שם כג יח) כי אם יש אחרית (לטוב). אמר אסף אני קנאתי בהוללים ולא הייתי יודע שהיסורין שהקב״ה מביא על ישראל טובים הם. ולמי לברי לבב להבריא את לבם לאותן דכ׳ עליהן הבריא (תהלים כד ג-ד) מי יעלה בהר ה׳ ומי ישכון במקום קדשו נקי כפים ובר לבב. אמר אסף אני לא הייתי יודע שלטובה הן וקנאתי ובשביל שקנאתי כמעט נטיו רגלי. ולמה שלום רשעים אראה כי אין חרצובות למותם ובריא אולם. האשה הזאת טווה במטוה אחת מקוטפת ואחת מעוסה ואין (הכל) הטווי כולו שוה. אבל הרשעים אינן כן אלא כי אין חרצובות למותם אין בהם מום אלא בריאים כאולם. לכך ובריא אולם. מהו חרצובות אין הקב״ה מאחר צביונם של רשעים אלא כל מה שהם מבקשים ניתן להם. למה הדבר דומה לחולה שעלה הרופא לבקרו נטל הכף שלו אמר תנו לו כל מה שרוצה לאכול למה שהוא מת. כן אמר להו משה ומשלם לשונאיו. הוי כי אין חרצובות למותם שהן בריאין ואין הייסורין נוגעין בהם:

ב בעמל אנוש אינמו. וכן אמר איוב (איוב כא ט) בתיהם שלום מפחד. אין אחד מהם חש לא בעינו ולא בשינו. אלא הקב״ה מיחל לפניהם את הדרכים שנאמר (תהלים י ה) יחילו דרכיו בכל עת הייסורין שהוא מביא על ישראל אינם נוגעין בהם שנאמר (שם) מרום משפטיך מנגדו ולא עוד אלא שרואים

בשונאיהם שנאמר (שם) כל צורריו יפיח בהם. בעמל אנוש אינמו. ובשביל שאינן מתייסרין מתגברין ומולידין כשדים שנאמר לכן ענקתמו גאוה יעטוף ואין יעטוף אלא ילוד כמה דאמר (בראשית ל מב) ובהעטיף הצאן. יצא מחלב עינימו. עיניהם יוצאין מן השמנים שהם אוכלים ויושבות תחת עיניהם והם בולטות מפניהם שכן את למד שמן העניות ומן הדמעות עיניו של אדם מעמיקות וכן בני קרח אומרים (תהלים פב י) עיני דאבה מני עוני. וכן דוד אומר (שם ו ח) עששה מכעס עיני. עברו משכיות לבב. הרבה נתת להם יותר ממה שהם מבקשים יש שהיה מסכים להיות בעל זמורה עשיתו דוכוס ומי שהיה מסכים להיות שלטון עשיתו שר צבא על כל מה שהיו מסכימים העברת עליהם. הוי עברו משכיות לבב ובשביל כן יביעו ידברו עתק:

ג שתו בשמים פיהם. פרעה אמר (שמות ה ב) מי ה׳. נבוכדנצר אמר (דניאל ג טו) מאן הוא אלה די ישיזבינכון מן ידי. אבל אני ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים. בכל בקר ובקר מיסרין אותי. אמר רבי שמואל בר נחמני לפי שבעולם הזה הזכר מסבב אחר הנקבה אבל לעתיד לבוא הנקבה תסובב אחר הזכר שנאמר (ירמיה לא כא) נקבה תסובב גבר. כך לפי שבעולם הזה הקב״ה מחזר על ישראל שיעשו תשובה אבל לעתיד לבוא ישראל מחזרין אחר הקב״ה שיעשה רצונם שנאמר (שם) נקבה תסובב גבר. (יחזקאל לו כז) ואת רוחי אתן בקרבכם. אמר רבי סימון בשם רבי שמעון חסידא בעולם הזה אדם הולך ללקוט תאנים בשבת אין התאנה אומרת כלום אבל לעתיד לבוא אם אדם הולך ללקוט תאנה בשבת היא צווחת ואומרת שבת היום. בעולם הזה אדם הולך לשמש עם אשתו והיא נדה אין מי מעכב בידו אבל לעתיד לבוא אם רצה לעשות האבן זועקת ואומרת ממקום מושבה נדה היא שנאמר (חבקוק ב יא) כי אבן מקיר תזעק לכך נאמר (ירמיה לא כא) עד מתי תתחמקין שהיא עתידה להיות מלהטת לפני הקב״ה שהן עושין תשובה והקב״ה עושה להם רצונם ולא עוד אלא אפילו השמים מטיפין להן עסיס שנאמר (יואל ד יח) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס. ואין יטפו אלא נבואה שנאמר (יחזקאל כא ב) והטף אל דרום:

מזמור עד

א משכיל לאסף למה אלקים זנחת. זה שאמר הכתוב (ירמיה טו טו) אתה ידעת ה׳ זכרני ופקדני והנקם לי מרודפי אל לארך אפך תקחני. אר״י אתה ארך אפים שנאמר (שמות לד ו) אל רחום וחנון ארך אפים. ואנו קצרי רוח וילודי אשה שנאמר (איוב יד א) אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז. ואם אתה בא להאריך עמנו אין בנו ממש מתים אנחנו. וכן אסף אומר למה אלקים זנחתנו עד עכשיו עשן אפך עולה לפניך. יעשן אפך בצאן מרעיתך. אמר לו מפני מה אתה מסתיר פניך ממנו כאדם שמסתיר פניו מן העשן וכן הוא אומר (תהלים פ ה) עד מתי עשנת בתפלת עמך ואיה צאן מרעיתך שאמרת (יחזקאל לד לא) ואתנה צאני צאן מרעיתי ששכחת אותה. זכור עדתך קנית קדם. מהו קדם מלמד שברא את ישראל עד שלא נברא העולם שנאמר (שם צ א-ב) מעון אתה היית לנו בדור ודור. בטרם הרים יולדו:

ב הרימה פעמיך למשואות נצח. הרימה הפעמים שאמרת לנו (דברים טז טז) שלש פעמים בשנה הרי הם עשויות משואות. שאגו צוררין בקרב מועדיך. א״ר יהושע בן לוי (ישעיה סו ו) קול שאון מעיר קול מהיכל מקטרג. ומהו מקטרג (שם) קול ה׳ משלם גמול לאויביו. שמו אותותם אותות. אומרים ביום פלוני אנו כובשים אותם נטלו חצים ועושין בהן אותות היו יורדין בצפון והיה הולך בדרום ואל ארבע רוחות העולם ונופלות בדרום ויודע שנכבשת בידו שנאמר (יחזקאל כא כו) קלקל בחצים. וכל סימן שנתנו הצליחו. הוי שמו אותותם אותות. ואף על פי כן אינן מחזיקים לו טובה ואומרים (דברים לב כז) ידינו רמה ולא ה׳ פעל כל זאת שאם היו יכולים לחתור את הרקיע ולעלות למעלה היו עושים:

ג יודע כמביא למעלה בסבך עץ. כאילו יעלו למעלה ותדע במה הם באים. הוי יודע כמביא למעלה בסבך עץ. ולא סוף דבר אלא אבותיהם עשו כן שנאמר (בראשית יא ד) הבה נבנה לנו עיר. ואין עיר אלא אלוה כמה דאמר (דניאל ד י) עיר וקדיש. ונגיחנו שם ונלחם עמו שנאמר (בראשית יא ד) ונעשה לנו שם. ואין שם אלא עבודה זרה שנאמר (שמות כג יג) ושם אלקים אחרים לא תזכירו. ואומר (בראשית ד כו) אז הוחל לקרוא בשם ה׳. כך עשו הרשעים (תהלים כא יב) חשבו מזימות בל יוכלו. עשו אבות פתח לבנים וראה מה הם עושים. ועתה פתוחיה יחד בכשיל וכילפות. בקשו לעלות בשמים ולא יכלו ועשו עמך מלחמה בארץ שנאמר שלחו באש מקדשך בשביל שלא יכלו לעלות בשמים שלטו בארץ. אמרו בלבם נינם יחד. מה הם אומרים (תהלים פג ה) לכו ונכחידם מגוי אלקי מי נקרא לא אלקי ישראל אם נאבד ישראל מן העולם אלקי מי נקרא לא יזכר עוד:

ד שרפו כל מועדי אל בארץ. מקומות שהיה מתוועד לתפלה לקדש את שמו ולהמליכו עלינו. אותותינו לא ראינו. אותו אות שאמרת לנו (ירמיה לא ז) הנני מביא אתכם מארץ צפון. ואותו האות שכתוב בו (ישעיה נב ז) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר. למה כי אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה. וכן הוא אומר (איכה א טז) כי רחק ממני מנחם. אין לנו נביא שיודיענו כלום שישיב נפשנו אלא הכל סתום לפנינו שנאמר (דניאל יב ד) סתום את הדברים. אם אין אתה עושה בשבילנו עשה בשביל שמך הגדול והקדוש שמתחרף ומתנאץ בעולם שנאמר עד מתי אלקים יחרף צר ינאץ אויב שמך לנצח:

מזמור עה

א למנצח אל תשחת מזמור לאסף. זה שאמר הכתוב (דברים ד לא) כי אל רחום ה׳ וגו׳ (שם ט כו) ואתפלל אל ה׳ ואומר ה׳ אלקים אל תשחת עמך. אמר לו הקב״ה איני משחיתם שנאמר (שם י י) וישמע ה׳ אלי גם בפעם ההוא לא אבה ה׳ השחיתך. אמר אסף לפני הקב״ה כשם שעשית למשה כך עשה לנו למנצח אל תשחת אמר לפניו רבונו של עולם יסרני כאדם המיסר את בנו שנאמר (שם ח ה) כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלקיך מיסרך. אמר לפניו ולא עשית לנו נסים והודינו לך עשה לנו ושוב נודה לך ושמך קרוב בפינו. ספרו נפלאותיך. אימתי אנו מספרים כי אקח מועד לכשיבא אותו מועד שנאמר (דניאל יב ז) כי למועד מועדים וגו׳ אותה שעה אני מישרים אשפוט. נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה אני העמדתי העולם במה שאמרתם (שמות כד ז) נעשה ונשמע. וכן הקב״ה אומר לישעיה (ישעיה נא טז) ואשים דברי בפיך. למה לנטוע שמים וליסוד ארץ. הוי אנכי תכנתי עמודיה:

ב אמרתי להוללים אל תהולו. אמר ר׳ ברכיה בשם רבי לוי כתיב (תהלים קד לא) יהי כבוד ה׳ לעולם. בשעה שברא הקב״ה את עולמו מה כתיב (בראשית א לא) וירא אלקים את כל אשר עשה אין לשון וירא אלא לשון שמחה שנאמר (שמות ד יד) וראך ושמח בלבו. כיון שחטאתם סלקתי שכינתי למרום ואני הוא אלוהו של עולם ואני לא שמחתי בעולמי והרשעים שמחים. (תהלים קד לא) ישמח ה׳ במעשיו שמח אין כתיב כאן אלא ישמח לעתיד לבוא והרשעים שמחים. הוי אמרתי להוללים אל תהולו. ורבנן אמרי זו אלישבע בת עמינדב שהיו בידיה ארבע שמחות. משה יבמה מלך בעלה כהן גדול אחיה נחשון נשיא ושני בניה סגני כהונה ונכנסו להקריב ונשרפו שנאמר (ויקרא י ב) ותצא אש מלפני ה׳ וכתיב (שם טז א) אחרי מות שני בני אהרן. הצדיקים אינן שמחים בעולמי והרשעים שמחים הוי אמרתי להוללים אל תהולו:

ג אל תרימו קרנכם למרום תדברו בצואר עתק. כי לא ממוצא וממערב. בשעה שראה בלשצר (דניאל ה ה) פס ידא די כתבא. אמר תמה אני שמא מלכות מרדה בי והוא משליח לכל אפרכיא ולא מצא שמרדה בו מלכות. הוי כי לא ממוצא וממערב. אמר לו הקב״ה לכל אפרכות שלחת שמא אצלי שלחת אני הוא משפיל ומרים שנאמר אלקים שופט זה ישפיל וזה ירים. דבר אחר זה ישפיל מדבר בישראל בשעה שעשו אותו מעשה ואמרו (שמות לב א) כי זה משה בזה הושפלו. ובשעה שאמר להם הקב״ה (שם ל יג) זה יתנו כל העובר על הפקודים נתרוממו בזה. הוי זה ישפיל וזה ירים:

ד כי כוס ביד ה׳. יכול ריקן תלמוד לומר ויין חמר מלא מסך. יכול קיוהא תלמוד לומר חמר עתיק. רבי יודן ור׳ נחמיה בר חנינא ור׳ יצחק בר חייא אמרי לעתיד לבוא אומר לפרעה שתה כוסך והוא אומר לו רבונו של עולם ולא שתיתי כוסי בעולם הזה והוא אומר לו מה ששתית כמין אגורה אחת היתה שנאמר ויגר מזה. אבל עכשיו אף שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ. שתית אותו ולא מצית. (ישעיה כט ט) שכרו ולא מיין נעו ולא שכר. ר׳ אלעזר בר׳ יוסי הגלילי אומר (דברים לב לד) הלא הוא כמוס עמדי כמוס למאוסים. אמר רבי אחא באיזה כוס בכוס תיברי לא שכולו אחד אלא דהוא שפיך כוליה כהדא קלקילתא שהיא רחבה מלמטה וצרה מלמעלה שנאמר (יחזקאל כג לב) כוס אחותך תשתי העמוקה והרחבה. את מוצא ארבע כוסות לטובה וארבע לרעה. לטובה (תהלים כג ה) דשנת בשמן ראשי כוסי רויה. (שם טז ה) ה׳ מנת חלקי וכוסי. (שם קטז יג) וכוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא שנים. הרי ארבעה לטובה. וכנגדן ארבע כוסות של פורענות לעכו״ם לעתיד לבוא ואחרי כן כל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק. עשר קרנות הן שנתן הקב״ה לישראל. קרן אברהם שנאמר (ישעיה ה א) אשירה נא לידידי וגו׳ בקרן בן שמן. קרן יצחק (בראשית כב יג) הנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו. וקרנו של משה שנאמר (שמות לד לה) כי קרן עור פני משה. קרן של נבואה שנאמר (שמואל-א ב א) ותתפלל חנה ותאמר וגו׳ רמה קרני. וקרנה של תורה שנאמר (חבקוק ג ד) וקרנים מידו לו. וקרנה של כהונה שנאמר (תהלים קיב ט) קרנו תרום בכבוד. וקרן לויה שנאמר (דברי הימים-א כה ה) כל אלה בנים להימן וגו׳ להרים קרן. וקרן ירושלים שנאמר (תהלים כב כב) מקרני ראמים עניתני. וקרנו של מלך המשיח שנאמר (שמואל-א ב י) ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו. וכן הוא אומר (תהלים קלב יז) שם אצמיח קרן לדוד. כיון שחטאו ישראל ניטלו מהן וניתנו לעכו״ם שנאמר (דניאל ז כד) וקרניא עשר מנה. שנמשלו העכו״ם כחיות הללו וכל זמן שקרני העכו״ם קיימות קרני ישראל גדועים שנאמר (איכה ב ג) גדע בחרי אף כל קרן ישראל. ולכשירום קרנם של ישראל לעתיד לבוא במהרה בימינו קרנותם של אומות עכו״ם גדועות ומרוממות קרנותם של ישראל שנאמר וכל קרני רשעים אגדע מיד תרוממנה קרנות צדיק קרנות שגידע צדיקו של עולם:

מזמור עו

א למנצח בנגינות. נודע ביהודה אלקים בישראל. זה שאמר הכתוב (הושע ה ט) אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה בשבטי ישראל הודעתי נאמנה. בשעה שגלו עשרת השבטים ושבט יהודה ובנימין לא גלו התחילו אומרים אומות העכו״ם אין זה אלא כמי שנושא להם פנים לפי שהם בני אכסניא שלו ועל

זה לא הגלם כיון שגלו הודיע אמונים בעולם שנאמר (שם) בשבטי ישראל הודעתי נאמנה. באותה שעה נודע ביהודה אלקים בישראל גדול שמו. א״ר יהודה בר אלעי בשעה שהיו ישראל עומדין על הים היו עומדין ומדיינין זה עם זה זה אומר אני ארד תחלה וזה אומר אני ארד תחלה מתוך כך קפץ נחשון בן עמינדב לתוך גלי הים ועליו הוא אומר (תהלים סח ב) הושיעני אלקים כי באו מים עד נפש. משה עמד בתפלה אמר לו הקב״ה משה בני עומדים בצרה ואתה מאריך בתפילה עת לקצר ועת להאריך. (שמות טו טז) דבר אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך לפיכך זכה יהודה למלכות בישראל שנאמר (תהלים קיד ב-ג) היתה יהודה לקדשו וגו׳ מאי טעמא משום דהים ראה וינס. הוי נודע ביהודה אלקים בישראל גדול שמו. שהוא בישראל גדול. אמר לו בשעה שאתה עושה חסד עם יהודה כאילו אתה עושה חסד עם כל ישראל שכל ישראל נקראו על שבט יהודה. דבר אחר נודע ביהודה מפני מה זכה יהודה למלכות שאלה זו שאלו תלמידיו לרבי טרפון בצילה של שובך ביבנה מפני מה זכה יהודה למלכות מפני שהודה במעשה תמר. אמרו לו דיה להודיה שתכפר על הביאה מפני מה מפני שאמר (בראשית לז כו) מה בצע כי נהרוג. אמרו לו דיה הצלה שתכפר על המכירה אמר על ידי שאמר (שם מד לג) ישב נא עבדך תחת הנער. אמרו לו בעיא ערבא דמקיים ערבותיה אמר להם ובאיזה זכות לפי שקפץ לתוך גלי הים. שהיו כל השבטים עומדין ולא ירדו אחד מהן לים אלא זה אומר אני ארד תחלה וזה אומר אני ארד תחלה בין כך רצה שבט בנימין לירד בא נחשון בן עמינדב עם שבטו והיו מרגמין אותו וקפץ לפניו וירד לתוך גלי הים שנאמר (תהלים סח כח) בנימין צעיר רודם רד ים. שרי יהודה רגמתם שהיו מרגמין אותו והקדימו שנאמר (הושע יב א) ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן. והשלים להקב״ה וקידש את שמו וירד ובזכות זה זכה למלכות שנאמר (תהלים קיד ב) היתה יהודה לקדשו לפיכך ישראל ממשלותיו של יהודה. הוי נודע ביהודה אלקים:

ב ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון. אמר רבי ברכיה מתחלת ברייתו של עולם עשה הקב״ה סוכה בירושלים כביכול שהיה מתפלל בתוכה ואומר יהי רצון מלפני שיהו בני עושין רצוני כדי שלא אחריב ביתי ומקדשי שנאמר ויהי בשלם סוכו ומעונתו. כיון שגרם החטא מה כתיב (איכה ב ו) ויחמוס כגן סוכו שיחת מועדו. מקום שהיה מתוועד בתפלה. וכיון שחרב מתפלל יהי רצון מלפני להכרית יצר הרע שמחטיא את בני ויעשו תשובה ואקרב בנין ביתי ומקדשי. הוי ויהי בשלם סוכו. את מוצא שנקרא בית המקדש שלם שנאמר (בראשית יד יח) ומלכי צדק מלך שלם. והוא שם בן נח שנאמר (שם) והוא כהן לאל עליון. וכתיב (שם ט כז) יפת אלקים ליפת וישכון באהלי שם. ששיכן באהלו שיהיה משמשו הוי זה הוא שם. ואברהם קרא לבית המקדש יראה שנאמר (שם כב יד) ויקרא שם המקום ההוא ה׳ יראה. מהו ה׳ יראה אמר אברהם רבונו של עולם יהא יום זה זכור לפניך שיש לי להשיבך. תמול אמרת לי (שם כא יב) כי ביצחק יקרא לך זרע. ועכשיו אתה אומר (שם כב ב) קח נא את בנך. ולכשיבאו למדה זו זכור להם זה היום ושא להם פנים. אמר הקב״ה אם אני קורא אותו כמו שאמר שם אני מבטל דברי אברהם אוהבי שקראו יראה. ואם אני קורא אותו יראה אני מבטל דברי שם הצדיק. מה עשה הקב״ה שיתף מה שקראו שניהם וקרא אותו ירושלים. הוי ויהי בשלם סוכו. דבר אחר אימתי נודע ביהודה אלקים כשתתקיים אותה הסוכה שנאמר (עמוס ט יא) והיה ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת. הוי ויהי בשלם סוכו:

מזמור עז

א למנצח על ידותון. קולי אל אלקים ואצעקה. אמר חבקוק (חבקוק ב א) על משמרתי אעמודה. מה עשה חבקוק צר לו צורה ועמד בתוכה אמר לפני הקב״ה רבונו של עולם איני זז מכאן עד שתעננני. אמר לו הקב״ה אלי קראת ולא היית מהרהר אחרי אני עונה אותך. לכך (שם ב) ויעננני. אמר לו כבר אמרתי את הקץ ועבר ואל תאמר שאינו בא אלא חכה לו וכן הוא אומר (שם ג) אם יתמהמה חכה לו. כך הקב״ה מראה לצדיקים צרותיהן של ישראל הן עומדין ומתרעמין לפניו. לכך למנצח על ידותון. על הדתין ועל הדינין שהראה הקב״ה שעוברין עליהם כיון שהיו רואין היו צועקים לפני הקב״ה והיו נותנים את קולם שנאמר קולי אל אלקים ואצעקה. אימתי הוא מאזין ביום צרה שנאמר ביום צרתי דרשתי ה׳. בעת צרה ישראל דורשין להקב״ה לכך נאמר מאנה הנחם נפשי. למה היא ממאנת להנחם שאינה יודעת מתי יבוא הקץ תודיעני עתך ואני מתנחמת. משל לאדם שבא להכות את בנו אמר לו עשר רצועות אתה לוקה. הכהו אחת אמר עוד תשע יש לך ללקות הוא מונה והולך עד עשר והיה מתנחם והולך שהיה יודע כמה יש ללקות. כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה מאנה הנחם נפשי למה שאיני יודע את הקץ עד מתי אני לוקה בין העכו״ם (תהלים לט ה) הודיעני ה׳ קצי:

ב אזכרה אלקים ואהמיה. כשישראל מזכירין להקב״ה (מנהמים) [מנחמים] להקב״ה ומעיהם הומים שנאמר (שיר השירים ה ד) דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו. אחזת שמורות עיני איני יכולה לישן שכל שמרותי בלילה אלא מתפעמת אני והולכת. חשבתי ימים מקדם חשבתי לימיו לאותו שבא מקדם זה אברהם שנאמר (ישעיה מא ב) מי העיר ממזרח. חשבתי לימים של אבות חשבתי שנות עולמים ולא מצאתי. אזכרה נגינתי בלילה אלו סנהדרין. האפס לנצח חסדו וכן הוא אומר (תהלים קג יז) חסד ה׳ מעולם ועד עולם ועכשיו הניח. גמר אומר לדור ודור גמר הדבר שאמר (ירמיה טז ה) כי אספתי שלומי מאת העם הזה:

מזמור עח

א משכיל לאסף האזינה עמי תורתי. זה שאמר הכתוב (דברים ד ט-י) השמר לך ושמור נפשך וגו׳ יום אשר עמדת לפני ה׳ אלקיך בחורב. לא כרת הקב״ה ברית עם ישראל אלא בשביל התורה שלא תשכח מפיהם וכן הוא אומר ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל. תורה שנתן להם הקב״ה סם של חיים הוא לישראל וכן הוא אומר (דברים לא כא) כי לא תשכח מפי זרעו. שלא יאמר אדם שאין המזמורות תורה אלא תורה הם ואף הנביאים תורה. וכן אסף אמר הואיל והמזמורות תורה האזינה עמי תורתי. ולא המזמורות בלבד אלא אף החידות והמשלות שהן מושלין תורה הן. וכן הוא אומר אפתחה במשל פי אביעה חידות. וכן הקב״ה אומר ליחזקאל (יחזקאל יז ב) בן אדם חוד חידה ומשול משל. וכן שלמה אמר (משלי א ו) להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם. לפיכך הוא אומר אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קדם. אמרו לאסף אין אתה יודע אמר להם לאו אשר שמענו ונדעם. ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל תורה שנתן הקב״ה לישראל סם רפואה היא שנאמר (משלי ג ח) רפאות תהי לשרך׃

ב הן הכה צור ויזובו מים. כיון שהכה משה את הסלע טיפטפה דם שנאמר ויזובו מים. ואמר רבי יוסי בר חנינא כענין שנאמר (ויקרא טו כה) ואשה כי תזוב זוב דמה. הוי ויזובו מים. ונחלים ישטופו. ששטפו מים הרבה שהיו ליצני הדור אומרים עכשיו אנו מוציאין אותה והיא מתבלעת מיד ויצו שחקים ממעל. אמר רב כהנא בשם רבי זבדי בן לוי מזון אלפים שנה היה המן יורד לישראל בכל יום. אמר רבי שמעון בן יוחאי כתיב כאן ודלתי שמים פתח. והתם כתיב (בראשית ז יא) וארובות השמים נפתחו. תרתין כוי אפתחו לדור המבול ושנו רבותינו משפט דור המבול שנים עשר חדש. וכאן ודלתי שמים פתח הרי שמנה ארובות. מפני שארבע ארובות בדלת ומדה טובה מרובה על מדת פורעניות חמש מאות (אמה) בכפלים. הוי מזון שני אלפים שנה היה יורד להם לישראל בכל יום שנאמר וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו. אמר רבי אחא לא היו קצרי יד בו ומה טעם (משלי י כב) ברכת ה׳ היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה. אמר ר׳ שמעון בן לקיש (שמות טז יד) והנה על פני המדבר דק מחספס. שלא היה אחד נצרך לנקביו מחספס כתיב בלא ו׳ שהיה נבלע ברמ״ח איברים שבאדם שנאמר לחם אבירים אכל איש. דבר אחר לחם אבירים שנעשו מלאכים. אכל איש אלו ישראל שנאמר (דברים כט ט) כל איש ישראל. אמר ר׳ שמעון בן לקיש היו ישראל מתרעמים ואומרים יש לך ילוד אשה אוכל ואינו מוציא ראית מימיך נותן חיטים לתוך הריחים ואינה מוציאה קמח. אמר הקב״ה בטובה שאני עושה להם ושויתי אותם למלאכים הם מתרעמים עלי ואומרים (במדבר כא ה) נפשנו קצה בלחם (שם יד יא) עד אנה ינאצוני מהו בקרבו בבני מעים שלהם שהיו אוכלים ולא היו מוציאים כלום. אמר רבי איבו בשש שעות בא יתרו וירד לו מן בשש שעות כנגד ששים רבוא ובא לו כנגד כל האיברים. הוי לחם אבירים אכל איש. והאיך היה יורד להם המן היתה הרוח מנשבת ומכבדת את המדבר ואחר כך היה יורד הטל עליו שנאמר (שם יא ט) וברדת הטל על המחנה וגו׳. והיו יוצאין כל ישראל ומלקטין אותו עד שלא זרחה השמש שלא ימסה שנאמר (שמות טז כא) וחם השמש ונמס. הוי לחם אבירים. (תהלים סט לג) ראו ענוים וישמחו. שלשה חלקים נחלק ממונו של המן שליש לתלמידי חכמים. שליש למרדכי ואסתר. ושליש לבנין בית המקדש. (שם לד) כי שומע אל אביונים ה׳ אלו ישראל. ואת אסיריו לא בזה אלו עקרות שהקב״ה פוקדן. רבי נחמיה אמר לה סתם. רבי אחא בשם רבי יונתן אמר שלש מפתחות הן. מפתח של רחם. מפתח של תחיית המתים. מפתח של גשמים. ואין משליטן לבריה אלא לידו. של רחם מנין שנאמר (בראשית כט לא) וירא ה׳ וגו׳ ויפתח את רחמה. של תחיית המתים מנין שנאמר (יחזקאל לז יג) וידעתם כי אני ה׳ בפתחי את קבורותיכם. של גשמים מנין שנאמר (דברים כח יב) יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים. וכשהוא רוצה מוסרן לצדיקים. של עקרה נתן לאלישע שנאמר (מלכים-ב ד טז-יז) כעת חיה את חובקת בן. ותהר האשה. של תחיית המתים מסר לאליהו שהחיה בנה של צרפית שנאמר (מלכים-א יז כא) תשב נא נפש הילד. וכתיב (שם) ראו כי חי בנך. וכן אלישע בנה של שונמית שנאמר (מלכים-ב ד לד) וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וגו׳. וכן (יחזקאל לז א-ג) היתה עלי יד ה׳. התחיינה העצמות האלה. ונתן מפתח של גשמים לאליהו שנאמר (מלכים-א יז א) אם יהיה השנים האלה טל ומטר. וכשבקש פתח לה שנאמר (שם יח א) לך קרא אל אחאב ואתנה מטר. הוי כי שומע אל אביונים ה׳. אמר ר׳ לוי בשם רבי שמואל בר נחמני מהו (תהלים קיח ז) ה׳ לי בעוזרי אני יודע מה עשה לעוזרי. אני אראה בשונאי. אין לך אדם שאתה מסייעו כמשה ואהרן ועל ידי שאמרו שמעו נא המורים לא נכנסו לארץ. הוי ובחורי ישראל הכריע מכף זכות לכף חובה׃

ג בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו. רבי ברכיה ור׳ שמעון בן יוסי בשם ר׳ מאיר אומרים הראה הקב״ה ליעקב סולם והיתה בבל עולה שבעים ויורדת. מדי חמשים ושנים ויורדת. יון מאה ושמונים ויורדת. אדום עולה יותר מדאי והיה רואה ומתירא. אמר לו הקב״ה (ישעיה מד ב) אל תירא עבדי יעקב. כשם שנפלו אלו כך יפלו אלו. אמר לו הקב״ה ליעקב עלה גם אתה. אמר לפניו רבון העולם מתירא אני שלא אפול. אמר לו הקב״ה חס ושלום אל תירא. ומנין אתה אומר שהראהו הקב״ה ליעקב בית המקדש בנוי וחרב וקרבנות מוקרבין וכהנים משרתים ושכינה מסתלקת שנאמר (בראשית כח יב) ויחלום והנה סולם. אין חלום אלא שיש לו פתרון. הנה סולם זה בית המקדש. וראשו מגיע השמימה אלו הקרבנות שמקריבין וריחן עולה לשמים.

והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו אלו הכהנים שעולים ויורדים בכבש שנקראו מלאכים שנאמר (מלאכי ב ז) כי מלאך ה׳ צבאות הוא. (בראשית כח יג) והנה ה׳ נצב עליו (עמוס ט א) ראיתי את ה׳ נצב על המזבח. אמר רבי שמעון ברבי יוסי רבי מאיר היה דורש בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו שאילו עלה ולא ירד עוד לא היה לו להשתעבד השעבוד הזה שאנו משועבדים׃

ד ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה. רבי ור׳ נתן. רבי אומר מתשעה באב היו מתים. רבי נתן אומר היו מתלקטין כל השנה שנאמר ושנותם בבהלה. אם הרגם ודרשוהו ושבו ושחרו אל אפילו אם הורג אותנו לו אנו מקוים ולו אנו בעיין. הוי ושבו ושחרו אל. ויפתוהו בפיהם וגו׳ ולבם לא נכון עמו ואף על פי כן והוא רחום יכפר עון׃

ה והוא רחום יכפר עון. אמר רבי סימון זה שאמר הכתוב (ירמיה י כד) יסרני ה׳ אך במשפט. אינו אומר אלא אך במשפט אך מיעוט הוא. וכאן נמי לא יעיר כל חמתו. כל חמתו אינו מעיר אבל מעיר הוא מקצת. ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב סברי דאמרי אינשי דלית מתין חיין שאמר רוח הולך ולא ישוב אלא זה יצר הרע שהוא הולך עמו בשעת מיתה ואינו שב עמו בשעה שיעלו המתים כמה שנאמר כמה ימרוהו במדבר. תמו במדבר שנאמר (במדבר יד לה) במדבר הזה יתמו. ומתנחמים במדבר שנאמר (הושע ב טז) הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר. אמר ר׳ חנינא כאיניש דאמר אנא מחי לברי. כך אמרו ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם אל ישלוט בנו אדם אתה הוי דן אותנו. הוי וקדוש ישראל התוו. המכות היו נרשמות בגופן. הוי אשר שם במצרים אותותיו ומופתיו בשדה צוען. המכות היו שפותות בהן. רבי יהושע בן קרחא בשם ר׳ שמעון בן יוחאי ורבנן תנו שבעה ימים היה מתרה בהם ועשרים ושלשה ימים המכה היתה עושה בהן. ושבעה ימים בין מכה למכה שנאמר (שמות ז כה) וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה׳׃

ו ויהפוך לדם יאוריהם. בתחלה היו ממלאין בספלים ביחד ונמצא לישראל מים בספל ולמצרים דם וחוזרין והיו ממלאין מים בספל והיה המצרי אומר לישראל נשתה אני ואתה ביחד ושניהם היו נותנין פיהם בספל והיה ישראל שותה מים והמצרי דם. אמר רבי אבין כל המים שהיו המצריים שותין היו לוקחים אותן בדמים מישראל ומשם העשירו. שאם היה לוקחו בלא דמים היה נהפך לדם. רבי יוסי אומר מן הדא (שמות ג כב) ושאלה אשה משכנתה׃

ז ישלח בהם ערוב. ר׳ יהודה אומר נשריתא. רבי נחמיה אומר ערוב מלמטן. דובין וארויות ונמרים מלמעלן. רבי נתן אומר מלמעלן ערוב נרגזין ראות ועורבין ועופות. מלמטן אריות ונמרים וזאבים. רבי חמא ור׳ יהושע שניהם אומרים מין חיה הוא ושמו פנחרין והביאו הקב״ה. רבי יאשיה אמר העריב עליהן את המאורות. אמר ריש לקיש אמר הקב״ה לפרעה אתה בקשת לערבב זרע אברהם אוהבי אני מערבבך מן העולם שנאמר ישלח בהם ערוב ולא ערבוביא בלבד אלא וצפרדע ותשחיתם. אמר ר׳ יוחנן כל מקום שהיו רובצין שם מים היו נעשו צפרדעים והיו רואין ועולין לתוכו והיו אומרים אנו שלוחן של מי שאמר והיה העולם והסיפין נבקעין מפניהם. א״ר יהודה בשם רבי זה אחד מן הדברים שהשליט הקב״ה את הרך בקשה. ואלו הן - עכברים של פלשתים שנאמר (שמואל-א ה ו) ויך אותם בטחורים. היה הפלשתי יושב על הספל של נחושת כיון שהיה עולה נבקע הספל מאליו והיה עולה ושומט את בני מעיו. וכן הצרעה בימי יהושע שהיו יוצאין אמוריין ונכנסין עליהן ומקישות לו אחת לתוך עינו אחת ואחת לתוך עינו אחרת שנאמר (דברים ז כ) וגם את הצרעה ישלח. וחץ נעמן שהכה את אחאב ונכנס לתוך השריון והכהו שנאמר (מלכים-א כב לד) ואיש משך בקשת לפי תומו ויך את מלך ישראל. והאבן שהשליך דוד וטבע במצחו של גלית שנאמר (שמואל-א יז מט) ותטבע האבן במצחו. ושרשי תאנה רכין שבוקעין את הצור. אמר ר׳ ברכיה בר חנינא בשם ר׳ יהודה שרשי חטים בוקעים בארץ חמשים אמה ושרשי תאנה רכין בוקעין בצור חמשים אמה. אר״י בר חייא אף שיני אריות מה כתיב (דניאל ו כה) לא מטו עד ארעית גובא עד די שלטו אריותא בהון. והשמיר שהוא כמין שעורה נתון לתוך כלי של עופרת מלא מוכין או מלא סובין ואם היה נותנו אפילו על ההר או על הצור היה יורד ובוקע למטה. ובו חלק שלמה כל אבני מזבח שכתוב בהן (דברים כז ה) לא תניף עליהן ברזל. ומי הביאו הנשר. ואמרי לה לא הביאו הנשר אלא כדכתיב (קהלת ב ח) עשיתי לי שרים ושרות אלו מיני זמר. ותענוגות בני האדם אלו בריכות של מים. שידה ושידות אלו מרחצאות. הכא תרגימו שידה ושידתין. ולמאי מתבעי להו אמר להו לרבנן היכי לעביד דבעינא למבנייא בית מקדשא. אמרו ליה אי אית לך שמירא שבו פסל משה אבני אפוד את יכיל למיעבד זיל אייתי שידא ושידתין וכבשינהו אפשר דידעי ומגלי לך. אזל אייתינהו אמרו ליה אנן לא ידעינן ליה דילמא אשמדאי מלכא דשידי ידע. אמר להו היכא איתיה אמרו ליה בטור פלן וכרית ליה גובא ומלייה מיא ומכסי ליה בטינרא וחתים בגושפנקיה וכל יומא סליק למתיבתא דרקיעא ונחית וגמר למתיבתא דארעא וכיון דגמיר אתי וסייר לגושפנקיה ומגלי ליה ושתי והדר מכסי ליה וחתים ליה. אזל שדריה לבניהו בן יהוידע ריש דסנהדרי ויהב ליה עיזקתא דחקיק עליה שם ושושילתא דחקיק עליה שם וגבבא דעמרא וזיקי דחמרא. אזל כרא בירא מתתאי ושפך לחמרא וסתם ליה וסליק ויתיב ליה באילנא. כי אתא סיריה לגושפנקיה גלייא אשכחיה חמרא. אמר כתיב (משלי כ א) לץ היין הומה שכר. וכתיב (הושע ד יא) זנות יין ותירוש יקח לב. לא אשתי כד צחי טובא ולא סגי ליה אמר כתיב (תהלים קד טו) ויין ישמח לבב אנוש. אישתי ורוה וגני. אתא בניהו שדא עליה שושילתא דחקיק עליה שם כי איתער הוה קא מפרזיל. אמר ליה בניהו שמא דמרך עלך

ונקטיה. כד נקיט ואתי בהדיה מטא ההוא דיקלא שדיה מטא ביתא שדייה. כי מטו ההוא גובא דארמלתא נפקא לאפיה ואיחננא ליה כפא לקומתיה איתבר גרמא מיניה אמר היינו דכתיב (משלי כה טו) לשון רכה תשבר גרם. חזא להיא חדותא דהוו ממטן ליה בכי. חזא ההוא רויא דקא טעי באורחא ואסקיה. חזא ההוא סמיא דהוה קא טעי באורחא אסקיה. חזא ההוא גברא דאמר לאושכפיה עביד לי מסאני לשב שנין חייך. חזא ההוא קיסמא דקסים אריפתא חייך. כי מטו להתם לא עיילוה לקמיה דשלמה עד תלתא יומי. יומא קמא אמר להו מאי טעמא לא קא בעי לי מלכא אמרו ליה אנסייה משתייא. שקל לבינתא אותבה אחבירתה. אתו אמרו ליה לשלמה אמר להו הכי קאמר לכו הדור אשקויה. למחר אמר להו מאי טעמא לא קבעי לי מלכא אמרו ליה אנסייה מיכלא. שקל לבינתא אותבה אארעא. אתו אמרו לשלמה אמר להו הכי קאמר לכו עקרו תכא מקמיה. לסוף תלתא יומי עיילוה לקמיה משח קניא ארבע גרמידי שדייה לקמיה. אמר ליה מכדי כי מיית ההוא גברא לית ליה אלא ארבע גרמידי השתא כבשת ליה לכולי עלמא ולא שבעת עד דכבשת לי לדידי. אמר ליה לא בעינא לך מידי אלא קא בעינא למבנייה לבי מקדשא וקא מבעי ליה שמירא. אמר ליה לדידי לא מסר לי אלא לשרא דימא ולא יהיב ליה אלא לתרנגולא ברא דמהימן אשבועתא. ומאי עביד ליה ממטי ליה לטורא דלית בה יישוב ומנח ליה אטינרא דטורא ופקע טורא ונפיק ביזרוני ומעייל להתם ושרית לאקדוחי והיינו דמתרגמינן נגר טורא. בעו בקינא דתרנגולא ברא דאית ליה בני וחפיוה לקיניה בזוגיתא חיורתי כי אתא למיעל לא מציא אזלא אייתי שמירא אותבא עליה רמו קלא ביה שדייה ושקליה אזלא חנקה נפשיה אשבועתא. כי אתא אמר ליה אימא לן כל אילין מלייא דתמיהא דעבדת באורחא. מאי טעמא כי חזית ההוא סמיא דהוה קא טעי אסיקתיה. אמר ליה דמכרזי עליה ברקיעא דצדיק גמור הוא ומאן דעבד ליה נייח נפשא זכי לעלמא דאתי. ומאי טעמא כי חזית ההוא רויא אסיקתיה אמר ליה דרשע גמור הוא ואמינא אשבקיה דליכול עלמיה. מאי טעמא כי חזית להההוא חדותא בכית. אמר ליה דמית גברא בגו תלתין יומין ובעיא למינטרא ליבם תליסר שנין. ומאי טעמא כי חזית להההוא גברא דקאמר לאושכפא עביד לי מסאני לשב שנין חייכת. אמר ליה ההוא גברא לית ליה שב יומין בעלמא ומסאני לשב שנין בעי. ומאי טעמא כי חזית להההוא קיסמא חייכת. אמר ליה דהוה יתיב אבי גזי לקסום מאי דאיכא תותיה לא ידע מילתא אחרינא ידע. שהייה גביה עד דבנייה לבי מקדשא יומא חד הוה יתיב לחודיה אמר שלמה כתיב (במדבר כג כב) כתועפות ראם לו. ואמרינן כתועפות אלו מלאכי השרת. ראם אלו השדים. מאי רבותיהו מינן. אמר ליה שקול שושליתא מינאי והב לי עזקתא דחקיק עלה שם ואחוי לך. שקל מיניה שושילתא ויהב ליה עזקתא ובלעא אותבא לחדא גפא בארעא וחדא גפא ברקיעא פתקיה ארבע מאה פרסי כל היכא דהוה קא מטי הוה קאמר (קהלת א יב) אני קהלת הייתי מלך. אמרי מכדי שטיא חדא מלתא לא סריך מאי האי דקאמר. אתו אמרו ליה לבניהו בן יהוידע קא בעי לך מלכא אמר להו לא. שלחו להו למלכוותא קא אתי מלכא לגביהו אמרה להו אין ובמוקי קא אתי וקא תבע נמי לבת שבע אימיה. כיון דשמעו הכי אתיוה לשלמה והבו ליה עיזקתא דחקיק עליה שם ושושילתא דהוה עלה שם כד הוה עייל חזייה ופרח ואפילו הכי הוה ליה בעיתא מיניה שנאמר (שיר השירים ג ז) הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה. רב ושמואל חד אמר מלך וחדיוט היה. וחד אמר מלך והדיוט ומלך:

ח וצפרדע ותשחיתם שנאמר (שמות ח ב) ותעל הצפרדע. צפרדע אחת היתה והיתה מסעת ועולה לעשות שליחותה. הוי וצפרדע ותשחיתם. מהו ותשחיתם כענין שנאמר (ויקרא כב כה) כי משחתם בהם מום בם. יהרג בברד גפנם. רבי הונא בשם ריש לקיש אמר בפילקין היה יורד הברד וקוטע כל האילנות. א״ר יוחנן מן הדא דריש לקיש את שמע תרין. בחנמל בא חן ומל:

ט ויסגר לברד בעירם. כיון שהיה הברד עתיד לבוא אמר משה לפרעה (שמות ט יט) שלח העז את מקנך. אמר פרעה וכי עכשיו אנו באים לשמוע דברים של בן עמרם. אמר ר׳ רעיא בדייתי מה דהוה חד שרביט הוה מחי לה ומשתברא ליה. כיון שבא הברד נעשה ככותל זה בפני צאנו. הוי ויסגר לברד בעירם. ולא היו יכולים להלוך והיה המצרי אומר אוי לו לאותו האיש מהו עושה נוטלה ושוחטה להאכיל בניו ממנה. כיון ששחטה היה נוטל בשרה על כתפו והיה העוף יורד וחוטפה מעל כתפו שנאמר ומקניהם לרשפים. כענין שנאמר (איוב ה ז) ובני רשף יגביהו עוף:

י ישלח בם חרון אפו. ר׳ יוסי הגלילי אומר עשר מכות לקו המצריים במצרים שנאמר (שמות ח טו) אצבע אלקים הוא. כמה לקו באצבע עשר מכות. אמור מעתה בים לקו חמשים מכות שנאמר (שם יד לא) וירא ישראל את היד הגדולה. היד חמש אצבעות. ר״א אומר (ארבעים מכות שנאמר (שם ח טו) אצבע אלקים היא). טטרגון היה על כאו״א הרי ארבעים מכות במצרים. ועל הים לקו מאתים מכות. שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה עברה אחת. וזעם שתים. צרה שלש. משלחת מלאכי רעים ארבע. הרי מאתים מכות שלקו על הים שנאמר (שם יד לא) וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים. ר׳ עקיבא אומר במצרים לקו חמשים מכות על כל אחת ואחת חמש שנאמר (תהלים כב א) אלקים נצב בעדת אל. פינטיגון היא ונאמר (שמות ח טו) אצבע אלקים היא. וראשי האצבע עשר הרי חמשים. ועל הים לקו מאתים וחמשים מכות שנאמר ישלח בם חרון אפו. חרון אפו אחת. עברה שתים. זעם שלש. צרה ארבע. משלחת מלאכי רעים חמש:

יא יפלס נתיב לאפו. ר' הונא בשם ר' איבון אומר כל מכה ומכה שהיתה באה על המצריים במדה במשקל היא באה עליהן. לא חשך ממות נפשם. (דבר אחר) אמר ר' יהושע בן לוי כל מכה שהיתה באה עליהן דבר שפע עליהן. וחייתם לדבר הסגיר. ויך כל בכור במצרים. אמר רבי אבא בר אחא בכור לאיש בכור לאשה בכור לבהמה בכור לכל ואם לא היה לו בכור אפוטרוטפוס שבבית מת שנאמר (שמות יב ל) כי אין בית אשר אין שם מת:

יב ויסע כצאן עמו. מה הצאן הזו אין מתקינין להן איפוסיהן כך ישראל (שם טז ד) ויצא העם ולקטו. מה הצאן הזו מחבלת את האילנות ואין בעליה מעלים עליה כך ישראל. אי מה הצאן הזו גזזה וצמרה ושטפה של בעליה כך ישראל. אמר רבי יוחנן בשם רבי אליעזר בשם רבי יוסי הגלילי (יחזקאל לד לא) ואתנה צאני צאן מרעיתי צאן לעונשין. אדם אתם לקבל שכר. ר' שמעון בשם ר' יוסי בן קצרתא ור' יודן אמרי לה בשם ר' יהושע בן לוי באיזה צאן. בצאן של יתרו. באיזה עדר בעדר של יתרו. מה עדר וצאן של יתרו מן היישוב למדבר כך ישראל. מה הצאן הזו נמשכת אחר בעליה כך ישראל נמשכין אחר משה ואהרן שנאמר (שמות טו כב) ויסע משה את ישראל מים סוף:

יג ויביאם אל הר קדשו זה בית המקדש. ויפילם בחבל נחלה וישכן באהליהם. שכינס ישראל באהליהם של שלשים ואחד מלך. ויטוש משכן שילה. כתוב אחד אומר (שמואל-א א כד) ותביאהו בית ה' שילה. וכתוב אחד אומר ויטוש משכן שילה. בית מלמטן אבנים ויריעות מלמעלן. רבי זעירא אומר קרשים היו שנאמר ויטש משכן שילה. ויתן לשבי עזו זה הארון:

יד בחוריו אכלה אש זה נדב ואביהוא. אבא חנן אומר נדב ואביהוא שחצנין. שהיו אומרים אנו בני כהן גדול דודנו מלך אחי אמנו נשיא אנו סגני כהונה אי זה אשה ההוגנת לנו. לכך בחוריו אכלה אש. ומפני מה על כי בתולותיו לא הוללו:

טו כהניו בחרב נפלו זה חפני ופינחס. ויקץ כישן ה'. אמר רבי ברכיה בשם רבי אלעזר עד שלא יבוא הקץ הקב"ה כישן עושה עצמו כביכול ויקץ כישן. אבל כשיבוא הקץ כגבור מתרונן מיין:

טז ויך צריו אחור. אמר ר' יצחק בר מריון חרבו של הקב"ה שש עשרה פנים יש לה שנאמר (יחזקאל כא כא) התאחדי הימיני השימי השמאילי. התאחדי ארבעה. הימיני ארבעה. השימי ארבעה. השמאילי ארבעה. הרי שש עשרה:

יז ויבחר בשבט יהודה את הר ציון אשר אהב. רבי הוה יתיב ופשיט כל החופות בגבולו של בנימין הן. א"ר שמעון ב"ר לר' חייא והא כתיב וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר. אמר ליה ודא מסייע ליה לאבוה. מה בחירה שנאמרה בשבט יהודה לא נאמר אלא בבנימין. אף מאיסה שנאמרה בשבט יוסף אינה אלא בשבט בנימין:

יח ויבן כמו רמים מקדשו. כשהיה דוד רועה את צאן אביו. במזמור כ"ב. לכך ויבן כמו רמים מקדשו. ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן. א"ר יהושע הכהן מה ממכלאות צאן שהיה דוד כולה אלו מפני אלו מוציא את הגדיים ומאכילן ראשי עשבים ומוציא את התיישים ומאכילן אמצען של עשבים ומוציא את הזקנות ומאכילן עיקרן של עשבים. אמר הקב"ה הואיל ויודע (לראות) [לרעות] צאן ירעה את צאני אלו ישראל שנאמר (יחזקאל לד לא) ואתנה צאני צאן מרעיתי:

יט וירעם (בתום) [כתום] לבבו. ר' אבהו בשם ר' יוחנן אומר ישב וחשב שלא יהיה משמר נוטל עם חברו בשדה אחוזה. א"ר יודן משקלס דוד להקב"ה בכל מיני קלוסין מהו אומר בסוף (תהלים קמד כא) תהלת ה' ידבר פי תהלה לקלוסו של הקב"ה:

מזמור עט

א מזמור לאסף אלקים באו גוים בנחלתך. זה שאמר הכתוב (איכה ד יב) לא האמינו מלכי ארץ כל יושבי תבל. מי היה מאמין שירושלים נכבשת ביד השונאים מאחר שנעשו בה כל הנסים בימיו של סנחריב. בוא וראה בשעה שבא גדוד עמלק על ציקלג ושרפה ושבה כל מה שהיה בתוכה כיון שבא דוד ומצאה שרופה התחיל מצטער הוא ואנשיו מהו אומר לפני הקב"ה (שמואל-א ל ח) הארדף אחר הגדוד הזה. אמר לו רדוף. וכן עשה הלך ומצא אותן והרגן שנאמר (שם יז) ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתו. אסא לא עשה כן אלא אמר אסא לפני הקב"ה רבונו של עולם אין בי כח לרדוף אחרי מלך הכושי. מה עשה הקב"ה (דברי הימים-ב יד יא) ויגוף ה' את הכושים לפני אסא. עמד יהושפט ואמר רבונו של עולם אין בי כח לרדוף אחריהם ולעשות עמהם מלחמה אלא נהיה עומדים אנחנו ואתה רודף אותם. וכן עשה הקב"ה שנאמר (שם כ כב) ובעת החלו ברנה ותפלה נתן ה' מארבים. מה עשה הקב"ה הלבישן איספקלריא המאירה ורואין אלו את אלו. עמד חזקיה בשעה שבא סנחריב ואמר אין בי כח לרדוף ולא לראות מלחמה אלא בשעה שאני ישן על מטתי אתה נלחם בעדינו. אמר הקב"ה אני עושה כן אתה ישן על מטתך ואני עושה מלחמה בשבילך שנאמר (שמואל-ב יט לה) ויהי

בלילה ההוא וגו׳ ויך ה׳ במחנה אשור. והלכו מעליהן ומכל אלו האוכלוסין מאה ושמונים וחמשה אלף וכולן דוכסין ואפרכים חוץ מן אוכלוסיהון. אמרו רבותינו לא נשתייר מהם אלא אלו שנאמר (ישעיה ח ח) והיה מוטות כנפיו מלא רוחב ארצך עמנו אל. והמוטה של תרנגול אחד משש בכנפיו. וכל אותן מתו. וכמה נשתיירו מהן רב אמר עשרה שנאמר (שם י יט) ונער יכתבם. וכמה נער כותב י׳. הוי עשרה נשתיירו מהן. ר׳ אליעזר אומר ששה נשתיירו מהן ומה נער כותב ו׳. רבי יהודה אומר חמשה שנאמר (שם יז ו) ונשאר בו עוללות כנוקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר. הוי חמשה נשתיירו מהן. רבי תנחום בר חייא אמר תשעה שנאמר (שם) ארבעה חמשה בסעיפיה. הרי תשעה נשתיירו מהן. ר׳ תנחום אומר ארבעה עשר. שנים שלשה הרי חמשה. ארבעה חמשה הרי תשעה. הרי ארבעה עשר. ונבוכדנצר היה אחד מהן כיון שהכעיסו אנשי ירושלים ביקש הקב״ה להעלות נבוכדנצר ויחריב את ירושלים ולהגלות את ישראל מן הארץ שנאמר (ירמיה מג י) הנני שולח את נבוכדנצר עבדי ואת כל עמו ירושלים. אמר רבי לוי שמונה עשרה שנה היתה בת קול מכרזת לתוך ביתו של אותו רשע עבדא בישא סק וחרוב ביתא דמרך דבני מרך לא שמעין ליה. והיה מתירא לעלות שהיה יודע מה הגיע לסנחריב בימי חזקיה ולא היה מאמין שהקב״ה מחריב את ירושלים שנאמר (איכה ד יב) לא האמינו מלכי ארץ. מה עשה עמד לו מקסם לידע אם לעלות אם לאו שנאמר (יחזקאל כא כו) כי עמד מלך בבל על אם הדרך על ב׳ הדרכים לקסם קסם. שהיה זורק את החץ לשם אנטוכיא או לשם צור או לשם לודקיא והיה החץ נשבר. וכשהיה זורק לשם ירושלים לא היה נשבר והיה יודע שהיא חריבה בידו. כיון שראה כן אסף התחיל אומר לפני הקב״ה רבונו של עולם מי היה מאמין שיכנסו השונאין בירושלים ומחריבין אותה מקום שלא היתה שולט בו היד. הרי אני רואה שנכנסו וטמאו את מקדשך ופיגרו את בניך באו גוים בנחלתך. הוי כי לא האמינו מלכי ארץ׃

ב מזמור לאסף אלקים באו גוים בנחלתך. וכי מזמור היה לו לומר אינו אלא בכיה. וכיוצא בו אתה אומר (שמואל-ב טו ל) ודוד עולה במעלה הר הזיתים עולה ובוכה. וכתיב מזמור. זה שאמר הכתוב (משלי כא טו) שמחה לצדיק עשות משפט. הצדיקים פורעין חובו ומזמרין להקב״ה. וכן אסף אומר מזמור לאסף אלקים. משל למלך שהיה לו בן והיה קשה ולא היה שומע לאביו מה עשה המלך כיון שכעס נכנס לחופתו של בנו והיה מחתך ומקרע ומשליך לאשפה עד שנקרע כולו והשליך הבן משם. אמר המלך לא יפה עשיתי שקרעתי חופתו של בני שאני יכול לעשות יותר יפה הימנה ולא הרגתיו בחמתי שאם הרגתיו בחמתי בן אחי יורש אותי ומוטב שיירשני בני. כך אמר אסף לא יפה עשה הקב״ה שהפיג את חמתו בעצים ובאבנים ולא בבניו. וכן הוא אומר (איכה ד יא) כלה ה׳ חמתו. במה ויצת אש בציון. לכך אמר אסף הנחת אותם ליכנס ולא כתבת בתורה (במדבר א כא) והזר הקרב יומת. ולא הזר בלבד אלא בני אהרן קדושים נכנסו להקריב ונשרפו. וכן עוזיה לא נכנס אלא לכבודך להקטיר קטרת לפניך ויצא מצורע ולא עוד אלא שרעשה הארץ. ואלו הערלים הנחתם שיכנסו. אמר לו הקב״ה הללו נכנסו שלא ברשות לפיכך פגעתי בהם. אבל אלו נכנסו ברשות ואני צויתי אותם שיכנסו שנאמר (ירמיה א טו) הנני קורא לכל משפחות הארץ. אמר הקב״ה מה עשו שמו את ירושלים לעיים ואני מחדשה שנאמר (ישעיה ס יז) תחת הנחשת אביא זהב. אמר לפניו רבונו של עולם הרי את מחדש את אלו בניך שנהרגו מה תעשה שנאמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך. וכי חסידים היו והלא כתיב (ירמיה ה ח) סוסים מזוינים משכים היו איש אל רעהו ילצהו. אמר אסף כיון שנעשה בהן דין חסידים היו. וכן הוא אומר (דברים כה ב) והיה אם בן הכות הרשע. בתחלה נקרא רשע ואחר שנקלה נקרא אחיך שנאמר (שם) ונקלה אחיך לעיניך׃

ג שפכו דמם כמים. כדם בהמה שנאמר (שם יב כד) על הארץ תשפכנו כמים. בשר חסידיך לחיתו ארץ להודיע שאפילו העצמות לא היו מניחין לקבור. אם חייב אדם לחבירו מאה מנה אומר לו תן לי מעותי אמר לו אין לי מה יש לו עליו לעשות הואיל ואין לו ממה לפרוע. אבל הקב״ה אינו כן גובה מן הנפש יצאה הנפש גובה מן הבשר. וכן הוא אומר (ישעיה י יח) מנפש ועד בשר יכלה. אין לו נפש ובשר גובה מן העצמות. וכן הוא אומר (ירמיה ח א) בעת ההוא נאם ה׳ יוציאו את עצמות מלך יהודה. ולא עוד אלא שמחרפים אותנו שנאמר היינו חרפה לשכנינו. ולא עוד אלא שהם אומרים אין אנו אשמים עליהם שנאמר (שם נ ז) אמרו לא נאשם. וכתיב (זכריה יא ה) ומוכריהם יאמר ברוך ה׳ ואעשיר׃

מזמור פ

א למנצח אל שושנים. רועה ישראל האזינה. זה שאמר הכתוב (שיר השירים ב ב) כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות. אמר רבי אחא אמר הקב״ה הרטיבו מעשיכם כשושנה הזאת. אמרו רבותינו הפרשה הזאת בימי יואל בן פתואל נתקיימה. ורבנן אמרי למה נקרא שמו פתואל שהיה מסלסל בשערו כבתולה. ר׳ יהושע הכהן בר נחמיה בשם רבי יצחק אמר אמר הנביא כלום אתה דן את האדם אלא שהוא אומר לא חטאתי שנאמר (ירמיה ב לה) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי. (שמואל-א ז ו) ויאמרו שם חטאנו לה׳. (שם ח ב) ויהי שם הבכור יואל. וכתוב אחד אומר (דברי הימים-א ו יג) שם הבכור אביה. ר׳ יהודה בר סימון ורבנן אמרי מה זה היה רשע אף זה היה רשע. ר׳ יהודה אומר משנהו כלאב ששינה את מעשיו. אמר רבי אחא הוא יואל הוא אביה׃

ב רועה ישראל האזינה. מה שנת הגאולה פרנסה אף שנת הפרנסה גאולה. ומה הפרנסה בכל יום אף הגאולה בכל יום. ומה הגאולה פלאים אף הפרנסה פלאים. א״ר שמואל בר נחמני ואף הפרנסה גדולה מן הגאולה. שהגאולה על ידי מלאך שנאמר (בראשית מח טז) המלאך הגואל אותי מכל רע. והפרנסה על ידי עצמו שנאמר (שם טו) האלקים הרועה אותי. הוי רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף. מה יוסף כינס משנת השובע לשנת הרעב אף אתה כונס אותנו מחיי העולם הזה לחיי העולם הבא. מה יוסף כלכל את אחיו לפי מעשיהם שנאמר (שם מז יב) לחם לפי הטף. אף אתה כלכל אותנו לפי מעשינו. אמר ר׳ תנחומא בשם ר׳ אבין מה יוסף גמלו אותו אחיו רעות והוא גמלם טובה אף אנו גמלנו אותך רעות כביכול שעברנו על מצוותיך. אתה גמול לנו טובות. הוי נוהג כצאן יוסף:

ג לפני אפרים ובנימין ומנשה. חמשה דברים ישנים בעולם. הגבורה שנאמר עוררה את גבורתך. והקשת שנאמר (חבקוק ג ט) עריה תעור קשתך. והחרב שנאמר (זכריה יג ז) חרב עורי על רועי. והזרוע שנאמר (ישעיה נא ט) עורי לבשי עז זרוע ה׳. והקנאה (שם מב יג) כאיש מלחמות יעיר קנאה. הוי לפני אפרים [ובנימין] ומנשה וגו׳. ולכה לישועתה לנו. אמר רבי חלקיה בשם ר׳ אבהו ולכה מלא כתיב שכל הישועה שלך היא. אלקים השיבנו והאר פניך ונושעה. אמר רבי אין לנו אלא הארת פניך:

ד האכלתם לחם דמעה וגו׳. ר׳ אלעזר אומר שלש דמעות הוריד עשו הרשע מעינו. א׳ מעינו הימין וא׳ מעינו השמאל והשלישית קשורה בעינו שנאמר ותשקמו בדמעות שליש. שלש אינו אומר אלא שליש. ר׳ ברכיה אומר שליש דמעה הוריד לכך בדמעות שליש אחד משליש דמעה. רבי אבין אמר ואית דאמרי משמיה דרבי שמלאי אמרה כנסת ישראל רבון העולמים בזכות שלש דמעות שהוריד אותו רשע השלטת אותו בכל העולם ונתת לו שלוה בעולם הזה. לכשתבוא לראות עלבון בניך שעיניהם זולגות בכל יום ודמעתם תדירה כלחם כענין שנאמר (תהלים מב ד) היתה לי דמעתי לחם וגו׳. על אחת כמה וכמה שתמלא עליהם רחמים:

ה גפן ממצרים תסיע. מה הגפן הזה בוצרין אותה והיא שותקת דורכין אותה והיא שותקת ובסוף היין שלה משתה לאדם ומפלת אותו. כך ישראל לאומות העכו״ם. ומה הגפן הזה משליכין עליו גולגליות וארנוניות וסוף משהיין עולה על ראשו הוא לוקה על ראשו. כך ישראל שנאמר (ירמיה ב ג) קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתו וגו׳. למה פרצת גדריה. כשם שהכרם הזה שנפרץ הכל עולין בו ובוזזין אותו. כך ישראל בבל מדי יון אדום בא שלטון בוזזו בא שר צבא בוזזו שנאמר וארוה כל עוברי דרך:

ו יכרסמנה חזיר מיער. זה המלך. וזיז שדי ירענה זה איסרטקולין. דבר אחר יכרסמנה חזיר מיער העי״ן תלויה. אם זכית מיאור. מה דגים שביאור אין עין הרע שולטת בהן שנאמר (בראשית מח טז) וידגו לרוב. כך ישראל. ואם לאו מיער. מן חזירתא דחורשא. כיוצא בדבר אתה אומר (ישעיה כא א) משא מדבר ים. אם ים למה מדבר ואם מדבר למה ים. אלא אם זכיתם הרי הם כחיות הים שהן עולות ליבשה מיד מתות. ואם לאו הרי הם כחיות מדבר. הוי מדבר ים. דבר אחר מדבר ים אלו העכו״ם שנמשלו כחיות הים. הדא הוא דכתיב (דניאל ז ג) ארבע חיון רברבן סלקן מן ימא. ר׳ פנחס ור׳ חלקיה בשם ר׳ סימון אמר לא פירש נביא בשביל מלכות רביעית אלא משה ואסף. משה אמר (ויקרא יא ז) את החזיר כי מפריס פרסה הוא. מה החזיר פורס טלפיו כלומר ראו שאני טהור. כך עשו הרשע גונב וגוזל וחומס ומראה כאילו הם דינים של אמת. אסף אמר יכרסמנה חזיר מיער. רבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון אמרי מעשה היה בשלטון אחד שדן ביום אחד מכשפין ונואפים ורוצחין. ואמר לסנקליט שלו שלשתן עשיתי בלילה אחת. הוי יכרסמנה חזיר מיער:

ז אלקים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקוד גפן זאת וכנה אשר נטעה ימינך. ר״נ בשם ר׳ יעקב דקסרין אמר אותו שאמר לאברהם (בראשית יח י) שוב אשוב אליך. תהי ידך על איש שאמרת (שם טו ה) הבט נא השמימה. וראה ופקוד (שם כא א) וה׳ פקד את שרה. שרופה באש כסוחה. ר׳ שילה ורבנן חד אמר שרופה כסוחה. ואחרינא אמר אינו אומר עקורה אלא כסוחה וכל דבר שנכסח מחליף. וכנה אשר נטע ימינך. תהי ידך על איש ימינך. תהי ידך מגנת על איש ימינך. רבי יצחק אמר תהי ידך מצויה להפרע מעשו הרשע אותה שבועה שנשבעת לו בימינך שנאמר (בראשית כז לט) משמני הארץ יהיה מושבך. על בן אמצת לך ולא נסוג ממך שנאמר (שמואל-א יב כב) לא יטוש ה׳ את עמו. ה׳ אלקים צבאות השיבני. אמר ר׳ יוחנן אנו אין לנו אלא הארת פניך הושיענו ונושע:

מזמור פא

א למנצח על הגתית לאסף הרנינו לאלקים עזנו. זה שאמר הכתוב (במדבר כג כא) לא הביט און ביעקב. מה ראה בלעם להזכיר ליעקב ולא לאברהם ולא ליצחק. ראה שיצא פסולת מאברהם ישמעאל וכל בני קטורה. וראה שיצא מיצחק עשו ואלופיו. אבל יעקב כולו בקדושה שנאמר (בראשית מט כח) כל

אלה שבטי ישראל שנים עשר. הדא הוא דכתיב (שיר השירים ד ז) כולך יפה רעיתי ומום אין בך. לפיכך לא הזכיר אלא יעקב לבדו. הוי (במדבר כג כא) לא הביט און ביעקב. אמר אסף הואיל וכל האבות יש בהן פסולת ויעקב אין בו פסולת איני מזכיר אלא יעקב לבדו. הריעו לאלקי יעקב. דבר אחר למה הזכיר יעקב מכל האבות. שנו רבותינו במדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר (ישעיה כז ח) בסאסאה בשלחה תריבנה. אין לי אלא סאה תרקב וחצי תרקב מנין שנאמר (שם ט ד) כל סאון סואן ברעש. אין לי אלא דבר שבמדה שבמנין מנין שאפילו פרוטות מצטרפות לחשבון גדול תלמוד לומר (קהלת ז כז) אחת לאחת למצוא חשבון. משל למלך שהיה לו ג׳ אוהבין ובקש לעשות פלטין א׳ קרא לאוהביו הביא הראשון אמר לו ראה המקום הזה שאני רוצה לבנות פלטין. אמר לו אוהבו זכור אני שהיה פה הר תחלה. הניח אותו ובא אצל השני ואמר לו מבקש אני לבנות לי פלטין אחד במקום הזה. אמר לו זכורני שהיה פה מתחלה שדה. הניחו גם הוא ובא אצל השלישי ואמר לו אני רוצה לבנות פלטין במקום הזה. אמר לו זכור אני שהיה פלטין מתחלה. אמר לו חייך על שמך אני קורא אותו. כך אברהם יצחק ויעקב היו אוהביו של הקב״ה. אברהם קראו הר שנאמר (בראשית כב יד) בהר ה׳ יראה. יצחק קראו שדה שנאמר (שם כז כז) ראה ריח בני כריח שדה. יעקב קרא אותו פלטין שנאמר (שם כח יז) אין זה כי אם בית אלקים. אמר לו הקב״ה חייך אתה קראת אותו בית עד שלא נבנה על שמך אני קורא אותו שנאמר (ישעיה ב ג) לכו ונעלה אל הר ה׳ ואל בית אלקי יעקב. וכן ירמיה אומר (ירמיה ל יח) כה אמר ה׳ הנני שב שבות אהלי יעקב. ועוד אסף קישט את דבריו ולא הכיר בתרועה אלא ליעקב שנאמר הריעו לאלקי יעקב׃

ב שאו זמרה ותנו תוף. ר׳ חייא בר אבא אמר הוא נבל הוא כנור. ר׳ שמעון אמר נבל לעצמו כנור לעצמו נימין ויתדות בין זה לזה. אמר רב הונא בשם רבי אסי על ידי עור שאינו עובד ועל ידי נימין ויתידות. ולמה נקרא שמו נבל שהוא מנבל כל מיני זמר. א״ר יהודה ברבי אלעי בעולם הזה על ידי נימין ויתדות (וכמה נימין ביתידות) שבעה נימין בכנור שנאמר (תהלים קיט קסד) שבע ביום הללתיך. ולימות המשיח שמונה שנאמר (שם יב א) למנצח על השמינית. ולעתיד לבוא עשר שנאמר (שם צב ד) עלי עשור ועלי נבל׃

ג תקעו בחדש שופר. זה שאמר הכתוב (שם פט טז) אשרי העם יודעי תרועה ה׳ באור פניך יהלכון. יודעי תרועה זה דור המדבר שהיו חונין בתרועה ונוסעין בתרועה שנאמר (במדבר י ד) ואם באחת יתקעו. ה׳ באור פניך יהלכון שנאמר (שמות יג כא) וה׳ הולך לפניהם יומם. דבר אחר אשרי העם אלו הזקנים שמעברין את השנה וקובעים את החדשים. באור פניך. ר׳ אבהו אמר זה הקב״ה שמסכים עמהם. א״ר יוסי בן יעקב בשם רבי אחא (בראשית מט כא) נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר. אלו דברי תורה שנתנו על ידי שופר שנאמר (שמות כ טו) את קול השופר. לכך תקעו בחדש שופר. אמר רבי יאשיה והלא אומות העכו״ם יש להם ספק ידים אלא ישראל הם יודעים לרצות להקב״ה בשופר דבר אחר אשרי העם אלו ישראל שיודעין לרצות להקב״ה בראש השנה. באור פניך יהלכון זה יום הכפורים שהקב״ה מוחל להם ומאיר להם. תקעו בחדש שופר. באיזה חדש בכסא שהחדש מתכסה בו ואי זה הוא זה ראש השנה. תקעו בחדש שופר. רבנן אמרי חדשו מעשיכם ושפרו מעשיכם ואני מכסה על עונותיכם שנאמר (תהלים פה ג) נשאת עון עמך כסית כל חטאתם. אמר ר׳ ברכיה בשם רבי אבא שפרו מעשיכם וחדשו מעשיכם. ומה שופר זה תוקע מזה ומוציא מזה כך כל קטיגורין שבעולם מקטרגין לפני אני שומע מזה ומוציא מזה. הוי תקעו בחדש שופר׃

מזמור פב

א מזמור לאסף אלקים נצב בעדת אל. זהו שאמר הכתוב (דברים א יז) לא תכירו פנים במשפט. וכן יהושפט אומר (דברי הימים-ב יט ו) כי לא לאדם תשפטו כי לה׳ ועמכם בדבר המשפט. זה הקב״ה. שלא יאמרו הדיינין לעצמנו אנו יושבין. אמר להם הקב״ה הוו יודעין כי עמכם אני יושב שנאמר אלקים נצב בעדת אל. ונאמר (ישעיה סא ח) אני ה׳ אוהב משפט ואם הטיתם אותו אני אטה אתכם שנאמר (מלאכי ג ה) וקרבתי אליכם למשפט. הוי בקרב אלקים ישפוט׃

ב עד מתי תשפטו עול. ואתם נושאים פנים לרשעים שנאמר פני רשעים תשאו סלה. רצוני לעשות משפט. שפטו דל ויתום והצדיקו עליו את הדין לא בשביל שהוא עני תגזלו משל עשיר. ולמה (תהלים כד א) לה׳ הארץ ומלואה. שלי הוא העולם ואני אמרתי להעשירו ואתם נוטלין את שלו. לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו. אין יודעין לדון את הדין ועל כך העולם מתמוטט שנאמר ימוטו כל מוסדי ארץ׃

ג אני אמרתי אלקים אתם וגו׳. מצוה אחת צויתי לאדם ולא עמד בה וגרשתיו מיד שנאמר (בראשית ג כד) ויגרש את האדם. אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו. אלו שרים של מעלה שנאמר (ישעיה כד כא) יפקוד ה׳ על צבא מרום במרום. קומה אלקים שפטה הארץ כי אתה תנחל. העבר את אלו ותהא אתה מולך במשפט ושופט עליהם שנאמר (תהלים ט ח) וה׳ לעולם ישב כונן למשפט כסאו׃

מזמור פג

א שיר מזמור לאסף אלקים אל דמי לך. זה שאמר הכתוב (קהלת ח ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע. (שם ד) באשר דבר מלך שלטון. הצדיקים אומרים להקב״ה מה תעשה אומר לו קום והוא קם שנאמר (במדבר י לה) קומה ה׳. שוב והוא שב שנאמר (שם י לו) שובה ה׳. אומרים לו אל תישן והוא מתעורר שנאמר (תהלים מד כד) עורה למה תישן. והוא מתעורר שנאמר (שם עח סה) ויקץ כישן ה׳. אומר לו אל דמי והוא שומע שנאמר (ישעיה מד כו) מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים. וכן ישעיה אומר (שם סב ו) על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים. (שם ז) אל תתני דמי לו עד יכונן וישים. הוי אלקים אל דמי לך. אתה דומם ואנו דוממים שנאמר (איכה ב י) ישבו לארץ ידמו. החרשתנו. (שמות יד יג) ה׳ ילחם לכם וגו׳. לכך אל תחרש. אל תחרש ואל תשקוט אל עד שאתה רואה בעלבון בניך. וכן הוא אומר (תהלים פג ג) כי הנה אויביך יהמיון. (ישעיה יז יב) הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון:

ב על עמך יערימו סוד. באין על עמך בשביל שאנו מקיימין את התורה שנאמר (תהלים כה יד) סוד ה׳ ליראיו. יתיעצו על צפוניך. נוטלין עצה על מזבחך לעקרו. הדא הוא דכתיב (ויקרא א יא) על ירך המזבח צפונה. שלא נקריב קרבנות לפניך:

ג אמרו לכו ונכחידם מגוי. כל זמן שישראל קיימין הוא נקרא אלקי ישראל. ואם נעקר ישראל אלקי מי נקרא. כי נועצו לב יחדו. כל מה שהם עושים ומרגישים עלינו בשבילך הוא שנאמר (תהלים ב ב) על ה׳ ועל משיחו:

מזמור פד

א למנצח על הגתית לבני קרח. זה שאמר הכתוב (ישעיה סג ו) ואבוס עמים באפי. מה עלינו לומר (שם ז) חסדי ה׳ אזכיר. וכל מי שהוא רואה את הגת הוא נותן נצחון. ישעיה ראה אותו ואמר חסדי ה׳ אזכיר. ראה אותו דוד ואמר עליה מזמור על הגתית. ראה אותו אסף ואמר עליה (תהלים פא א) על הגתית לאסף. ראו אותה בני קרח ואמרו על הגתית לבני קרח:

ב מה ידידות משכנותיך. מה ידידות הן שבשבילן אתה עושה את הגת הזו שכל מי שפושט ידו בבית המקדש עתיד ליתנו בתוך הגת. וכן הוא אומר (ישעיה סו ו) קול שאון מעיר. ממה שעשו בעירך. קול שאון מהיכל. ממה שעשו בהיכלך. הוי מה ידידות משכנותיך. בית המקדש נקרא ידיד ומי שבנאו נקרא ידיד שנאמר (שמואל-ב יב כה) ויקרא שמו ידידיה. ומי שנבנה בחלקו נקרא ידיד. וכן הוא אומר (דברים לג יב) לבנימין אמר ידיד ה׳ ישכון לבטח עליו. וכן דוד אמר (תהלים ס ז) למען יחלצון ידידיך:

ג נכספה וגם כלתה נפשי. ולא משל עכשיו אלא משהיו ישראל בים נתאוו לבית המקדש שנאמר (שמות טו יג) נחית בחסדך עם זו גאלת וגו׳. תביאמו ותטעמו. אמרו ישראל עד מתי יהו שונאין אותנו ואומרים (משלי כז ח) כצפור נודדת מקנה וגו׳. ואין איש אלא הקב״ה שנאמר (שמות טו ג) ה׳ איש מלחמה. ואומרים שאין הקב״ה חוזר לביתו שנאמר (משלי כז ח) כן איש נודד ממקומו. וכן הוא אומר (תהלים יא א) נודו הרכם צפור. ולא אמר כיונה אלא כצפור. היונה הזו נוטלין גוזליה והיא חוזרת למקומה שנאמר (הושע ז יא) כיונה פותה אין לב. אבל הצפור הזו אינו כן אלא ילדה במקומה ונוטלין את גוזליה אינה חוזרת למקומה. וכך משלו הרשעים הקב״ה וישראל אומר להם גם צפור מצאה בית ודרור קן לה:

ד אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה. אשרי אדם עוז לו בך. יכול לכל תלמוד לומר מסלות בלבבם. עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו. עמק הבכא זה גהינם. אמר רבי אלעזר דהוא קטלא. מעין ישיתוהו שהדמעות שלהן נמשכות כמעין. גם ברכות יעטה מורה. אמר ר׳ יוחנן מלמד שקילוסו של הקב״ה עולה מגיהנם יותר מגן עדן שכל מי שרואה את עצמו למעלה מחבירו מקלס להקב״ה ואומר אשראי שאני למעלה מזה. וכן כל אחד ואחד מקלס להקב״ה שהוא למעלה מחבירו שנאמר גם ברכות יעטה מורה. אמר ר׳ יוחנן מה הן אומרים יפה למדת ויפה הורית ולא שמענו:

ה ילכו מחיל אל חיל. אמר רבי יונה בשם רבי לוי אין נחת רוח לחברים לעתיד לבוא עד היכן אמר רבי פנחס עד יראה אל אלקים בציון. ה׳ אלקים צבאות שמעה תפלתי. אמר ר׳ לוי אגיסטרון זה נתן משה ליהודה שנאמר (דברים לג ז) שמע ה׳ קול יהודה. לפיכך אמר ה׳ אלקים צבאות שמעה תפלתי. וכן הוא אומר (תהלים פו א) הטה ה׳ אזנך ענני כי עני ואביון אני:

מזמור פה

א למנצח לבני קרח מזמור. רצית ה׳ ארצך. זה שאמר הכתוב (דברים יא יב) ארץ אשר ה׳ אלקיך דורש אותה. הקב״ה הופך ומהפך ומסתכל ונותן עיניו בה עד שתרצה מעשיה להקב״ה והמצוות שנצטוו ישראל עליהן אם הוציאו את המעשרות ועשו את השמיטים וכל המצוות שנצטוו בהן אותה שעה היא מרצה מעשיה להקב״ה. וכן הוא אומר (ויקרא כו לד) אז תרצה הארץ את שבתותיה. לכך רצית ה׳ ארצך נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה. מי נושא עונם הארץ אשר הם יושבים עליה שנאמר (ישעיה לג כד) העם היושב בה נשוא עון. הרי החיים. מנין אף המתים שנאמר (דברים לב מג) וכפר אדמתו עמו. מי מכפר על עמו אדמתו. אשריהם יושבי ארץ ישראל שאין להם לא חטא ולא עוון לא בחיים ולא במתים. וכן הוא אומר נשאת עוון עמך. (מיכה ז יח) מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע. אספת כל עברתך. וכן יחזקאל אומר (יחזקאל ה יג) והנחתי חמתי. וכן הושע אומר (הושע יד ה) ארפא משובתם. אמרו בני קרח עד מתי אתה אומר (ירמיה ג יד-כב) שובו בנים שובבים. והן אומרים לך שוב אתה תחלה שנאמר (תהלים צ יג) שובה ה׳ עד מתי והנחם. ואתה אומר לא כי אלא ישראל תחלה לא אתה תשוב לעצמך ולא אנו נשוב לעצמנו אלא שנינו כאחד שנאמר (תהלים פה ה) שובנו אלקי ישענו. מה אתה אומר הלעולם תאנף בנו אם אנו עושים תשובה אין אתה מקבלנו הלא אתה תשוב תחיינו כשם שאמר יחזקאל (יחזקאל לז יב-יד) הנני פותח את קברותיכם. ונתתי רוחי בכם וחייתם׃

מזמור פו

א תפלה לדוד הטה ה׳ אזנך. אמר ר׳ לוי אגיסטרון זה נתן משה ליהודה בשעה שביקש ליפטר מן העולם שנאמר (דברים לג ז) וזאת ליהודה ויאמר. לפיכך הטה ה׳ אזנך ענני. שמרה נפשי כי חסיד אני. הקב״ה נקרא חסיד שנאמר (ירמיה ג יב) חסיד אני נאם ה׳. ודוד קרא עצמו חסיד. אמר רבי אבא בשם רבי אלכסנדרי כל מי ששומע קללתו ושותק וספק בידו למחות נעשה שותף להקב״ה שכן הוא שומע לאומות העכו״ם שמחרפין אותו לפניו והיה יכול לאבדן בשעה אחת ושותק. אף דוד כן היה שומע קללתו ושותק. לפיכך שמרה נפשי כי חסיד אני׃

ב חנני ה׳ כי אליך אקרא כל היום. וכי איפשר לו לאדם להתפלל כל היום אלא העולם הזה שהוא יום לאומות העכו״ם ולילה לישראל. הוי כי אליך אקרא כל היום. שמח נפש עבדך כי אליך ה׳ נפשי אשא. בר קפרא אומר אם יש לו לאדם עבד אם יאמר לו אני לוקח לך בגד מיד משמחו. מה אם בשר ודם אומר לו לעבדו כך משמחו אנו על אחת כמה וכמה שאנו עבדיך. הוי שמח נפש עבדך׃

ג כי אתה ה׳ טוב וסלח. אמר רבי פנחס הכהן כף מאזנים מעויין כאן עוונות וכאן זכיות. מה הקב״ה עושה חוטף שטר אחד מהחובות ומיד הוא מטה לכף זכות שנאמר (בראשית לט כא) ויט אליו חסד. ורבנן אמרי מסייע לכף של עוונות ומעלהו ומיד הזכיות מכריעות שנאמר (מיכה ז יח) מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע׃

ד אין כמוך באלקים ה׳. מלך בשר ודם בונה את התחתונים ואחר כך בונה העליונים אבל הקב״ה אינו כן בנה את העליונים ואחר כך בנה את התחתונים שנאמר (בראשית א א) בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. בשר ודם אין צורתו עושה צורה אבל הקב״ה צורתו עושה צורה שנאמר (שם כ) ישרצו המים שרץ נפש חיה. ואדם בצורתו של הקב״ה ועושה צורה. ושמים וארץ צורתו של הקב״ה שנאמר (שם ב ד) אלה תולדות השמים והארץ. הוי אין כמוך באלקים ה׳. כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך ה׳. בעון ולא בעון (פי׳ רוצים ולא רוצים) תבירי קדל. ויכבדו לשמך. למה כי גדול אתה ועושה נפלאות וגו׳. אמר רבי תנחום בשר ודם מקלסין אותו בפניו ומקלסין אפרכיו עמו למה שהם מקולסין עמו בקלוסו והם נוטלין עמו במשאו. אבל הקב״ה אין אדם נושא עמו במשאו. תדע לך שכן רבי חנינא ורבי יוחנן אמרי בשני או בחמישי נבראו המלאכים במזמור למעלה׃

ה הורני ה׳ דרכך. אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם אם ראית אותי יוצא מן הדרך השטני בשבילך. הוי הורני ה׳ דרכך. אמר ר׳ יצחק אית דאמרי לה בשם ר׳ חנינא בר אבהו משל למה הדבר דומה לאדם אחד שהיו לו שתי פרות אחת חורשת ואחת שאינה חורשת מה הוא עושה נוטל העול מעליה ונותן על שתיהן ועושה לאותה שאינה חורשת שתחרוש. מה דבר שאינו מבקשת לקבל עול את עושה לה לקבל העול בעל כרחה ומדריך אותה להיכן הוא מבקש כך הוא ליצר הרע אין אתה מדריכו ליצר טוב שנאמר (תהלים כז יא) הורני ה׳ דרכך. אודך ה׳ אלקי בכל לבבי. ביצר טוב וביצר רע שלא יהא בהם עקף. א״ר חייא מהו והצלת נפשי משאול תחתיה. רבי יודן אמר דרכן של מנאפים היא נתונה בעמקה של שאול. הוי כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתיה׃

ו אלקים זדים קמו עלי וגו׳. ואתה ה׳ אל רחום וחנון. אמר רבי שמואל בר נחמני מאריך רוחו עם הרשעים וחוזר וגובה מהם מאריך רוחו עם הצדיקים וחוזר ומשפיע להם טובה ושלוה. אמר רבי אחא בשם רבי תנחום בר חייא מאריך רוחו תחלה אבל התחיל לגבות גובה וכשמאריך רוחו הוא מרחיק את האף שנאמר (ישעיה יג ה) באים מארץ מרחק ה׳ וכלי זעמו. משל למלך שהיה לו לגיונות רעים וכל מדינה שמורדת בו שולח אותן והולכין ומחריבין אותה. מה עשה אותו המלך הרחיק אותן ממדינתו שלא יחבלו המדינה. א״ר ברכיה בשם רבי לוי מלאך שהוא ממונה על האף רחוק הוא. שנאמר באים מארץ מרחק. אמר הקב״ה שאם אכעס על בני עד שיבוא האף לכלות הן באין בכנופיא ואני מקבלן ותוהא כביכול. הוי ארך אפים:

ז פנה אלי וחנני. אמר דוד רבונו של עולם תפנה מכל עסקיך ופנה אלי וחנני. עשה עמי אות לטובה באחיתופל. כי אתה עזרתני בחושי הארכי. ונחמתני בנתן הנביא שאמר (שמואל-ב יב יג) גם ה׳ העביר חטאתך:

ח דבר אחר עשה עמי אות לטובה. ביעקב נאמר הפסוק הזה. עשה עמי בעשו ואלופיו. כי אתה ה׳ עזרתני ברחל. ונחמתני בלבן. דבר אחר מדבר בישראל. בשעה שהיתה לשון של זהורית נתלה על פתח ההיכל מתלבן היו יודעים שנשמעה תפלתם. הוי עשה עמי אות לטובה. ויראו שונאי ויבושו שהיו אומות העכו״ם אומרים אינו נמחל להם. דבר אחר עזרתני בראש השנה. ונחמתני ביום הכפורים שנאמר (ויקרא טז ל) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם:

מזמור פז

א לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש אוהב ה׳ שערי ציון. אמר הקב״ה אוהב אני שערים המצויינין בהלכה מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות. דבר אחר זה שאמר הכתוב (ישעיה נד יא) עניה סוערה לא נוחמה. אמר ר׳ יצחק עניה ממעשים. סוערה מטולטלת. שטלטלתי אותם בעולם הזה כענין שנאמר (יונה א ד) ויהי סער גדול בים. לא נוחמה. אמר הקב״ה לישראל בעולם הזה אני מייסר אותך. (ישעיה נד יא) ויסדתיך בספירים מרביץ בפוך. אבני כחלא. מעשה באדם אחד שלקח אבן של סנפירינון על מנת לבודקה. הניחה על הסדן והיה מכה בפטיש על הסדן נחלק הפטיש ונשבר הסדן וסנפירנון לא נשבר. (שם יב) ושמתי כדכד שמשותיך. אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא פליגי בה תרי מלאכי ברקיע מיכאל וגבריאל. ואמרי לה תרי אמוראי במערבא יהודה וחזקיה בני רבי חייא. חד אמר שוהם וחד אמר ישפה. אמר הקב״ה ליהוי כדין וכדין. הוי ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח. אמר רבי יהודה בשם ר׳ שמואל שער הגדול של ירושלים שתי מזוזות ושתי פשפשים של אבן אחת. רבי יוחנן הוי קא דריש ושעריך לאבני אקדח עתיד הקב״ה להביא אבנים גדולות ומרגליות חקוקות עשר ברום עשרים ומעמידן בשערי ירושלים. לגלג עליו אותו תלמיד ואמר השתא כביעתא דצוצילתא לא משכחינן כולי האי משכחינן. לימים הפליגה ספינתו לים ראה מלאכי השרת מנסרים אבנים טובות וחוקקים אותם עשר ברום עשרים. אמר להן הללו למי. אמרו לו עתיד הקב״ה להעמידן בשערי ירושלים. כי אתא חזייה דהוה קא דריש אמר לו רבי דרוש כי לך נאה לדרוש כדרך שאמרת כך ראיתי. אמר לו ריקה אילמלא לא ראית לא האמנת מלגלג על דברי חכמים אתה נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות. אמר רבי פנחס הכהן בר חמא מעשה היה בחסיד אחד דהוה מטייל והיה תמה על הדבר הזה אפשר שער גדול שתי מזוזות ופשפשין של אבן אחת והוא ראה אבן אחת עולה מן הים עשר ברום עשרים. הוי ושעריך לאבני אקדח. (שם) וכל גבולך לאבני חפץ. אמר רבי בנימן בר לוי לפי שבעולם הזה הם מתחמין שדותיהן בחצובות אבל לעתיד לבוא כל גבולך לאבני חפץ של אבנים גדולות טובות ומרגליות טובות. אמר רבי יודן לעתיד לבוא אדם יש לו שנים ושלשה זהובים חוב על חבירו והוא אומר לו נלך אצל מלך המשיח. והם הולכים אצלו והוא אומר לו מה אני חייב לך שנים ושלשה זהובים טול מכאן שהכסף והזהב לפני מלך המשיח הוא כעפר שנאמר (תהלים קמז יד) השם גבולך שלום. אמרו לו בני קרח אימתי תעביד כדין אני אומר לך שירין וזמירין. הוי לבני קרח שיר מזמור יסודתו בהררי קדש:

ב דבר אחר יסודתו בהררי קדש. יסודתו של עולם בזכות שני הרים של קדושה הר סיני והר המוריה. א״ר פנחס בשם רבי ראובן עתיד הקב״ה להביא לסיני ולתבור ולכרמל וליתן ירושלים בראשן שנאמר (ישעיה ב ב) נכון יהיה הר בית ה׳ בראש ההרים. אמר רבי חנינא ולא עוד אלא שעתיד להיות מזמר והן עונין אחריו שירין וזמירין שנאמר (שם) ונשא מגבעות. אין ונשא אלא לשון שירה כמו שנאמר (דברי הימים-א טו כב) וכנניהו שר הלוים במשא וגו׳:

ג אוהב ה׳ שערי ציון. בכל מדינה ומדינה יש למלך פלטין אחד למי אוהב יותר מכולן פלטין שהוא בתוך מדינתו. כך אמר הקב״ה אני מחבב שערי כנסיות ובתי מדרשות ולמי אני מחבב מן הכל לציון שהוא פלטין שלי:

ד נכבדות מדובר בך. זה חזקיה שנאמר (מלכים-ב כ כ) ואשר עשה את הבריכה ואת התעלה ויבא את המים. הוא חזקיה שסתם מי גיחון שנאמר ויבא את המים העירה. שהוא סודרן לפי שאינו מדבר אלא בדברי תורה שנמשלו למים שנאמר (ישעיה נה א) הוי כל צמא לכו למים. מה היה חזקיה עושה חמי סדרן טב מייתי ליה חמי תנאי טב מייתי ליה. הוי נכבדות מדובר בך. רבי חנינא בר אידי אמר למה אומרים ישראל את השם במקדש בפירוש ובמדינה בכנויו (דברים כח נח) ליראה את השם הנכבד שנאמר נכבדות מדובר בך. ואן איתמר בקרייתיה שנאמר עיר האלקים סלה׃

ה אזכיר רהב ובבל. א״ר יוסי בר סימון עתידין כל האומות להביא דורונות למלך המשיח שנאמר (שיר השירים ד ח) תשורי מראש אמנה. אמר ר׳ סימון למה נקרא דורון תשורה. דבר נש מסתכל בה ומזמר יאי כענין שנאמר (איוב ז ח) לא תשורני עין רואי. וכיון שהן באין אצל מלך המשיח הוא אומר להם יש ביניכם ישראל הביאו אותם לי שנאמר (תהלים צו ז) הבו לה׳ משפחות עמים. עמים הביאו לי משפחותיהם של ישראל. אמר ר׳ אחא ואומר להם הביאו אותם דרך כבוד ולא דרך בזיון. (שם ח) הביאו לה׳ כבוד שמו. אותן שכיבדו אותו בעולם הזה ונתנו כבוד לשמו. אמר ר׳ ברכיה בשם רבי יהודה (ישעיה יח ז) בעת ההיא יוב״ל שי. גימטריא בה״ם. שהם מביאין אותן דורונות למלך המשיח שנאמר (שם סו כ) והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה׳. אמר ר׳ ברכיה הזקנים שבהן אינן יכולין להשען מה הם עושין מביאין אותן ושוענין אותן בידיהן. מהו נכבדות שהן מביאין אותן בכבוד. וכשהן מביאין אותם והם באים לילך להם והוא אומר זה כהן זה לוי זה ישראל כגון אם נמכרו לעבדים ונשתכחו ונעשו גוים על יד האונסים אני מקבלם. הוי (שם כא) וגם מהם אקח וגו׳ אמר ה׳. והיכן אמר (דברים כט כח) הנסתרות לה׳ אלקינו׃

ו ה׳ יספור בכתוב עמים. מאותן העמים שהם מביאין את ישראל שהוא כותב אותן עם ישראל. זה יולד שם. כאילו נולדים באותה שעה. הוי זה יולד שם סלה׃

ז ושרים כחוללים כל מעיני בך. אמר ר׳ יהודה ברבי סימון בשם ר׳ מאיר כשם שהבאר נובע מים חדשים בכל שעה כך ישראל אומרים שירה חדשה בכל שעה. הדא הוא דכתיב ושרים כחוללים כל מעיני בך. רבנן אמרי כשם שאומרים האנשים שירה כך אומרים הנשים שירה שנאמר כל מעיני בך. ואומר (שיר השירים ד יב) גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום׃

מזמור פח

א שיר מזמור לבני קרח למנצח על מחלת לענות. מהו מחלת. אמר ר׳ ברכיה אמר הקב״ה לדוד קלס אותי היאך אתה מבקש ואני מוחל לך בקילוסך שאין אדם יכול למצוא אחד מכמה מיני שבחין של הקב״ה. וכן הוא אומר (איוב לז כ) היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבולע. ולמי נתן רשות לדוד. שנאמר למנצח על מחלת. שמחל לו הקב״ה. לענות (תהלים קלב א) זכור ה׳ לדוד את כל ענותו׃

ב ה׳ אלקי ישועתי. אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה אין לי ישועה אלא בך ואין עיני מיחלות אלא לך. אמר לה הקב״ה הואיל וכך הוא אני מושיעך. שנאמר (ישעיה מה יז) ישראל נושע בה׳ תשועת עולמים. נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל. דלית ליה פטרון׃

ג במתים חפשי כמו חללים שוכבי קבר. רבי חלבו אמר שוכבי קבר כמו חללים אלו דור המבול. אמר ר׳ אחא אמר הקב״ה הן קראו עכו״ם בשמי אף אני קורא למי אוקינוס והוא פורע להם בשמי שנאמר (עמוס ה ח) הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה׳ שמו. דרש רבי אבהו אוקינוס גבוה מכל העולם. אמר לו ר׳ אלעזר ברבי מנחם ולאו קרא הוא שנאמר וישפכם על פני הארץ׃

ד ואני אליך ה׳ שועתי. אמר רבי שמואל בר נחמני המלאך הממונה על התפלה הוא מקדים אותה שנאמר ובבקר תפלתי תקדמך. רבי פנחס אומר מלאך שהוא ממונה על התפלה ממתין עד שתתפלל כנסיה אחרונה של ישראל ונוטל כל התפלות ועושה אותן עטרה ונותנה בראשו של הקב״ה שנאמר (משלי י ו) ברכות לראש צדיק. חי העולמים. הוי בבקר תפלתי תקדמך׃

מזמור פט

א משכיל לאיתן האזרחי. חסדי ה׳ עולם אשירה לדור ודור אודיע אמונתך בפי. זה שאמר הכתוב (ירמיה ט כג) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וגו׳. אמר איתן האזרחי אני השכלתי משכיל לאיתן וגו׳. אמר לו הקב״ה השכלת (שם) כי באלה חפצתי. כל מי שמקלסני לא יקלסני אלא באלה. וכן הוא אומר (הושע ו ו) כי חסד חפצתי ולא זבח. אמר לו דוד חסד חפצת בחסד אני מקלסך. לכך נאמר (תהלים סב יג) ולך ה׳ חסד. ולא חסד אחד בלבד אלא חסדים הרבה. וכן ישעיה אומר (ישעיה סג ז) חסדי ה׳ אזכיר. לכך אמר אותן חסדי ה׳. אמרו לאיתן על מה העולם עומד. אמר להם כי אמרתי עולם חסד

יבנה אף שמים תכין. ולא השמים בלבד אלא אף הכסא אינו עומד אלא בחסד שנאמר (שם טז ה) והוכן בחסד כסא. משל למה הדבר דומה לכסא שיש לו ארבע רגלים והיה אחד מתמוטט נטל צרור וסמכו. כך היה הכסא של מעלה כביכול מתמוטט. עד שסמכו הקב״ה. ובמה סמכו בחסד. הוי עולם חסד יבנה. וכן דוד אומר (תהלים קלו ה) לעושה השמים בתבונה. ועל ידי מי הם עומדים על החסד. שנאמר (שם) כי לעולם חסדו. וכן כל המזמור. ואחר כן אומר (שם כה) נותן לחם לכל בשר. ללמדך שקשים מזונותיו של אדם כנגד כל מעשה בראשית. א״ר אלעזר למה נמשלה הפרנסה לגאולה. מה הגאולה פלאים אף הפרנסה פלאים. מה הפרנסה בכל יום אף הגאולה בכל יום. א״ר שמואל בר נחמני הפרנסה גדולה מן הגאולה. הוי אמרתי עולם חסד יבנה. משל למה העולם דומה (וכבודו של הקב״ה) למלך שהיה לו אוצרות מלאות כל טוב ואמר על מה אלו מונחין לוקח אני עבדים ומאכילן ומשקן והן מקלסין אותי. כך היה העולם תהו ובהו עמד וברא את העולם וברא את האדם והשליטו בכל טוב כדי לקלסו. ועלינו מה לעשות לקלס ולברך. וכן הוא אומר (תהלים קג ו) כל הנשמה תהלל יה. ואומר (שם פט נג) ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן. אמר רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זימרא אמן אמנה. אמן שבועה. אמן קבלה. אמן אמנה שנאמר (בראשית מב כ) ויאמנו דבריכם. אמן שבועה שנאמר (במדבר ה כב) ואמרה האשה אמן. אמן קבלה שנאמר (נחמיה ח ו) ויענו כל העם אמן. אמן בעולם הזה ואמן לעולם הבא:

מזמור צ

א תפלה למשה איש האלקים. זה שאמר הכתוב (משלי טו ח) זבח רשעים תועבת ה׳. זה בלעם ובלק. אימתי בשעה שאמר לו בלעם לבלק (במדבר כג א-כט) בנה לי בזה שבעה מזבחות. אמר לו הקב״ה רשע ממך אני מקבל קרבנות (קהלת ד ו) טוב מלא כף נחת. רוצה לומר הקומץ של סולת שבני מקריבין לפני עם התמיד טוב עלי מכל הקרבנות שאתה מקריב לי. למה כי תועבה הם לפני שנאמר זבח רשעים תועבת ה׳. ובמה אני חפץ בתפלת הצדיקים. שנאמר (משלי טו ח) ותפלת ישרים רצונו. אלו ישראל. הוי תפלה למשה. רבנן ורבי יהודה ברבי סימון. רבנן אמרו ארבעה סדרו תפלה וקנטרו דברים לפני המקום. ירמיה אמר (ירמיה לב טז) ואתפלל לפני ה׳ (ואומר) אחרי תתי את ספר המקנה. (ועל ידי) שקינטר דברים מה כתיב למעלן (שם כד) הנה הסוללות באו העיר. וחבקוק סדר תפלה שנאמר (חבקוק ג א) תפלה לחבקוק הנביא. מה כתיב למעלה (חבקוק א ג) למה תראני עמל ואון תביט. ודוד אמר דכתיב (תהלים יז א) תפלה לדוד שמעה ה׳ צדק. מה כתיב למעלה מן הענין (שם י יד) כי אתה עמל וכעס תביט. וכן משה סדר תפלה (דברים ט כו) ואתפלל אל ה׳ ואומר ה׳ אלקים. מה כתיב למעלה (שמות לב יא) למה ה׳ יחרה אפך בעמך. רבי יהודה ברבי סימון אמר בתוך תפלתן שם קנטורן. ירמיה אמר (ירמיה לב טז) ואתפלל אל ה׳. ומהו אומר (שם יב א) צדיק אתה ה׳ כי אריב אליך. שאני היום ומחר אינני ואני אריב עמך. וכל כך למה שאתה צדיק כי אריב אליך. חבקוק אמר (חבקוק ג א) תפלה לחבקוק הנביא. ומהו אומר (שם ב) שמעתי שמעך יראתי. דוד סידר תפלה שנאמר (תהלים יז א) תפלה לדוד. מהו אומר (שם יז יד) ממתים ידך ה׳ ממתים מחלד. ומשה אמר (דברים ט כו) ואתפלל אל ה׳. ומהו אומר (שם) אל תשחת עמך ונחלתך. פתח בהשחתה. אמר לו הקב״ה איני משחית. (במדבר יד כ) סלחתי כדברך. אמר דוד (תהלים נז א) למנצח אל תשחת. הוי תפלה למשה איש האלקים. אמר רבי חלבו שלש עשרה ספרי תורות כתב משה באותו היום שיצא מן העולם אחד לכל שבט ושבט ואחד שהיה מונח בארון שאם יבקשו ישראל לזייף מתוכה לא היו יכולין. ואחד עשר שבטים בירך ולשבט שמעון לא בירך שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים. אמר ר׳ יהושע דסיכנין בשם רבי לוי אף על פי כן טפלו עם יהודה שנאמר (יהושע יט ט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון. למה שמעון דומה לשור אחד שהיו עסקיו רעים מה עשו קשרו לו ארי על אבוסו והוא רואה אותו ותש כחו. כך נמשל יהודה כארי שנאמר (בראשית מט ט) גור אריה יהודה. לכך טפלו עמו. אמר רבי יודן לא העמיד שופט. כיוצא בו אתה אומר (שופטים ג לא) ואחריו שמגר בן ענת. שלא העמיד מלך. כיוצא בדבר אתה אומר (מלכים-א טז טו) וזמרי מלך שבעת ימים בתרצה. ואחד עשר מזמורים אמר משה כנגד אחד עשר שבטים:

ב תפלה למשה איש האלקים. בטרם הרים יולדו ותחולל. תשב אנוש עד דכא. כנגד ראובן (דברים לג ו) יחי ראובן. (תהלים צא א) יושב בסתר עליון. כנגד שבטו של לוי שהיה יושב בצל העזרות. (שם צב א) מזמור שיר ליום השבת טוב להודות. כנגד שבטו של יהודה שנאמר (בראשית כט לה) הפעם אודה את ה׳. (שם צג א) ה׳ מלך גאות לבש. כנגד שבטו של בנימין שהוא יושב בצלו של הקב״ה. (שם צד א) אל נקמות ה׳. כנגד שבטו של גד שאליהו זכור לטוב עומד ממנו שהוא עתיד לגדע משתיתו של עכו״ם. (שם צה א) לכו נרננה לה׳. כנגד שבטו של ישששכר שהוא עוסק ברננה של תורה. אמר רבי יהושע בן לוי עד כאן שמעתי מכאן ואילך אתה מחשב לעצמך. אמר רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא כל הנביאים היו מתנבאין ולא היו יודעין מה היו מתנבאין אלא משה וישעיה בלבד. משה אמר (דברים לב ב) יערוף כמטר לקחי. וישעיה אמר (ישעיה ח יח) הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה׳. אמר רבי יהושע הכהן אף אליהוא היה מתנבא ולא היה יודע שנאמר (איוב לג ג) ודעת שפתי ברור מללו. אמר ר׳ אלעזר בשם רבי יוסי אף שמואל רבן של נביאים היה מתנבא ולא היה יודע שנאמר (שמואל-א יב יא) וישלח ה׳ את ירובעל ואת בדן ואת יפתח. ואותי לא נאמר אלא ואת שמואל. שלא היה יודע

מה היה מתנבא. אמר רבי לוי בשם רבי חנינא אחד עשר מזמורים שאמר משה בטכסיס של נבואה אמרן. ולמה לא נכתבו בתורה. אלו דברי תורה ואלו דברי נבואה ואין מפסיקין בין דברי תורה לדברי נבואה:

ג תפלה למשה איש האלקים. אם איש למה אלקים ואם אלקים למה איש. אלא בשעה שהיה עומד לפני פרעה נקרא אלקים שנאמר (שמות ז א) ראה נתתיך אלקים לפרעה. בשעה שברח מפניו נקרא איש. דבר אחר בשעה שהושלך ליאור נקרא איש וכשהפך אותו לדם נקרא אלקים. דבר אחר כשעלה למעלה נקרא איש מה בוצין טב קומוי מה סומבק טב קומוי. משה בשר ודם עולה לפני הקב״ה שכולו אש ומשרתיו אש כשעלה אצלו נקרא איש וכשירד נקרא אלקים. דבר אחר כשעלה וראה שאין אוכלין ושותין וגם הוא לא אכל ושתה נקרא אלקים. וכשירד ואכל ושתה נקרא איש. א״ר אבין ממחציתו ולמטה נקרא איש. א״ר אלעזר מן מטרופולין היה משה שנאמר (במדבר יב ז) לא כן עבדי משה. דבר אחר איש האלקים. גברא דיינא. שנאמר (דברים לג כא) צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל. שהיה אומר יקוב הדין את ההר. דבר אחר שהטיח דברים כלפי מדת הדין שנאמר (במדבר טז ל) אם בריאה יברא ה׳. אמר משה אם בריאה מוטב ואם לאו יברא בשביל קרח ועדתו. ואין איש שהטיח כנגד מדת הדין כמשה. שהקב״ה אמר (שם יד יב) אכנו בדבר ואורישנו. ומשה אמר (שם יט) סלח נא. ומה השיבו (שם כ) ויאמר ה׳ סלחתי כדברך:

ד דבר אחר אמר רבי יהודא בר׳ סימון בשם ריש לקיש למה נקרא שמו איש האלקים מה האיש אם מבקש להפר נדרי אשתו מפר ואם מבקש מקיים שנאמר (במדבר ל יד) אישה יפירנו וגו׳. כך כביכול משה אומר להקב״ה (שם י לה-לו) קומה ה׳. שובה ה׳:

ה דבר אחר תפלה למשה. זה שאמר הכתוב (דברים ט יח) ואתנפל לפני ה׳ כבראשונה. רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמני אמרו לא הניח משה זוית ברקיע שלא נתנפל עליו שנאמר ואתנפל לפני ה׳. את מוצא שהרבה נביאים והרבה צדיקים נתפללו לפני הקב״ה ולא בא הכתוב לייחס אלא למשה בלבד. ולמה כן לפי שהיו מעשיו משונים מכל הבריות. כיצד אדם עומד ומתפלל שעה אחת או שתי שעות וכשהוא מתפלל הרבה מתפלל יום אחד. אבל משה רבינו (שם) ארבעים יום וארבעים לילה. אמר הקב״ה למלאכי השרת ראיתם גבורתו שנאמר (תהלים קג כ) ברכו ה׳ מלאכיו גבורי כח. זה משה שהיה מגיד להן לישראל דבריו של הקב״ה שנאמר (שמות כ טז) דבר אתה עמנו ונשמעה. מה שלא היו יכולין לשמוע ששים רבוא ומגיד להן. הוי תפלה למשה. משל למה הדבר דומה לשלשה בני אדם שבאו ליטול דרור מאת המלך. בא הראשון וכיבדו ואמר לו מה אתה מבקש. ואמר לו בשביל המרד שמרדתי אני מבקש שתתן לי דרור. נתן לו. בא השני ונתן לו. בא השלישי ואמר לו מה אתה מבקש. אמר לו אדני המלך איני מבקש על עצמי דבר אלא מדינה פלונית שהיא חרבה והיא שלך גזור שאבנה אותה. אמר לו המלך וזו עטרה גדולה היא לך. כך בא דוד להתפלל. אמר לו הקב״ה מה אתה מבקש. אמר לפניו שתשמע תפלתי שנאמר (תהלים יז א) שמעה ה׳ צדק. בא חבקוק ואמר לו מה אתה מבקש. אמר לפניו מה שאמרתי לפניך בשגגה שראה חנניה וחבריו נשלכין לכבשן האש ונמלטין וראה רבי חנניא בן תרדיון וחבריו נשרפין. כיון שראה כן קרא תגר ואמר רבון כל העולם אלו צדיקים ואלו צדיקים אלו טהורים ואלו קדושים מפני מה אלו ניצולין ואלו נשרפין. (חבקוק א ד) על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל (ועל כן תפוג תורה). אלא נבוכדנצר ערל וטמא ודניאל קדוש וטהור הוא מלביש לדניאל ארגונא. אחשורוש ערל וטמא ומרדכי קדוש וטהור והוא ממליך את מרדכי. פרעה ערל וטמא ויוסף קדוש וטהור והוא ממליך את יוסף. (שם) כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל. אותה שעה נגלה עליו הקב״ה ואמר אחרי אתה קורא תגר. לא כך כתיב (דברים לב ד) אל אמונה ואין עול. אותה שעה התחיל אומר בשגגה אמרתי (חבקוק ג א) תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות. בא משה ואמר לו מה אתה מבקש. אמר לו (במדבר יד יט) סלח נא לעון העם הזה. אמר לו וזו עטרה גדולה היא לך שאני מעביר רצוני מפניך שנאמר תפלה למשה איש האלקים. לא היה צריך לומר אלא למשה מהו איש האלקים. משל למה הדבר דומה למלך שכעס על בנו ובקש להרגו. אמר לו אוהבו בבקשה ממך מחול לו ואל יהרג. וכן עשה. למחר התחיל המלך ואומר אילו הרגתי את בני לעצמי הייתי מכשיל אלא זכור אוהבי לטוב שבקש עליו רחמים ומה אני עושה לו אני עושה אותו אב למלכים. כך אמר הקב״ה (דברים ט יד) הרף ממני ואשמידם. אמר לו משה (במדבר יא טו) אם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג. מהו הרוג. הרוג נא את ההרוג. אם אדבר כנגדן הורגין אותי ואם לא אעשה שליחותך נתחייבתי הריגה לפניך. מכאן ומכאן הרוג אני. הרוג נא את ההרוג. הוי הרגני נא הרוג. מה כתיב (שם יד כ) ויאמר ה׳ סלחתי כדברך. אחר כך אמר הקב״ה אילו הרגתי את ישראל הייתי מכשיל לעצמי. מחזיק אני טובה למשה שביקש עליהם רחמים שנאמר (שמות לב יא) ויחל משה. מה אני עושה אותו אב לנביאים. הוי תפלה למשה איש האלקים. כיון שיצאו ישראל ממצרים עמד לו ומתפלל ואומר איני מכיר את הדרך. אמר לו הקב״ה (שם כג כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך. אמר לו משה אפילו אתה שולח כמה מלאכים איני מניח אותך אם אין פניך הולכים. אמר לו חייך אני עושה גזירתך (שם לג יד) פני ילכו והניחותי לך:

ו ה׳ מעון אתה היית לנו. אמר רבי אין אנו יודעים אם הקב״ה מעונו של עולם ואם העולם מעונו. בא משה ופירש (דברים לג כז) מעונה אלקי קדם. אמר רבי יוסי בר חלפתא ואין אנו יודעים אם הקב״ה טפל לעולמו אם עולמו טפל לו. בא משה ופירש (שמות לג כא) הנה מקום אתי. הוי עולמו טפל לו ואין הוא טפל לעולמו. אמר רב הונא בשם רבי אמי ולמה מכנין שמו של הקב״ה מקום. שהוא מקומו של עולם שנאמר הנה מקום אתי. דבר אחר למה נקרא שמו מקום. שבכל מקום שצדיקים עומדים שם הוא נמצא עמהם שנאמר (שם כ כא) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך. וכן הוא אומר (בראשית כח יא) ויפגע במקום וילן שם. בטרם הרים יולדו. וכתוב אחר אומר (משלי ח כה) בטרם הרים הטבעו. שהיו טסין כצינורות של מים והיכן שהיה רואה הקב״ה מקום עמוק היה נותן בתוכו הר גדול וממלא אותו והיכן שהיה רואה מקום מטוכס היה נותן הר קל. שנאמר בטרם הרים יולדו:

ז תשב אנוש עד דכא. אמר רבי אבהו גדולה תשובה שקדמה לבריאת עולם שנאמר בטרם הרים יולדו תשב אנוש עד דכא. א״ר הונא בשם ריש לקיש אלפים שנה קדמה תורה לברייתו של עולם שנאמר (שם ל) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום. ויומו של הקב״ה אלף שנה שנאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול:

ח זרמתם שינה יהיו. ר׳ יוחנן אמר זרו מתו תמו שנתם. רשב״ל אמר זרו מתורתך רמה נגעה בהם. ורבנן אמרי זריתם לשעה היתה. בבקר יציץ וחלף. רבנן ורבי אבא בר כהנא. רבנן אמרי בבקר יציץ וחלף אלו ישראל. למה שלערב ימולל ויבש אלו עכו״ם. רבי אבא בר כהנא אמר כלו של ישראל. בבקר יציץ וחלף לעולם הבא למה שלערב ימולל ויבש לעולם הזה. שתה עונותינו לנגדך. בכל שעה שתה עונותינו ואם מבקש אתה להחיותנו עלומינו למאור פניך. אותה שעה אנו הולכים למאור פניך:

ט כי כל ימינו פנו בעברתך וגו׳. רבי יהודה אמר זו מרירה. ורבנן אמרי זה נער שהוא הוגה. כלינו שנינו וגו׳. ימי שנותינו בהם וגו׳ ורהבם עמל ואון. אמר רבי חנינא בר יצחק אפילו מלכותו עמל ואון שנאמר (תהלים פז ד) אזכיר רהב ובבל. כי גז חיש. רבנן אמרי גזין חשין וטסין. ר׳ יודן אמר אף על פי כן היו בו מעשים טובים. מי יודע עוז אפך. אמר רבי אבא בר כהנא שמא מתמלאת עברה על ידך. מי יודע עוז אפך. אמר רבי חנינא בר יצחק כל מי שקדמו יום דין בעולם הזה. וכיראתך עברתך. למנות ימינו כן הודע. אם אנו יודעין שנותינו אימתי אנו מתים היינו עושים תשובה. אמר רבי אליעזר שוב יום אחד לפני מיתתך. אמרו לו תלמידיו וכי אדם יודע אימתי הוא ימות. אמר להם כל שכן שהוא עושה תשובה ויאמר שמא למחר אני מת ונמצא כל ימיו הם בתשובה. הוי למנות ימינו כן הודע. שובה ה׳ עד מתי. שמחנו כימות עניתנו. כימים שעניתנו בבבל במדי באדום. דבר אחר כימות המשיח. וכמה ימות המשיח. רבי אליעזר אומר אלף שנה. שנאמר כיום אתמול. רבי יהושע אומר אלפים שנה. שנאמר כימות עניתנו. שני ימים. ויומו של הקב״ה אלף שנה. רבי ברכיה אומר שש מאות שנה. שנאמר (ישעיה סה כב) כימי העץ ימי עמי. וגמירי דהאי סדנא עביד בארעא שית מאה שנין. רבי יוסי אמר ששים שנה. שנאמר (תהלים עב ה) ולפני ירח דור דורים. דור כ׳ שנה דורים מ׳ שנה. הרי ס׳. רבי עקיבא אומר ארבעים שנה. שנאמר כימות עניתנו. כארבעים שנה שעשו אבותינו במדבר שנאמר (דברים ח ג) ויענך וירעיבך. ורבנן אמרי שלש מאות וחמשים וארבע כמנין ימות שנת הלבנה שישראל מונין בהן. שנאמר (ישעיה סג ד) ושנת גאולי בא. רבי אבהו אמר שבעת אלפים כימי החתן. שנאמר (שם סב ה) כי יבעל בחור בתולה. וכמה ימי החתן שבעת ימים שנאמר (בראשית כט כז) מלא שבוע זאת:

י יראה אל עבדיך פעלך. רבי ברכיה בשם רבי חייא אמר זה אברהם ושרה. והדרך על בניהם. זה יצחק ורבקה שנאמר (שם כד סג) ויצא יצחק לשוח בשדה. בשעה שעקדו על גבי המזבח והעריך את העצים ואת האש ונתן רגלו עליו כדרך שאדם עושה בשעה ששוחט את הבהמה נצנץ עליו מזיו השכינה וזהרו. וכשהיתה רבקה באה עם אליעזר בדרך וראתה ליצחק כיון שראתה רבקה אותו ראתה אותו הדור ונכנס בלבה והיא שאומרת לאליעזר מי האיש הלזה. הדור. כמו (דניאל ח טז) להלז. הוי יראה אל עבדיך פעלך. דבר אחר והדרך זה תכלת שבציצית שישראל מתכסין בו שנקראו בנים למקום. ומפני מה תכלת מכל גוון. רבי חזקיה אמר ואית דאמר משום ר״מ תכלת דומה לעשבים ועשבים לאילנות ואילנות לרקיע ורקיע לנוגה ונוגה לקשת וקשת לדמות שנאמר (יחזקאל א כח) כמראה הקשת וגו׳ כדמות. א״ר חזקיה אם לובשין ישראל ציצית ותכלת לא היו עכורין שאם היו מסתכלין באותן הציצית כאילו שכינה שרויה ביניהן שנאמר (במדבר טו לט) וראיתם אותו וזכרתם. וכאילו עסוקין בכל המצוות שנאמר את כל מצות ה׳. ויהי נועם ה׳ אלקינו עלינו. נפשי מן תכלתא עינא מן קדחתא. אמר לו נתת תורתך לנו וכבודך נתת בעליונים אתמהא. היכן שנתת תורתך ראוי שתתן כבודך. ויהי נועם ה׳ אלקינו עלינו. אמר לו הקדוש ברוך הוא לשעבר על ידי שנבנה בית המקדש על ידי בשר ודם לפיכך חרב וסילקתי שכינתי. אבל לעתיד לבוא אני אבנה אותו ומשרה שכינתי בתוכו ואינו חרב לעולם:

מזמור צא

א יושב בסתר עליון. זה שאמר הכתוב (מלכים-א ח כז) כי האמנם ישב אלקים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך. ר׳ הונא בשם ר׳ אידי פתח (תהלים צב יא) ותרם כראם קרני. בשעה שהיה רועה דוד מצא את הראם ישן במזמור כ״ב. המזמור הזה סבירן לומר ששלמה אמרו ולא אמרו אלא משה על בית קדש הקדשים שעתיד שלמה לעשות עשרים אמה על עשרים אמה ובית קדש הקדשים שעשה משה עשר על עשר. ואימתי אמרו בשעה שראה כל המלאכה שנאמר (שמות לט מג) וירא משה את כל המלאכה וגו׳ ויברך אותם. ומה ברכה בירכן. אמר להן תשרה שכינה על מעשה ידיכם. והן אומרים (תהלים צ יז) ויהי נועם ה׳ אלקינו עלינו ומעשה ידינו. ואף על פי שאין כתוב בתורה מפורש הוא בכתובים. יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם. פתח משה ואמר יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן. אמר רבי יהודה ברבי סימון שלשה דברים שמע משה מפי הגבורה והרתיע לאחוריו. כיון שאמר לו (שמות ל יב) ונתנו איש כופר נפשו. אמר משה (משלי יג ח) כופר נפש איש עשרו. מי יוכל תת כופר נפשו. אמר רבי מאיר הראה לו הקב״ה למשה כמין מטבע של אש. אמר לו (שמות ל יג) זה יתנו. וכן כשאמר לו הקב״ה (במדבר כח ב) צו את בני ישראל את קרבני לחמי. אמר לו משה (ישעיה מ טז) ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה. ומי יוכל לספק אילים וקרבנות. אמר לו הקב״ה חייך לא כשאתה סבור אני מבקש מהם. אלא (במדבר כח ד) את הכבש אחד תעשה בבקר. וכן בשעה שאמר לו (שמות כה ח) ועשו לי מקדש. אמר מי יכול לעשות מקדש שישרה שכינתו בתוכו. (מלכים-א ח כז) הן השמים ושמי השמים לא יכלכלוך. א״ל הקב״ה כשאני מבקש כל העולם אינו מחזיק כבודי וכשאני מבקש במועט אני מחזיק ואיני מבקש ממך אלא י׳ אמות בצפון וי׳ אמות בדרום וי׳ אמות במערב. הוי יושב בסתר עליון. ר״י ברבי סימון אמר יושב בסתר עליון. שרואה ואינו נראה. ובצל שעשה בצלאל יתלונן שדי. שיר של פגעים היה אומר משה בשעה שהיה עולה לרקיע ואומר יושב בסתר עליון:

ב אומר לה׳ מחסי ומצודתי. מחסי אגנתי. מצודתי קסטרי דידי. אלקי אבטח בו. ולא אמרת לי (שמות כה ח) ועשו לי מקדש ושכנתי. אם עשית כן אלקי אבטח בו. שבשמו אני צד את הרשעים ומורידן לגיהנם. משיבה רוח הקדש ואומרת לו כי הוא יצילך מפח. מצודתא דציידא. מדבר הוות. שמביא הווה לעולם. באברתו יסך לך. אמר רבי שמעון בן לקיש זיין אני עושה לכל מי שסוחר באמתתה של תורה. צנה וסוחרה אמתו. אמר רשב״י כלי זיין היא אמתה של תורה לבעליה. וזיין שנתן הקב״ה לישראל בסיני היה שם מפורש כתוב עליו. לא תירא מפחד לילה. אמר ר׳ ברכיה יש מי שהוא פורח כעוף הזה וקושט כחץ. ומי יצילך ממנו שלוח הקן. כי הוא יצילך מפח יקוש. כענין שנאמר (עמוס ג ה) היעלה פח מן האדמה התפול צפור אל פח. וכתיב (דברים כב ו ז) כי יקרא קן צפור לפניך שלח תשלח:

ג מדבר באפל יהלוך. רבנן אמרי שד הוא. רבי יהודה ברבי יוסי אמר דהוה קץ לה לשון שודד. רבי הונא בשם רבי יוסי אמר קטב מרירי עשוי כמין קליפין קליפין שערות שערות עינים עינים ובעין אחת הוא רואה ועינו לתוך לבו ואינו שולט לא בצל ולא בחמה אלא בין חמה לצל ומתגלגל ככדור ושולט מארבע שעות ועד תשע ושולט מי״ז בתמוז עד תשעה באב וכל מי שרואה אותו נופל על פניו. חזקיה ראה אותו ונפל על פניו. אמר רבי פנחס בר חמא מעשה היה באחד שראה אותו ונפל על פניו ונכפה. רבי שילא בר רבי יצחק מפקיד לספרייא דיהון מפנין לטלייא מארבע שעין ועד תשע. רבי יוחנן היה מפקיד לספרייא דלא ליהוון מחין לטליא מן שבעה עשר בתמוז ועד תשעה באב. הוי מקטב ישוד צהרים:

ד יפול מצדך אלף. רבי יצחק אמר היד שהיא שולטת על מצוה אחת וזאת תפילין של זרוע מסרו לה אלף מלאכים. אבל הימין שהיא שולטת על מצוות הרבה רבבה מימינך. ריבוא של מלאכים נמסרו לה. אמר רבי חנינא בר אבהו אינו אומר נמסרו אלא יפול שאם באים אלף מזיקין לפני היד שמאל הן נופלים לפניה ואם ריבוא לפני הימין הן נופלין לפניה שהיא שולטת במצוות הרבה. בנוהג שבעולם אם נמסר לאדם אלף איש עליו לזון אותם שהן מסורים לטובתו ולשמרו. אבל הקב״ה מסר לאדם הזה אלף מלאכים משמאלו ורבוא לימינו לשמרו ואינו מפרנסן ואף על פי כן אליך לא יגש. רק בעיניך תביט. כי אתה ה׳ מחסי. אמר רבי חנינא נפשי מן תכלתא ועיינא מן קדחתא. נתת תורה בתחתונים ועליון שמת מעונך. לא תאונה אליך רעה. אמר רבי יוחנן עד שלא היה המשכן היו המזיקין מתגרין לבריות. משהוקם המשכן ונגע לא יקרב באהלך. זה המשכן. דבר אחר אמר ריש לקיש ממי נלמוד מספר תהלים. נלמוד ממקומו (במדבר ו כד) יברכך ה׳ וישמרך. ישמרך מכל דבר רע. אימתי ביום שהוקם המשכן. (ריש לקיש אמר זה ספר תהלים. יברכך ה׳ מן המזיקים אימתי (שם ז א) ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן):

ה כי מלאכיו יצוה לך. רבי יהודה אומר מי גדול הפוטר או הנפטר. הוי אומר הפוטר גדול מן הנפטר. אם כן גדול היה יעקב אבינו (מתפרש) מן המלאך. מה המלאך אומר לו (בראשית לב כו) שלחני כי עלה השחר. הרי יעקב פוטר למלאך. רבי יוסי אומר מי גדול הנושא או הנישא. הוי אומר הנישא גדול. הדא הוא דכתיב על כפים ישאונך. רבי יהודה אומר בשעה שהיה יעקב מהרהר ואומר שנים עשר שבטים אני מעמיד. מה עשה נטל שנים עשר אבנים ונתן תחת מראשותיו ואמר אם נעשו כולן אחת יודע אני שאני מעמיד שנים עשר שבטים. ולבו היה מתכוין לבוראו שנאמר (שם כח יא) ויקח מאבני

המקום וישם. שנעשו אבן אחת. רבי נחמיה אמר שלשה אבנים היו ואמר אם מיחד השם שמו עלי כשם שיחד שמו על אבותי יעשו כולן אחת. עמד ומצאן כולן אחת שנאמר (שם יח) ויקח את האבן. מלמד שנעשו כולן אחת. ורבנן אמרי אבנים שנים. והשכים יעקב ומצאן אחת והיה בפחד גדול ואמר ביתו של הקב״ה במקום הזה ולא ידעתי שכינתו שנאמר (שם יז) ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים. מכאן אמרו כי כל מי שהוא מתפלל בירושלים כאילו מתפלל לפני כסא הכבוד ששער השמים הוא שם ופתח פתוח לשמוע תפלה שנאמר וזה שער השמים. חזר יעקב ללקט את האבנים ומצאן אחת לקח יעקב את האבן ושם אותה מצבה בתוך המקום וירד לו שמן מן השמים ויצק עליה שנאמר ויצק שמן על ראשה. מה עשה הקב״ה נטל רגל ימינו וטבע אותה עד עומק תהומות ועשה אותה סניף לארץ כאדם שהוא נותן סניף לכיפה. לפיכך נקראת אבן שתיה ששם טבור הארץ ומשם נפתחה כל הארץ ועליה היכל ה׳ שנאמר (שם כב) והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלקים. נפל יעקב ארצה לפני אבן שתיה והיה מתפלל לפני השם ואומר רבונו של עולם אם תשיבני במקום הזה בשלום אז אזבחה לפניך זבחי תודה ועולה שנאמר (שם כ) וידר יעקב נדר לאמר. ונדר ושלם ומשם נשא רגליו ושם הניח את הבאר שהיתה הבאר מהלכת לפניו. ובהריפת עין בא לחרן שנאמר (שם י) ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. ועליו הכתוב אומר (משלי ד יב) בלכתך לא יצר צעדך ואם תרוץ לא תכשל. א״ר חנינא בשם רבי אבהו בשם רבי יוחנן המלאכים טענו אותו שנאמר על כפים ישאונך. ולא צרו צעדיו של יעקב ולא נכשל כחו וכגבור גלל את האבן מעל פי הבאר. והיתה הבאר עולה ושופעת מים חוצה לה וראו הרועים ותמהו שכולם לא היו יכולין לגלול את האבן והוא לבדו גלל אותה שנאמר (בראשית כט י) ויגש יעקב (לבדו) ויגל את האבן:

ו על שחל ופתן תדרוך. כל י״ב חדש שהיה נח בתיבה היה מהלכו על נחשים ולא היו מזיקין אותו שנאמר על שחל ופתן תדרוך. כי בי חשק. אמר רבי יהושע בן לוי בשם רבי פנחס בן יאיר מפני מה מתפללין ישראל בעולם הזה ואינן נענין. על ידי שאינן יודעין בשם המפורש. אבל לעתיד לבוא הקב״ה מודיען כמו שנאמר (ישעיה נב ו) לכן ידע עמי שמי. באותה שעה הם מתפללין ונענין שנאמר יקראני ואענהו. א״ר יצחק בשם ר׳ אחא אם מבקשים הם אותי בשעה שמגיע להם הצרה מיד אני עונה אותם שנאמר יקראני ואענהו. אמר אסף לישראל כל מי שהוא מציל אותך תכבדהו בתפלה והוא מציל אותך ומוציאך מן הצרה והוא נותן לך כבוד (יציאה ויוציאך מן הצרה). הוי אחלצהו ואכבדהו. אורך ימים אשביעהו זה אחד מן המקראות הקשין שישועתן של ישראל הוא ישועתו של הקב״ה:

מזמור צב

א מזמור שיר ליום השבת. אמר ר׳ יצחק (שמות טז כט) ראו כי ה׳ נתן לכם השבת. מהו ראו. אמר רבי יוסי מרגניתא דיהיבת לכון. אמר רבי יצחק כל עיסקא דשבתא כפול. עומר כפול (שם כב) שני העומר לאחד. קרבנו כפול (במדבר כח ט) וביום השבת שני כבשים. עונשה כפול (שמות לא יד) מחלליה מות יומת. שכרה כפול (ישעיה נח יג) וקראת לשבת עונג ולקדוש ה׳ מכובד. אזהרותיה כפולות זכור ושמור. מזמורו כפול מזמור שיר ליום השבת. זה שאמר הכתוב (קהלת א ב) הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים. שבעה הבלים אמר קהלת. הבל אחד. הבלים שנים. הבל הבלים ששה. הכל הבל הרי שבעה. למה כנגד שבעת ימי בראשית. אמר שלמה מה נברא ביום ראשון שמים וארץ. ומה סופן (ישעיה נא ו) שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה. אמר הבל. ומה נברא ביום שני רקיע. ומה סופו (שם לד ד) ונגולו כספר השמים. אמר הבל. ומה נברא בשלישי (בראשית א ט) יקוו המים. ומה סופן (ישעיה יא טו) והחרים ה׳ את לשון ים מצרים. אמר הבל. ומה נברא ברביעי מאורות. שנאמר (בראשית א יז) ויתן אותם אלקים ברקיע השמים. ומה סופן (ישעיה כד כג) וחפרה הלבנה. אמר הבל. ומה נברא בחמישי (בראשית א כ) ישרצו המים. ומה סופן (צפניה א ב) אסוף אסף כל מעל פני האדמה. אמר הבל. ומה נברא בששי אדם. ומה סופו (בראשית ג יט) כי עפר אתה ואל עפר תשוב. אמר הבל. ומה נברא בשביעי שבת. חוזר ומסתכל לכאן ולכאן למצוא וליתן פגם בו ולא מצא אלא כולה קדושה ומנוחה. א״ר יצחק אחרי כן הסתכל וראה שאדם חוטא בו ומתחייב בנפשו ואמר גם זה הבל. לכך אמר הכל הבל. הרי שבעה. לפי שברא יום שביעי שלא לעשות בו מלאכה לא נאמר בו ויהי ערב ויהי בקר. משל למה הדבר דומה למלך אחד שהיה לו כלי חמדה ולא רצה להנחילו אלא לבנו. כך יום שבת מנוחה וקדושה ולא רצה להנחילו אלא לישראל. תדע לך שכן הוא כשיצאו ישראל ממצרים עד שלא נתן להם את התורה נתן להם את השבת ושתי שבתות שבתו עד שלא נתן להם את התורה שנאמר (נחמיה ט יד) ואת שבת קדשך הודעת להם וגו׳ ביד משה עבדך. והקב״ה בירך וקידש את השבת וישראל חייבין לקדשו. תדע לך שכן הוא שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר בששת ימי המעשה היה נותן להם את המן ובשבת לא היה יורד. לא מפני שלא היה כח ליתן אלא מפני ששבת לפניו. כיון שראו העם כן שבתו גם הם שנאמר (שמות טז ל) וישבתו העם. אמר הקב״ה השבת הזה נתתי לישראל אות ביני לבינם. בששת ימי המעשה פעלתי את העולם ובשבת נחתי לפיכך נאמר (שם לא יז) ביני ובין בני ישראל. שבעה רקיעים בראתי ומכולם לא בחרתי למכון שבתי אלא ערבות שנאמר (תהלים סח ה) סולו לרוכב בערבות. שבע ארצות בראתי ומכולם לא בחרתי אלא ארץ ישראל שנאמר (דברים יא יב) תמיד עיני ה׳ אלקיך בה. שבעה ימים בראתי ומכולם לא

בחרתי אלא ים כנרת והנחלתיו לשבט נפתלי שנאמר (שם לג כג) נפתלי שבע רצון (מהו) ומלא ברכת ה׳ ים ודרום ירשה. שבעה עולמות בראתי ומכולם לא בחרתי אלא שביעי. ששה לצאת ולבוא ואחת שכולו שבת ומנוחה לחיי העולם. שבעה ימים בראתי ומכולם לא בחרתי אלא יום שביעי שנאמר (בראשית ב ג) ויברך אלקים את יום השביעי. שבע שנים בראתי ומכולם לא בחרתי אלא שנת השמטה שנאמר (דברים טו א) מקץ שבע שנים תעשה שמטה. וכל מי ששומר את השבת הקב״ה מוחל לו על כל עוונותיו שנאמר (ישעיה נו ב) כל שומר שבת מחללו. מחול לו׃

ב מזמור שיר ליום השבת. (תהלים סח יב) ה׳ יתן אומר המבשרות צבא רב. בלשון מרובה היה הדבור יוצא ונחלק לשבעה קולות והשבעה קולות לע׳ לשון. רבי יהושע בן לוי אמר כאדם שהוא מכה על הסדן וניצוצות יוצאות לכאן ולכאן. רבי יוסי בר חנינא אמר כאדם שהוא מכה בפטיש על האבן וניצוצות ניתזות לכאן ולכאן. כך המבשרות צבא רב. (שמות כ ח) זכור את יום השבת. והן מכבדין אותו במאכל ומשתה ובכסות נקיה שנאמר (ישעיה נח יג) וקראת לשבת עונג. ולא עוד אלא כשהוא נכנס אנו מקבלין אותו בשירין ובזימרין שנאמר מזמור שיר ליום השבת. בשש שעות בערב שבת נכנס אדם בגן עדן והיו מלאכי השרת מקלסין לפניו ומכניסים אותו. א״ר לוי כשעבר אדם על צוויו של מקום ישב לו בדין לספק לו. כיצד את מוצא בערב שבת נברא אדם הראשון. שעה ראשונה עלה במחשבה. שניה נמלך עם מלאכי השרת. שלישית כנס עפרו. ברביעית גבלו. חמישית עשאו גולם. ששית רקמו. שביעית נפח בו נשמה. שמינית העמידו על רגליו. תשיעית צוהו. עשירית חטא. אחת עשרה נידון. שתים עשרה נתגרש. בא ליתן לו איפופסין נכנס השבת פינהו משם והיו מלאכי השרת קוראין לו (תהלים מט יג) אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו. נדמו שניהם. בא יום שבת נעשה לו סניגור ואמר לפני הקב״ה רבון העולמים בששת ימי המעשה לא נענש אדם בעולם ובי אתה מתחיל זו היא קדושתי וזו היא מנוחתי. ובשביל השבת ניצל מדינה של גהינם. כיון שראה אדם כחה של שבת בא אדם לומר הימנון לשבת מזמור שיר ליום השבת. אמר לו השבת לי אתה אומר הימנון אני ואתה נאמר הימנון להקב״ה שנאמר טוב להודות ליי׳׃

ג דבר אחר אמר רבי לוי מזמור שיר ליום השבת. שלא שמש בו אפלה. את מוצא בכל יום ויום כתיב (בראשית א ה-לא) ויהי ערב ויהי בקר. ובשבת לא כתיב בו ערב. אמר רבי לוי בר נזרא שלשים ושש שעות היה יום ערב שבת ולילו שהיה בקר ושבת עצמה. כיון שראה אדם מוצאי שבת עם דמדומי חמה ומתחיל החשך לבוא התחיל אדם טופח על פניו ואומר אוי לי שמא זה שאמר הקב״ה (שם ג טו) הוא ישופך ראש. הוא מביאו עכשיו. שנאמר (תהלים קלט יא) ואומר אך חשך ישופני. והיה יושב ומהרהר בלבו שמא יבוא הנחש שהטעה אותי בערב שבת וישופני עקב. נשתלח לו עמוד אש להאיר לו ולשמרו מכל דבר רע. ראה לעמוד האש ושמח בלבו ואמר עכשיו אני יודע שהמקום עמי. ובירך בורא מאורי האש וכשהרחיק ידו מן האש אמר עכשיו אני יודע שנבדל יום הקדש מן החול שאין לבער אש בשבת. ואמר ברוך המבדיל בין קדש לחול. ויש אומרים שזימן לו הקב״ה שתי אבנים אחת של אופל ואחת של צלמות שנאמר (איוב כח ג) קץ שם לחשך וגו׳ אבן אופל וצלמות. ונטל אדם הראשון את שתי האבנים והקישן זו לזו ויצא מהן אש משתי האבנים והבדיל. ולפיכך אנו מבדילין על האור במוצאי שבת. א״ר הונא אף ביום הכפורים מבדילין ששבת האור באותו היום׃

ד דבר אחר ליום השבת. ליום ששבתו המזיקין מן העולם ליום שישבו עמו בשלום שנאמר (ישעיה לב יח) וישב עמי בנוה שלום. דבר אחר ליום ששבת מן המלחמות. גירש אדם ויצא מגן עדן וישב לו בהר המוריה ששערי גן עדן סמוכין להר המוריה משם לקחו ולשם החזירו במקום שנלקח משם שנאמר (בראשית ב טו) ויקח ה׳ אלקים את האדם. מאי זה מקום לקחו ממקום בהמ״ק. וישב חוץ לגן עדן בהר המוריה שנאמר (שם ג כג) לעבוד את האדמה אשר לוקח משם. רבי יהודה אומר הקב״ה שמר את השבת בעליונים ואדם שמר אותו ראשון בתחתונים. והיה יום השבת משמרו מכל רע ומכל שרעפי לב שנאמר (תהלים צד יט) ברוב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי. רבי יהושע בן קרחא אומר מן האילן שנחבאו תחתיו לקחו עלים ותפרו שנאמר (בראשית ג ז) ויתפרו עלה תאנה. רבי אליעזר אומר מן העור שנפשט הנחש עשה הקב״ה כתנות כבוד לו ולעזרו שנאמר (שם כא) ויעש ה׳ אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם׃

ה טוב להודות לה׳. אדם הראשון אמרו. כדי שילמדו כל הדורות שכל מי שמודה על פשעים ועוזב ניצל מדינה של גהינם שנאמר טוב להודות לה׳. להגיד בבקר חסדך לכל באי עולם הבא שהן דומין לבקר. ואמונתך בלילות לכל באי העולם הזה שהן דומין ללילה. יגידו ויאמרו אמונתו וחסדו שעשה עמי והצילני מדינה של גהינם. עלי עשור. כל עדיות נאמנות לישראל בעשרה. הכנור שהיה דוד מנגן בו היה בעשרה. עדות המת בעשרה. ברית מילה בעשרה. עדות ברכת השם בעשרה. עדות חליצה בעשרה שנאמר (רות ד ב) ויקח בועז עשרה אנשים. אמר הקב״ה איני רוצה מישראל זמר בכנור אלא הגיון פיהם שנאמר עלי הגיון בכנור. כי שמחתני ה׳ בפעלך. אמר רבי חזקיה ברבי ירמיה מעשה בתלמיד אחד של ר׳ שמעון בן יוחאי דאזיל להודקי ואזיל טעין ובא עשיר. כי אתא לגבי רבי שמעון בן יוחאי והיו התלמידים רואין את הריוח היו מצירין על עצמן. מה עשה רבי שמעון בן יוחאי נסב לתלמידיו ונפק עמהון בבקעתא חדא. אמר בקעה בקעה התמלאי דינרי זהב. ונתמלאה. מיד אמר לתלמידיו יטול כל אחד ואחד חלקו כל מה שאתם

רוצים. אבל תהיו יודעים שכל מי שהוא נוטל ממתן שכרו של עולם הבא הוא נוטל. כיון ששמעו כך משכו ידיהם התחילו אומרים כי שמחתני ה׳ בפעלך. כי שמחתני ה׳ בפעלך. אמר אדם שמחני הקב״ה והכניסני בגן עדן והראני מקום שכינת הצדיקים בגן עדן והראני ארבע מלכיות מושלן ואובדן והראני בן ישי מושלו לעתיד לבוא ולקחתי משנותי שבעים שנה והוספתי על ימיו שנאמר (תהלים סא ז) ימים על ימי מלך תוסיף שנותיו כמו דור ודור. ונתן לאל רנן ושבח וזמר במעשיו שנאמר במעשה ידיך ארנן׃

ו מה גדלו מעשיך ה׳. התחיל אומר ומהלל לשם הגדול ואומר מה גדלו מעשיך ה׳. אבל לעומק מחשבותיך תהום רבה. איש בער לא ידע. אדם שהוא בער מישראל חכמי ישראל ילמדוהו דברי תורה שנאמר (תהלים צב ח) בינו בוערים בעם. אבל אדם בקי בעכו״ם הוא כסיל שאינו יודע דברי תורה שנאמר וכסיל לא יבין את זאת. בפרוח רשעים. בזמן שאתה רואה רשעים שרבו כמו עשב והציצו כל עובדי כו״ם. ולא אמר הללויה עד שהן עתידין להשמד שנאמר להשמדם עדי עד. וכן הוא אומר (שם קד לה) יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה׳ הללויה׃

ז כי הנה אויביך ה׳. אמרו ישראל לפני הקב״ה רבון כל העולמים נתנו אויביך עלינו עול קשה על צוארנו אבל אנו יודעים שהן עתידין לאבדון שנאמר כי הנה אויביך יאבדו. וכל עובדי כו״ם יתפרדו כמוץ לפני רוח שנאמר יתפרדו כל פועלי און. ואתה מרום לעולם ה׳. אמר רבי ברכיה לעולם מן עיליתא. ותרם כראם קרני. מה ראם זה קרנותיו גבוהות והוא מנגח לארבע רוחות העולם כך מנחם בן עמיאל בן יוסף מנגח לארבע רוחות העולם. ועליו אמר משה (דברים לג יז) בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה. עמו רבבות אפרים והם אלפי מנשה ועליו יתיצבו מלכים להורגו שנאמר (תהלים ב ב) יתיצבו מלכי ארץ. וישראל שבארץ בצרה גדולה. אבל בצרתם הם כזית רענן שנאמר בלותי בשמן רענן ותבט עיני בשורי בקמים עלי. וישראל רואין במפלתן שנאמר ותבט עיני בשורי׃

ח צדיק כתמר יפרח. מה התמרה הזאת נאה במראיה וכל פירותיה מתוקין וטובים כך בן דוד נאה במראהו וכל מעשיו מתוקין וטובים לפני הקב״ה. אמר ר׳ יצחק בר אדא מה התמרה הזאת צלה רחוק ממנה כך מתן שכרן של צדיקים רחוק מהן עד עולם הבא שנאמר (דברים ז יב) והיה עקב תשמעון. וכתיב (שם ט) לשומרי מצותיו לאלף דור. דבר אחר מה התמרה הזאת אינה חסרה משלש אוכוכלין כך ישראל אינן חסרין משלשה צדיקים כאברהם יצחק ויעקב וחנניה מישאל ועזריה. דבר אחר מה התמרה הזו יש בה לולב להלל וקורות לסוכה ואפילו הסיב שלה לחיזוק ועצה להדליק. כך ישראל אינן חסרין צדיקים ישרים בני תורה וגומלי חסדים ואפילו בורים שבהם שנאמר (שיר השירים ד ג) כפלח הרמון רקתך. דבר אחר מה התמרה הזאת עושה תמרים רטובים מקולסין ועושה סילין כך תלמידי חכמים הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שכל מי שאינו נזהר מהם לוקה שנאמר (בראשית יב יז) וינגע ה׳ את פרעה נגעים. (כך ישראל יש בהם בעלי תורה ובעלי משנה בעלי תלמוד בעלי אגדה). דבר אחר מה התמרה הזאת לבה מכוון למעלה כך ישראל לבם מכוון לאביהם שבשמים. דבר אחר מה התמרה הזו יש לה תאוה כך ישראל תאותן להקב״ה. אמרו רבותינו מעשה היה בתמרה אחת שהיתה בחמתן ומרכיבין אותה ולא היתה עושה פירות. אמר להם דקלי אחד תמרה זו היא רואה מיריחו והיא מתאוה לה. הלכו והביאהו ממנה מיד עשתה פירות. כך תאותן של ישראל להקב״ה. אי מה התמרה הזו אין עושין ממנה כלים כך ישראל. תלמוד לומר כארז בלבנון. אמר רבי תנחומא שאלתי אותה את רבי הונא ואמר לי ראינוה בבבל וממנה כלים ושלחנות ומנורות. אי מה ארז אין עושה פירות כך ישראל. תלמוד לומר תמר. מה תמר זו עושה פירות כך ישראל. אי מה תמר זה אין גזעו מחליף אף ישראל כן. תלמוד לומר ארז. מה ארז גזעו מחליף כך ישראל. ומה הארז שבלבנון שרשיו מרובין למטה בארץ ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו כן ישראל שתולים בבית ה׳ ועתיד הקב״ה לקבץ אותם מארבע כנפות הארץ. וכגן שהוא נטוע מערוגה לערוגה כך ישראל. וכך עתיד הקב״ה ליטע אותם מארץ טמאה אל ארץ טהורה שנאמר שתולים בבית ה׳. וכעשב הזה יפריחו ויצמחו בבית המקדש שנאמר בחצרות אלקינו יפריחו. עוד ינובון בשיבה. מה השיבה הזאת הדר וכבוד לזקנים כך הם הדר וכבוד. דשנים ורעננים יהיו. גבורי כח במעשיהם הטובים שנאמר דשנים ורעננים׃

ט להגיד כי ישר ה׳. כל אלו למה להגיד שמו של הקב״ה שהוא צדיק וישר ואין עול שנאמר צורי ולא עולתה בו. דבר אחר מה התמר והארז גדולים מכל האילנות כך ישראל שנאמר (אסתר ט ד) כי גדול מרדכי וגו׳. (שמואל-ב ה י) וילך דוד הלוך וגדול. אי מה התמר והארז אם נעקרו ממקומן אין נחלפים כך ישראל. תלמוד לומר שתולים בבית ה׳. אמר רבי חנן בר פזי עד שהן שתולין בבית ה׳ אלו התינוקות שהם בבית הספר. בחצרות אלקינו יפריחו. אלו השירות. רבי נחמיה ורבי פינחס אמרי (במדבר ג טו) מבן חדש ומעלה תפקדם. וכי מבן חדש משמר אלא כיון שהוא עתיד לשמר כאילו שמר. אמר רבי שמואל בר רב יצחק בן לוי עד שהוא במעי דאימיה נכתב באסרטיא של מעלה שנאמר (שמואל-א ז טו) וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו. וכי כל ימי חייו שפט והלא לא שפט אלא שלש עשרה שנה. הדא אמרה בן לוי עד דהוא במעי אימיה נכתב באיסרטיא של מעלה. עוד ינובון בשיבה. זה

אברהם שנאמר (בראשית כה א-ב) ויוסף אברהם ויקח אשה. ותלד לו את זמרן. שהיו מזמרין בהן לעכו״ם. יקשן. שהיו מקישין בתוף לעכו״ם. הוי עוד ינובון בשיבה. ר׳ יהושע בן קרחא אומר העלה ניבין בן מאה שנים והוליד בן למאה שנה:

י להגיד כי ישר ה׳. אמרו למשה מי עשה שלא תכנס לארץ. אמר להם אני גרמתי לעצמי. אמרו לו ולא הקב״ה עשה לך. אמר להם חס ושלום אפילו אתם רואים שהקב״ה מצדיק את הרשע ומחייב את הצדיק (דברים לב ד) אל אמונה ואין עול. אמרו לו לאדם הראשון מי גרם לך מיתה. אמר להם אני גרמתי לעצמי. אמרו לו ולא עשה לך הקב״ה דבר זה. אמר להם חס ושלום לא אבל אני גרמתי לעצמי. משל למה הדבר דומה לחולה שהיה מוטל במטה. הלך הרופא וראה אותו התחיל מצוה ואומר לו דבר פלוני לא תאכיל אותו שהוא רע לו ומסוכן למות. לימים אכל ממה שאמר לו הרופא שלא לאכול אותו שהוא מסוכן למות. אמרו שמא הרופא עשה לך דבר זה. אמר להם לאו אני הוא שעשיתי לעצמי שעברתי על מה שצוה לי. כן (בראשית ב יז) מעץ הדעת טוב ורע לא תאכל. שהוא רע לך ומסוכן למות. ואני הוא שעשיתי. (הושע יד י) כי ישרים דרכי ה׳. הוי להגיד כי ישר ה׳. אמר רבי יוחנן הוא קולע על יראיו ויראיו קולעים אותו. אתם אומרים כי ישר ה׳. ואף אני אומר (צפניה ג יג) שארית ישראל לא יעשו עולה:

מזמור צג

א ה׳ מלך גאות לבש. זה שאמר הכתוב (ירמיה י ז) מי לא ייראך מלך הגוים. אמר לו הקב״ה לירמיה ולאו מלכיהון דישראל אנא. אמר לו לפי שאמרת לי (שם א ה) נביא לגוים נתתיך. אף אני קורא אותך מלך הגוים. לך יאתה לך מלכותא יאה. ה׳ מלך גאות לבש. אמר רבי חנינא יש לך שהוא נאה ללבושו ולבושו אין נאה לו. אבל הקב״ה הוא נאה ללבושו ולבושו נאה לו שנאמר ה׳ מלך גאות לבש. שבעה לבושין לבש הקב״ה. אחד במלחמת הים שנאמר ה׳ מלך גאות לבש. זה כנגד מלחמת הים שנאמר (שמות טו א) אשירה לה׳ כי גאה גאה. אחד בסיני שנאמר (תהלים כט יא) ה׳ עז לעמו יתן. כנגד עוז שנתן לעמו בסיני. ואחד כנגד בבל שנאמר (ישעיה נט יז) וילבש בגדי נקם תלבושת. וכן הוא אומר (ירמיה נא יא) כי נקמת ה׳ הוא נקמת היכלו. ואחד כנגד מדי שנאמר (ישעיה נט יז) וילבש צדקה כשריון. וכן הוא אומר (אסתר ח טו) ומרדכי יצא מלפני המלך. ואחד כנגד יון שנאמר (ישעיה נט יז) ויעט כמעיל קנאה. כך היו בני חשמונאי לבושי בגדים של קנאה. ואחד כנגד אדום שנאמר (שם סג א) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים. שביעי לימות המשיח שנאמר (דניאל ז ט) לבושיה כתלג חוור:

ב אף תכון תבל בל תמוט. אמר ר׳ אבהו משל למה הדבר דומה למלך שמלך תחלה עמד לגיון אחד אמר לו הימנון נתן לו המלך פרוקפי שאינה זזה ממנו. כך כשמלך הקב״ה בעולמו אמרה הארץ הימנון תחלה אלו מים העליונים שנאמר מקולות מים רבים. אמר להם הקב״ה אני נותן לכם פרוקפי שנאמר (תהלים קד ה) יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד. (אף תכון תבל בל תמוט). נכון כסאך מאז. זה אחד משבעה דברים שעלה במחשבה קודם בריאתו של עולם ואלו הן - כסא הכבוד שנאמר נכון כסאך מאז. ושמו של מלך המשיח שנאמר (שם עב יז) לפני שמש ינון שמו. ולמה נקרא שמו ינון שהוא עתיד לינון ישיני עפר. והתורה שנאמר (משלי ח כב) ה׳ קנני ראשית דרכו. וישראל שנאמר (תהלים עד ב) זכור עדתך קנית קדם. בית המקדש שנאמר (ירמיה יז יב) כסא כבוד מרום מראשון. התשובה שנאמר (תהלים צ ב-ג) בטרם הרים יולדו. תשב אנוש עד דכא. (נשאו נהרות ה׳) גיהנם שנאמר (ישעיה ל לג) כי ערוך מאתמול תפתה. אמר ריש לקיש בשעה ששבו פלשתים את הארון התחילו מתגאין ואומרין לא לארון בלבד שבינו אלא לאדונו של ארון. הדא הוא דכתיב נשאו נהרות ה׳. ואין נהרות אלא פלשתים שנאמר (מלכים-א ה א) מן הנהר ארץ פלשתים. אמר הקב״ה ישאו נהרות דכים. אני מדכאן ביסורין קשים. דכים. א״ר שמואל בר נחמני כנה הפנימית שלהן נושרת. רבי שמעון בן לקיש אמר כנה החיצונה נושרת. הוי נשאו נהרות ה׳:

ג דבר אחר נשאו נהרות ה׳. אמר רבי ברכיה בשם בן עזאי המים היו עולים ומגיעים עד כסא כבוד שנאמר (בראשית א ב) ורוח אלקים מרחפת על פני המים. וכן הוא אומר (דברים לב יב) כנשר יעיר קנו. וכשהיה הדבור יוצא מפי הגבורה (בראשית א ט) יקוו המים. עלו מקצות הארץ הרים וגבעות ונתפרצו על כל הארץ ונעשית עמקים עמקים על תוכה של ארץ והמים נתגלגלו ונקוו לעמקים שנאמר (שם י) ולמקוה המים קרא ימים. מיד נתגאו המים ועלו לכסות הארץ כתחלה עד שגער בהם הקב״ה וכבשן תחת כפות רגליו ועשה חול גדר לים כאדם שהוא גודר לכרמו. וכשהן עולין ורואין את החול לפניהם חוזרין לאחוריהן שנאמר (ירמיה ה כב) האותי לא תיראו נאם ה׳ וגו׳ אשר שמתי חול גבול לים. ועד שלא נקוו המים נבראו התהומות ואלו הן התהומות אלו שתחת לארץ שהארץ על התהומות היא נרקעת כאניה שהיא צפה בלב ים כך הארץ מרוקעת על המים שנאמר (תהלים קלו ו) לרוקע הארץ על המים. ולהיכן הלכו אותן המים. רבי ברכיה בשם רבי יודן ורבי יהודה ברבי שלום. משל למה הדבר דומה לשתי קערות בשעה שאחת מליאה אחת ריקנית אבל אם היו שתיהן מלאות מה הן יכולין לעשות. הנודות בזמן שהן נפוחות ממלאות את הטרקלין ובשעה שהרוח יוצא מהן הן

נפנות למקום אחד. כך היה העולם כולו מלא מים במים מה עשה הקב״ה כבש עליהן ויצא הרוח מהן שנאמר (איוב יב טו) יעצר במים וייבשו. וכן הוא אומר (שם ט ח) ודורך על במתי ים. ואומר (תהלים לג ז) כונס כנד מי הים. ולהיכן הלכו. אמר ר׳ לוי מלחשין אלו באלו להיכן אנו הולכין והם אומרים דרך ים דרך ים להדך פלן להדך פלן. ר׳ הונא מפיק לישנא לדוכתא פלן לדוכתא פלן. אמר רבי יהושע הכהן דכים מדוככין אנו קבלונו. אמר רבי ברכיה בשם רבי עזאי קולו של הקב״ה היה מטרטר לפניהם שנאמר (שם כט ג) קול ה׳ על המים. הוי נשאו נהרות דכים׃

ד מקולות מים רבים. מעשה באדריאנוס שביקש לעמוד על סופו של אוקינוס נטל חבלים והיה משלשל שלש שנים. שמע בת קול אומר כלה אדריאנוס. עוד ביקש לידע מה המים מקלסין להקב״ה. עשה תיבות של זכוכית ונתן בני אדם לתוכן ושלשלן לאוקינוס ועלו ואמרו כך שמענו לאוקינוס מקלס אדיר במרום ה׳׃

ה דבר אחר נשאו נהרות ה׳. אוי להן לרשעים שהן סבורין שישראל (לעצמו) [לעצמן] שבו ולא שבו לעצמן בלבד אלא נשאו נהרות. ואין נהרות אלא גליות שנאמר (ישעיה יז יב) הוי המון עמים רבים. לכך ישאו נהרות דכים וידכאו ישראל בצרות ועכשיו יבואו גם הם וידכאו אותם. הוי ישאו נהרות דכים. מקולות מים רבים אלו העליונים. ונקראו המים של מטה רבים שנאמר (חבקוק ג טו) דרכת בים סוסיך. הרי שלמעלן נקראו רבים ושלמטן נקראו רבים. משל למלך שהיו לו שני לגיונות כשהיה המלך נכנס אצל זה נקרא גדול היו אומרים גדול הלגיון הזה שהמלך נכנס בו. וכשנכנס אצל זה היו אומרים גדול הלגיון הזה שהמלך נכנס בו. כך כשהיה הקב״ה למעלן נקראו עליונים רבים מקולות מים רבים. וכשירד למטן נקראו המים התחתונים רבים שנאמר (שם) חומר מים רבים׃

ו עדותיך נאמנו מאד. אמר משה לפני הקב״ה רבונו של עולם השפלת קולה של תורה וקולה של ביתך והגבהת קולן של רשעים הגבה קולה של תורה וקולה של ביתך. לכך נאמר לביתך נאוה קדש ה׳ לאורך ימים. אם עשית כן לא כבראשונה. שלמה בנה אותו וחרב עזרא בנה אותו וחרב. אבל עתה לאורך ימים. אמר רבי סימון שלש עשרה מדות בהקב״ה שנאמר (שמות לד ו) ה׳ ה׳ אל רחום וחנון. רב אמר אחת עשרה. ורבנן אמרי עשר. ועל אי זה מהן השתחוה. רב חסדא אמר על החסד שנאמר (שם ח) וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו. רבי אליעזר בן יעקב אומר על ארך אפים. ורבנן אמרי על מדת רחמים. א״ר יצחק אמר משה לפני הקב״ה מפני מה אדם חוטא ואין אתה פורע לו מיד. אמר לו הקב״ה משה את צריך לומר זה ולא גליתי לך מדותי ואת אומר כן חייך שתצטרך. לא עשה הרבה עד שאמר לו (במדבר יד יב) אכנו בדבר ואורישנו. אמר לפניו (שם יז) ועתה יגדל נא כח ה׳ וגו׳. היכן דבר ה׳ אל רחום וחנון. אמר רבי חגאי יורד הייתי לדפליסט בטבריה ושמעית קלהון דטלייא בגו כנישתא דכולהון מברכין ואומרים עדותיך נאמנו מאד. יכול כשם שמאריך רוחו עם הרשעים כך מאריך עם הצדיקים תלמוד לומר אל נקמות ה׳׃

מזמור צד

א אל נקמות ה׳. על זה אמר ישעיה הנביא (ישעיה מה יד) כה אמר ה׳ יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה אליך יעבורו וגו׳ אך בך אל ואין עוד אפס אלקים. מהו אך בך. אמר לו היכן אתה מסתתר יש בך כח ומסתתר הופיע גבורתך. אל נקמות ה׳. רבי ורבי יונתן. רבי אומר בשר ודם החימה כובשת אותו אבל הקב״ה הוא כובש את החימה. שנאמר (נחום א ב) נוקם ה׳ ובעל חימה. ר׳ יונתן אומר ובשר ודם קנאה כובשת אבל הקב״ה כובש את הקנאה שנאמר אל קנא ונוקם. רבי מאיר אומר (דברים ח ה) וידעת עם לבבך. את ולבך יודעים מעשים שעשית עמי ושעשיתי עמך וייסורין שהבאתי עליך שלא לפי מעשיך הבאתי עליך יסורין. ורבי שמעון אומר חביבין יסורין ששלש מתנות טובות שנתן הקב״ה לישראל והעולם מתאוין להן לא נתנן אלא בזכות הייסורין. ואלו הם - התורה והעולם הבא וארץ ישראל. תורה שנאמר (משלי א ב) לדעת חכמה ומוסר. וכתיב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ארץ ישראל דכתיב (דברים ח ה) וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו. למה (שם ז) כי ה׳ אלקיך מביאך אל ארץ טובה. רבי נתן ברבי יוסי אומר חביבין יסורין שבשבילן הברית כרותה לישראל שנאמר כי ה׳ אלקיך מביאך אל ארץ טובה. (העולם הבא שנאמר (משלי ו כג) כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר). צא וראה אי זה מהן מביאה לחיי העולם הבא. הוי אומר הייסורין. שהקב״ה מיחל שמו על מי שייסורין באין עליו שנאמר (דברים ח ה) כי ה׳ אלקיך מיסרך. ר׳ אליעזר בן יעקב אומר הרי הוא אומר (משלי ג יב) את אשר יאהב ה׳ יוכיח וכאב את בן ירצה. אל תהי קורא וכאב אלא וכאב. בשעה שמכאיבו. ומי גרם להם לרצות לאביהם שבשמים הוי אומר הייסורין. רבי נתן אומר חביבין יסורין שכשם שהקרבנות מרצין כך הייסורין מרצין. בקרבנות הוא אומר (ויקרא א ד) ונרצה לו לכפר עליו. ובייסורין הוא אומר (שם כו מא) אז ירצו את עונם. ולא עוד אלא שייסורין חביבין מן הקרבנות שהקרבן בממון והייסורין בגוף שנאמר (איוב ב ד) וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו. לפיכך אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. למה ומתורתך תלמדנו. להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע שחת. א״ר לוי זה יום הדין ויום המיתה. ורבנן אמרי זה ראש השנה ויום

הכפורים. כי לא יטוש ה׳ את עמו. ר׳ איבו ורב שמואל בר נחמני אמרו בשעה שישראל עושין רצונו של מקום הוא עושה בשביל עמו ונחלתו. ובשעה שאין להם מעשים טובים עושה למען שמו הגדול. ורבנן אמרי לאנשי חוצה לארץ בשביל עצמו לאנשי הארץ בעבור נחלתו. הוי כי לא יטוש ה׳ את עמו:

ב כי עד צדק ישוב משפט ואחריו כל ישרי לב. אמרו לשמואל הקטן מהו ואחריו כל ישרי לב. מתן שכרן של צדיקים באחוריהן. ושל רשעים נתון לפניהם שנאמר (דברים ז י) ומשלם לשונאיו. אמר רבי שמעון בן יוחאי בשעה שאדם עובר עבירה באין המלאכים ומקטרגין אותו ואמרים רבונו של עולם (תהלים קמד ה) הט שמיך ותרד גע בהרים ויעשנו. והקב״ה אומר להם קשה הוא האדם הזה בשעתו ואם יעשה תשובה אני מקבלו. מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און לולי ה׳ עזרתה לי. אמר רבי יהושע בן לוי כל מקום שנאמר לולי בזכות אברהם שנאמר (בראשית לא מב) לולי אלקי אבי אלקי אברהם. נענה זבדי בן לוי ואמר והא כתיב (שם מג י) כי לולא התמהמהנו. אף היא בזכות אבות שאם לא היה זכות אבות לא היינו עולים משם לעולם. א״ר לוי כל מקום שנאמר לולי בזכות התורה נאמר שנאמר (תהלים קיט צב) לולי תורתך שעשועי. ובזכות אמנה שנאמר (שם כז יג) לולא האמנתי לראות בטוב ה׳. אמר רבי יוחנן כל מקום שנאמר לולי בזכות שמו שנאמר (שם קכד ב) לולי ה׳ שהיה לנו:

ג וישב עליהם את אונם. אר״י בן חלפתא אותו היום שחרב בית המקדש מוצאי שבת היה ומוצאי שמטה היה ומשמרתו של יהויריב היתה בראשונה ובשניה ובזה ובזה היו הלוים עומדין על דוכנן ואומרים וישב עליהם את אונם. ולא הספיקו לומר יצמיתם ה׳ אלקינו עד שבאו אויבים ותפשום:

מזמור צה

א לכו נרננה לה׳. זה שאמר הכתוב (צפניה ג יד) רני בת ציון הריעו וגו׳ בת ירושלים. על איזה דבר (שם טו) הסיר משפטיך פנה אויבך. הכל שמחין במפלתן של רשעים. וכן הוא אומר (ישעיה יד ה-ו) שבר ה׳ מטה רשעים וגו׳ מכה עמים בעברה מה כתיב (שם ז) נחה שקטה כל הארץ פצחו רנה. ואומר (יחזקאל לה יד) כשמוח כל הארץ שממה אעשה לך. אימתי הארץ שמחה כשאעשה אותך שממה. וכן הוא אומר וישב עליהם את אונם. מיד לכו נרננה לה׳. וכן הוא אומר (משלי יא י) באבוד רשעים רנה. נקדמה פניו בתודה בזמרות. גדול כח התודה. וכן יונה אומר (יונה ב י) ואני בקול תודה אזבחה לך:

ב כי אל גדול ה׳ ומלך גדול על כל אלקים. וכי יש אלקים אחרים והרי הוא אומר (דברים לב לט) ראו עתה כי אני אני הוא. אלא אוי להן לרשעים שיורדין לגיהנם הם ואלקיהם. וכן הוא אומר (תהלים צו ה) כי כל אלקי העמים אלילים שמביאים אללה לעולם. אשר בידו מחקרי ארץ אשר לו הים. מלך בשר ודם אם אומרים לו הים שלך אינו יכול לומר כמה מדות יש בו. אבל הקב״ה נאה לו לומר אשר לו הים למה כי והוא עשהו והוא יודע כמה מדות יש בו. וכן הוא אומר (ישעיה מ יב) מי מדד בשעלו מים. הוי אשר לו הים. ומהו מבקש מכם השתחויות. שנאמר בואו נשתחוה ונכרעה. כי הוא ה׳ אלקינו ואנחנו עמו וצאן מרעיתו. אימתי אנו עמו כשאנו צאן מרעיתו שנאמר (יחזקאל לד לא) ואתנה צאני צאן מרעיתי. אבל כשאנו אריות הוא שונא אותנו שנאמר (ירמיה יב ח) היתה לי נחלתי כאריה ביער:

ג היום אם בקולו תשמעו. אמר רבי לוי אם היו ישראל משמרין אפילו שבת אחת כתקנה מיד היו נגאלין שנאמר היום אם בקולו תשמעו. וכתיב (דברים ה יב) שמור את יום השבת לקדשו. אל תקשו לבבכם כמריבה. את מוצא עשר נסיונות ניסו ישראל להקב״ה שנאמר (במדבר יד כב) וינסו אותי זה עשר פעמים. שנים בים. וימרו על ים הרי על הים. בים סוף הרי בתוך הים. ושנים בשלו. ואחד במן. ואחד בעגל. ואחד בפארן. ואחד במרגלים והוא קשה מכולן. ועשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו ואלו הן - אחד באור כשדים. ולך לך מארצך. ויציאתו מחרן. ויהי רעב. ושנים בשרה בפרעה ובאבימלך. ושל מילה. ושל בין הבתרים. ושל יצחק. ושל ישמעאל. עשר נסיונות נסו אבותינו להקב״ה במדבר שנאמר (דברים א א) במדבר בערבה וגו׳. ואינן אלא שבע. והיכן עוד שלש בתבערה ובמסה ובקברות התאוה. ולמה לא סמך אלו לאלו שאלו קשים משבעה ראשונים:

מזמור צט

א יי׳ בציון גדול. אמר רבי יוחנן ממה שעשה בציון. על ביתו לא חס כשיבוא ליפרע מן המחריבים על אחת כמה וכמה. אמר רבי חנינא ויי׳ בציון גדול. כשיחזיר שכינתו בציון אותה שעה גדול הוא. אמר רבי יודן וקרא מסייעא ליה לרבי חנינא (ישעיה נא ג) כי נחם יי׳ ציון. אותה שעה נראה בכבודו. ועוז מלך משפט אהב. אמר רבי אבין אף על פי שהעוז שלו משפט אהב ותופש מיד בדין. אתה כוננת מישרים. אמר רבי אלכסנדרי אתה כוננת ישרות של עולם. יש לו לאדם דין עם חבירו הוא נכנס עמו לדין והן מקבלין עליהם מה שהדיין אומר יוצאין ועושין שלום. הוי אתה כוננת מישרים. אדם יוצא

לדרך וראה חמורו של שונאו שהוא תחת משאו הולך ונותן לו יד והן נכנסין לפונדק ומסייעו והוא אומר כך פלוני הוא לי והייתי סבור שהוא שונאי מיד משונאין נעשו אוהבין. ומי גרם להם על ידי ששמרו את התורה שכתוב בה (שמות כג ה) כי תראה חמור שונאך. הוי (משלי ג יז) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. משפט וצדקה ביעקב אתה עשית. (שמות כא א) אלה המשפטים אשר תשים לפניהם:

ב משה ואהרן בכהניו. רבי יודן בשם רבי יוסי ברבי יהודה ורבי ברכיה בשם רבי יהושע בן קרחה אמר כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה שנאמר משה ואהרן בכהניו. אמר רבי ברכיה בשם רבי סימון מקרא מלא הוא (דברי הימים-א כג יג-יד) ובני עמרם משה ואהרן ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים. ומשה איש האלקים. אמר רבי יהושע ברבי יוסי בחלוק לבן שימש משה בכהונה גדולה כל שבעת ימי המלואים שנאמר משה ואהרן בכהניו:

מזמור ק

א מזמור לתודה. אמר רבי יעקב אמר רבי אבהו בשם רבי אחא מזמור לתודה יודו בי כל האומות ואני מקבלן שנאמר (ישעיה מה כג) כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון (לפניך). אם לי תכרע כל ברך ותשבע כל לשון אני מקבלן. מזמור לתודה. זהו שאמר הכתוב (משלי כח יג) מכסה פשעיו לא יצליח. מכסה פשעיו זה אדם הראשון שאמר להקב״ה (בראשית ג יב) האשה אשר נתת עמדי. לא ביקש לעשות תשובה שנאמר (שם כב) ועתה פן ישלח ידו. אמר רבי אבא בר כהנא היה הקב״ה אומר לו עשה תשובה והוא היה אומר פן. ואין עתה אלא תשובה שנאמר (דברים י יב) ועתה ישראל מה יי׳ אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה. ואין פן אלא לאו. הוי מכסה פשעיו לא יצליח. ומודה ועוזב ירוחם. זה קין שנאמר (בראשית ד טז) ויצא קין מלפני יי׳. אמר רבי הונא בשם רבי חנינא בר יצחק יצא שמח כענין שנאמר (אסתר ה ט) ויצא המן ביום ההוא שמח. פגע בו אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדינך. אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי. אמר לו אדם הראשון וכך התשובה טובה אמר (תהלים צב ב) טוב להודות ליי׳. דבר אחר מכסה פשעיו זה שאול שנאמר (שמואל-א טו יד-טו) ומה קול הצאן הזה באזני. ויאמר שאול מעמלקי הביאום. ומודה ועוזב ירוחם זה דוד שאמר (שמואל-ב כד יז) ויאמר דוד לאלקים הלא אנכי חטאתי תהי נא ידך בי. מיד אמר לו (שמואל-ב יב יג) גם יי׳ העביר חטאתך. דבר אחר מכסה פשעיו. אמר רבי סימון ורבי יהושע בן לוי בשם רבי חלפתא מלך בשר ודם בשעה שהוא מודה הוא נותן לו ספקו ובשעה שאינו מודה אינו נותן לו ספקו. אבל הקב״ה אינו כן (אפילו) בשעה שאינו מודה נותן לו ספקו ומשהודה נוטל דימוס. הוי ומודה ועוזב ירוחם:

ב כתוב אחד אומר עבדו את יי׳ בשמחה. וכתוב אחד אומר (תהלים ב יא) עבדו את יי׳ ביראה. אמר רבי איבו בשעה שאתה עומד ומתפלל יהא לבך שמח כי לאלקים עליון אתה עובד. דבר אחר עבדו את יי׳ בשמחה. יכול שלא ביראה תלמוד לומר ביראה. אמר רבי אחא בעולם הזה ביראה. אבל לעתיד לבוא (ישעיה לג יד) אחזה רעדה חנפים. ויהיו הצדיקים גילים ברעדה שדברתי על העכו״ם:

ג בואו שעריו בתודה הודו לו ברכו שמו. אמר רבי פנחס בשם רבי לוי כל הקרבנות בטלים וקרבן תודה אינו בטל לעולם שנאמר (תהלים נו יג) אשלם תודות לך. שתים. אחד כנגד התפלה ואחד כנגד הקרבן. וכן הוא אומר (ירמיה לג יא) קול ששון וקול שמחה וגו׳ קול אומר הודו את יי׳. הרי תפלת ההודייה. (שם) ומביאים תודה בית יי׳. הוי קרבן תודה. הודו לו ברכו שמו הרי תפלת ההודייה. מה כתיב ביה כי טוב יי׳ לעולם חסדו:

מזמור קא

א לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה. זה שאמר הכתוב (ישעיה ה טז) ויגבה יי׳ צבאות במשפט. אם במשפט ויגבה יי׳ צבאות במשפט. אם בצדקה האל הקדוש נקדש בצדקה. א״ר הונא בשם ר׳ אחא אם בחסד אשירה. אם במשפט אשירה. לך יי׳ אזמרה. אמר ר׳ יהודה בר שילא (איוב א כא) יי׳ נתן ויי׳ לקח. בין לקח בין נתן יהי שם יי׳ מבורך. בין כך ובין כך לך יי׳ אזמרה. אמר ר׳ ברכיה בשם רבי לוי (תהלים צב ט) אתה מרום לעולם יי׳. לעולם ידך מן עליתא. על הטובה ברוך הטוב והמטיב. ועל הרעה אומר ברוך דיין האמת. אמר רבי תנחומא ברבי יודן כתוב אחד אומר (שם נו יא) באלקים אהלל דבר. וכתוב אחד אומר (שם) ביי׳ אהלל דבר. אם בא עלי בדין אהלל דבר. אם בא עלי במדת רחמים אהלל דבר. בין כך ובין כך אהלל דבר. רבנן אמרי (שם קטז ג-ד) צרה ויגון אמצא ובשם יי׳ אקרא. כוס ישועות אשא ובשם יי׳ אקרא. בין כך ובין כך לך יי׳ (אזמרה) אקרא:

ב אשכילה בדרך תמים. ר׳ יהודה ורבי נחמיה. ר׳ יהודה אומר אמר הקב״ה למשה מנה לי כהן. אמר לפניו מאי זה שבט משבט ראובן. אמר לו לאו לא אשית לנגד עיני מי שעשה דבר בליעל. שנאמר (בראשית לה כב) וישכב את בלהה פילגש אביו. אמר לו משבט שמעון. אמר לו עשה שטים שנאתי. ממה שעשה בשטים. לכך לא ידבק בי. אמר לו אמנה לך משבט דן. אמר לו דבר עקש יסור ממני. שהן עובדי עבודה זרה שנאמר (זכריה י יא) ועבר בים

צרה. זה צלמו של מיכה. הוא שמשה אומר לישראל (דברים כט יז) פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט. ואומר (שופטים יח ל) ויעשו להם בני דן את הפסל. אמר לו אמנה לך משבטו של יוסף. אמר לו מלשני בסתר רעהו. שדבר לשון הרע על אחיו שנאמר (בראשית לז ב) ויבא יוסף את דבתם רעה. אמר לו אמנה לך משבטו של יהודה. אמר לו גבה עינים ורחב לבב. (שם לח טו) ויראה יהודה ויחשבה לזונה. אלא ממי אמנה. אמר לו תמנה לך משבטך. עיני בנאמני ארץ שנאמר (במדבר יב ז) בכל ביתי נאמן הוא. רבי נחמיה אמר ואית דאמר לה בשם ריש לקיש. אמר הקב״ה מי שמשרתני בעולם הזה הוא ישרתני לעולם הבא. לא ישב בקרב ביתי. אמר רבי יהושע בן לוי צריך אדם להיות עלוב בתוך ביתו ואין צריך לומר בביתו של חבירו:

ג דובר שקרים לא יכון. לבקרים אצמית. אמר רבי יוחנן לשני בקרים הביאו ישראל נדבת המשכן שנאמר (שמות לו ג) בבקר בבקר. בזכות זה לבקרים אצמית כל רשעי ארץ. (שם כה ב) ויקחו לי תרומה. מהו לאמר. אמר רבי הושעיה אמר הקב״ה צא אמור להם דברי כבושין מעלה אני עליכם כאילו הייתי צריך לטעון עולמי ואי זה דבר שיטעון עולמי זה המשכן. כיון שהביאו הנשיאים את העגלות ואת הבקר אמר לו הקב״ה קח מאתם. אמר לו משה שמא נביא אחר חידש להם דבר זה. אמר לו יהיו לעבודת המשכן. וכמה היו קיימות. רבי חנינא בשם בר קפרא ורבי יודן בשם רבי שמואל בר נחמני עד הגלגל שנאמר (הושע יב יב) בגלגל שורים זבחו. אבא בר כהנא אמר עד נוב היו קיימות. רבי אבהו אמר עד גדעון. רבי חמא בר חנינא אומר עד שנבנה בית המקדש וקרבן שלמה. אמר רבי לוי מאי טעמא (דברי הימים-ב ז ה) ויזבח שלמה את זבח הבקר. זבח בקר לא נאמר אלא זבח הבקר. אותן הבקר שהביאו הנשיאים לטעון את המשכן. רבי איבו בשם רבי מאיר אומר עד לעתיד לבוא הן מתוקנות להפרע מן הרשעים בהם שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ:

מזמור קב

א תפלה לעני כי יעטוף. זהו שאמר הכתוב (משלי טו ח) זבח רשעים תועבת ה׳ ותפלת ישרים רצונו. אין הקב״ה מבקש מן הרשעים לא זבח ולא עולה. ומהו מבקש תפלת ישרים שנאמר ותפלת ישרים רצונו. וכן הוא אומר (תהלים נא יח) כי לא תחפוץ זבח ואתנה. דבר אחר זבח רשעים תועבה. מדבר בבלעם ובבלק שנאמר (במדבר כג יד ל) ויעל פר ואיל. ומהו מבקש תפלת הישרים. שנאמר (תהלים צ א) תפלה למשה איש האלקים:

ב דבר אחר תפלה לעני כי יעטוף. אמר רבי פנחס בשם רבי ראובן איני יכול לעמוד על דעתו של דוד. פעמים קורא את עצמו עני ופעמים הוא קורא עצמו דוד. אלא בשעה שהוא רואה הצדיקים עומדין ממנו כגון אסא וחזקיה ויאשיהו קורא עצמו דוד. ובשעה שהיה רואה הרשעים עומדין ממנו כגון אחז אמון ומנשה קורא עצמו עני. אמר רבי שמואל בשם רבי נתן כלפי מנשה אמרו תפלה לעני כי יעטוף שהוא עני ממעשים טובים. רבי אלכסנדרי אמר כלפי התפלה אמרו. ר׳ ברכיה אומר דהוא אתי ומלקש לה כענין שנאמר (בראשית ל מב) והיה העטופים. ואין יעטוף אלא תפלה שנאמר בהתעטף עלי נפשי. רבי מאיר ורבי יוסי חד מנהון אמר אימתי צריך אדם לתבוע צרכיו קודם שיתפלל שנאמר תפלה לעני. אימתי כי יעטוף. ואחרינא אמר תחלה הוא מתפלל ואחר כך יתבע צרכיו שנאמר (תהלים קמב ג) אשפוך לפניו שיחי. ואחר כך צרתי לפניו אגיד. ואין שיחה אלא תפלה שנאמר בראשית כד סג) ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב. אמר רבי זעירא בשם רב הונא הכל מודים שהוא תובע צרכיו בשומע תפלה שנאמר שמעה תפלתי:

ג אל תתן יי׳ מאויי רשע. אל תתן אכסיומא שלי בתוכה שלא תעלה ותעשה פירות. ושועתי אליך תבוא. אל תסתר פניך ממני. הטה אלי אזנך. אמר רבי יוחנן לכל השבט הזה של יהודה ניתנה המתנה שנאמר (דברים לג ז) שמע יי׳ קול יהודה. רבי חנינא אומר לביתו של דוד ניתנה. רבי יהודה ברבי סימון אמר אין אדם אומר הטה אלא אם כן אחרים מקטריגין אותו. רבי לוי אמר אגיסטורין זה נתן משה ליהודה בשעת יציאתו מן העולם שנאמר (שם) וזאת ליהודה ויאמר:

ד כי כלו בעשן ימי. כהדין מצוצא דתננא. פנה אל תפלת הערער. רבי שמואל בר נחמני בשם רבי אבא אמר לא היה צריך לומר אלא פנה אל תפלת הערערים ולא בזה את תפלתם. או הערער ולא בזה את תפלתו. אלא תפלת הערער זה מנשה שערער ממעשים טובים. ולא בזה את תפלתם זה חזקיה ודוד שנאמר (מלכים-ב יט טו) ויתפלל חזקיהו. אמר רבי אחא בשם רבי אלכסנדרי אשרי אדם שיש לו על מי להתלות:

ה דבר אחר פנה אל תפלת הערער. אמר רבי יצחק כלפי דורות אמרו שאין להם לא נביא ולא כהן ולא בית המקדש שיכפר עליהם אלא עוד תפלה אחת שנשתייר להם שהם מתפללין בראש השנה ויום הכפורים ולא תבזה אותו מהם. הוי ולא בזה את תפלתם:

ו תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא. וכי עדיין אומה עתידה להבראות שהוא אומר ועם נברא. אמר רבי יוסי ברבי שמעון זה דורו של מרדכי שנברא בריה חדשה. ורבנן אמרי אלו הדורות שהן כמתים במעשיהם ובאין ומתפללין לפניך בראש השנה וביום הכפורים ואתה בורא אותן בריה חדשה. ומה

להם לעשות ליקח הדס ולולב ולהלל אותך שנאמר ועם נברא יהלל יה׳:

מזמור קג

א לדוד ברכי נפשי את יי׳. זה שאמר הכתוב (תהלים קלט יד) אודך על כי נוראות נפליתי ונפשי יודעת מאד. רבי אבדימי ברבי נחוניא אמר יש דבר רע לכבד ויפה לקנה. ויש דבר רע לקנה ויפה לכבד. עשרה דברים יש באדם. הקנה לקול. הוושט למזון. הכבד לכעוס. הריאה לשתות. המרה לקנאה. הקיבה לשינה. המסס לטחון. הטחול לשחוק. הכליות יועצות. הלב גומר. לפיכך היה מקלס דוד ואומר אודך על כי נוראות נפליתי. לכך ברכי נפשי את יי׳:

ב דבר אחר ברכי נפשי. א״ר לוי בשם רבי הונא הצייר הזה צר איקונין הצייר מת וצורתו קיימת. אבל הקב״ה אינו כך. אלא יצר את האדם הזה האדם מת והוא חי וקיים לעולם ועד. דבר אחר הצייר הזה אינו צר צורתו בבת אחת אלא מתחיל מראשו או מרגלו. אבל הקב״ה אינו כן שנאמר (ירמיה י טז) יוצר הכל הוא. מה שאין הצייר יכול לעשות כן. דבר אחר בשר ודם הוא אוכל וצורתו אינה אוכלת. אבל הקב״ה אינו כן צורתו אוכלת והוא אינו אוכל שנאמר (נחמיה ט ו) אתה הוא יי׳ לבדך. ואתה מחיה את כלם. דבר אחר הצייר הזה צר צורה אינו יכול לצור בו נפש ומעים. אבל הקב״ה אינו כן צר את האדם הזה וצר בו נפש ובני מעים. לכך דוד מקלס להקב״ה ברכי נפשי את יי׳. אמר רבי יהושע בן לוי חמשה פעמים כתיב כאן ברכי נפשי כנגד חמשה חומשי תורה ואלו הן - ברכי נפשי את יי׳ וכל קרבי. ברכי נפשי את יי׳ ואל תשכחי כל גמוליו. בכל מקומות ממשלתו ברכי נפשי את יי׳. ברכי נפשי את יי׳ יי׳ אלקי גדלת מאד. יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את יי׳ הללויה. רבי יוחנן אמר כנגד חמשה עולמות שהוא רואה. אחד שרואה במעי אמו. ברכי נפשי את יי׳ וכל קרבי. ואחד כשהוא נולד. ברכי נפשי את יי׳ ואל תשכחי כל גמוליו. ומהו כל גמוליו. אמר רבי אבהו שעשה לו דדין במקום בינה. מאי טעמא. רב אמר שלא יסתכל בערוה. רב מתנה אמר שלא יינק ממקום הטנופת. ואחד כשהוא יוצא לאויר העולם והולך לכאן ולכאן שנאמר בכל מקומות ממשלתו ברכי נפשי. ואחד כשהוא מסתלק מן העולם שרואה את השכינה. ברכי נפשי את יי׳ יי׳ אלקי גדלת מאד. ואחד לעתיד לבוא. יתמו חטאים מן הארץ. לפיכך ברכי נפשי את יי׳:

ג דבר אחר ברכי נפשי את יי׳. למה מקלס דוד להקב״ה בנפש. אמר מה הנפש ממלאה את הגוף כך הקב״ה ממלא את עולמו. ומה הנפש סובלת את הגוף כך הקב״ה סובל את העולם. ומה הנפש יחידה בגוף כך הקב״ה יחיד בעולמו. ומה הנפש אינה אוכלת ואינה שותה כך הקב״ה אינו אוכל ואינו שותה. ומה הנפש טהורה כך הקב״ה טהור שהוא למעלה מעולמו. ומה הנפש רואה ואינה נראית כך הקב״ה רואה ואינו נראה. אמר דוד תבוא הנפש שיש בה כל המדות הללו ותהלל להקב״ה שיש בו כל המדות הללו:

ד דבר אחר ברכי נפשי את יי׳. מה הנפש הזאת אין אדם יודע אי זהו מקומה ובאיזה מקום היא נתונה כך הקב״ה אין שום בריה יודעת אי זהו מקומו שאפילו חיות הקדש שהן טעונות בכסא הכבוד אינן יודעות אי זהו מקומו ובאיזה מקום הוא נתון. ומה הן אומרים (יחזקאל ג יב) ברוך כבוד יי׳ ממקומו. מעשה באדם אחד שאמר לרבן גמליאל באיזה מקום הוא נתון. אמר לו איני יודע. אמר לו וזו היא תפלתכם וחכמתכם שאתם מתפללין לפניו בכל יום ואין אתם יודעין אי זהו מקומו. אמר לו שאלת דבר שהוא רחוק ממני מהלך חמש מאות שנה. הריני שואל ממך דבר אחד שהוא נתון אצלך ביום ובלילה ואמור לי באיזה מקום הוא נתון. אמר לו מי הוא זה. אמר לו זה הנפש שנתונה אצלך אמור לי באיזה מקום היא נתונה. אמר לו איני יודע. אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא. מה זאת שנתונה אצלך אין אתה יודע מקומה ואתה אומר לי דבר שהוא רחוק ממני מהלך חמש מאות שנה. אמר לו אם כן יפה הם עושין שמשתחוין למעשה ידיהן שהם מביטים בו בכל שעה. אמר לו מעשה ידיכם אתם רואים אותם והם אינם רואים אתכם. והקב״ה רואה למעשה ידיו ומעשה ידיו אינן רואין אותו שנאמר (שמות לג כ) כי לא יראני האדם וחי. תדע לך שכן יחזקאל כשראה דמותו נשמטה נפשו ממנו. הדא הוא דכתיב (יחזקאל א כח) וארא ואפול על פני:

ה ברכי נפשי את יי׳ ואל תשכחי כל גמוליו. אמר ר׳ אבא בר כהנא אם יטול אדם פונדא אחת ופיה למטה המעות נופלות. והאשה הזאת פיה למטה ומהלכת על שתי רגליה והולד שמור במעיה ואינו נופל כאדם שנתון [בספינה] בתוך הים. הבהמה הזאת שהיא מהלכת על ד׳ ולדה נתון במעיה שמור בתוכה ואשה הולכת על שתים ואף על פי כן הולד שמור. הוי ואל תשכחי כל גמוליו. אמר רבי סימון האשה הזאת עשויה פוקין פוקין שאם היה נותר בה שעה אחת היתה מתה. לכך אל תשכחי כל גמוליו:

ו הסולח לכל עוניכי. רבי ינאי היה לבוש תפלין בתר בישיה תלתא יומין דאמר מר תפלין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים. ולמה נקרא בעל כנפים לפי שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה שכל המניח תפלין יפצעו את מוחו והיה אלישע מניח תפלין ראהו קוזדור אחד מיד נטלן בידו ורץ מפניו. רץ

אחריו והגיעו. אמר לו מה בידך. אמר כנפי יונה. ונעשה לו נס ונמצאו כנפי יונה. לפיכך קוראין אותו אלישע בעל כנפים. וכיון שאדם עומד מחוליו גופו נקי ואחר שלשה ימים היה מניח אותן. רבי יוחנן היה לבוש תפילין בכל יום ויום כדי שיאמר הסולח לכל עוניכי המשביע בטוב עדיך. רבי יוחנן פתר קרייה בסיני. בשעה שקבלו ישראל את התורה ירדו ששים רבוא של מלאכי השרת ונתנו עטרות בראש כל אחד. רבי אבא בר כהנא בשם רבי יוחנן מאה ועשרים רבוא ירדו ואחד היה נותן עטרה בראשו ואחד חוגרו זין. רבי יוחנן אמר הלבישן פורפיות שנאמר (יחזקאל טז י) ואלבישך רקמה. רבי הונא דצפורי אמר זוניראות חגרן שנאמר (שם) ואחבשך בשש. רבי שמעון בן יוחאי אומר כלי זיין נתן להם ושם המפורש כתוב עליו. הוי המשביע בטוב עדיך. רבי יודן פתר ליה באיוב (איוב לח ג) אזור נא כגבר חלציך. כאדם שיושב באשפה ומנער את עצמו. כך איוב ניער עצמו מן היסורין ונתחדש. הוי המשביע בטוב עדיך׃

ז עושה צדקות ייי. ר׳ יצחק אמר הכל ברבוי. הצדקות ברבוי. עושה צדקות ייי. וסליחה ברבוי (ישעיה נה ז) ואל אלקינו כי ירבה לסלוח. הפדות ברבוי (תהלים קל ז) והרבה עמו פדות. רבי שמואל בר נחמן אומר אף הישועה שנאמר (שם סח כא) האל לנו אל למושעות׃

ח יודיע דרכיו למשה. אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר משה לפני הקב״ה רבונו של עולם (שמות לג יג) הודיעני נא את דרכיך. אמר לו הקב״ה משה דרכי אתה מבקש לידע חייך שאני מודיעך. הוי יודיע דרכיו למשה. ולבני ישראל עלילותיו. לא כשם שנאמר (דברים כב יד) ושם לה עלילות דברים. אמר רבי שמואל בר נחמן מאריך רוחו עם הרשעים ונותן להם שכר מיעוט מעשים טובים שעשו בעולם הזה כדי לאבדם. ומאריך רוחו עם הצדיקים וגובה מהם מיעוט מעשים רעים שעשו בעולם הזה וחוזר ונותן להם שלוה. רבי אבא בשם רבי תנחום אמר מאריך רוחו התחיל לגבות גובה. לא לנצח יריב ולא לעולם יטור. לא כבר עשיתי מריבה ונצחתי והפסדתי אותם. עם דור המבול עשיתי מריבה ועם הסדומיים וכן עם אנשי דור הפלגה ונצחתי אותם והפסדתי אותם. ובשעה שנצח אותי משה נשתכרתי בעולמי. הוי כי לא לעולם אריב. כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו. א״ר ירמיה לא לימא איניש רחמנא ירחיקנא מן חטאה אלא ירחק חטאה מינן. שנאמר הרחיק ממנו את פשעינו׃

ט כרחם אב על בנים. תני ר׳ חייא כרחמן שבאבות. מי הוא זה. אמר רבי יהודה בר׳ סימון זה אברהם. שכן הוא אומר להקב״ה כשהיה מבקש על סדום (בראשית יח כד) האף תספה צדיק עם רשע. רבי ברכיה אמר כאבינו יעקב. שכן כתיב (שם לג ג) והוא עבר לפניהם. אמר מוטב לי שיפגע בי ולא שיפגע בבני. הוי כרחם אב על בנים׃

י כי הוא ידע יצרנו. תני ר׳ חייא אוי לה לעיסה שהנחתום מעיד עליה שהיא רעה. כי רוח עברה בו ואיננו. הדא אמרה לית מתין חיין. אלא זה יצר הרע שהוא הולך עמו ולא בא עמו. וכן הוא אומר (תהלים עח לט) כי רוח הולך ולא ישוב. ולא יכירנו עוד מקומו זה יצר הרע. חסד ייי מעולם ועד עולם. אמר רבי יוחנן החסד מן העולם ועד העולם. אבל הצדקה עד שלשה דורות שנאמר וצדקתו לבני בנים׃

יא ולזוכרי פקודיו. אמר רבי תנחומא משל לאלמנה אחת שהיה לה בן. כל זמן שלא נשא אשה היה נזקק לה. כיון שנשא אשה אמרה ליה אימיה ידענא אנא לית את מזדקק לי כמה דהוית לקדמאי אלא הוה דכיר לי. כך כל השנים שהיו ישראל במדבר היה המן יורד להם והבאר עולה להם. לשומרי בריתו. שהיו זוקקים להם והיו יכולין להיות שומרין את התורה ויגעים בה אבל עכשיו שאדם מזדקק לפרנסתו ולזוכרי פקודיו׃

יב ייי בשמים הכין כסאו. רבי ברכיה בשם רבי אבין אמר את מוצא ארבע גיותנין בעולם ולפי שהן גאין הקב״ה מתגאה עליהן. כיצד בחיות אין גיותן מן הארי ובבהמות מן השור ובעופות מן הנשר וגיותן מן הכל אדם שהוא שולט בכולם שנאמר (בראשית א כח) ורדו בדגת הים. מה עשה הקב״ה נתן כל הגיותנים הללו תחת כסא כבודו שנאמר (יחזקאל א י) ודמות פניהם פני אדם. אמר הקב״ה הואיל והם גאים אני מתגאה עליהם שנאמר (שמות טו א) כי גאה גאה. שהוא מתגאה על כל הגאים. הוי ומלכותו בכל משלה׃

יג ברכו ה׳ מלאכיו. במה הכתוב מדבר אם בעליונים הרי כבר נאמר כל צבאיו. אינו מדבר אלא בתחתונים. ומנין שנקראו התחתונים מלאכים שנאמר (במדבר כ טז) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים. וכי מלאך היה והלא משה היה אלא שנקראו הנביאים מלאכים. וכן הוא אומר (חגי א יג) ויען חגי המלאך. אמר רבי יהודה ברבי סימון (שופטים ב א) ויעל מלאך ייי מן הגלגל. זה פנחס. ורבנן אמרי אשתו של מנוח מה היתה אומרת לו (שופטים יג ו) הנה איש אלקים בא אלי ומראהו כמלאך האלקים נורא מאד. כסבורה בו שהוא נביא ואינו אלא מלאך. הוי על כרחך אתה למד שהנביאים נקראו מלאכים. רבי הונא בשם רבי אחא פותרו בסיני. גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו. שהקדימו עשייה לשמיעה. שנאמר (שמות כד ז) כל אשר דבר ייי נעשה ונשמע. רבי יצחק אמר מדבר בשומרי שביעית. בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה לשעה או ליום אחד לשבת אחד או לחדש אחד שמא לשנה. וישראל לשבע שנים. רבי תנחום בר חנילאי אומר גבורי כח זה משה שאין גבור כח כמשה. שישראל עמדו לפני הר סיני ולא יכלו לשמוע קול הדבור

שנאמר (דברים ה כב) אם יוספים אנחנו. וכתיב (שם כד) קרב אתה ושמע. מה שלא יכלו ששים רבוא לשמוע שמע משה לעצמו. וקרא לו הדבור שנאמר (ויקרא א א) ויקרא אל משה. ולא ניזוק. ללמדך שגדולים הצדיקים יותר ממלאכי השרת. שהם אינן יכולים לשמוע קולו אלא עומדים ומזדעזעים ונבהלים. והצדיקים יכולים לשמוע קולו שנאמר (יואל ב יא) ויי׳ נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו. אלו המלאכים שנאמר (בראשית לב ב) מחנה אלקים זה. וכתיב (דניאל ז י) ואלף אלפין ישמשונה. ומי יכול לשמוע קולו. (יואל ב יא) כי עצום עושה דברו. שהוא גדול ממלאכי השרת. ומי הוא זה משה ששמע קול הדבור. שנאמר ויקרא אל משה. הוי גבורי כח זה משה:

מזמור קד

א ברכי נפשי את יי׳ יי׳ אלקי גדלת מאד הוד והדר לבשת. מלך בשר ודם אין לובשין את לבושו. אבל הקב״ה בני אדם לובשין את לבושו שנאמר (תהלים כא ו) הוד והדר תשוה עליו. זהו שאמר הכתוב (דברי הימים-א כט יא) לך יי׳ הגדולה והגבורה וגו׳ והמתנשא לכל לראש. אמר רב הונא מהו מתנשא לכל לראש. את מוצא הכל מקלסין להקב״ה שנאמר (תהלים קיג ג) מהולל שם יי׳. ואין קילוס גדול להקב״ה אלא קילוסין של ישראל שנאמר (ישעיה מג כא) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. תדע לך שכן כתיב למעלה ברכו ה׳ מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו. גבורי כח לשמוע בקולו לעשות את דברו היה צריך לומר שמה שאדם שומע הוא עושה. למה כתיב כן. אלא בישראל הכתוב מדבר שעמדו בסיני והקדימו עשייה לשמיעה שנאמר (שמות כד ז) כל אשר דבר יי׳ נעשה ונשמע. משמקלסין ישראל מקלסין המלאכים אחריהם. מה כתיב אחריו ברכו ה׳ כל צבאיו. אלו המלאכים כענין שנאמר (ישעיה כד כא) יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום. הוי המתנשא לכל לראש. ואין ראש אלא ישראל שנאמר (שמות ל יב) כי תשא את ראש בני ישראל. ואומר (ירמיה ב ג) קדש ישראל ליי׳ ראשית תבואתו. דבר אחר לכל לראש. אמר רבי סימון ראש אתה לכל הקילוסין שקלסו אותך. ומרומם על כל ברכה ותהלה שנאמר (תהלים קו ב) מי ימלל גבורות יי׳. מי יכול לספר שבחו של הקב״ה. ואם ביקש אדם לומר שבחו של הקב״ה מתבלע. שכן אליהוא אומר (איוב לז כ) היסופר לו כי אדבר. תדע לך שכן הוא משאמר דוד מאה וארבעים וחמשה מזמורים קילס להקב״ה שנאמר (תהלים קמה כא) תהלת יי׳ ידבר פי. סוף כל הדברים קלסו ברמ״ח איברים שיש בו באדם שנאמר (שם לה י) כל עצמותי תאמרנה יי׳ מי כמוך. לא הניח אבר שלא קילס בו להקב״ה. אמר להם מה אתם סבורים מפני שקלסתי להקב״ה בכל הדברים האלה שמא נגעתי באחת מרובי רבבות של שבחיו עכשיו אני בראש הקילוסין (שם קמה א) תהלה לדוד ארוממך אלקי המלך. א״ר אף כשיעשה פיהם של צדיקים לעתיד לבוא כמעין נובע שאינו פוסק שבחו של הקב״ה תאמר שהם יגעים. לאו אלא זכר רב טובך יאמרו אין כתיב כאן אלא יביעו. שהם נובעים כמעין. הוי לכל לראש. אף דוד כך אמר ה׳ אלקי גדלת מאד:

ב דבר אחר ברכי נפשי את יי׳. זה שאמר הכתוב (דברים כח ח) יצו ה׳ אתך את הברכה באסמיך. את מוצא כל דבר ודבר מלאך ממונה עליו. אם זכה אדם מלאכי השרת נמסרין לו אם מתחייב אדם מלאכי חבלה נמסרים לו. הוי יצו ה׳ אתך את הברכה. ואם הפרשת מעשרותיך בשדה ברכתי אותך (שם ג-ו) ברוך אתה בעיר ברוך אתה בשדה. ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך. אמר רבי זעירא אפילו שיחתן של ישראל תורה היא. משל הדיוט אומר יהא אליך לוייתך. אמר רבי מאיר ומי גדול הנושא או הנישא. הוי אומר הנישא גדול מן הנושא. ומי גדול השומר או הנשמר. הוי אומר הנשמר. למה שאלולי שיש בו מעשים טובים לא היה נשא ונשמר שנאמר (תהלים צא יא-יב) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. על כפים ישאונך. הוי אם זכית מלאכי שלום משמרין אותך ואין נוגע בך דבר רע שנאמר (שם י) לא תאונה אליך רעה. כיון שראה דוד שכך הברכה יפה ברך להקב״ה בנפשו ובגופו שנאמר ברכי נפשי את ה׳:

ג דבר אחר ברכי נפשי את ה׳ ה׳ אלקי גדלת מאד. אמר רבי ברכיה בשם ר׳ אליעזר ור׳ יהושע עד שלא בראת עולמך היית גדול בעולם ומשבראת עולמך נתגדלת עד מאד. עד שלא קילסו אותך הנביאים גדול היית ומשקלסו אותך נתגדלת עד מאד. ר׳ שמעון בן יהוצדק שאל את ר׳ שמואל בר נחמן ואמר לו כיצד ברא הקב״ה את האורה. אמר לו נתעטף בטלית לבנה והבהיק את העולם באורו. הוה קאמר ליה בלחישה אמר לו ולאו מקרא מלא הוא עוטה אור כשלמה. אמר לו כשם שקבלתיה בלחישה כך אמרתי לך בלחישה. אמר רבי ברכיה אילולא דשמעיניה לרבי יצחק דדרשה ברבים לא אמריתיה ברבים. ומהיכן הביא הקב״ה את האורה. אמר רבי ברכיה בשם ר׳ יצחק מבית המקדש הביאו שנאמר (יחזקאל מג ב) הנה כבוד יי׳ בא מדרך הקדים והארץ האירה מכבודו:

ד דבר אחר הוד והדר לבשת. בשר ודם אם גבור אינו נאה ואם נאה אינו גבור. אבל הקב״ה אינו כן שני דברים הללו יש לו ההוד וההדר. ונתן הוד למשה שנאמר (במדבר כז כ) ונתת מהודך עליו. וההדר נתן ליהושע שנאמר (דברים לג יז) בכור שורו הדר לו. ונתן את ההוד לשלמה שנאמר (דברי

הימים-א כט כה) ויתן עליו הוד מלכות. אמר הקב״ה לעתיד לבוא אני נותן את שניהם למלך המשיח שנאמר (תהלים כא ד) כי תקדמנו ברכות טוב. מה כתיב אחריו הוד והדר תשוה עליו. ולא למלך המשיח בלבד הוא נותן אלא לכל מי שהוא יגע בתורה שנאמר (שם קיא ב) גדולים מעשי ה׳ דרושים לכל חפציהם. ואין מעשי אלא הלוחות שנאמר (שמות לב טז) והלוחות מעשה אלקים המה. ומה שכרו (תהלים קיא ג) הוד והדר פעלו. הוי הוד והדר לבשת:

ה עוטה אור כשלמה. המקרה במים עליותיו. אמר רבי פנחס בשם רבי לוי השמים הללו של נתר הן או של בורית ואין אתה יודע ממה הן. וממה שנאמר המקרה במים עליותיו הוי אומר של מים הן. השם עבים רכובו. בשני עבים בא הקב״ה עם ישראל אחד בסיני ואחד במצרים. אחד בסיני שנאמר (שמות יט ט) הנני בא אליך בעב הענן. ואחד במצרים שנאמר (ישעיה יט א) הנה ה׳ רוכב על עב קל ובא מצרים. המהלך על כנפי רוח עושה מלאכיו רוחות. רבי יוחנן אמר בשני נבראו המלאכים וכו׳ במזמור של מעלה. אמר רבי איבו משל למלך שמלך תחלה וכו׳ במזמור צ״ב:

ו תהום כלבוש כסיתו. רבי יהודה ורבי נחמיה שאלו הארץ על מה היא עומדת על המים שנאמר (תהלים קלו ו) לרוקע הארץ על המים. והמים על ההרים שנאמר על ההרים יעמדו מים. וכתיב יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם. זה אוקינוס. גבול שמת בל יעבורון. המשלח מעינים בנחלים. עליהם עוף השמים ישכון. רבי ישמעאל ורבי עקיבא. רבי עקיבא אומר אלו מלאכי השרת. אמר לו רבי ישמעאל עקיבא כלה (מרברותיך) [מדברותיך] ולך אצל נגעים ואהלות. רבי ישמעאל אומר זה עוף ששוכן על האילנות שקילוסו של הקב״ה מהם שנאמר מבין עפאים יתנו קול. אמר רבי יודן כמה דאת אמר (דניאל ד יח) ועפיה שפיר. ושמואל אמר על שלשה דברים אנו עומדים ואיני יודע מהו. התוקע יתד בארץ ונשמע ממקום אחר. וקולו של סוס כשהוא רץ ומרתיח. ומבין עפאים יתנו קול:

ז דבר אחר עליהם עוף השמים ישכון. אלו אומות העולם שהן מתכנסין על ישראל ומשעבדין בהן כדי להרחיק אותן מן הקב״ה. אף על פי כן אינן מניחין אותו שנאמר מבין עפאים יתנו קול. ומיחדים אותו בכל יום שתי פעמים ואומרים (דברים ו ד) שמע ישראל ה׳ אלקינו יי׳ אחד:

ח מצמיח חציר. ר׳ יעקב בר אחא ורבי נחמיה ורבנן. ר׳ נחמיה אומר ראה לשון שהתקינו חכמים בברכת המוציא לחם מן הארץ שהוא מוציא הלחם מן הארץ. ורבנן אמרי שהוא עתיד להוציא גלוסקאות מן הארץ שנאמר (תהלים עב טז) יהי פיסת בר בארץ. ולחם לבב אנוש יסעד. א״ר יצחק בשלשה מקומות מצינו שהלחם סועד. באברהם כתיב (בראשית יח ה) ואקחה פת לחם וסעדו לבכם. וכתיב (שופטים יט ה) סעד לבך פת לחם. וכאן לחם לבב אנוש יסעד:

ט ישבעו עצי ה׳. ישבעו מימיהם ישבעו ימיהם ישבעון מטעתן. ארזי לבנון. אמר ר׳ חנינא לא היו ארזים ראוים להבראות. ולמה נבראו בשביל כבוד מקום שנאמר ישבעו עצי ה׳ ארזי לבנון. אין לבנון אלא בית המקדש שנאמר (דברים ג כה) ההר הטוב הזה והלבנון. אר״ש בן לקיש לא היה זהב ראוי להבראות. ולמה נברא בשביל בית המקדש שנאמר (שמות לח כד) כל הזהב העשוי למלאכה. וכן הוא אומר (בראשית ב יב) וזהב הארץ ההוא טוב. ואין טוב אלא בית המקדש שנאמר (דברים ג כה) ההר הטוב:

י אשר שם צפרים יקננו. רבי הונא בר פפא ורבי יהודה בשם רבי סימון. חד אמר למה נקרא שמה חסידה שהיא נרמסת תחת חברותיה. וחד אמר שהיא חסה על שכיניה. רבי יהודה ברבי סימון אמר אינו מדבר אלא בשבטו של לוי שנאמר (שם לג ח) תומיך ואוריך לאיש חסידיך:

יא הרים הגבוהים ליעלים. אמר רבי יודן לא ברא הקב״ה את עולמו אלא בזכות אברהם שנאמר (בראשית ב ד) השמים והארץ בהבראם. הן הן האותיות של אברהם. אמר רבי יודן ואם תמה אתה על זה ראה מה כתיב הרים הגבוהים ליעלים מה אם הרים הגבוהים לא נבראו אלא בשביל היעלים על אחת כמה וכמה שנברא העולם בזכות אברהם:

יב עשה ירח למועדים. אמר ר׳ שילא דכפר תמרתא בשם רבי יוחנן אין מונין ללבנה אלא משקיעת החמה. הוי עשה ירח למועדים. הכפירים שואגים לטרף. אלו האומות שהם כופרים בהקב״ה שואגים לטרוף את ישראל. תזרח השמש יאספון. כשתזרח שמשו של מלך המשיח יאספון העכו״ם. ולהיכן אל מעונותם ירבצון זה גיהנם. יצא אדם לפעלו. יצאו ישראל לקבל פעולתן מן הקב״ה שנאמר (יחזקאל לד לא) ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם. ולעבודתו עדי ערב. מי שהשלים עבודתו עד ערב. דבר אחר ולעבודתו עדי ערב. אמר רבי אבהו בשם ריש לקיש מכאן אמרו חכמים שתהא היציאה של בעל הבית והכניסה משל פועל. שצריך הפועל שתזרח לו השמש בשדה במלאכתו וצריך בעל הבית שתהא משקיע הפועל להיות בביתו:

יג מה רבו מעשיך ה׳ כולם בחכמה עשית. כגון אריא ואנקקתא וכלבא הוו קיימי בעא אריא למיזק כלבא והוי חמי אנקקתא וצרי ליה מיניה דהוא סעדא דאריא וכלבא סעדא דאנקקתא ולא הוו מזקי אהדדי. התחיל רבי עקיבא רואה ואומר מה רבו מעשיך ה׳ כלם בחכמה עשית. כשהיה רבי עקיבא מגיע

למקרא זה הים גדול ורחב ידים. אמר יש בריות (גדלות) [גדילות] בים ויש בריות (גדלות) [גדילות] ביבשה. אם עולות אלו שבים אל היבשה ואלו שביבשה לים מתות. מקום חיותן של אלו מיתתן של אלו. הוי מה רבו מעשיך יי׳ כלם בחכמה עשית׃

יד דבר אחר זה הים גדול מדבר במלכות רביעית שהיא שולטת בעולם. שם רמש ואין מספר. אין מספר לגזרות שמכתיבין עלינו. חיות קטנות עם גדולות. דוכסין ואפרכין ואיסטרטוקולין. שם אניות יהלכון. אלו האוניות שהם עושין לישראל שהן מכתיבין עליהם בכל יום. לויתן זה יצרת. שכל מי שמתלוה עמהן עתיד להעשות שחוק עמהם לעתיד לבוא׃

טו דבר אחר מדבר בתורה. (איוב יא ט) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. שם רמש. אלו המסכתות דבר קפרא ור׳ חייא ודרב ודרבנן בבלאי. חיות קטנות עם גדולות. אלו התלמידים הקטנים עם הגדולים שמחדדין זה את זה. שם אניות יהלכון. אלו בני התורה זה אומר טהור וזה אומר טמא דמנהגין עלמא. לויתן זה. כל מי שמתלוה עמהן עתיד הקב״ה לשחק עמהן לעתיד לבוא׃

טז דבר אחר זה הים גדול מדבר בשאול. שם רמש ואין מספר אלו המתים. חיות קטנות עם גדולות (איוב ג יט) קטון וגדול שם הוא. שם אניות יהלכון (קהלת יב ה) כי הולך האדם אל בית עולמו. לויתן וגו׳. זה טובוי מן הדא מלוויתא. כלם אליך ישברון. שעיניהם תלויות לתחיית המתים. תשלח רוחך יבראון. באותה השעה יאמרו לשם שירה. יהי כבוד ה׳ לעולם. ותדע לך שאינו מדבר אלא בתחיית המתים. שבתחיית המתים כתיב (ישעיה מב יא) ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו. ישימו לה׳ כבוד. מה כבוד שאומר להלן תחיית המתים אף כבוד שנאמר כאן תחיית המתים. באותה השעה הן אומרים שירה הדא הוא דכתיב (שם י) שירו ליי׳ שיר חדש׃

יז דבר אחר זה הים גדול מדבר בים. שם אניות יהלכון. אמר ר׳ יצחק בר מוריון אילולי שכתיב (ישעיה מג טז) הנותן בים דרך. מי שהוא בים מיד היה מת׃

יח תסתיר פניך יבהלון. רבי ורבי נתן. רבי אמר אילולי איילו של הקב״ה שהוא נותן ומגין על האדם הזה היו הורגין אותו המזיקין שנאמר (שם נז יט) בורא ניב שפתים שלום שלום׃

יט תשלח רוחך יבראון. אימתי כשתחדש פני אדמה. אותה שעה יהי כבוד ה׳ לעולם. אמר רבי ברכיה בשם ר׳ לוי אמר הקב״ה אני לא שמחתי בעולמי והעכו״ם שמחים וכו׳ במזמור ע״ג׃

כ המביט לארץ ותרעד. אליהו זכור לטוב שאל לרבי נהוראי אמר מפני מה הזועות באות. אמר לו מפני המעשרות שאין מוציאין כתקנן. אמר לו אליהו זכור לטוב נראין הדברים כדבריך אבל אינו כן. אלא כשהקב״ה מביט ורואה בעכו״ם ובתי קרקסיאות יושבין ובית הקדש חרב. הוא מביט בעולמו ומבקש להחריבו שנאמר (עמוס א ב) ה׳ מציון ישאג. הוי המביט לארץ ותרעד. רבי אחא אמר בעון משכב זכור. אומר לו הקב״ה אתה הרתעת איבריך במקום שאינו ראוי לך אף אני מזעזע את העולם בעבורך. הוי המביט לארץ ותרעד. אמר רבי שמואל בר נחמן כל מקום שנאמר רעש אינו אלא הפסק מלכות. ואי זהו בית אב שלהם (ירמיה נא כט) ותרעש הארץ. מה כתיב בתריה כי קמה על בבל מחשבת ה׳׃

כא אשירה לה׳ בחיי. רבי ינאי ורבי יהודה בר׳ שמעון. חד מהן אמר אילו אדם נתון תחת צירו של דלת כדי להנצל מן המיתה אינו ניצל. ואחרינא אמר אילו נתון לשונו תחת צירו של דלת כדי להנצל מן שאול אינו ניצל. הוי אשירה לה׳ בחיי׃

כב יתמו חטאים מן הארץ. רבי יהודה ורבי נחמיה. רבי יהודה אומר יתמו יעשו תמימים. ורשעים עוד אינם. אינם עוד רשעים. באותה שעה ברכי נפשי את ה׳. רבי נחמיה אומר יתמו רשיעיא ורשעים עוד אינם. אותם שעה ברכי נפשי את ה׳. רבי מאיר הוה ההוא מינא בשיבבותיה דהוה מצער ליה טובא הוה בעי עליה דלימות. אמרה ליה ברוריה אתתיה מאי דעתך משום יתמו חטאים. מי כתיב חוטאים יסופון. חטאים כתיב יתמו חובייא ורשעים עוד אינם. אותה שעה ברכי נפשי את יי׳. אמר רבי שמואל בר יצחק לפי שבעולם הזה פרעה נידון בפני עצמו. סיסרא בפני עצמו. סנחריב בפני עצמו. וכל אחד ואחד בפני עצמו. אבל לעתיד לבוא כולם נידונין בבת אחת שנאמר יתמו חטאים מן הארץ. אותה שעה ברכי נפשי את ה׳. אמר רבי שמואל בר אבא מראש הספר ועד כאן מאה ושלשה מזמורין ואין כתיב בהן הללויה. וכשהרשעים נגמרין מה כתיב ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה׳ הללויה. ולמה (משלי יא י) באבוד רשעים רנה׃

מזמור קה

א הודו ליי׳ קראו בשמו. אמר רבי יוסי בר חלפתא לרבי ישמעאל בריה אתה מבקש לראות את השכינה בעולם הזה עסוק בתורה בארץ ישראל שנאמר דרשו יי׳ ועוזו בקשו פניו תמיד. זכרו נפלאותיו אשר עשה. אמר רבי אלעזר (בראשית כא יב) כי ביצחק יקרא לך זרע. כל מי שהוא בשם יצחק עולמית הרי הוא כיצחק שנאמר כי ביצחק. רבי יודן אמר במקצתו ולא בכולו שנאמר ביצחק ולא בכולו. כל מי שמודה בשני עולמות יקרא לך זרע וכל מי שאינו מודה בשני עולמות לא יקרא לך זרע:

ב זכרו נפלאותיו אשר עשה. זרע אברהם. הוא ה׳ אלקינו בכל הארץ. מהו הוא יי׳ אלקינו את מוצא חמשה הוא לרעה. וחמשה הוא לטובה. (שם י ט) הוא היה גבור ציד. (שם לו מג) הוא עשו אבי אדום. (במדבר כו ט) הוא דתן ואבירם. (דברי הימים-ב כח כב) הוא אחז המלך. (אסתר א א) הוא אחשורוש. והוא לטובה (דברי הימים-א א כז) הוא אברהם. (שמות ו כז) הוא משה ואהרן. (עזרא ז ו) הוא עזרא עלה מבבל. (דברי הימים-ב לב ל) הוא חזקיה סתם מי גיחון. (שמואל-א יז יד) דוד הוא הקטן. אמר רבי ברכיה בשם רבנן הקב״ה נמנה עם הצדיקים שנאמר הוא ה׳ אלקינו בכל הארץ משפטיו:

ג זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור. אמר רבי חייא בר אבא לאלוף שבדור. למעולה שבדור. כדתנן תקוע אלפא לשמן. הוי דבר צוה לאלף דור. אמר רבי חייא בשם רבי שמואל בר נחמן תשע מאות ושמונים דור היה ראוי לעמוד שכולם נמחו בדור המבול שכך אמר הקב״ה שהוא עתיד ליתן את המילה אחר אלף דור. ואת מוצא עשרה דורות מאדם ועד נח עשרה דורות מנח עד אברהם. רב הונא בשם ר׳ אלעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי אומר דבר צוה לאלף דור אלף דור עלה במחשבה להבראות וכמה נמחו מהם תשע מאות ושבעים וארבע. מאי טעמיה דבר צוה לאלף דור. ששה דורות מאברהם עד משה הוי דבר צוה לאלף דור זו התורה ואין דבר אלא תורה שנאמר (שמות כ א) וידבר אלקים את כל הדברים האלה. בהיותכם מתי מספר כמעט עד שלא תפרה בששים ריבוא נחלת הארץ לפניהם. שכיון שהלכו שמעון ולוי ועשו אותו מעשה בשכם מה אביהם אומר להם (בראשית לד ל) עכרתם אותי להבאישני ואני מתי מספר:

ד ויתהלכו מגוי אל גוי. מדבר באברהם ושרה שנאמר (שם יב י) ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה. לא הניח אדם לעשקם אלו המצרים. ויוכח עליהם מלכים זה אבימלך ופרעה שנאמר (בראשית יב יז) וינגע ה׳ את פרעה נגעים גדולים. אל תגעו במשיחי. אמר רבי ברכיה אלו האבות. ובנביאי אל תרעו אלו האמהות שהיו נביאות. אמר רבי יודן בשם רבי יצחק (שם כז מב) ויוגד לרבקה את דברי עשו. מי הגיד לה והלא בלבו דבר שנאמר (שם מא) ויאמר עשו בלבו. אלא רוח הקדש הגיד לה:

ה ויקרא רעב על הארץ. אמר רבי יהודה בר נחמן בשם רבי שמעון בן לקיש ראוי היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל ובקולרין ועשה לו הקב״ה כמה עלילות וכמה מנגנאות ונמכר יוסף למצרים כדי לירד. ויקרא רעב על הארץ וכל כך למה (שם מו ו) ויבא יעקב מצרימה. אמר ר׳ פנחס הכהן בר חמא משל לפרה אחת שהיו רוצין למשוך אותה למקולין שלה ולא היתה נמשכת. מה עשו משכו בנה תחלה והיתה רצה אחריו. כך עשה הקב״ה מנגנאות שעשו אחי יוסף כל אותן הדברים כדי שירדו למצרים גם כן כדי שירד גם יעקב שנאמר (הושע יא ד) בחבלי אדם אמשכם:

ו עד עת בא דברו. רבי חייא בר אבא ורבנן. חד אמר עד בא דברו של יוסף. וחד אמר עד עת בא דברו של הקב״ה שאמר יוסף לשר המשקים (בראשית מ יד) כי אם זכרתני אתך. אמר לו הקב״ה כך אמרת חייך שתעשה שם עוד שתי שנים שנאמר (שם מא א) ויהי מקץ שנתים ימים. לפיכך עד עת בא דברו. שלח מלך ויתירהו. שמו אדון לביתו. אמר רבי לוי בשם רבי יוחנן בן שאול אמר להן יוסף מה אתם סוברין שאין הקב״ה מטעימני ממה שבירך זקני ליעקב אבי ומה ברכו (שם כז כט) יעבדוך עמים וישתחוו לך. לפיכך (שם מב ו) ויוסף הוא השליט על הארץ. הוי שמו אדון לביתו. לאסור שריו בנפשו. כיון שביקש פרעה להמליך את יוסף אמרו לו סנקליטין שלו וכי יש עבד שמולך. נטלן וחבשן עד שבאו אחיו להודיע שהוא בן גניסין ואחר כך גררן בחבלין. דבר אחר לאסור שריו שרו כתיב זה פוטיפר. ויפר את עמו ויעצימהו מצריו. אמר ר׳ שמעון בן לקיש משל למה הדבר דומה לשני שרים שהם בבסילקי זה גדול וזה גדול אלא שזה גדול מזה. וגם כן לשני גבורים זה גבור וזה גבור אלא שזה גבור מזה. הפך לבם לשנוא עמו. רבי חייא בשם ר׳ יוחנן ורבי יודן בשם ר׳ יהוצדק אתמול (שם מה טז) והקול נשמע וגו׳ וייטב בעיני פרעה. ועכשיו הפך לבם לשנוא (שמות א ח) ויקם מלך חדש:

ז שמו בם דברי אותותיו. אמר רבי יודן ברבי סימון שהיו המכות נרשמות בהן בגופן. שלח חשך ויחשיך. משל לקוסטינור שהלך לעשות שליחותו והקשה עליהם יתר מדאי. כך שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו. שרץ ארצם צפרדעים. אמר ר׳ יוחנן בכל מקום שהיו רובצין שם היו נעשים צפרדעים. תאמר בבתי השיש ובבתי הסיפים לא היו עולין אתמהא. אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי זה אחד מן הדברים שהשליט רך בקשה. כיון שהיתה

הצפרדע עולה היתה אומרת אני שלוחו של מי שאמר והיה העולם והיה השיש נבקע מאליה והיתה עולה שנאמר (תהלים עח מה) וצפרדע ותשחיתם. כענין שנאמר (ויקרא כב כה) כי משחתם בהם מום בם. (אמר ויבוא ערוב). נתן גשמיהם ברד. ויך גפנם ותאנתם. אמר רבי הונא בשם רבי שמעון בן לקיש כפילקיס הזה היה יורד הברד עליהם. אמר רבי יוחנן ממילתיה דר׳ שמעון את שמע תרתין הדין גפנים על ידי שהיו דקים היה יורד כפילקין. אבל לשקמים בא חן ומל שנאמר (תהלים עח מז) ושקמתם בחנמל. ויך כל בכור בארצם. אמר רבי אבא בר כהנא בכור לאיש. בכור לאשה. בכור לבהמה. וכל בית שלא היה בו בכור היה הורג לאפטרופוס שהיה שם. ויוציאם בכסף וזהב. אמר ר׳ אליעזר הגדול הירוד שבישראל הוציא בידו ממצרים תשעים חמורים טעונים בכסף וזהב׃

ח שמח מצרים בצאתם. אמר רבי ברכיה משל לבעל בשר שהיה רוכב על החמור. חמרא מסכי אימת נחית ליה מיניה ואיהו מסכי אימת ניחות מן חמרא. כיון דנחית ליה חדי גברא וחדי חמרא ולית אנן ידעי מאן חדי טפי. כך כשהיו ישראל במצרים היו המכות באות על המצרים והיו מקוים המצרים אימתי יצאו ישראל וישראל מקוים אימתי יגאלנו הקב״ה. כיון שנגאלו התחילו אלו ואלו שמחים ואין אנו יודעין מי שמח יותר. ממה שאמר דוד שמח מצרים בצאתם אנו יודעים שמצרים שמחו יותר׃

ט פרש ענן למסך ואש להאיר לילה. רבי מאיר אומר שני עננים היו שנאמר (שמות מ לח) כי ענן ה׳ על המשכן יומם. רבי אלעזר בן שמוע אומר ענן אחד היה שנאמר פרש ענן למסך ואש להאיר לילה. חזקיה אמר למה היה משתנה להן מפני הזבין והמצורעין כדי שיהו יודעים אימתי יום ואימתי לילה. פתח צור ויזובו מים. אמר רבי חמא בר חנינא בתחלה היתה מוציאה דם והיו ליצני הדור אומרים עכשיו אנו הולכין ונותנין פינו עליה ונשתה אותו הדם. ואחר כך הוציא מים ושטפם שנאמר (תהלים עח כ) ונחלים ישטופו׃

י ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו. ר׳ חנינא שאל לר׳ חייא בר אבא מהו ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו. אמר לו פועל שהיה עושה עם בעל הבית ויגע עמו וניתן לו שכרו מה הוא מחזיק לו טובה שעשה מלאכתו באמונה ונותן לו שכרו משלם. ואמר דוד המלך לפני הקב״ה רבונו של עולם אנו פועלים עצלים ואין אנו עושים עמך באמונה שנאמר בעבור ישמרו. וצריכים אנו להחזיק לך טובה שנתת לנו ארצות של גוים ואם אנו משמרים אין לנו להחזיק טובה על זאת. ומה עלינו לעשות לזמר ולומר הללויה׃

מזמור קו

א הללויה הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו. מי ימלל גבורות ה׳. זה שאמר הכתוב (תהלים מ ו) רבות עשית אתה ה׳ אלקי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. הרבה נסים ונפלאות אתה עשית עמנו ואתה עושה גם כן בכל יום ויום ואין אדם יודע. ומי יודע אתה ה׳. אמר רבי אלעזר בן פדת ראה מה כתיב (שם קלו ד) לעושה נפלאות גדולות לבדו. מה כתיב לגוזר ים סוף לגזרים נותן לחם לכל בשר. הפרנסה הזו שקולה כנגד הים שנקרע ללמדך מה הפרנסה הזו אי אפשר לעולם בלא היא. כך אי אפשר לעולם בלא ניסין ובלא פלאין. כיצד אדם נתון על גבי המטה והנחש בארץ לפניו ובא לעמוד והרגיש בו הנחש כיון שבא ליתן רגלו עליו ברח הנחש מפניו. ואינו יודע מה פלאי עשה הקב״ה עמו. ומי יודע הקב״ה. שנאמר לעושה נפלאות גדולות לבדו. הוא לבדו יודע ניסים ונפלאות שעושה עמנו לפיכך הוא אומר רבות עשית אתה ה׳ אין ערוך לשבחו. משל למה הדבר דומה לשני אנשים האחד היה גבור והאחד חלש. וכי החלש יכול לספר שבחו של גבור לאו. למה שאינו יודע מה שבחו וכחו. אבל הגבור שהוא יודע מה כחו הוא יכול לספר שבחו של גבור. הוי אומר מי ימלל גבורות ה׳. אמר רבי שמואל ומי ימלל כגון אנו. שאנו עסוקין בתורה כל צרכנו׃

ב דבר אחר מי ימלל. אמר צופר הנעמתי לאיוב (איוב יא ז-ט) החקר אלוה תמצא. ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. מי יוכל לחקור דוגמא שלו אלא (שם ח) גבהי שמים מה תפעל. מה הוא אומר יכול אתה לספר מי פעל שמים והכוכבים ואפילו משה רבינו שעלה למעלה למרום וקיבל את התורה מיד אל יד לא עמד על חקר זה. (א״ר) [אמר] רבי הונא הכהן בשם ר׳ ירמיה בשם ר׳ חייא הגדול (קהלת ח יז) וראיתי את כל מעשה האלקים. זו התורה. כמה דאמר (שמות לב טז) והלוחות מעשה אלקים המה. כי לא יוכל אדם למצוא את המעשה. באדם לא ימצא. כי גם אם יאמר החכם לדעת אינו כן אם יאמר החכם זה משה רבן של הנביאים ושל חכמים. לא יוכל למצוא מה שכתוב בתורה. ומי יוכל לומר שבחו אלא בניו שנאמר (דברים לג כט) אשריך ישראל מי כמוך. וכתיב אשרי שומרי משפט. (בראשית יח יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה. כיון שיצאו ישראל ממצרים וקרע להם הקדוש ברוך הוא את הים והעבירן בתוכו באו מלאכי השרת לקלס לפניו ולא הניחן הקדוש ברוך הוא שנאמר (שמות יד כ) ולא קרב זה אל זה כל הלילה. ואינם אלא מלאכים שנאמר (ישעיה ו ג) וקרא זה אל זה ואמר. אמר להם הקב״ה משה וישראל יקלסו אותי שנאמר (שמות טו א) אז ישיר משה. שר לא נאמר אלא ישיר כאדם שאומר פלוני יאמר שירה תחלה. (שם יא) מי כמוך באלים ה׳ מי כמוך נאדר בקודש. מה הוא נורא תהלות. אמר רבי יודן נורא אתה על כל

תהלותיך. כיצד מלך בשר ודם נכנס למדינה מקלסין אותו שהוא גבור ואינו אלא חלש. שהוא עשיר ואינו אלא עני. רחמני ואינו אלא אכזרי. אבל הקב״ה אינו כן אלא מכל דבר שמקלס אדם להקב״ה (הוא) יש בו יותר ויותר מכאן שהוא נורא על כל תהלותיו. אמר דוד המלך כשם שקילסוך בעולם הזה כך יקלסוך בעולם הבא. (תהלים עח ד) לא נכחד מבניהם לדור אחרון מספרים תהלות ה׳. ואנו מקלסין (שם עט יג) ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך׃

ג דבר אחר מי ימלל גבורות ה׳. אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת. שאלו תלמידיו לרבי טרפון מי הוא שעושה צדקה בכל עת זה הכותב ספרים ומשאילן. א״ל ובטל הוא מי שמלמד תינוקות. ובטל הוא מי שמגדל יתום. אמרו והוא נפיק ערטילאי. אמרו עדיין אנו צריכין למודעי. רבי אלעזר המודעי אומר לא עמד ערטילאי אלא בכח הפרנסה שהוא אוכל. הוי עושה צדקה בכל עת׃

ד זכרנו ה׳ ברצון עמך. אמר דוד רבון העולמים כשתעשה ישועה על ידי מרדכי זכרני. אמר לו הקב״ה חייך לך אני מדכר קדמאי. איש יהודי שהיה משבט יהודה ואחר כך ושמו מרדכי. לא זכרו את רוב חסדיך. אמר ר׳ אבהו ברבי כהנא בשם ר׳ אליעזר שתי המריות המרו שנאמר וימרו על ים הרי אחת. בים סוף הרי שתים. אמר רבי אבא בר כהנא בשם רבי לוי (ואילמלא אילו של הקב״ה) שנעשה להם הים טינא שנאמר (חבקוק ג טו) חומר מים רבים. כדי ליפרע ממצרים דכתיב (שמות א יד) וימררו את חייהם וגו׳ בחומר. כיון שירדו לים אומרים אלו לאלו בעוט בעיטך. ודוש דישך. מטיט ולבנים יצאנו ובטיט ולבנים באנו׃

ה ויגער בים סוף ויחרב. רבי הונא ורבי אחא. חד אמר (שם טו י) נשפת ברוחך כסמו ים. וחד אמר מנהם עליהם כנהמת ים. ויכסו מים צריהם. רבי יהודה ורבי נחמיה. רבי יהודה אומר אפילו פרעה שנאמר אחד מהם לא נותר. רבי נחמיה אומר פרעה לעצמו נותר שנאמר (שם ט טז) ואולם בעבור זאת העמדתיך. ויש אומרים אף הוא באחרונה טבע שנאמר וניער פרעה וחילו בים סוף׃

ו ויקנאו למשה במחנה. אמר רבי שמעון בן ינאי נמנו ישראל במדבר למנות דתן במקומו של משה ואבירם במקומו של אהרן שנאמר (במדבר יד ד) נתנה ראש. הוי ויקנאו למשה. ומה גרמו לעצמן תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם. יעשו עגל בחורב. הדא הוא דכתיב (דברים ט ח) ובחורב הקצפתם. אמר רבי מאיר אית אתרין דקרין לאבלא קיצפא. אמר רבי שמעון בחורב טענו ובחורב פרקו שנאמר (שמות לג ו) וינצלו בני ישראל את עדים. וימירו את כבודם בתבנית שור. רבי פפייס אמר בשור של מעלה. אמר לו רבי עקיבא דייך פפיס הרי כתיב אוכל עשב. אלא מה אני מקיים בתבנית שור אוכל עשב אין לך מנוול ומשוקץ מן השור בשעה שהוא אוכל עשב׃

ז ויאמר להשמידם. רבי ברכיה בשם רבי יהודה ברבי סימון משל לקטיגור שהיה מקטרג לבן של מלך. מה עשה הסניגור דחה אותו ועמד במקומו והקטיגור ראה אותו והלך לו. כך לולי משה בחירו. רבי שמואל בר נחמן אמר משל למלך שכעס על בנו. בא לחתום בקולמוס ליתן לו אפופסין בא הסניגור וחטף הקולמוס מידו. כך להשיב חמתו מהשחית. וישא ידו להם אמר רב הונא בשם רבי שמואל בר נחמן במעשה של פעור נתחייבו שיהיו המלכיות שולטין בם שנאמר וישא ידו להם. וכל כך למה ויצמדו לבעל פעור. כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו. אמר רבי יודן נשבע משה שנאמר (במדבר כ יא) וירם משה את ידו. כענין שנאמר (דניאל יב ז) וירם ימינו ושמאלו אל השמים. אמר רבי יודן בריה דרבי יודן כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו כענין שנאמר (ויקרא ה ד) כי תשבע לבטא בשפתים׃

ח ויעבדו את עצביהם. אמר רבי יודן מקישין בזוג ואומרים הרי הן כמותנו. הדא הוא דכתיב ויהי להם למוקש. פעמים רבות יצילם. כמה פעמים היו מכעיסין להקב״ה והיה מאריך רוחו עליהן ומציל אותן מצרתן. (שופטים ו א) ויעשו בני ישראל הרע בעיני יי׳. ומה כתיב (שופטים ו ו) וידל ישראל. כענין שנאמר (ויקרא יד כא) ואם דל הוא. הוי פעמים רבות יצילם׃

ט וירא בצר להם בשמעו את רנתם. אמר רבי אלעזר אין ישראל נגאלין אלא מתוך חמשה דברים. מתוך צרה ומתוך תפלה ומתוך זכות אבות ומתוך תשובה ומתוך הקץ. מתוך צרה שנאמר וירא בצר להם. מתוך תפלה שנאמר בשמעו את רנתם. מתוך זכות אבות שנאמר ויזכור להם בריתו. מתוך התשובה שנאמר וינחם כרוב חסדיו. מתוך הקץ שנאמר הושיענו יי׳ אלקינו וקבצנו והצילנו. ואף משה כללם כולם בפסוק אחד שנאמר (דברים ד ל) בצר לך ומצאוך. הוי וירא בצר להם. ברוך ה׳ אלקי ישראל מן העולם ועד העולם. מן עלמא דהוינא ביה עד עלמא דאנן ביה. אמר רבי אלעזר בשם ר׳ יוסי בן זימרא אמן שבועה אמן קבלה. כדכתיב במזמור פ״ח כל מי שעונה אמן בעולם הזה וכו׃

מזמור קז

א הודו ליי׳ כי טוב כי לעולם חסדו. יאמרו גאולי יי׳ אשר גאלם מיד צר. זה שאמר הכתוב (ישעיה מח יא) למעני למעני אעשה כי איך יחל. למעני אינו אומר פעם אחת אלא למעני למעני שני פעמים. אמר הקב״ה איני עושה אלא בשביל שמי שלא יתחלל. ולמה שני פעמים למעני למעני. אמר הקב״ה כשהייתם במצרים גאלתי אתכם בשביל שמי (תהלים קו ח) ויושיעם למען שמו. אף באדום אעשה בשביל שמי. וכשם שגאלתי אתכם בעולם הזה כך אני עתיד לגאול אתכם לעולם הבא. וכן הוא אומר (קהלת א ט) מה שהיה הוא שיהיה. לכך אמר שני פעמים למעני למעני. ולמה (ישעיה מח יא) וכבודי לאחר לא אתן. אמר רבי הונא הכהן בשם רבי אבין זה הוא שמשה מוכיח להן לישראל בסוף ארבעים שנה (דברים ט ה) וידעת כי לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא וגו׳ כי ברשעת הגוים האלה. הרי שאינו עושה אלא בשביל שמו הגדול. על זה אמר דוד הואיל ובשמו הוא נקרא נקלס לו. הודו ליי׳ כי טוב. אמר רבי ברכיה בשם רבי חלבו בשם רבי שמואל מה הוא יאמרו גאולי ה׳ אלו ישראל. וכן ישעיה מפרש (ישעיה לה י) ופדויי ה׳ ישובון. ופדויי ה׳ ולא פדויי אליהו. ולא פדויי מלך המשיח. אלא ופדויי ה׳:

ב דבר אחר הודו ליי׳ כי טוב. ומארצות קבצם. תעו במדבר. וזה קילוס הוא תעו במדבר. אמר רבי יהודה ברבי שלום מהו אומר למעלה הושיענו יי׳ אלקינו. ברוך יי׳ אלקי. אמר הקב״ה אף על פי שטעו אני גואלם כמו שעשיתי במדבר. (שם מה יז) ישראל נושע ביי׳ תשועת עולמים. עולם אינו אומר אלא עולמים. ואומר (זכריה יב ז) והושיע ה׳ את אהלי יהודה. הוי תעו במדבר. ויצעקו אל ה׳:

ג דבר אחר יאמרו גאולי יי׳ אשר גאלנו היה לו לומר. או אמרו גאולי ה׳ אשר גאלם. או יאמרו גאולי ה׳ אשר יגאלם. אמר רבי יהודה ברבי שלום כמה יפה הוא אומר לפי שמאמרו של הקב״ה מעשה. אמר רבי הונא בשם רבי דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן וממקום אחר את למד שמאמרו של הקב״ה מעשה הוא. וממי את למד מאברהם. מה כתיב (בראשית טו יח) ביום ההוא כרת ה׳ את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי. אתן אינו אומר אלא נתתי וכי עד עכשיו הוליד בנים. אלא שמאמרו של הקב״ה מעשה. אמר הקב״ה אמרתי דבר נעשה מעשה. אף כאן הוא אומר גאולי ה׳ שכבר גאלם:

ד מארצות קבצם. כשם שהצפור נתונה ביד הצייד אם מבקש ממיתה אם מבקש מחיה אותה. כך היו ישראל משוקעים ביד המצרים (שמות ג ח) וארד להצילו מיד מצרים. וכן הוא אומר (שם יד ל) ויושע ה׳ ביום ההוא. אמר ר׳ אבהו ברבי אחא בשם רבינו כך היו ישראל נתונין בתוך מצרים כעובר שהוא נתון בתוך מעיה של בהמה. וכשם שהרועה נותן יד בתוך מעיה ושומטו כך עשה הקב״ה שנאמר (דברים ד לד) לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי. אמר רבי איבו בשם רבי יוסי בן זימרא כשם שהזהבי הזה פושט ידו ונוטל הזהב מן הכור כך הוציא הקב״ה את ישראל ממצרים שנאמר (שם כ) ואתכם לקח ה׳ ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים. אמר הקב״ה לישראל כשהייתם במצרים הייתם מפוזרים וכנסתי אתכם לשעה קלה לרעמסס. ועכשיו שאתם מפוזרים בכל הארצות אני אקבץ אתכם לעתיד לבוא שנאמר (ישעיה יא יא) והיה ביום ההוא יוסיף יי׳ שנית ידו וגו׳. ואומר (שם יב) ונשא נס לגוים:

מזמור קח

א שיר מזמור לאסף נכון לבי אלקים. זהו שאמר הכתוב (דניאל ט ג) ואתנה פני אל יי׳ האלקים לבקש תפלה ותחנונים. לא היא תפלה לא היא תחנונים אלא כך הצדיקים מתחננים להקב״ה שישמע תפלתם. וכך שנו רבותינו (ברכות ל ע״ב) אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש לא מתוך שחוק ולא מתוך דברים בטלים כדי שתשמע תפלתו. וכן הוא אומר (שמואל-ב ז יח) ויבא המלך דוד וישב לפני ה׳. וכי יש ישיבה לפני המקום והלא אין אדם מתפלל אלא מעומד שנאמר (תהלים קו ל) ויעמד פינחס ויפלל. אלא מהו וישב שישב לו בתפלה וכיון תפלתו. ואחר כך אמר (שמואל-ב ז יח) מי אנכי ה׳ אלקים. תכין לבם תקשיב אזניך. אמר רבי שמואל בר נחמן אם כיוונת לבך בתפלתך תהא מבושר שנשמעה תפלתך שנאמר (תהלים י יז) תכין לבם תקשיב. וכן הוא אומר (עזרא ז י) עזרא הכין לבבו. (שם ו) ויתן לו המלך כיד ה׳ הטובה עליו. וכן את מוצא בחזקיהו כשהתפלל על ישראל שנאמר (דברי הימים-ב ל יח) כי התפלל עליהם חזקיהו לאמר ה׳ הטוב יכפר בעד. וכשנתפלל כיוון לבו שנאמר (שם יט) בכל לבבו הכין לדרוש את ה׳ ובשביל שכיוון לבו שמע הקב״ה תפלתו וריפא את העם. וכן הוא אומר (שם כז) ויקומו הכהנים הלוים ויברכו את העם וישמע בקולם. אמר דוד הואיל כן הוא אני אכוין את לבי לפניו כדי שישמע שנאמר נכון לבי אלקים אשירה ואזמרה:

ב דבר אחר נכון לבי. אמר דוד אני אכין את לבי שתהא תפלתי כקטורת לפניך שנאמר (תהלים קמא ב) תכון תפלתי קטורת לפניך. אמר לו הקב״ה כוונת תפלתך אף אני אכין כסאך שנאמר (שמואל-ב ז טז) וכסאך יהיה נכון:

ג אשירה ואזמרה. על הכבוד שנתת לי שנאמר (שם יח) מי אנכי ומי ביתי כי הביאותני עד הלום. ואין הלום אלא מלכות שנאמר (שמואל-א י כב) הבא עוד הלום איש. ואף אני לא הייתי ישן אלא מעורר בנבלים וכנורות שנאמר עורה הנבל וכנור אעירה שחר. מהו אעירה שחר מעולם לא בא עלי השחר ומצאני ישן אלא אני הייתי מעורר את השחר ולא השחר אותי. הוי אעירה שחר. וכן הוא אומר (תהלים קיט סב) חצות לילה אקום להודות לך. ואומר (שם קמז) קדמתי בנשף ואשועה. אודך בעמים ה׳. על איזה דבר כי גדול מעל שמים חסדך. החסד שעשית עמדי עד לשמים שהייתי ירא ממנו ונחמתני ועשית עמדי חסד. שכן הוא אומר (שמואל-ב יב כד-כה) וינחם דוד את בת שבע אשתו. וישלח ביד נתן הנביא ויקרא שמו ידידיה:

מזמור קט

א למנצח לדוד מזמור אלקי תהלתי אל תחרש. זה שאמר הכתוב (דברים י כ) את ה׳ אלקיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק. אם עשית כן (שם כא) הוא תהלתך והוא אלקיך. אין לישראל תהלה אלא הקב״ה ואין להקב״ה תהלה אלא ישראל שנאמר (ישעיה מג כא) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם אתה תהלתי ומחריש. אלקי תהלתי אל תחרש. כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו וכן הוא אומר (שם סד יא) העל אלא תתאפק ה׳. ומחריש אתה על כל אלה. וכן הוא אומר (תהלים פג ב) אלקים אל דמי לך ואל תחרש. ואתה מחריש על מה שעשו בביתך שנאמר (ישעיה סד י) בית מקדשנו ותפארתנו וגו׳ היה לשרפת אש. אמר להם הקב״ה (שם מב יד) החשיתי מעולם אחריש אתאפק. הרי שלש מלכיות ראשונות. עכשיו באדום כיולדה אפעה. כי פי רשעים ופי מרמה. ומהו פתחו פתח פתחו ונכנסו לקדשי הקדשים והיו אומרים היכן הוא אלקיהם יבוא וילחום עמנו שנאמר (דברים לב לז-לח) ואמר אי אלקימו יקומו ויעזרכם. כך היו בבית המקדש אומרים (שם כז) ידינו רמה ולא ה׳ פעל כל זאת. לכך נאמר כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו. דברי שנאה סבבוני. מהו שנאה שמדברים בשנאה שמסר להם אביהם שנאמר (בראשית כז מא) וישטום עשו את יעקב. ונוקם ונוטר עלי ומתלחמים עמי חנם. אמרו ישראל אנו כששלחנו אצלו באהבה נהגנו עמו שנאמר (במדבר כ יד) וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל. אבל הוא (שם יח) ויאמר לא כי אם בחרב אצא. אמרו ישראל (תהלים קכ ז) אני שלום וכי אדבר המה למלחמה. אמר הקב״ה לא הניחו אתכם לכך (עמוס א יא) כה אמר ה׳ על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה על רדפו בחרב אחיו. שנאמר (במדבר כ יח) פן בחרב אצא לקראתך. וילחמוני חנם. אם עשו שונא ליעקב שלקח ממנו את הבכורה לברבריא ולשתותיא מה עשה:

ב תחת אהבתי ישטנוני. ואילמלא ישראל לא היתה ברכה בעולם שנאמר (דברים כח ח) יצו ה׳ אתך את הברכה. ואילולי ישראל לא היו המאורות זורחים שנאמר (ירמיה לג כה) אם לא בריתי יומם ולילה. ולא היה המטר יורד שנאמר (דברים כח יב) יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב. אמרו ישראל לאומות העכו״ם כל אלה עושה לכם הקב״ה בשבילנו ואתם שונאים אותנו. תחת אהבתי ישטנוני. שבעים פרים אני מקריב בחג על שבעים אומות ואני מתפללת עליהם שירדו הגשמים. הוי תחת אהבתי ישטנוני. (ירמיה יח כ) הישולם רעה תחת טובה. הוי וישימו עלי רעה תחת טובה. לכך (תהלים סט יד) ואני תפלתי:

מזמור קי

א לדוד מזמור נאם ה׳ לאדוני שב לימיני. זה שאמר הכתוב (ישעיה מא ב) מי העיר ממזרח צדק. ישנים היו אומות העכו״ם מלבא תחת כנפי השכינה ומי העירן לבוא לחסות תחת כנפי השכינה אברהם שנאמר מי העיר ממזרח. ואל תאמר לזה בלבד אלא אף הצדקה היתה ישינה והעירה אברהם. וכיצד עשה אברהם עשה לו פונדק ופתח לו פתחים לכל רוח והיה מקבל העוברים והשבים שנאמר (בראשית כא לג) ויטע אשל בבאר שבע. א״ר עזריה מהו אש״ל אכילה שתייה לוייה. הוי צדק יקראהו לרגלו. דבר אחר צדיקו של עולם מלוה אותו ואימתי כשבא לעשות מלחמה עם אמרפל וחביריו שנאמר (ישעיה מא ב) יתן כעפר חרבו. מהו כעפר רבי יהודה ורבי נחמיה. רבי יהודה אומר אברהם היה נוטל עפר וזורק עליהם והיה נעשית חרבות ונוטל קש וזורק ונעשה קשת וחצים. אמר לו רבי נחמיה אם כן עקרת את המקרא אין כתיב עפר וקש. אלא (שם) כעפר קש. מהו קש שהיה זורק אמרפל חרבות ונעשים כעפר זרק חצים ונעשים קש. (שם ג) ירדפם וגו׳. מהו אורח ברגליו לא יבוא כשבא לרדוף אחריהם נקפצה לו הארץ לפניו. ויש אומרים שלשה מלין היתה פסיעתו של אברהם ויש אומרים שנים אבל כשבא לא קפצה לפניו הארץ. הוי אורח ברגליו לא יבוא. רבי יהודה הכהן בר אבין בשם רבי ביבי תינוק הולך בביתו רגליו מתלכלכות בעפר אפילו כן לא נתלכלכו רגליו של אברהם. הוי אורח ברגליו לא יבוא. אמר ר׳ אלעזר בן פדת בשם רבי יוסי בן זימרא מהו ארח ברגליו כיון שהרג אברהם כל אותן האוכלוסין נקפו לבו ואמר אי אפשר שלא היה בהם צדיק. אמר לו הקב״ה אברהם לא יבוא ברגליך לכלוך עוון זה אורח ברגליו. ומי עשה כל המלחמות איפשר בשמנה עשר ושלש מאות נלחם כנגד כולם. אמר רבי יוחנן בנו של רבי יוסי והלא

לא היה עמו אלא עבדו אליעזר שכן עולה חשבונו. ומי עשה כל המלחמות הקב״ה שאמר לו שב לימיני. שב ואני עושה לך מלחמה. ואף על פי שאינה כתובה כאן פירשה דוד שנאמר נאם ה׳ לאדוני שב לימיני. וכן הוא אומר למשיח (ישעיה טז ה) והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת. אמר הקב״ה הוא ישב ואני אעשה מלחמה לכך וישב עליו באמת. ומה עלינו לעשות לקרות ולשנות בתורה שנקראת אמת (משלי כג כג) אמת קנה ואל תמכור. הוי וישב עליו באמת:

מזמור קיא

א אודה יי׳ בכל לבב. זה שאמר הכתוב (ישעיה ל כה-כו) והיה על כל הר גבוה וגו׳. והיה אור הלבנה כאור החמה. אימתי (שם כה) ביום הרג רב בנפל מגדלים. אלו הרשעים שהן מונעין את האור מן העולם. וכן הוא אומר (שופטים ה לא) כן יאבדו כל אויביך ה׳. אותה שעה (שם) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ואותה שעה הקב״ה מרפא את שבר עמו שנאמר (ישעיה ל כו) ביום חבוש ה׳ את שבר עמו. (יואל ד יד) המונים המונים בעמק החרוץ. מהו חרוץ שכל שנופל שם דינו חרוץ וכן הוא אומר (ירמיה כה לג) והיו חללי ה׳ ביום ההוא. (עד עכשיו לא היו יודעין). (תהלים קי ו) ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש. לעתיד נהרות יורדין מדמן של רשעים ובא העוף לשתות מן הנחל של דם שנאמר (שם ז) מנחל בדרך ישתה. והנחל עושה גלים והגל בא לשטפו והוא מרים את ראשו שנאמר (שם) על כן ירים ראש. אמר דוד הלל והודיה אני נותן על דבר זה. לכן נאמר הללויה:

ב אודה ה׳ בכל לבב. מהו בסוד ישרים ועדה לפי שהקב״ה מגלה סודו לישראל. וכן הוא אומר (עמוס ג ז) כי לא יעשה ה׳ אלקים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. וכן ישראל נקראו נביאים שנאמר (ישעיה מד א-ד) ועתה אל תירא עבדי יעקב וישראל בחרתי בו. כי אצק מים על צמא וגו׳. וצמחו בבין חציר. ואין צריכים שילמדם אלא (שם ה) זה יאמר ליי׳ אני וזה יקרא בשם יעקב. ומי גרם להם סוד שגליתי להם לכך נאמר בסוד ישרים ועדה:

ג גדולים מעשי ה׳. הוא גדול ומהלליו גדולים. הוא גדול שנאמר (תהלים קמה ג) גדול ה׳ ומהולל מאוד. ומהלליו גדולים דכתיב (שם קכו ב) אז יאמרו בגוים הגדיל ה׳ לעשות. ומהו שכרו מי שהוא עושה אותם מלבישו הוד והדר שנאמר הוד והדר פעלו. וכן הוא אומר (שם צ טז) יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם:

ד זכר עשה לנפלאותיו. כל מה שעושה הקב״ה לצדיקים בעולם אינו כלום אלא זכר הוא עושה להם. אלא כשיעשה לעולם הבא צדקתו עומדת לעד. וכן הוא אומר (שם קיט קמב) צדקתך צדק לעולם:

מזמור קיב

א הללויה אשרי איש ירא את ה׳. זה שאמר הכתוב (משלי לא ל) שקר החן והבל היופי. אין מתבקש לפני הקב״ה לא יופי ולא עושר. ומהו מתבקש יראת חטא שנאמר (שם) אשה יראת ה׳ היא תתהלל. כמה עשה אברהם לפני הקב״ה ולא נתהלל אלא שהיה ירא לפניו שנאמר (בראשית כב יב) כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה. וכן הוא אומר (ירמיה ט כב) אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל וגו׳. (שם כג) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. ואין זאת אלא תורה שנאמר (דברים ד מד) וזאת התורה. ואברהם עשה את התורה מאל״ף ועד תי״ו שנאמר (בראשית כו ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי. לפיכך נאמר עליו המזמור של מעלה באל״ף בי״ת עם המזמור של אשתו מא׳ ועד ת׳. אשה יראת ה׳ היא תתהלל. ושניהם עשו את התורה מא׳ עד ת׳. אשרי איש ירא את ה׳ ולמה אשריו שלא עשה את המצוות באנגריא אלא בשמחה. במצותיו חפץ מאד. אמר לו הקב״ה (שם יב א) לך לך מארצך. לא עשה באנגריא אלא מיד (שם ה) ויקח אברם את שרי אשתו. אמר לו הקב״ה (שם יז יג) המול ימול. לא עכב אלא מיד (שם כו) בעצם היום הזה נימול אברהם. אמר לו הקב״ה (שם כב ב) קח נא את בנך. לא עשה באנגריא אלא מיד (שם ג) וישכם אברהם בבקר. חפץ לעשות מצוה. וכשנולד יצחק בן שמונה ימים הגישו למילה שנאמר (שם כא ד) וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים. והגישו למנחה על גבי המזבח ועשה שמחה ומשתה. ומכאן אמרו חכמים חייב אדם לעשות שמחה ומשתה באותו היום שזוכה למול את בנו כאבינו אברהם שנאמר (שם ח) ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק. הוי במצותיו חפץ מאוד:

ב גבור בארץ יהיה זרעו. מהו שכרו גבור בארץ יהיה זרעו זה יצחק (שם יב) כי ביצחק יקרא לך זרע. ומהו גבורתו שעשה לעקרה שתלד שנאמר (שם כה כא) ויעתר יצחק ליי׳. וכי יש גבור גדול מזה שעשה לעקרה שתלד:

ג דבר אחר גבור בארץ יהיה זרעו. זה יעקב שנאמר (ישעיה מא ח) ועתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אוהבי. ומהו גבורתו שנטל את המלאך ורפשו לארץ שנאמר (הושע יב ה) וישר אל מלאך. דור ישרים יבורך (בראשית מ״ט:כ״ח) כל אלה שבטי ישראל שנים עשר:

מזמור קיג

א הללויה הללו עבדי ה׳. זה שאמר הכתוב (תהלים עז ז) אזכרה נגינתי בלילה. מהו נגינתי. רבי איבו אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה מדכר אנא תברי. כמה דאמר (בראשית יד כ) אשר מגן צריך. לכך עם לבבי אשיחה. ר׳ יהודה ברבי סימון אמר אמרה כנסת ישראל נזכרת אני נסים שעשית עמי בלילה במצרים והייתי מנגן לך ואומר שירין וזמרין בלילה שנאמר (ישעיה ל כט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. אימתי כשהרגת בכורי מצרים בלילה שנאמר (שמות יב כט) ויהי בחצי הלילה. הוי אזכרה נגינתי. באותה הלילה שנגאלנו ויצאנו מעבדות לחירות שהיינו עבדים לפרעה וגאלתנו ונעשינו עבדים לך שנאמר הללויה הללו עבדי ה׳:

ב דבר אחר הללויה. זה שאמר הכתוב (משלי לא כו) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה. את מוצא עשרים ושש דורות משנברא העולם עד שיצאו ישראל ממצרים ולא אמרו הלל. וכיון שיצאו ישראל ממצרים משעבוד של טיט ולבנים אמרו הלל. ואימתי אמרו בשעה שבאת מכת בכורות. עמד לו פרעה והלך לו אצל משה ואהרן בלילה שנאמר (שמות יב לא) ויקרא פרעה למשה ולאהרן לילה. והיה דופק פרעה על פתחו של משה ואהרן בלילה. אמרו לו שוטה בלילה אנו עומדין וכי גנבים אנחנו שנלך בלילה בבקר אנו יוצאין המתן עד הבקר שכך אמר לנו הקב״ה (שם כב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. אמר להם הרי מתו כל מצרים שנאמר (שם לג) ותחזק מצרים על העם. אמרו לו ומבקש אתה לכלות את המכה הזאת ממך. אמור הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדים של הקב״ה. התחיל פרעה צווח ואומר לשעבר הייתם עבדי אבל עכשיו הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם והרי אתם עבדיו של הקב״ה צריכים אתם להלל לו שאתם עבדיו שנאמר הללויה הללו עבדי ה׳:

ג דבר אחר הללו עבדי ה׳. אלו ישראל שנאמר (ויקרא כה נה) כי לי בני ישראל עבדים. (וכן הוא אומר (ישעיה ל כט) השיר יהיה לכם). דבר אחר הללויה ולמה לא אמר הללו ה׳. אמר רבי ירמיה בשם ר׳ אלעזר אין העולם הזה כדאי להלל בכל השם אלא בחציו שנאמר (תהלים קנ ו) כל הנשמה תהלל יה. לכך נאמר הללויה. מכאן אמרינן אין הלל פחות משלשה שנאמר הללויה הללו. ולמי אומר הללו לשנים. והאומר אחד. הרי כאן שלשה. וכן הוא אומר (דברים לב ג) כי שם ה׳ אקרא. הרי אחד. ואתם הבו גודל לאלקינו. הרי שלשה. לכך נאמר הללויה. מנין הללו היו כשירדו ישראל למצרים שבעים ואחד היו עם השכינה. (בראשית מו ד) אנכי ארד עמך מצרימה. וכתיב (דברים י כב) בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. וכשעלו הקב״ה עלה עמהם שנאמר (בראשית מו ד) אעלך גם עלה. לכך הללו למנין הללו:

ד הללו את שם ה׳. הללו לשם שעשה לנו מלחמה שנאמר (שמות יד יד) ה׳ ילחם לכם. יהי שם ה׳ מבורך מעתה ועד עולם בעולם הזה קלסוהו והכעיסוהו. אבל לעולם הבא אינו כן אלא מעתה ועד עולם. אמר הקב״ה אתם ברכתם אותי מעתה ועד עולם אף אני כן (תהלים קכה ב) וה׳ סביב לעמו מעתה ועד עולם:

מזמור קיד

א בצאת ישראל ממצרים. זה שאמר הכתוב (תהלים קה לח) שמח מצרים בצאתם. א״ר ברכיה משל לבעל בשר שהוא רוכב על החמור וכו׳. כיון שראה דוד היאך היו ישראל שמחים כשיצאו ממצרים התחיל מקלס על יציאת מצרים שנאמר בצאת ישראל ממצרים. זה שאמר הכתוב (שם סח ה) שירו לה׳ זמרו שמו סולו לרוכב בערבות. מהו שירו לה׳ צפו לה׳. כענין שנאמר (איוב ז ח) לא תשורני עין רואי. דבר אחר שירו לה׳ אמרו לפניו שירין וזימרין. ומהו סולו ר׳ יהודה ורבי נחמיה. ר׳ יהודה אומר קילסו. ר׳ נחמיה אומר שיערו לפניו דרכיכם. כענין שנאמר (ישעיה סב י) סולו סולו המסילה. (תהלים סח ה) לרוכב בערבות. רבנן אמרי שני רקיעין הן שנאמר (שם לד) לרוכב בשמי שמי קדם. רבנן אמרי שלשה (דברים י יד) הן לה׳ השמים ושמי השמים. ר׳ אליעזר אומר שבעה הן - שמים רקיע שחקים זבול מעון מכון ערבות. וכבודו של הקב״ה בערבות שנאמר (תהלים סח ה) סולו לרוכב בערבות. מהו בערבות. אמר רבי תחליפא בן יעקב בשם רבי יהודה ברבי סימון שראה הקב״ה מעשיהם של צדיקים וערב עליו מעשיהם. אמר ר׳ פנחס הכהן בר חמא הרקיע ששמו ערבות הקב״ה זורע מעשיהם של צדיקים עליו והוא עושה פירות. (שם) ביה שמו ר״י הנשיא שאל את ר׳ שמואל בר נחמן מהו שכתוב ביה שמו. אמר לו אין לך כל מקום ומקום שאין אדם ממונה על ביאה שלו. ומי ממונה על ביאה של עולמו כביכול הקב״ה. שנאמר ביה שמו. אתמהא אל תהי קורא ביה אלא ביאה שמו. אמר רבי יהודה הנשיא חבל על דאבדין ולא משתכחין שאילית יתה לרבי אלעזר ולא אמרה לי כן. אלא אמר לי מהו

ביה שמו בשני אותיות הללו ברא הקב״ה שני עולמים שנאמר (ישעיה כו ד) כי ביה ה׳ צור עולמים. ביו״ד ה״א. ואין אנו יודעין אם העולם הזה נברא בה׳ ואם העולם הבא נברא בי׳. ממה שנאמר (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. בה׳ בראם הרי העולם הזה נברא בה׳. ולמה מה עסקה של ה׳ פתוחה למטה וסתומה מכל צדדיה. כך העולם הזה כל מה שנברא בו יורדין לשאול. ואותה העקיצה שיש בה רמז לתחיית המתים. והעולם הבא נברא בי׳. למה מה עסקה של יו״ד קומתה כפופה כך פניהם של הרשעים עתידים להיות מכורכמות לעתיד לבוא. דבר אחר מה עסקה של יו״ד קטן בקומתה כך הרשעים לעתיד לבוא שנאמר (ישעיה ב יז) ושח גבהות אדם. כשראה דוד כי בשתי אותיות הללו ברא הקב״ה שני עולמות התחיל מקלס בהם הללויה:

ב בצאת ישראל ממצרים. א״ר אלעזר הקפר בזכות ארבעה דברים יצאו ישראל ממצרים. שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ולא היו פרוצים בעריות ולא גילו מסתורין. את מוצא היה הדיבור מופקד אצלן שנים עשר חדש כמה שאמר להן (שמות ג כב) ושאלה אשה משכנתה. ולא היה בהם מי שיגלה את הדבר. ולא היו פרוצין בעריות אחד היה בהם ופירסמו הכתוב שנאמר (ויקרא כד י) ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי. דבר אחר באיזה זכות נגאלו. רבי יהודה ורבי נחמיה. רבי יהודה אומר בזכות דם הפסח ודם מילה שנאמר (יחזקאל טז ו) ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי. רבי נחמיה אומר בזכות התורה שנאמר (שמות ב כה) וירא אלקים את בני ישראל. ובמתן תורה כתיב (שם כ טו) וכל העם רואים את הקולות. ויש לך מקום אחר ללמוד ממנו (שם ג יב) בהוציאך את העם הזה ממצרים תעבדון. רבי יהושע בן לוי אמר בזכות המשכן שנאמר (שם לט מג) וירא משה את כל המלאכה. ויש לך ממקום אחר ללמוד (שם כט מו) אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים. על תנאי לשכני בתוכם. ר׳ אלעזר אומר בזכות חנניה מישאל ועזריה שנאמר (שמות ב כה) וירא אלקים את בני ישראל. ועליהם כתיב (ישעיה כט כג) בראותו ילדיו מעשה ידיו. מהו ילדיו (דניאל א ד) ילדים אשר אין בהם כל מום. רבי אבא בר כהנא אמר בזכות דורו של ישעיה (ישעיה כט כג) מעשה ידיו בקרבו. וכיון שראה דוד בכמה זכיות יצאו ישראל ממצרים התחיל מקלס על יציאת מצרים הללויה. (בצאת ישראל ממצרים):

ג דבר אחר בצאת ישראל ממצרים. ראה מה כתיב (דברים ד לד) או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי. אמר רבי חייא בשם רבי ירמיה משל לגבור שהיה יורד למלחמה או לנצח או להנצח. לכך נאמר (שם) ובמלחמה. אמר רבי אבא בר אחא בשם רבי חנין מהו גוי מקרב גוי כאדם ששומט את העובר ממעי בהמה. כך הוציא הקב״ה את ישראל ממצרים שנאמר גוי מקרב גוי. כענין שנאמר (ויקרא א יג) והקרב והכרעים. למדנו צער לנשמט. לשומט מנין שנאמר (דברים ד כ) ויוציא אתכם מכור הברזל. כאדם שנוטל את הזהב מתוך הכור שלא בצבת ולא בסמרטוטין כביכול כך ישראל. אמר רבי אבין בשם רבי סימון מהו מקרב גוי. שהיו מובלעים בתוך מעיהם שנאמר (תהלים קכד ג) חיים בלעונו. ואם לחשך אדם לומר אינו מזכיר מצרים באותו ענין. הרי הוא אומר (שם ב) לולי ה׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם. ואין אדם אלא מצרים שנאמר (ישעיה לא ג) ומצרים אדם ולא אל. ועשה הקב״ה להם עשרה נסים על הים. א׳ עשאו חומות חומות ואין חומה שאין בה מגדל ואין מגדל שאין בה שומר והיו מלאכי השרת משמרין את ישראל שלא ינזקו. אמר להן משה בואו ועברו אמרו לו היאך נעבור בין החומות הללו שנאמר (שמות יד כב-כט) והמים להם חומה. הקפיא לב הים ועלה הים ומלא על כל גדותיו. כשם שהאדם צף שתי ידות אחת למעלה ואחת למטה כך הקפיא הקב״ה לבו של ים ומלא את כל גדותיו. ב׳ ועשאו כמין כיפים שנאמר (חבקוק ג יד) נקבת במטיו. אמר להם משה באו ועברו. אמרו כשהיו המים שתים מלמטן ואחת מלמעלן לא היינו יכולים לעבור ועכשיו ששנים מלמעלה ואחת מלמטן על אחת כמה וכמה. ג׳ עשאו כמין פלטיות שנאמר (שם) ראש פרזיו. ואין פרזיו אלא פלטיות שנאמר (זכריה ב ח) פרזות תשב ירושלם. ד׳ הוציא להם מתוקין מתוך מלוחין ושתו הם ובהמתם שנאמר (תהלים עח טז) ויוציא נוזלים. ה׳ עשאו כטיט שנאמר (חבקוק ג טו) דרכת בים סוסיך חומר. ו׳ עשאו כמתבן שנאמר (שמות טו ח) נצבו כמו נד נוזלים. כמו נד של תבן שבין שתי ערימות. ז׳ ועשאו כמין פרורות פרורות שנאמר (תהלים עד יג) פוררת בעזך ים. ח׳ עשאו גזרים שנאמר (שם קלו יג) לגוזר ים סוף לגזרים. ט׳ עשאו כיבשה שנאמר (שמות יד כט) ובני ישראל הלכו ביבשה. י׳ עשאו כמין בקעה והעלה עשבים והיו ישראל רועים בה שנאמר (ישעיה סג יד) כבהמה בבקעה תרד:

ד היתה יהודה לקדשו. כשהגיעו ישראל לים היו עושין מלחמה זה עם זה אי זה שבט ירד לים ראשון ולא משנתייבש הים אלא בתוך הים ירדו והיו יורדים עד שהגיעו לאפסי ים שנאמר (תהלים סט ב) הושיעני אלקים כי באו מים עד נפש. וכתיב (שמות יד כב) ויבואו בני ישראל בתוך הים. היה בנימין הצדיק נכנס תחלה לים שנאמר (תהלים סח כח) שם בנימין צעיר רודם. אל תיקרי רודם אלא רד ים. ומה עשה נחשון בן עמינדב קפץ לתוך גלי הים וקידש שמו של הקב״ה לעיני הכל ומרגם לבנימין שנאמר (שם) שרי יהודה רגמתם. ועל ממשלת יד נחשון בן יהודה עברו ישראל. ומפני שרגם לאחיו זכה לארגמן הדא הוא דכתיב (דניאל ה כט) והלבש לדניאל ארגונא. אמר לו הקב״ה היית מרגם את אחיך בשביל לקדש את שמי. הוי את מושל על אחיך. הוי היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו של יהודה. ראה הים ישראל עושין מלחמה זה עם זה על קדושת שמו. אמר הים מה אני עומד מיד ברח שנאמר הים ראה וינס. דבר אחר ראה ארונו של יוסף יורד לים. אמר הקב״ה ינוס מפני הנס שנאמר (בראשית לט יב) וינס ויצא החוצה. אף הים

יהיה נס מפניו. הוי הים ראה וינס. דבר אחר לא היה רוצה הים ליקרע למה שהיו ממרים. אמר הם ממרים ואני אקרע לפניהם הדא הוא דכתיב (תהלים קו ז) וימרו על ים בים סוף. ומהו בים סוף שאף בים היו ממרים והתחילו המים לטבען שנאמר (שם סט ב) הושיעני אלקים כי באו מים עד נפש. מיד גער בו הקב״ה שנאמר (שם קו ט) ויגער בים סוף. כיון שראה כן ברח שנאמר (ישעיה כג ד) בושי צידון כי אמר ים. אמר הים אני שאין לי אלא מעוז הים פוחדני מפניו שלא גדלתי בחורים ולא רוממתי בתולות אתה על אחת כמה וכמה:

ה הירדן יסוב לאחור. וכי מה טיבו של ירדן ומה איכפת לו וכי בירדן היו עומדין. אלא מכאן את למד שאם ברח ראש האומניות ברחה כל האומנות. כיון שראה הירדן שברח הים אף הוא ברח. אמר משה לים לא אמרת איני נקרע ועכשיו אתה בורח. מה לך הים כי תנוס. אמר לו מן הדין איני ראוי ליקרע מפניך שאני נבראתי ביום ג׳ ואתה נבראת ביום ו׳ ולא מפניך אני נס אלא מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים:

מזמור קטז

א אהבתי כי ישמע יי׳. זה שאמר ישעיה הנביא (ישעיה ל יט) כי עם בציון ישב וגו׳ חנון יחנך לקול זעקך. אין מתבקש לפני הקב״ה אלא שישמע תפלתם של ישראל שאם שמע סלח עשה שנאמר (דניאל ט יט) ה׳ שמעה ה׳ סלחה ה׳ הקשיבה ועשה אל תאחר. וישראל אוהבין להקב״ה שהוא ישמע תפלתן. לכך אהבתי כי ישמע ה׳. אמרה כנסת ישראל אוהבת אני אותך לפיכך אהבתי כי ישמע ה׳. ומאהבה שאני אוהבת אותך אני חולה שנאמר (שיר השירים ב ה) כי חולת אהבה אני. ואיני חולה לא מכאב לב ולא במיחוש ראש אלא חולת אהבה שנאמר כי חולת אהבה. אוהבת אני אותו ואוהבת את ביתו שנאמר (תהלים כו ח) ה׳ אהבתי מעון ביתך. ואין אדם יודע את האהבה שאהבתו מה היא שנאמר (שיר השירים ח ו) כי עזה כמות אהבה. וכתיב (שם ז) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה שאהב. אבל (תהלים סו יח) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה׳. אומר להם אתם אוהבים אותי ואני אוהב אתכם שנאמר (דברים ז ח) כי מאהבת ה׳ אתכם. וכתיב (שם יג) ואהבך וברכך והרבך:

ב כי ישמע. אמר להם הקב״ה (שיר השירים ב יד) השמיעני את קולך למה כי קולך ערב. וכתיב (שם ח יג) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני. שהוא מתאוה לתפלתן של ישראל. אמר להם הקב״ה אתם מתאוים שאשמע תפלתכם ואף אני מבקש שתשמעו לי. (דברים כח א) והיה אם שמוע תשמע בקול ה׳ אלקיך. אם שמעת תהיה נשמעת שנאמר (ישעיה נח ט) אז תקרא וה׳ יענה:

ג את קולי תחנוני. אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה אפילו כל אומות העולם קוראין אותך הנח אותם ושמע תפלתי. לכך את קולי תחנוני. וכן עשה הקב״ה כי הטה אזנו לי. אין האזנים של מעלה כרויות אלא לשמוע תפלתי בלבד שנאמר (תהלים מ ז) אזנים כרית לי. וכתיב (שם יז ו) הטה אזנך לי:

ד ובימי אקרא. בימים טובים שנתת לי שנאמר (ויקרא כד ח) ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה׳. וכתיב (במדבר כח כו) וביום הכפורים וכתיב (ויקרא כג לד) בארבעה עשר יום לחדש חג הסוכות. הוי ובימי אקרא:

ה אפפוני חבלי מות. בני אדם חבולים למות. ומצרי שאול מצאוני אלו הגליות שנאמר (הושע יג יד) מיד שאול אפדם ממות אגאלם:

ו צרה ויגון אמצא ובשם ה׳ אקרא. לעולם בשמך אנו קוראים שנאמר (תהלים כ ח) אלא ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה׳ אלקינו נזכיר:

ז נדרי לה׳ אשלם. רבי יהודה אומר (קהלת ה ד) טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם. טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר שנאמר (דברים כג כג) כי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. ר׳ מאיר אומר טוב מזה ומזה נודר ומשלם שנאמר (תהלים עו יב) נדרו ושלמו לה׳ אלקיכם:

ח יקר בעיני ה׳. עשרה דברים נקראו יקר. העושר שנאמר (משלי יב כז) הון אדם יקר חרוץ. התורה שנאמר (שם ג טו) יקרה היא מפנינים. ישראל שנאמר (ירמיה לא יט) הבן יקיר לי אפרים. הדעת (משלי כ טו) וכלי יקר שפתי דעת. הנבואה (שמואל-א ג א) ודבר ה׳ היה יקר. התבונה שנאמר (משלי יז כז) יקר רוח איש תבונה. והסכלות יקר שנאמר (קהלת י א) יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט. הצדיקים שנאמר (תהלים קלט יז) ולי מה יקרו ריעך אל. החסד שנאמר (תהלים לו ח) מה יקר חסדך אלקים. ומיתת הצדיקים יקר שנאמר יקר בעיני ה׳ המותה לחסידיו. משל למה הדבר דומה למלך אחד ששלח שלטון אחד לגבות טימיון שלו הלך ונתאכסן אצל בעל הבית אחד עשר יום ובכל יום ויום היה מפקיד אצלו מאה מנה הרי עשרה ריבוא. כשבא לתבוע טימיון שהוא חייב לו אמר כל עצמו אינו חייב אלא חמשים זוז האיך אני תובען ממנו. כך אמר הקב״ה קשה בעיני לומר לאברהם שימות שכבר הקנני שמים וארץ וירד לכבשן האש על שמי וקידש שמי בעולם. וגם קשה לי לומר ליצחק שימות שעקד עצמו על גבי המזבח וקידש שמי בעולם. וקשה לי לומר ליעקב שימות שעמל בתורה כל ימיו. וקשה לי לומר למשה שימות שהשלים נפשו בכפו וירד לפרעה שנאמר (שמות ב טו) ויבקש להרוג

את משה. וכן דוד שהשלים נפשו וירד לגלית. וכן לחנניה מישאל ועזריה שהשליכו עצמן לכבשן האש. וכן לכל צדיק וצדיק. ואילולי ששואלים מיתה הצדיקים בפיהם לא היו מתים. באברהם כתיב (בראשית טו ב) ואנכי הולך ערירי. וביצחק כתיב (שם כז ז) ואברככה לפני מותי. ביעקב כתיב (שם מו ל) אמותה הפעם. במשה כתיב (דברים ד כב) כי אנכי מת. בדוד כתיב (מלכים-א ב ב) אנכי הולך בדרך כל הארץ. ביונה כתיב (יונה ד ג) קח נא את נפשי. ולפי שהצדיקים שואלים בפיהם אמר הקב״ה יסתלקו אלו מפני אלו. אילו היה אברהם קיים היאך היה מנהיג יצחק שרה. וכן יעקב וכן משה וכן יהושע ושמואל ודוד ושלמה. אלא אמר הקב״ה יסתלקו אלו מפני אלו:

ט דבר אחר יקר בעיני ה׳. משל למלך ששלח אפרכוס הנהיג בו יפה השלים זמנו ונתן לו אפרכיא אחרת. אלו לא היו רוצים שיהיה יוצא מאצלם היו מקלסין אותו שהנהיגם יפה. ואלו שהוא עתיד ליכנס אצלם היו מקלסין אותו שהוא עתיד לנהגם יפה. כך הצדיקים כשמסתלקין מן העולם הבריות מצטערין עליהן שכל זמן שהם ביניהם הם מכלים את הפורעניות מלבוא בעולם. ומלאכי השרת שמחין עליהם שהם באים ושוררים ביניהם. וכשהצדיק מסתלק מן העולם שלש כתות של מלאכי השרת יוצאין (לקראתם) [לקראתו]. אחת אומרת (ישעיה נז ב) יבא שלום. והשניה אומרת ינוחו על משכבותם. והשלישית אומרת הולך נכוחו. וכשהרשעים מסתלקין מן העולם שלש כתות של מלאכי חבלה יוצאין (לקראתו) [לקראתם]. אחת אומרת (שם מח כב) אין שלום. ואחת אומרת אמר ה׳ לרשעים. ואחת אומרת (שם נ יא) למעצבה ישכבון:

י דבר אחר יקר בעיני ה׳ המותה לחסידיו. משל למלך שיצא הוא וחיילותיו במדבר וכלה אריסטוון שבידו אמר ולואי מי שיתן לי גלוסקין אחד. בא אחד ונתן לו גלוסקין אחד וקדמהו במאכל ובמשתה. כשהגיע ליישוב שכח אותו. לימים בא אותו בעל אריסטון ועמד לפני המלך. אמר לו המלך מה טיבך. אמר לו אני הוא שנתתי לך גלוסקין במדבר. אמר לו הרי אתה עשוי שלטון. אמר לו ולכך נתתי לך ועבדתיך. אמר לו הרי אתה עשוי אפרכוס. חזר ואמר לו ולכך נתתי לך ועבדתיך. הרי אתה עשוי כיוצא בי שמא יותר ממני אתה מבקש. כך אומר להם הקב״ה לצדיקים הרי אתם כיוצא בי שמא יותר ממני אתם מבקשים שנאמר (ירמיה טו יט) אם תשוב ואשובך לפני תעמוד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. מה אני בורא עולמות ומחיה מתים אף אתם כן:

יא אנא ה׳ כי אני עבדך. מלמד שהיה דוד משפיל עצמו בכל מקום שנאמר ויאמר אליו (שמואל-א יז נו) בן מי זה העלם. בן אמתך. לפי שאינו דומה עבד שנולד בתוך הבית לעבד שהוא לקוח מן השוק. דבר אחר אמר דוד אני בן בנה מן אותה שאמרה (רות ג ט) אנכי רות אמתך ופרשת כנפיך על אמתך. פתחת למוסרי. פתחת איסורי מתמר התרתה אסורי מרות:

יב לך אזבח זבח תודה. שכל מי שהוא חייב חטאת מביא חטאת. אשם מביא אשם. כאן אין אומר לא חטאת ולא אשם אלא זבח תודה. הודייה אני חייב לך. הוי לך אזבח זבח תודה:

מזמור קיז

א הללו את ה׳ כל גוים. זה שאמר הכתוב (תהלים פו ח) אין כמוך באלקים ה׳ ואין כמעשיך. כיצד בשר ודם צר צורה ואין צורתו עושה צורה. אבל הקב״ה האדם הוא צורתו שנאמר (בראשית ב ז) וייצר אלקים את האדם. ואף הוא מוליד כצורתו שנאמר (שם ה ג) ויולד בדמותו בצלמו. המים מעשה ידיו והן שורצין שנאמר (שם א כ) ישרצו המים. מלך בשר ודם כשבאין לקלסו אוהביו מקלסין אותו. שמא שונאיו. אבל הקב״ה הכל מקלסין אותו שנאמר (תהלים פו ט) כל גוים אשר עשית. אמר ר׳ פנחס שאל פוליפוס אחד את ר׳ יהושע בן חנניה אי זה יום שכל העולם שוים והאומות משתחוים להקב״ה. אמר לו יום אחד הכל שמחים אימתי כיון שהגשמים עומדין להן הכל מצירין וכיון שיורדין הכל שמחין ומקלסין להקב״ה. שנאמר (שם) כל גוים אשר עשית יבואו. ואימתי (שם י) כי גדול אתה ועושה נפלאות. ואין נפלאות אלא הגשמים שנאמר (איוב ה ט-י) עושה וגו׳ נפלאות עד אין חקר. הנותן מטר על פני ארץ. לכך הללו את ה׳ כל גוים. אמר רבי תנחום בר חייא גדולה ירידת הגשמים ממתן התורה. שמתן תורה שמחה לישראל וירידת הגשמים שמחה לכל העמים ולכל העולם לבהמה ולחיה ולעופות שנאמר (תהלים סה י) פקדת הארץ ותשוקקיה. תן לה תשוקתה. רבי אומר תן לה תאותה. כענין שנאמר (בראשית ג טז) ואל אישך תשוקתך:

ב דבר אחר הללו את ה׳ כל גוים. כך אומרים ישראל לאומות העולם קלסו להקב״ה. והקב״ה אומר קלסו לישראל. החתן אומר קלסו לכלה. והכלה אומרת לקסו לחתן. עתידין אומות העולם שיקלסו להקב״ה בשעה שיגאל ישראל מביניהם שנאמר (תהלים קב כג) בהקבץ עמים יחדו. ואומר (שם צח ב) הודיע ה׳ ישועתו. לכך נאמר הללו את ה׳ כל גוים. רבי אומר הללו את ה׳ כל גוים. שאל רבי שמעון בנו של רבינו הקדוש את אביו ואמר לו מי הן כל הגוים ומי הן כל האומים. אמר לו כל הגוים אלו העכו״ם ששעבדו בישראל. כל האומים אלו שלא שעבדו בהם. אמרו כל האומים מה אם אלו ששעבדו

בישראל מקלסין להקב״ה אנו שלא שעבדנו בהן על אחת כמה וכמה. התחילו אומרים כי גבר עלינו חסדו. אמרה הארץ ואמת ה׳ לעולם. מהו ואמת ה׳ לעולם אמת ברית שקיימת מאבות (ויקרא כו מב) וזכרתי את בריתי יעקב:

ג דבר אחר ואמת ה׳ לעולם. היה הקב״ה מפתה את אליהו שילך ויראה אל אחאב שנאמר (מלכים-א יח א) ודבר ה׳ היה אל אליהו וגו׳ לך והראה אל אחאב. אמר לו אליהו היאך אני הולך ועד עכשיו לא עשה תשובה. אמר לו הקב״ה כשהייתי משקה את עולמי אד אחד היה בעולם שנאמר (בראשית ב ו) ואד יעלה מן הארץ. אף עכשיו לך הראה אל אחאב ואתנה מטר:

ד דבר אחר הללו את ה׳. כיון שהושלך אברהם לכבשן האש ביקש גבריאל לירד ולהצילו. אמר לו הקב״ה אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמו (שנאמר (יחזקאל לג כד) אחד היה אברהם. נאה ליחיד שיציל את היחיד שנאמר (בראשית טו ז) אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים. אמר לו הקב״ה ואף על פי כן איני מקפח שכרך שעתידין בניו לירד לכבשן האש לקדש את שמי ואתה עומד ומצילן. וכיון שהושלכו חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש עמד יורקמי שר של ברד לפני הקב״ה ואמר לפניו רבונו של עולם אני שר של ברד ארד ואכבה את הכבשן. אמר לו גבריאל אני שר של אש אלך ואקדיח אותו מבחוץ ואצנן מבפנים ואעשה נס בתוך נס. אמר לו הקב״ה כך נאה. ירד להצילן. אמר חנניה הללו את ה׳ כל גוים. אמר מישאל שבחוהו כל האומים. אמר עזריה כי גבר עלינו חסדו. ענה גבריאל ואמר ואמת ה׳ לעולם. מהו ואמת אמת הוא הדבר שאמרת לי בימי אברהם. הוי ואמת ה׳ לעולם הללויה. דבר אחר אמת ג׳ אותיות מעידות עליו שהוא אמת. א׳ ראשונה מ׳ תיכונה ת״ו אחרונה. הדא הוא דכתיב (ישעיה מד ו) אני ראשון ואני אחרון:

מזמור קיח

א הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו. זה שאמר הכתוב (ישעיה ג י) אמרו צדיק כי טוב. כשיהא אדם מזכיר את הצדיק יהא מזכיר אותו לטובה שנאמר אמרו צדיק כי טוב. וכשיהא מזכיר את הרשע יהא מזכיר אותו לרעה שנאמר (שם יא) אוי לרשע רע. וכן הוא אומר (משלי י ז) זכר צדיק לברכה. וכן את מוצא כשהקב״ה מזכיר את אברהם הצדיק היה מברכו שנאמר (בראשית יח יז) המכסה אני מאברהם. מה כתיב בתריה (שם יח) ואברהם היה יהיה. וכשמזכיר את עמלק היה מקללו שנאמר (דברים כה יז) זכור את אשר עשה לך עמלק. מה כתיב בתריה (שם יט) תמחה את זכר עמלק. הוי אמרו צדיק כי טוב. דבר אחר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו את מוצא את הברכה עושה פירות והקללה אינה עושה פירות שנאמר אוי לרשע רע כי גמול ידיו ישיב לו. כפרי אינו אומר אלא כגמול ללמדך שאין עושה פירות. דבר אחר אמרו לצדיק הקב״ה שהוא טוב. את מוצא בראש השנה הכל עומדין בדין לפני הקב״ה וכל אומה ואומה אומרים אנו נצחנו בדין. ובא יום הכפורים ומזכה את ישראל וסולח לעונותיהם שנאמר (ויקרא טז ל) כי ביום הזה יכפר עליכם. ועדיין אין אנו יודעין מי זכה בדין אם ישראל אם אומות העכו״ם. כיון שבא החג כל ישראל נוטלים את לולביהן ומקלסין לצדיקו של עולם כמי שבא ונוצח ויודעין שישראל זוכין בדין. הוי אמרו צדיק כי טוב:

ב דבר אחר הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו. זה שאמר הכתוב (ישעיה יב א) ואמר ביום ההוא אודך ה׳ כי אנפת בי. אין לישראל שיאמרו להקב״ה אלא הודייה בלבד על כל הטובה שהוא עושה עמהם שנאמר (שם כה א) ה׳ אלקי אתה ארוממך. כיון שראה דוד היאך ההודיה טובה אמר הודו לה׳ כי טוב. לפי שההודייה טובה. וכן הוא אומר (משלי כח יג) מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועוזב ירוחם. ואומר (תהלים לב ה) אודה עלי פשעי לה׳. וכן הוא אומר (שם צב ב) טוב להודות לה׳. לכך הודו לה׳ כי טוב. דבר אחר כל מי שהוא מודה לפניו הוא לוקח טוב שנאמר (הושע יד ג) קחו עמכם דברים וגו׳ כל תשא עון וקח טוב:

ג דבר אחר הודו לה׳. מהו כי לעולם חסדו אין הקב״ה עושה חסד עם ישראל לא לשנה ולא לשנתים אלא לעולם. וכן את מוצא שנתן להם משה את התורה שנקראת חסד שנאמר (משלי לא כו) ותורת חסד על לשונה. ולא נלקחה מהם לעולם אלא נתנה להם למורשה שנאמר (דברים לג ד) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. וכן כל החסדים שעשה עמהם לעולם הם שנאמר (איכה ג כב) חסדי ה׳ כי לא תמנו. הוי כי לעולם חסדו. דבר אחר כי טוב. [משל] לבעל הבית שהיה מלוה לכל בני עירו והיו בני עירו אומרים זכור אותו בעל הבית לטובה שהוא נותן לנו כל צרכינו בימות הגשמים אלא שהוא נוטל ממנו שלשה סלעים רבית בימות החמה. בא אחד ואמר אני נותן לכם בסלע אחד. הניחו לראשון ומודים לשני. בא אחד ואמר אני נותן לכם חנם. לזה נאה להודות שהוא נותן חנם. כך הקב״ה מפרנס לבריותיו חנם ולו נאה להודות. לכך הודו לה׳ כי טוב:

ד יאמר נא ישראל. אין נאה מן האדם שיאמר שהוא טוב על עצמו אלא אם אחרים מעידים עליו שהוא טוב. ומי מעיד בהקב״ה יעקב שאמר החסד שעשית עמי לא ליום ולא לשנה אלא לעולם שנאמר (בראשית לב י) קטנתי מכל החסדים. אמרו לו וכמה חסדים עשה עמך. אמר להם אין להם קצבה. אלא (שם מח טו) האלקים הרועה אותי. יאמרו ישראל מה עשיתי להם במצרים. ומה ששלמתי להם במדבר (שמות יג כא) וה׳ הולך לפניהם יומם. ומה

עשו לי בסיני (שם כד ז) כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע. באותה השעה אמר (ירמיה ב ב) זכרתי לך חסד נעוריך. הוי יאמר נא ישראל יאמרו נא בית אהרן. משל לבעל הבית שהיה מנהיג יפה עם אריסיו ובשעת החשבון אינו מדקדק עמהם ובשעת הגורן הוא משייר להם שיורין ובשעת הגת משייר להם שיורי הגת אבל אינן יודעין משאו ומתנו בתוך ביתו. ומי יודע עבדיו ובני פלטין שלו. ומי הן עבדיו של הקב״ה בני אהרן שהן מקריבין לפניו כל עת:

ה יאמרו נא בית אהרן מה עשיתי להם לכל מי שעמד כנגדן. עמד קרח וסיעתו בלעה אותם הארץ. עמד עוזיהו וביקש להקטיר את הקטורת וזרחה במצחו הצרעת. ובשביל מה שילמתי לו השכר הזה בשביל שהלך לפני ביושר שנאמר (מלאכי ב ו) בשלום ובמישור הלך אתי. ולמד תורתי שנאמר (שם) תורת אמת היתה בפיהו:

ו יאמרו נא בית אהרן. אלו המילדות שלא שמעו לפרעה שנאמר (שמות א יז) ותיראן המילדות את האלקים. ומה עשיתי להם בתים:

ז יאמרו נא יראי ה׳. ומי היו יראי ה׳ זה היה ביתו של דוד שנאמר (תהלים קיט סג) חבר אני לכל אשר יראוך. ומה עשה עמו דוד (שמואל-ב ז ב) הנה אנכי יושב בבית ארזים. ומה עשיתי לו (תהלים פט כח-ל) אף אני אשמור לו חסדי ושמתי לעד זרעו וכסאו כימי שמים. דבר אחר יאמרו נא יראי ה׳ זה פנחס שהרג לזמרי ונתן נפשו על קדושת שמי שנאמר (במדבר כה ח) ויבא אחר איש ישראל וגו׳. ומה שלמתי לו (שם יב) לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום. שלא יערערו על הכהונה אף על פי שלא נמשח אלא בדמו של זמרי. דבר אחר יראי ה׳ אלו הגרים. באברהם כתיב (בראשית כב יב) כי ירא אלקים אתה. בעובדיה כתיב (מלכים-א יח ג) ועובדיה היה ירא את ה׳. אמר רבי חנינא גדול מה שנאמר בעובדיה ממה שנאמר באברהם ויוסף הצדיק. דאילו באברהם ויוסף הצדיק כתיב ירא (אחד) בלבד. ובעובדיה כתיב (שם) ירא ה׳ מאד. דבר אחר יאמרו נא יראי ה׳ יאמרו נא חנניה מישאל ועזריה היאך הצלתי אותם מכבשן האש בשביל שבטחו בי (ישעיה נו ה) ונתתי להם יד ושם טוב מבנים. ולא לעולם הזה בלבד אלא אף לעולם הבא שנאמר (תהלים קג יז) וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יראיו:

ח מן המצר קראתי יה. מהו מן המצר בכל לשון שישראל קוראין להקב״ה הוא עונה אותם. קראוהו בשדי שנאמר (בראשית כח ג) ואל שדי יברך אותך. וענה אותם בשדי שנאמר (שם לה יא) אני אל שדי פרה ורבה. קראוהו באלקים (שם טו ב) ה׳ אלקים מה תתן לי. וענה אותם באלקים (שמות ב כג) ותעל שועתם אל האלקים. קראוהו בה׳ (דברים כו ז) ונצעק אל ה׳. וענה אותם בה׳ (שם) וישמע ה׳ את קולנו. קראוהו ביה מן המצר קראתי יה וענני במרחב יה. וכן הוא אומר (שם ד ז) כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה׳ אלקינו בכל קראנו אליו. דבר אחר מן המצר מדבר במצרים (שמות א יד) וימררו את חייהם וגו׳. ענני הקב״ה במרחב יה שהרחיב לי הקב״ה כנפי חסדו שנאמר (תהלים סח יד) כנפי יונה נחפה בכסף. דבר אחר מדבר בדוד. בשעה שירד דוד לאחיו והניחוהו אחיו וכל ישראל באותה שעה נשא דוד עיניו למרום ואמר (שם קכא א) שיר למעלות אשא עיני אל ההרים. השיבתו רוח הקדש ואמרה לו (שם ג) אל יתן למוט רגליך אל ינום שומרך. במרחב. שהרחיב לו הקב״ה שחזרו אחריו כל ישראל ובאו עד מחנה פלשתים (שמואל-א יז נג) וישובו בני ישראל מדלוק אחרי פלשתים:

ט ה׳ לי לא אירא מה יעשה לי אדם. אברהם אמר מה יעשה לי אבימלך. יעקב אמר מה יעשה לי עשו. דוד אמר מה יעשה לי גלית:

י ה׳ לי בעוזרי. משל לשני בני אדם שהן באין לדין אצל בימה והיו מתיראין מן הדין. אמרו להם אל תיראו מן הדין אלא תעיזו לבבכם. כך ישראל עתידין לעמוד בדין לפני הקב״ה והם מתייראין ומלאכי השרת אומרים להם אל תתייראו בן עירכם הוא שנאמר (ישעיה מה יג) הוא יבנה עירי וגלותי ישלח. וחזרו ואמרו להם אל תיראו מן הדין. אין אתם מכירים אותו קרובכם הוא (תהלים קמח יד) לבני ישראל עם קרובו הללויה. ושבו ואמרו להם אל תיראו מן הדין אחיכם הוא (שם קכב ח) למען אחי ורעי. וביותר שהוא אביכם שנאמר (דברים לב ו) הלא הוא אביך קנך. וכן הוא אומר (שם ד ז) ומי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים. שמזכה אותנו לדין. כמה דאמר (ישעיה מח יב) ישראל מקוראי. חמשה צדיקים עמדו בעולם. נח ועבר ושם ואשור ואברהם. נח לא הקפיד לעבור אלא עמד ונטע לו כרם. ושם ועבר הטמינו את עצמן. אשור אמר היאך אני דר בין הרשעים הללו הלך לו שנאמר (בראשית י יא) מן הארץ ההוא יצא אשור. אברהם צדקתו עומדת לעד אינו מניח להקב״ה. ואף הקב״ה לא הניחו שנאמר (שם טו ז) אני ה׳ אשר הוצאתיך:

יא טוב לחסות בה׳. שלא היה בוטח על דברי אביו ולא על דברי אמו. ותרח היה רואה במזלות ורואה מזלו של הרן שהוא נשרף ומזלו של אברהם שכל העולם מתמלא ממנו. נכנסו כל האומות אצל אברהם אמרו לו של מי אתה. אמר להם לעולם לא אניח הקב״ה שבשמים. מיד נטלוהו והשליכוהו לכבשן האש ולא ירד עמו לא עיר ולא קדיש ולא שרף ולא גדוד אלא הקב״ה בעצמו שנאמר (שם) אני ה׳ אשר הוצאתיך. הרן היה לבו חלוק והיה בוטח על

דברי אביו. נכנסו כל האומות אצלו אמרו לו של מי אתה. אמר בלבו אברהם גדול ממני אם ראיתיו שנמלט אומר אני של אברהם אני ואם לאו אומר שלכם אני. כיון שראה שאברהם נמלט אמר של אברהם אני. מיד נטלוהו והשליכוהו לתוך הכבשן ולא הספיק לירד עד שהמיתו האש ונטלו המלאך והשליכו אצל אביו שנאמר (שם יא כח) וימת הרן על פני תרח אביו. ותרח יפה היה רואה שמזלו של הרן שנשרף ומזלו של בנו אברהם שכל העולם מתמלא ממנו ואינו יודע אם מן האנשים או מן הנשים ושרי היתה בתו של הרן שנאמר (שם כט) ויקח אברם ונחור להם נשים. יסכה זו שרה ונתמלא ממנו כל העולם. טוב לחסות בה׳ מבטוח בנדיבים שכן דוד אומר (תהלים קמו ג) אל תבטחו בנדיבים:

יב כל גוים סבבוני. ג׳ פעמים עתיד גוג ומגוג לעלות לירושלים כדרך שעלה סנחריב לארץ ישראל וכדרך שעלה נבוכדנצר לירושלים. שלש פעמים פעם ראשון הוא אומר כל גוים סבבוני. שהוא עתיד לכנוס כל העולם ולהעלותם לירושלים שנאמר (מיכה ד יא) ונאספו אליו גוים רבים. וכל הפרשה. והמה פרוכין. לכך נאמר בשם ה׳ כי אמילם. פעם שניה הוא אומר סבוני גם סבבוני. שהוא עתיד להרגיש כל האומות ולהעלותם לירושלים שנאמר (תהלים ב א) למה רגשו גוים. והם פרוכין. לכך נאמר בשם ה׳ כי אמילם פעם שניה. פעם שלישית אומר סבוני כדבורים. שהוא עתיד לפרוש דוגמניות על כל המדינות להוציא כרוזות. כמה דאת אמר (יואל ד ט) קראו זאת בגוים קדשו (עצרה) מלחמה. וכל הפרשה. והמה פרוכין. לכך נאמר בשם ה׳ כי אמילם פעם שלישית:

יג דבר אחר כל גוים סבבוני. שהוא עתיד להכניס כל אומות העכו״ם להעלות לירושלים וישראל מתייראים ממנו. באותה השעה אומר להם הקב״ה (ישעיה מא יד) אל תיראי תולעת יעקב. סבוני גם סבבוני. שהוא עתיד לתפוס שבט יהודה ולאסור אותן וכסבורין למסור כל אחד ואחד לשונאים שלו ויאמרו יבואו אחינו וישלטו בנו ואל ישלטו בנו שונאינו שנאמר (זכריה יב ה) ואמרו אלופי יהודה בלבם. והקב״ה עושה להם נסים ומפיל שונאיהם לפניהם שנאמר (שם ו) ביום ההוא אשים את אלופי יהודה וגו׳. והמה פרוכים. לכך נאמר בשם ה׳ כי אמילם. סבוני כדבורים. מה הדבורה הזו מכניסה דבש לבעליה כך עתיד הקב״ה לכנס כל אומות העולם ולהעלותם לירושלים שנאמר (שם יד א) הנה יום בא לה׳. יכול יש בהם ממש לכך נאמר דועכו כאש קוצים. משל למלך שנכנסו עליו גנבים והיה המלך פקח. אמר המלך אם אני עומד עליהם מיד הם אומרים מה מצא בידינו מן המחתרת. אלא יודע אני שעתידין לבוא שלשה פעמים לסוף אני עומד עליהן והורגן. כך המלך זה הקב״ה. גנבים אלו אומות העכו״ם. המחתרת זה העיר שנאמר (שם ב) ואספתי את כל הגוים אל ירושלים. ואומר (שם) ונלכדה העיר ונשסו הבתים זו הביזה. והנשים תשכבנה אלו הבנות. (שם) ויצא חצי העיר בגולה זו השביה. והקב״ה יוצא ונלחם עמהם שנאמר (שם ג) ויצא ה׳ ונלחם עם כל הגוים. והקב״ה משלח בהם מגפה שנאמר (שם יב) וזאת תהיה המגפה. וכל הפרשה. והמה פרוכין. לכך נאמר כי אמילם. דחה דחיתני לנפול בימי עשו וה׳ עזרני. דוד אמר דחה דחיתני לנפול בימי גלית וה׳ עזרני:

יד עזי וזמרת יה. בעולם הזה מקלסין אותי בשתי אותיות אבל בעולם הבא בחמש [בארבע] עזי וזמרת יה ה׳ ויהי לי לישועה. ואומר (ישעיה כו ד) כי ביה ה׳ צור עולמים. קול רנה וישועה. אנשי ירושלים אומרים מבפנים קול רנה וישועה. אנשי יהודה אומרים מבחוץ ימין ה׳ עושה חיל. לא אמות כי אחיה. אברהם אמר לא לי לתנות כל הנסים שנעשו לי בימי נמרוד. יצחק אמר לא לי לתנות כל הנסים שנעשו לי בימי עשו. דוד אמר לא לי לתנות נסים שנעשו לי בימי גלית שובך ושאול:

טו יסור יסרני יה. חביבים היסורין שהם מרצין כקרבנות. שבקרבנות אומר (ויקרא א ד) ונרצה לו לכפר עליו. וביסורין כתיב (משלי ג יב) וכאב את בן ירצה. דבר אחר חביבין היסורים שהם מרצין יותר מן הקרבנות. שחטאת ואשם אין מכפרין אלא לאותה עבירה שנאמר ונרצה לו לכפר עליו. אבל היסורים מכפרין על הכל. הוי יסור יסרני יה:

טז פתחו לי שערי צדק. לעולם הבא אומר לו לאדם מה היתה מלאכתך והוא אומר מאכיל רעבים הייתי. והם אומרים לו זה השער של מאכיל רעבים הכנס בו. אחר אומר משקה צמאים הייתי והם אומרים לו זה השער של משקה צמאים הכנס בו. וכן למלביש ערומים ומגדל יתומים ולגומל חסדים. וכן לכל המצוות. אמר דוד אני עשיתי את כולם פתחו לי את כולם. לכך אומר פתחו לי שערי צדק אבא בם:

יז זה השער לה׳ צדיקים יבואו בו. משל לאדם מהלך בדרך וסחורתו בידו. הגיע להרגים נתן להם מה שנתן וניצל. הגיע לחרמים נתן להם מה שנתן וניצל. כיון שהגיע במדינה אמרו לו הזהר שהאפרכוס במדינה אם אינך מוכס כל סחורתך אין את מוצא בידך כלום. הוי אומר פתחו לי שערי צדק:

יח אודך כי עניתני ותהי לי לישועה. [משל] לאחד שהתקין אנפוריא שלו לצאת בדרך יצא חוץ למדינה הכהו הקוץ עקצתו עקרב אחזתו חמה הניחוהו והלכו להם. התחיל עומד ומתפלל לפני הקב״ה אמר לפניו מה עונותי וחטאתי והיה מצטער הרבה. ולא באו ימים רבים עד ששמע שנאבדה אותה השיירא התחיל עומד ומשבח לפניו ואומר אילו הייתי שם הייתי כאחד מהם. וכן הוא אומר (ישעיה יב א) אודך ה׳ כי אנפת בי:

יט אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה. אברהם יצא ממנו ישמעאל. וכן בני קטורה. יצחק יצא ממנו פסולת עשו וכל אלופיו. אבל יעקב העמיד שנים עשר שבטים וכולם שלמים להקב״ה שנאמר (בראשית מב יא) כולנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו. ואומר (שיר השירים ד ז) כלך יפה רעיתי:

כ מאת ה׳ היתה זאת היא נפלאת בעינינו. מדבר בכנסת ישראל בשעה שהיו משועבדין בטיט ובלבנים ולאחר שיצאו התחילו מתנשאין בענני כבוד והיו המצריים תמהים עליהם ואומרים עד עכשיו הייתם משועבדין בכל עבודה קשה ועכשיו אתם מתנשאין בכל כבוד. וישראל משיבין אותם ואומרים להם אתם תמהים עלינו אנו תמהים יותר מכם שנאמר (שיר השירים ו יב) לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב. ורוח הקדש משיבה ואומרת מאת ה׳ היתה זאת היא נפלאת בעינינו. דבר אחר מאת ה׳ היתה זאת רוח הקודש אומרת כן. זה היום עשה ה׳ כל הגאולות שעברו על ישראל אחריהם שעבוד מכאן ואילך אין אחריהם שעבוד שנאמר (ישעיה יב ה) זמרו ה׳ כי גאות עשה:

כא דבר אחר מדבר בדוד כשהיה רועה את הצאן ומלקט בעשבים הרכים ומניחן לפני הגדיים והטלאים והקשים מניח לפני התישים והכבשים. אמר הקב״ה זה ראוי להיות רועה על עמי ישראל. וכשמלך היו אומרים עליו אמש היה רועה בצאן ובשעה קלה מלך. והוא אומר להם אתם תמהים על זה הדא הוא דכתיב (שיר השירים ו יב) לא ידעתי נפשי וגו׳. ורוח הקדש משיבה אותן מאת ה׳ היתה זאת. ענו כולן ואמרו היא נפלאת בעינינו. משל לאחד שהיה נושא משאו לדוכסין ונעשה אפרכוס והוא אומר להם אתם תמהים עלי יותר אני תמה מכם. כך כשיראו אומות העכו״ם לישראל בשלוה לעתיד לבוא יאמרו אינן אלו הנגופים אינן אלו הדחופים. וישראל משיבים אותם אתם תמהים עלינו יותר אנו תמהים מכם. ורוח הקדש משיבה להם מאת ה׳ היתה זאת:

כב אנא ה׳ הושיעה נא. אנשי ירושלים אומרים מבפנים אנא ה׳ הושיעה נא. אנשי יהודה אומרים מבחוץ אנא ה׳ הצליחה נא. אנשי ירושלים אומרים מבפנים ברוך הבא. ואנשי יהודה אומרים מבחוץ ברכנוכם מבית ה׳. אנשי ירושלים אומרים מבפנים אל ה׳. ואנשי יהודה אומרים מבחוץ ויאר לנו. אנשי ירושלים אומרים מבפנים אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח. ואנשי יהודה אומרים מבחוץ אלקי ארוממך. אנשי ירושלים ואנשי יהודה פותחין את פיהם ומשבחין ומהללין יחד להקב״ה אומרים הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו. (תהלים קג יז) וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים:

מזמור קיט

א אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה׳. אמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כ ז) מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו. ואם בניו אשריהם בעבורו הוא על אחת כמה וכמה. הקב״ה לא בקש מאברהם אלא שיהיה תמים שנאמר (בראשית יז א) התהלך לפני והיה תמים. וכן אמר משה לישראל (דברים יח יג) תמים תהיה עם ה׳ אלקיך. לפני ה׳ אלקיך אין כתיב כאן אלא עם ה׳ אלקיך. ואם היית תמים הרי אתה עם ה׳ אלקיך למה שאף הוא תמים שנאמר בו (שם לב ד) הצור תמים פעלו. ישראל תמימים והתורה תמימה שנאמר (תהלים יט ח) תורת ה׳ תמימה. לכן נאמר אשרי תמימי דרך. תמימים וחסידים היו דור המדבר. וכן היה רבי אליעזר אומר אמר להם הקב״ה (שם נ ה) אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח. שלא קבלו ישראל את התורה י״ב מיל לפניהם וי״ב מיל לאחריהם על כל דבור ודבור. לכן נאמר אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה׳. בתמימות קבלו ישראל את התורה. אמר להם (ויקרא ז כג) כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו. ולא אמר להם למה אלא קבלו עליהם. אמר להם (שם יט כג) כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו וגו׳. ולא אמר להם למה אלא קבלו עליהם. ואף על פי שקבלו עליהם לא אמרו לו מה שכרנו שנעשה אותם. לכך נאמר אשרי תמימי דרך וגו׳:

ב אשרי נוצרי עדותיו. אם נצרת אותה היא נוצרת אותך. וכן שלמה אומר (משלי ד א) שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה. (שם ב) כי לקח טוב וגו׳. (שם ד) ויורני ויאמר לי וגו׳. (שם ו) אל תעזבה ותשמרך אהבה ותנצרכה (שם יג) החזק במוסר וגו׳. לכך נאמר אשרי נוצרי עדותיו וגו׳. וכן הוא אומר (משלי ו כב) בהתהלכך תנחה אותך וגו׳:

ג אף לא פעלו וגו׳. מה אף לא פעלו עולה וגו׳ אין האף נוגע בהם למה כי לא פעלו עולה אלא הלכו בדרכיו של הקב״ה. לכך נאמר בדרכיו הלכו:

ד אתה צוית פקודיך לשמור מאד. בכל מקום שצוה הקב״ה על התורה צוה אותם בתורה. צוה אותם בנביאים. צוה אותם בכתובים. ואמר הקב״ה (משלי כב כ) הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת. ואומר (דברים ו ג) ושמעת ישראל ושמרת לעשות. ואומר (שם ד ט) רק השמר לך ושמור נפשך מאד. מהו השמר לך אלא אמר הקב״ה אם שמרת את התורה אני שומר נפשך. לכך נאמר (שם) השמר לך וגו׳ כל ימי חייך. מהו כל ימי חייך אם עשיתה את

התורה כל ימי חייך תזכה שתראה בנים ובני בנים. לכן נאמר (שם) והודעתם לבניך ולבני בניך. ואם ראית בנים ובני בנים הרי שלום שנאמר (תהלים קכח ו) וראה בנים לבניך שלום על ישראל:

ה במה יזכה נער את ארחו לשמור כדבריך. אמר שלמה (משלי ג ו) בכל דרכיך דעהו. אם ידעת להקב״ה בכל דבר ודבר הוא יישר אורחותיך. וכן דוד אומר (תהלים טז ח) שויתי ה׳ לנגדי תמיד. ובשביל ששויתי ה׳ לנגדי תמיד לכן שמח לבי ויגל כבודי וגו׳. מהו אף בשרי ישכון לבטח אלא אמר דוד יודע אני שאין הרמה שולטת בבשרי. וכך הם הצדיקים נוחים בלא רמה למה ששוקדים ושוחרים וחוקרים באי זה דבר יבואו לחיי העולם הבא. לכך דוד אמר תודיעני אורח חיים. וכן משה אמר להקב״ה (שמות לג יג) ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך. וכן הוא אומר (תהלים כה ה) הדריכני באמתך ולמדני. וכן הוא אומר (שם כז יא) הורני ה׳ דרכך וגו׳. וכתיב (ירמיה ו טז) כה אמר ה׳ עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתיבות עולם אי זה הדרך הטוב ולכו בה. ראו באי זה דרך הלך אברהם ובאי זה דרך הלך נמרוד ואי זה מהם הצליח. באי זה דרך הלך יעקב ובאי זה דרך הלך עשו ואי זה מהם הצליח:

ו בכל לבי דרשתיך אל תשגני ממצותיך. הלב הזה הוא מכניס לצדיקים לגן עדן לבן של רשעים מורידם לגיהנם. וכן הוא אומר (ישעיה סה יג-יד) הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו. הנה עבדי ירונו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תיללו. וכן היה דוד אומר לשלמה בנו (דברי הימים-א כח ט) ואתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו בלב שלם כי כל לבבות דורש ה׳ וגו׳:

ז בלבי צפנתי אמרתך וגו׳. אין יצר הרע שולט על התורה ומי שהתורה בלבו אין יצר הרע שולט בו ולא נוגע בו. וכן הוא אומר (משלי ח יב) אני חכמה שכנתי ערמה. ובמקום ששכנתי סביבותי ערמה. ובערמה אין יצר הרע שולט. וכן הוא אומר (תהלים לז לא) תורת אלקיו בלבו לא תמעד אשוריו. וכן משה אומר (דברים יא יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם. לכך נאמר בלבי צפנתי אמרתך:

ח גמול על עבדך אחיה ואשמרה דבריך. אמר ישעיה (ישעיה נט יח) כעל גמולות כעל ישלם וגו׳. כך הקב״ה משלם לרשעים לפי שהם גומלים ולצדיקים משלם להם כמעשיהם. משלם לרשעים (שם) חמה לצריו גמול לאויביו. ומשלם גמול לצדיקים וכן הוא אומר (תהלים עג א) אך טוב לישראל אלקים לברי לבב. וכן הוא אומר (ישעיה סג ז) אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו. אין הקב״ה משלם כלום על חנם לא לרשעים ולא לצדיקים. הרעה הבאה על הרשעים לא הקב״ה מביאה עליהם. וכן הוא אומר (איכה ג לח) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. אלא הם גומלים לנפשם. וכן הוא אומר (ישעיה ג ט) הכרת פניהם ענתה בם. ומהו גומל לצדיקים חיים חנם. וכן הוא אומר (תהלים קג ב-ד) ברכי נפשי את ה׳ ואל תשכחי כל גמוליו. הסולח לכל עוניכי הגואל משחת חייכי. ולא אלה בלבד אלא הרבה צדקות הוא עושה שנאמר (שם ו) עושה צדקות ה׳ ומשפטים לכל עשוקים. וכן הוא אומר (שם קטז ז) שובי נפשי למנוחיכי וגו׳. ומה גמל לי כי חלצת נפשי ממות וגו׳. וכן אמר דוד להקב״ה חיים את גמול לי גמול על עבדך אחיה וגו׳. ומפני מה את גומל חיים לי מפני שאשמרה דברך. חיים היא התורה. וכן הוא אומר (משלי ד יג) נצרה כי היא חייך. לכך נאמר גמול על עבדך אחיה. אמר לו דוד רבונו של עולם רצונך שאשמור דבריך גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. ואם אין אתה גולה את עיני מנין אני יודע. לכך נאמר גל עיני ואביטה וגו׳. ואף על פי שעיני פתוחות איני יודע כלום. בוא וראה אף על פי שהיה שמואל נביא לא היה יודע כלום עד שגלה הקב״ה את אזנו שנאמר (שמואל-א ט טו) וה׳ גלה אזן שמואל וגו׳. וכן נבוכדנצר אמר (דניאל ב מז) מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלקין ומרי מלכין וגלי רזין וגו׳. וכן דניאל אמר (שם ל) ואנא לא בחכמה די איתי בי מן כל חייא רזא דנא גלי לי. ואומר (שם כב) והוא גלה עמיקתא ומסתרתא. וכן דוד אמר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. ולמה (תהלים קלט ו) פליאה דעת ממני. פליאה זו התורה. וכן הכתוב אומר פלאות עדותיך. לכך נאמר נפלאות מתורתך. אוצרות היא התורה. וכן הכתוב אומר (משלי כא כ) אוצר נחמד וגו׳. מטמוניות היא התורה. וכן אמר הכתוב (שם ב ד) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים וגו׳. הרבה דלתות יש בה הרבה פתחים יש לה. וכן הוא אומר (שם ח לד) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום. וכן אמר דוד פלאות היא התורה. אמר משה אינה נפלאות שנאמר (דברים ל יא) לא נפלאת היא ממך וגו׳. לא נפלאת אלא ממך שלא עמלת בה. לכך נאמר נפלאות מתורתך:

ט גר אנכי בארץ אל תסתר ממני ממצותיך. וכי גר היה דוד אלא אמר לו כשם שהמתגייר היום אינו יודע כלום בתורה. כך עיניו של אדם פתוחות ואינו יודע בין ימינו לשמאלו כלום בתורה. ומה אם דוד שאמר כל השירות וכל המזמורים הללו אמר גר אנכי בארץ ואיני יודע כלום. אנו על אחת כמה וכמה שאין אנו יודעים כלום בתורה. לכך נאמר גר אנכי בארץ. וכן הוא אומר (דברי הימים-א כט טו) כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ. עבר הצל הזה כן האדם. ואימתי ימינו הם כצל אם אינם לומדים ועוסקים בתורה. וכן שנו רבותינו היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק. לכך נאמר גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך:

י גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת. מהו גרסה נפשי אמר לו (לא היה להרחיק פרשה א׳) הייתי פותח את הפרשה והייתי רואה היפה הימנה לא היה לי פנאי להרחיק (ובשביל כן הייתי גורס) אלא מי יוכל להרחיק שכבר נאמר (איוב יא ט) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. בשביל כן הייתי גורס אותה. לכך נאמר גרסה וגו׳:

יא דבקה לעפר נפשי חייני כדבריך. אמר ישעיהו (ישעיה מ ח) יבש חציר נבל ציץ ודבר אלקינו יקום לעולם. קיימים הם דברים שאמר הקב״ה ליעקב אבינו שנאמר (בראשית כח יד) והיה זרעך כעפר הארץ. כשם שעפר הארץ מדושה לכל כך יהיו בניך מדושים לכל. ומה עפר הארץ מכלה כלי מתכות והוא מתקיים לעולם כך בניך מכלים כל העכו״ם והם קיימים לעולם. (שם) ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה. וכן ישעיהו אמר (ישעיה נב ב) התנערי מעפר קומי שבי ירושלם. וכן בני קרח אמרו (תהלים מד כה כז) למה פניך תסתיר תשכח ענינו ולחצנו. כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו. מיד קומה עזרתה לנו. וכן חנה אומרת (שמואל-א ב ח) מקים מעפר דל. הגיעו הם לארץ הקמותה אותם. על כן דוד אמר לו דבקה לעפר נפשי וגו׳:

יב דרכי ספרתי ותעניני. מהו ספרתי התודיתי ואמרתי כל מה שחטאתי ולמה הכיתני אלא בשביל שחטאתי. וכן הוא אומר (דניאל ט ה) חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותיך ומשפטיך. (שם י) ולא שמענו בקול ה׳ אלקינו ללכת בתורותיו אשר נתן לעינינו ביד עבדיו הנביאים. ובשביל שלא שמענו (נחמיה ט לו) הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה. ואף על פי שאנחנו עבדים בה כורתים אנו לך אמנה. וכן הוא אומר (שם י א) ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה ועל החתום שרינו וכהנינו לוינו (שם ט לג) ואתה צדיק על כל הבא עלינו. לכך נאמר דרכי ספרתי ותעניני. ואף על פי שחטאתי התודיתי לך לכך למדני חקיך:

יג דרך פקודיך הבינני. מהו הבינני אמר לו דוד רבוני אל תאמר לי הרי הם לפניך התבונן אתה לעצמך אם אין אתה מבינני איני יודע כלום. לכך נאמר דרך פקודיך הבינני ואשיחה בנפלאותיך:

יד דלפה נפשי מתוגה. מהו מתוגה מן השברים שבא עלי. אין שנה שאין בה שבר. אין חדש שאין בו שמועה. אין יום שאין בו צרה (יחזקאל ז כו) הוה על הוה תבוא ושמועה על שמועה תהיה. לפיכך דלפה נפשי מתוגה קיימני כדבריך. מהו כדבריך כשם שאמר משה (דברים כט יב) למען הקים אותך היום לו לעם וגו׳. לפיכך דלפה נפשי מתוגה. טפח היום טפח למחר עד שהיא מתאמצת ויוצאה. לכך נאמר דלפה נפשי מתוגה וגו׳:

טו הורני ה׳ דרך חקיך וגו׳. אמר שלמה (משלי ג יג) אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה. (שם יד) כי טוב סחרה וגו׳. (שם טו) יקרה היא וגו׳. ג׳ בני אדם שאלו חכמה מהקב״ה דוד ושלמה מלך המשיח. דוד אמר הורני ה׳ דרך חקיך. שלמה אמר (דברי הימים-ב א י) חכמה ומדע תן לי וגו׳. אמר לו (שם יב) החכמה והמדע נתון לך. מלך המשיח שנאמר (תהלים עב א) לשלמה אלקים משפטיך למלך תן וגו׳. לכך נאמר הורני ה׳ דרך חקיך. מהו הורני אמר דוד אל תאמר לי הרי הם לפניך למוד מעצמך. אלא אתה הורני שנאמר הביננני ואצרה תורתך. לכך נאמר הורני ה׳ דרך חקיך. מהו דרך עשה אותה לפני דרך. ואצרנה עקב. מהו עקב שתהיה בידי התורה עקב כאדם שהוא עסוק בתורה כל ימיו ומניחה מה בידו כאלו לא עסק בה וכן לכל דבר. למה הדבר דומה למי שהיה עושה עששית למלך והביאה לו ונשברה מה בידו כאלו לא עסק בה. וכן שהיה עושה כלי נאה ונשבר בידו כאלו לא עשאו. כך אדם שהיה עוסק בתורה כל ימיו ויגע בה ואחר כך הניחה מה בידו דואג שהיה עוסק בתורה ואחר כך הניחה. וכן אחיתופל מה הועילו אלא אמר דוד הורני ה׳ דרך חקיך ואצרנה עקב. וכן הוא אומר (תהלים יט יא-יב) הנחמדים מזהב ומפז רב גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב. וכן הוא אומר (שם קיט קסה) שלום רב לאוהבי תורתך וגו׳:

טז ויבאני חסדיך ה׳ תשועתך כאמרתך. אותן החסדים שאמרת לאבותינו. וכן הוא אומר (מיכה ז כ) תתן אמת ליעקב חסד וגו׳. וכן משה אמר (שמות טו יג) נחית בחסדך עם זו גאלת. כך אמר דוד ויבואני חסדיך ה׳. ומהו החסד שאתה עושה עמנו שאתה מושיענו. ואם אתה מושיענו יש לי פה לומר ולענות למחרפים אותי אף על פי שעכשיו איני משיב להם שנאמר (תהלים לט י) נאלמתי לא אפתח פי כי אתה עשית. רצונך שאענה אותן (שם יא) הסר מעלי נגעך מתגרת ידך אני כליתי. לכך נאמר ואענה חורפי דבר. ומה הם מחרפים עליך שנאמר (שם סט ח) כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני. וכן הוא אומר (שם י) כי קנאת ביתך אכלתני. ואבכה בצום נפשי. ומה הם מחרפים אותי אומרים לי (תהלים מב ד) איה אלקיך. אמר לו הקב״ה בשבילי אתם מתחרפין אני מסיר חרפתכם. וכן הוא אומר (ישעיה כה ח) בלע המות לנצח ומחה ה׳ אלקים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה׳ דבר. ומה כתיב אחריו (שם ט) ואמר ביום ההוא וגו׳. והרשעים שהיו אומרים איה אלקיך יודו ויאמרו זה ה׳ קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו:

יז זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני. אמר ירמיה (ירמיה ה ג) ה׳ עיניך הלא לאמונה הכית אותם ולא חלו. מהו ולא חלו לא חזרו בתשובה. אמר לו ומה אתה אומר. אמר ה׳ עיניך הלוא לאמונה. והיכן היא אותה האמונה שהאמין אברהם שנאמר (בראשית טו ו) והאמין בה׳. וכן דוד אמר זכר דבר לעבדך.

אותו הדבר שקיימת לאברהם בין הבתרים שנאמר זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני. על הדברים אני מיחלת מה שאמרת לאברהם (שם כב יז) ארבה את זרעך ככוכבי השמים. לכך נאמר על אשר יחלתני. זאת נחמתי בעניי על הדברים האלה אני מתנחמת על מה שאמר משה (שמות לב יג) וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם. לכך נאמר זכר דבר לעבדך. זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חייתני. זדים הליצוני עד מאד מתורתך לא נטיתי. מה הליצוני מליצים הם אומרים לי מי שהגלה אתכם עוד אינו משיב אתכם. וכן הוא אומר (איכה ד טז) פני ה׳ חלקם לא יוסיף להביטם. וכן הוא אומר (שם טו) סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו וגו׳ אמרו בגוים לא יוסיפו לגור. לכך נאמר זדים הליצוני עד מאד ואף על פי כן מתורתך לא נטיתי. ועוד חוזרין ואומרים לי לא תמולי ולא תשמרו את השבתות ולא תקראו ואני מתיירא ממך ואין אני שומעת להם למה שהם חציר יבש. כשם שאין חציר קיים כך אין דבריהם קיימים לעולם. וכן אמר הכתוב (ישעיה מ ח) יבש חציר נבל ציץ. וכשם שאתה קיים לעולם כך דבריך קיימים לעולם. שנאמר (שם) ודבר אלקינו יקום לעולם:

יח חלקי ה׳ אמרתי לשמור דבריך. אמר משה (דברים ז ו) כי עם קדוש אתה לה׳ אלקיך. בכם בחר ה׳ אלקינו אין כתיב כאן אלא בך בחר ה׳ אלקיך. אפילו אחד מכם חביב לפני הקב״ה מכל העכו״ם. וכן ישעיה אמר (ישעיה מ יז) כל הגוים כאין נגדו וגו׳. לכך נאמר בך בחר ה׳ אלקיך. הוא בחר בכם ואתם בחרתם בו. וכן הוא אומר (תהלים קלה ד) כי יעקב בחר לו יה וגו׳. ה׳ בחר ביעקב ויעקב בחר בה׳. וכן הוא אומר (שיר השירים ו ג) אני לדודי וגו׳. הוא אומר לכם חלקי אתם ואתם אומרים לו (איכה ג כד) חלקי ה׳ אמרה נפשי. וכן הוא אומר חלקי ה׳ אמרתי. והקב״ה אומר להם חלקי אתם ושלי אתם ומה אני מבקש מכם דברים שנאמר (דברים ו ו) והיו הדברים האלה וגו׳. וכן הוא אומר (שם יא יח) ושמתם את דברי אלה וגו׳. לכך נאמר חלקי ה׳ אמרתי וגו׳. חליתי פניך בכל לב חנני כאמרתך (שמות לג יט) וחנותי את אשר אחון וגו׳:

יט טוב עשית עם עבדך ה׳ כדבריך. טוב אתה ומטיב וגו׳. טוב אתה בעולם הזה. ומטיב לעולם הבא. טוב היית לאבות ומטיב לבניהם אחריהם. לכך נאמר טוב אתה ומטיב. טפלו עלי שקר זדים. ומהו טפלו אמרו (שמות א י) הבה נתחכמה לו. אני בכל לב אצור פקודיך. (שם יב) וכאשר יענו אותו כן ירבה וגו׳. טפלו עלי שקר זדים מהו שנאמר (שם טז) ויאמר בילדכן את העבריות וגו׳ ותיראן המילדות את האלקים. ובאותה צרה אני בכל לב אצור פקודיך:

כ ידיך עשוני ויכוננוני. אמר איוב (איוב י ח-יא) ידיך עצבוני ויעשוני וגו׳. הלא כחלב תתיכני וגו׳. עור ובשר תלבישני וגו׳. מי עשה כל אלה אמר דוד אתה האלקים ידיך עשוני ויכוננוני. הכלי הזה בזמן שהוא נאה מי משתבח הוי אומר מי שעשאו. כך אמר דוד אני הכלי ואתה הוא האומן עשה אותי נאה בשביל שיקלסוך. לכך נאמר ידיך עשוני ויכוננוני. מהו הבינני ואלמדה מצותיך. אמר דוד החבית של יין אין נותנין לתוכה יין עד שיזפתו אותה בזפת. כך זפתני ואחר כך שים בי יין. הבינה הוא הזפת. והתלמוד הוא היין. הבינני תן בי בינה ואחר כך ואלמדה מצותיך. (משלי ד ה) קנה חכמה קנה בינה. (שם ז) ובכל קנינך קנה בינה. וכן הוא אומר (שם א ב) לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה. מי שיש לו חכמה ואין לו בינה דומה למי שיש בידו פת ואין לו מה יאכל בה. ומי שיש לו בינה ואין לו חכמה דומה למי שיש בידו תבשיל ואין לו פת שיאכל בו. ומי שיש לו חכמה ובינה דומה למי שיש בידו פת ותבשיל והוא אוכל שניהם ושבע. כך אמר דוד הלחם היא החכמה והתבשיל היא הבינה. ומי שאין בידו לא זו ולא זו אין בידו כלום. מנהגו של עולם אדם עושה לו חלוק במאה מנה אינו כלום. כך אמר הבינני ואלמדה מצותיך:

כא יראיך יראוני וישמחו וגו׳. אימתי ישראל שמחין כשהן רואות למלך או לנשיא שלהן עוסק בתורה. וכן הוא אומר (תהלים לה כז) ירונו וישמחו חפצי צדקי. ומה כתיב אחריו (שם כח) ולשוני תהגה צדקך כל היום תהלתך. הוי כל זמן שהמלך עוסק בתורה ישראל שמחין. לכך נאמר יראיך יראוני וישמחו וגו׳:

כב ידעתי ה׳ כי צדק משפטיך ואמונה עניתני. כך אמר דוד כל המשפטים והייסורין שהבאת עלי והעינויים באמונה הבאת עלי בצדק עשית איני קורא תגר באותה שעה ידעתי ה׳ כי צדק משפטיך. וכן הוא אומר שמואל ב טו ל) ודוד עולה במעלה הזתים עולה ובוכה. יכול שקרא תגר או קינה לא אמר אלא מזמור שנאמר (תהלים ג א) מזמור לדוד בברחו וגו׳. לכך נאמר ידעתי ה׳ כי צדק משפטיך. אמר ליה רבוני עניתני נחמני כשם שעניתני יהי נא חסדך לנחמני. כאמרתך לעבדך. אי זו היא אמירה אותה שאמר איתן האזרחי (שם פט כד) וכתותי מפניו צריו וגו׳. לכך נאמר כאמרתך לעבדך. יבאוני רחמיך ואחיה וגו׳. אמר דוד הביא עלי מאותן הרחמים שבהם בראת את העולם (ברחמים). וכן הוא אומר (שם כה ו) זכור רחמיך ה׳ וגו׳. לכך נאמר יבאוני רחמיך ואחיה וגו׳:

כג יבושו זדים כי שקר עותוני וגו׳. אמר דוד אף על פי שהרשעים הם מעותים אותי לא הנחתי את התורה. וכן הוא אומר (שמואל-ב כא כב) את ארבעה אלה יולדו להרפה בגת וגו׳. אף על פי שעמדו עלי לא הנחתי את התורה אלא (שם כב א) וידבר דוד ליי׳ את דברי השירה הזאת וגו׳. ישובו לי יראיך

ויודעי עדותיך. יהי לבי תמים בחקיך וגו׳. אמר ליה קדירה שאכלתי בה חולין לא אכלתי בה קדשים למען שלא אהיה מתבייש. לכך נאמר (תהילים קט כב) ולבי חלל בקרבי. וכתיב יהי לבי תמים בחקיך. וכתיב (שם נא יב) לב טהור ברא לי אלקים. הלב הוא שמבייש את האדם למה שיודע מה עשה ומתבייש מעצמו. לכך נאמר (משלי יד י) לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר. והלב הוא ששמח. וכן הוא אומר (תהלים ד ח) נתת שמחה בלבי. לכן אמר דוד יהי לבי תמים בחקיך. וכמו שהיה מבקש דוד כך נותן לו הקב״ה שנאמר (שם מא יג) ואני בתומי תמכת בי וגו׳. לכך נאמר למען לא אבוש:

כד כלתה לתשועתך נפשי וגו׳. אמר ירמיה (איכה ה כ-כב) למה לנצח תשכחנו וגו׳ כי אם מאוס מאסתנו. השיבנו ה׳ אליך וגו׳. וכן הוא אומר (ירמיה ח כ) עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו. ואמר דוד (תהלים יג ב) עד אנה ה׳ תשכחני נצח. (ירמיה טו טו) אתה ידעת ה׳ זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לארך אפך תקחני. אתה ארך אפים ואנו קצירי רוח וכל שאתה מאריך אפים נפשינו כלתה. לכך נאמר כלתה לתשועתך נפשי וגו׳. כלו עיני לאמרתך לאמר מתי תנחמני. מהו כלו עיני וגו׳. כלו על מה שאמר (דניאל יב ז) כי למועד מועדים וחצי. ועברו מועדי מועדים ולא נחמתני. לכך נאמר לאמר מתי תנחמני. כי הייתי כנאד בקיטור. לא כן אמר דניאל (שם י) יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים. הרי כבר נתלבנו כבר נצרפנו הרי עברו עלינו הצרות כלם שנאמר כי הייתי כנאד בקיטור. יש צריפה גדולה מזו מתי תושיענו כשנמות כמה ימי חיינו שנאמר כמה ימי עבדך. אף על פי שהוצאת את ישראל ממצרים מה אנו חוששים אותם שנכבשו בתוך הבנין אם רצונך עשה לעינינו שנאמר (תהלים עט י) יודע בגוים לעינינו וגו׳. אמר הקב״ה לעיניכם אתם מבקשים שאעשה וכן אעשה שנאמר (ירמיה נא כד) ושלמתי לבבל וליושבי כשדים וגו׳ אשר עשו בציון לעיניכם. כרו לי זדים שיחות. כך אמר ישראל להקב״ה לא שיחה אחת כרו לי הרשעים אלא שיחות הרבה. כתבת בתורה (ויקרא כב כח) אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. ועלי כתיב (הושע י יד) אם על בנים רוטשה. כתבת בתורה (ויקרא יז יג) ושפך את דמו וכסהו בעפר. ועלי כתיב (תהלים עט ג) שפכו דמם כמים וגו׳. אמר ליה הקב״ה אל תאמר כן אלא לעצמן אנו שנאמר (משלי כו כז) כורה שחת בה יפול. וכתיב (תהלים ז טז) בור כרה ויחפרהו וגו׳. וכתיב (שם לה ח) תבואהו שואה לא ידע. כמעט כלוני בארץ וגו׳. מהו כלוני בקשו הרשעים לכלותנו מן העולם אלולי כמעט רחמת עלינו. וכן הוא אומר (אסתר ו א) בלילה ההוא נדדה שנת המלך. אלולי לא נדדה שנתו כמעט היו מכלין אותנו שנאמר (שם ג יג) להשמיד וגו׳. לכך נאמר כמעט כלוני בארץ. כחסדך חייני. אין הקב״ה גואל את ישראל אלא כדי שיעשו התורה ואלולי לא עזבו את התורה לא היו גולים לעולם. אמרו לו עכשיו שגלינו גואלנו ואנו שומרים את התורה. לכך נאמר כחסדך חייני וגו׳. וכתיב ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד. שלא נתת תורה לישראל אלא שישמרו אותה לעולם. וכן הוא אומר (תהלים קיז ב) כי גבר עלינו חסדו וגו׳. וכתיב (ישעיה נט כא) ואני זאת בריתי אותם וגו׳. אם עשית כן מה כתיב אחריו (שם ס א) קומי אורי וגו׳:

כה לעולם ה׳ דברך נצב בשמים. אמר ישעיהו (שם מ ח) יבש חציר נבל ציץ ודבר אלקינו יקום לעולם. וכן אמר דוד לעולם ה׳ וגו׳. ולמה הוא נצב שאינו נעשה לא על פי עד אחד ולא על פי שנים אלא כל בית דין העליון מתמנין עליה. וכן הוא אומר (תהלים פט ח) אל נערץ בסוד קדושים רבה. וכן דניאל אומר (דניאל ד יד) בגזרת עירין פתגמא וגו׳. וכן הוא אומר (שם ח א) בשנת שלש לבלשאצר מלך בבל דבר נגלה לדניאל וגו׳. ולמה הוא אומר וצבא גדול. אמרו שצבא גדול מתמנין בה. לכך נאמר (שם) ואמת הדבר וצבא גדול. אמר איוב (איוב כג יג) והוא באחד ומי ישיבנו. אמרו למיכה אתה מה ראית. אמר (מלכים-א כב יט-כ) ראיתי את ה׳ יושב על כסא וצבא וגו׳. ויאמר ה׳ מי יפתה וגו׳ ויאמר זה אומר בכה וזה אומר בכה. הרי שכולן מתמנין עליו. לכך נאמר לעולם ה׳ דברך נצב בשמים. מהו דברך נצב בשמים אי זהו דבר הנצב בשמים. אלא אמר הקב״ה על מה השמים עומדים על אותו דבר שאמרתי (בראשית א ו-ז) יהי רקיע בתוך המים. ויהי כן. וכתיב (תהלים לג ט) כי הוא אמר ויהי וגו׳. אותו הדבר שאמר הוא עשה. לכך נאמר (שם) הוא צוה ויעמוד. בדבר ה׳ שמים נעשו ובאותו הדבר שברא אותן בו הם עומדים לעולם. לכך נאמר לעולם ה׳ דברך נצב בשמים. לדור ודור אמונתך וגו׳. השמים והארץ עומדין על האמונה שנאמר (תהלים פט ב) חסדי ה׳ עולם אשירה לדור דור וגו׳. וכן הוא אומר (משלי כ ט) מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי. (איוב טו טו) הן בקדושיו לא יאמין וכוכבים לא זכו בעיניו. ומי נמלט והכל עומדין בדין. לכך נאמר למשפטיך עמדו היום וגו׳:

כו לולי תורתך שעשועי וגו׳. אמרו ישראל אלולי תורתך שהיתה עמי והיא שעשועי אז אבדתי בעניי. וכן משה אומר (תהלים צד יט) ברוב שרעפי בקרבי וגו׳. וכן פרעה אומר (שמות ה ט) תכבד העבודה על האנשים וגו׳. ספרים היו להם והיו משתעשעים בהם משבת לשבת. לכך נאמר לולי תורתך שעשועי וגו׳. לעולם לא אשכח פקודיך וגו׳. הם חיים לישראל אלולי היא לא היה חיים. וכן הוא אומר (דברים ל כ) כי הוא חייך. וכתיב (משלי ח לה) כי מוצאי מצא חיים וכו׳. וכתיב (שם ט יא) כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך. לך אני הושיעני וגו׳. אמרו ישראל להקב״ה יכולה היא פרה לחרוש בב׳ נירין לא כך אמרת (ויקרא כה נה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם. לך אני הושיעני. וכן הוא אומר פדני מעושק אדם. לכך נאמר לך אני הושיעני:

כז מה אהבתי תורתך וגו׳. אמר שלמה (משלי ה יט) אילת אהבים וגו׳. אילת אהבים היא התורה הכל אוהבים אותה. אמר הקב״ה לישראל (שם כ) ולמה תשגה בני בזרה וגו׳. וכן הוא אומר (קהלת ט ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חייך. ולכן אמר דוד אני אוהבה. שנאמר מה אהבתי תורתך וגו׳. כל מי שאוהב את התורה אינו אוהב אלא חיים. וכן הוא אומר (שם) ראה חיים עם אשה אשר אהבת וגו׳. אמר דוד אני אוהב׳. שנאמר (דברים ו ה) ואהבת את ה׳ אלקיך. וכתיב (שם ו) והיו הדברים האלה. לכך נאמר מה אהבתי תורתך וגו׳. אני הולך למרחץ והיא עמי. אני ישן והיא עמי. כשם שצויתני (שם יז יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו. כתיב (משלי ו כב) בהתהלכך תנחה. לא הנחתי אותה כל עיקר לפי שלא הנחתיה לא היתה עלי משוי אלא זמירות. וכן הוא אומר זמירות היו לי חקיך. ולא זמירות בלבד אלא גם שיחה שנאמר כל היום היא שיחתי. ולכן היתה עומדת לי על שונאי שנאמר מאויבי תחכמני מצותיך. היא עמדה ליוסף בבית פרעה שכן אומר לעבדיו (בראשית מא לח) הנמצא כזה. והיא עמדה לדניאל בביתו של נבוכדנאצר. וכן משה אומר (דברים ד ו) ושמרתם ועשיתם וגו׳. לכך נאמר מאויבי תחכמני מצותיך כי לעולם היא לי. מהו לי שלא עסקתי בספרים אחרים אלא בה. וכן שלמה אומר (קהלת יב יב) עשות ספרים הרבה אין קץ. ואומר (משלי כה טז) דבש מצאת וגו׳. התורה משולה לחבית מלאה דבש אם נתנה לחבית רביעית מים יצאה כנגדה רביעית דבש מתוכה. כך הם אם נכנסת דברים אחרים בתוך לבך יצאו דברי תורה. לכך נאמר כי לעולם היא לי. מכל מלמדי השכלתי. מהו מכל מלמדי צריך אדם שיהיו לו חברים ותלמידים בתורה שאם שכח דבר אחד שואל לחבריו ומזכירה אותו. וכן הוא אומר (קהלת ד ט) טובים השנים מן האחד. (שם יא) וגם אם ישכבו שנים וחם להם. (שם י) כי אם יפולו האחד יקים את חברו. לכך נאמר מכל מלמדי השכלתי. ומי גרם לי שיחת זקנים. שנאמר מזקנים אתבונן וגו׳. מהו מזקנים אתבונן הרבה כבדת את הזקנים ולא הוצאתם ממצרים עד שפרשת ואמרת (שמות ג טז) לך ואספת את זקני ישראל. ולא נתת את התורה עד שאמרת לאספם. (שם יט ז) ויקרא משה לזקני העם וישם לפניהם. ואומר (ויקרא יט לב) מפני שיבה תקום וגו׳. וכן הוא אומר (דברים לב ז) שאל אביך ויגדך וגו׳. מן הכבוד שנתת לזקנים הוא עושה שאצור פקודיך. לכך נאמר מזקנים אתבונן. א״ל הקב״ה עד עכשיו לא ראית כלום עדיין יש לך לראות שנאמר (ישעיה כד כג) כי מלך ה׳ צבאות בהר ציון ובירושלם וגו׳:

כח נר לרגלי דבריך וגו׳. אמר שלמה (משלי ד יח) וארח צדיקים כאור נוגה וגו׳. (שם יט) דרך רשעים כאפלה וגו׳. למה הרשעים דומין למי שהיה מהלך בדרך לא היה בידו נר והוא נכשל באבן ונפל פגע באילן והכהו בפניו מצא נחל נפל לתוכו לא היה יודע היכן הוא מהלך. כך הרשעים אין להם אורה שנאמר דרך רשעים כאפלה. אבל הצדיקים דומין למי שהיה מהלך באפלה והנר בידו מצא אבן ומסתלק הימנה ולא נכשל בה ראה אילן לא הכהו כלל. כך אמר דוד נר לרגלי דבריך. וכתיב (משלי ו כג) כי נר מצוה וגו׳. וכן אמר דוד אפילו אני מתאוה ומבקש לחטא אין דברי תורה מניחין אותי אם בקשתי להלך הם מאירין לפני. לכך נאמר נר לרגלי וגו׳. נשבעתי ואקיימה. שני שכרים היה נוטל דוד שכר השבועה ושכר המצוה. היה נשבע שנוטל הלולב ונוטל שעושה סוכה ועושה והיה נוטל שכר השבועה ושכר המצוה של סוכה ושל לולב ושל ציצית ושל תפילין ושל המילה. לכך נאמר נשבעתי ואקיימה וגו׳:

כט סעפים שנאתי. אמר שלמה (משלי ח יג) יראת ה׳ שנאת רע. כך הקב״ה שונא למי שהוא שונא דרך החיים והולך דרך הרע. א״ל דוד כל מה שאתה שונא אני שונא. לכך נאמר סעפים וגו׳. ומהו סעפים כל מי שפורש מדרכיו של הקב״ה. וכן הוא אומר (יחזקאל לא ו) בסעפותיו קננו כל עוף השמים. רוצה לומר סעפים. וכן אליהו אמר (מלכים א יח כא) עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים. אמר לא תאחזו החבל בשתי ראשים בחרו לכם היום למי תעבדון וגו׳. סעפים שנאתי אלו הם בני אדם שמחשבין יראת אלקים מתוך ייסוריהן ולא מאהבה וגם מי שפורש מדרכי האלקים והולך בדרכי בני אדם. אמר דוד לא עשיתי אני אותם לא באונס ולא ביראה אלא באהבה שנאמר ותורתך אהבתי. שנאתי מה ששנאת אהבתי מה שאהבת. בשר ודם פורש כתב גזרתו והכל עושין אותם אף על פי שעושין אותם אינם עושין אלא מיראה. אני איני כן אלא מאהבה של תורה אני עושה אותה. וכן הוא אומר מה אהבתי וגו׳. ובשביל שאהבתי אותה אל תניחני אלא סתרי ומגני אתה. דבר אחר סתרי ומגני אתה וגו׳. לאיזה דבר שאמרת לאברהם (בראשית טו א) אל תירא אברם אנכי מגן לך וגו׳. וכן הוא אומר (שמואל-ב כב לו) ותתן לי מגן ישעך. ולא לעצמי אלא לכל מי שבוטח בך. וכן הוא אומר (שם לא) מגן הוא לכל החוסים בו. לכך נאמר סתרי ומגני אתה וגו׳. סורו ממני מרעים וגו׳. זה דואג ואחיתופל שהיה אומר להם מה אתם דוחפים לי הניחו לי שעה אחת שאשב ואעסוק בתורה. וכן הוא אומר לשאול (שמואל-א כו יט) ועתה ישמע נא אדוני את דברי עבדך וגו׳ כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה׳ לאמר לך עבוד אלקים אחרים. וכי אלקים אחרים היה עובד אלא אמר דוד בשביל שרדפוני ואיני עוסק בתורה כאלו אלקים אחרים אני עובד. לכך נאמר סורו ממני מרעים וגו׳. סמכני כאמרתך וגו׳. באיזו אמירה כשם שאמרת (תהלים קמה יד) סומך ה׳ לכל הנופלים. וכן הוא אומר (שם לז כד) כי יפול לא יוטל כי ה׳ סומך ידו. אמרתי שאתה סומך סמכני כאמרתך וגו׳. שברתי שאעשה את התורה תן לי חיים ואני עושה את התורה ואיני מתבייש. סעדני ואושעה וגו׳. כך אמר דוד יסעדני שיהא בי כח לעמוד בייסורין שאתה מביא עלי בשביל שתושיעני. הלכתי לשנות פרק א׳ ולא היה בי כח סעדני. אם אבוא לידי מצוה ולא הייתי יכול לעשותה סעדני ואושעה. וכן הוא אומר (תהלים יח לו) וימינך תסעדני. מכאן אתה למד שאין הקב״ה מושיע לישראל

אלא על שעוסקים בתורה. לכך נאמר סעדני ואושעה. סלית כל שוגים מחקיך וגו׳. מהו סלית כל שוגים החוטאים בא דואג ולמד את התורה ולא עשה אותה וחלפת אותו. בא אחיתופל מעלה פנים ולמד את התורה ולא קיימה וחלפת אותו. למה היו דומין דואג ואחיתופל לבית מלא תבן לאחר ימים פנה בעל הבית וטחו בטיט אף על פי שטחו בטיט חורין מלאים תבן נפל הטיט התחיל התבן יוצא מן החורין. כך היו גם אלו באו ולמדו כל דקדוקי תורה ולבבם מלא הוללות. לכך נאמר סלית כל שוגים מחקיך. כי שקר תרמיתם. מהו כי שקר תרמיתם כשבאו ולמדו את התורה בשקר וברמיות למדוה. לכך נאמר כי שקר תרמיתם. סיגים השבת כל רשעי ארץ. מהו סיגים השבת. האשכול הזה כל זמן שיש בו ענבים הוא נתון ביד אדם. אכל הענבים עושה סוגים והנשאר משליכו לארץ. כך אלו. הכל סג יחדו נאלחו. לכך נאמר סיגים השבת וגו׳. סמר מפחדך בשרי. מפחד של גיהנם. וכן הוא אומר (ישעיה לג יד) פחדו בציון חטאים. אמר לו הקב״ה פחדת אשריך. שנאמר (משלי כח יד) אשרי אדם מפחד תמיד:

ל עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי. אמר ישעיהו (ישעיה א כז) ציון במשפט תפדה וגו׳. אמר הקב״ה אם עשו ישראל משפט וצדקה מיד נגאלין. ולא עוד אלא שאני פורע משונאיהם שנאמר ציון במשפט תפדה. מה כתיב אחריו (שם כח) ושבר פושעים וחטאים וגו׳. וכן אמר דוד במשפט הם נפדים גם אני עשיתי משפט וצדק. וכן הוא אומר (שם נו א) שמרו משפט ועשו צדקה וגו׳. כך אמרו ישראל ולא עשינו ערבותינו כאברהם אבינו שנאמר (בראשית יח יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו׳. עשינו ערבותינו עשה גם אתה את שלך. ערוב עבדך לטוב. מהו ערוב עבדך וגו׳ שלא ארד לגיהנם אם אין את ערבני מי יוכל לערבני. וכן חזקיה אמר (ישעיה לח יד) כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה וגו׳ ה׳ עשקה לי ערבני. וכן איוב אמר (איוב יז ג) שימה נא ערבני עמך וכו׳. אמר איוב אלו היה ממון או כסף או זהב או מרגליות הייתי ערב הזהב ההוא אבל הנפש מי יוכל לערבני ומי נותן נפשו תחת נפש חבירו מי יוכל לערבני אם אין את ערבני מי יוכל לערבני. לכך נאמר ערוב עבדך לטוב וגו׳ שאעשה רצונך והבא עלי את הטובה ואל יעשקוני זדים. עיני כלו לישועתך. לאי זו אמירה שאמרת לישראל (ישעיה מג ב) כי תלך במו אש לא תכוה וגו׳. למה (שם ג) כי אני ה׳ אלקיך קדוש ישראל מושיעך. וכתיב (יחזקאל לד כב) והושעתי לצאני. הושיענו כמו שאמרת (תהלים סט ד) כי כלו עיני וגו׳. שמא חפץ אתה במעשים טובים שבנו. זכות ומעשים אין בנו עשה עמנו חסד שנאמר עשה עם עבדך כחסדך. הראשונים אשר גאלת לא במעשיהם גאלתם אלא עשית עמהם חסד וגאלתם. וכן הוא אומר (שמות טו יג) נחית בחסדך וגו׳. כשם שעשית עם הראשונים כך עשה עמנו. לכך נאמר עשה עם עבדך כחסדך:

לא עבדך אני הבינני. מהו עבדך אני הבינני לא תאמר הרי הספר לפניך קרא ואת מוצא ויודע. וכן הוא אומר (ישעיה כט יב) וניתן הספר על אשר לא ידע הספר וגו׳ ואמר לא ידעתי ספר. לכן אמר דוד עבדך אני הבינני. עת לעשות לה׳ הפרו תורתך מהו מי שאומר אקרא כשאפנה אלא בכל שעה ושעה הוי עושה. אמר הקב״ה לא תאמר כן אלא סרס המקרא ודרשהו הפרו תורתך עת לעשות לה׳. אם ראית הדור שהניחו את התורה ורפו ידיהם ממנה מיד נשתכחה התורה אותה השעה עשה אותה. לכך נאמר עת לעשות לה׳ וגו׳. על כן אהבתי מצותיך וגו׳. כך אמר דוד אוהב אני תורתך יותר מכל זהב ומפז. למה לפי שאין עומד לא הממון והזהב והפז ליום הדין. וכן הוא אומר (יחזקאל ז יט) כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה כספם וזהבם לא יוכל להצילם וגו׳. וכן הוא אומר (משלי יא ד) לא יועיל הון ביום עברה וגו׳. אפילו דינו יוצא למיתה התורה שלמד בה היא משיבה את נפשו. שנאמר תורת ה׳ תמימה משיבת נפש וגו׳. אמר דוד בשבילכם לא אהבתי את התורה שנאמר על כן אהבתי מצותיך וגו׳. על כן כל פקודי כל ישרתי. מהו ישרתי הוא דתי לשון עברי כשאדם אומר לחבירו האר לי הוא אומר הישר לי. כך אמר דוד ישרתי לבניך וגם הארתי להם אף אתה האר לי. וכן הוא אומר כי אתה תאיר נרי וגו׳:

לב פלאות עדותיך וגו׳. אמר משה (דברים ה כג) כי מי כל בשר אשר שמע קול אלקים חיים. כך אמר להם לישראל דעו כי כשברא הקב״ה את השמים לא ברא אותם בקול וכשברא את הארץ לא ברא אותה בקול ולא שמעה אומה קולו של הקב״ה. ואימתי נשמע קולו כשנתן את התורה. וכן הוא אומר (תהלים כט ה-ז) קול ה׳ חוצב וגו׳. קול ה׳ שובר ארזים. כל הקולות למה ה׳ עוז לעמו יתן. וכתיב (שמות יט יט) ויהי קול השופר וגו׳. לכן אמר דוד מכל הקולות יבואו הפלאים שעשה הקב״ה עם ישראל. מה הם הפלאים פלאות התורה. לכך נאמר פלאות עדותיך וגו׳. וכן הוא אומר (תהלים קלט ו) פליאה דעת ממני וגו׳. על כן נצרתם נפשי וגו׳. נפשי היא נוצרת אותן. וכן הוא אומר (משלי ד יג) נצרה כי היא חייך. וכתיב (דברים ד ט) רק השמר לך ושמור נפשך וגו׳. אם שמרת את התורה נפשך את שומר. לכך נאמר על כן נצרתם נפשי. פתח דברך יאיר וגו׳. מהו פתח דברך יאיר מאירים הם דברי תורה. וכן הוא אומר (תהלים יט ט) מצות ה׳ ברה וגו׳. וכן הוא אומר (משלי ו כג) כי נר מצוה וגו׳. לכך נאמר פתח דברך יאיר וגו׳. דברי תורה פותחים זה לזה כמו פתחים ודלתות היא התורה שנאמר (משלי ח לד) אשרי אדם שומע לי וגו׳. אוי להם לרשעים שאין הקב״ה פורע מהם אלא על שלא עשו את התורה. וכן הוא אומר (שם א כב-כג) עד מתי פתאים תאהבו פתי. תשובו לתוכחתי וגו׳. (שם כו) גם אני באידכם אשחק וגו׳. באותה שעה אז יקראוני ולא אענה. ולמה (שם כט-לב) תחת כי שנאו דעת. ויאכלו מפרי דרכם. כי משובת פתאים תהרגם. היה להם לבוא בתורה והיא מחכמת אותם. וכן הוא אומר (תהלים יט ח) עדות ה׳ נאמנה מחכימת פתי. לכך נאמר פתח דברך יאיר וגו׳. פי פערתי ואשאפה. פערתי פי לתורתך למה כי למצותיך

יאבתי. כשם שפוערים פיהם בני אדם למלקוש. וכן הוא אומר (איוב כט כג) ויחלו כמטר לי ופיהם פערו למלקוש. למה מטר היא התורה. וכן משה אומר (דברים לב ב) יערף כמטר לקחי וגו׳. לכך נאמר פי פערתי ואשאפה. כמו התנינים שואפים רוח כך אני הייתי שואף לתורתך:

לג פנה אלי וחנני וגו׳. מה שאמרת (ויקרא כו ט) ופניתי אליכם והפרתי אתכם וגו׳. לכך נאמר פנה אלי וחנני. פעמי הכן כאמרתך וגו׳. כך אמר דוד אל תניח את רגלי שילכו למקום רצונם אלא לתורתך כל היום לבית המדרש כי אין יצר הרע נכנס לבית המדרש הולך עמו כל הדרך כיון שמגיע לבית המדרש אין לו רשות ליכנס שם. וכן הוא אומר (בראשית ד ז) לפתח חטאת רובץ. כל מי שהוא עוסק בתורה אין יצר הרע שולט בו. לכך נאמר פעמי הכן כאמרתך וגו׳. פדני מעושק אדם וגו׳. כך אמר דוד לפני הקב״ה כלי שנשתמש בו המלך אין לסגן רשות להשתמש בו ואנו עמך ולך אנו משועבדים רצונך שנעבדך ונעשה רצונך פדנו מהם ונעשה תורתך. לכך נאמר פדני מעושק אדם. פניך האר בעבדך וגו׳. כך אמר דוד רצונך אל תסתכל בנו בחמה אלא במאור פנים כשם שאמר משה (במדבר ו כה) יאר ה׳ פניו אליך ויחנך. לכן נאמר פניך האר בעבדך. פלגי מים ירדו עיני וגו׳. כך אמר דוד בוכה הייתי על אותן הגדולים שפירשו מן התורה על דואג ועל אחיתופל. על לא שמרו תורתך. וכן ירמיהו אמר (איכה ג מח) פלגי מים תרד עיני וגו׳. וכן הוא אומר (ירמיה לא יד) קול ברמה נשמע. וכי ראתה רחל בנים ליוסף הלא מתה מן המשבר כשנולד בנימין. אלא הנביאים בוכים על ישראל על שאינם עושים את התורה. א״ל הקב״ה בכיתם על ביטול תורה. (שם טו) כה אמר ה׳ מנעי קולך מבכי וגו׳. לכך נאמר פלגי מים ירדו עיני:

לד צדיק אתה ה׳ וגו׳. אמר שלמה (משלי ח ח-ט) בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש. כלם נכוחים למבין וגו׳. מהו בצדק כל אמרי פי כל מה שהוציא הקב״ה מתוך פיו בצדק הם צדיקים וישרים. לכך נאמר צדיק אתה ה׳ וישר משפטיך. כשם שאתה צדיק כך משפטיך הם צדיקים וישרים. וכן הוא אומר (דברים ד ח) מי גוי גדול וגו׳. וכן כנסת ישראל אמרה (נחמיה ט יג) ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים וגו׳. לכך נאמר צדיק אתה ה׳ וגו׳. צוית צדק עדותיך. מהו צוית צדק צדקה עשה הקב״ה עם ישראל שנתן להם את התורה. וכן הוא אומר (דברים ו כד) ויצונו ה׳ לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה׳ אלקינו לטוב לנו. מה כתיב אחריו וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות. לכך נאמר צוית צדק עדותיך. מה ואמונה מאד אמונה זו תורה שהיא גדולה שבה ברא הקב״ה את עולמו ובה נשבע. שנאמר (תהלים פט נ) איה חסדיך הראשונים ה׳ נשבעת לדוד באמונתך. הרי התורה. לכך נאמר ואמונה מאד. צמתתני קנאתי וגו׳. אמר דוד איני מקנא לא באכילתן של רשעים ולא בשתייתן אלא על כל הטובות שאתה מביא עליהם ואיך שכחו את תורתך. וכן הוא אומר (איכה ג יז) ותזנח משלום נפשי וגו׳. לכך נאמר כי שכחו דברך צרי. צרופה אמרתך מאד וגו׳. מהו צרופה אמרתך. משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו קערה של כסף נתן הכסף לצורף אמר לו צרפהו לי הכניסו לכור צירפו והוציאו אמר לו שוב צרפהו פעם שנית ועוד צרפהו פעם שלישית. כך הקב״ה צורף את התורה מ״ט פעמים. וכן הוא אומר (משלי ל ה) כל אמרת אלוה צרופה. ואומר (תהלים יב ז) אמרות ה׳ אמרות טהורות וגו׳. ז׳ ז׳ פעמים הרי מ״ט פנים התורה נדרשת. לכך נאמר (משלי ל ה) כל אמרת אלוה צרופה. ואומר צרופה אמרתך מאד:

לה צעיר אנכי ונבזה וגו׳. צעיר היה דוד והלא אליהוא הוא השמיני. וכן הוא אומר (דברי הימים-א ב טו) דוד הז׳. אליהוא השמיני. אליהוא הוא אחריו אלא שהיה עושה עצמו קטן. שנאמר צעיר אנכי ונבזה וגו׳. הרבה ביזני שאול. וכן הוא אומר (שמואל-א יח יט) ויהי בעת תת את מירב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל וגו׳. (שם כה מד) שאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש. לכך נאמר צעיר אנכי ונבזה וגו׳. צדקתך צדק לעולם וגו׳. כך אמר דוד צדקה שאתה עושה עם האדם שאתה נותן לו מתנה ואין אתה נוטלה ממנו. וכתיב (בראשית מט י) לא יסור שבט מיהודה וגו׳. לכך נאמר צדקתך צדק לעולם וגו׳. צר ומצוק מצאוני וגו׳. כשם שאמר משה (דברים כח נז) במצור ובמצוק. באו הצרות יבואו גם הטובות והנחמות. לכך נאמר צר ומצוק מצאוני. צדק עדותיך לעולם. זכות שנתנה לישראל לא לשנה ולא לשנים ולא למאה אלא לעולם. שנאמר (ישעיה נט כא) לא ימושו מפיך וגו׳. ומה שכרה אורך ימים בימינה:

לו קראתי בכל לב וגו׳. וכן הוא אומר (שמואל-א ז ג) ויאמר שמואל אל כל ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה׳ אלקיכם. מהו אם בכל לבבכם אתם שבים. אלא כך אמר שמואל אם שבתם בכל לבבכם עונה הקב״ה תפלתי שאני מתפלל עליכם. וכן הוא אומר (שם ה-ו) ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל אל ה׳ בעדכם. ויקבצו המצפתה וישאבו מים. ואיזו מים היו שואבים ושופכים אלא שעשו תשובה ושפכו לבם כמים לפני הקב״ה בתשובה שלימה. וכן ירמיהו אומר (איכה ב יט) שפכו כמים לבך נכח פני ה׳ וגו׳. לכך נאמר (שמואל-א ז ו) וישאבו מים. לכך נאמר קראתי בכל לב וגו׳:

מזמור קכ

א שיר המעלות אל ה׳ בצרתה לי וגו׳. אמר ירמיהו (ירמיה כ יג) שירו לה׳ הללו את ה׳. למה ועל אי זה דבר כי הציל נפש אביון מיד מרעים. כשהקב״ה גואל את ישראל לא הם מודים בלבד אלא הכל מודים. תחלה גאלם ממצרים וקלסוהו הכל שנאמר (שמות יח ט-יא) ויחר יתרו וגו׳ עתה ידעתי וגו׳. חנניה מישאל ועזריה הוציאן מכבשן האש וקלסוהו הכל שנאמר (דניאל ג כח) ענה נבוכנצר ואמר בריך אלההון דשדרך משך ועבד נגו וגו׳. הרי לשעבר ולעתיד כשיוצאין מן הצרות ומן הגלות אומר שבח שנאמר שיר המעלות. שיר המעלה אין כתיב כאן אלא שיר המעלות. כשישראל עולים אינם עולין מעלה אחת אלא למעלות הרבה הן עולין. וכן הוא אומר (דברים כח יג) אתה תעלה מעלה מעלה. וכתיב (שיר השירים ג ו) מי זאת עולה. מי זאת המתעלה מן המדבר. וכשהם יורדין אינם יורדין ירידה אחת אלא (דברים כח מג) ואתה תרד מטה מטה. וכן הוא אומר (איכה ב א) השליך משמים ארץ וגו׳. וכשעלו מעלות מעלות הם עולים. לכך נאמר שיר המעלות:

ב הצילה נפשי משפת שקר וגו׳. אמרו ישראל לפני הקב״ה כשם שהצלתנו מן הכל כך תצילני מזה ואין לנו צרה עוד כי שפת שקר היא הצרה. לכך נאמר הצילה נפשי וגו׳. כל אבריו של אדם מהם יושבים ומהם עומדים רגליו מהלכות ידיו נושאות ונוטלות. הלשון הזה אינו לא יושב ולא עומד אלא מוטל דומם וסגור ונתון בפנים וכך הוא מכה גדולים וקטנים קרובים ורחוקים אלו היה מבחוץ נושא ונותן כשאר כל אברים ומהלך ברגליו על אחת כמה וכמה. מה יתן לך ומה יוסיף וגו׳. מה אתה נהנה ומה אתה מועיל הוא חוטא ולא לו. אמר הקב״ה ללשון הגנב גונב לאכול אף על פי שכתוב (שמות כ יג) לא תגנוב. גונב לשעה שנאמר (משלי ו ל) לא יבוזו לגנב וגו׳. וכתיב (שמות כ יג) לא תנאף. ונואף. ועושה תאות נפשו לשעה שנאמר (משלי ו לב) נואף אשה חסר לב. אף על פי שמשחית נפשו עושה תאותו לשעה. ואתה הלשון כלום הועלת את נפשך והרגת. אומר לך מה אני עושה לך לשון הרע כשם שעשית לעולם מתחלה והלשנת על אדם והוא הנחש. כך אני עושה לך (ונחש המדבר) דכתיב (במדבר כא ה) וידבר העם באלקים ובמשה. מה עשה להם (שם ו) וישלח ה׳ בעם נחשים השרפים. ולמה נחש אלא הוא המלשין שנאמר (תהלים קמ ד) שננו לשונם כמו נחש וגו׳. ואף אני כך אני עושה להם כשם שאמרתי לנחש (בראשית ג יד) ועפר תאכל וגו׳. מה יתן לך ומה יוסיף לך וגו׳. לשון הרע קורין אותו שלישי ולמה שהורג ג׳. הורג עצמו והמקבלו ומי שנאמר עליו. וכן אתה מוצא בדואג שהרג עצמו ואין לו חלק לעולם הבא. והרג לאחימלך הכהן שנאמר עליו ונוב עיר הכהנים שלו. והרג שאול ששמע וקבל ממנו שנאמר (שמואל-א לא ו) וימת שאול ושלשה בניו וגו׳. וכן עכו״ם הרשעה הוא מכה כנחש שנאמר (ירמיה מו כב) קולה כנחש ילך וגו׳. נמשל הלשון לחץ ולמה שאם ישלוף האדם החרב שבידו להרוג את חבירו הוא מתחנן לו ומבקש הימנו רחמים מתנחם ההורג ומחזיר החרב לנרתיקו. אבל החץ כיון שירה אותו והלך אפילו מבקש להחזירה אינו יכול להחזיר. לכך נאמר חצי גבור שנונים וגו׳. הרותם הזה מי שמדליקו גחליו אינם כבות. ומעשה היה בב׳ בני אדם שבאים במדבר וישבו תחת רותם א׳ לקטו עצים מרותם ובשלו להם מה שיאכלו ואכלו והלכו להם. לאחר שנה באו למדבר באותו מקום הרותם ומצאו אפר ממה שהדליקו אמרו הרי י״ב חדש יש לנו משעברנו ואכלנו במקום הזה משש באפר והלכו עליו ונכוו רגליהם מן הגחלים שתחת האפר לפי שאין נכבות. לכך נמשל לשון הרע כגחלי רתמים שנאמר חצי גבור שנונים וגו׳. וכן הרשע הזה הורג בני אדם בלשון. כשם שהחץ הזה אינו יודע בו עד שהגיע אליו כך לשון הרע אינו יודע בו עד שחיציו של אדם רשע (מעשו) באין פתאום ואין אדם יודע עד שהן מוציאים אותה מלה להריגה או לאיסורין לפי שאדם הזה נתון במקומו וכותבין עליו להיכן שהוא והורגין אותו. לכך נאמר חצי גבור שנונים. וכן משה אמר לישראל (תהלים צא ה) לא תירא מפחד לילה. מפחדה של עכו״ם. מחץ יעוף יומם. מן לבלרין שלהם. לכן נאמר חצי גבור שנונים. אויה לי [כי] גרתי משך. מה אויה לי כי גרתי משך שהיו מוליכין אותי מבבל למדי וממדי ליון ומיון לאדום. וכן הוא אומר (ישעיה יח ז) עם ממושך וממורט. מהו ממושך שהייתי נמשך עמהם. שכנתי עם אהלי קדר. מהו אהלי קדר שהשחירו פניהם כשולי קדרה. מהו כי גרתי משך שגרתי עם העם הנמשכים לגיהנם. שכנתי עם אהלי קדר שאין להם לא מקום ישיבה א׳ ולא עמידה א׳ אלא נוטע היום אהלו כאן ולמחר להלן ולהלן במקום אחר. כך הם הרשעים יהיו כאהלי קדר שהם שוכנים כאן היום ולמחר ילכו למקום אחר. רבת שכנה לה נפשי וגו׳. וכי יש אדם שונא שלום. עשו שונא השלום וכן הוא אומר (ויקרא כו ו) ונתתי שלום בארץ. אימתי יהיה כן והשבתי חיה רעה מן הארץ. ואין חיה רעה אלא חזיר שנאמר (תהלים פ יד) יכרסמנה חזיר מיער. זה עשו הרשע. אני שלום וכי אדבר וגו׳. מהו אני שלום כך אמר הקב״ה למשיח (שם ב ט) תרועם בשבט ברזל וגו׳. א״ל רבונו של עולם לאו אלא בשלום אני פותח לדבר לגוים. לכך נאמר אני שלום וכי אדבר וגו׳. אמר ישעיהו (ישעיה נז יט) שלום שלום לרחוק ולקרוב וגו׳. לידי פשוטו איני מחזיר בריה מי שנתן לי לבו בתשובה איני עוד מחזירו. לכך נאמר שלום שלום וגו׳. וכל מי שיבוא אצלי אני בא אצלו ומרפא אותו. שנאמר (שם) ורפאתיו. (שם כ) והרשעים כים נגרש. כך הם הרשעים אינם מבקשים שלום שנאמר (תהלים לה כ) כי לא שלום ידברו וגו׳. למה כי אינם מבקשים שלום. לכך נאמר אני שלום וכי אדבר וגו׳:

מזמור קכא

א שיר למעלות אשא עיני אל ההרים וגו׳. דוד אמר שיר למעלות משנתת עלינו מעלה זו אין אנו יורדין משיושיענו ממלכות עשו שוב אין אנו יורדין עוד לשעבוד מלכות. שנאמר (עובדיה א כא) ועלו מושיעים וגו׳. אומרים ישראל להקב״ה אנו נאמר לך שירה על אותה מעלה שהעליתנו מן המלכות. לכך נאמר שיר למעלות אשא עיני וגו׳. מהו אל ההרים יום שיבוא הקב״ה בדין וישראל מסתכלין באבות שידברו עליהם זכות ואין אב שימלט את בנו ואין איש שימלט את אחיו מאותה צרה ביום הדין באותה שעה נושאים עיניהם לאביהם שבשמים ואומרים (ישעיה סג טז) כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וגו׳. שנאמר עזרי מעם ה׳ וגו׳. אמר הקב״ה אתם יודעים מי עוזר אתכם עושה שמים וארץ. אל יתן למוט רגלך. מהו אל יתן למוט רגלך. מהו אל יתן בשעה שימוטו הכל לגיהנם אתם אינכם מוטים. וכן אמר הכתוב (דברים לב לה) לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם. כשתמוט רגלם של רשעים אותה שעה אינכם מטים שנאמר (שמואל-א ב ט) רגלי חסידיו ישמור. וכתיב (תהלים סו ח) ברכו עמים אלקינו. על איזה דבר אתם מברכין השם נפשנו בחיים וגו׳. הנה לא ינום ולא יישן. וכי יש שינה למעלה חלילה לא שינה ולא ישיבה יש למעלה. כך אמר הכתוב (דניאל ד י) חזא הוית בחזוי ליליא וארו עיר וקדיש מן שמיא נחית. וכתיב (שם יד) בגזרת עירין פתגמא. הא מכאן שאין שינה למעלה. אלא מה אל ינום שומרך אלו הצרות הבאות על ישראל בעולם הזה כביכול הקב״ה עושה כן וכן אסף אמר (תהלים מד כד) עורה למה תישן ה׳. והנביאים מתנבאים ובוכים ואומרים (שם קלז ה) אם אשכחך ירושלים וגו׳. ולא כן היה צריך לומר אלא אמר להם הקב״ה בכיתם אתם אף אני בוכה עמכם. לכך נאמר אם אשכחך ירושלים. אמר הקב״ה איני יכול לשכח אתכם. וכן הוא אומר על ידי ישעיהו (ישעיה מט טו) התשכח אשה עולה וגו׳. לכך נאמר אם אשכחך ירושלים. לא על ציון בכו שנאמר בזכרנו את ציון. בשבילה אומר (תהלים קלז ו) תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי. מהו תדבק היכן הוא מזכיר עומד בתפלה חייב להזכיר את ירושלם שנאמר לירושלים עירך ברחמים תשוב. בברכת המזון חייב לומר בונה ירושלם. בנביא מזכיר אותה. לכך נאמר אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. זה אפר שנותנין בראש חתנים ובראש הכלה בראש שמחתם. לכך נאמר אם לא אעלה וגו׳. זכור יי׳ לבני אדום וגו׳. ולמה אדום אדום החריבה והלא בבל החריבה תחלה ולמה הוא אומר (שם) זכור ה׳ לבני אדום. אלא שנתנבא שהבית נבנה ואדום מחרבת אותו. לכך נאמר זכור ה׳ וגו׳. אמר לו הקב״ה ומה אזכור. אמר לו זכור ה׳ יום שנכנס בן אחותו של טיטוס בבית המקדש וחרבו שלופה בידו והיה מוליך ומביא אותה עד שיצאת מלאה דם ויצא הוא משבח ואמר עצמו הרג. (ישעיה סד יא) העל אלה תתאפק ה׳ וגו׳. אם לא בשבילנו זכור בשבילך. (תהלים עד כב) זכור חרפתך מני נבל. לכך נאמר זכור ה׳ לבני אדום. אמר לו הקב״ה ולי אתם אומרים אני איני שוכח אתה זכור שנאמר (דברים כה יז) זכור את אשר עשה לך עמלק. שאדם ששכח עצמו אינו מבקש לזכור. משל למלך שהיה מולך מלכותו קיימת כיון שחלה אין מלכותו קיימת. כך אמר הקב״ה אתם בגלות כמו חולה כביכול אין מלכותי מלכות קיימת. אימתי אני מלך כשתעבור הגלות והמלכות שלה מן העולם שנאמר (עובדיה א כא) ועלו מושיעים וגו׳. דבר אחר זכור ה׳ לבני אדום וגו׳. אמר לו תחת יום אחד אני מביא עליהם עשרה ימים של צרה. וכן הוא אומר (יואל ב א) תקעו שופר בציון וגו׳ כי בא יום ה׳. (שם א טז) כי קרוב יום ה׳ וגו׳. (עמוס ה יח) למה זה לכם יום ה׳ הוא חושך ולא אור וגו׳. כל הימים האלה אני מביא עליהם ימים של צרה תחת יום אחד שהביאו עליהם. לכך נאמר את יום ירושלים האומרים ערו ערו וגו׳. אי שוטה כך היית עושה גנב נכנס לגנוב או חיל נכנס למדינה שמא מחפשים עד התהום לא מלפניהם נוטלין והולכין ואת לא עשית כן אלא אמרת ערו ערו וגו׳. אף אני כך משלם לך שנאמר (עובדיה א ו) איך נחפשו עשו וגו׳. ואומר (ירמיה מט י) אני חפשתי את עשו גליתי מסתוריו. אמר ליה הקב״ה שוטים אדם נכנס לכרם ואוכל עד שישבע ולוקט ויוצא לו שמא אמר הוא אלקוט עלילותיה של גפן ואתה לקחת עד העוללות ואף אני משלם לך כך שנאמר (עובדיה א ה) אם גנבים באו לך אם שודדי לילה וגו׳. לכך נאמר ערו ערו וגו׳. בת בבל השדודה וגו׳. למה קרא את אדום בת בבל. בבל החריבה הבית ואדום החריבה הבית מה שעשתה זו עשתה זו. לכך נאמר בת בבל. אמר לה הקב״ה (תהלים קלז ח) אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו. מהו לנו. אמר להם הקב״ה לי ולהם גמלת יחד ולא לישראל גמלת בלבד כל הרעות אלא לי ולהם גמלת. לכך נאמר (שם ט) אשרי שיאחז ונפץ את עולליך אל הסלע. אמר הקב״ה עתיד אני בעצמי לנפץ את עולליך כשם שבעולם הזה נפצת את עוללי. ולא שמענו שבחרבן הבית נפצו את עולליהם של ישראל שמענו שיצאו בקולרין ששרפו את הבית ושכבו עם הנשים. ושנפצו העוללים לא שמענו. אלא כך אמר הקב״ה כשם שעשו כך אני עושה להם (נחום ג ט-י) פוט ולובים היו בעזרתך. גם היא לגולה וגו׳. (שם יא) גם את תשתכרי וגו׳. לכך נאמר אשרי שיאחז וגו׳. אמר הקב״ה כשם שנפצת את עוללי שהמליכוני תחלה עליהם ואמרו (שמות טו יח) ה׳ ימלוך וגו׳. שנאמר (תהלים ח ג) מפי עוללים ויונקים וגו׳. לכך נאמר אשרי שיאחז וגו׳. לא פחות ולא יותר. בנוהג שבעולם אם יכה אדם בנו של אפרכוס או של מלך נוטלין את ראשו ושורפין אותו או צולבין אותו. אבל הקב״ה אינו כן אלא (ישעיה נט יח) כעל גמולות כעל ישלם. לכך נאמר את גמולך וגו׳. וכן יש בספר ירמיהו (איכה ג סד) תשיב להם גמול ה׳ כמעשה ידיהם. וכתיב (תהלים כח ד) תן להם כפעלם וגו׳ כמעשה וגו׳. וכתיב (שם י ב) יתפשו במזימות זו חשבו. מהו חשבו אמרו לכו ונכחידם מגוי וגו׳. אתה כן עשה להם שנאמר (איכה ג סו) תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה׳. אמר הקב״ה וכן אני עושה להם שנאמר (עובדיה א יח) לא יהיה

שריד לבית עשו וגו׳. אמרו לו הרי פרעת מאדום ומבבל לא תפרע. אמר ליה עכשיו אני נפרע שנאמר (ירמיה נא כד) ושלמתי לבבל וליושבי כשדים את כל רעתם׃

מזמור קכב

א שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך. אמר רבי יהושע בן לוי אמר דוד שמעתי בני אדם שהם אומרים מתי ימות זקן זה ויבוא שלמה בנו ויבנה בית הבחירה ונעלה לרגל ושמחתי. אמר ליה הקב״ה (תהלים פד יא) טוב לי יום בחצריך מאלף. טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח. אין דור שאין בו ליצנים מה היו פריצי הדור עושים היו הולכים אצל חלונותיו של דוד ואומרים דוד אימתי יבנה בית המקדש ואימתי בית ה׳ נלך. והוא אומר אף על פי שהם מתכוונים להכעיסני תבוא עלי שאני שמח. הדא הוא דכתיב שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך. עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים. אמר רבי יהושע בן לוי מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה שערי ירושלים שהיו עוסקים בהם תורה. ירושלים הבנויה. אמר רבי יוחנן אמר הקב״ה לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה. שנאמר (הושע יא ט) בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר. ומי איכא ירושלים למעלה אין. דכתיב ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו. אמר רבי יהושע בן לוי עיר שהיא עושה כל ישראל חברים. מעתה אפילו בשאר ימות השנה. אמר רבי זעירא ובלבד ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל. אמר רבא אמר רב אדא אמר רב כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו כשהקב״ה מעיד על השבטים אינו מעיד עליו שנאמר ששם עלו שבטים וגו׳. אימתי עדות לישראל בזמן שהשבטים שבטי יה. דבר אחר אמר הקב״ה שמי מעיד על ישראל שלא נטמאו במצרים בזנות. ומנין שלא נחשדו על העריות שנאמר (ויקרא כד י) ויצא בן האשה הישראלית. להודיע שבחן של ישראל שלא היה ביניהם אלא זו בלבד ופרסמה הכתוב. ומפורש בקבלה (שיר השירים ד יב) גן נעול אחותי כלה. אלו הזכרים. גל נעול מעין חתום. אלו הנקבות. ורבי נתן אומר גן נעול. אלו הנשואות. גל נעול מעין חתום. אלו הארוסות. דבר אחר גן נעול גל נעול שתי ביאות. א״ר אחא אין ירושלם נבנית אלא בזכות השבטים שנאמר ירושלם הבנויה. וסמיך ליה ששם עלו שבטים. כי שמה ישבו כסאות למשפט. לדון אומות עכו״ם. שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך. מה ראו לומר ולירושלים אחר ברכת הצדיקים דכתיב שאלו שלום ירושלם. היכן מתרוממת קרני הצדיקים בירושלם. תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה׳ וגו׳. למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך. ע״כ׃

מזמור קכד

א שיר המעלות לדוד לולי ה׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל. ישראל סבא. כתיב (בראשית כח יא) וישכב במקום ההוא. אמר רבי יהושע בן לוי כאן שכב הא כל עשרים שנה שהיה בבית לבן לא שכב. ומה היה אומר ט״ו שיר המעלות שבספר תהלים. ר׳ שמואל בר נחמני אמר כל ספר תהלים היה אומר. מאי טעמא (תהלים כב ד) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. ישראל סבא׃

מזמור קכה

א שיר המעלות הבוטחים בה׳ כהר ציון וגו׳. אמר רב מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזירה על בתיהם של צדיקים ליחרב שנאמר (ישעיה ה ט) באזני ה׳ צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו. אמר רבי יוחנן ועתיד הקב״ה להחזירם לישובן שנאמר שיר המעלות הבוטחים בה׳ כהר ציון לא ימוט לעולם ישב. מה הר ציון עתיד הקב״ה להחזירו אף בתיהם של צדיקים עתיד הקב״ה להחזירם. כי לא ינוח שבט הרשע. דרש ריש לקיש אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו שנאמר כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים. אמר רבי יוחנן ממה שנאמר ברבקה (בראשית כד טז) בתולה. איני יודע שאיש לא ידעה. אלא שאפילו אדם לא תבע בה על שם כי לא ינוח שבט הרשע וגו׳. רבי אבא בר כהנא אמר אין לו נייחא בצד חבורה של צדיקים אלא בצד חבורה של רשעים. למה לא ינוח שבט הרשע זה אשתו של פוטיפר. על גורל הצדיקים זה יוסף. הטיבה ה׳ לטובים. יבוא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים. יבוא טוב זה משה. שנאמר (שמות ב ב) ותרא אותו כי טוב הוא. מטוב זה הקב״ה. שנאמר (תהלים קמה ט) טוב ה׳ לכל. ויקבל טוב זה התורה. שנאמר (משלי ד ב) כי לקח טוב נתתי לכם. לטובים אלו ישראל. שנאמר הטיבה ה׳ לטובים ולישרים בלבותם. הטיבה ה׳ לטובים. יכול לכל תלמוד לומר ולישרים בלבותם. והמטים עקלקלותם יוליכם ה׳. אמר רבי יהושע בן לוי כל המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים נופל בגיהנם שנאמר והמטים עקלקלותם יוליכם ה׳ את פועלי האון שלום על ישראל. אפילו בשעה ששלום על ישראל יוליכם ה׳ את פועלי האון. תני רבי ישמעאל אומר אם ראית

תלמיד חכם עובר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה. שמא סלקא דעתך אלא ודאי עשה תשובה. אימר דברים שבגופו אבל בדברים שבממונו עד דמהדר ליה למלוה:

מזמור קכו

א שיר המעלות בשוב ה׳ את שיבת ציון היינו כחולמים. אמר רבי יוחנן אין ירושלם נבנה אלא בזכות השבטים. כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על מקרא זה מי איכא דניים שבעים שנין בחלמא. יומא חד הוה קא אזיל באורחא חזא ההוא גברא דהוה קא נטע חרובא אמר ליה מכדי חרוב עד כמה טעין עד שבעין שנין פשיטא לך דחיית שבעין שנין. אמר ליה ואנא עלמא חריבא אשכחית כי היכי דשתלו לי אבהתי אנא נמי אשתיל לבני. אדיתיב וקא כריך רפתא אתיא ליה שינתיה ניים אהדרא ליה משוניתא איכסי מינא נאים שבעין שנין כי אתער חזא ההוא גברא דהוה קא לקיט מההוא חרובא. אמר ליה אנת הוא דשתליה. אמר ליה אנא בר בריה אנא. חזא לחמרא דילדא ליה רמכי רמכי. אמר ליה אנא ודאי שבעין שנין ניימנא בחלמא. אזל לביתיה אמר להו אנא הוא ולא הימנו ליה. אזל לבי מדרשא שמעינהו לרבנן דקא אמרי נהירא לן שמעתתא כי הנך שני דחוני המעגל דכי הוה עולה לבי מדרשא כל קושיא דהוי להו לרבנן הוה מפרק להו. אמר להו אנא הוא ולא המנוה ולא נהגו ביה יקרא כדבעי ליה. בעא רחמי ונח נפשיה. והיינו דאמרי אינשי או חבריא כחברי דאיוב או מתותא. חוני המעגל בר בריה דחוני המעגל הוה סמוך לחורבנא דבי מקדשא נפק לטורא לגבי פועליו עד דיתיב תמן נחית מטרא על למערתא נם ודמך ליה ועביד שקיעה שנתיה שבעין שנין עד דחרב מקדשא ואיתבני. לסוף אתער משנתיה הוה עלמא מחלף דהוה זיתים עבידא כרמים כרמים הוה עבידא זרעים. עלל למדינתא אמר לון מה קלא בעלמא. אמרין ליה ומאן את. אמר לון אנא חוני המעגל אנא. אמרו ליה שומעין אנן כד הוה חוני המעגל עלל לעיריה הוה מנהרא. עלל ונהרת. קרא על גרמיה בשוב ה׳ את שיבת ציון היינו כחולמים:

ב אז ימלא שחוק פינו. אמר רבי יוחנן אר״ש בן יוחאי אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה שנאמר אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה. אימתי בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה׳ לעשות עם אלה. אמרו עליו על רבי שמעון בן לקיש שכל ימיו לא מלא שחוק פיו בתר דשמעיה מרבי יוחנן. רב ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא חזא דהוה בדח טובא. אמר ליה כתיב (משלי יד כג) בכל עצב יהיה מותר. אמר ליה תפילין מנחנא. מר בריה דרבא עבד הילולא לבריה חזא להו לרבנן דהוי קא בדחי טובא אייתי כסא דמן קרתא בת ארבע מאה זוזי ותבר קמייהו ואתעציבו. רב אשי עבד הילולא לבריה חזא לרבנן דקא בדחי טובא אייתי כסא דזוגיתא חיורתי ותבר קמייהו ואתעציבו. יש אז להבא שנאמר אז ימלא שחוק פינו:

ג שובה ה׳ את שביתנו. אמר רבי יצחק גדול יום הגשמים כקיבוץ גליות. שנאמר שובה ה׳ את שביתנו כאפיקים בנגב. ואין אפיקים אלא מטר שנאמר (שמואל-ב כב טז) ויראו אפיקי ים. הזורעים בדמעה ברנה יקצורו. אמר רבי יהודה שור כשהוא מהלך ובוכה ובחזרתו אוכל חזיז מן התלם. דבר אחר הזורעים בדמעה זה יעקב שזרע את הברכות בדמעה. ברנה יקצורו (בראשית כז כח) ויתן לך האלקים. הלך ילך ובכה (שם כט יא) וישא את קולו ויבך. נושא משך הזרע שמשך השבטים מחרן. בא יבא ברנה נושא אלמותיו. אנא טעון עולמי ועולמותי:

מזמור קכז

א שיר המעלות לשלמה אם ה׳ לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו. ר׳ יהודה נשיאה שלח רבי חייא ורבי יוסי ור׳ אמי מעבור קריתא דארעא דישראל מתקנא להון סופרים ומתניין. עלון לחד אתר לא אשכח תמן לא סופר ולא מתניין. א״ל אייתי לן נטורי קרתא אייתון. אמר לון אלין נטורי קרתא לית אלין אלא מחרבי קרתא ומה אינון נטורי קרתא ספריין ומתניין. הדא הוא דכתיב אם ה׳ לא ישמור עיר שוא שקד שומר. שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת וגו׳. אלו נשותיהן של תלמידי חכמים. הנה נחלת ה׳ בנים שכר פרי הבטן. מדת בשר ודם פועל עושה עם בעל הבית חורש עמו וזורע עמו מנכש עמו מעדר עמו מטבע אחד נותן לו והולך. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא תאב לבנים נותן לו שנאמר נחלת ה׳ בנים. תאב לחכמה נותן לו שנאמר (משלי ב ו) כי ה׳ יתן חכמה. תאב לנכסים נותן לו שנאמר (דברי הימים-א כט יב) והעושר והכבוד מלפניך:

מזמור קכח

א שיר המעלות אשרי כל ירא ה׳. אמר רבי חייא בר אבא משמיה דעולא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים. דאלו גבי ירא שמים כתיב אשרי כל ירא ה׳. ואלו גבי נהנה מיגיע כפו כתיב יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ואלו גבי יראת שמים לא כתיב ביה וטוב לך. יגיע כפיך כי תאכל. אמר רב חסדא אי זהו תלמיד חכם הרואה טריפה לעצמו. דרש מר זוטרא משמיה דרב חסדא כל תלמיד חכם שקורא

ושונה ומשמש תלמידי חכמים ורואה טריפה לעצמו עליו הכתוב אמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. רב זביד אמר זוכה ונוטל ב׳ עולמות שנאמר אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. רבי אליעזר כי הוו משדרי ליה מידי מבי נשיאה לא הוה שקיל. כי הוו מזמני ליה לא הוה אזיל. אמר לא ניחא להו דאיחי שנאמר (משלי טו כז) ושונא מתנות יחיה. אשתך כגפן פוריה. אימתי אשתך כגפן פוריה כשהיא צנועה בירכתי ביתך אז בניך כשתילי זתים. וכן אתה מוצא בשרה (בראשית יח ט-י) ויאמר הנה באהל. ויאמר שוב אשוב אליך. אמר רבי יהושע בן לוי אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זתים. מה זתים אין בהם הרכבה אף בניך לא יהיה בהם שום פסולת. הרואה הגפן בחלום אין אשתו מפלת נפלים שנאמר אשתך כגפן פוריה. שורקה יצפה למשיח שנאמר (שם מט יא) אוסרי לגפן עירה ולשורקה בני אתונו. הרואה ענבים בחלום לבנים בין בעתם בין שלא בעתם יפים. שחורים בעתם יפין. שלא בעתם צריכים רחמים. אכלן מובטח לו שהוא בן העולם הבא. הרואה זתים בחלום זוטרי פרי ורבי עסקיה כזיתא. והני מילי פרי אבל אילני הויין לו בנים מרובים שנאמר בניך כשתילי זתים. איכא דאמרי שם טוב יוצא לו שנאמר (ירמיה יא טז) זית רענן יפה פרי תואר קרא ה׳ שמך. יברכך ה׳ מציון. כל פעולות טובות ונחמות טובות מציון. וראה בנים לבניך שלום על ישראל. אמר רבי יהושע בן לוי כיון שבנים לבניך שלום על ישראל דלא אתו לידי חליצה ויבום. רבי שמואל בר נחמני אמר כיון שבנים לבניך שלום על דייני ישראל דלא אתו לאנצויי׃

מזמור קכט

א שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל. על גבי חרשו חורשים וגו׳. ה׳ צדיק קצץ עבות רשעים. משל למה הדבר דומה לבעל הבית שהיה לו פרה חורשת והשאילה לאחר להיות חורש בה והיה לאותו האיש עשרה בנים זה בא וחורש וישב לו וזה בא וחורש וישב לו עד שנתיגעה הפרה ורבצה לה. נכנסו כל הפרות ואותה הפרה לא נכנסה. לא הספיק בעל הפרה לקבל פיוס מן אותו האיש אלא בא מיד ושבר את העול וקצץ הסמלונים. כך הם ישראל בעולם הזה זה העכו״ם בא ומשעבד והולך לו והמענה ארוכה שנאמר על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם. למחר כשיגיע הקץ אין הקב״ה אומר לאומות העולם כך וכך עשיתם לבני אלא מיד בא ומשבר את העול ומקצץ את הסמלונים שנאמר (ויקרא כו יג) ואשבור מוטות עולכם. וכן הוא אומר ה׳ צדיק קצץ עבות רשעים. רבי חנינא בר פפא ורבי שמואל בר נחמני עברו על חד חרשן שביעית. אמר לו רבי שמואל בר נחמני איישר. אמר לו רבי חנינא בר פפא ולא כן אולפן רבי ולא אמרו העוברים ברכת ה׳ אליכם. שאסור לומר לחורשי שביעית איישר. אמר לו לקרות אתה יודע ולדרוש אי אתה יודע. ולא אמרו העוברים אלו אומות העכו״ם שהם עוברים מן העולם לא אמרו לישראל ברכת ה׳ אליכם. וישראל אומרים ברכנו אתכם בשם ה׳. וישראל אומרים להם לא דייכם מכל הטובות הבאות עליכם בזכותנו אלא (שאתה) [שאתם] מגלגלים עלינו את הפייסים וזימות וגולגולין וארנוניות. סוף שאתם פורעים כמה דאת אמר (ישעיה ס יז) תחת הנחושת אביא זהב וגו׳׃

מזמור קל

א שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה׳. אמר רבי יוסי בר חנינא משום ר׳ אליעזר בן יעקב לעולם אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל משום שנאמר ממעמקים קראתיך. תניא נמי הכי לעולם לא יעמוד אדם לא על גבי מטה ולא על גבי כסא ולא על גבי ספסל ולא על גבי שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל שאין גבהות לפני המקום שנאמר ממעמקים קראתיך ה׳. כי עמך הסליחה. אמר רבי אבא הסליחה מופקדת אצלך מראש השנה. וכל כך למה למען תורא. בשביל ליתן אימתך על בריותיך ביום הכפורים׃

מזמור קלב

א שיר המעלות זכור ה׳ לדוד את כל ענותו. אם ישמרו בניך בריתי. שלשה דברים נתנו על תנאי. ארץ ישראל ובית המקדש ומלכות בית דוד. חוץ מספר תורה ובריתו של אהרן שלא נתנו על תנאי. ארץ ישראל מנין שנאמר (דברים יא טז-יז) השמרו לכם פן יפתה לבבכם. וחרה אף ה׳ בכם ועצר את השמים וגו׳. בית המקדש מנין שנאמר (מלכים-א ט ג-ד) הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחקותי. ואם לאו (שם ח) הבית הזה יהיה עליון כל עובר עליו ישום וגו׳. מלכות בית דוד מנין שנאמר אם ישמרו בניך בריתי. ונאמר (תהלים פט לג) ופקדתי בשבט פשעם. ומנין לספר תורה שלא נתן על תנאי שנאמר (דברים לג ד) תורה צוה לנו משה מורשה. ומנין לבריתו של אהרן שלא נתן על תנאי שנאמר (במדבר יח יט) ברית מלח עולם. ואומר (שם כה יג) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. זאת מנוחתי עדי עד. תנו רבנן (דברים יב ט) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה וגו׳. זו שילה. אמאי קרי ליה מנוחה דנחו מכיבוש הארץ. נחלה זו ירושלים. וכן הוא אומר (ירמיה יב ח) היתה לי נחלתי כאריה ביער. ואומר (שם ט) העיט צבוע נחלתי לי. דברי

ר׳ יהודה. ר׳ שמעון אומר מנוחה זו ירושלים. וכן הוא אומר זאת מנוחתי עדי עד. ואומר כי בחר ה׳ בציון אוה למושב לו. ואמאי קרי ליה מנוחה על שם נחת הארון. נחלה זו שילה. דכתיב (יהושע יח י) ויחלק להם יהושע ויפל להם הגורל בשילה. ר׳ ישמעאל אומר זה וזה שילה. רבי שמעון בן יוחאי אומר זה וזה ירושלים. כי בחר ה׳ בציון. עד שלא נבחרה ירושלים היתה ארץ ישראל כשרה למזבחות משנבחרה ירושלים יצאת ארץ ישראל. שנאמר (דברים יב יג) השמר לך פן תעלה עולותיך וגו׳. עד שלא נבחרה בית עולמים היתה ירושלים ראויה לשכינה משנבחרה יצתה ירושלים שנאמר כי בחר ה׳ בציון ואומר זאת מנוחתי עדי עד. עד שלא נבחר אהרן היו כל ישראל ראוין לכהונה משנבחר אהרן יצאו ישראל. שנאמר (במדבר יח יט) ברית מלח עולם היא. ואומר (שם כה יג) והיתה לו ולזרעו אחריו. עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל ראוין למלכות משנבחר יצאו ישראל. שנאמר (דברי הימים-ב יג ה) הלא לכם לדעת כי ה׳ נתן הממלכה לדוד. עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות:

מזמור קלג

א שיר המעלות לדוד הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן שיורד על פי מדותיו. שנו רבותינו כמין שני טפי מרגליות היו תלוין לאהרן בזקנו. אמר רב פפא תאנא כשהוא מספר עולות ויושבות לו בעקרי זקנו ועל דבר זה דאג משה אמר שמא חס ושלום מעלתי בשמן המשחה. יצאת בת קול ואמרה כטל חרמון מה טל אין בו מעילה אף שמן המשחה אין בו מעילה. ועדיין היה אהרן דואג שמא משה לא מעל ואני מעלתי. יצאת בת קול ואמרה הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד מה משה לא מעל אף אתה לא מעלת. כטל חרמון שיורד על הררי ציון. כל פעולות ונחמות טובות מציון:

מזמור קלד

א שיר המעלות הנה ברכו את ה׳ כל עבדי ה׳ העומדים בבית ה׳ בלילות. מאי בלילות. אמר רבי יוחנן אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה מעלה אני עליהם כאלו עוסקים בעבודה. (דברי הימים-ב ב ג) לעולם זאת על ישראל. אמר רב גידל אמר רב זה מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן. ורבי יוחנן אמר אלו תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה מעלה אני עליהם כאלו נבנה בית המקדש בימיהם. שאו ידיכם קדש וברכו את ה׳. עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה מגביהו מן הקרקע טפח. אמר רבי חנינא בר פפא מאי מקרא שאו ידיכם קדש. אמר ר׳ שמעון בן פזי כל כהן שלא נטל ידיו אסור לישא את כפיו שנאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה׳. שלש תכיפות הן. תכף לסמיכה שחיטה (ויקרא א ד-ה) וסמך ושחט. תכף לנטילת ידים ברכה שנאמר שאו ידיכם קדש. תכף לגאולה תפלה (תהלים יט טו) יהיו לרצון אמרי פי וגו׳. מה כתיב בתריה (שם כ ב) יענך ה׳ ביום צרה. אמר רבי יוסי בר בון כל מי שתוכף לסמיכה שחיטה אין הפיגול נוגע באותו קרבן. כל מי שתוכף לנטילת ידים ברכה אין השטן מקטרג באותה סעודה. וכל מי שתוכף לגאולה תפלה אין השטן מקטרגו באותו היום:

מזמור קלה

א הללויה הללו את שם ה׳ וגו׳. מעלה נשיאים מקצה הארץ. ריש לקיש ור׳ יוחנן. רבי יוחנן אומר אין עננים אלא למעלה שנאמר (דניאל ז יג) וארו עם ענני שמיא. ריש לקיש אמר אין עננים אלא מלמטן שנאמר מעלה נשיאים מקצה הארץ. על דעתיה דרבי יוחנן לאחד שכבד את חבירו בחבית של יין וקנקנה עמה. ודעתיה דריש לקיש לאחד שאמר לחבירו הלויני סאה של חיטין ואמר לו הבא קופתך. כך אמר הקב״ה לארץ אייתי עננך וקבלי מטר. חמשה שמות יש לו. עב ענן אד נשיא חזיז. עב שהוא מעבב את פני הקרקע. אד שהוא שובר בעלי שערים. ענן שהוא עושה את הבריות ענוים אלו על אלו. נשיאים שהוא עושה הבריות נשיאים אלו על אלו. חזיז שהוא עושה חזיונות ברקיע ומשרה רוח הקדש על הבריות. כמה דאת אמר (ישעיה א א) חזון ישעיהו:

מזמור קלו

א הודו לה׳ כי טוב וגו׳. אמר רבי יהושע בן לוי הודו למי שגובה חובתו של אדם בטובתו עשיר בשורו עני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה. ואמר רבי יהושע בן לוי הני כ״ו כי לעולם חסדו כנגד מי. כנגד כ״ו דורות שברא הקב״ה ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו. למה נקרא שמו הלל

הגדול. אמר רבי יוחנן מפני שיושב הקב״ה ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה. מהיכן הלל הגדול. אמר רב יהודה מהודו ועד על נהרות בבל. ר׳ יוחנן אמר משיר המעלות ועד על נהרות בבל. רב אחא ברבי יעקב אמר מכי יעקב בחר לו יה עד על נהרות בבל:

ב לעושה נפלאות גדולות לבדו. וכי אחר עשה עמו דבר שהוא אומר לבדו אלא הוא לבדו יודע מה פלאים עושה. כיצד אדם נתון על המטה והנחש לפניו על הארץ בא לעמוד הרגיש לו הנחש מלפניו ואינו יודע מה פלאים עשה הקב״ה עמו. ומי יודע הקב״ה. וכן הוא אומר (תהלים מ ו) רבות עשית אתה ה׳ אלקי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך. אין לי להעריך שבחך ואיני כדאי לספר נפלאותיך. א״ר אלעזר אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו שנאמר לבדו. וכדדרש רב יוסף מאי דכתיב (ישעיה יב א) אודך ה׳ כי אנפת בי. במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהלכו לסחורה ישב לו קוץ לאחד מהם התחיל מחרף ומגדף לימים שמע שטבע ספינת חבירו בים התחיל מודה ומשבח. לכך נאמר (שם) ישוב אפך ותנחמני:

ג לרוקע הארץ על המים. שנו רבותינו שלשה משקין אסורין משום גלוי מים ויין וחלב. מים מנין שנאמר לרוקע הארץ על המים. חלב מנין שנאמר (שופטים ד יט) ותפתח את נאד החלב. יין מנין מדכתיב (ירמיה יג יב) כל נבל ימלא יין. תניא רבי יוסי אומר אוי להם לבריות שרואות ואינם יודעים מה רואות עומדין ואינם יודעין על מה עומדים. הארץ על מה היא עומדת על העמודים. שנאמר (איוב ט ו) המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון. ועמודים על המים שנאמר לרוקע הארץ על המים. ומים על ההרים. שנאמר (תהלים קד ו) על הרים יעמדו מים. והרים על הרוח. שנאמר (עמוס ד יג) כי הנני יוצר הרים ובורא רוח. ורוח בסערה שנאמר (תהלים קמח ח) רוח סערה עושה דברו. וסערה תלוי בזרועו של הקב״ה שנאמר (דברים לג כז) ומתחת זרועות עולם. וחכמים אומרים על י״ב (עומדים) [עמודים] עומדת. שנאמר (שם לב ח) יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. ויש אומרים על ז׳ עמודים עומדת. ר׳ אלעזר בן שמוע אומר על עמוד א׳ עומד וצדיק שמו. שנאמר (משלי י כה) וצדיק יסוד עולם:

ד למכה מצרים בבכוריהם. בשעה ששלח הקב״ה מכת בכורות א״ל כחצות הלילה ומת כל בכור. נכנסו כל הבכורות אצל אבותיהם ואמרו להם כל מה שאמר משה הביא עלינו אין אתם מבקשים שנחיה בואו והוציאו את העברים האלו מבינינו ואם לאו אנו מתים. השיבו להם ואמרו אפילו כל המצרים מתים אינן יוצאים מכאן. מה עשו נכנסו כל הבכורות אצל פרעה והיו מצווחין לפרעה ואומרים בבקשה ממך הוציא את העם הזה שבשבילם רעה תבוא עלינו ועליך. אמר לעבדיו צאו וקפחו שוקיהם של אלו. מה עשו הבכורות מיד יצאו ונטלו כל אחד חרבו והרג את אביו שנאמר למכה מצרים בבכוריהם. למכה בכורי מצרים אין כתיב כאן אלא למכה מצרים בבכוריהם. ששים רבוא הרגו הבכורות באבותיהם. ר׳ אבין בשם רבי יודא בן פזי אמר בתיה בת פרעה בכורה היתה ובתפלתו של משה נצולה דכתיב (משלי לא יח) טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה. ליל כתיב. כמה דאת אמר (שמות יב מב) ליל שמורים הוא לה׳:

ה לגוזר ים סוף לגזרים. י׳ נסים נעשו לאבותינו על הים. נבקעו ונעשו כמין כפה שנאמר (חבקוק ג יד) נקבת במטיו ראש פרזיו. נחלק לשנים שנאמר (שמות יד טז) נטה את ידך על הים ובקעהו. נעשה יבשה שנאמר (שם טו יט) ובני ישראל הלכו ביבשה. נעשה כמין טיט שנאמר (חבקוק ג טו) דרכת בים סוסיך חומר מים רבים. נעשה פרורין שנאמר (תהלים עד יג) אתה פוררת בעזך ים. נעשה סלעים שנאמר (שם) שברת ראשי תנינים על המים. נעשה גזרים שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים. נעשה ערמות שנאמר (שמות טו ח) וברוח אפך נערמו מים. נעשה כמין נד שנאמר נצבו כמו נד. יצאו להם מים מתוקים מתוך מלוחים שנאמר (תהלים עח טז) ויוציא נוזלים מסלע. קפא המים משני חלקים ונעשה כמין בולוס של זכוכית שנאמר (שמות טו ח) קפאו תהומות. לגוזר ים סוף לגזרים. וכתיב נותן לחם לכל בשר. מלך בשר ודם עומד במלחמה אינו יכול לא לזון חיילותיו ולא לספק להם אפסניות. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא (שמות טו ג) יי׳ איש מלחמה. שנלחם במצרים. ה׳ שמו שזן ומפרנס לכל בריותיו. שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים. וכתיב נותן לחם לכל בשר. א״ר שמואל בר נחמני קשה הפרנסה מן הגאולה שהגאולה על ידי שליח שנאמר (בראשית מח טז) המלאך הגואל אותי. והפרנסה על ידי הקב״ה שנאמר (שם טו) האלקים הרועה אותי. ר׳ יהושע דסיכנין אומר יותר מקריעת ים סוף דכתיב לגוזר ים סוף לגזרים. וסמיך ליה נותן לחם לכל בשר. תנא דבי אליהו פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום מצאני אדם אחד שהיה בו מקרא ואין בידו משנה. אמר לי רבי אומר לפניך דבר אחד ומתירא אני שמא תקפיד עלי. אמרתי לו חס ושלום אם אתה שאלני בדבר תורה. אמר לי רבי מפני מה כתיב נותן לחם לכל בשר. וכתיב (תהלים קמז ט) נותן לבהמה לחמה. וכי אין אדם מכין לחמו. א״ל זהו דרך ארץ עושה בידיו והקב״ה מברך מעשה ידיו שנאמר (דברים יד כט) למען יברכך ה׳ אלקיך בכל מעשה ידיך. יכול יהא יושב ובטל תלמוד לומר אשר תעשה. אמר ליה תשובה זו היא שטה ראשונה שאמרתי לך. אמר לו בני אשיבך צא ולמד מן השוטה כשנטלה ממנו חכמה אינו יכול לפרנס עצמו שעה אחת כך בני אדם כשנטלה מהם דעה חשובים כבהמה וכחיה ועוף והקב״ה מחלק מזונות לכל באי עולם:

ו למכה מלכים גדולים. כתיב (עמוס ב ט) ואנכי השמדתי את האמורי אשר כגובה ארזים גבהו. אמרו רבותינו קשה היה סיחון כמגדל וחומה והיה קשה מכל הבריות וארוך מכל המגדל ורגליו מגיעות לארץ ואין כל בריה בעולם יכולה לעמוד לפניו. מה עשה הקב״ה כפת שר שלו. שנאמר (שם) ואשמיד פריו ממעל. והפילו ממקומו ומסרו לישראל. אמרו חכמים קשים היו סיחון ועוג יותר מפרעה וחיילותיו. וכשם שאמרו שירה על מפלת פרעה כך היו ראויין לומר שירה על מפלתן של סיחון ועוג אלא שבא דוד ואמר עליהם שירה שנאמר למכה מצרים בבכוריהם למכה מלכים גדולים. ולעוג מלך הבשן. אמר רבי שמעון בן לקיש משום בר קפרא פליט היה שמו שנאמר (בראשית יד יג) ויבא הפליט. ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא אברהם שעוסק בעוגת הפסח. כשבא משה וישראל לתחומא דאדרעי אמר (לו) [להם] משה נחנה כאן ולמחר אנו נכנסין בשחרית וכובשין אותה. עמדו שחרית ועדיין לא היתה העין רואה תלה משה את עיניו וראה את עוג יושב על החומה ורגליו מגיעות לארץ אמר משה איני יודע מה אני רואה חומה אחרת בנו הלילה. אמר לו הקב״ה זה שאתה רואה עוג הוא. א״ר יוחנן אורך רגליו היו י״ח אמה. עוג היה תולש הר וזורקו לישראל. א״ל אל תתירא. משה היה נוטל צרור ומזכיר עליו שם המפורש וסומכו. ישראל היו אומרים ארורים הם הידים שכך זורקות. והאמורים היו אומרים ארורים הם הידים שכך סומכות:

מזמור קלז

א על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון. אמר רב יהודה אמר רב מלמד שהראה הקב״ה לדוד חרבן בית ראשון וחרבן בית שני. בית ראשון על נהרות בבל. על בית שני זכור ה׳ לבני אדום את יום ירושלים. כיון שהגיע ירמיהו לנהר פרת ענה נבוזראדן ואמר ליה אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל. חשב ירמיהו בלבו אם הולך עמהם לבבל אין מנחם לגלות הנשאר מהם. נטלו הגליות את עיניהם וראו את ירמיהו שפירש מהם געו כלם בבכיה וצווחו רבינו ירמיהו הרי אתה מניחנו שם בכו שנאמר על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו. ענה ירמיה ואמר להם מעיד אני עלי שמים וארץ אלו בכיתם בכיה אחת עד שאתם בציון לא גליתם. שם ישבנו גם בכינו. מלמד שלא היה להם ישיבה משיצאו מירושלים עד שהגיעו לפרת. אמרו אלההון של אלו רחמן הוא וכיון שמסבירין לו פנים הוא חוזר ומרחם עליהם שמא ישובו ויתחברו כלם ויקראו לאלקיהם ויעזרם ולא הועלנו כלום לפיכך היו דוחקים אותם ומריצין אותם בעל כרחם שנאמר (איכה ה ה) על צוארנו נרדפנו וגו׳. (שם ד יט) קלים היו רודפנו. גם בכינו. מה ראו ישראל לבכות על נהרות בבל. רבי יוחנן אמר הרג בהם פרת בישראל יותר ממה שהרג נבוכדנצר הרשע. כשהיו ישראל שרויין בארץ לא היו שותין אלא ממי גשמים וממי נוזלים וממי מעינות כיון שגלו לבבל שתו מים הפרתים ומתים. לפיכך היו בוכים על ההרוגים שהרגו בהם אויביהם ועל מתים שמתו בדרך ועל ההרוגים שהרג בהם פרת ולא עוד אלא שהיה נבוכדנצר יושב בספינה הוא וכל גדוליו וכל שריו ועמהם כל מני זמר שנאמר (ישעיה מג יד) כשדים באניות רנתם. וכל מלכי יהודה מושלכים בשלשלאות של ברזל והולכין ערומים על שפת הנהר נשא נבוכדנצר הרשע את עיניו וראה אותם אמר לעבדיו מפני מה הללו הולכין בקומה זקופה בלא משאוי אין לכם משא שיתנו על צוארם. באותה שעה הביאו ספרים ועשו אותם כחמות ומלאו אותם חול והניחו על כתפם עד שנכפף קומתם ואמרו על עצמם (איכה ה ה) על צוארנו נרדפנו. באותה שעה געו כל ישראל בבכיה עד שעלתה שועתם למרום. א״ר אחא בר אבא באותה שעה בקש הקב״ה להחזיר כל העולם לתוהו ובוהו. אמר הקב״ה כל מה שבראתי לא בראתי אלא בשביל אלו שנאמר (יחזקאל כא כב) גם אני אכה כפי אל כפי והנחתי חמתי. עולם שבראתי בשתי ידי שנאמר (ישעיה מח יג) אף ידי יסדה ארץ אחרבנו. א״ר אלפא בר קרויא באותה שעה נכנסו מלאכי השרת לפני הקב״ה ואמרו לפניו רבונו של עולם כל העולם כלו ומלואו שלך לא דייך שחרבת דירתך של מטה אלא שתחריב דירתך של מעלה. אמר להם וכי תנחומין אני צריך אני מכיר בראש ואני מכיר בסוף שנאמר (ישעיה מו ד) ועד זקנה אני הוא. (שם כב ד) על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני. אמר להם תנחומין הללו שאתם מנחמים אותי ניאוצין הן לפני רדו מלפני ושאו המשאוי מעליהם. מיד ירדו מלאכי השרת ונטלו המשאוי מעליהם ולא מלאכי השרת בלבד אלא אף הקב״ה נשא בעצמו שנאמר (שם מג יד) למענכם שלחתי בבלה. יצאו לקראתם בני בארי ובני מדינות אחרות והיו רואים אותם ערומים. מה עשו בני בארי הפשיטו את עבדיהם ואת שפחותיהם והקריבום דורון לפני נבוכדנצר ואמרו לו שמא מלך אוהב ערומים אתה. אמר להם לכו והלבישו את בני ישראל. מה שכרן של בני בארי נטל הקב״ה עליהם חסד מכל ארץ ישראל והם יפים יותר. אמרו כל אדם שנכנס שם אינו מבקש לצאת בלא עבירה. מהו גם בכינו שהיו בוכים ומבכים עמהם הקב״ה. על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו. כי שם שאלונו שובינו דברי שיר. אמר להם נבוכדנצר מה אתם יושבים ובוכים הכינו עצמכם עד שאנו אוכלין ושותין אני מבקש שתעמדו ותקישו לפני ולפני עבודה זרה בכנורות שלכם כדרך שהייתם מקישין לפני אלקיכם. מסתכלים אלו באלו ואומרים לא דיינו שהחרבנו את מקדשו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש לפני הנגס הזה ולפני העבודה זרה הזה. ר׳ יצחק בר טבלא אומר למה הדבר דומה למלך בשר ודם שנשא בת מלכים אמר לה עמדי והשקיני כוס אחד ולא רצתה להשקותו כעס עליה והוציאה מתוך ביתו והלכה ונשאת למוכה שחין. אמר לה עמדי והשקיני כוס אחד ואמרה לו ריקה בת מלכים הייתי

ונשאתי למלך ועל שאמר לי השקיני כוס אחד ולא רציתי להשקותו כעס עלי והוציאני מתוך ביתו שאלו השקיתיו הייתי מוסיף על כבודי כבוד עכשיו אתה אומר לי עמדי והשקיני. עמדו כלם ושלטו בעצמם ונטלו אליוני ידיהם לתוך פיהם ומרצצים אותם. שירו לנו משיר ציון. לא נשיר לא נאמר אלא איך נשיר. מראים אצבעותיהם ואומרים היינו כפותים ונתקטעו אצבעותינו. וכן הוא אומר (עזרא ח טו) אקבצם אל הנהר הבא אל אהוא וגו׳. (שם) מבני לוי לא מצאתי שם. שם היו אלא שלא היו יכולים להקיש בכנורות. ומנין שחזרו אותן הלוים שגלו מתוכם שנאמר (שם ג יב) ורבים מראשי האבות והלוים אשר ראו את הבית הראשון. כיון שידע כן נבוכדנאצר עמד והשליך מישראל תלי תלים של הרוגים. אף על פי כן היה להם שמחה שלא אמרו שירה לפני עבודה זרה שנאמר ותוללינו שמחה. באותה שעה נשבע הקב״ה לישראל אתם שלטתם בעצמכם וקטעתם אצבעות ימינכם. אף אני (איכה ב ג) השיב אחור ימינו מפני אויב. ואינה חוזרת אלא (אפילו) אזכיר אתכם שנאמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. תניא סד אדם את כל ביתו ומשייר דבר מועט זכר לירושלים עושה אשה תכשיטיה ומשייר דבר מועט זכר לירושלים שנאמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. ומשחרב בית המקדש רבו פרושים בישראל לא היו אוכלים בשר ושותין יין. נטפל להם ר׳ יהושע אמר להם בני מפני מה אין אתם אוכלין בשר ושותין יין. אמרו לו נאכל בשר שבכל יום היה תמיד קרב על גבי המזבח ונשתה יין שבכל יום היה מתנסך על המזבח ועכשיו בטל. אמר להם אף תאנים וענבים לא נאכל שמהם מביאים ביכורים לחם לא נאכל שמהם מביאים שתי הלחם בעצרת ולחם הפנים בכל שבת ושבת. מים לא נשתה שממנו היו מנסכים מים בחג. שתקו. אמר להם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר דא״ר יהושע אין גוזרין גזרה אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה. מאי קרא. אמר רב אדא בר אהבה (מלאכי ג ט) במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כלו. אי איכא הגוי כלו אין ואי לא לא. אלא כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר דבר מועט וכו׳ (כדאיתא בבתרא דף ס׳ ע״ב) עושה אדם כל צורכי סעודה ומשייר דבר מועט. ומאי ניהו. אמר רב פפא כסא דהרסנא. עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט. ומאי ניהו. אמר רב בת צדעה. שנאמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. מאי על ראש שמחתי. אמר ליה זה אפר מקלה שבראש חתנים. אמר ליה רב פפא לאביי היכא מנח לה. אמר ליה במקום תפלין שנאמר (ישעיה סא ג) לשום לאבילי ציון פאר תחת אפר. רבי דוסא אמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני מלעשות נסים. רבי זעירא אמר בשם רבי שמעון בן לקיש את מוצא כיון שגרמו העוונות ונכנסו גוים לירושלים נטלו גבורי ישראל וכפתו ידיהם לאחוריהם. אמר הקב״ה (תהלים צא טו) עמו אנכי בצרה. בני נתונים בצרה ואני רואה כביכול (איכה ב ג) השיב אחור ימינו מפני אויב. ובסוף גלה אותם לדניאל (דניאל יב יג) ואתה לך. א״ל ליתן דין וחשבון א״ל ותנוח אמר ליה נייחא לעולם א״ל ותעמוד אמר ליה לקץ הימים או לקץ הימין אמר ליה לקץ הימין שהיא משועבדת אמר ליה הקב״ה קץ נתתי לימיני כל זמן שבני משועבדים תהא ימיני משועבדת עמהם גאלתי בני גאלתי ימיני. הוא שדוד אמר (תהלים ס ז) למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו. רבון העולמים עשה להם בשביל ידידך אברהם יצחק ויעקב וכל זמן שאין להם זכות עשה להם בשביל ימינך ועננו. אמר ליה הקדוש ברוך הוא אני עושה שנאמר (ישעיה נב י) חשף ה׳ זרוע קדשו. וכתיב (תהלים צח א) הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו. זכור ה׳ לבני אדום את יום ירושלים. אמרו ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם אתה אומר לנו זכור אנו שכחה מצויה בנו אתה זכור שאין שכחה לפני כסא כבודך. האומרים ערו ערו עד היסוד בה. ר׳ אבא בר כהנא אמר פגרו פגרו. כמה דאת אמר (ירמיה נא נח) חומת בבל ערער תתערער. רבי לוי אמר פינון פינון. כמה דאת אמר (בראשית כד כ) ותער כדה אל השוקת. זכור ה׳ לבני אדום את יום ירושלים. אימתי לכשיעקרו יסודותיה ממנה האומרים ערו ערו עד היסוד בה. שאלו את ר׳ אליעזר דורות האחרונים כשרים מן הראשונים. אמר ליה עדיכם בית הבחירה יוכיח אבותיכם העבירו את התקרה שנאמר (ישעיה כב ח) ויגל את מסך יהודה. אבל אנו פעפענו את הכותלים שנאמר האומרים ערו ערו עד היסוד בה. ללמדך שכל דור שאינו נבנה בימיו מעלה עליו כאלו החריבו. מאי טעמא לפי שלא עשה תשובה:

מזמור קלח

א לדוד אודך בכל לבי וגו׳. אמר ישעיה (ישעיה מ ז-ח) יבש חציר נבל ציץ. ואתם מה לכם לעשות (שם ט) על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון. אמרו ישראל מתייראין אנו מפני שונאים. אמר הקב״ה השונאים חציר היו. כלומר כל זמן שהיו קיימים הייתם מתייראין מהם. עכשיו שאבדו (שם ז) כי רוח ה׳ עברה בו. ממי אתם מתייראים. (שם ט) הרימי בכח קולך הרימי אל תיראי וגו׳. אמרו ישראל אימתי אנו מקלסין כשישלם גמול לרשעים. שנאמר (עובדיה א טו) כאשר עשית יעשה לך גמולך ישוב בראשך. מה היה הגמול שנפץ את עוללי ישראל אל הסלע. שנאמר (תהלים קלז ט) אשרי שיאחז ונפץ וגו׳. אותה השעה מקלסין ישראל בכל לבם להקב״ה. שנאמר אודך בכל לבי. מכאן אתה למד שכל זמן שהרשעים בעולם הם משעבדים את ישראל ודוחקים אותם ואינם פנויים לקלס בכל לבם ואם אובדים אותה שעה אודך בכל לבי וגו׳:

ב דבר אחר נגד אלקים אזמרך. נגד סנהדרין. שנאמר (שמות כב כז) אלקים לא תקלל. נגד הנביאים שנקראו אלקים. שנאמר (דברי הימים-א כג יד) ומשה איש האלקים. (שמואל-א ב כז) ויבא איש האלקים אל עלי. ואף במיתתן נקראו אלקים. שכן אתה מוצא בשמואל (שם כח יג) ראיתי אלקים

עולים מן הארץ. לכך נאמר נגד אלקים אזמרך. נגד הצרות הבאות עלינו אנו מזמרין לך. אשתחוה אל היכל קדשך ואודה את שמך. וכן הוא אומר (צפניה ג טז) ביום ההוא יאמר לירושלים אל תיראי וגו׳. כך כשיאבדו רשעים מן העולם ישראל מקלסין להקב״ה כשיבנה היכל ובית מקדשו אותה שעה אשתחוה אל היכל קדשך. למה כי הגדלת על כל שמך אמרתך. אמרו ישראל להקב״ה הגדלת על כל מה שאמרת לנו על ידי הנביאים. ומה אמרתי (יואל ג א) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי וגו׳. (שם ד יח) ואמרת ביום ההוא יטפו ההרים עסיס. וכן הוא אומר (שם ב כא) אל תיראי אדמה וגו׳. למה כי הגדיל ה׳ לעשות. וכתיב (תהלים קכו ב) אז ימלא שחוק פינו וגו׳:

מזמור קלט

א למנצח לדוד מזמור ה׳ חקרתני וגו׳. אמר צופר הנעמתי (איוב יא ז) החקר אלוה תמצא וגו׳. (שם ח) גבהי שמים מה תפעל וגו׳. (שם ט) ארוכה מארץ מדה וגו׳. אין אדם עומד עליה. (שם כח כא) ונעלמה מעיני כל חי. ומי ידעה אלקים. שנאמר (שם כג) אלקים הבין דרכה וגו׳. (שם כד) כי הוא לקצות הארץ יביט וגו׳. אין אדם יכול להגיע עד סוף מעשיו של הקב״ה. וכן דוד אמר מי ימלל גבורות ה׳. אין אדם יכול להגיע לגבורותיו של הקב״ה. ואפילו משה רבינו שעלה למעלה למרום וקבל את התורה מיד אל יד לא עמד על חקר זה. אלא הוא עומד נצח והוא חוקר את הכל. לכן דוד נותן לו את הנצח ומזמר. שנאמר למנצח לדוד מזמור. ה׳ חקרתני. משל למלך שהיה יושב ואוכל עם אשתו כשהוא אוכל עמה כתב לה גט ונתן לה. התחילה האשה אומרת ראו כמה חכם אדוני המלך ידע שנתתי עיני באחר ידע שיש לי אוהב ונתן לי את הגט. כך אמר דוד חקרני אל ודע לבבי. ששמעתי ליצרי והביא עלי יסורים. לכך נאמר ה׳ חקרתני ותדע:

ב אתה ידעת שבתי וקומי וגו׳. אתה ידעת כשהייתי ברע לא שכחתיך. וכן הוא אומר (שמואל-ב ז א) ויהי כי ישב המלך בביתו וה׳ הניח לו מסביב. שמא לא אמרתי לבנות בית המקדש. אתה ידעת שבתי וקומי. וכשקמתי לברוח אחרי אבשלום לא קראתי אחריך תגר. אלא (תהלים ג א) מזמור לדוד בברחו וגו׳. רבי יהודה אומר המזמור הזה אדם הראשון אמרו. שנאמר ה׳ חקרתני ותדע. וידעת שלא היה לי אפשר בלא אשה. לכך נאמר (בראשית ב יח) לא טוב היות האדם לבדו. כמו שנאמר ה׳ חקרתני ותדע. אתה ידעת שבתי וקומי. שבתי בגן עדן וטירופי מתוכה. ארחי ורבעי זרית. מהו ארחי ורבעי. (במדבר כג י) מי מנה עפר יעקב וגו׳. זרית. כמו שהאדם זורה בגורן ונוטל את התבואה ומשליך את התבן כך זרית הרביעה ונטלת הטיפה שידעת ועשיתני הימנה:

ג כי אין מלה בלשוני וגו׳. כך אמר דוד לפני הקב״ה אתה ידעת שבתי וקומי. ולא עוד אלא על כל פסיעה ופסיעה שאני עתיד לפסוע כבר גלויה לפניך. וכן אמר הכתוב (איוב יד טז) כי עתה צעדי תספור. ולא מעכשיו אלא עד שלא באתי לעולם. וכן הוא אומר לירמיהו (ירמיה א ה) בטרם אצרך בבטן ידעתיך. וכן אמר הכתוב לסנחרב (מלכים-ב יט כח) יען התרגזך אלי וגו׳. א״ל שוטה מה אתה סבור הלא ידעת אם לא שמעת. (שם כז) ושבתך וצאתך ובואך ידעתי ואת התרגזך אלי. לכך נאמר כי אין מלה בלשוני. אין מזמור אין נצח אין שירה שאני עתיד לומר שאינם גלויין לפניך. לכך נאמר כי אין מלה בלשוני:

ד אחור וקדם צרתני. דו פרצופין נבראו (פי׳ שני פנים). כך היה אדם הראשון מאחוריו היה צורת חוה. וכן הוא אומר (בראשית ב כב) ויבן ה׳ אלקים את הצלע. לכך נאמר אחור וקדם צרתני וגו׳. רב ושמואל. חד אמר פרצוף. וחד אמר זנב. בשלמא למאן דאמר פרצוף דכתיב אחור וקדם צרתני. אלא למאן דאמר זנב מאי אחור וקדם. כדאמר ר׳ אמי דאמר ר׳ אמי אחור למעשה בראשית וקדם לפורענות. בשלמא אחור למעשה בראשית דאברי במעלי שבתא. אלא קדם לפורענות פורענות דמאי אילימא משום קללה הא נחש בתחלה נתקלל ולבסוף חוה ולבסוף אדם. אלא לפורענות המבול. שנאמר (שם ז כג) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה. ולמאן דאמר פרצוף הי מניהו סגיא ברישא. מסתברא דזכר מסתגיא ברישא דתניא לא יהלך אחר אשה בדרך ואפילו היא אשתו נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדיו וכל העובר אחרי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא. דבר אחר אחור וקדם צרתני. א״ר יוחנן אם זוכה אדם אוכל ב׳ עולמות אחור וקדם. ואם לאו הוא בא ליתן דין וחשבון. ותשת עלי כפך כמה דאת אמר (איוב יג כא) כפך מעלי הרחק. א״ר אליעזר אנדרוגינוס נבראו. שנאמר (בראשית א כז) זכר ונקבה בראם. א״ר שמואל דו פרצופין בראו ומנסרו ועשהו גב לכאן וגב לכאן. ר׳ תנחומא בשם ר׳ ברכיה בשם ר׳ אלעזר אומר גולם בראו והיה מוטל מראש העולם ועד סופו. הדא הוא דכתיב גלמי ראו עיניך. ר׳ יהודה בר׳ נחמיה בשם ר׳ שמעון בשם ר׳ אלעזר מלא כל העולם כלו בראו ממזרח ועד מערב. שנאמר אחור וקדם צרתני. מצפון לדרום שנאמר (דברים כח סד) מקצה הארץ ועד קצה הארץ. ומנין אף בחללו של עולם שנאמר ותשת עלי כפיך. א״ר אלעזר אחור למעשה יום ראשון וקדם למעשה יום אחרון. הוא דעתיה דר׳ אלעזר (בראשית א כד) תוצא הארץ נפש חיה. זו רוחו של אדם הראשון. אמר רבי שמעון בן לקיש אחור למעשה יום אחרון וקדם למעשה בראשית. זה דעתיה

דריש לקיש (שם ב) ורוח אלקים מרחפת על פני המים. זה רוחו של אדם הראשון. א״ר סימון אחור לכל המעשים וקדם לכל העונשים. אמר שמואל בר תנחום אף קלוסו אינו אלא באחרונה. הדא הוא דכתיב (תהלים קמח ז-יא) הללו את ה׳ מן הארץ וגו׳ עד מלכי ארץ וכל לאומים. א״ר שמלאי כשם שקלוסו אינו אלא אחר בהמה חיה ועוף כך תורתו אינו אלא אחר בהמה חיה ועוף. שנאמר (ויקרא יא ב) זאת הבהמה אשר תאכלו. ולבסוף (שם יב ב) אשה כי תזריע. ותשת עלי כפיך מכאן לאדם ולבית המקדש שנבראו בשתי ידים. כתיב (תהלים קיט עג) ידיך עשוני ויכוננוני הביננני ואלמדה מצותיך. וכתיב (שמות טו יז) מקדש ה׳ כוננו ידיך וגו׳:

ה דבר אחר אחור וקדם צרתני. יצירה בעולם הזה יצירה בעולם הבא. אינו צריך לצור אותם עוד לתחיית המתים שכבר צר אותם שתי יצירות. כך הקב״ה חשב וצר את האדם וחוה מושלך לפניו כגולם. שנאמר גלמי ראו עיניך וגו׳. מהו ועל ספרך. מיום שברא הקב״ה לאדם הראשון כתב לו בספרו מה שהוא עתיד להעמיד ממנו עד שיחיו המתים. וכה קורא לפניו דור דור ודורשיו דור דור ופרנסיו דור דור וחכמיו דור דור ונביאיו דור דור וסופריו ותלמידיו עד שיחיו המתים. וכן הוא אומר (בראשית ה א) זה ספר תולדות אדם. וכן אמר ישעיה (ישעיה מט א) ה׳ מבטן קראני ממעי אמי הזכיר שמי. וכן הוא אומר (שם מא ד) מי פעל ועשה קורא הדורות מראש. רצה לומר מאדם הראשון:

מזמור קמ

א למנצח מזמור לדוד. חלצני ה׳ וגו׳. אמר שלמה (משלי ד ו) אל תעזבה ותשמרך וגו׳. שם ו כב) בהתהלכך תנחה אותך וגו׳. כך אמר הקב״ה לדוד רצונך שאצרך נצור את התורה. שנאמר (שם ד יג) נצרה כי היא חייך. רצונך שאפלטך מיד רשעים רנן לפני ואני מפלטך. (תהלים לב ז) רני פלט תסובבני סלה. חלצני ה׳ וגו׳. מי הוא זה עשו הרשע. ומה היא רעתו מות. כך אמר הקב״ה כשאפדה אתכם מידי מות אני אפדה אתכם. שנאמר (הושע יג יד) מיד שאול אפדם ממות אגאלם אהי דברך מות. הרי מות עשו הרשע. לכך נאמר חלצני ה׳ מאדם רע וגו׳. (וכן יעקב אמר חלצני ה׳ מאדם רע וגו׳) וכן יעקב אמר (בראשית לב יא) הצילני נא מיד אחי מיד עשו וגו׳. אי זה מות מאיש חמסים תנצרני. ומה היה חומס (שם יג-יד) וילן שם בלילה הוא ויקח מן הבא בידו וגו׳ עזים מאתים וגו׳. אין זה חמס. וכן הוא אומר (עובדיה א י) מחמס אחיך יעקב תכסך בושה וגו׳. אמר ישראל הרי נכרת לעולם ומה שבלע בלע. אמר הקב״ה אני מוציא מבין שיניו. שנאמר (תהלים סח כג) אמר ה׳ מבשן אשיב. לכך נאמר מאיש חמסים תנצרני. אשר חשבו רעות בלב וגו׳. מהו רעות בלב. אינו מוציא מפיו אלא טמון הוא בלבו. אשר חשבו רעות בלב. רעה בלב אין כתיב כאן אלא רעות בלב. וכשהן חושבין לא עלינו בלבד הן חושבין אלא גם עליך. שנאמר (שם כא יב) כי נטו עליך רעה וגו׳. וכן הוא אומר (דניאל ז ז-ח) וארו חיוא רביעיא דחילה וגו׳. מסתכל הוית בקרניא וגו׳. מדבר כנגד אלקים מוציא דברים קשים וחרופים וגדופים. וכתיב (שם יא) חזה הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה. וכתיב (עובדיה א יח) והיה בית יעקב אש וגו׳:

מזמור קמא

א מזמור לדוד ה׳ קראתיך חושה לי. אמר שלמה (משלי טו ל) מאור עינים ישמח לב וגו׳. האיר הקדוש ברוך הוא עיניהם של צדיקים שמח את לבן דשן עצמותם כשבשרן בשורות טובות. ומה היא הבשורה שבשרן. מה שכתוב למעלה מן הפרשה (תהלים קמ יד) אך צדיקים יודו לשמך וגו׳. אמר דוד בבקשה ממך אהיה מאותן שרואין פניך. ה׳ קראתיך וגו׳. מהו חושה לי חשתי לעשות דברך. אף אתה חושה לי. למה היה דומה. למי שהיה לו דין לפני השלטון ראה שיש לכל סניגורין לדבר עליהם. קרא אל השלטון ואמר לו בבקשה ממך הכל צריכין הם לסניגוריהם אני אין לי סניגור אין לי מי שידבר עלי. אתה הדיין ואתה הוא הסניגור. כך אמר דוד יש שהוא בוטח על מעשים נאים ונכוחים שיש לו ויש שבוטח על מעשה אבותיו ואני בוטח בך אף על פי שאין בי מעשים טובים אלא על שקראתיך עננני. לכך נאמר קראתיך וגו׳. תכון תפלתי וגו׳. מהו תכון תפלתי. כך אמר דוד רבוני כשהיה בית המקדש קיים היינו מקטירים לפניך קטורת. עכשיו אין לנו לא מזבח ולא כהן גדול תקבל תפלתי ותקרע הרקיע ותכנס תפלתי. לכך נאמר תכון תפלתי וגו׳. וכן הוא אומר (עזרא ט ד) ואלי יאספו כל חרד בדברי אלקים וגו׳. (שם ה) ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ואקרע בגדי ומעילי וגו׳. ולמה במנחה. אלא עכשיו כל היום טובה נפשי בעולם שלא נצטער ובמנחה מתה עלי ומעי מתחלפין. לפיכך צריך אדם להתודות חטאתו ולהתחנן בתפלת המנחה. לכך נאמר משאת כפי מנחת ערב. וכן דניאל אומר (דניאל ט כא) ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון וגו׳. אימתי בעת מנחת ערב:

מזמור קמב

א משכיל לדוד בהיותו במערה תפלה. אמר שלמה (משלי יח י) מגדל עוז שם ה׳ וגו׳. כשהצדיקים נכנסים לצרה אין מענין עצמן אלא על הקב״ה. וכן אמר הכתוב (תהלים לד א) לדוד בשנותו את טעמו וגו׳. (שם ב) אברכה את ה׳ בכל עת וגו׳. וכן כשברח לפני אבשלום לא זמר אלא להקב״ה. וכן כשהיה במדבר יהודה לא הזכיר אלא הקב״ה. ובכל צרה שהיה נכנס היה בוטח בהקב״ה. וכשהיה במערה לא קרא אלא להקב״ה. שנאמר משכיל לדוד בהיותו במערה. מהו משכיל לדוד. כשהיה שאול ודוד במערה ידע וראה שאין אדם עומד לא בממונו ולא בחכמתו ולא בגבורתו. ומהו עומד לו תפלתו. השכיל דוד וידע ואמר שאין טוב לו אלא תפלה. לכך נאמר משכיל לדוד וגו׳:

ב קולי אל ה׳ אזעק קולי אל ה׳ אתחנן. למה ב׳ פעמים קולי. וכן אמר הכתוב (שם נז ב) חנני ה׳ חנני. ב׳ פעמים. אלא כך אמר דוד חנני שלא אפול בידו וחנני שלא יפול בידי. וכן קולי אל ה׳ אזעק שלא אפול בידו קולי אל ה׳ אתחנן שלא יפול בידי:

ג אשפוך לפניו שיחי וגו׳. כך הצדיקים מגידין צרתן לפני הקב״ה. וכן אמר הכתוב (שם קב א) תפלה לעני כי יעטוף וגו׳. וכן חנה אמרה (שמואל-א א טז) כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה. לכך נאמר אשפוך לפניו שיחי וגו׳. והקב״ה אמר ליה (תהלים נה כג) השלך על ה׳ יהבך והוא יכלכלך:

ד בהתעטף עלי רוחי וגו׳. מהו אהלך. כך אמר דוד לפני הקב״ה אומרים לי כל גבורי שלח ידך אליו. ולבי אומר לי כי מי שלח ידו במשיח ה׳ ונקה. לכך נאמר בהתעטף עלי רוחי ואתה ידעת נתיבתי וגו׳:

ה הבט ימין וראה ואין לי מכיר. מהו הבט ימין וראה שאין לי מכיר ועומד על ימיני אלא אתה. וכך היא אומנתך את הוא ימינם של עניים. שנאמר (שם קט לא) כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו. לכך נאמר הבט ימין וראה וגו׳. אבד מנוס ממני. אמר דוד אם אבקש ממך מנוס אבקש מנוס מן הרשעים ולא מן שאול ולא מכל ישראל בשעה הזאת. לכך נאמר אבד מנוס ממני וגו׳:

ו זעקתי אליך וגו׳. סגור היה דוד במערה מבפנים ושאול מבחוץ ועומד על פתח. אמר לו דוד רבוני בבקשה ממך הוציאה ממסגר נפשי וגו׳. כתר את נוטל על דבר זה שתושיעני. שנאמר בי יכתירו צדיקים וגו׳. וכתיב (שם נז ג) אקרא לאלקים עליון לאל גומר עלי. וכתיב (שם קיט יז) גמול על עבדך ואחיה:

מזמור קמג

א מזמור לדוד ה׳ שמע תפלתי האזינה אל תחנוני וגו׳. אמר שלמה (משלי כ ח-ט) מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע. מי יאמר זכיתי לבי וגו׳. מי יוכל לומר ביום הדין זך אני טהור אני מעווני אין אדם יכול לעמוד וכן הוא אומר (מלאכי ג ב) ומי מכלכל את יום בואו ומי העומד בהראותו. ומי יוכל לעמוד ביום הדין. וכן ירמיהו אומר (ירמיה ל ו) שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו ונהפכו כל פנים לירקון. אין אדם ביום ההוא שפניו יפות אלא ונהפכו כל פנים לירקון. אף אברהם על ישמעאל אף יצחק על עשו ואף למעלן על ישראל בשבילן. שנאמר (שם) ונהפכו כל פנים לירקון. אמר לו דוד בבקשה ממך הרי אני מתפלל לפניך שתענה אותי ועשה עמי צדקה על אותו היום. לכך נאמר ה׳ שמע תפלתי וגו׳. ואם אין אתה עושה צדקה עמי מי יוכל לעמוד. וכן איוב אמר (איוב יד יג) מי יתן בשאול תצפנני. אמר לו הקב״ה לעולם. אמר לו עד שיעבור הדין. עד יעבור זעם עד שיעבור אף. (שם) עד שוב אפך. וכן דוד אומר ואל תבוא במשפט את עבדך וכו׳ אמר דוד לפני הקב״ה לדין אתה מכניס אותי יש עבד נכנס לדין עם קונו. וכן אמר הכתוב (שם י טו) אם רשעתי אללי לי וגו׳. למה הכל לך עבד וכל אשר לו לקונו. וכן הוא אומר (שם יג כ) אך שתים אל תעש עמדי וגו׳. (שם כא) כפך מעלי הרחק וגו׳. (שם י ט) זכור כי כחומר עשיתני וגו׳. (שם יא) עור ובשר וגו׳. (שם יב) חיים וחסד עשית וגו׳. ועל כל אלה מעמידני לדין. למה (שם יד א) אדם ילוד אשה. (שם ב) כציץ יצא וגו׳. (שם ג) ואף על זה פקחת עיניך וגו׳. למענך ואל תבוא במשפט את עבדך וגו׳. לכך נאמר (משלי כ ט) מי יאמר זכיתי לבי וגו׳. אין אדם יכול לזכות את עצמו בדין. למה (מלכים-א ח מו) כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא. וכן הוא אומר (קהלת ז כ) כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. (איוב טו טו) ושמים לא זכו בעיניו. (שם כה ה) וכוכבים לא זכו בעיניו. לכך נאמר כי לא יצדק לפניך כל חי. מהו כל חי. כל חי לא יצדק לפניך הא המתים זכים. אלא על החיות של מעלן אינן יכולין להצדיק לפניך ביום הדין. לכך נאמר כי לא יצדק לפניך כל חי:

ב כי רדף אויב נפשי וגו׳. וכן אמרו ישראל כשאנו מדוכדכים בצרות מה טוב לנו כבר דכדכונו ויבחנונו. וכן הוא אומר (תהלים סו י) כי בחנתנו אלקים צרפתנו כצרף כסף וגו׳. (לא תאמר כן אלא) אלו ואלו הן הרכבת אנוש לראשנו. ואחר כל אלו למשפט. אמר ליה הקב״ה כל כך עבר עליכם אלא מעתה

אל תיראו. שנאמר (נחום א יב) ועניתך לא אענך עוד׃

מזמור קמד

א לדוד ברוך ה׳ צורי וגו׳. אמר שלמה (משלי ג ו) בכל דרכיך דעהו. מהו בכל דרכיך דעהו. הוי נותנו בלבך לפניך בכל דרך שאתה הולך כשם שהיה דוד עושה. היה מלך ואמר איני מלך הוא מלך והוא המליכני. וכן הוא אומר (שמואל-ב ה יב) וידע דוד כי הכינו ה׳ למלך על ישראל. היה גבור ואמר איני גבור. היה עשיר ואמר איני עשיר. וכן הכריז ואמר (דברי הימים-א כט יא) לך ה׳ הגדולה והגבורה וגו׳. וכן הוא אומר (שמואל-ב ח טו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. ירד למלחמה ונצח ואמר לא מגבורתי נצחתי אלא הוא עזרני והוא הנצחני ונצחתי ויצרני להיות עושה מלחמה. וכן הוא אומר (תהלים יח לג) האל המאזרני חיל. לכך אמר ברוך ה׳ צורי וגו׳. אימתי למד את אצבעותי למלחמה כשהרגתי את גלית. וכן הוא אומר (שמואל-א יז מט) וישלח דוד את ידו ויקח את האבן וגו׳. וכך הוא הדרך מי שהוא מכה את אדם מלפנים אינו צריך שיפול אלא מלאחריו ולמה זה נפל מלפניו. אלא מלאך הלך עם האבן והשליכו בכוונה על פניו. ולא עוד אלא כובע נחושת על ראשו והיאך טבע האבן בנחשת. אלא שהיה הקב״ה עמו. לכך נאמר ברוך ה׳ צורי וגו׳. ולא הייתי יודע מלחמה אלא שמו של הקדוש ברוך הוא יהי מבורך הוא למדני. וכן שאול אומר לו (שם לז) לך וה׳ יהיה עמך. וכן הוא אומר (שופטים ו יב) ה׳ עמך גבור החיל. ואומר (תהלים קיט יב) ברוך אתה ה׳ למדני חוקיך. איני יודע כלום אלא את למדני. שנאמר (שם עא יז) אלקים למדתני מנעורי וגו׳. (שם יח) וגם עד זקנה ושיבה אלקים אל תעזבני. לכך נאמר ברוך ה׳ צורי׃

מזמור קמה

א תהלה לדוד ארוממך אלקי המלך וגו׳. אמר ישעיהו (ישעיה כה א) ה׳ אלקי אתה ארוממך וגו׳. ואודה על זה הדבר לא על חנם אלא על כי עשית פלא. ומה פלאים עשה. מה כתיב למעלה מזו הפרשה (שם כד כא) והיה ביום ההוא יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום וגו׳. (שם כב-כג) ואוספו אספה אסיר וגו׳ וחפרה הלבנה וגו׳. אותה שעה ה׳ אלקי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא. על הפלאים שעשית עמנו. וכן דוד אמר ארוממך אלקי וגו׳. ולא על חנם אלא על שהבטחתנו למעלה מן הפרשה שנאמר (תהלים קמד יב) אשר בנינו כנטיעים מגודלים. עומדים כארזים שנאמר (שם קד טז) ישבעו עצי ה׳ ארזי לבנון וגו׳. לכך נאמר אשר בנינו כנטיעים מגודלים. גדלים והולכים כארזים. בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל. וכי צריכות להתקשט הלא מלובנות כסיד ומאדימות כדם שעל זוית מזבח. לכך נאמר בנותינו כזויות וגו׳. הרי למדנו קומתן של אנשים כארזים הם גדולים. מנין הם אוכלים. אמר לו הקב״ה מן האוצר. שכן כתיב אחריו מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן. דכתיב (ויקרא כו י) ואכלתם ישן נושן. צאננו מאליפות מרובבות. לא כשל עכשיו. (דכתיב ויטוש לשה מפני זאבים). וכן הוא אומר (שמואל-א יז לד) ובא הארי והדוב ונשא שה מהעדר. עכשיו אינו כן אלא (ישעיה סה כה) זאב וטלה ירעו כאחד. לכך נאמר צאננו מאליפות. ומי הן הצאן אלו ישראל. שנאמר (יחזקאל לד יז) ואתנה צאני וגו׳. לכך נאמר מרובבות בחוצותינו. אין פרץ ואין יוצאת וגו׳. מה שהוא נותן צוחה ברחובות מוריד דמעות הוא מלאך המות ומחבל ועכשיו אין צוחה ברחובותינו. (זכריה ח ד) עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרוב ימים. לכך נאמר ואין צוחה ברחובותינו. שנאמר (שם ה) ורחובות העיר ימלאו ילדים. הואיל וכל כך עתיד הקב״ה לעשות לישראל לפיכך (תהלים קמד טו) אשרי העם שככה לו. וכשתעשה כל אלה לנו אנו מודים ומרוממים לך על כל הפלאים שתעשה עמנו ושעשית לנו. לכך נאמר ארוממך אלקי המלך. ישראל מרוממים להקב״ה. שנאמר (ישעיה כו יא) רמה ידך וגו׳ כשם שרוממוהו על הים. שנאמר (שמות טו כא) שירו לה׳ כי גאה וגו׳. (תהלים צט ה-ט) רוממו ה׳ אלקינו. לכך נאמר ארוממך אלקי המלך. לא כעכשיו אם עשה להם נסים אומרים שירה ואם לאו אין אומרים שירה. אלא לעתיד לבוא אינם בטלים אלא הם אומרים השירה והברכה תמיד. שנאמר ואברכה שמך לעולם ועד. אין לנו מלאכה אלא לברכך ברכות חדשות. וכן הוא אומר (שם סח כ) ברוך ה׳ יום יום וגו׳׃

מזמור קמו

א הללויה הללי נפשי וגו׳. אמר ירמיה (ירמיה כ יג) שירו את ה׳ הללו את ה׳. הללו את ה׳. למה על איזה דבר (שם) כי הציל את נפש אביון מיד מרעים. בשעה שהקב״ה מפיל לרשעים לגהינם ומציל הצדיקים הם מקלסים אותו והן נותנין לו הלל שאינו מניח את העניים. וכן הוא אומר (ישעיה סו ב) ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי. למעלה מן הענין שומר ה׳ את כל אוהביו וגו׳. תהלת ה׳ ידבר פי. ולא אני עצמי בלבד אלא ויברך כל בשר וגו׳. לכך נאמר אהללה ה׳ בחיי אזמרה לאלקי בעודי. וכן שלמה אמר (קהלת ט יב) כי גם לא ידע האדם את עתו. אם אינו מקלס בעוד שהוא חי מתי

הוא מקלס. לא כשימות. שנאמר (תהלים קטו יז) לא המתים יהללו יה. וכתיב (שם ו ו) כי אין במות זכרך וגו׳. ומי מהללך. ואנחנו נברך יה וגו׳. (ישעיה לח יט) חי חי הוא יודך. ולא בשאול. וכן הוא אומר (קהלת ט י) כי אין מעשה וחשבון וגו׳. לכך נאמר אהללה ה׳ בחיי וגו׳. כך אמר דוד אל תבטחו בנדיבים. לא יבטח אדם במעשה אבותיו. לא יאמר ישמעאל אברהם אבי יש לי מחלקו והוא מצילני. לא יאמר עשו יעקב היה צדיק והוא מצילני ובזכותו אני נמלט. שנאמר (תהלים מט ח) אח לא פדה יפדה איש. אין אחיו של אדם פודה אותו. אם אין אדם עושה טוב בעולם הזה לא יבטח במעשה אבותיו. לכך נאמר אל תבטחו בנדיבים. על מה תבטחו על מעשיכם. שנאמר (משלי ט יב) אם חכמת חכמת לך וגו׳. וכן הוא אומר (שם טז כו) נפש עמל עמלה לו. אין אדם אוכל ממעשה אבותיו לעתיד אלא כל א׳ וא׳ אוכל משלו. שנאמר (קהלת ו ז) כל עמל האדם לפיהו. (שמג כב) וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו. אין לאדם חלק אלא בעמלו. וכן הוא אומר (תהלים קכח ב) יגיע כפיך כי תאכל וגו׳. לכך נאמר אל תבטחו בנדיבים:

ב תצא רוחו ישוב לאדמתו. משל למה הדבר דומה לנאד שהוא נפוח ומלא רוח ועומד בארץ מי שהוא רואה אותו מתיירא ממנו סבור שהוא כלום. מה עשה הגיע אצלו וראהו שהוא נאד ונגע בו ונפל ויצא הרוח שבו שמלאו. אמר אותו האיש מזה הייתי מתיירא לא היה בו כלום אבל הרוח היא המעמדת אותו. כך אמר הקב״ה אין הבשר כלום. שנאמר (ישעיה מ ו) כל הבשר חציר וגו׳. וכן הוא אומר (איוב כה ו) אף כי אנוש רמה וגו׳. אינו עומד אלא על הרוח יצאת הרוח מיד נעשה עפר. וכן הוא אומר תצא רוחו ישוב לאדמתו וגו׳. כך אמר הקב״ה אני בראתי את האדם הזה והוא עומד ומתגאה. בא סנחריב הרשע ונתגאה וחרף וגדף ויצאת רוחו מיד אבדו עשתונותיו. וכן פרעה וכן המן וכן כל רשעי עולם המחרפים ומגדפין והן רוח. יצאת רוחן אבדו עשתנותיהן. רצונכם פרקליט שהוא עומד לעולם בטחו בו בכל עת ואתם עומדים. שנאמר (תהלים קמו ה) אשרי שאל יעקב בעזרו וגו׳. אם אתם יודעים במי אתם בוטחים. במי שעשה שמים וארץ. משמתחתי את השמים והרקעתי את הארץ שמא זזו ממקומן. כך מי שהוא בוטח בי אין שכרו פוסק לעולם. לכך נאמר (שם) אשרי שאל יעקב בעזרו וגו׳. מה כתיב אחריו עושה שמים וארץ וגו׳. מהו וכל אשר בם. מכאן אתה למד כנגד כל הבריות שיש לו בארץ כך יש לו בים. לכך נאמר את הים ואת כל אשר בם:

ג עושה משפט לעשוקים וגו׳. ומי הם הרעבים. זה אליהו שהיה רעב והיה מאכילו. שנאמר (מלכים-א יז ו) והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומן הנחל ישתה. לכך נאמר נותן לחם לרעבים. מתיר אסורים. מהו מתיר אסורים. יש אומרים כל הבהמה שנטמאת בעולם הזה מטהר אותה הקב״ה לעתיד לבוא. וכן הוא אומר (קהלת א ט) מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה. טהורים היו מקודם לבני נח. וכן הוא אומר להן (בראשית ט ג) כירק עשב נתתי לכם את כל. מה ירק עשב נתתי לכל אף החיה והבהמה לכל מתחלה. ולמה אסר אותה לראות מי שמקבל דבריו ומי אינו מקבל. ולעתיד לבוא הוא מתיר את כל מה שאסר. ויש אומרים אינו מתירן לעתיד לבוא שכן הוא אומר (ישעיה סו יז) אוכלי בשר החזיר וגו׳. ומה אם למי שהיה אוכלת הוא מכרית ומאביד הבהמה לא כל שכן. ומהו מתיר אסורים אין איסור גדול מן הנדה שהאשה רואה דם ואסרה הקב״ה לבעלה. ולעתיד לבוא הוא מתירה. (זכריה יג ב) וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ. ואין טומאה אלא נדה שנאמר (ויקרא יח יט) ואל אשה בנדת טומאתה. ויש אומרים אף תשמיש המטה היא אסורה לעתיד לבוא. תדע לך שכן הוא שביום שנגלה הקב״ה על סיני ליתן התורה לישראל אסר תשמיש המטה שלשה ימים. שנאמר (שמות יט יא) היו נכונים וגו׳. ומה כשנגלה עליהם יום א׳ אסרן מתשמיש המטה שלשת ימים. לעתיד לבוא שהשכינה ביניהם אינם אסורין. ומהו מתיר אסורים אסורי מות ואסורי שאול:

ד ה׳ פוקח עורים. אין צער גדול ואין יסורים גדולים וקשים כעורון עינים. למה הדבר דומה למי שהיה מעביר משאות של גמלים ושל חמורים טעונין ועוברין בדרך. נתנו על א׳ מהם משוי שוה לכולם ועוד טענו מזונותיהן של כולם על א׳ מהם. והיה מזהיר עליו ואומר הזהרו בו שלא תבן נתון בו אלא אני יודע מה נתתי עליו. נכנסו למדינה באו להתיר מן הבהמה. אמר להן בעל הבית מזה התירו תחלה שטענתי עליו יותר מכלן. כך הקב״ה מצוה על העורים שאין ייסורין גדולים מהם. וכן הוא אומר (דברים כו יח) ארור משגה עור בדרך. וכשיבוא לרפאות העולם. אינו מרפא תחלה אלא העורים. שנאמר ה׳ פוקח עורים. ומי הן העורים הדורות האלו שהולכות בתורה כעורים. שנאמר (ישעיה נט י) נגששה כעורים קיר. כולם קורין ואין יודעין מה הן קורין שונין ואין יודעין מה הן שונין. אבל לעתיד לבוא (שם לה ה) אז תפקחנה עיני עורים. יי זוקף כפופים. ומי הן הכפופים. אלו ישראל שגלו בחוצה לארץ. שמיום שגלו מירושלים לא זקפו קומתם אלא הן כפופים לעיני שונאיהם והם מהלכין עליהם. וכן אמר ישעיהו (שם נא כב-כג) כה אמר אדוניך ה׳ ואלקיך יריב עמו. ושמתיה ביד מוגיך וגו׳. אלו הכופפים קומתן. לכך נאמר ה׳ זוקף כפופים. ה׳ אוהב צדיקים. וכן הוא אומר (משלי ח יז) אני אוהבי אהב. ואומר (שמואל-א ב ל) כי מכבדי אכבד. הן אוהבין אותי ואני אוהב אותן. ולמה אוהב לצדיקים שאינן נחלה לא ממשפחת הכהנים ולא ממשפחת הלוים למה שהכהנים בית אב והלוים בית אב שנאמר (תהלים קלה יט-כ) בית אהרן ברכו את ה׳. בית הלוי ברכו את ה׳. לפיכך אם מבקש אדם להיות לוי או להיות כהן אינו יכול מפני שלא היה אביו לא לוי ולא כהן. אבל מבקש להיות צדיק אפילו היה גוי יכול להיות צדיק שאין הצדיקים באין מבית אב אלא מעצמן התנדבו ואהבו את הקדוש ברוך הוא. שנאמר (שם לג א) רננו צדיקים בה׳. ולכך נאמר ה׳ אוהב צדיקים:

ה ה׳ שומר את גרים. הרבה הקב״ה אוהב את הגרים. למה הדבר דומה למלך שהיתה לו צאן והיתה יוצאה ורועה בשדה ונכנס בערב בכל יום. פעם אחד נכנס צבי עם הצאן הלך לו אצל העזים והרחלים והיה רועה עמהן נכנס עמה יוצאת לרעות יצא עמה אמרו למלך הצבי הולך עם הצאן ורועה עמהן בכל יום יוצא ונכנס עמהן. היה המלך אוהב לצבי ביותר. בזמן שהוא יוצא לשדה מצוה לרועה ואומר לו הזהר בצבי הזה לא יכהו אדם. וכשהיה נכנס עם הצאן היה מצוה אוהבו עליו תנו לו שיאכל וישתה והיה אוהב הצבי ביותר. אמר לו הרועה אדוני המלך כמה תיישים וכמה עזים וכמה רחלים וכמה גדיים יש לך ואין אתה מזהירני אלא על הצבי בכל יום אתה מצוני עליו. אמר לו הצאן כך דרכה לרעות אבל הצבי במדבר הן יושבין אין דרכן ליכנס לישוב אצל בני אדם וזה הצבי נכנס וישב אצלנו לא נחזיק לו לטובה שעזב המדבר הגדול הרחב מקום שהצביים והאיילות רועות והניח אותן ובא אצלנו לכן אנו צריכין להחזיק לו טובה. כך אמר הקב״ה טובה גדולה צריך אני להחזיק לגר שהניח משפחתו ובית אביו ובא אלי. לכן אני מצוה עליו (דברים י יט) ואהבתם את הגר. (שמות כב כ) וגר לא תונה וגו׳. לכך נאמר ה׳ שומר את גרים יתום ואלמנה יעודד. זיוג את הגר ליתום ולאלמנה. למה. אמר הקב״ה שלשתן עלובים ועניים. וכן משה אמר (דברים י יח) עושה משפט יתום ואלמנה וגו׳. לכך נאמר יתום ואלמנה יעודד. ומי היתומים אלו ישראל. שנאמר (איכה ה ג) יתומים היינו ואין אב. ומי הן אלמנות אלו ציון וירושלים. שנאמר (שם א א) העיר רבתי עם היתה כאלמנה. לכך נאמר יתום ואלמנה יעודד. וכי כל היתומים והאלמנות הוא מעודד לאו אלא אם היו צדיקים. וכן הוא אומר (תהלים סח ו) אבי יתומים וגו׳. אבל אם היו רשעים כתוב בהם ודרך רשעים יעות. והוא הוא מעות דרכים. אלא הוא גוזר על כל הצדיקים והרשעים והם עולים לירושלים וג״ע היא זו הדרך לשתיהן. והצדיקים והרשעים הם באים לירושלם כיון שהגיעו לשם הקב״ה מכניס הצדיקים לגן עדן ומעות דרכן של רשעים ומוליכן בדרך לגיהנם. לכך נאמר ודרך רשעים יעות. וכן הוא אומר (שם קמז ו) מעודד ענוים ה׳ משפיל רשעים עדי ארץ. והצדיקים ממליכין להקב״ה. שנאמר ימלוך ה׳ לעולם:

מזמור קמז

א הללויה כי טוב זמרה אלקינו וגו׳. אמר ישעיה (ישעיה נב ז) מה נאוו על ההרים וגו׳. (אך) [אף] בשמים יראים ממני שנאמר הודו על ארץ ושמים. אימתי כשהוא מרומם קרן של ישראל. שנאמר (תהלים עה יא) וכל קרני רשעים אגדע וגו׳. לכך נאמר וירם קרן לעמו. ולמה נמשלו ישראל לקרן. מה הקרן בראש היא נתונה כך הם ישראל ראש לכל העכו״ם. שנאמר (דברים כח יג) ונתנך ה׳ לראש. לכך וירם קרן לעמו וגו׳. מהו עם קרובו. העם שהם קרבין לו במצוות העם שקרבן הקב״ה יותר מכל העכו״ם. וכן הוא אומר (תהלים עג כח) ואני קרבת אלקים לי טוב וגו׳. לכך נאמר לבני ישראל עם קרובו:

ב דבר אחר כי טוב זמרה אלקינו. אמר ישעיהו (ישעיה נב ז) מה נאוו על ההרים וגו׳. כשימלוך הקב״ה הכל הן מבשרים. שנאמר (שם) מבשר טוב משמיע שלום. ואומר (צפניה ג יד) רני בת ציון הריעו וגו׳ בת ירושלים. על איזה דבר. הסיר ה׳ משפטיך. כך כשימלוך הקב״ה הכל מקלסין לו. וכן הוא אומר למעלה מן הפרשה זו ימלוך ה׳ לעולם. מלך הקב״ה ראוי להללו למה על שהם למלכותו של הקב״ה. אותה שעה הכל מרננין הכל מקלסין הכל משבחין שראו אותו שמלך. לכן נאמר (ישעיה נב ז) אומר לציון מלך אלקיך. ומה כתיב אחריו קול צופיך וגו׳. ואומר (צפניה ג יד) רני בת ציון וגו׳. על אי זה דבר. הסיר ה׳ משפטיך. כך כשימלוך הקב״ה אותו שעה זמרו לו. לכך נאמר כי טוב זמרה אלקינו. מלך בשר ודם אם יהיה אדם גדול והיה בידו מכוה אם ישאל עני בשלומו גנאי הוא לו ואינו משיבו. אבל הקב״ה אינו כן הכל מקובל לו והוא אומר קלסוני והוא טוב לפני. שנאמר כי טוב זמרה אלקינו וגו׳. בונה ירושלים וגו׳. כשם שהקב״ה מלך בהלל ובזמירות כך ירושלים אינה נבנית אלא בהלל ובזמירות. וכן אתה מוצא בבנין האחרון שבנה חירם. שנאמר (עזרא ג י-יא) ויסדו הבונים את היכל. ויענו בהלל ובהודות וגו׳. לכך נאמר כי טוב זמרה אלקינו:

ג נדחי ישראל יכנס. ומי הן הנדחין קרח וכל עדתו שנדחו מפי משה רבינו עליו השלום. ועכן שנדחה מפי יהושע. וכן הוא אומר (הושע ב יז) ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור. ואי זה עמק עכור. מה שאמר יהושע (יהושע ז כה) ויאמר יהושע מה עכרתנו. לכך נאמר נדחי ישראל יכנס:

ד דבר אחר נדחי ישראל יכנס. אלו שבטים. שנאמר (דברים כט כז) וישליכם אל ארץ אחרת וגו׳. וכן אמר הכתוב (ישעיה כז יג) ובאו האובדים וגו׳. אותה שעה אין לישראל מכאוב עד שהן מתרפאין. שנאמר הרופא לשבורי לב. אמר הקב״ה אם נכוית ידו נתרפא שבר לב של ישראל על אחת כמה וכמה. לא נשבר לבם אלא בשביל שחרבה ירושלים. שנאמר (איכה ה יז) על זה היה דוה לבנו. אמר להם הקב״ה על מה. אמרו לו על הר ציון ששמם. אמר להם הרי אני בוכה ומרפא אתכם. שנאמר הרופא לשבורי לב. וכתיב (ישעיה ל כו) ביום חבוש ה׳ את שבר עמו וגו׳. מהו שבר עמו זו חרבן ירושלים. ומהו מחץ מכתו מי שהחריבה הוא בונה אותה. אותה שעה אין צרה ואין אנחה ואין יגון. שנאמר (שם לה י) ששון ושמחה ישיגו וגו׳. ויהיו שמחים לעולם:

מזמור קמח

א הללויה הללו את ה׳ מן השמים. אלו שבשמים. ומי הם מלאכי השרת. הללוהו כל מלאכיו. כשם שיש צבאות הרבה בארץ כך הם בשמים. (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. לכך נאמר הללוהו כל צבאיו. ומי הם צבאיו שעושין צביונו של הקב״ה. שנאמר (תהלים קג כא) ברכו ה׳ כל צבאיו. לכך נאמר הללוהו כל צבאיו. הללוהו שמש וירח. ומי הן שמש וירח האבות והאמהות שהן משולות בשמש ובירח. שנאמר (בראשית לז ט) והנה השמש והירח. הללוהו כל כוכבי אור. ומי הן כוכבי אור אלו הצדיקים. שנאמר (דניאל יב ג) ומצדיקי הרבים ככוכבים. לכך נאמר הללוהו כל כוכבי אור. מכאן אתה למד שכל אחד מהן יש לו כוכב בשמים ולפי מעשיו כך כוכבו מאיר. לכך נאמר הללו אותם שכוכביהם מאירים. הללו שמי השמים. מכאן אתה למד שאינן אלא גשמים (בשם הרד״ל - ג׳ שמים). וכן הוא אומר (מלכים-א ח כז) הנה השמים ושמי השמים. לכן נאמר הללוהו וגו׳. אלו המים אותן מי בראשית. שנאמר (בראשית א ח) ויקרא אלקים לרקיע שמים. שא מים. יהללו את שם ה׳ וגו׳. לא היה יגיעה לפני הקב״ה כשבראם. שנאמר (שם ב ד) ביום עשות ה׳ אלקים וגו׳. וכתיב (שמות כ יא) כי ששת ימים עשה ה׳. לא היה יגיעה לפני הקב״ה אלא צוה ונבראו לעצמן. ולכך נאמר יהללו את שם ה׳. שעל מנת כן נבראו להיות מקלסין אותו. ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור. ואי זה חק נתן. שאמר להם (בראשית א ו) יהי רקיע וגו׳. מאותו היום לא זזו. ברא הקב״ה לשמוח בו. כביכול לא היתה בו שמחה לפי שחטא אדם נתקללה האדמה. שנאמר (שם ג יז) ארורה האדמה וגו׳. בא קין והרג הבל. אמר ליה (שם ד ט) אי הבל אחיך. (שם י) קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. (שם יב) נע ונד תהיה בארץ. ולא הניחו הקב״ה לשמוח במעשיו:

ב הללו את ה׳ מן הארץ וגו׳. אמר ישעיהו (ישעיה מג ז) כל הנקרא בשמי וגו׳. לא ברא הקב״ה את האדם אלא לכבודו. וכן הוא אומר (משלי טז ד) כל פעל ה׳ למענהו וגו׳. בראן להיות מקלסין וקלסוהו. שנאמר (תהלים יט ב) השמים מספרים וגו׳. וכשם שהשמים וכל אשר בהם מקלסין אותו כך הארץ וכל אשר בה מקלסין אותו. שנאמר הללו את ה׳ מן הארץ. הכל מקלסין את המלך. ומי המקלס אותו בתחלה בני פלטרין ואחר כך בני המדינה. לכך נאמר הללו את ה׳ מן השמים וגו׳. לאחר שקלסוהו בשמים. ומי מקלס תחלה מי שהוא גדול מחברו. ומי הם הגדולים אלו התנינים. שנאמר (בראשית א כא) ויברא אלקים את התנינים הגדולים. לפיכך הם מקלסין תחלה. שנאמר תנינים וכל תהומות. וכמה תהומות הן לא נתפרשו. וכן הוא אומר (משלי ח כד) באין תהומות חוללתי. וכתיב (שמות טו ה) תהומות יכסימו. ועד עכשיו אין אדם יודע כמה הם. עד שאמרו בני קרח (תהלים מב ח) תהום אל תהום וגו׳. לכך נאמר תנינים וכל תהומות. כולם יהללו את שם ה׳:

מזמור קמט

א הללויה שירו לה׳ שיר חדש וגו׳. אמר ישעיה (ישעיה מג יח) אל תזכרו ראשונות וגו׳. (שם כ) תכבדני חית השדה וגו׳. (שם כא) עם זו יצרתי לי וגו׳. אמר הקב״ה כשם שעשיתי אני כל החדשות אף אתם תאמרו שיר חדש לי. שנאמר שירו לה׳ שיר חדש. ומי הם החסידים אלו ישראל. מה כתיב למעלה מן הפרשה (תהלים קמח יד) וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו. כל זמן שישראל רואין את הקב״ה הם נעשו חסידים. ראוהו בים נעשו חסידים ואמרו שירה. שנאמר (שמות טו א) אז ישיר משה וגו׳. ראוהו בסיני נעשו ישרים. וכן הוא אומר (משלי ב ז) יצפון לישרים. ומה אמר שם ישקני וגו׳. ראוהו באהל מועד נעשו צדיקים. שנאמר (ויקרא ט כג-כד) ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם. ותצא אש מלפני ה׳ וגו׳ וירא כל העם וירונו. שנאמר (תהלים לג א) רננו צדיקים וגו׳. וכשיראו אותו לעולם הבא הם נעשים חסידים. שנאמר תהלתו בקהל חסידים. וכל כך למה שהן רואין ושמחים ועוד שמחים עמו. אש וברד שלג וקיטור. מכאן אתה למד שאין בשמים כלום רע לא אש ולא ברד ולא שלג ולא קיטור. אלא מן הארץ הן. שנאמר הללו את ה׳ מן הארץ וגו׳. וכן הוא אומר (שם ה ה) לא יגורך רע. אין דבר רע אצלו. הכל בארץ. ואם כן למה נאמר (בראשית יט כד) וה׳ המטיר על סדום וגו׳ מן השמים. אמר הקב״ה גזירה מן השמים ולמטה הן נעשין אש. רוח סערה עושה דברו ההרים וכל גבעות. אמר דוד יקלסוהו ההרים שהוא יודע משקלם. שנאמר (ישעיה מ יב) ושקל בפלס הרים. וכן הוא אומר (תהלים קיד ד) ההרים רקדו כאלים וגו׳. לכך נאמר ההרים וכל גבעות וגו׳. אמר דוד הכל מקלסין להקב״ה. אלו האדם לא ירצה להודות ולקלס לבוראו רמש וצפור כנף מודה לו ואינה כבוד לו. וכן הוא אומר (ישעיה מג כ) תכבדני חית השדה. לכך נאמר החיה וכל בהמה. מלכי ארץ וכל לאומים שרים וכל שופטי ארץ הוה ליה למימר תחלה ואחר כך תנינים וכל תהומות. אלא (משהוא) [מה שהוא] מזכיר את הרמש ואחר כך מלכי ארץ למה אמר הקב״ה זקנים (נכנסו) [יכנסו] תחלה. לכך נאמר תנינים וכל תהומות וגו׳ ואחר כך מלכי ארץ וכל לאומים עד בחורים וגם בתולות. מהו נערים הוא הבחור הוא הנער. אלא אמר הקב״ה זקנים שהם נערים. שנאמר (תהלים קג ה) תתחדש כנשר נעוריכי. (ישעיה מ לא) וקוי ה׳ יחליפו כח. לכך נאמר זקנים עם נערים. יהללו את שם ה׳ כי נשגב וגו׳. והלא כבר נאמר יהללו את שם ה׳

וגו׳. בנוהג שבעולם מלך בשר ודם דוכוס יש לו לוקיטינינטוס והם נושאים עמו במשאוי המלכות וכשהם שרים נושאין אף בכבוד שהוא מתכבד מתכבדין עמו. אבל הקב״ה אינו כן אין לו לא דוכוס ולא אפרכוס ולא משנה. שנאמר (דברים ג כד) אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וגו׳. אין אחר עושה מלאכתו אלא הוא. וכן הוא אומר (ישעיה מד כד) אני ה׳ עושה כל וגו׳ רוקע הארץ וגו׳. אין אחד נושא עמו משאו אלא הוא. שנאמר (שם מו ד) ואני עשיתי ואני אשא וגו׳. לפיכך הוא מתקלס לבדו. שנאמר יהללו את שם ה׳ וגו׳. בנוהג שבעולם מלך בשר ודם דר במדינה אין בני מדינה אחרת יראים כשם שמתיראין בני מדינתו שהוא דר בתוכה למה שהוא רחוק ממנה. אבל הקב״ה אינו כן אלא יושב בשמים והארץ יראה ממנו. שנאמר הודו על ארץ ושמים. אימתי כשהוא מרומם קרנן של ישראל. שנאמר וירם קרן לעמו וגו׳ שירו לה׳ שיר חדש. ואמר במתן תורה (תהלים קלח ד) יודוך ה׳ כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך. שמא שמעו ורצו לקבל תורתך. לאו. עד שבא מיכה המורשתי ופירש שנאמר (מיכה ה יד) ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו. הא למדת ששמעו ולא קבלו. בא דוד ונתן עליה הודאה שנאמר (תהלים עז טו) אתה האל עושה פלא וגו׳. אמר דוד מודה אני לך פלאים שעשית בעולם שהודעת תורתך לכל האומות שבעולם ולא רצו לקבל שאין עוזך הכתוב כאן אלא תורה. שנאמר (שם כט יא) ה׳ עוז לעמו יתן. אמר רבי אבהו גלוי היה לפני הקב״ה שאין אומות העולם מקבלין את התורה ומפני מה יצא ידיהן. כך הם מדותיו של הקב״ה לצאת ידי בריותיו ואחר כך הוא טורדן מן העולם. לפי שאין הקב״ה בא בטרוניא עם בריותיו. לכך נאמר כי נשגב שמו לבדו׃

ב דבר אחר שירו לה׳. (ישעיה מג יח) אל תזכרו ראשונות וגו׳. (שם יט) הנני עושה חדשה וגו׳. (שם כא) עם זו יצרתי לי וגו׳. כך אמר הקב״ה כשם שאני עושה חדשות האלו כך אמרו לי שיר חדש. לכך נאמר שירו לה׳ שיר חדש. ומה ראו לומר שירה בשמחה שהן רואין ושמחין עמו. שנאמר (תהלים קד לא) ישמח ה׳ במעשיו. וכתיב (שם קה ג) התהללו בשם קדשו. וכתיב (שם לג כ) נפשנו חכתה לה׳ וגו׳. אמר הקב״ה אתם רואים אותי ושמחים וגלים וגם אני רואה אתכם ואני גל ושמח. שנאמר (ישעיה סה יט) וגלתי בירושלים וששתי בעמי. לכך נאמר ישמח ה׳ במעשיו. יהללו שמו במחול וגו׳. (מיכה ז טו) כימי צאתך מארץ מצרים וגו׳. שנאמר (שמות טו כ) ותצאנה כל הנשים וגו׳׃

ג כי רוצה ה׳ בעמו וגו׳. כך אמר דוד הכל מקלסין לפניו שנאמר הללו את ה׳ מן השמים וגו׳ כל הפרשה. ואומר הללו את ה׳ מן הארץ וגו׳. ואחר כולן מקלסין אותו אומות העולם שנאמר מלכי ארץ וגו׳. הכל מקלסין להקב״ה. אמר הקב״ה אף על פי שהכל מקלסין אותי איני מבקש קילוס אלא מישראל. לכך נאמר כי רוצה ה׳ בעמו. למה. אמר הקב״ה ערב עלי קילוס של ישראל שמקלסין אותי. שנאמר (שיר השירים ב יד) השמיעני את קולך וגו׳. (שם ד יא) דבש וחלב תחת לשונך. ואומר (תהלים קד לג-לד) אשירה לה׳ בחיי וגו׳. יערב עליו שיחי. לכך נאמר כי רוצה ה׳ בעמו וגו׳. אמר רבי שבתאי בא וראה היאך הצדיקים מתענגים בשעה שעוברים בגן עדן וגוזר ומציעין תחתיהן מצעות והם מתענגים ואומרים כי אי אפשר לישן במטה הזאת אלא בזו והקב״ה אומר בני התעוררו עלי לפי רצונכם. שנאמר (שם לז ד) והתענג על ה׳ וגו׳. ומנין שהן אומרים אי אפשר לישן בזו. שנאמר (ישעיה נז ב) יבוא שלום ינוחו על משכבותם. ולא נאמר אלא על משכבותם משכבות הרבה כשהן מציעין להם בגן עדן משכבות יפים. וכיון שהן רואין אותו הן מרננין למה על מה שהתקין להם. לכך נאמר ירננו על משכבותם. מרננין ומקלסין ומרוממין אותו. שנאמר רוממות אל בגרונם. אמר להם הקב״ה אף על פי שקלסתם אותי בנבלים ובכנורות אינו ערב לפני אלא בגרונם. אוי להם לרשעים מה הם שומעים באזניהם. אמר הקב״ה לא יקלסו אותי הרשעים בגרונם למה שריחם רע. שנאמר (תהלים ה י) קבר פתוח גרונם לשונם יחליקון. אבל הצדיקים קלוסן ערב לפני ביותר. שנאמר (שיר השירים ב יד) כי קולך ערב ומראך נאוה. וכתיב (תהלים קד לד) יערב עליו שיחי. לכך נאמר רוממות אל בגרונם. אמר הקב״ה אתם מרוממין אותי ואני עושה מלחמה בעדכם כדי להצילכם מן הגליות ומן השעבוד. וכן אמר הכתוב פיהם של ישראל הוא חרבם. שנאמר וחרב פיפיות בידם׃

ד לעשות נקמה בגוים. אי זו היא נקמה. אמר הקב״ה מה שנקמו לישראל. שנאמר (תהלים עט י) נקמת דם עבדיך השפוך. ולא נקמת אדם אלא (שם צד א) אל נקמות ה׳ וגו׳. ואומר (דברים לב מג) הרנינו גוים עמו וגו׳. וכתיב (נחום א ב) אל קנא ונוקם ה׳. כל הנקמות האלה יש לרשעים אצל הקב״ה. לכך נאמר לעשות נקמה בגוים וגו׳. ושמא תאמר כל ההדיוטות. אמר הקב״ה לאו אלא למלכי עכו״ם. שנאמר לאסור מלכיהם וגו׳. ולמה שמלכים באו עלי. שנאמר (תהלים ב א) למה רגשו גוים וגו׳. לכך נאמר לאסור מלכיהם וגו׳. אמר הקב״ה (שם קלז ח) אשרי שישלם לך את גמולך. ומה גמלו להם לישראל מלכים-ב כה ז) ועיני צדקיהו עור. וגם אני כך אעשה להם. שנאמר ונכבדיהם בכבלי ברזל. אמר הקב״ה מה הם סבורים ששכחתי מה שעשו. כתובה היא לפני שנאמר לעשות בהם משפט כתוב. ואיזהו משפט כתוב (מלאכי ג יט) הנה היום בא בוער כתנור. וכתיב (ישעיה סו כד) ויצאו וראו בפגרי האנשים. לעשות בהם משפט כתוב. ואיזהו משפט כתוב (תהלים קד לה) יתמו חטאים מן הארץ. לכך נאמר לעשות בהם משפט כתוב׃

מזמור קנ

א הללויה הללו אל בקדשו. אמרה רוח הקודש על ידי יחזקאל (יחזקאל לט ז) ואת שם קדשי אודיע. (שם ח) הנה בא ונהיתה. אימתי הגוים יודעים שאני קדוש כשאני עושה בהם מה שכתוב למעלה מן הענין שנאמר (שם א) ואתה בן אדם הנבא על גוג וגו׳. ושובבתיך וגו׳ והכיתי קשתך מיד שמאלך דם נשיאי הארץ תשתו ואכלתם בשר ושתיתם דם מזבחי אשר זבחתי לכם. ולא פירש יחזקאל כמה זמן החיה והעוף אוכלות בנבלתו של גוג. ובא ישעיה ופירש שנאמר (ישעיה יח ו) וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף. הרי י״ב חדש עושה על גוג. קיץ וחורף י״ב חדשים. אימתי הקב״ה מתקדש בעולמו כשיפרע מן הרשעים. וכן הוא אומר למעלה מן הפרשה לעשות בהם משפט. אותו שעה הוא מתקדש בעולמו. שנאמר הללו אל בקדשו. הללוהו במה שעשה לקדושיו. ומי הן קדושיו ישראל. שנאמר (דברים ז ו) כי עם קדוש וגו׳. וכתיב (ירמיה ב ג) קדש ישראל וגו׳. לכך נאמר הללו אל בקדשו. הללוהו ברקיע עוזו. הללוהו במה שעשה ברקיע עוזו. ומה עשה ברקיע (ישעיה לד ד) ונמקו כל צבא השמים. וכתיב (שם נא ו) שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ וגו׳. הללוהו ברקיע עוזו. מהו עוזו הללוהו במה שעשה בעזים שברקיע ומי הם עזים שברקיע אלו שרי עכו״ם. וכן הוא אומר (חגי ב כב) והפכתי כסא ממלכות. מהו והפכתי שהוא הופכם מן הרקיע לארץ. ואחר כך (שם) וירדו סוסים ורוכביהם וגו׳ אלו שבארץ. וכן הוא אומר (ישעיה לד ה) כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד וגו׳. מרוה אותה ומפילה משרה ואחר כך יורדת עליה. וכן הוא אומר (שם ו) חרב לה׳ מלאה דם וגו׳: